

Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras 2025

Editörler

Prof. Dr. Nuray Türker
Prof. Dr. Derman Küçükaltan
Prof. Dr. Burçin Cevdet Çetinsöz
Doç. Dr. Oğuz Diker
Doç. Dr. Sibel Ayyıldız
Dr. Ayşe Nur Uslu
Dr. Eda Hazarhun

Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras 2025

Editörler: Prof. Dr. Nuray Türker, Prof. Dr. Derman Küçükaltan,
Prof. Dr. Burçin Cevdet Çetinsöz, Doç. Dr. Oğuz Diker, Doç. Dr. Sibel Ayyıldız,
Dr. Ayşe Nur Uslu, Dr. Eda Hazarhun

Yayın No.: 2829
E-ISBN: 978-625-376-929-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2025

© Copyright 2025, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Furkan Mülayim -furkan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Türker, Nuray., Küçükaltan, Derman., Çetinsöz Cevdet, Burçin., Diker, Oğuz., Ayyıldız, Sibel., Uslu, Ayşe Nur., Hazarhun, Eda.

Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras 2025 /

Nuray Türker, Derman Küçükaltan, Burçin Cevdet Çetinsöz, Oğuz Diker, Sibel Ayyıldız, Ayşe Nur Uslu, Eda Hazarhun
1. Basım, VI + 447 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

E-ISBN: 978-625-376-929-1

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com

E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com - www.nobelbilimsel.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Ana Basım Dağıtım, Arkadaş, D&R, Derya Dağıtım, Dost, Kırmızı Kedi, Kita Dağıtım, Kıda Kitap Yayın, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi, Yeryüzü

İÇİNDEKİLER

Artırılmış Gerçeklik (AR) ve Sanal Gerçeklik (VR): Mimari ve Kültürel Miras Sunumu için Karşılaştırmalı Bir Analiz	2
Merve Ünal, Hakan Anay, Ülkü Özten	
Gece Müzeciliğinin Kültürel Miras Turizmine Etkisinin Araştırılması: Efes Antik Kenti Örneği.....	17
Çağla Ercanlı	
Ulucanlar Cezaevi Müzesinin Dark Turizm Kavramı Üzerinden İncelenmesi	33
Gizem Nur Şan	
Geçmiş ve Geleceği Bağlamak: Arkeolojik Alanlarda Tasarım ve Kültürel Miras Yorumlaması İle Ziyaretçi Deneyimini Zenginleştirmek	53
Deren Türkmen, Ülkü Özten, Hakan Anay	
Kültürel Mirasın Sürekliliğinde ve Toplumsal Hafızanın Oluşumunda Alanya Kitabelerinin Rolü	74
Özge Kurşun Tükenmez	
Otellerin Sıfır Atık Yönetimi ve Uygulama Örnekleri	85
Ezgi Sarıtaş, Murad Alpaslan Kasalak, Mehmet Bahar, Sabri Bozca	
Kırsal Turizmin Kültürel Miras Kapsamında Değerlendirilmesi: Kızılcahamam Örneği	99
Hatice Öz, Özlem Sağıroğlu Demirci	
Palimpsest Cities Projesi ve Mobil Uygulaması: Çok Katmanlı Tarihi Kentler İçin Yeni Bir Mimari Rehber	111
Muzaffer Özgüleş	
Gökdelenlerin Gölgesinde Kalan Endüstriyel Miras: İzmir Yeni Kent Merkezi.....	122
Umut Devrim Tunca	
Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında The Museum Hotel Antakyanın Sentaktik Analizi.....	155
Ayşe Akıllı, Bilgehan Yılmaz	
Masal ve Gerçek Arasında: The Land of Legends'ın Kadriye Mahallesi'ndeki Soylulaştırma Pratikleri ile İlişkinin İncelenmesi	177
S. Çilem Kaya	

UNESCO Dünya Mirası Bursa’da Turizm, Mimarlık ve Kültürel Miras Üzerine Bir Değerlendirme.....	190
Neslihan Dostoğlu	
Safranbolu’da Geleneksel Bir Konutun Belgelenmesi.....	202
Ümmügölsüm Kızılırmak Saygı, Özlem Sağıroğlu Demirci	
Turistlerin Destinasyon Deneyimlerinin İncelenmesi: Batman TripAdvisor Yorumları	216
Adnan Yardımcı, Reşat Arıca	
Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi Destinasyon Kriterlerinin Sürdürülebilir Destinasyon Yönetiminde Uygulanabilirliği: Çıralı Örneği.....	228
Işıl D. Düzgünçınar, Mehmet Bahar	
Alanya’daki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Sürdürülebilir Turizm Perspektifinden Yeniden İşlevlendirilmesi.....	250
Nihan Sidar, Elif Gizem Yetkin	
Tarihi Kentlerde Turizm ve Kültürel Miras Yönetimi: Batı Karadeniz Örneği.....	271
Volkan İrken, Nuray Türker	
Falın Kozmolojik Açıdan Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi.....	323
Rümeysa Yıldırım	
Enerji Verimliliği ve Eko-Turizm: Sürdürülebilir Turizm İçin Mevcut Yaklaşımlar...333	
Yusuf Cihat Aydın	
Destinasyon Kent Kavramı Bağlamında Sürdürülebilirlik Odaklı ve Performans Tabanlı Bir Değerlendirme Modeli	352
Alaattin Kanoğlu, Deniz Ayşe Yazıcıoğlu	
Alanya Özelinde Turizm Sektörü İçin Esnek Kullanımlı Yapı Tasarımına Yönelik Öneriler	368
Rukiye Çalış Samancı, Güzin Demirkan Türel	
Müzecilikte Dijitalleşme Örneği: DEM Museums Instagram Hesabı İçerik Analizi...379	
Esra Çelik, Yağmur Tursan, Mehmet Emre Güler	
Sualtı Mirasının Korunması ve Dalış Hizmetlerinin Rolü: Side Sualtı Müzesi Üzerine Bir Değerlendirme.....	391
Seda Sökmen	

Gordion Antik Kentinin Kültürel Miras Turizmi Açısından SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi.....408

Pelin Tuna Arslan, Hakan Arslan

Bartın, Orduyeri Mahallesi Geleneksel Yapı Stoğunun Kent Turizmine Katkılarının Değerlendirilmesi ve Bir Model Önerisi 423

Ela Saruhan Özalp, Işıl Polat Pekmezci

Mimari Kültürel Miras ve İkinci Şans Turizmi: Dijitalleşmenin Rolü ve Etkisi 439

Veysel Tokdemir

Augmented Reality vs. Virtual Reality: A Comparative Analysis of Architectural & Cultural Heritage Presentation

Merve Ünal, Hakan Anay, Ülkü Özten

Abstract

Recent advancements in digital technologies have facilitated the innovative presentation of architectural and cultural heritage sites through various applications. Among these technologies, Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR) are particularly notable for their roles in enhancing the visitor experience. VR creates an immersive environment that transports users completely away from their physical surroundings, often presenting either entirely fictional worlds or virtual reconstructions of real-world settings. Conversely, AR enriches users' perception of the real world by overlaying it with additional information, such as sounds, videos, and animations, thereby providing an augmented experience. Both technologies offer unique avenues for temporal and spatial exploration within a curated experience. This study aims to conduct a comparative analysis of AR and VR technologies in the context of presenting architectural and cultural heritage sites. By examining various case studies, this analysis will elucidate the unique capabilities and limitations of each technology while highlighting their respective contributions to heritage presentation.

Keywords: Augmented Reality (AR), Virtual Reality (VR), Architectural and Cultural Heritage Presentation.

Artırılmış Gerçeklik (AR) ve Sanal Gerçeklik (VR): Mimari ve Kültürel Miras Sunumu için Karşılaştırmalı Bir Analiz

Özet

Dijital teknolojilerdeki son gelişmeler, mimari ve kültürel miras alanlarının çeşitli uygulamalar aracılığıyla yenilikçi bir şekilde sunulmasını mümkün kılmıştır. Bu teknolojiler arasında, Artırılmış Gerçeklik (AR) ve Sanal Gerçeklik (VR), ziyaretçi deneyimini geliştirmedeki rolleriyle özellikle dikkat çekmektedir. VR, kullanıcıları fiziksel çevrelerinden tamamen uzaklaştıran, genellikle tümüyle kurgusal dünyaların veya gerçek dünya ortamlarının sanal rekonstrüksiyonlarını sunan sürükleyici bir ortam yaratmaktadır. Buna karşılık, AR, kullanıcıların gerçek dünya algısını sesler, videolar ve animasyonlar gibi ek bilgilerle örtüştürerek zenginleştirir ve böylece artırılmış bir deneyim sunar. Her iki teknoloji de tasarlanmış bir deneyim içerisinde zamansal ve mekânsal keşif için benzersiz yollar sunmaktadır. AR ve VR, farklı zamansal ve mekânsal bağlamlarla etkileşim kurmak için farklı yöntemler sunsa da, ortak dijital doğaları nedeniyle sıklıkla birbirleriyle karıştırılırlar. Bu çalışma, mimari ve kültürel miras alanlarının sunumu bağlamında AR ve VR teknolojilerinin karşılaştırmalı bir analizini yapmayı amaçlamaktadır. Bu analiz, çeşitli vaka çalışmalarını inceleyerek, her bir teknolojinin kendine özgü yeteneklerini ve sınırlamalarını ortaya koyarken, miras sunumuna olan katkılarını da vurgulayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış Gerçeklik (AR), Sanal Gerçeklik (VR), Mimari ve Kültürel Miras Sunumu.

1. INTRODUCTION

Cultural heritage, encompassing both tangible and intangible values from past civilizations, is fundamental to identity formation. Historical buildings, environments and archaeological sites are unique repositories of information and meaning that contain these values such as the social-economic status, religious beliefs and lifestyles of past civilisations. In this context, the protection and effective presentation of cultural heritage sites that create a bridge between the past and the present is of critical importance for the transfer of cultural heritage to future generations. Analysing these sites carrying the traces of the past and transferring them to the site visitors in the most accurate way also enables us to make sense of the present (Ahunbay, 1996). In this context, the presentation of cultural heritage not only enables these values to reach public, but also establishes a connection with history and culture. The

successful progress of this process is directly related to the accuracy of the information content obtained from the site as well as the effectiveness of the method of transferring this information to the visitors. Traditional methods such as information boards, auditory devices and brochures limits access to information and makes visitors passive viewers. On the other hand, digital tools, which have become an integral part of our lives today, have opened new horizons in discovering, experiencing and understanding cultural heritage.

At this point, Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR) technologies appear at the forefront in order to effectively present cultural heritage to visitors and improve the field experience. These technologies have the potential to transform the cultural heritage experience into an interactive, immersive and entertaining process of meaning-making, while solving access problems at the physical and intellectual level. These two technologies, which provide a multi-sensory experience environment with visual, auditory, textual and sometimes tactile content, address the cultural heritage experience in various aspects with their distinctive features. While AR creates a unique experience environment with the combination of the strengths of the physical and virtual environment, VR provides the opportunity to experience past experiences and environments with its ability to manipulate space and time (Bekele et al., 2018).

In this context, this study analyses and comparatively presents the potentials of AR and VR technologies in cultural heritage sites. It aims to reveal the opportunities and limitations that both technologies offer for the presentation of cultural heritage sites with the evaluations made through distinguished case studies in the field.

2. OVERVIEW OF AR-VR TECHNOLOGIES

In order to define AR and VR technologies, the words ‘virtual’ and ‘reality’ should be defined first. The concept of ‘virtual’ describes objects and environments that do not physically exist/are not real but give the feeling of being real (Sherman & Craig, 2003). On the other hand, ‘reality’ refers to objects and environments that physically exist and that we can perceive with our senses. In the continuum axis created by Milgram and Kishino (1994) to describe the reality- virtuality relationship, these two concepts are located at opposite ends of the continuum. While the left end of the continuum axis contains objects and environments that are completely physical and that we can perceive with our senses, the right end contains completely virtual data and environments. VR systems are located at the right end of this axis, in the section covering completely virtual data. From this point of view, VR represents an

alternative environment in which the user is isolated from the physical environment and surrounded by a synthetic environment produced in a digital environment. This environment can be a copy of the real world or an imaginary environment. In this context, VR can be defined as computer environments that create digital worlds with their own physical and biological rules (Oxman, 2011).

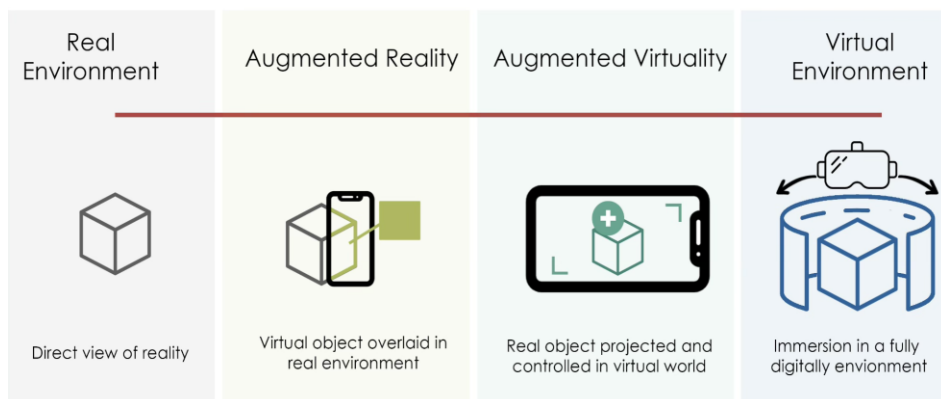

Figure 1. Reality-Virtuality continuum. Authors after Milgram and Kishino (1994).

The main features of VR systems are virtual environment, immersion, physical feedback and interactivity (Sherman & Craig, 2003), (Pranicevic et al., 2023). The virtual environment mentioned here describes the content of a specific environment such as a film scenario, the fiction of a novel. The computer-based virtual world is the description and transfer of objects through various simulations. In this context, the virtual environment can be defined as fictional spaces exhibited through a tool. Another basic feature of VR is immersion, which means that the user is completely included in this virtual environment. Users need to be enveloped in this new alternative environment and physically and psychologically achieve the feeling of being in the virtual environment. The physical elements mentioned here include visual, auditory and tactile aspects that appeal to the user's senses. Psychological elements, on the other hand, include the user's immersion in this new world and perceiving it as a real environment (Guttentag, 2010). Marto et al (2022) categorise VR systems into 3 categories according to their immersion levels: immersive, semi-immersive, non-immersive. Non-immersive VR are systems experienced by desktop computers. Semi-immersive systems are systems in which the visual environment created by projection/projection-based screens is displayed.

CAVE¹, HMD (Head Mounted Display) devices are systems that allow virtual reproduction of the entire environment in the user's field of view and are classified as immersive (Marto et al., 2022).

Physical feedback is the system's response to the user's physical movements during the VR experience. Situations such as changing the scene displayed in line with the user's head movements and changing the user's position describe physical feedback. In relation to this, the ability of the user to receive feedback from the system and to have an experience in this direction defines interactivity, which is one of the main features of VR. In order for the created virtual world to give a real feeling, it is necessary for VR to be interactive at a certain level (Sherman & Craig, 2003).

With these features, a prominent aspect of VR is its ability to manipulate time and space. The manipulation of the concept of time and the virtualisation of the bodily existence enable the creation of dynamic experience environments where there are no physical boundaries. In such an environment, the user can interact with virtual data and become a part of the virtual environment (Moser et al, 1996). In order to provide this experience, devices such as HMD, VR glasses, CAVE systems are used where the user can control the virtual environment. These devices are organised to respond to the user's movements during the experience, creating an effective sense of interactivity and 'immersion' (Tussyadiah et al., 2017).

On the other hand, AR can be interpreted as a synthesised 'environment' created by simultaneously transmitting digitally generated objects to the real environment (Bimber & Raskar, 2005). In this new environment, users can perceive their physical environment together with virtual objects produced in computer environment. AR, which consists of real and virtual layers, creates a new reality by combining these layers and in this way, it offers a unique environment that is neither possible in the real world nor in the virtual world alone. The enrichment of the physical environment with virtual data allows individuals to have more information about the object or the topic being experienced, allowing them to experience an increased level of perception (Anay et al., 2021) (Aziz & Siang, 2014). According to Azuma's (1997) definition, the main characteristics of AR are a combination of real and virtual, simultaneous interaction of real environment and virtual data, and experience in

---

¹ It is a virtual reality environment that surrounds the user, where the walls, floor and ceiling are used as projection screens.

a 3D environment. This definition has been widely used and accepted in literature as it emphasises the basic characteristics of AR and is not associated with a specific technology. From this point of view, AR systems aim to increase the quality of the experience by constructing a simultaneous and interactive environment enriched with virtual data.

In the virtuality-reality continuum created by Milgram and Kishino (1994), AR is located close to the left end where real objects and environments are located. AR systems can be experienced with mobile devices such as phones, tablets or AR glasses. While users experience the physical environment, they can also see additional virtual data on their mobile devices or glasses (Marzouk et al., 2019).

With the development of technology, AR applications gained momentum in the 2000s as smartphones and other mobile devices became widespread. With cameras, sensors and high processing capacities, AR applications have been able to reach large groups of people with these tools (Zhou et al., 2008).

	AR	VR
Environment	The user perceives the physical environment together with the virtual data.	The user cannot perceive the physical environment. It is in an environment created entirely with virtual data.
Interface	Mobile devices (Phone, tablet), AR Glasses	HMDs, VR Glasses, CAVE systems.
Location	On-site	Remote, on-site
Content	Text, visual, sound, animation.	Text, animation, audio, video, 360-degree panoramic visuals.
Visitation	During the visit	Before-during-after the visit
Nature	Combination of real-virtual, interactive	Virtual environment, interactive, immersive.

Table 1. Comparison of AR-VR technologies.

3. VR IN CULTURAL HERITAGE SITES

It is very important for the sustainability of cultural heritage that cultural heritage sites, which contain the cultural, social, aesthetic etc. values of past civilisations, are preserved in the best way and transferred to future generations. However, due to natural disasters and human activities, these areas sometimes cannot survive physically and face the danger of being lost. In this context,

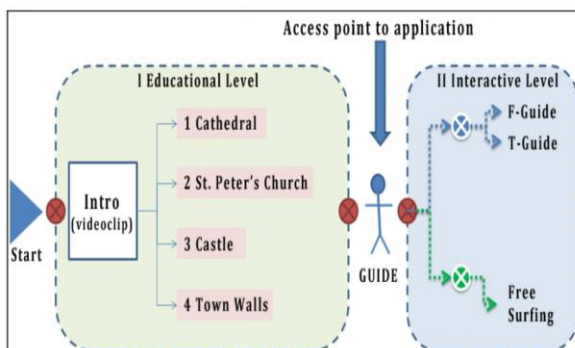
digital technologies offer innovative solutions for the preservation and presentation of cultural heritage sites to large audiences. One of these technologies, AR-VR technologies, appear as powerful tools for the effective presentation of cultural heritage sites and their transfer to future generations.

One of the most powerful advantages of VR in cultural heritage sites is that it offers the opportunity to virtually experience physically inaccessible spaces and environments remotely. In this context, VR, which can isolate the user from his physical environment and surround the user with a completely virtual world, provides virtual tours and virtual museums to visitors who cannot access cultural heritage sites (Bekele et al., 2018). This situation increases access to cultural heritage and enables it to reach large masses. This advantage provided by VR is not only for visitors who want to experience cultural heritage, but also serves as an educational resource with the content it offers to researchers and students (Bozzelli et al., 2019),(Garbin Praničević,, 2021).

VR, which can work integrated with visual, auditory, textual data types, enriches the cultural heritage experience and makes the act of learning enjoyable for the visitor by offering interactive content such as educational games and storytelling (Theodoropoulos & Antoniou, 2022). In addition, the ability of VR technology to manipulate time and space allows for an unlimited universe of experience. Different historical layers, places and life of the period can be simulated and presented to users. Thus, visitors can experience cultural heritage by travelling to the past. With all these advantages, VR is a powerful tool in the presentation of cultural heritage by overcoming physical limitations (tom Dieck & Jung, 2017).

3.1. Case Studies

An application created for educational purposes in cultural heritage areas is the MediaEvo project. The project, which deals with the history of the Middle Ages, aims to develop a multi-channel and multi-sensory platform and thus to create cultural heritage awareness. In this context, the town of Otranto in the south of Italy, which has an important place in the history and culture of the Middle Ages, was taken as a case study. In the project, a strategy game that explores the daily life scenarios of medieval people was developed in VR environment. The game, supported by an AI (Artificial Intelligence) system, can offer new and personalised options according to different user preferences (De Paolis et al, 2011).

Figure 2. MediaEvo VR game working principle (De Paolis et al, 2011).

Within the scope of the project, a virtual reconstruction of an ancient medieval town was created by modelling the houses, roads, monuments and urban landscape in the area. At the beginning of the game, users are shown a video explaining the history of the city. Then the user is offered two different options, with or without a guide. In addition, *Wiimote*² and *BalanceBoard*³ were used to increase the level of interaction and immersion. Thus, with the MediaEvo Project, users experience their own medieval experience in VR environment and have the opportunity to learn history with having fun (De Paolis et al, 2011).

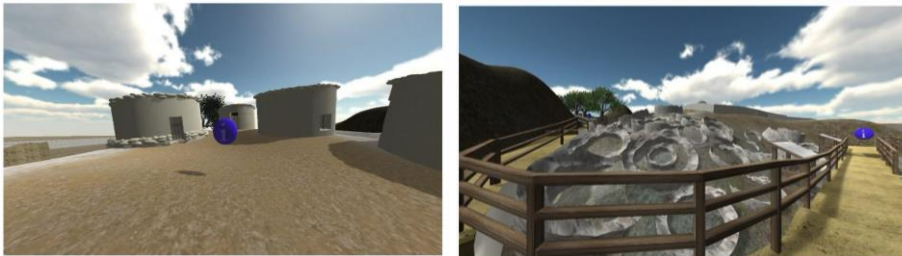
Figure 3. Virtual reconstructions of the medieval town of Otranto (De Paolis et al, 2011).

Another study was carried out to make physically inaccessible archaeological sites digitally accessible. In this context, a virtual reconstruction of the archaeological site of Chirokoitia, a Neolithic settlement located on a

² The Wiimote, also known as the Wii Remote, is a motion-sensing controller designed for the Nintendo Wii game console. It uses sensors and an accelerometer to detect the player's physical movements and reflect them in games. This wireless device makes the gaming experience more interactive.

³ Balance Board is an accessory designed for Nintendo Wii that senses the player's centre of gravity and balance. It transmits the player's movements to the games with pressure-sensitive sensors.

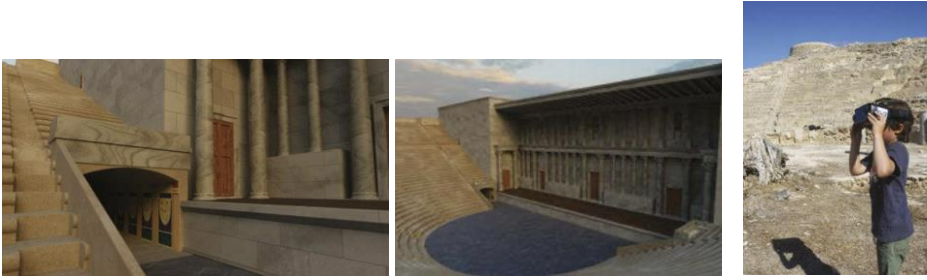
sloping hill in Cyprus, which is difficult for visitors to access. The study has two main objectives; to provide virtual access for individuals who cannot physically access the site and to determine the most effective way of experience with VR and desktop options. In line with these objectives, VR and desktop applications were created and the Choirokoitia archaeological site was experienced virtually. In both applications, users can virtually navigate the site and get information about the structures and the environment with audio narrations (Kyrlitsias et al., 2020).

Figure 4. Virtual reconstructions of the Choirokoitia Neolithic settlement (De Paolis et al, 2011).

The researchers compared the applications in 4 categories: participants' sense of being there, experience, attitudes towards archaeology, and performance in learning the history of Choirokoitia. Accordingly, it was observed that the VR application was able to provide a much better sense of being there. In addition, it was found that users who experienced the VR application were significantly better in terms of image and sound quality, general pleasantness, and willingness to try a similar application in the future. The researchers stated that VR systems increase the sense of presence and contribute to improving the user experience. They stated that there was no significant difference between desktop and VR application in terms of attitudes towards archaeology (De Paolis et al, 2011).

Another study on the use of VR systems in visualising cultural heritage sites and presenting them to users was carried out in the ancient city of Paphos. In this context, virtual reconstructions of Paphos theatre are presented to users with VR glasses that can work integrated with a mobile application. As a result of the study, it was emphasised that VR technology is an important tool in presenting architectural structures and artefacts in archaeological sites to users. At the same time, it was revealed that it can be an alternative to restoration works for presentation (Barker, 2018).

Figure 5a. Virtual reconstruction of Paphos teatre. **5b.**User experiencing VR application (Barker, 2018).

4. AR IN CULTURAL HERITAGE SITES

AR is a potential tool in the presentation of cultural heritage sites with its nature of combining the physical and virtual worlds. It can enable the experience of partially or completely destroyed buildings and artefacts in cultural heritage sites through virtual reconstructions. In this way, it enables cultural heritage artefacts that cannot survive physically to be kept alive digitally, thus enabling the transfer of cultural heritage to future generations. This situation is seen as a great opportunity especially in the presentation of architectural structures in archaeological sites, which take reference from the context and contribute to the context (Anay et al., 2023). Visitors to the site can experience the building in its own context, in its original condition, and compare the past and present. Thus, they can perceive the changes that the building has undergone over time (El-Hakim et al., 2004). In parallel with this, another contribution is that the virtual reconstructions created constitute an alternative to the restoration studies carried out for presentation. Unlike restoration works, AR supported presentation methods are easily reversible, improvable and can be implemented with less cost.

Another advantage of AR in the presentation of cultural heritage sites is the opportunity to interact with historical buildings and artefacts without the risk of damaging them. It can provide information about buildings and artefacts with different data types such as text, sound, visuals, animation and enrich the experience. For the site visitors who can move out of the passive viewer position and have an interactive experience, the cultural heritage experience becomes more educational as well as enjoyable (Anay et al., 2022). Similarly, the virtual data transferred to the physical environment increases the level of perception of the visitor and provides more information about the buildings and artefacts and makes the knowledge acquired permanent (tom Dieck & Jung,

2017). From this point of view, AR is also an educational resource for researchers and students (El-Hakim et al., 2004).

As a result of all these evaluations, it is clear that AR technology is an important tool in documenting cultural heritage sites and presenting them to visitors. AR, which can bring the physical and virtual together in an interactive and simultaneous way, enriches the cultural heritage experience and makes it enjoyable. This situation contributes to the formation of cultural heritage awareness, enabling it to be transferred to public and thus contributing to the sustainability of cultural heritage. It is possible to say that it will expand its research and application areas with hardware and software developing in parallel with the development of technology.

4.1. Case Studies

An example of the use of AR in the presentation of cultural heritage sites is the *TowerAR* application. *TowerAR* application offers an AR-based time travel guide for visitors to Piazza dei Miracoli, the most important landmark of Pisa. The study aims to enable visitors to the area to interact with historical buildings and to create cultural heritage awareness. Virtual reconstructions of three buildings in the area, namely the tower of Pisa, the Cathedral and the Baptistery, can be experienced by users with the AR application. With the *TowerAR* application, the conditions/changes of these buildings in different periods can be observed. In addition, users can get pictures and detailed textual information about the buildings. This situation enables visitors to observe the changes that the buildings have undergone in the historical process and to create cultural heritage awareness (Duguleana et al., 2016).

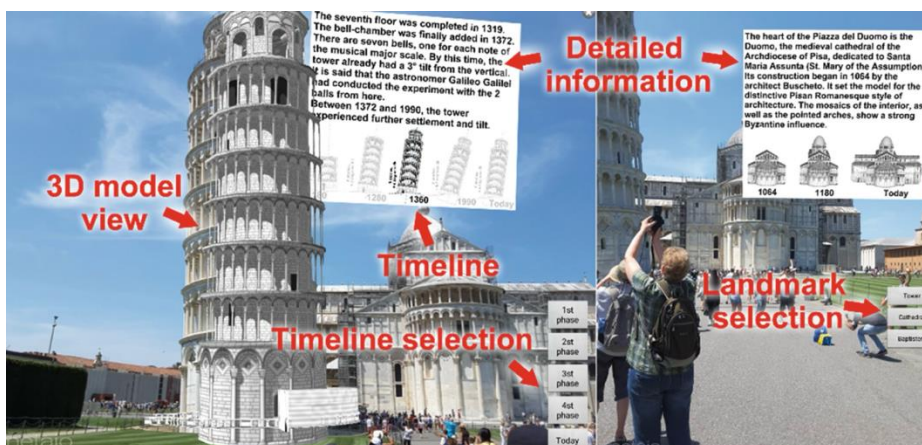

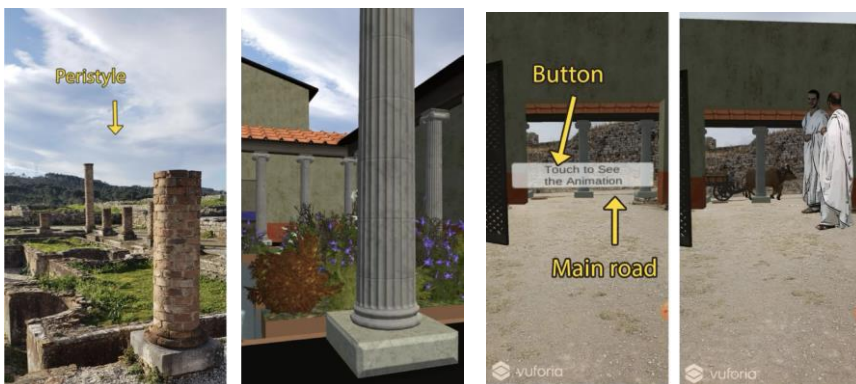
Figure 6. Main concept of *TowerAR* application (Duguleana et al., 2016).

As a result of the experience evaluation conducted with 15 users, the researchers emphasized that the AR application was found interesting by the visitors and enriched the field experience.

Figure 7. User experiencing the TowerAR application (Duguleana et al., 2016).

Another study on the presentation of AR technology in cultural heritage sites is the *SensiMAR* application. *SensiMAR* is a study in which the ruins of a Roman house in Conimbra Ruins are experienced in a multi-sensory environment with AR. Here, the visitor can experience Roman city life through animations, videos and sound effects as well as smells (for example, the smell of the fish market). Thus, while existing buildings and ruins are visually experienced, the ancient city experience is enhanced with different sensory elements (sound, image, smell) that work in harmony with virtual scenarios in the AR environment (Marto et al., 2021).

Figure 8. Experience with *SensiMAR* application (Marto et al., 2021).

In consideration of the great potential of AR technology in presenting cultural heritage sites to the visitor experience, the AR application of the unique Dodecagonal Structure located in the Forum area of the ancient city of Alexandria Troas, founded in 311 BC, located in Dalyan, Çanakkale, was developed⁴. Within the scope of the project, 3D virtual reconstructions of the dodecagonal building have been produced and it is aimed to provide visitors with a comprehensive experience that will establish the link between the building and the past period. AR technology allows visitors to digitally experience the original state of the building while observing its current state. In order to further enrich this experience, 21 information points were added to the interior of the building. The information points allow visitors to learn the architectural details of the building, its functional features and its relationship with its surroundings, while taking the experience to an emotional dimension with stories about past lifestyles. Through this AR application, visitors not only discover the physical and historical layers of the building, but also access rich content about the lifestyle of the ancient period. In this way, the original architecture of the building and its surroundings are revived in a virtual environment, providing an immersive experience where visitors can establish both an intellectual and emotional connection. With the AR application, visitors can interact with the building and its surroundings through a physical and multi-sensory way of presentation. This enriches the visitor experience, strengthens the learning process and contributes to the awareness of cultural heritage.

Figure 9. Current state of the structure (left), the state experienced with the AR application (right) (Authors archive).

⁴ This study is supported by Eskisehir Osmangazi University Scientific Research Projects Commission (ESOGU BAP) and continues to be developed within the scope of the related project.

Figure 10a. Dodecagon building AR application (Authors archive). **10b.** Visitors experiencing the AR application (Authors archive).

5. EVALUATION AND CONCLUSION

As can be seen, AR and VR technologies can offer innovative solutions for different needs in the presentation of cultural heritage with their unique features. The case studies and literature review revealed that both technologies have the potential to contribute to the sustainability of cultural heritage by enriching the visitor experience in the presentation of cultural heritage. In AR, while visitors' interaction with the physical environment is maintained, their perception levels are increased with virtual data and they are provided with more information about the area, structures and artefacts. The on-site experience of the physical environment enriched with visual, audio and textual content allows visitors to have a physical experience. Thus, visitors can experience the past and the present in a comparative way through mobile devices such as tablets and phones. The on-site experience of buildings and artefacts enables visitors to connect with the site and triggers them to acquire cultural heritage awareness. Although the possibility of experiencing AR technology with mobile devices such as phones-tablets without requiring special tools enables its widespread use, the quality of these equipment affects the quality of the experience. For this reason, the power of the tools used in AR is a prerequisite for the quality of the experience. However, sometimes the lack of physical access to the area or the structure to be experienced creates an obstacle for AR technology.

VR technology allows users to disconnect from the physical world and experience a completely virtual world. This situation especially allows the presentation of physically inaccessible or non-existent buildings and environments to visitors. This situation also allows individuals with physical disabilities to experience these areas and contributes to the accessibility of cultural heritage. In addition, virtual tour and virtual museum applications allow cultural heritage artefacts to reach the masses. The virtual environment created by VR enables the manipulation of time and space so that visitors can virtually travel to the past. However, the disconnection of the visitor's communication

with the physical environment may limit the chance of users to have an on-site experience. Furthermore, VR systems require customised devices such as HMDs and glasses. This situation may stand in the way of the widespread use of VR applications. As in AR technology, these devices need to have powerful hardware for a quality VR experience.

In conclusion, it is clear that AR and VR technologies are an alternative to traditional methods in the fields of cultural heritage. They bring innovative solutions in presenting cultural heritage to large masses and ensuring the sustainability of these values. In parallel with the advancement of technology, more effective applications can be created with the development of software and hardware.

REFERENCES

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Anay, H., Özten, Ü., & Ünal, M. (2021). A New Environment: Augmented Reality. In Game+ Design Education: Proceedings of PUDCAD 2020 (pp. 241-253). Cham: Springer International Publishing.
- Anay, H., Özten, Ü., Ünal, M., & Öztepe, E. (2022). Augmented experiences in archeological sites: Presentation of Alexandria Troas Podium Temple to visitor experience. *Journal of Design for Resilience in Architecture and Planning*, 3(1).
- Anay, H., Özten, Ü., Ünal, M., & Öztepe, E. (2023). Augmented Reality for the Presentation of Cultural Heritage: On-Site Application and Evaluation of a Model. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*.
- Aziz, K. A., & Siang, T. G. (2014). Virtual Reality and Augmented Reality combination as a holistic application for heritage preservation in the Unesco World Heritage Site of Melaka. *International Journal of Social Science and Humanity*, 4(5), 333-338.
- Azuma, R. T. (1997). *A Survey of Augmented Reality*. Presence: Teleoperators and Virtual Environments/MIT press.
- Barker, C. (2018). Seeing the past through the future: Virtual reality experiences in archaeology: The story of the Paphos Theatre in VR project. *Teaching History*, 52(2), 4-12.
- Bekele, M. K., Pierdicca, R., Frontoni, E., Malinverni, E. S., & Gain, J. (2018). A survey of augmented, virtual, and mixed reality for cultural heritage. *Journal on Computing and Cultural Heritage (JOCCH)*, 11(2), 1-36.
- Bimber, O., & Raskar, R. (2005). *Spatial Augmented Reality*. Wellesley: A K Peters, Ltd.
- Boboc, R. G., Băutu, E., Gîrbacia, F., Popovici, N., & Popovici, D. M. (2022). Augmented reality in cultural heritage: an overview of the last decade of applications. *Applied Sciences*, 12(19), 9859.
- Bozzelli, G., Raia, A., Ricciardi, S., De Nino, M., Barile, N., Perrella, M., ... & Palombini, A. (2019). An integrated VR/AR framework for user-centric interactive experience of cultural heritage: The ArkæVision project. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 15, e00124.
- De Paolis, L. T., Aloisio, G., Celentano, M. G., Oliva, L., & Vecchio, P. (2011, May). Experiencing a town of the middle ages: an application for the edutainment in cultural heritage. In 2011 IEEE 3rd International Conference on Communication Software and Networks (pp. 169-174). IEEE.

- Duguleana, M., Brodi, R., Gîrbacia, F., Postelnicu, C., Machidon, O., & Carrozzino, M. (2016). Time-travelling with mobile augmented reality: A case study on the piazza dei miracoli. In *Digital Heritage. Progress in Cultural Heritage: Documentation, Preservation, and Protection: 6th International Conference, EuroMed 2016, Nicosia, Cyprus, October 31–November 5, 2016, Proceedings, Part I 6* (pp. 902-912). Springer International Publishing.
- El-Hakim, S. F., Beraldin, J.-A., Picard, M., & Godin, G. (2004). Detailed 3D reconstruction of large-scale heritage sites with integrated techniques. *IEEE Computer Graphics and Applications*(24(3)), pp. 21-29.
- Garbin Praničević, D. (2021). Augmented reality and virtual reality-based technology in cultural tourism. *ENTRENOVA-ENTERprise REsearch InNOVation*, 7(1), 307-314.
- Garbin Praničević, D. (2021). Augmented reality and virtual reality-based technology in cultural tourism. *ENTRENOVA-ENTERprise REsearch InNOVation*, 7(1), 307-314.
- Garbin Praničević, D., Peterlin, J., & Matas, M. (2023). The appliance of augmented reality (AR) and virtual reality (VR) in cultural tourism: a critical overview. In *105th International Scientific Conference on Economic and Social Development–" Building Resilient Society"* (pp. 87-97). Varazdin Development and Entrepreneurship Agency, Varazdin, Croatia/University North, Koprivnica, Croatia/Faculty of Management University of Warsaw, Warsaw, Poland/Faculty of Law, Economics and Social Sciences Salemohammed V University in Rabat, Morocco/ENCGT-Ecole Nationale de Commerce et de Gestion de Tanger-Abdelmalek Essaadi University, Tangier, Morocco/Polytechnic of Medimurje in Cakovec, Cakovec, Croatia/University of Applied Science" Nikola Tesla" in Gospic, Gospic, Croatia.
- Gutntag, D. A. (2010). Virtual reality: Applications and implications for tourism. *Tourism management*, 31(5), 637-651.
- Kyrlitsias, C., Christofi, M., Michael-Grigoriou, D., Banakou, D., & Ioannou, A. (2020). A virtual tour of a hardly accessible archaeological site: The effect of immersive virtual reality on user experience, learning and attitude change. *Frontiers in Computer Science*, 2, 23.
- Marto, A., Gonçalves, A., Melo, M., & Bessa, M. (2022). A survey of multisensory VR and AR applications for cultural heritage. *Computers & Graphics*, 102, 426-440.
- Marto, A., Melo, M., Gonçalves, A., & Bessa, M. (2021). Development and evaluation of an outdoor multisensory ar system for cultural heritage. *IEEE Access*, 9, 16419-16434.
- Marzouk, A., Maher, A., & Mahrous, T. (2019). The influence of augmented reality and virtual reality combinations on tourist experience. *Journal of the Faculty of Tourism and Hotels-University of Sadat City*, 3(2), 1-19.
- Milgram, P., & Kishino, F. (1994). A taxonomy of mixed reality visual display. *IEICE Transactions on Information Systems*, 77(12), pp. 1321-1329.
- Moser, M. A., & MacLeod, D. (Eds.). (1996). *Immersed in technology: Art and virtual environments*. Mit Press.
- Oxman, R. (2011). Design paradigms for the enhancement of presence in virtual environments. In *Collaborative Design in Virtual Environments* (pp. 41-49). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Sherman, W. R., & Craig, A. B. (2003). *Understanding virtual reality*. San Francisco.
- Theodoropoulos, A., & Antoniou, A. (2022). VR games in cultural heritage: A systematic review of the emerging fields of virtual reality and culture games. *Applied Sciences*, 12(17), 8476.
- tom Dieck, M. C., & Jung, T. H. (2017). Value of augmented reality at cultural heritage sites: A stakeholder approach. *Journal of destination marketing & management*, 6(2), 110-117.
- Tussyadiah, I. P., Wang, D., & Jia, C. (2017). Virtual reality and attitudes toward tourism destinations. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2017: Proceedings of the International Conference in Rome, Italy, January 24-26, 2017* (pp. 229-239). Springer International Publishing.
- Zhou, F., Duh, H. B.-L., & Billinghurst, M. (2008). Trends in augmented reality tracking, interaction and display: A review of ten years of ISMAR. *7th IEEE/ACM International Symposium on Mixed and Augmented Reality*.

Gece Müzeciliğinin Kültürel Miras Turizmine Etkisinin Araştırılması: Efes Antik Kenti Örneği

Çağla Ercanlı

Özet

21. yüzyılda müzecilik anlayışı müzelerin birer turizm mahali, sosyalleşme ve toplanma mekânı, cazibe merkezine dönüşerek müzenin sözlük anlamı olan “bir araya getirme” kavramına yeni bir bakış açısıyla atıf yapmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2024 yılında “Geleceğe Miras” projesi kapsamında başlatılan gece müzeciliği etkinlikleri de kültürel miras turizmine yönelik ilginin artırılmasını, turizmde sürdürülebilirliği ve çeşitliliği amaçlamaktadır. Gece müzeciliği yalnızca müzelerin daha geniş kitlelerce deneyimlenmesini sağlayan bir iletişim mekânı olarak değil, aynı zamanda ziyaretlerin gece bağlamı müzeyle farklı bir ilişki yaratarak müzelerin yeni keşiflerinin, deneyimlerinin ve yorumlarının bir ortamı haline gelmektedir. Bu bağlamda, çalışmada gece müzeciliğinin kültürel miras turizmine etkisinin Efes Antik Kenti örneği üzerinden araştırılması amaçlanmaktadır. Türkiye’de gece müzeciliğinin ilk uygulaması olan Efes Antik Kenti günümüzde en fazla ziyaretçi alan ören yerlerinden biridir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılarak Efes Müze Müdürlüğü ile gece müzeciliği üzerine bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Efes Müze Müdürlüğü ile yapılan görüşmede gece müzeciliğinin amacı, ören yeri deneyim farklılıkları, ziyaretçi sayıları, yerli ve yabancı turistlerin ilgisi, gece müzeciliğinin kişi başı gecelik harcamaya etkisi, ören yerinde gündüz-gece ortalama kalış süreleri, gündüz-gece elde edilen gelir düzeyi, ışıklandırma ve güvenlik gibi dikkat edilmesi gereken konularda ortaya konan çözümler başlıkları ele alınmıştır. Çalışmanın sonuçları gece müzeciliği konusunda olumlu olumsuz herhangi bir kanıt ortaya koyma hedefi bulunmaksızın, müze ziyaret zamanının (gündüz veya gece) ziyaretçi deneyimleri üzerindeki etkisini anlamak için ilk adımı temsil etmektedir. Gecenin ziyaret ve ziyaretçiler üzerindeki etkisini düşünmek, müzelerin gelişimine, değişimine ve dönüşümüne yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müzeler, Gece Müzeciliği, Kültürel Miras, Turizm, Efes Antik Kenti

Investigating the Effect of Night Museology on Cultural Heritage Tourism: The Example of the Ancient City of Ephesus

Abstract

In the 21st century, the understanding of museology refers to the concept of "bringing together" which is the dictionary meaning of the museum, with a new perspective, as museums turning into tourism destinations, places for socialization and gathering, and centers of attraction. Night museum events initiated by the Ministry of Culture and Tourism in 2024 within the scope of the "Heritage to the Future" project also aim to increase interest in cultural heritage tourism and to ensure sustainability and diversity in tourism. Night museums not only serve as a communication space that enables museums to be experienced by wider audiences, but also create a different relationship with the museum in the night context of visits, becoming a medium for new discoveries, experiences and interpretations of museums. The study aims to investigate the effect of night museology on cultural heritage tourism through the example of the Ancient City of Ephesus. Ephesus is one of the most visited historical sites today. In the study, semi-structured interview technique is used and the interview was held with the Ephesus Museum Directorate on night museology. In the interview, aim of the night museology, different experiences in site, the number of visitors, the interest of local and foreign tourists, the effect of night museums on the nightly expenditure per person, the average day-night stay at the site, and the income level obtained during the day-night, the solutions put forward for issues that need to be considered such as lighting and security were discussed. The results of the study represent a first step towards understanding the impact of museum visitation time (day or night) on visitor experiences, without aiming to present any positive or negative evidence on night museology. Considering the impact of the night on visits and visitors will help museums develop, change and transform.

Keywords: Museums, Night Museology, Cultural Heritage, Tourism, Ephesus Ancient City

1. GİRİŞ

Kültürel miras, toplumların geçmişine ışık tutan ve kimliklerini şekillendiren önemli bir değerler bütünü olarak insanlık tarihi boyunca korunmaya çalışılmıştır. Özellikle son yıllarda, turizmin çeşitlenmesi ve ziyaretçi beklentilerinin değişmesiyle birlikte, kültürel miras alanlarının sunumunda yenilikçi yaklaşımlar giderek önem kazanmıştır. Bu bağlamda, gece

müzeciliği, kültürel miras alanlarının cazibesini artıran ve ziyaretçilere benzersiz bir deneyim sunan bir uygulama olarak öne çıkmaktadır.

Gece müzeciliği, kültürel miras alanlarının ve müzelerin gece saatlerinde ziyarete açılmasıyla, bu alanların hem fiziksel hem de duygusal boyutta farklı bir şekilde algılanmasını sağlamaktadır. Işıklandırma, atmosfer ve sessizlik gibi unsurlar, ziyaretçilere gündüz saatlerinde yaşanan deneyimlerden farklı bir bağlam sunarak, tarih ve kültürle daha derin bir bağ kurmalarına olanak tanımaktadır. Bu yenilikçi yaklaşım, aynı zamanda kültürel miras alanlarının ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmakta ve turizmi çeşitlendirmektedir.

Bu çalışmada, gece müzeciliğinin kültürel miras turizmine olan etkileri, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Efes Antik Kenti örneği üzerinden ele alınacaktır. Efes, antik dönemin önemli bir ticaret, sanat ve kültür merkezi olarak dünya mirası içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Gece müzeciliği uygulamalarının, bu tür önemli kültürel miras alanlarında ziyaretçi deneyimini nasıl dönüştürdüğünü ve bölge turizmine nasıl katkı sağladığını anlamak, turizm politikaları ve kültürel miras yönetimi açısından önemli çıkarımlar sunacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, Efes Antik Kenti özelinde gece müzeciliğinin kültürel miras turizmine olan etkilerini analiz etmek ve bu deneyimin hem yerel hem de uluslararası düzeyde nasıl geliştirilebileceğine dair öneriler sunmaktır.

2. KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA MÜZECİLİK

Kültürel miras, geçmişten günümüze taşınan maddi ve manevi değerler bütünü olarak, toplumların kimliklerini şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Kültürel miras bir toplumun kimliğine, kültürüne ve tarihine ilişkin somut ve somut olmayan değerlerin tümüdür (Du Cros, 2001; Kuşçuoğlu ve Taş, 2017). Bu değerlerin korunması, tanıtılması ve gelecek nesillere aktarılması, sadece tarihsel bir sorumluluk değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınma açısından da büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, müzecilik, kültürel mirasın korunması ve halkla buluşturulmasında merkezi bir rol üstlenmektedir.

Kültürel miras turizmi, yerel ve uluslararası ziyaretçilerin tarih, sanat ve kültürle bağlantı kurmasını sağlayan bir turizm türüdür. Bu turizm türü, bir yandan toplumların tarihsel ve kültürel birikimlerini küresel ölçekte tanıtırken, diğer yandan yerel ekonomilere katkıda bulunarak sürdürülebilir kalkınmayı destekler. Günümüzde turistler daha çok kültür odaklıdır ve ziyaret ettikleri bölgelerdeki kültürel değerleri tanıma ve deneyimleme niyetindedir (Lynch, Duinker, Sheehan ve Chute, 2011; Rodzi, Zaki ve Subli, 2013). Müzeler de, bu

sürecin önemli aktörleri olarak, kültürel miras turizminin en temel bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Geçmişle bugün arasında bağ kuran müzeler, kültür turizmi pazarındaki en büyük payı temsil etmekte (Hsieh, 2010: 2) ve dünyanın birçok yerinde turistler için başlıca çekim merkezi olarak hizmet vermektedir (Hsieh, 2010: 4).

Kültür turizminin sosyal, ekonomik ve çevresel faydaları arasında; bir ülkeye genelde ekonomik, özeldede ise turizm anlamında gerçek ve kalıcı bir rekabet üstünlüğünün sağlanması, yerel ve bölgesel ekonomilerin canlandırılması, kültürlerarası iletişimin güçlendirilmesi, kültürel mirasın sürdürülebilir gelişimi, kültürel bilincin geliştirilmesi, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması, bölgesel yeni istihdam kaynaklarının yaratılması sıralanabilir (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002; Pekin, 2011: 13; Bahar vd., 2016: 16).

Modern müzecilik anlayışı, sadece eserlerin sergilendiği mekânlardan öte, ziyaretçilerin etkileşimli deneyimler yaşadığı, bilgiye erişimin kolaylaştırıldığı ve farklı kültürel bağlamların bir araya getirildiği dinamik platformlar yaratmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, müzeler; sergileme, eğitim, araştırma ve eğlence işlevlerini bir arada sunarak, kültürel mirasın değerini daha geniş kitlelere ulaştırırken, kültür turizminin yaygınlaşmasında rol oynamaktadır. Günümüzde, teknolojik yenilikler ve sürdürülebilirlik anlayışı, müzecilik uygulamalarını yeniden şekillendirmektedir. Dijital sergiler, artırılmış gerçeklik (AR) uygulamaları ve çevrimiçi müze turları, kültürel mirasın daha erişilebilir hale gelmesini sağlarken, çevresel sürdürülebilirlik hedefleri, müze yapılarının enerji verimliliği ve doğa dostu uygulamalara yönelmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak, kültürel miras turizmi kapsamında müzecilik, hem geçmişle bugünü hem de yerel ile küresel olan arasındaki bağları güçlendiren bir köprü işlevi görmektedir. Bu anlayışla müzelerin, kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasındaki stratejik rollerini sürdürülebilir bir şekilde geliştirmesi, hem kültürel hem de ekonomik faydaların artırılmasını sağlayacaktır. Günümüzde gece müzeciliği gibi yeni yaklaşımlar bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde rol oynamaktadır.

2.1. Yeni Bir Müze Deneyimi: Gece Müzeciliği

Gece saatlerinde müze ziyaretinin etkisi, sadece mekânın fiziksel değişiminden değil, aynı zamanda ışığın, atmosferin, seslerin ve ziyaretçinin genel duysal algısının değişmesinden kaynaklanan çok katmanlı bir deneyimden oluşmaktadır. Gündüz ve gece arasındaki farklar, ziyaretçinin sanat eserleriyle kurduğu ilişkiyi, eserlere dair yorumları ve hatta sergilerin kendisini

algılayış biçimini köklü bir şekilde değiştirebilmektedir (Germain, 2016). Gece ve ışığın etkisi, yalnızca fiziksel bir dönüşüm yaratmakla kalmaz, aynı zamanda zihinsel ve duygusal bir evrim de sağlar. Bu bağlamda, gece ziyaretleri, sanat eserlerini ve sergileri "yeniden okuma" sürecine sokar ve daha zengin, daha çok katmanlı anlamların ortaya çıkmasına olanak tanır (Germain, 2016). Anlam yorumlaması sınırsız olduğundan (Peirce, 1998) ve ziyaretçi birçok yorumlama stratejisi kullandığından, aynı işaret toplumsal kültürel bir bağlamda farklı gerçekliklere atıfta bulunabilir. Yeni bir deneyim olarak gece ziyaretleri, serginin olası yorumlarını genişleten başka bir söylemi beraberinde getirebilir. Bir anlam inşası olarak, ziyaret bağlamı değişirse sergi farklı şekilde yorumlanabilir. Böylece, ziyaretçiler ziyaretin bağlamına göre zihinlerinde farklı bir yorumlama sürecine gireceklerdir (Eco, 2008). Sergi söylemini okurken, anlama, ihtiyaçlarına ve nasıl anlamak istediklerine bağlı olarak bazı bölümlerini diğerlerinden seçecekler ve bunları ziyaret sırasında kendi zihinsel yapılarıyla yeniden yorumlayacaklardır.

İster ticari ister kültürel olsun, geç açılışlar modern yaşam deneyiminin bir parçasıdır. Ana cadde markaları ve ünlü müzeler her hafta daha uzun açılış saatleri sunarak, nüfusun çalışan kesiminin iş günlerinden sonra çeşitli aktivitelere katılmasına olanak tanımaktadır. Bazıları doğrudan eve gitmek yerine, bu ek zamanı alışveriş yapmak veya müze ziyareti gibi bir hobi edinmek için kullanmayı tercih edebilir. Bu açılışlar, zamanın sosyal olarak hızlanmasına yardımcı olurken (Germain, 2016), geleneksel olarak dinlenmeye ayrılmış bir zaman dilimine yeni bir deneyim katmaktadır. Böylelikle gece deneyimi gündüzün bir uzantısı haline gelmektedir (Germain, 2016).

Gece müzeciliği aşağıdaki özellikler ile öne çıkmaktadır:

- Farklı Ziyaretçi Kitleleri

Gece saatlerinde müzeleri ziyaret etmek isteyenler genellikle gündüz saatlerinde çalışma veya diğer zorunlulukları nedeniyle müzelere gitme fırsatı bulamayan kişiler olabilir. Gece müzeciliği, iş saatleri dışında vakit geçirebilecek bir etkinlik arayanlar için de bir fırsat sunmaktadır.

- Yeni Deneyimler ve Etkinlikler

Gece ziyaretlerinde genellikle özel etkinlikler düzenlenmektedir. Konserler, performanslar, gösterimler, interaktif atölye çalışmaları, konuşmalar ve özel sergiler bu tür gece ziyaretlerinde sıkça yer almaktadır. Bu etkinlikler, müzeyi sıradan bir ziyaretin ötesine taşıyarak kültürel bir deneyim sunmaktadır.

- Farklı Atmosfer

Gece müzeciliği, gün ışığında görülemeyen bir atmosferi deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Bazı müzeler, gece ziyaretlerinde ışıklandırma ve ses efektleri kullanarak eserlerin daha dramatik bir şekilde sergilenmesini sağlamaktadır. Bu, özellikle sanat galerileri ve modern müzeler için etkileyici olabilmektedir.

- Teknoloji Kullanımı

Bazı müzeler, gece ziyaretlerine özel artırılmış gerçeklik (AR) veya sanal gerçeklik (VR) gibi teknolojilerle bütünleşen sergiler sunmaktadır. Ziyaretçiler, gece saatlerinde bu teknolojilerle etkileşime girerek daha derin bir deneyim yaşayabilmektedir.

- Erişilebilirlik ve Toplumla İletişim

Gece açılan müzeler, toplumun farklı kesimlerine hitap edebilmektedir. Özellikle öğrenciler, çalışan yetişkinler, turistler gibi gruplar için ziyaret imkânı yaratılmaktadır. Gece saatlerinde, sakin bir ortamda daha derinlemesine bir keşif yapma imkânı da sunulmaktadır.

- Kültürel Etkileşim

Gece müzeciliği, sadece bir kültürel deneyim sunmanın yanı sıra, aynı zamanda sosyal etkileşimi teşvik etmektedir. Müzeler, akşamları daha rahat bir atmosfer yaratırken, ziyaretçilere daha fazla zaman ve alan tanıyabilmektedir. Gece müzeciliği, günümüzün kültürel hayatına yeni bir boyut katmakta ve ziyaretçilerin müzelerle olan ilişkisini daha dinamik hale getirmektedir. Bu tür uygulamalar, kültür ve sanat alanında çeşitliliği artırırken, ziyaretçi sayısını çoğaltmakta ve müzelerin sunduğu içeriklerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır.

Gece müzeciliği dünyada pek çok farklı müzede ve kültürel alanda deneyimlenmektedir. Dünyanın önde gelen müzelerinden Louvre Müzesi, British Müzesi ve Tate Modern gece müzeciliği konusunda öncü olmuşlardır. Bu müzeler, belirli günlerde akşam saatlerinde uzatılmış ziyaret saatleri sunmakta ve özel gece etkinlikleri ve performanslar düzenlemektedir.

Türkiye’de de gece müzeciliğinin deneyimlendiği müzeler ve antik kentler bulunmaktadır. Gece müzeciliği deneyimi sunan müzeler arasında; Topkapı Sarayı Müzesi (İstanbul), Yerebatan Sarnıcı (İstanbul), İstanbul Arkeoloji Müzesi (İstanbul), Kız Kulesi (İstanbul), Galata Kulesi (İstanbul), İstanbul

Modern (İstanbul), Resim Heykel Müzesi (İstanbul), Defter-i Hakani Binasındaki Ayasofya Tarih ve Deneyim Alanı (İstanbul), Akdamar Anıt Müzesi (Van), Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi (Muğla) bulunmaktadır. Gece müzeciliği deneyimi sunan antik kentler arasında ise başta Efes Antik Kenti (İzmir) olmak üzere; Aspendos Ören Yeri (Antalya), Side Antik Kenti (Antalya), Patara Antik Kenti (Antalya), Perge Antik Kenti (Antalya), Hierapolis Antik Kenti (Denizli) bulunmaktadır.

2.2. Gece Müzeciliği Örneği: Efes Antik Kenti

Efes Antik Kenti, İzmir'in Selçuk ilçesi sınırları içinde yer alan, antik dünyanın en önemli kültür, ticaret ve inanç merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Kuruluşu MÖ 6000'lere kadar uzanan Efes, Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşime sahne olmuş ve farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu köklü geçmişiyle Efes, hem tarihi hem de arkeolojik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Efes'in ilk yerleşim izleri, Kalkolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Kentin MÖ 11. yüzyılda İyonlar tarafından yeniden inşa edildiği düşünülmektedir. Mitolojiye göre, Efes'in kuruluşu, Amazonlar adı verilen savaşçı kadınlara ve Androklos adlı bir prensin kehanetine dayanmaktadır. Androklos, kenti, bir balık ve yaban domuzunun işaret ettiği bölgede kurmuştur (Akşit, 1982). Efes, Helenistik Dönem'de, özellikle Büyük İskender'in generallerinden Lysimakhos tarafından yeniden şekillendirilmiştir. MÖ 3. yüzyılda kent, bugünkü yerinde yeniden kurulmuş ve önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir (Llyod, 1998). Roma İmparatorluğu döneminde ise Efes, Asya Eyaleti'nin başkenti olarak büyük bir refah dönemi yaşamıştır. Kent, bu dönemde yaklaşık 200.000 kişilik nüfusuyla dönemin en büyük ve en zengin şehirlerinden biri olmuştur (Akşit, 1982). Efes 12. yüzyıl başlarında ise Türklerin egemenliğine geçmiştir. Kent önceleri Menteşe Beyliğine bağlı iken daha sonra Aydınoğulları hâkimiyetine girmiştir (Gül, 1997). Liman kenti olmasının sağladığı ticari avantajların yanı sıra, Artemis Tapınağı, Celsus Kütüphanesi, Büyük Tiyatro ve Hadrian Tapınağı gibi görkemli yapılar, Efes'in mimari zenginliğini ortaya koymaktadır.

Efes bu zengin tarihi arka planıyla günümüzde en fazla ziyaret edilen antik kentlerden biridir. Efes Antik Kenti'nde gece müzeciliği faaliyetlerine Nisan 2024'de başlanmış olup, Ekim 2024'e kadar devam edilmiştir. Antik kentte, milattan sonra 2. yüzyıla tarihlenen Celsus Kütüphanesi ile Agora Meydanı, Kuretler Caddesi, Domitian Tapınağı, Trajan Çeşmesi, 25 bin kişilik oturma kapasitesiyle büyük antik tiyatro, stadyum yapıları ışıklandırılmıştır.

3. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Teknik, deneyimlerin, algıların ve bakış açılarının derinlemesine anlaşılmasını amaçlayan bir yöntem olarak, kültürel miras ve müzecilik gibi sosyal konuların incelenmesinde etkili olduğu için tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, Efes Müze Müdürlüğü ile gece müzeciliği uygulamaları üzerine bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında, önceden hazırlanmış sorular temel alınmış, ancak katılımcının yanıtlarına göre ek sorularla derinlemesine bilgi elde edilmiştir. Bu yaklaşım, gece müzeciliğinin uygulanabilirliği, ziyaretçilere sunduğu deneyimler, yönetsel zorluklar ve gelecekteki potansiyeli gibi farklı boyutların ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır. Görüşme, Efes Müze Müdürlüğü'nün temsilcileriyle birebir gerçekleştirilmiş olup, açık uçlu sorular sorulmuştur. Bu süreçte, hem yazılı hem de sözlü veri kaydı alınarak, elde edilen bilgilerin analizi için gerekli zemin hazırlanmıştır. Efes Müze Müdürlüğü ile yapılan görüşmede; gece müzeciliğinin amacı, ören yeri deneyim farklılıkları, ziyaretçi sayıları, yerli ve yabancı turistin ilgisi, gece müzeciliğinin kişi başı gecelik harcamaya etkisi, ören yerinde gündüz-gece ortalama kalış süreleri, gündüz-gece elde edilen gelir düzeyi, ışıklandırma ve güvenlik gibi dikkat edilmesi gereken konularda ortaya konan çözümler başlıkları ele alınmıştır. Efes Müze Müdürlüğü ile yapılan bu görüşme, gece müzeciliği uygulamalarının kültürel miras turizmine olan etkilerini anlamak için değerli bilgiler sunmuştur.

4. 2024 YILI EFES ANTİK KENTİ GECE MÜZECİLİĞİ FAALİYETLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞME BULGULARI

Efes Antik Kenti'nde gece müzeciliği faaliyetinin başlamasının temel amacına bakıldığında, bölgedeki kültürel mirasın daha geniş bir ziyaretçi kitlesine erişiminin sağlanması ve ziyaretçi deneyiminin çeşitlendirilmesi olduğu görülmektedir. Bu uygulama, ziyaretçilerin Efes'in tarihi ve kültürel zenginliklerini gece atmosferinin etkisi altında keşfetmelerine olanak tanıyarak, gündüz yaşanan yoğunluk ve kalabalıktan farklı bir deneyim sunmayı hedeflemektedir. Gece müzeciliği ayrıca, antik kentin turizm potansiyelini artırmak ve ziyaret sürekliliğini sağlamak amacıyla ekonomik ve kültürel sürdürülebilirliği destekleyen bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Özellikle yaz aylarında artan ziyaretçi taleplerini karşılamak, farklı saat dilimlerinde ziyaretçilere esneklik sunmak ve antik kentin büyüleyici atmosferini ışıklandırmalarla öne çıkarmak da bu uygulamanın önemli hedefleri arasındadır. Yanı sıra, iklim değişikliğine de bağlı olarak her yıl artan sıcaklıklar sonucunda

dünyada bazı antik kentlerde ziyaret saatleri değiştirilmektedir. Efes Antik Kenti için de gece müzeciliğinin ortaya çıkışında bu durumun bir ölçüt olduğu söylenebilir. Efes'te gece müzeciliği faaliyeti, sadece bir turizm aktivitesi olmanın ötesinde, tarihi ve kültürel değerlere yönelik farkındalığı artırmak ve toplumun bu mirasla daha güçlü bir bağ kurmasını sağlamak amacıyla da tasarlanmıştır. Aynı zamanda gece müzeciliği, yerel halk ve turistler için sosyal bir etkinlik alanı oluşturarak, kültürel mirasın hem koruma hem de tanıtım sürecine katkı sağlamaktadır.

Gece müzeciliğinin Efes Antik Kenti üzerindeki bir başka etkisi ziyaret sayılarıdır. Uygulama sayesinde ziyaretçiler, antik kenti gündüz kalabalığından uzak, daha sakin ve büyüleyici bir atmosferde deneyimleme fırsatı bulmuşlardır. Özellikle yaz aylarında, sıcak hava koşullarının etkisiyle gece saatlerinde ziyaret etme eğilimi artmıştır. Gece müzeciliği, yalnızca mevcut ziyaretçilerin ziyaret sürelerini uzatmakla kalmamış, aynı zamanda yeni bir ziyaretçi kitlesini de alana çekmiştir. Şehir dışından gelen turistlerin yanı sıra yerel halk da gece müzeciliği etkinliklerine ilgi göstermiştir. Özellikle özel ışıklandırma, rehberli turlar ve zaman zaman düzenlenen kültürel etkinlikler (konserler, gösteriler gibi) bu ilginin artmasında etkili olmuştur. Bu uygulama, sezon dışı dönemlerde dahi ziyaretçi sayılarında bir artışa neden olmuş, Efes Antik Kenti çevresinin turizm gelirlerini çeşitlendirmiş ve sürdürülebilir turizm anlayışına katkı sağlamıştır. Ayrıca, gece müzeciliği, antik kenti akşam saatlerinde ziyaret etmeyi tercih eden kültür ve tarih meraklıları için farklı bir deneyim sunarak ziyaretçi memnuniyetini artırmıştır. Ziyaret sayılarına ilişkin istatistiksel veriler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Efes Antik Kentinde 2024 yılında istatistiksel ziyaretçi verileri

Nisan-Ağustos 2024 Döneminde Gece Ziyaretleri Toplam	312.000 kişi
Nisan-Ağustos 2024 Döneminde Gündüz Ziyaretleri Toplam	2.804.000 kişi
2024 Yazı Ortalama Gece Ziyaretçi Sayısı	1485-1500 kişi
2024 Yazı Ortalama Gündüz Ziyaretçi Sayısı	6600-7000 kişi

Efes Antik Kenti'nde gece müzeciliği uygulamasına olan ilginin yerli ve yabancı turistler arasında farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Gece müzeciliğine, genellikle ziyaretçi profiline, uygulamanın tanıtımına ve etkinliklerin içeriğine bakıldığında daha çok yerli turistlerin ilgisinin olduğu belirtilmektedir. Antik kent, İzmir ve çevre illere yakınlığı nedeniyle yerli

turistler için kolay ulaşılabilir bir destinasyondur. Özellikle hafta sonu ve tatil dönemlerinde yerli ziyaretçiler gece müzeciliği etkinliklerine yoğun ilgi göstermişlerdir. Yerli turistler, Efes'in tarihî ve kültürel önemini yakından deneyimlemek için gece müzeciliği etkinliklerini tercih etmektedir. Ayrıca bu etkinlikler, genellikle aileler ve arkadaş grupları için sosyal bir aktivite olarak değerlendirilmektedir. Gece atmosferinde antik bir kenti deneyimleme fırsatı, özellikle daha önce gündüz saatlerinde Efes'i ziyaret etmiş yerli turistler için cazip bir seçenek sunmaktadır. Efes, yabancı turistler için de Türkiye'nin en popüler kültürel destinasyonlarından biridir. Ancak gece müzeciliği etkinliklerine katılım, genellikle bireysel gezginler ya da esnek programlara sahip turistlerle sınırlı kalmaktadır. Grup turlarının büyük bir kısmı gündüz saatlerinde planlandığından, yabancı turistlerin gece etkinliklerine katılımı daha düşük olabilmektedir. Öte yandan, gece ışıklandırmaları ve özel etkinlikler, bu deneyimi daha da zenginleştirerek bazı yabancı turist gruplarını çekmiştir. Özellikle kültür turizmiyle ilgilenen Avrupalı ve Amerikalı turistler bu etkinliklere ilgi göstermektedir. Yabancı turistlere günlük yaklaşık 1000 bilet satıldığı belirtilmektedir. Tablo 2'de ise yerli turist ziyaretlerine ilişkin istatistiksel veriler sunulmaktadır. Gece ziyaretlerinin en fazla olduğu yaz döneminde en fazla ziyaretin Ağustos ayında olduğu görülmektedir. 2023 ve 2024 yazında Efes Antik Tiyatroda etkinlikler ve konserler daha sık düzenlenmeye başlanmıştır. Etkinlik günlerinde gece müzeciliği faaliyeti olmadığından etkinliklerin ziyaretçi sayılarına etkileri bilinmemektedir. Öte yandan, etkinliklerin gece ziyaretlerine olumlu yönde katkısının olduğu, gece deneyimlenen antik kentin atmosferinin insanları daha sonra gece ziyaretine de teşvik ettiği düşünülmektedir.

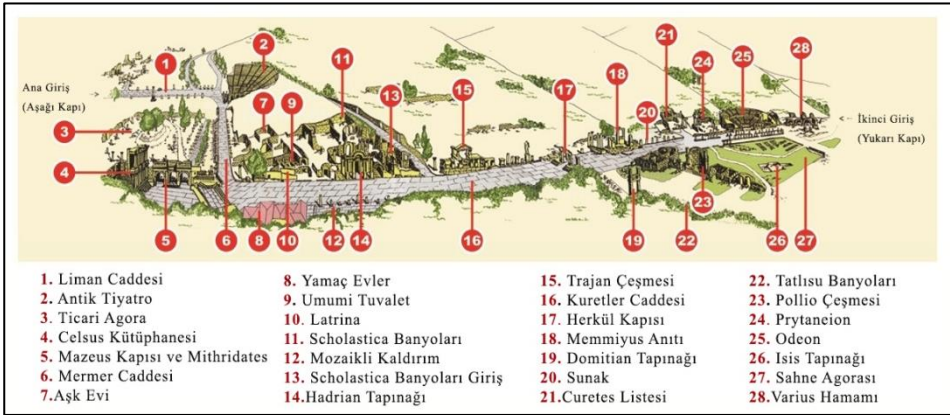
Tablo 2. Yerli turist ortalama ziyaret sayıları

Yerli Turist Ağustos Ayı Gece Ziyaretçi Sayısı	96.000 kişi
Yerli Turist Temmuz Ayı Gece Ziyaretçi Sayısı	47.000 kişi
Yerli Turist Haziran Ayı Gece Ziyaretçi Sayısı	80.000 kişi

Antik kentte gündüz ve gece ortalama kalış süreleri karşılaştırıldığında; gündüz ziyaretlerinde kalış süresinin genellikle daha uzun (2 ila 4 saat) olabildiği belirtilmektedir. Bunun başlıca nedeni, gündüz saatlerinde ziyaretçilerin antik kentin tamamını gezme eğiliminde olması ve fotoğraf çekimi, rehberli turlar gibi aktiviteler için daha fazla zaman ayırmasıdır. Gece ziyaretlerinde ise kalış süresinin gündüze kıyasla daha kısa olduğu

belirtilmektedir. Bunun temel nedenleri arasında sınırlı zaman dilimi, ziyaretçilerin yorgunluğu ve gece atmosferinde daha odaklı bir deneyim sunulması yer almaktadır.

Bir diğer önemli konu, Efes Antik Kenti'nin gündüz ve gece gezilmesi arasında belirgin deneyim farklılıkları bulunmasıdır. Bu farklılıklar; atmosfer, gezi rotası, ziyaretçi yoğunluğu ve ziyaretçilerin algıladığı tarihi bağlam açısından çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Gündüz gezilerinde ziyaretçiler genellikle Efes Antik Kenti'nin tamamını kapsayan standart bir rota izlemektedir. Bu rota, Artemis Tapınağı'ndan başlayarak Celsus Kütüphanesi, Büyük Tiyatro, Hadrian Tapınağı ve Agora gibi önemli yapıları içermektedir. Gece ziyaretleri için ise gezi rotası değiştirilmiş ve kısaltılmıştır. Girişler yalnızca ana kapıdan (Aşağı Giriş) sağlanmıştır. Yukarı Kapı ve Yamaç Evler arasındaki alan gece ziyaretlerine güvenliğin sağlanması, daha fazla personel gereksinimi, ışıklandırmanın zor olması gibi nedenlerden dolayı kapatılmıştır. Gezi faaliyeti böylece daha kontrollü bir alanda düzenlenmiştir (Şekil 1). Gece ziyaretleri için Celsus Kütüphanesi ile Agora Meydanı, Aşağı Kapı, Meryem Kilisesi, Liman Caddesi, Hadrian Tapınağı, Mermer Cadde, Kuretler Caddesi'nin bir bölümü, Domitian Tapınağı, Trajan Çeşmesi, Antik Tiyatro, Stadyum, Yamaç Evler gibi öncelikli yapıların aydınlatılmasına önem verilmiştir (Şekil 2).

Şekil 1. Efes Antik Kenti Haritası (Ephesus Map, 2020, <https://www.magical-steps.com/ephesus-map.html>. Yazar tarafından tekrar oluşturulmuştur)

Şekil 2. Solda Kuretler Caddesi ve Hadrian Tapınağı; Sağda Celsus Kütüphanesi, 2024
(Kişisel Arşiv)

Efes Antik Kenti gece müzeciliğinde ziyaretçilerden memnuniyete yönelik geri bildirimlerin alınıp alınmadığı ve bu geri bildirimlerde memnuniyetlerin ya da şikayetlerin hangi yönlere odaklandığı konusunda da görüşler alınmıştır. Efes Müze Müdürlüğü ile yapılan görüşmede ziyaretçi görüşlerinin Google yorumlar ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının karekod uygulaması üzerinden alındığı belirtilmiştir. Yapılan geri bildirimlerde ziyaretçilerin gece müzeciliği faaliyetlerinden memnun oldukları, özellikle gün batımında Celsus Kütüphanesinde ziyaretçilerin ışıkların açılma anını bekleyerek bu anları fotoğraflarla ölümsüzleştirdikleri belirtilmiştir. Olumsuz geri bildirimlerin ise gece ziyaretlerinde giriş-çıkış saatlerine uyulmamasından dolayı yaşanan aksaklıklardan ya da gece ziyaretleri sırasında yaşanan yoğunluktan dolayı otopark alanı yetersizliği üzerinden ortaya çıktığı vurgulanmıştır. 2025 yılında alan için yeni bir karşılama merkezi ve otopark alanının açılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca alana erişimi kolaylaştırmak için shuttle uygulamaları başlatılması planlanmaktadır.

Bir diğer önemli konu ise gece müzeciliğinde ortaya çıkabilecek güvenlik sorunlarıdır. Efes Antik Kenti gibi geniş bir açık hava müzesi, gece müzeciliği sırasında güvenlik ve ziyaretçi deneyimini artırmak için çeşitli özel önlemler almayı gerektirmiştir. Gece müzeciliği kapsamında uygulanması gereken

güvenlik önlemlerini; aydınlatma, personel ve rehberlik hizmetleri, teknolojik destek, sağlık ve acil durum planlaması, ziyaretçi denetimi ve doğal/tarihi doku koruması şeklinde tanımlamak mümkündür. Aydınlatma uygulamalarının tasarımında görsel deneyim ve güvenlik dengesinin sağlanması öncelikli olmuştur. Ziyaretçilerin tarihi yapıları güvenli bir şekilde gezebilmesi için doğal çevreyle uyumlu, gözü rahatsız etmeyen aydınlatma sistemleri kullanılmalıdır. Yanı sıra, stratejik aydınlatma olarak adlandırılacak yürüyüş yollarının, merdivenlerin ve tarihi eserlerin çevresinin, düşme ve yaralanma risklerini azaltacak şekilde aydınlatılması gerekmektedir. Efes Antik Kenti'nde de bu doğrultuda uygulamalar ortaya konduğu görülmektedir. Yanı sıra alanda güvenlik personeli sayılarında artışa gidildiği ifade edilmiştir. Teknolojik destek kapsamında ise gece müzeciliği faaliyeti için kamera ve acil durum iletişim sistemlerinin işletimi önemli olmuştur. Efes Antik Kenti'nde özellikle kamera sayılarının artırıldığı, karanlık alanlarda güvenlik kameraları ve hareket sensörlerinin daha yoğun kullanıldığı belirtilmiştir. Doğal/tarihi doku koruması uygulamaları kapsamında tarihi yapıların zarar görmesini önlemek için LED gibi düşük enerjiyle çalışan ve ısı üretmeyen ışık kaynaklarının tercih edilmesi önemlidir. Ayrıca, bazı alanlara erişimin sınırlandırılarak alanda ziyaretçi denetiminin sağlanması gibi uygulamalar hem ziyaretçilerin güvenliğini artırırken aynı zamanda tarihi dokunun korunmasını sağlamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Efes Antik Kenti'nde güvenlik şeritlerinin artırılması, 2024 (Kişisel arşiv)

Dünyada bazı antik kentlerde hem süregelen çalışmaları daha iyi yönetmek hem de kültür varlıklarının daha iyi korunmasını sağlamak için ziyaret kısıtlamaları getirilmektedir. Gece müzeciliği faaliyetiyle beraber antik kentler üzerindeki ziyaretçi sayılarındaki artış daha fazla koruma eylemi gerektirmektedir. Efes Müze Müdürlüğü ile yapılan görüşmede Efes Antik Kenti'nde de gelecek yaz dönemiyle birlikte özellikle gece ziyaretlerine sınırlamanın getirilebileceği önlemlerin planlandığı belirtilmiştir. Gece ek ziyaret ücreti konması, gece ziyaretlerinin Müzekart kapsamı dışında bırakılması, gece ziyareti için önceden internetten rezervasyonla sayı kotası konması, kapılarda led ekranlarda denetimin sağlanması (örneğin, son 2 kişi vb.) gibi uygulamalar planlanmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gece müzeciliğinin kültürel miras turizmine; kültürel etkinliklerle zenginleştirilmiş turizm deneyimi sunması, hedeflenmiş pazarlama ve iletişim ile birlikte bölgesel iş birliklerinin kurularak yerli ve yabancı turistleri çekme stratejisi oluşturması, ayrıca yerel ve kültürel kimlik oluşturma açısından önemli katkılarda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Gece müzeciliğinin gelişime açık yönleri iki başlıkta incelenebilir. Öncelikle müze etkinliklerinin boyutları ve popülerliği, resmi verilerle olmasa da, katılımcı sayısı, medya tanıtımı, yerel ekonomiye etkisi gibi çeşitli dolaylı göstergelerle desteklenebilir. Katılımcı sayılarının takibi, medya ve sosyal medya paylaşımları ile daha çok turiste ulaşılması, gece müzeciliği faaliyetlerinin yerel ekonomiye katkısının gözlemlenerek, örneğin restoranlar ve otellerdeki doluluk oranlarına etkilerinin araştırılması gece müzeciliği etkilerinin ve katkılarının daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

Bir diğer gelişime açık yön ise, sürekli izleme ve geri bildirim sistemlerinin oluşturulmasıdır. Ziyaretçi sayılarının izlenmesi etkinliklerin etkisini anlamada önemlidir. Bu veriler, etkinliklerin ne kadar başarılı olduğunu ve hangi tür etkinliklerin daha fazla katılım sağladığını belirlemekte yardımcı olabilir. Yanı sıra, algı anketleri ve sosyal araştırmaların da ortaya konması, ziyaretçilerin, özellikle turistik ziyaretlerin ardından algılarının ve memnuniyetlerinin ölçülmesi etkinliklerin gelecekteki başarısını tahmin etmede önemli bir araçtır.

Gece müzeciliğinin daha fazla ziyaretçi çekmesi ve sürdürülebilir bir şekilde gelişmesi için aşağıdaki başlıklarda öneriler sunulabilir (Tablo 3):

1. Işıklandırma ve Atmosfer
2. Ses ve Müzik

3. Sanal Gerçeklik (VR) ve Artırılmış Gerçeklik (AR)
4. Interaktif Teknolojiler
5. Canlandırma ve Performanslar
6. Karanlıkta Yönlendirme ve İzleme
7. Eserlerin İleri Teknolojiyle Yorumlanması
8. Geceye Özel Atölyeler ve Etkileşimli Deneyimler
9. Ziyareti Katılımı ve Sosyal Etkileşim
10. Eserlerin Zamanla Değişen Dijital Yorumlamaları

Tablo 3. Gece müzeciliğinin sürdürülebilir gelişimi için öneriler

1. Işıklandırma ve Atmosfer	2. Ses ve Müzik	3. Sanal Gerçeklik (VR) ve Artırılmış Gerçeklik (AR)	4. Interaktif Teknolojiler	5. Canlandırma ve Performanslar
<p>Özel Aydınlatma Tasarımı: Müzede gece ziyaretlerini daha etkileyici hale getirmek için ışıklandırma kullanılmalıdır. Örneğin, eserlerin etrafında farklı renk oyunlar ve renk değişimlerine dayalı aydınlatmalar, objelerin ya da alanların dramatik bir şekilde öne çıkmasını sağlar.</p> <p>Projeksiyonlar ve Gölgeler: Hareketli ışık ve gölge oyunları, mekânın atmosferini değiştirerek ziyaretçilerin hayal gücünü harekete geçirebilir. Özellikle antik heykeller veya büyük sanat eserleriyle yapılan görsel efektler çok etkili olabilir.</p>	<p>Çevresel Ses Tasarımı: Müzede geceyle ilgili yapılan ziyaretlerde, eserlerle uyumlu, atmosferik bir ses tasarımı kullanılabilir. Örneğin, doğal sesler (rüzgar, su, kuy sesleri) ya da hikâye anlatımla ilişkilendirilen ses efektleri, ziyaretçilerin sergilenen objelere daha fazla bağ kurmalarına yardımcı olabilir.</p> <p>Özel Ses Tasarımı: Eserlere ya da mekânın özel müzikleri, gece ziyaretine mistik bir hava katabilir. Ziyaretçiler bir sanat eserini izlerken, o eserin tarihini veya duygusal tonunu yaratan bir müzikle eşlik edebilir.</p>	<p>Sanal Gerçeklik (VR) Turu: Ziyaretçilere, tarihi bir dönemi ya da sanat akımını yaşatmak için VR gözlükleri sunulabilir. Bu sayede bir tablo ya da heykel gerçek zamanlı olarak üç boyutlu bir ortamda keşfedilebilir.</p> <p>Artırılmış Gerçeklik (AR): Mobil cihazlar aracılığıyla veya müze içindeki belirli noktalarda etkileşime girilerek, ziyaretçiler sergilenen objelerin geçmişini, hikâyesini veya diğer katmanların AR ile keşfedebilir. Böylece ziyaretçilerin karanlıkta da çok daha etkileyici ve derin bir deneyim yaşarlar.</p>	<p>Hikâye Anlatımı Uygulamaları: Gece ziyaretleri için geliştirilen özel hikâye anlatımı uygulamaları, ziyaretçilere bir rehber gibi eşlik edebilir. Bu uygulamalar, ziyaretçilerin ilgilerini çekecek bilgilerle, görsellerle ve seslerle kolayca kullanılabilir.</p> <p>Dokümantik Ekranlar ve Etkileşimli Paneller: Çeşitli dijital ekranlar, gece ziyaretlerinde eserlerle ilgili derinlemesine bilgi sağlayabilir. Bu panellerin içine sesli anlatımlar, metinler, videolar veya animasyonlar entegre edilebilir.</p>	<p>Canlı Performanslar ve Rekonstrüksiyonlar: Müzede canlı performans veya tarihi yeniden canlandırma gösterileri, gece ziyaretlerinde hayal gücünü tetikleyebilir. Ziyaretçiler, bir dönemi ya da kültürü daha somut bir şekilde deneyimleyebilir.</p> <p>Hologramlar: Ziyaretçilere, eski sanatçılardan ya da tarihi figürlerden hologram gösterileri sunmak, onlarla etkileşime geçebilecekleri bir ortam yaratılabilir.</p>
6. Karanlıkta Yönlendirme ve İzleme	7. Eserlerin İleri Teknolojiyle Yorumlanması	8. Geceye Özel Atölyeler ve Etkileşimli Deneyimler	9. Ziyareti Katılımı ve Sosyal Etkileşim	10. Eserlerin Zamanla Değişen Dijital Yorumlamaları
<p>Karanlıkta Yönlendirme: Bir rehber eşliğinde, yalnızca özel ışıklarla aydınlatılan bir tur düzenlenebilir. Bu, ziyaretçilerin daha fazla odaklanmalarına yardımcı olur, objelerin dair yeni ayrıntılarına dikkat çekmelerine yardımcı olabilir.</p> <p>İşık İzleme: Ziyaretçiler, ışıkla yönlendirilen bir yol takip edebilir ve her yeni ışık noktasında farklı bir hikâye ya da etkileşime katılabilir.</p>	<p>Eserlere Duyusal Ekleme: Çeşitli duyuşal öğeler (dokunma, sıcaklık, dokunma) eklemek, ziyaretçilerin bir eserle farkı bir açıdan deneyimlemelerine sağlar. Örneğin, bir tablodaki yer alan doğa öğeleri için orman kokuları veya deniz sesleri kullanılabilir.</p> <p>Dinamik Ekranlar ve Projeksiyonlar: Geleneksel eserlerin üzerine animasyonlu projeksiyonlar yapılarak, eserin zaman içindeki evrimini veya farklı bakış açılarını gösterebiliriz. Bu tür projeksiyonlar geceyle çok daha etkileyici olur.</p>	<p>Sanat ve Yaratıcılık Atölyeleri: Ziyaretçilere, gece saatlerinde sanat yapma deneyimi sunulabilir. Ziyaretçiler, profesyonel sanatçılarla birlikte kendi eserlerini yaratabilir veya dijital sanat deneyimleriyle geceyi unutulmaz kılabılır.</p> <p>Çeşitli Sanat Tekniklerinin Tanıtımı: Özellikle el sanatları ve eski teknolojilerle ilgili etkileşimli atölyeler, ziyaretçilere hem eğitim sunar hem de gece ziyaretlerini zenginleştirir.</p>	<p>Ziyareti Katılımı ve Oyunlaştırma: Gece ziyaretlerini daha eğlenceli hale getirmek için interaktif oyunlar ve yarışmalar düzenlenebilir. Ziyaretçiler, müzede objelere dair gizemli puçları çözerek bir hikâyeyi tamamlayabilirler.</p> <p>Sosyal Medya Etkileşimi: Müzeler, ziyaretçilere gece gösterileri sırasında sosyal medya üzerinden paylaşabilecekleri özel fotoğraf noktaları veya temalar sunarak, katılımı artırabilir.</p>	<p>Zaman Tüneli Etkileşimleri: Eserlerin farklı dönemlerdeki yorumlarını göstermek için zaman tüneli kullanılabilir. Ziyaretçiler, bir sanat eserinin farklı yorumlarını ve tasvirlerini karşılaştırarak daha derin bir anlayış geliştirebilir.</p>

KAYNAKÇA

- Akış, İ. (1982). *Anadolu Uygarlıkları*. Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- Bahar, O., Çelik, N. ve Samırkaş, M. (2016). *Farklı Boyutları ile Sürdürülebilir Turizm*. Süre Yayınevi, İstanbul.
- Du Cros, H. (2001). A New Model To Assist In Planning For Sustainable Cultural Heritage Tourism. *International Journal of Tourism Research*, 3(2), 165-170.
- Ephesus Map. (2020). <https://www.magical-steps.com/ephesus-map.html>, Son Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025.
- Germain, F. (2016). Visiting The Museum At Night: A Decidedly Different Experience. *Loisir et Société / Society and Leisure*, 39(3), 433-450, DOI: 10.1080/07053436.2016.1244146.
- Gül, Y. (1997). *Antik Kentler*. Okullar Yayınevi, İzmir.
- Hsieh, C. M. (2010). Roles Of Motivations, Past Experience, Perceptions Of Service Quality, Value And Satisfaction In Museum Visitors' Loyalty. Michigan State University.

- Kuşçuoğlu, G. Ö. ve Taş, M. (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Llyod, S. (1998). *Türkiye'nin Tarihi*. Nurol Matbaacılık, Ankara.
- Lynch, M. F., Duinker, P. N., Sheehan, L. R. ve Chute, J. E. (2011). The Demand for Mi'kmaw Cultural Tourism: Tourist Perspectives. *Tourism Management*, 32(5), 977-986.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(10), 183-195.
- Peirce, C. S. (1998). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volumes VII and VIII: Science and Philosophy, Reviews, Correspondence, and Bibliography*. Harvard University Press, Cambridge, 1966.
- Pekin, F. (2011). *Çözüm: Kültür Turizmi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rodzi, N. I. M., Zaki, S. A. ve Subli, S. M. H. S. (2013). Between Tourism and Intangible Cultural Heritage. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 85, 411-420.

Ulucanlar Cezaevi Müzesinin Dark Turizm Kavramı Üzerinden İncelenmesi

Gizem Nur Şan

Amaç:

Bu çalışmada Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesinin, *dark turizm* kavramı üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçtan hareketle, dark turizm kavramı ile ilişkilendirilen bazı tartışmaları ortaya koymak ve Ulucanlar Cezaevi Müzesinin bu tartışmalarda nasıl konumlandığını irdelemek hedeflenmektedir.

Yöntem:

Çalışmanın amacından hareketle öncelikle, literatür taraması üzerinden dark turizm kavramı ile ilişkili tartışmalara yönelik bazı başlıklar elde edilmiştir. Beraberinde müze ziyaret edilmiş ve incelenmiştir. Müzenin deneyimlenmesi sonucunda elde edilen görüşler, literatür taraması ile elde edilen tartışma başlıkları üzerinden yorumlanmıştır.

Giriş

Dark Turizm

Dark turizm kavramı ilk defa 1966 yılında Lennon ve Folley tarafından kullanılmıştır (Mutlu & Ören, 2023). Dark turizm (hüzün turizmi) **felaketlerle ilişkilendirilen, trajik, ölümlerle sonuçlanmış, toplum hafızasında yer etmiş olayların geçtiği mekânlara** yapılan ziyaretleri kapsamaktadır. **Toplama kampları, afet bölgeleri, mezarlıklar, hapishaneler, savaş alanları, trajik olayların geçtiği hafıza mekânları** bu kapsamdaki örneklerdendir. Dark turizmin bu yerlerde yaşanan olayları **hatırlatmak, bilinç oluşturmak ve farkındalık kazandırmak** gibi amaçları vardır. Öte yandan trajik durumların ele alınış biçimiyle **ticari bir nesneye dönüştürülmesi bakımından etik anlamda tartışmalar da yaratan** bir turizm türüdür. Fakat mekânsal olarak bakıldığında; **olaylar ile olayların gerçekleştiği mekânlar arasındaki bağıntıları kurmak ve okumak** açısından güçlü örneklerdir. Dark turizm kapsamına girmekte olan alanların bazıları, kullanıcılara güçlü mekânsal deneyimler sunmakta iken bireysel ve toplumsal hafızayı şekillendirmektedir.

Dark turizm kavramı ile ilgili yürütülen bir çalışmada, 2013 yılından beri bu kavramla daha çok *hafıza, kültür mirası, otantiklik ve deneyim* gibi temaların ilişkilendirildiği tespit edilmiştir (Mutlu & Ören, 2023). Anıların veya olayların geçtiği mekânlarla kurulan ilişki, hatırlatıcı bir unsur olmanın yanında mekânı anlamlandırmanın da bir yoludur.

Dark turizm alanlarının birçok örneği bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı doğal afetlerle ilişkili alanlara yapılan ziyaretleri kapsayabilir. Kasırga sonrası kasırgaların olduğu kentlere yapılan ziyaretler, Pompei gibi yanardağ patlaması sonucu bundan etkilenmiş alanlar vb. doğal afetlere bağlı gelişen ölüm ve olaylara yönelik dark turizm faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Öte yandan insanların bilinçli ya da bilinçsizce sebep olduğu afetler, katliamlar, olaylarla ilişkilendirilen alanlara yapılan ziyaretler dark turizmin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Çernobil Nükleer Santrali'nin bulunduğu bölge, Budapeşte Terör Evi Müzesi vb. bu kapsamda değerlendirilebilecek örneklerdendir. Savaşlar, soykırımlar vb. belirli bir topluluğun ölümü ile sonuçlanan olayların mekânlar, cezaevleri, akıl hastaneleri gibi anlamı bakımından çarpıcı yerlerin ziyareti de bu kapsamda ele alınabilir. Auschwitz Toplama Kampı, Kıbrıs Kapalı Maraş bu anlamda incelenebilir. Son dönemlerde, bu mekânsal ziyaretlerin yanında bazı deneyimleri yeniden yaşamayı/canlandırmayı hedef alan ziyaretler de (çeşitli ritüeller, korku evi gibi kontrollü deneyim alanları) bu kapsamda değerlendirilmeye başlanmıştır.

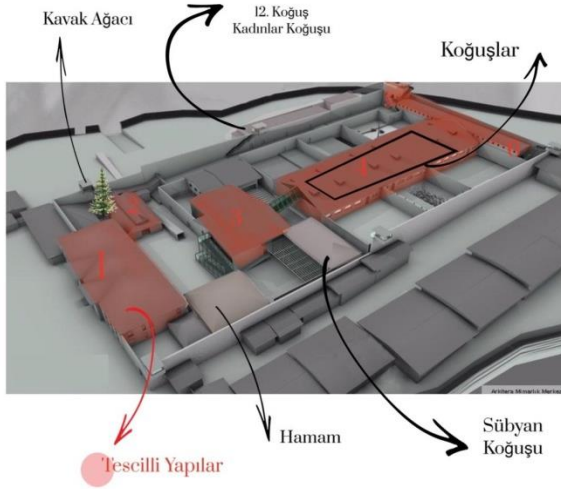
Ulucanlar Cezaevi Müzesi

Ulucanlar Cezaevi, 1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cezaevi olarak inşa edilmiştir. İlk adı Cebeci Tevkifhanesidir. Carl Christopher Loercher tarafından planlanmasında, tarım arazileri ile çevrelenmiş bir konumda mahkûmların tarım işleri ile ilgilenmesi hedefiyle konumlandırılmıştır.

Ulucanlar Cezaevi, 81 yıl boyunca faaliyet göstermiş bu süre içerisinde düşünceleri sebebiyle hapse girmiş yazar, şair, siyasetçi vb. birçok figürün hapsedildiği bir yerdir. Bu cezaevi belirli bir dönemin siyasetinde majör rol oynayan bazı isimlerin, düşünceleri sebebiyle suçlanan insanların kapatıldığı bir mekân olduğundan, dönemin siyasi tarihi ile yakından ilişkilidir. Öte yandan burada haksız gerekçelerle tutulan insanların varlığı, ölçsüz şiddet uygulamaları, düzenlenen operasyonlar, idam veya çeşitli işkence yöntemleri başta olmak üzere çeşitli hak ihlallerinin yaşandığı bir yer olması sebebiyle oldukça çarpıcı olaylara tanıklık etmiş bir mekândır. Tam da bu nedenle, bu

konulara dark turizm bağlamında nasıl ve ne kapsamda dokunduğu önem arz etmektedir.

2006 yılında kapatılmış, 2009 yılında restore edilmek üzere Altındağ Belediyesi'ne devredilmiştir. Kapatılmasının ardından Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından cezaevinin yıkılarak iş merkezi ve ayakkabı çarşısına dönüştürülmesi planlanmıştır. Bununla ilgili itirazlar üzerine Mimarlar Odası Ankara Şubesi Ulucanlar Cezaevinde teknik bir inceleme gerçekleştirmiştir. 2007 yılında Ulucanlar Cezaevinin tescillenmesi için başvuru yapılmıştır. Beraberinde cezaevinin bir hafıza mekânına dönüştürülmesine yönelik *Kent Düşleri Projesi Ulucanlar Merkez Kapalı Cezaevi Yarışması* düzenlendi. 2009 yılında birinci olan proje kapsamında restorasyon çalışmalarına başlanmıştır.

Şekil 1. Genel yerleşim

2011 yılının Haziran ayı itibarıyla, *Ulucanlar Cezaevi Müzesi Kültür ve Sanat Merkezi* adıyla kullanıma açılmıştır.

Ulucanlar Cezaevi Müzesinin Değerlendirilmesi

Müze, ziyaretçilerin tabelaları takip ederek ilerleyebileceği bir rota eşliğinde geziliyor. Girişteki **dar kapı, sıkışık koridorlar ve loş ışıklandırma** ziyaretçilere bir cezaevinde olduğunu hissettiriyor. Rota boyunca, binanın iç ve dış duvarlarına sürekli **maruz kalınıyor**.

Şekil 2. Koridor ve dar dönüşlü alanlar

Rotanın başlangıcında ziyaretçiler, 9. ve 10. koğuşları geziyor. Bu koğuşlar, **kullanıldıkları dönemde** “Hilton” olarak adlandırılmış. Koğuşların girişinde yer alan bir tabelada burada kalan gazeteci, yazar ve siyasi figürlerin isimlerini listeleniyor. Ayrıca tabelada, bu koğuşun Ankara manzarasına baktığı bilgisi veriliyor. Bu açıklama ziyaretçilere **mekândaki yaşantıya dair** bir detay sunuyor.

Şekil 3. 9. ve 10. Koğuşlar

Duvarların mevcut hâliyle, yamaları ve tamir izleriyle **korunmuş olması**, **mekânın atmosferini** güçlü bir şekilde yansıtan bir detay olarak öne çıkıyor. Bunun yanında, koğuşlarda yer alan ranzalar ve yatak örtüleri de mekânın anlamını destekliyor.

Şekil 4. Duvarlarda korunan izler

Ancak, mekâna girildiğinde tam ortada yer alan bilgilendirme tabelası, alanın **bütüncül bir şekilde algılanmasını zorlaştırıyor** ve mekân **deneyimini** olumsuz yönde etkiliyor. Tabelanın üzerinde, bu koşušta kalmış kişilere dair bilgilendirme metinleri bulunuyor. Ancak, tabelayı okumak için duraklamak zorunda kalmak, müze ziyaretçileri arasında bir karışıklığa yol açarak **rotanın akışını bozuyor ve deneyimi daha az akıcı hâle getiriyor**.

Şekil 5. Bilgilendirme tabelaları

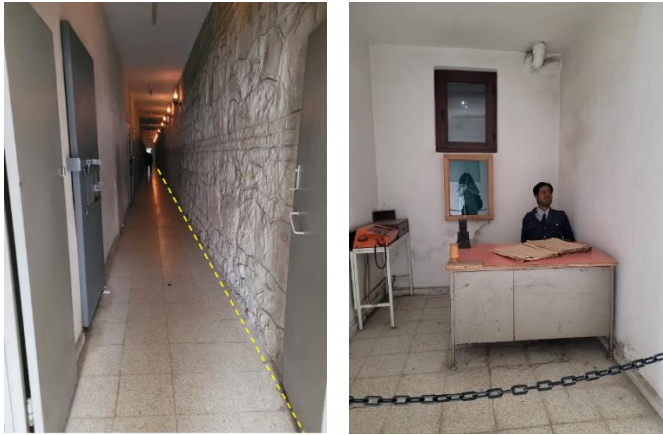
Rotanın devamında **tecrit odalarına** geçiliyor. Kapı yüksekliğinden başlamak üzere farklı bir mekânsal düzenlemeye girildiği, gerilimli bir alanın yer aldığı algılanabiliyor.

Şekil 6. Tecrit odaları

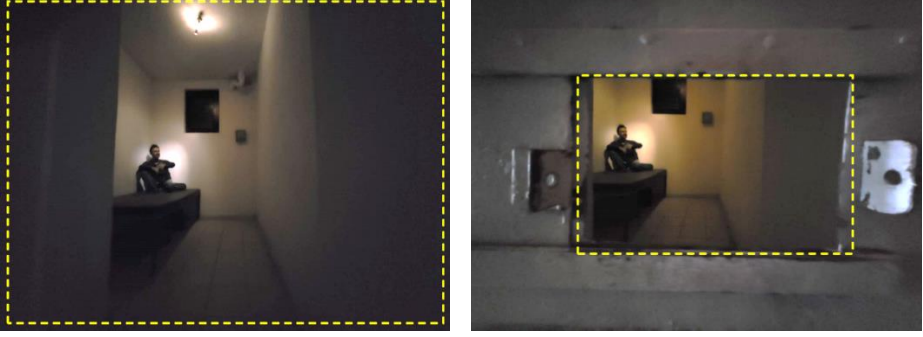
Yarı aydınlatılmış **dar bir koridorun** sol tarafında sıralanmış **karanlık hücreler**, mekânın çarpıcı detaylarından birini oluşturuyor. Koridorun girişinde, bir görevliyi ve masasını temsil eden bir alan oluşturulmuş.

Tecrit odalarının bulunduğu bu bölümün, müzenin en çarpıcı alanlarından biri olduğu söylenebilir. **İşlevinin ağırlığından gelen anlamı**, mekânın kendisinden kaynaklanan özellikleri, (**dar, basık, karanlık**) **aydınlatma özellikleri**, ziyaretçilerin buranın tarihsel işlevini daha yoğun bir şekilde hissetmesini sağlıyor. Tecrit odalarının bu **sıkışık ve kasvetli havası**, mekânın güçlü bir şekilde deneyimlenmesinde rol oynuyor.

Şekil 7. Tecrit odalarının bulunduğu koridor ve girişi

Bazı tecrit odalarının içinde heykeller var, bazıları ise boş bırakılmış. Kapıların üstündeki küçük pencerelerden içeriye bakılıyor ve neyle karşılaşılacağı bilinmediği için tedirginlik uyandırıyor.

Şekil 8. Pencerelerden bakılan tecrit odaları ve içindeki heykeller

Fakat bu tecrit odalarının çarpıcı olmalarının asıl bir sebebi de buradaki **işitsel deneyim** oluşturuyor. Farklı hücrelerden farklı ses kayıtları eş zamanlı olarak, birbirine karışarak dinletiliyor. Koridorlarda seslerin yankılanışı, birbirine karışması buradaki **mekânın etkisini arttırıyor ve olayların zihinde canlandırılmasını kolaylaştırıyor**. Öte yandan tercih edilen ses kayıtlarının içeriği eleştirilebilir niteliktedir.

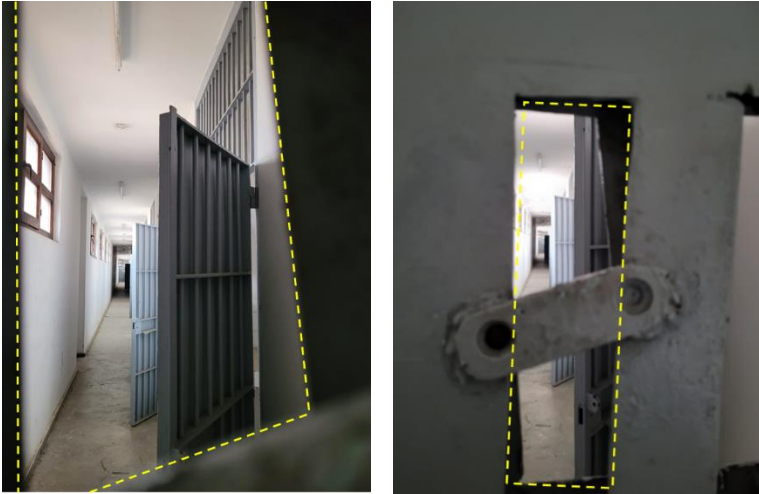
Şekil 9. Pencerelere farklı açılardan bakış

Tecrit odalarının olduğu koridor çok dar yan yana sıralı odaların tekrarı ve dar koridorda yankılanan ses mekânın güçlü bir deneyim yaşatmasına sebep oluyor.

Şekil 10. Tecrit odalarının olduğu dar koridorların diğerk bölümlerle bağlantısı

Müzedeki hiç girilemeyen ancak boşluklardan bakılabilen bazı bölümler bulunuyor. Bu bölümler hem erişilemediği için merak uyandırıyor hem de diğerk ziyaretçiler ile doğrudan karşılaşılmadığı için atmosferi anlayabilmek adına daha çok olanak sunuyor.

Şekil 11. Gezilemeyen bölümler

Ziyaretçiler koğuşlar arasındaki gezilerde, sıklıkla avlulardan **açılan boşluklardan ve çevre duvarları arsında kalan dar alanlardan** ilerliyor. Bu rotada ilerlerken, çevrelerindeki yüksek duvarları ve nöbet kulesini görme imkânı buluyorlar."

Şekil 12. Koğuşların aralarındaki boşluklar ve duvar ilişkisi

Avlular, **özgün işlevine uygun** olarak boş bırakılmış durumda. Bu da ziyaretçilerin bu alanın içerisinde serbestçe hareket etmesine olanak sağlıyor. Bu alanın cezaevi kullanıcıları tarafından volta atmak için kullanıldığı ve bunun buradaki yaşantının bir parçası olduğunu gösteren bilgilendirme yazıları yer alıyor.

Şekil 13. Avlu

Islak hacimde buradaki **yaşantıya dair bazı detayların** zihinde canlandırılmasını kolaylaştıracak materyallere yer verilmiş.

Şekil 14. Islak hacimler

Birçok bölümde koşullar, **yaşantıya dair izler taşıyacak biçimde detaylarıyla** birlikte bırakılmış. Cam vitrinler, uzun bilgilendirme panoları, **mekânsal bütünlüğü değiştirecek eklentilerin olmaması**, müze gibi geziyor olmaktan çok bir cezaevinin **mekânsal boyutlarını ve özelliklerini anlamaya yönlendiriyor**.

Şekil 15. Koğuşlar ve yaşantıya ait detaylar

Koğuşlarda yatakların başlarında burada kalmış olan mahkûmların, isimleri, fotoğrafları ve kısaca kim olduklarını anlatan **bilgilendirme levhaları** bulunuyor. Ancak bu levhalar spesifik olarak kimin nerede kaldığına göre değil rastlantısal olarak yerleştirilmiş.

Şekil 16. Yataklardaki bilgilendirme yazıları

Avlularda, burada kalmış olan yazar, siyasetçi, gazetecilerin burada çekilmiş fotoğrafları yer alıyor. Ancak koğuşlardaki yazılara paralel olarak burada da, daha rastlantısal bir yerleşim söz konusu. **Zamansal ya da mekânsal olarak belli bir sıralama yapılmışsa da bu algılanamıyor.**

Şekil 17. Avlulardaki fotoğraflar

Cezaevindeki bir diğer çarpıcı mekân da zindandır. **Kapı yüksekliği, mekânın koşullarının ağırlığı, ziyaret edilirken bile görece daha ıssız olması ve daha atıl bir alanda olması** bu hücrelerin ne kadar etkileyici olduğunu gösteriyor. Mekânın içi karanlık ve duvarlara yazılmış/çizilmiş olan şeyler korunuyor.

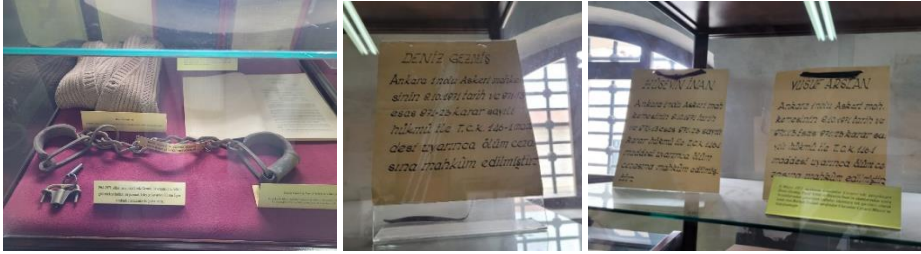
Şekil 18. Disiplin hüresi

Rotadaki en son koğuş, burada kalan bazı mahkûmların özel eşyalarının sergilendiği bir yer olarak kullanılmış. Mekânın bir kısmında yine ranzalar ve mahkûmlarla ilgili bilgilendirmeler yer alıyor. Duvarlardaki farklı boya katmanları da müdahale edilmeden korunmuş durumda.

Şekil 19. Mahkûmlara ait eşyalar

Burada bulunan eşyalar içerisinde, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Arslan'ın idamından sonra boyunlarına takılan yaftalar, ayaklarındaki prangalar, burada giydikleri kıyafetler bulunuyor. Bununla birlikte buradaki mahkûmlara ait bazı kişisel eşyalar, kitaplar, defterler, enstrümanlar vb. de yer alıyor.

Şekil 20. Mahkûmlara ait eşyalar

Sergi boyunca koridorlarda ve koğuşların girişlerinde cezaevi, cezaevindeki şiddet olayları, idamlar, tahliyeler vb. ile ilgili gazete haberlerine yer veriliyor. Bu haberler, tematik açıdan gruplanmış gibi dursa da rota boyunca olayları, burada yaşananları mekânla ilişkilendirmek ve tam olarak kavrayabilmek mümkün değil.

Şekil 21. Duvarlara asılan gazete haberleri

Müze içerisinde **kilitler**, **demir parmaklıklar** ve benzeri detaylar dikkat çekiyor. Bu unsurlar, mekânın tarihindeki gerçekliği daha derinlemesine hissettirirken, ziyaretçilerin **cezaevi atmosferini** daha iyi kavramasına olanak tanıyor. Her bir ayrıntı, buranın geçmişteki işlevine dair somut bir izlenim bırakıyor.

Şekil 22. Kapı kilit sistemleri

Duvarlardaki bazı yazılar, cezaevinde çekilmiş olan fotoğrafların varlığı, kapalı görüşme alanları vb. detaylar bir cezaevinde nelerin bulunabileceğine dair fikir verici detaylar ancak buraya özgü nasıl değişikliklerin olduğu çok da yansıtılmıyor.

Şekil 23. Yaşantıya ait bazı detaylar

Mahkûmların banyo yapmak için kullandığı bir bölüm burada kullanılan eşyalar ile birlikte sergileniyor. 3 basamakla alt kota inilen bu mekânda, rutubet kokusunu da algılamak mümkün. Bu mekânın gerçekten banyo olarak kullanıldığına dair güçlü bir izlenim uyandırıyor.

Şekil 24. Islak hacimler

Bir tarafta daha temiz, düzenli ve hiçbir bozulmanın olmadığı hamamın hemen yan girişinde uzun bir koridorun sonunda zemini ve duvarlarındaki **bozulmaları korunmuş** bir mekân daha bulunuyor. Buranın tuvalet mi yoksa bir başka duş alanı mı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmuyor ancak bir önceki temiz ve yapıllı gibi duran mekândan daha sarsıcı bir etki yaratıyor.

Şekil 25. Islak hacimler

Rotanın sonunda, idamların gerçekleştirildiği darağacı bulunuyor. Anlamı bakımından başlı başına çok ağır bir etkisi bulunmakla birlikte, çok dar çelik bir kafes içerisinde sergileniyor olması burada sönümlenen etkisini tartışılabilir hale getiriyor. Öte yandan infazların konum olarak burada mı gerçekleştirildiği yoksa darağacının bu noktaya mı taşındığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmuyor.

Şekil 26. Darağacı

Darağacının başındaki duvarda, 1925-1983 yılları arasında burada gerçekleştiği tespit edilebilen infazlarla ilgili bir isim listesi yer alıyor. Bir başka tabelada ise, idam cezasının kaldırılışı ile ilgili bilgilere yer veriliyor.

ULUCANLAR CEZAEVİNDE GERÇEKLEŞTİĞİ TESPİT EDİLEBİLEN İNFAZLAR (1925-1983)	
<i>İskillipli Mehmet Anıf Hoca</i>	- 3 Şubat 1926
<i>Babaeski Müfütü Ali Rıza Hoca</i>	- 3 Şubat 1926
<i>Maliye Nazarı Cavit Bey</i>	- 26 Ağustos 1926
<i>Dr. Nazım Bey</i>	- 26 Ağustos 1926
<i>Milletsvekili Hilmi Bey</i>	- 26 Ağustos 1926
<i>Nail Bey</i>	- 26 Ağustos 1926
<i>Abdulkadir Bey (Eski Ankara Valisi)</i>	- 1 Eylül 1926
<i>Süvari Fethi Gürcan</i>	- 27 Haziran 1964
<i>Albay Talat Aydemir</i>	- 5 Temmuz 1964
<i>Deniz Gezmiş</i>	- 6 Mayıs 1972
<i>Yusuf Aslan</i>	- 6 Mayıs 1972
<i>Hüseyin İnan</i>	- 6 Mayıs 1972
<i>Neadet Adalı</i>	- 8 Ekim 1980
<i>Mustafa Pehlivanoglu</i>	- 8 Ekim 1980
<i>Erdal Eren</i>	- 13 Aralık 1980
<i>Fikri Arıkan</i>	- 27 Mart 1982
<i>Ednan Kavaklı (Adli Suçlu)</i>	- 13 Haziran 1982
<i>Ali Bülent Orkan</i>	- 13 Ağustos 1982

Şekil 27. İdam edilenler listesi

Sonuç Yerine

Hisleri deneyimleme yaklaşımı

Bu başlık esasen dark turizm kavramının kendisi ile de ilişkili olabilecek bir tartışmadır. Burada yaşanan bir olayın, trajik durumun ziyaretçilere ne kadar, nasıl ve ne açıklıkta aktarılacağı bir tartışma konusudur.

- Ulucanlar Cezaevi Müzesinde bu açıdan tartışılması gereken en çarpıcı durum **tecrit odalarıdır**. Zaten işlevi bakımından oldukça çarpıcı olan bu mekânsal düzenlemenin ziyareti de güçlü bir etki uyandırmaktadır. Burada tecrit odalarının kötü koşullarına gönderme yapan ses kayıtları dinletilmektedir. Bu ses kayıtlarının içeriği, mahkûmların kendilerini savunduğu ve fiziksel olarak da korumaya çalıştığı bazı diyaloglar olarak belirlenmiştir. Ancak işitsel deneyimde, tekrar eden aynı diyaloglardan oluşan ve oldukça yapay bazı insan sesleri dinletilmektedir. Hem insan sesinin dinletiliyor olması hem de bunun burada yaşanmış olan olayın gerçek derinliğinden çok uzakta ve yüzeysel olması, yarattığı etki bakımından tartışılması gereken bir konudur. Bunun, buradaki olayların gerçek ağırlığının anlamını boşaltmakta olduğu düşünülmektedir. Öte yandan işitsel bir deneyimin sunuluyor olması, mekânın özellikleri sebebiyle yankıların oluşması vb. gerçek bir deneyim sunma bağlamında olumlu bulunmuştur.

- Mekânların içerisinde buradaki yaşantıyı tanımlamaya yönelik objelerin varlığı, battaniyeler, ranzalar vb. bu deneyimi güçlendirmek açısından önemli görülmektedir. Öte yandan, eğer var ise orijinal objelerin varlığını sonradan eklenmiş olanlardan ayırt etmek, yine buradaki gerçekçiliği ön plana çıkarmak açısından önemli görülmektedir. Bu bakımdan hem iç mekân yerleştirmeleri bakımından hem de bazı mekânların kullanımı bakımından özgün haline ne kadar bağlantılı kaldığına dair daha güçlü bilgilendirmelerin yapılmadığı düşünülmektedir.

Ziyaret olanakları

Buradaki bir diğer tartışma konusu da deneyim, rahatlıkla inceleyebilme ve odaklanma gerektiren turizm ziyaretlerinde diğer ziyaretçilerle ve mekânla olan etkileşim durumudur.

- Bu müze kapsamında, sergilenecek içeriklerden çok mekânın kendisinin deneyimleniyor olması önemlidir. Buradaki mekânların ne gibi koşullar sunduğu, nasıl bir ortamın olduğu, olaylar ile bu mekânların eşleştirilmesi önemlidir. Müze ziyareti sırasında hem sesli alanlarda hem de daha küçük ve odaklanılması gereken alanlarda diğer ziyaretçilerin varlığı, yorumları, mekân

kullanımları vb. **her türlü unsur dikkat dağıtıcı** bulunmuştur. Özellikle de konunun ağırlığı bakımından mekânın içinde zaman geçirmek ve incelemek önem arz ettiğinden; **ziyaretçinin yoğun ve serbest akışı buradaki deneyimi güçleştirmektedir**. Böyle bir mekânın bireysel ve sessiz gezilmesinin, kalabalık bir toplulukla birlikte gezilmekten çok daha başka anlamlara geleceği düşünülmektedir.

İçerik – anlatılar

Dark turizmde odak, ziyaret edilen alandaki olay, durum vb. olduğundan burada belirlenen içerik, anlatının orijinali ile kurduğu ilişki, içeriğin ne kadar nasıl aktarılacağı çok belirleyici bir konudur.

- Cezaevi Müzesinde zaten başlangıçtan problematik olan bir konu ele alınmaktadır. Çünkü hem ceza kavramı-suç kavramı üzerine tartışmalar hem cezaevinde gerçekleştirilmiş legal olmayan uygulamalar hem de cezaevinde kalan mahkûmların bir kısmının politik sebeplerle, fikir suçu gibi tartışmaları sebeplerle burada kalıyor olması konunun ele alınış biçimini ve içeriği belirlemektedir. Bu örnek, tarihsel bir perspektif sunmak ve farkındalık yaratmak için çok kritik bir örnektir. Burada neye karşı ve ne kadar bir farkındalığın yaratılacağı sorusu süreçte tamamen belirleyicidir.

- Ulucanlar Cezaevi Müzesinde hapsedilmiş ve infaz edilmiş önemli figürler vardır. Bu figürler, her şeyden önce düşünsel anlamda ülke siyasi tarihinde büyük etkiler yaratmıştır. Öte yandan burada çarpıcı insanlık suçlarının işlendiği bilinmektedir. Ancak müze ziyareti, buradaki tüm travmatik anılara oldukça **apolitik, anonimleştirilmiş ve aynılaştırılmış bir düzlem**den bakmaktadır. Bu nedenle de burada kurulmuş olan içeriğin yetersiz olduğu, mekânla ilişkisinin de tam anlamıyla okunmadığı düşünülmektedir. Öte yandan anlatılarda kronolojik bir sıralamanın baskın olmaması ya da bazı olayların ön plana çıkarılmaması buradaki farkındalığı düşürmektedir.

Orijinallik

Dark turizmde bir bakıma geçmişteki bir durumun canlandırılması, aktarılması ya da gösterilmesi söz konusudur. Dolayısıyla gerçeklikle ne kadar bağ kurduğunu anlayabilmek, gerçek durum hakkında bilgi sahibi olabilmeyi ve bunun etkisini belirlemektedir.

- Bu müze özelinde mekânsal açıdan özgün haline ne kadar bağlı kalındığı, özgün durumların ne kadar gerçeklikle ilişkili aktarıldığı birçok konuda muğlaktır.

Mekân deneyimi

Bazı mekânlar olaylarla doğrudan ve çok güçlü ilişkiler kurar. Dark turizm kapsamında böyle mekânların nasıl sunulduğu önemli bir sorudur.

- Bu müze özelinde, bir cezaevinin aşırı tasarlanmadan, aşırı müdahale edilmeden mekânsal açıdan temizlenmiş, iyileştirilmiş ve yapaylaştırılmış bir duruma getirilmeden ziyarete açılmış olması bir cezaevi deneyimini yaşamak anlamında olumlu bulunmuştur.

Dark turizm kavramının kendisi, bir taraftan ticari boyutları sebebiyle insan duygularını etik olmayan şekillerde manipüle edebilme potansiyelinin olması bir taraftan da insanların ne şiddette bir deneyime maruz kalacağı konusunda çelişkiler içermesi bakımından başlı başına tartışmalı bir konudur. Bununla birlikte cezaevi gibi insan hakları ve toplum vicdanı bakımından farklı görüşlere açık, kontrol mekanizmalarının değişkenlik gösterdiği bir mekâna yönelik bir tartışma yürütmek de başlı başına zorluklar içermektedir.

Bu noktalar dikkate alındığında Ulucanlar Cezaevi Müzesinin dark turizm kapsamında tasarlanmasının ve değerlendirilmesinin zorlayıcı bir alan olduğu düşünülmektedir.

Buraya gerçekleştirilen ziyaret sonucunda; **müzenin cezaevinin mekânsal özelliklerini neredeyse tamamen koruması, gerçek bir cezaevi mimarisinin anlaşılması bağlamında etkileyici bir örnek olduğu düşünülmektedir.**

Öte yandan, önceki başlıklarda madde madde tartışıldığı gibi; **apolitik ve anonim bir içeriğin ön plana çıkarılması, buranın Türkiye siyasi tarihindeki yerinin yeterince vurgulanmamış olması, etkileyici mekânsal deneyimlerin bir taraftan da indirgeyici birer deneyime dönüşme potansiyeli yaratması, ziyaretçilerin yoğunluğunun bu alanın deneyiminde belirleyici olması gibi unsurlar bakımından bazı olumsuzluklara sahip olduğu düşünülmektedir.**

Bu çalışma, dark turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde mekânla kurulan ilişkinin çok belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, toplum hafızası için önemli olaylara ait mekânların, bir farkındalık yaratmak için aracı olduğu durumlarda içeriğin belirlenmesine çok hassas yaklaşılması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Çetinsöz Burçin, C. (2017). Karanlık (Dark) Alanları Ziyaret Eden Yerli Turistleri Motive Eden Etmeler: Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesine Yönelik Bir İçerik Analizi. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Alanya-Türkiye, 2, 18-20.
- Ergun, C. & Oktay, K.. (2022). Türkiye'deki Mevcut Ve Potansiyel Hüzün Turizmi Alanları Üzerine Bir İnceleme, Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 14, 15-24.
- Mutlu, Ç., ve Şahin Ören, T. (2023). Dark turizm üzerine bibliyometrik bir analiz. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 7(2), 129-142. <http://doi.org/10.30625/ijctr.1392155>
- Seabra, C., & Silva, C. (2016). Dark Tourism: Concepts, Typologies and Sites. 2015 M-Sphere Book of Papers, 159-168
- Url – 1 : https://altindag.bel.tr/?ref=xranks#!ulucanlar_cezaevi_muzesi (11.11.2024 tarihinde erişildi)
- Url – 2: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecekyer/ulucanlar-cezaev-muzes> (11.11.2024 tarihinde erişildi)
- Url – 3: <https://memorializeturkey.com/tr/memorial/ulucanlar-cezaevi-muzesi> (11.11.2024 tarihinde erişildi)
- Url – 4: <https://www.hisglobal.com.tr/blog/dark-turizm-nedir> (23.11.2024)
- Not: Şekil 1 haricindeki görsellerin tamamı, müze ziyareti sırasında, yazar tarafından çekilmiştir.

Geçmiş ve Geleceği Bağlamak: Arkeolojik Alanlarda Tasarım ve Kültürel Miras Yorumlaması ile Ziyaretçi Deneyimini Zenginleştirmek

Deren Türkmen, Ülkü Özten, Hakan Anay

Özet

Kültürel miras unsurları, yerleşimlerin kimliğini şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Arkeolojik alanların korunması ve bu alanların çağdaş yaşam alanlarına entegrasyonu, hem somut hem de soyut kültürel mirasın korunması açısından esastır. Arkeolojik alanlar ile ziyaretçiler arasındaki etkili etkileşim, farkındalık yaratmada, ziyaretçi deneyimlerini zenginleştirmede ve koruma kültürünü teşvik etmede kilit rol oynar. Kültürel sürekliliği sürdüren ve kolektif hafızaya katkıda bulunan miras alanları, çeşitli ve yüksek kaliteli ziyaretçi deneyimlerinden faydalanmaktadır.

Bu çalışma, arkeolojik alanlardaki ziyaretçi deneyimlerini geliştiren tasarım unsurlarını, hem fiziksel hem de dijital unsurlar üzerine odaklanarak incelemektedir. Fiziksel tasarım bileşenleri—restorasyonlar, peyzaj tasarımları, yönlendirme tabelaları ve bilgilendirme panoları gibi—alanın tarihi ve mimarisi hakkında bağlamsal bilgiler aktarmaktadır. Artırılmış gerçeklik (AR) uygulamaları ve sanal gerçeklik (VR) simülasyonları gibi dijital unsurlar ise, yerinde ve sanal etkileşimleri harmanlayan deneyimler sunmaktadır. Ayrıca, sergiler, eğitim alanları, arkeoparklar ve açık hava müzeleri gibi miras yorumlama yöntemleri, ziyaretçiler ile kültürel miras arasında dinamik ilişkiler kurarak eğitim ve katılımı artırmaktadır.

Bu deneyimsel tasarımların, ziyaretçilerin kültürel mirasın korunmasına ilişkin bilgi ve farkındalıkları üzerindeki etkisi, aktif bir araştırma alanıdır. Miras alanlarındaki teknolojik uygulamalar geliştikçe, sadece kolektif hafıza ve kültürel kimliği teknolojik araçlar yardımıyla korumakla kalmayıp, arkeolojik verilere çağdaş yorumlar kazandıran yeni yöntemler de ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, Türkiye bağlamında tasarım, kültürel miras ve ziyaretçi deneyimi arasındaki ilişkiyi analiz ederek, çeşitli miras yorumlama ve koruma stratejilerini kategorize etmektedir. Mevcut araştırmaları gözden geçirecek, farklı ziyaretçi deneyimlerinin haritasını çıkaracak ve ziyaretçiler ile tasarlanmış miras deneyimleri arasındaki ilişkileri araştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Arkeolojik Alanlar, Tasarım, Ziyaretçi Deneyimi, Miras Yorumlaması

Bridging Past and Present: Enhancing Visitor Experiences At Archaeological Sites Through Design and Cultural Heritage Interpretation

Abstract

Cultural heritage elements play a critical role in shaping the identity of settlements. The preservation of archaeological sites and their integration into contemporary environments are essential for maintaining both tangible and intangible cultural heritage. Effective interaction between archaeological sites and visitors is key to raising awareness, enriching visitor experiences, and fostering a culture of preservation. Heritage sites that maintain cultural continuity and contribute to collective memory benefit from diverse and high-quality visitor experiences.

This study explores how design enhances visitor experiences at archaeological sites, focusing on both physical and digital elements. Physical design components—such as restorations, landscape designs, guiding signs, and information boards—convey contextual information about the site's history and architecture. Digital elements, including augmented reality (AR) and virtual reality (VR), provide additional experiences that blend on-site and virtual engagement. Furthermore, heritage interpretation methods such as exhibitions, educational spaces, archaeoparks, and open-air museums foster dynamic relationships between visitors and cultural heritage, enhancing education and engagement.

The impact of these experiential designs on visitor knowledge and awareness of cultural heritage preservation is an area of active research. As technology in heritage sites evolves, new methods are emerging that not only safeguard collective memory and cultural identity but also translate archaeological data into contemporary interpretations. This study analyzes the relationship between design, cultural heritage, and visitor experience in Turkey, categorizing various heritage interpretation and preservation strategies. It reviews existing research, maps different forms of visitor experiences, and investigates the connections between visitors and designed heritage experiences.

Keywords: Cultural Heritage, Archaeological Sites, Design, Visitor Experience, Heritage Interpretation

GİRİŞ

Kültür mirası unsurları, kent belleğinin oluşmasında ve korunmasında önemli bir etkiye sahiptir. Somut ve soyut kültürel miras unsurları, tarihsel kimliğin niteliklerini taşımakla beraber; toplumların, kent ve mekânların niteliklerinin oluşmasına katkı sağlarlar. Bu bağlamda kültürel miras sürdürülebilirliği önem taşımaktadır. Arkeolojik alanların, tarihsel nitelik taşıyan kültür mirası unsurlarına yönelik koruma çalışmalarının iyileştirilmesi ile birlikte; bu çalışmaların bütünü, kent kimliği ve toplumla olan etkileşimi açısından tasarlanması kültürel sürdürülebilirlik açısından oldukça önemlidir.

Bu çerçevede, kültür mirası unsurlarının, modern günlük yaşam ile birlikte düşünülmesi ve yeniden yorumlanması söz konusudur. Birey ve toplum için yaşamsal olan kültürel bütünlüğe katkı sağlayan bu bağlam, soyut ve somu kültür mirası unsurlarını barındırmaktadır. Bu unsurların, süregelen kent dokusu içinde bir bütün olarak ele alınması, korunması ve aynı zamanda günlük yaşama dâhil edilmesi, kültürel süreklilik farkındalığının önemi ile bir bütündür. Bu bağlamda, in-situ (yerinde) tasarım deneyimleri oldukça önem kazanmaktadır.

Kültürel miras unsurları bağlamında; arkeolojik alanlar, ziyaretçi ve miras etkileşimi, günlük hayatla ilişkili bir şekilde kültürel sürekliliğin ve buna yönelik farkındalığın artmasında büyük etkiye sahiptir. Ziyaretçinin kültürel bağlamı tanınması, kavraması, günlük hayat ve toplumsal dokunun bütünleyici bir unsuru olduğunun bilgisine ulaşması büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda, deneyimsel tasarım unsurları, etkileşimi güçlendirmeye yönelik araçlar olarak önem kazanmaktadır. Bu unsurlar, farklı kategorilerde ele alınabilmekle birlikte, büyük oranda fiziksel, dijital ve eğitsel deneyim tasarımı içeriklerinden oluşmaktadır. Bu bileşenler, ziyaretçi ve kültür mirası unsurları arasında dinamik ve etkili bir iletişim bağlamı oluşturmaya yönelik tasarlanmaktadır. Restorasyon çalışmaları, peyzaj tasarımları, bilgi panoları ve yönlendirme tabelaları fiziksel tasarım bileşenlerinden bazılarıdır. Dijital tasarım bileşenleri bağlamında artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR), yerinde deneyim ve çeşitli simülasyon deneyimleri gibi etkileşimler sunmaktadır. Diğer tasarım deneyimleri ise, arkeoparklar, açık hava müzeleri, sergiler gibi interaktif ve eğitsel açıdan imkân sağlayan miras yorumlama ve deneyimleme yöntemlerindedir.

Geçmiş ve gelecek arasında bir bağ kurmaya ortam hazırlayan tasarım deneyimleri, ziyaretçi ve kültürel miras öğeleri arasında etkili bir bilinç oluşturmaktadır. Miras öğelerinin korunması, ziyaretçi ve günlük hayat entegrasyonu ile bütün olarak yeniden yorumlanması, toplum belleğinin canlı bir parçası olarak ele alınması önemlidir.

Bu çalışma, arkeolojik alanlarda kültür miraslarının ve ziyaretçi deneyimini analiz ederek, miras yorumlama yöntemlerini ve deneyim tasarımı bileşenlerini kategorize etmektedir. Farklı deneyim tasarımı unsurlarını, etkili oldukları bağlamı ve ziyaretçi ile etkileşimindeki rolünü analiz etmektedir.

1. Kültürel Miras

“Kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın toplumun bir üyesi olarak edindiği diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür.” (Avruch, 1998: 6). Kültürel öğeler; bir toplumun inancının, üretimlerinin, gelişiminin ve eylemlerinin zaman içindeki birikimi ile oluşan olgular bütünüdür. Bu bütün, zaman içerisinde dönüşerek toplumun belleğini oluşturur. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), 2001 tarihli Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi'nde kültürü, “bir toplumun veya sosyal grubun kendine özgü manevi, maddi, entelektüel ve duygusal özelliklerinin bütünü” olarak tanımlamaktadır. Günlük yaşamda edinilen tutumlar, süregelen diyaloglar ve eylemler, bireyin ve toplumun özünü oluşturan değerleri tanımlamaktadır ve bu değerler bütünü bir kimlik oluşturur. Toplum kimliği ve değerlerini, bireylerin içinde yaşadıkları ve tasarladıkları kent bağlamında birer somut yansıma olarak görmek mümkündür. “Kültürel miras, belirli bir yaşam görüşünü temsil eden ve bu görüşün tarihine ve geçerliliğine tanıklık eden insan yaşamının tezahürlerinden oluşur. Arkeolojik alanlar ve insan yapımı yapılar, geçmişin korunması gereken önemli kanıtları olarak açıkça kabul edilir. Bu nedenle, antik şehirlerin kalıntıları, tarihi nitelikteki kompleksler ve kentsel bütünlükler büyük önem taşır” (Protte ve O'Keefe, 1992: 307).

Kültürel miras kavramına farklı yaklaşımlar söz konusudur. “Mirasımızı korumak, yaratıcılığımızı teşvik etmek” teması altında, mirasın korunması, teşviki ve aktarılması ile yaratıcılığın ve kültürel ifade çeşitliliğinin teşviki stratejik hedef olarak belirlenmiştir“ (UNESCO). İnsanın tarihine ve özünü oluşturan değerlere yönelik soyut ve somut unsurların tamamı birer miras olarak değerlendirilmektedir. Kültürel miras ise, bu değerlerin, bireyi ve toplumu hem fiziksel hem zihinsel bir bağlamda var eden, farklı disiplinlerce tanımlanan olguların bütünüdür.

Kültürel miras somut ve somut olmayan (soyut) kültür mirasları olmak üzere kategorize edilebilmektedir. Toplumun niteliklerini tanımlayan inançlar, geleneksel değerler, şarkılar, tarihi-toplumsal değerler, maniler, toplum davranışları gibi unsurlar soyut olmayan kültürel miras unsurlarını oluşturmaktadır. “Kültürel miras, atalarımızdan miras kalan ve torunlarımıza aktarılan nesilden nesle aktarılan sözlü gelenekleri, gösteri sanatlarını, ritüelleri, şölenleri, toplumsal uygulamaları, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar veya el sanatları üretmek için kullanılan beceriler gibi gelenekleri veya yaşayan ifadeleri de kapsar. Bu, somut olmayan kültürel mirastır; biz çevremize yanıt olarak uygulamalar ve gelenekler geliştirirken şekillenen ve devamlı olarak

yeniden üretilen, mirasın yaşayan bir formu. Somut olmayan kültürel miras kültürümüzle ilişkili bir aidiyet ve kimlik hissi sağlar” (UNESCO). Tarihi niteliği olan yapılar, eser ve buluntular, sit alanları ve tarihi kent dokuları, anıtlar, toplum değeri ve tarihsel niteliği olan kıyafetler, yemekler ise somut kültür miraslarını tanımlamaktadır. Bütün unsurların özüne bakıldığında ise, ait olduğu, tanımlandığı bireyin ve dolayısıyla toplumun, tarihsel süreçten bugüne oluşturduğu ve hala sahip olduğu değerler bütününe yansımaktadır.

2. Kültürel Süreklilik

Kültür ögesi birden çok olgunun bir aradalığıyla oluşan bir olgu olarak yorumlanabilir. Kültür ögesinin niteliklerini taşıyan ana unsurlar arasında dil ve fiziksel unsurlar sayılabilir. Dil ögesi, somut olmayan kültür miraslarını oluşturmaya yarayan temel bir araçtır. İnaç unsurları, yazılı ve sözlü eserler gibi soyut miraslar dil ile varlığını ve devamlılığını sürdürmektedir. Fiziksel unsurlar ise, anıt yapısı, tarihi bir kent dokusu, arkeolojik bir alan gibi unsurları barındırmaktadır. Bu unsurların ait oldukları bağlam içerisinde yorumlanması ve unsurlara yönelik toplumsal farkındalığın artırılması, kültürel sürekliliği doğrudan desteklemektedir. “Bir topluluğun kültürel kimliğini koruma ve kültürel mirasını gelecek nesillere aktarma yeteneği, kültürel sürekliliği tanımlar.” (UNESCO).

Arkeolojik alanlar ve kent dokuları, süregelen zaman içerisinde ait oldukları kentin kimliğini oluşturan bileşenlerin başında gelmektedir. O toplumun ve kentin, tarihsel bağlamda yaşadığı, tanık olduğu olayların, kişilerin, ekonomik, siyasi ve toplumsal döngülerin, afetlerin, mimari hareketlerin bilgisini barındırmaktadır. Bu bağlamda, kentsel dokunun korunması, arkeolojik kalıntıların kent bağlamında bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, kültürel sürekliliği sağlamaya yönelik tutumlardır. Bu davranışa paralel olarak, kent ve mekân tasarımlarında, kültür mirası dokusunun tasarım bağlamına entegre bir bütünlükte ele alınması oldukça önemlidir. “Bir kentte o kentin özgün kimliğine katkısı bulunan ve ait olduğu döneme ilişkin kayda değer mimari ve yaşamsal özellikler taşıyan yapıların korunması, o kentte kültürel sürekliliğin sağlanmasında ve kentin kimliğinin oluşumunda ve oluşmuş kimliğin geleceğe taşınmasında önemli bir rol oynar.” (Biro, 2007). Arkeolojik alanlara yönelik ziyaretçi deneyimlerinin etkili hale getirilmesi, bu amaçta alana ilişkin tasarım kararlarının etkili ve alanı deneyimlemeye açık olacak şekilde değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Soyut ve somut kültür mirası unsurlarının, taşıdıkları değer niteliklerini günümüz niteliklerinin eklenmesi ile zenginleşerek, yarına ulaşmak amacıyla korunması ve yaşatılması; kültürel süreklilik sürecini desteklemek ve sürdürebilmek açısından gereklidir.

3. Kimlik

Geçmişten günümüze taşınan somut ve soyut kültür mirası değerleri, toplumsal sürekliliğin sağlanmasında köprü görevi görmektedir. “Şehrin kimliği, içinde yaşayan insanların kimliğini etkiler ve tam tersi: kentsel çevre, insan ihtiyaçlarını ve değerlerini yansıtır.” (Haapala, 2003: 13).

Kültür mirası unsurlarının korunması ile toplumsal belleğin sürekliliği sağlanmış olur ve yerleşimlerin kimlikleri şekillenir. Türkiye içerisinde, birbirinden farklı pek çok kent bağlamının örneklerini görebilmekteyiz Kent sakinlerinin günlük yaşamları dikkate alındığında, coğrafi, iklimsel ve jeolojik niteliklere bağlı olarak ihtiyaçların değişkenlik gösterdiği görülebilmektedir. Bununla birlikte, kent yerleşiminin ve kent tasarımının da benzer doğrultuda şekillendiği söylenebilir. Yapılaşma biçimi, malzeme seçimi, toplumsal ihtiyaçların ve sosyal ilişkilerin şekillendirdiği kamu mekânlarının öncelikleri gibi pek çok değişkenden bahsedilebilir. Kentin fiziksel kimliğini oluşturan bu faktörler, içinde yaşayan toplumun belleğini kendi paralelinde oluşturmaya meyillidir. Farklı kent dokuları incelendiğinde, modern kent yaşantısının, malzeme kullanımı ve yapılaşma sisteminin; süregelen zaman içerisinde kentsel belleği oluşturan, ilgili kente ait kültür mirası bileşenlerinden farklı olmadığı görülebilmektedir (Şekil 1-2-3).

Şekil 1. Mardin kent dokusu

Şekil 2. Efes Antik Kent dokusu

Şekil 3. Derinkuyu kent dokusu (mimarimedya)

Bağlamsal farklılık, kültürel bir çeşitlilik ve zenginlik sunmaktadır. Bulunduğu bölgenin, coğrafi şartlarını ve geleneksel yaşam biçiminin izlerini taşıyan farklı malzeme ve yapım teknikleriyle oluşturulmuş bu fiziksel bağlam; kültür mirası öğelerini oluşturmakla birlikte, hem günlük hayatın süregelen

yaşamı ve karakteriyle ilgili bilgi vermekte hem de kent belleğini oluşturmaktadır. Geçmiş ve gelecek köprüsü merceğinde, kültür mirası unsurlarının yeniden yorumlanması, çağdaş yaşamla uyumlu bir şekilde entegre edilmesi kültürel sürekliliğin ve kimliğin devamlılığını sağlamaktadır.

4. Ziyaretçi Deneyimi ve Deneyimsel Tasarım Unsurları

Ziyaretçi, kültür mirası alanlarında bulunan ve alan deneyimine katılmayı amaçlayan insanlar olarak tanımlanabilir. Ziyaretçi deneyimi, ilgili bağlamda bulunan kişilerin, alanla ilgili edindiği izlenim ve bilgileri aynı zamanda alandaki eylemlerinin bütünü kapsamaktadır. Kültür mirası ve ziyaretçi etkileşiminin gerçekleştiği bağlamlar, arkeolojik alanlar, deneyim müzeleri, açık hava müzeleri, arkeoparklar, sergi alanları, in-situ deneyimin alanları gibi mekânları içermektedir.

Arkeolojik alanlarda bulunan ziyaretçiler; bilgi panoları ile buldukları alana dair bilgi edinebilirken, tarihi kent dokusuna entegre olarak konumlandırılmış yönlendirme tabelaları ile ziyaret rotalarını oluşturabilmektedirler. Çağdaş deneyim tasarımları yaklaşımları ile, kültürel bağlamla yerinde bağ kurabilecekleri AR deneyimleri ve deneyim müzesi gibi alanlarda VR simülasyonlarıyla, alan içerisindeki ziyaretçi etkileşimi çeşitlenmektedir. Arkeoparklarda, döneme ait gerçekleştirilen uygulama atölyeleri ve kurulan fiziksel bağlam, farklı yaş gruplarına hitap ederek eğitici bir nitelik de taşımaktadır.

Kültür mirası unsurlarına yönelik, belirtilen örneklerde görülebileceği gibi, deneyimin tasarlanmış olma durumu arttıkça, deneyim etkisi ve ziyaretçiler tarafından ilgilenilebilir olma durumu da artabilmektedir. Deneyim etkisi; ziyaretçinin tüm yaş gruplarında, bağlam içerisinde mekânı ve kültür bileşeni unsuru tam olarak kavrayabilmesine, doğru ve etkili bilgi edinebilmesine, unsurun ait olduğu çevreyi zamanla bütüncül bir şekilde yaşayabilmesine doğrudan bağlı olmaktadır.

Ziyaretçi ve kültürel miras unsuru etkileşiminin etkili bir pratikte gerçekleşmesi önemlidir. Bu bağlamda, arkeolojik alanların korunması, uygun alanlarda gündelik yaşam ile etkileşimli kent yaşamı ile entegre hale getirilmesi, alan içerisindeki deneyimin zenginleştirilmesi özellikle esastır. Deneyim katitesini artırabilecek, çağdaş, deneyim tasarımı unsurları bulunmaktadır.

Kategorize edildiğinde, fiziksel tasarım unsurları, dijital tasarım unsurları, in-situ tasarım ve diğer eğitsel deneyim tasarımları olarak incelenebilmektedir. Restorasyon uygulamaları, kültür mirası alana yönelik peyzaj elemanlarının tasarımı, bilgi panoları, alan içerisinde rota oluşturan yönlendirme tabelaları

fiziksel tasarım unsurları arasındadır. Artırılmış gerçeklik (AR) uygulamaları, arkeolojik alanda yerinde deneyim sunan uygulamalardan olmakta, sanal gerçeklik (VR) simülasyonları ise zaman ve mekân kavramlarının sınırlarını zorlayarak ait olduğu bağlamı deneyimleme imkânı sunmaktadır. Müzeler, sergi alanları, arkeoparklar gibi eğitsel alanlar; uygulamalarla oluşturulan atölyeler ve kültür mirası unsurunun ait olduğu bağlamın fiziksel çevrede yeniden tanımlanmasıyla oluşan alanlar ile farklı ziyaret deneyimleri sunmaktadır.

4.1. Fiziksel Tasarım Unsurları

Restorasyon uygulamaları, peyzaj tasarımı elemanları, bilgi panoları, yönlendirme tabelaları fiziksel tasarımın bileşenlerindedir.

4.1.1. Restorasyon Deneyimleri

Restorasyon uygulamaları kültür mirası unsurunun zaman içerisinde korunmasını ve geleceğe yönelik devamlılığını sağlamak için oldukça önemlidir. Kapsamlı bir tartışma ve gelişme sürecine sahip olan restorasyon kavramına pek çok yaklaşım mevcuttur. Cesare Brandi, restorasyonu, bir sanat eseri ya da mimari yapının bütüncül birliğini, tarihsel ve estetik unsurlar açısından ele alarak ve orijinal malzemelere saygı göstererek kavrama olarak tanımlar (Ersen, 2011:2). Başka bir yaklaşım ise, ayakta olan ya da arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan bulguların, geleceğe taşınmasını sağlamaya yönelik, özgün durumlarını mkoruyarak yapılan onarımların tamamı olarak ifade etmektedir (Ahunbay, 2007). Bununla birlikte, Freeman Tilden, “Mirasımızı Yorumlamak” kitabında, “yorumlama”, “anlayış” ve “koruma” arasında güçlü bir ilişki olduğundan bahsetmektedir. Bu bağlamda, kültür mirası alanında bulunan ziyaretçiler, miras unsurlarını, bilgi edindikleri ölçüde yorumlayacak ve anlayacaklar, farkındalık ve ilgilerinin artması ile koruma ve onarım uygulamalarına önem vereceklerdir.

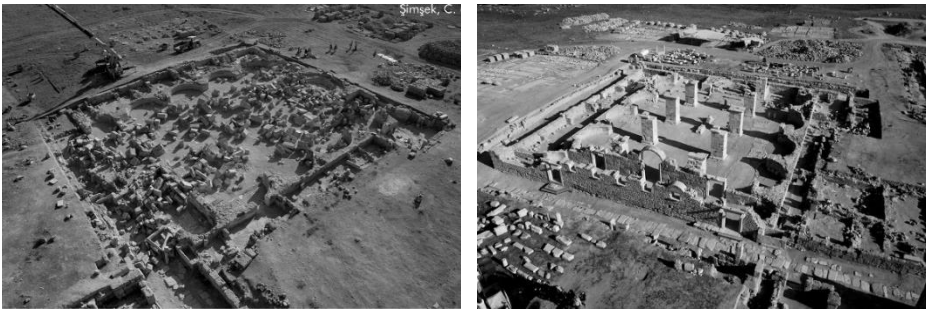
Restorasyon uygulamaları ile, kültür mirası yapının özgün malzemesi, tarihi nitelikleri, ve okunabilirliği etkili biçimde korunmaktadır (Sert, 2012:25). Bu sayede, barındırdığı niteliklere ve bağlama yönelik olarak, ziyaretçiye etkin bilgi verebilmekte ve ziyaretçinin kültür mirası alanı içerisindeki deneyimini etkili kılmaktadır. Laodikeia Antik Kenti örneklerinde görülebildiği üzere; kente dair agora, kent duvarı ve mozaik alanının restorasyon uygulamaları sonrasında okunurluğu artmış, tarihi kent bağlamında etkin birer miras unsuru olarak korunmuşlardır (Şekil 4-5-6-7).

Şekil 4. Kuzey (Kutsal) Agora'nın doğu portikosunda yükseltilmiş sütuna uygulanan restorasyon uygulamaları (solda), sütun gövdesine yönelik parçaların yeniden birleştirilmesi ve güçlendirilmesi üzerine odaklanılan restorasyon çalışmaları (sağda), Laodikeia (Şimşek, C. 2013).

Şekil 5. Laodikeia'daki Kuzey (Kutsal) Agora'nın Doğu Revakı'ndaki sütunlu galeri ve restorasyon sonrası durumu (Şimşek, C. 2013).

Şekil 6. Laodikeia Kilisesi'nin kazı sonrası buluntu durumu (solda) ve restorasyon sonrası duvar ve ayaklarının durumu (sağda) (Şimşek, C. 2013).

Şekil 7. Laodikeia Kilisesi güney nef mozaiklerinin restorasyon öncesi ve sonrası durumu (Şimşek, C. 2013).

Şekil 8’de görülen Atina Metro’sunun yapım aşamasında bulunan büyük ölçekli arkeolojik kalıntılar ve bu buluntuların metro tasarımına entegre edilerek korunması, kent sakinlerine in-situ deneyim sunmaktadır (Bayraktar, 2010:32).

Şekil 8. Küçükyalı Arkeolojik Alanı (solda), Atina Metro’sunun günümüz görünümü (sağda) (Bayraktar, 2010).

4.1.2. Peyzaj Tasarımı Unsurları

Fiziksel tasarım unsurlarından peyzaj tasarımı ve elemanları, tarihi kent dokusu ve çağdaş kent bağlamı içerisinde, insan ve bağlam etkileşimini doğrudan sağlayan bir bütünü kurmaktadır. “Tarihsel çevrenin yeni ortamlarla buluşurken bağlamıyla ilişkisini belirlemek için mekân, anlam, aidiyet ve bellek katmanlarının hepsinin birden değerlendirildiği bir tasarım ve ortamın gerekliliği kaçınılmazdır.” (Gürkivrak, 2022:19). “Arkeolojik değerlerin gerek koruma gerekse kent yaşamıyla bütünleşmesi için kentsel planlamalardaki entegrasyonları önem taşımaktadır. Disiplinler arası bir bakış açısı ve çalışma gerektiren bu durum kentsel kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve tarihsel katmanların toplumda kolektif hafızadaki yerinin güçlendirilmesi adına önemlidir.” (Kapuci ve Cengiz, 2023:4).

Kent içerisindeki kültür miraslarının ve buldukları bağlamın, kamu alanında ortak bir peyzajda deneyimlenmesine yönelik tasarlanmasını

sağlamaktadır. Kent kimliğine bağlı olarak gerçekleştirilecek tasarım yaklaşımı, miras ögesinin, ziyaretçi rutininin ya da çağdaş kent rutininde olan bireylerin hem odak merkezi olacak hem de olası hasarlardan korunabileceği şekilde düşünülmelidir. Etkili peyzaj tasarımı uygulaması, bu bağlamda incelendiğinde, tarihi kent dokusunun katmanlaştığını ve süregelen kent yaşamı ile doğrudan bağlantılı bir kimlik tanımı oluşturduğunu göstermektedir (Şekil 9-10-11-12-13).

Şekil 9. Chengdu'daki Jinsha Arkeolojik Alanının peyzaj tasarımı (solda) (jinshasitemuseum), Efes Antik Tiyatrosu sahne bölümü, Smyrna (sağda).

Şekil 10. El Molinete Arkeolojik Parkı yürüme platformu (solda), Colchester oturma elemanları (ortada), Roma dönemi duvar yapısı oturma elemanları (sağda) (Tuna, 2016).

Şekil 11. Aziz Yuhanna Bazilikası yürüme platformu (solda), Efes - Teras Evler yürüme platformu (sağda) (Kişisel arşiv).

Şekil 12. Sarayhane Arkeolojik Parkı, İstanbul (solda) (Bayraktar, 2010). Viyana'nın tarihi kentsel bağlamı içinde meydana sergilenen kentsel arkeolojik kalıntılar (sağda) (Ilgaz ve Korkut, 2013).

Şekil 13. Viyana'nın tarihi kentsel bağlamı içinde, kentsel arkeolojik kalıntıların yerinde korunduğu, bir yolun altına inşa edilmiş küçük ölçekli bir müze (solda), Rhodos'ta, kentsel arkeolojik kalıntıların yerinde korunduğu ve entegre peyzaj düzenlemeleriyle çevrili bir alan (sağda) (Ilgaz ve Korkut, 2013).

4.1.3. Bilgi Panoları ve Yönlendirme Tabelaları

Diğer fiziksel tasarım unsurlarını ise, alan içerisindeki bilgi panoları ve yönlendirme tabelaları oluşturmaktadır. Alanda sıkça karşılaştığımız bu elemanlar, ziyaretçinin kültürel alandaki sirkülasyonunu belirleyebilmektedir. Sirkülasyon aksının, kültür mirası dokusu içerisinde, ziyaretçinin tarihi kent bağlamını doğru algılayacağı doğrultuda tasarlanması önemlidir. Söz konusu tasarım, yönlendirme tabelaları ve tarihi bağlam içerisinde bulunan konumun ve mekânın bilgisini veren tabelalar doğrultusunda sağlanabilmektedir (Şekil 14).

Şekil 14. Efes Antik Kenti, İzmir (kişisel arşiv).

Bununla birlikte, sirkülasyon aksı içerisinde belirlenen ve gerekli görülen odak noktalarında, ziyaretçinin kapsamlı bilgi edinebileceği açıklama ve bilgi panoları, haritalar, broşürler ve dijital üniter bulunması, ziyaretçi deneyimine katkıda bulunmaktadır. Böylece ziyaretçinin bulunduğu bağlamı anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. S. ta Caterina-Restorasyon Galerisi, Cupramontana Manastırı Mağaraları, İtalya (solda) (Balestra, 2015). Meryem Ana Evi bilgi panosu, Selçuk (ortada), Knidos Antik Kneti bilgi panosu, Datça (sağda) (Kişisel arşiv).

4.2. Dijital Tasarım Unsurları

Ziyaretçi deneyimini etkin kılmaya yönelik, deneyim tasarımlarından dijital tasarımlar; AR deneyimleri, VR simülasyonları ve deneyim müzeleri unsurlarını içermektedir.

4.2.1. AR, VR Uygulamaları ve Deneyim Müzesi

Dijital tasarım unsurlarından olan artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamaları, gelişen teknolojik imkânlarla kültür mirası deneyiminin etkilerini artırmaktadır. Sanal bağlamlar, kendi “fiziksel” ve “biyolojik” yasalarına sahip dijital dünyaları uygulayan bilgisayar programları olarak tanımlanır (Heudin, 1998). “Kullanıcı ile ortam arasında bir arayüz ve nesnelere içeren bir çevre” (Sikora ve diğerleri, 2000). AR uygulamaları, ziyaretçiye, arkeolojik bağlam içerisinde in-situ deneyim sunarak, kültür mirasına ait detayları görselleştirerek deneyimleme imkânı yaratmaktadır. Bu doğrultuda, ziyaretçi, arkeolojik alan içerisinde bulunduğu mekânda, kültür mirası yapısına ait kalıntıları deneyimlerken, aynı zamanda miras yapısını, bütüncül olarak bulunduğu dönemde deneyimleme imkânı bulmaktadır. Tarihi yapıyı, orijinal malzeme ve renkleriyle, bulunduğu bağlamı paylaşan sesler ve yaşantıya dair günlük eylemlerle bir bütün olarak yaşayabilmektedir. Alexandria Troas Antik Kenti Dodecagon yapısına yönelik AR çalışması kapsamında, ziyaretçiler, yapıyı günümüz dokusuyla deneyimlerken aynı anda poligonol yapının ait olduğu Roma döneminin tarihi bağlamı içerisinde de deneyimleyebilmektedir (Şekil 16).

Şekil 16. Alexandria Troas Antik Kenti, Artırılmış Gerçeklik (AR) uygulama deneyimleri (Kişisel arşiv).

VR simülasyonları ise tarihi mekânları ve yerleşimleri 3d olarak deneyimleme imkânı sunmaktadır ve geniş bir kitle ve zaman aralığa hitap edebilmektedir. Dijital uygulamaların kullanıldığı arkeolojik alanda, Hadrian Kapısı ve Efes Antik Kenti deneyim müzesine ait olan, ziyaretçiyi, bağlamın ait olduğu dönemin kentini izlemeye çağırın bir tasarım unsuru deneyimlenmektedir (Şekil 17-18).

Şekil 17. Hadrian Kapısı dijital görselleştirme çalışmaları, dijital iade modeli. (Tuna, 2021).

Şekil 18. Efes Deneyim Müzesi, simülasyon deneyimi (Kişisel arşiv).

4.3. In-Situ Deneyim

Kültür mirası öğelerinin günlük yaşama dâhil olması ve çağdaş birer kent elemanı ile entegre olabilmesi oldukça önemlidir. Bu bağlam, ziyaretçinin aynı zamanda günlük rutinini gerçekleştiren bir kentli olmasına imkân tanır. Yerinde deneyim, kültür mirası unsurunun, kendi bağlamında ve geçen zaman içerisinde o bağlamdaki değişikliklerle birlikte değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Miras öğeleri, çağdaş kent dokusunun bir parçası olarak ele alınarak, kent tasarımında ve peyzaj elemanlarının yerleşimlerinde etkin şekilde tasarlanabilmektedir. Bu tutum, kent sakinlerinin günlük rutinleri içerisinde, buldukları kente dair bilgi sahibi olmalarını ve farkındalık kazanmalarını sağlayacaktır. Arkeolojik miras alanların, süregelen kentlerin dışında bir bağlamda bulunmasının aksine, çağdaş kentin katmanlaşan bir parçası olarak algılanması önemlidir. Bu katmanlar, yer yer kent içerisinde saptandıkları ve gün ışığına çıktıkları alanlarda, peyzaj, trafik, yapılaşma alanlarının niteliklerine göre tasarlanarak kent rutinine dâhil edilmeli, kent sakininin hayatına kazandırılmalıdır.

4.4. Eğitici Deneyim Unsurları

Arkeoparklar, açık hava müzeleri, sergi alanları ve atölyeler, kültür mirası bağlamında ziyaretçi deneyiminin etkinliğini artıran deneyimsel tasarım unsurlarındandır.

4.4.1. Arkeopark Deneyimi, Müzeler, Sergi Alanları

Kültürel miras alanları bağlamında tasarlanan interaktif sergiler, açık hava müzeleri, arkeoparklar ve atölye alanları, ziyaretçilere yerinde ve etkili miras yorumlama yöntemleri oluşturmaktadır. Bütüncül bir yaklaşımı tanımlayan bu unsurlar, ziyaretçilere, arkeolojik alanların aynı zamanda aktif bir öğrenme alanları olduğunu hatırlatmaktadır. Açık hava müzeleri ve sergi alanları geliştirilerek, kültür mirası bağlamı ile ilgili kapsamlı bilgi edinilecek ve eğitici alanlar sunulabilmektedir. Kültürel mirasa yönelik farkındalığın ve katılımların artmasında önemli katkıları vardır.

Farklı yaş gruplarına hitap eden eğitim ve laboratuvar alanları, tarihi mekânların birebir deneyimlenmesine ve arkeolojik deneyim farkındalığının artmasına yardımcı olur. Arkeoparklar, tarihi kent ve mekânları, fiziksel bağlamda canlandırarak, ziyaretçiye direkt olarak tarihi mekânı deneyimleme ve bu alanda yaşama imkânı sunmaktadır. “Arkeolojik parklar yalnızca yerel ve bölgesel düzeydeki miras turizmi için değil aynı zamanda ulusal kimliğe temel oluşturması bakımından önem teşkil etmektedir. Açık hava müzeleri ve sergilerinin bulunduğu arkeolojik parklar ile çevre dâhilinde başka kültürlerin nasıl yaşadıklarını anlatan bir ortam yaratılmaktadır.” (Bayraktar, 2010: 43-45). Kültürel dokunun ait olduğu döneme bağlı olarak, yaşamsal faaliyetlerin uygulanabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda, alanda doğrudan ve aktif bir deneyimde bulunan ziyaretçinin zihninde, kültür mirası unsurunun taşıdığı bilginin ve öneminin farkındalığı güçlendirilmiş olmaktadır (Şekil 19-20).

Şekil 19. Aşağıpınar Höyüğü Neolitik Köy Rekonstrüksiyonu (solda), Yeşilova Höyüğü Neolitik Köy Rekonstrüksiyonu (sağda) (Keskin ve Zeren, 2018).

Şekil 20. Neolitik Evlerin ve Taş Taşıma Tekniğinin Rekonstrüksiyonu (Keskin ve Zeren, 2018).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kültürel deneyim bağlamında, deneyimi güçlendirecek tasarımların geliştirilmesi; arkeoloji, turizm, mimarlık gibi farklı disiplinlerin bir arada çalışmasını ve düşünmesini gerektiren bir ihtiyaç oluşturmaktadır. Fiziksel tasarım bileşenlerinin, arkeolojik alanda ilk etapta oldukça önemli olduğunu incelenen araştırmalar göstermektedir. Arkeolojik kültür mirası alanında, ziyaretçinin, kültür mirası kent dokusunu doğru şekilde kavraması ve deneyimlemesi, izleyeceği rotanın ilgili kent bağlamına göre belirlenmesi yönlendirme tabelaları ile mümkün olmaktadır. Bu yöntemle belirlenen aks üzerinde bulunan ziyaretçinin, bağlama ait belirlenen odak noktalarında yoğunlaşabilmesi ve bilgilendirilebilmesi ise bilgi panoları ile mümkün olmaktadır. Bu noktada, ziyaretçinin, bulunduğu bağlama tam olarak entegre olabilmesi, odak ve ilgisini yitirmeden etkin bir deneyimde bulunabilmesi için, gelişen teknoloji ve imkânlar çerçevesinde, daha etkili deneyim yöntemlerinin geliştirilmesi gerekli görülmektedir. Bu doğrultuda, AR ve VR uygulamaları, bu amaca katkıda bulunmaktadır. AR uygulamaları ile, arkeolojik alan içerisinde ilgili mekânda, miras dokusu içerisinde bulunan ziyaretçi; aynı mekânı eş zamanlı olarak, mekanın bütüncül olarak deneyimlenebildiği zamana ait olan formunu, mekâna ait sesler, günlük yaşam canlandırmaları gibi detay unsurlarla birlikte, deneyimleme imkânına sahip olmaktadır. Benzer şekilde, VR uygulamaları, alan içerisinde ve deneyim müzesi gibi mekânlarda, ilgili mekâna veya tarihi kente ait simülasyonlar geliştirilerek, miras dokusunu canlandırarak yeniden yorumlanmış bir şekilde ziyaretçiye sunmaya yardımcı olmaktadır. Bu tasarım deneyimleri, ziyaretçinin miras alanı ile kurduğu bağı güçlendirmesine ve buna yönelik bilgi ve farkındalığının artmasına doğrudan etkilidir.

Diğer deneyim tasarımlarına bakıldığında, arkeopark alanlarının, yetişkinlerle birlikte özellikle küçük yaş grubu ziyaretçilerin farkındalığına hizmet ettiği söylenebilir. Arkeoparklar, arkeolojik kent dokusundaki miras mekânlarını, fiziksel çevrede canlandırarak bu alanlarda günlük rutinin deneyimlenmesini sağlamaktadır. Arkeolojik kente ait kent izlerini ve yaşamsal etkinlikleri birebir gerçekleştirmek veya izlemek, miras unsurunu tanımlayan mekânı malzeme ve eylemler boyutunda deneyimlemek, ziyaretçinin kültürel dokuyla direct olarak bağ kurmasını ve anlamlandırmasını sağlamaktadır. Bu alanlar, kültür mirası unsurları olan arkeolojik alanların, ifade ettikleri dönemdeki tüm zihniyeti, araç kullanımı, günlük eylemler, ihtiyaçlar ve insan yaşamı bağlamını somut olarak sergilemektedir. Bu noktada, ziyaretçi odağı ve farkındalığı açısından eksik bir etkiye sahip olan alan içerisindeki bilgi panoları ve haritaların, arkeoparklar, atölyeler, AR ve VR teknolojileri gibi unsurlarla desteklenmeye ve geliştirilmeye ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Arkeolojik alanların, açık hava müzeleri olarak yeniden yorumlanarak tasarlanması, mekânın ziyaretçi üzerinde etkili olması bakımından oldukça önemlidir. Kent içerisinde ve kültür mirası doku içerisinde interaktif sergilerin tasarlanması, topluma yönelik bir farkındalık ve odak noktaları oluşturmayı sağlayacaktır.

Geçmiş ve gelecek köprüsü olmaya yönelik en etkili tasarımlardan bir diğeri in-situ deneyimlerdir. Bu tasarım yaklaşımı, günlük rutinde akan çağdaş kent yaşamı ile kültürel miras unsurlarını kesiştikleri bağlam içerisinde korumaya ve yaşatmaya odaklanmaktadır. Tarihi kent unsurları, miras öğelerinin çağdaş kent ile entegre olması, kent sakinlerinin günlük rutin aksında bu doku ile karşılaşmalarına olanak tanımaktadır. Bu farkındalık; kent sakinleri tarafından, süregelen kent kimliğinin, zaman içerisinde dönüşerek ve gelişerek geldiği bağlamı ve buna ait kültür mirası unsurlarını bir bütün olarak algılanmasına olanak tanımaktadır. Kent ve toplum belleğinin izlerini taşıyan kültür mirası unsurlarının, doğru bir koruma yaklaşımı ve kent tasarımı çerçevesinde bütüncül bir bağlam tanımlamaya yönelik ele alınması önemli bir etki barındırmaktadır.

Sonuç olarak, incelenen bu araştırmalar ve tespitler; kültür mirası unsurlarına yönelik toplumsal farkındalık kazandırmak, miras unsurlarını koruma ve güncel yaşama entegrasyon çalışmalarına yönelik, çağdaş yorumlar ve gelişen yöntemler olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar incelenen kategoriler deneyimsel ve tasarımsal olarak birbirine gittikçe daha sıkı bağlar oluşturacak şekilde gelişimlerini sürdürseler de bu çalışma onların birlikte oluşturdukları kültür mirası deneyim içeriklerinin katmanlarını görebilmeyi

hedeflemektedir. Bu noktada, gelişen imkânlar aracılığıyla, kültür mirasına yönelik koruma ve sürdürülebilirlik alanındaki çalışmalar, etki artırımı gözetilerek tasarlanmalıdır. Arkeolojik kültür mirası alanındaki ziyaretçi deneyimlerinin ve kent içerisindeki “yerinde” deneyim sağlayacak miras unsurlarının; ziyaretçiye etkili ve farkındalık artırıcı bir etkileşim sağlayacak nitelikte deneyim tasarımları çerçevesinde tasarlanması, çağdaş kent yaşamının ve kent tasarımının, bağlamı tanımlayan kültür mirası ögesinden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abboud, R. (2014). Architecture in an age of augmented reality. *no. March*.
- AHUNBAY, Z. (2007). Bayındırlık projeleri ve kültürel miras. *Elektrik elektronik haberleşme bilgisayar mühendisliği günleri bildiriler kitabı*, 101.
- Avcı, M., & Memişoğlu, H. (2016). Kültürel Miras Eğitime İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(1).
- Avruch, K. (1998) Culture and Conflict Resolution. Washington DC: United States Institute of Peace Press.
- Ayyıldız, S., & Özbayraktar, M. (2018). Kültürel süreklilik için tipolojik analizin önemi: İzmit merkez geleneksel konutları örneği. *Online Journal of Art and Design*, 6(4), 80-106.
- Bayraktar, S. (2010). Kentsel alanda arkeolojik park tasarımı: Küçükyalı ve Saraçhane arkeolojik parklarının değerlendirilmesi (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Bırol, G. (2007), “Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Oteli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Arkitekt Dergisi*, Kasım-Aralık(514):46-54
- Can, M. (2009). Kültürel miras ve müzecilik. Çalışma Raporu, Kültür ve Turizm Bakanlığı. 18 Şubat 2022 tarihinde <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> adresinden alınmıştır.
- Çağlayan, E., Kutlu, Ş., & Çekinmez, Ş. (2022). Kültürel miras aktarımı ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 8(2), 155-164.
- Da Milano, C., & Righolt, N. (2015). *Mapping of practices in the EU Member States on promoting access to culture via digital means*. EENC Report. <http://www.archive.interarts.net/descargas/interarts2539.pdf>.
- Diker, O. ve Deniz, T. (2017). Coğrafya ve tarih perspektifinden somut kültürel miras ve Türkiye (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Duygun, G. (2022). Arkeolojik alanlar ile çevre yerleşimler arasında oluşan eşikler: antik perge kenti örneği. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. 7 (1), 13-25. EOI: <http://eo.citefactor.org/10.11243/ijhar.07.01.01>
- ERDER, Cevat, 2007. Tarihi Çevre Bilinci, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını No 18.
- Ersen, A. (2011). Cesare Brandi 1906-1988 ve Restorasyon Teorisi. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (7), 3-11.
- Haapala, A. (2003). The urban identity: the city as a place to dwell. *Place and Location III*, 13-24.
- Heudin, J.-C. (ed.): VW 1998. LNCS (LNAI), vol. 1434. Springer, Heidelberg (1998)

- Gündüz Çetinkaya, E. (2019). *Presentation of a concealed archaeological site: The case of Zeugma* (Master's thesis, Middle East Technical University).
- Gürkuvrak, G. D. (2022). Arkeolojik alanlar ile çevre yerleşimler arasında oluşan eşikler: antik perge kenti örneği. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 13-25.
- ICOMOS Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage, ICOMOS 1990.
- Ilgaz, A., & Korkut, F. (2013). Mersin'den Mimarlık Planlama Tasarım Yazıları: Tamer Gök'e Armağan
- Kapuci, U., & Cengiz, C. (2023). Arkeolojik Peyzaj-turizm etkileşimi açısından kentsel kültürel mirasın sürdürülebilirliği: İznik Kenti örneği. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 6(1), 186-204.
- Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi/Examination Of Antakya In Terms Of Urban Identity. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 373-392.
- Kenig-Witkowska, M. M. (2019). The European Union perspective on cultural heritage and climate change issues. *JCULP*, 3, 63.
- Keskin, Y., & Zeren, M. T. (2022). Arkeolojik alanlarda mimari düzenlemelerin ve sunum tekniklerinin Türkiye'deki örnekler üzerinden karşılaştırmalı değerlendirilmesi. *Artium*, 10(1), 21-35.
- Kuşçuoğlu, G. Ö., & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Oğuz, M. Ö. (2009). Somut olmayan kültürel miras nedir?, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Prott, L.V. ve O'Keefe, P. J. (1992). 'Cultural heritage' or 'cultural property'. *International Journal of Cultural Property*, 1(2), 307-320.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor*, 25(100), 5-13.
- Oxman, R. (2011). Design paradigms for the enhancement of presence in virtual environments. In *Collaborative Design in Virtual Environments* (pp. 41-49). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Özçakır, Ö. (2012). *Interpretation and presentation of natural and cultural heritage sites: Environmental design project for Göreme Open Air Museum* (Master's thesis, Middle East Technical University (Turkey)).
- Perihan, M., & Aşur, F. (2020). Tarihi kentsel peyzaj ve kent kimliği ilişkisi. *Kent Akademisi*, 13(1), 163-175.
- Prott, L. V., & O'Keefe, P. J. (1992). 'Cultural heritage' or 'cultural property'?. *International Journal of Cultural Property*, 1(2), 307-320.
- Sakar, S. *Kentsel arkeolojik alanların algılanabilirliğinde çevresel etkenler: Roma ve Tarsus örnekleri* (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Sert, Ö. F. (2012). Türkiye'de restorasyon sürecinin haritalanması ve proje, ihale ve uygulama aşamalarında karşılaşılan sorunların belirlenmesi üzerine saha çalışması.
- Sikora, S., Steinberg, D., Lattaud, C.: Integration of Simulation Tools in On-Line Virtual Worlds. In: Heudin, J.-C. (ed.) *VW 2000. LNCS (LNAI)*, vol. 1834, p. 32. Springer, Heidelberg (2000)
- Sürücü, O., & Başar, M. E. (2016). Kültürel mirası korumada bir farkındalık aracı olarak sanal gerçeklik. *Artium*, 4(1).
- Şimşek, C. (2013). Laodikeia Antik Kenti'nde yapılan çalışmalar. In *Colloquium Anatolicum* (No. 12, pp. 15-36). Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.

- Tavukçu, A. Y., Erkovan, N. Y., Coşkun, S., & Ceylan, M. (2022). Alabanda Antik Kentinin Peyzaj Projesi Kapsamında Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(3), 325-334.
- Tilden, Freeman, and R. Bruce Craig. *Interpreting our heritage*. 4th ed. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007. Print.
- Topçu, K. (2011). Kent kimliği üzerine bir araştırma: Konya örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 1048-1072.
- Tuna, A. Arkeolojik peyzajların sunumunda kullanılan yapısal unsurların irdelenmesi
- Çevrim İçi Bağlantılar:**
- <https://artsandculture.google.com/partner/jinsha-site-museum-chengdu-china>
- <https://www.unesco.org.tr/>
- <https://www.unesco.org/creativity/en/2005-convention>
- <https://www.jinshasitemuseum.com/site-75>
- <https://www.mimarimedya.com/tag/yoresel-mimari/>

Kültürel Mirasın Sürekliliğinde ve Toplumsal Hafızanın Oluşumunda Alanya Kitabelerinin Rolü

Özge Kurşun Tükenmez

Özet

Kitabeler, genel anlamıyla tarihi bir mimari yapının üzerine oyulmuş yazıtlar veya levhalardır. Devletler, inşa ettikleri yapıları, binaların kimliklerini ifade eden yazıtlarla süslemişlerdir. Kitabeler, genellikle dini, anıtsal, resmi veya ticari yapılar üzerinde bulunur. Bu yapılar, cami, medrese, türbe, köprü, kale, tersane, saray, mezar, çeşme gibi yapılar olabilir. Yazıtların içeriği genellikle yapının veya eserin kimliği, yapılış amacı, tarihi, yaptıran kişi veya olayları, dini ve kültürel motifleri kapsar. Bu yönüyle kitabeler kronoloji, arkeoloji, sanat tarihi, tarih, kültürel miras, sosyoloji, mimarlık, turizm gibi birçok farklı disiplin ve alan için belge niteliği taşıyan unsurlardır. Alanya Türk-İslam dönemi kimliğiyle Selçuklu, Karamanoğulları, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri olmak üzere dört devir geçiren önemli bir liman kentidir. Bu nedenle burada dört devire ait kitabe örnekleri bulunmaktadır. Bu kitabeler Türk-İslam mimarisi ve sanatının örneklerini taşır. Özellikle Selçuklu dönemi kitabeleri, estetik ve kaligrafik unsurlar bakımından zengindir. Bu, kitabelerde kullanılan dil, yazı stili ve sembollerde görülür. Bu yönüyle kitabelerde kullanılan yazı, dönemin resmi dili ve dini vurgularını yansıtır. Alanya'daki kitabeler, farklı dönemlerde bölgeyi etkileyen Roma, Bizans ve yerel Anadolu kültürlerinin izlerini de taşır. Böylece Alanya kitabeleri hem araştırmacılar için önemli bir kaynak hem de şehrin sakinleri ve ziyaretçileri için tarihi bir yolculuk içinde kolektif bilinci oluşturan önemli bir unsurdur. Bu kültürel aktarım ve kolektif hafızanın oluşumu sanat aracılığıyla yapılmıştır. Türk İslam sanatı ve estetiğiyle şehrin hafızasını bulandıran Alanya kitabelerinin önemini daha iyi anlaşılması, Alanya'nın tarihi mirasını korumaya ve gelecek kuşaklara aktarmaya yönelik faaliyetleri artıracaktır. Bu nedenle bu çalışmada Alanya kitabelerinin şehrin kültürel mirasının devamlılığının, inançların, geleneklerin, sanatsal üslupların, kültürel değerlerin korunmasındaki rolünün ve toplumsal bellek inşasındaki önemini ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alanya, Kitabe, Kültürel Miras, Toplumsal Hafıza

The Role of Alanya Inscriptions in the Continuity of Cultural Heritage and the Formation of Social Memory

Abstract

Inscriptions are generally inscriptions or plaques carved on a historical architectural structure. States have decorated the structures they have built with inscriptions that express the identity of the buildings. Inscriptions are usually found on religious, monumental, official or commercial structures. These structures can be mosques, madrasahs, shrines, bridges, castles, shipyards, palaces, tombs, fountains. The content of the inscriptions usually includes the identity of the structure or work, its purpose of construction, its history, the person or events that commissioned it, and religious and cultural motifs. In this regard, inscriptions can be considered documents pertinent to a multitude of academic disciplines and fields, including chronology, archaeology, art history, history, cultural heritage, sociology, and architecture, as well as tourism. Alanya is an important port city that has gone through four periods with its Turkish-Islamic identity: the Seljuk, Karamanid, Ottoman and Republic periods. For this reason, there are examples of inscriptions belonging to four periods here. These inscriptions carry examples of Turkish-Islamic architecture and art. In particular, the Seljuk period inscriptions are notable for their aesthetic and calligraphic elements. This situation is evidenced by the language, writing style and symbols employed in the inscriptions. In this respect, the writing used in the inscriptions reflects the official language and religious emphasis of the period. The inscriptions in Alanya also bear the traces of Roman, Byzantine and local Anatolian cultures that influenced the region in different periods. Thus, Alanya inscriptions are both an important source for researchers and an important element that creates collective consciousness in a historical journey for the city's residents and visitors. This cultural transfer and the formation of collective memory were made through art. A better understanding of the importance of Alanya inscriptions, which preserve the memory of the city with Turkish Islamic art and aesthetics, will increase activities aimed at preserving the historical heritage of Alanya and transferring it to future generations. For this reason, this study aims to reveal the role of Alanya inscriptions in the continuity of the cultural heritage of the city, in the preservation of beliefs, traditions, artistic styles, cultural values and their importance in the construction of social memory.

Keywords: Alanya, Inscription, Cultural Heritage, Social Memory

1. GİRİŞ

Kitabeler genel olarak mezar, cami, anıt, saray, köprü, kale, kule gibi anıtsal değere sahip binaların, eserlerin veya yapıların üzerine işlenen yazılı metinlerdir. Anıt veya yapının tarihini, sahibini, inşaatı gerçekleştiren kişiyi veya toplumu, olayları ya da yapının amacını açıklayan bilgiler içerir. Kitabeler, tarih boyunca sadece bilgi vermekle kalmamış, aynı zamanda kültürel bir ifade biçimi olarak kullanılmıştır. Bu yönleriyle kitabeler, tarih, sanat, mimari ve dil çalışmaları için değerli kaynaklardır. Kitabeler, aynı zamanda tarihte yaşanmış önemli olayları veya özel kişileri hatırlatma amacı taşır. Zaferler, anıtsal mezarlar, türbeler ve özel anıtlar üzerinde bulunan kitabeler, bu hatırlama işlevini yerine getirir. İçerdiği bilgiler aracılığıyla sunduğu bilgi aktarımı, kitabelerin kültürel ve tarihî bilgiler taşıyan belgeler haline gelmesini sağlar. Bazı kitabeler sadece bilgi vermek için değil, aynı zamanda bulunduğu yapıya sembolik bir değer kazandırmak için yapılmıştır. Dini ve sanatsal unsurlarla süslenen kitabeler, yapının estetik görünümüne katkı sağlar ve yapıyı işlevsel bir yapıdan anıtsal bir yapı haline getirir.

Kitabeler, geçmişin izlerini taşıyan eşsiz belgelerdir ve bir milletin tarihini, kültürünü ve kimliğini korumada önemli bir rol oynar. Bu nedenle kitabeleri incelemek, yalnızca tarihî bir sorumluluk değil, aynı zamanda insanlık tarihini daha iyi anlamak için bir zorunluluktur. Kültürel mirasın sürekliliğinde bir arşiv niteliği taşıyan kitabeler Tarih, dil ve edebiyat araştırmaları, sanat tarihi ve mimarlık araştırmaları gibi çeşitli disiplinlerin araştırma konusu olmuştur.

Bu çalışma kültürel mirasın önemli bir ögesi olan kitabelerin toplumsal bellek oluşumunda ve bu belleğin aktarılmasındaki yerini ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tarihi bir eser incelerken üzerindeki kitabenin insanlara neler anlattığı göstermek, bu anlatımın toplum hafızasını nasıl şekillendirdiği üzerinde bir farkındalık oluşturmak ve bu bilinçle tarihi eserleri korumayı teşvik etmek çalışmanın temel amaçlarındandır. Çalışma Alanya'da bulunan Türk İslam dönemi kitabelerinin günümüz Türkçesine çevrilerek toplumsal hafıza çerçevesinde yorumlanmasıyla oluşturulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. *Kitabelerin Kültürel Miras İçindeki Yeri ve Önemi*

Kitabeler, tarihsel bilgilerle dolu birer yazılı belge olmanın ötesinde, toplumların hafızasında derin bir iz bırakan ve kültürel kimliğin inşasında önemli bir rol oynayan kültürel miras öğeleridir. Kitabelerin kültürel miras içerisindeki başlıca rolü tarihsel birer kayıt olarak işlev görmesidir. Bu tarihi kayıtlar dönemin dilini ve alfabesini, devletin sosyal yapı ve yönetim biçimini, toplumun değerlerini ve geleneklerini yansıtır. Kitabelerin yazıldığı

dönemlerde kullanılan dil ve alfabenin hangileri olduğu, bölgenin hangi kültürlerle ev sahipliği yaptığını ve hangi kültürlerden etkilendiğini gösterir. Ayrıca kitabeler, toplum yapısını, yönetim şekillerini, hükümdar veya önemli şahsiyetlerin unvanlarını ve yetkilerini kaydeden belgeler olarak işlev görür (Gürbüz ve İnci, 2023:58). Özellikle hanedanlık veya imparatorluk sistemlerinde, hükümdarların gücü, yaptıkları fetihler ve halka verdikleri mesajlar kitabelere işlenmiştir. Kitabeler, aynı zamanda toplumun sınıfsal yapısını, sosyal düzeni ve adalet anlayışını ortaya koyan unsurlar barındırır. Cesaret, adalet, dindarlık gibi erdemler de sıklıkla kitabelerde övülen temalar arasındadır. Kitabelerde yer alan dua ve temenniler, toplumun inanç sistemini ve dinî ritüellerini anlama açısından önemlidir. Kitabelerin kültürel miras içerisindeki diğer bir rolü ise dönemin sanatsal ruhunu yansıtmaktır. Kitabeler, yapıldıkları dönemin sanat anlayışını ve estetik beğenisini gösterir. Kitabelerde kullanılan yazı stilleri, süslemeler, desenler ve simgeler, ait oldukları kültürün sanatsal ifadesini yansıtır (Yardım, 2002: 10). Arapça hat sanatı örnekleri Osmanlı camii kitabelerinde, oymacılık ve kakmacılık gibi detaylı işçilikler ise Selçuklu taş kitabelerinde görülebilir (Özkurt ve Tüfekçioğlu, 2009: 276). Farklı dönemlerde kullanılan yazı tipleri ve süsleme teknikleri, kitabelerin estetik değerini artırır. Örneğin, Osmanlı döneminde kullanılan sülüs ve nesih hatları, kitabelerde yaygın bir süsleme unsuru olarak görülür. Bu yazı tipleri, yapının anıtsal ve dini kimliği ile uyumlu olarak seçilmiştir. Kitabeler, dönemin hâkim sanat akımlarını yansıtır ve bu akımların yapı sanatıyla nasıl birleştiğini gösterir. Özellikle İslam sanatı, Orta Asya sanatı ve Bizans etkileri, Anadolu'daki kitabelerde sıkça görülür. Bu sanatsal etkileşimler, kitabelerin buldukları coğrafyanın kültürel yapısına nasıl uyum sağladığını ortaya koyar.

2.2. Kitabelerin Korunması ve Günümüze Aktarılması

Kitabeler, geçmişin izlerini taşıyan yazılı belgeler olarak kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturur. Dil, sanat, tarih ve inanç sistemlerine dair bilgiler barındıran kitabeler, kültürel kimliğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından değerlidir. Bu nedenle, kitabelerin korunması, sadece somut bir yapıyı korumak değil, aynı zamanda bir toplumun kültürel değerlerini ve tarihini koruma anlamına gelir. Kitabeler erozyon ve doğal faktörler, vandalizm ve insan kaynaklı tahribatlar veya yanlış restorasyon uygulamaları sebebiyle zarar görebilir. Bu tahribatları önlemek ve kitabeleri korumak için çeşitli uygulamalara başvurulur. Kitabelerin korunması için ilk adım, ayrıntılı belgeleme çalışmalarının yapılmasıdır. Belgeleme, kitabelerin yazı içeriğinin, fiziksel özelliklerinin ve yapısal ayrıntılarının detaylı bir şekilde kaydedilmesini içerir. Bu çalışmalar, yazının içerik analizinden fotoğraf çekimine kadar çeşitli aşamalardan oluşur. Belgeleme, kitabelerin herhangi bir zarar görmesi durumunda bilgilerin yedeklenmesini sağlar. Bir diğer uygulama ise dijital

arşivleme yapmaktır. Üç boyutlu tarama ve yüksek çözünürlüklü fotoğraflarla kitabeler dijital ortamda muhafaza edilir. Bu sayede, kitabelerin yazıları, şekilleri ve sanatsal detayları kaydedilir ve araştırmacılar tarafından kolayca erişilebilir. Kitabelerin dijital olarak arşivlenmesi, farklı veri tabanları aracılığıyla halka açılmasını da sağlar. Özellikle müzeler, üniversiteler ve kültür kurumları tarafından geliştirilen dijital veri tabanları, kitabelerin içeriğini, fotoğraflarını ve çevirilerini araştırmacılara sunar. Ayrıca kitabelerin UNESCO ve uluslararası kurumların dünya mirası listesine alınması da bu eserlerin korunmasında öncü unsurlardır (Kaynaş ve Dişli, 2022: 210). Bu kurumlar çeşitli protokollerle ülkeler arası iş birliği sağlar. Özellikle savaş bölgelerinde kalan eserlerin koruma altına alınmasında, halkı bilinçlendirici eğitimler düzenlenmesinde, bilimsel araştırma yapılmasında kitabelerin uluslararası düzeyde korunmasını sağlar.

2.3. Toplumsal Hafızanın Oluşumunda Kitabelerin Önemi

Kitabeler, tarihsel bilgilerle dolu birer yazılı belge olmanın ötesinde, toplumların hafızasında derin bir iz bırakan ve kültürel kimliğin inşasında önemli bir rol oynayan kültürel miras öğeleridir (Tural, 2024: 802). Toplumsal hafızayı oluşturmada kitabelerin başlıca rollerinden biri kimlik ve aidiyet duygusu sağlamadır. Örneğin, fetihleri, inşa edilen anıtları veya dini yapıları belgeleyen kitabeler, bir topluluğun kimlik bilincini güçlendirir. Toplum üyeleri, bu kitabeler sayesinde kendilerini geçmişle bağdaştırır ve ortak bir tarihi paylaşma bilincine sahip olur. Ortak geçmişin korunması ve nesillere aktarılması da toplumsal hafıza bağlamında kitabelerin önemli işlevlerindedir. Zaferler, anıt mezar yazıtları ya da dini yapılar üzerindeki kitabeler, o toplumun geçmişinde yaşanan olayları sonraki kuşaklara aktarır. Bu aktarım, toplumsal hafızanın sürekliliğini sağlar ve tarihsel geçmişin unutulmamasına katkıda bulunur. Özellikle toplumların tarihindeki önemli şahsiyetlerin ya da olayların anısına dikilen kitabeler, o toplumun kolektif hafızasında yer bulur. Kitabeler, toplumun kabul ettiği değerleri yazılı bir şekilde ifade ederek bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunur. Kitabelerde geçen dua, temenni ya da ahlaki öğütler, toplumsal normları ve değerleri kalıcı hale getirir ve bunların unutulmasını engeller. Kitabelerdeki kayıtlar, tarihin sadece zaferlerle değil, aynı zamanda acı olaylarla da dolu olduğunu hatırlatır. Bu tür kayıtlar, geçmişte yaşananların unutulmamasını ve ders alınmasını sağlar siyasi veya ideolojik içerikli kitabeler, toplumun yönetim biçimine dair izler taşır ve resmî ideolojinin halk arasında kabul görmesine katkıda bulunur. Kitabeler, sadece yazılı belgeler değil, aynı zamanda görsel bir sanat ürünü olarak da değerlendirilir. Toplum, kitabeler aracılığıyla geçmişte kullanılan sanat formlarını hatırlar ve sanatsal geleneklerinin sürekliliğini sağlar.

3. YÖNTEM

Alanya, geçmişten günümüze birçok devlete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinde farklı toplumlar Alanya’da varlık göstermiştir. Hem İslam öncesi hem İslam sonrası dönemde birçok devlet burada hüküm sürdüğü için çeşitli dönemlere ait tarihi yapılar bulunmaktadır. Özellikle eski çağ ve orta çağ dönemlerinde yoğun bir yaşam merkezi olduğu için tarihi eser bakımından oldukça zengindir. Alanya’daki tüm tarihi eserlerin kitabelerinin bir çalışmada incelenmesi mümkün olmayacağından çalışma sadece Türk İslam dönemi kitabelerinin incelenmesi yönünde sınırlandırılmıştır. Türk İslam dönemlerinden Alanya’nın en çok ziyaret edilen Alanya tersanesi, kızıl kule, cami ve mezarları örnek seçilerek toplumsal bellek bağlamında incelenmiştir.

Kitabeler, tarih ve sanat tarihi gibi disiplinlerde yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel, siyasi ve dini yapısını doğrudan yansıttığı için önemli birer birincil kaynak olarak değerlendirilir. Bu nedenle, inceleme yöntemleri yazıtların içeriğini, bağlamını ve işlevini anlamak için kritik öneme sahiptir. Bu çalışma ele alınırken farklı yöntemler kullanılmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçeve kısmı tetkik eserlerin incelenmesi ve yorumlanması ile oluşturulmuşken çalışmanın ana konusunu oluşturan bulgular kısmında Alanya kitabeleri tarih ve sanat tarihi metodlarından uygun olanları seçilerek ele alınmıştır. Bu metodlardan kısaca metin çözümleme ve dil incelemesi ile tarihsel bağlamın incelenmesi şeklinde yararlanılmıştır. Metin çözümlemesi ve dil inceleme yönteminde Yazıtın metni okunur ve çözümlenir. Kullanılan alfabe, dil ve yazı stili incelenir. Yazıtın dili, dönemine özgü dil bilgisi kurallarıyla analiz edilir. Metindeki kelime seçimleri, dil yapısı, yerel ve kültürel özellikler açısından analiz edilir. Yazıtın dili tarihsel evrimi içinde değerlendirilir. Bu, metnin yazıldığı dönemin kronolojisinin belirlenmesine yardımcı olabilir. Tarihsel bağlamın incelenmesinde ise Yazıtın tarihlenmesi, yazı stili, kullanılan materyal ve içeriğe dayalı olarak yapılır. Kitabede bahsedilen kişiler, olaylar veya yer isimleri tarihi kayıtlarla karşılaştırılır. Bu, kitabeyi yazan kültür veya toplumun tarihine ışık tutar. Kitabelerdeki resmi dil, unvanlar ve protokoller incelenerek kitabeyi yazan yönetim yapısı anlaşılmasına çalışılır. Ayrıca, yazıtın görsel özellikleri, süslemeleri ve yazı karakterleri (font, şekil) incelenir. Bu analiz, yazıtın hangi döneme ve sanat akımına ait olduğunu belirlemeye yardımcı olur. Motif ve süsleme incelemesi ile malzeme ve teknik analiz yapılarak kitabe üzerindeki süslemeler, ikonografi ve semboller yorumlanır. Bu, dönemin estetik anlayışı ve inanç sistemleri hakkında bilgi verir. Yazıtın hangi malzeme üzerine işlendiği (taş, metal, ahşap vb.) ve hangi tekniklerle (oyma, kabartma, kazıma) yapıldığı araştırılır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Alanya Kitabelerinin Toplumsal Hafızanın Oluşumundaki Yeri ve Önemi

4.1.1. 13.Yüzyıla Ait Bir Kitabe

Resim 1. Selçuklu kitabesi, (Yazar, 10.11.2024)

Günümüzde Alanya Arkeoloji Müzesinin bahçesinde sergilenen bu kitabede celi sülüs yazı stili ile “Allah Fi eyyam’is Sultani’l-a’zam Gıyasüd-dünya ve’d-din Ebu’l-feth Keyhüsrev bin Keykubad fi sene seb’a ve selasine ve sitte miye” sadeleştirilmiş hali ile “Allah din ve dünyanın yardımcısı, ülkeler fatihi Keykubad oğlu Keyhüsrev II'nin saltanatı döneminde” yazmaktadır (Yardım, 2002: 157).

Burada aile ve soy vurgusu yapılarak toplumsal hafızada saltanatın sürekliliği, hanedanlık ve meşruiyet algısı güçlendirilmiştir. Ayrıca hükümdarın dindar ve adil görünümünün kalıcılığı, hükümdarın gücü ve fatih kimliği vurgulanarak toplumun hükümdara olan bağlılığı sağlamlaştırılmış, toplumun zaferle gururlanması sağlamıştır.

4.1.2. Alanya Tersanesi Kitabesi

Resim 2. Tersane Kitabesi (yazar, 10.11.2024)

Kitabede “el-minnetü lillah es Sultan’ül azam Şahinşahil-muazzam Ala’üd-dünya ve’d din Ebul feth Keykubad ibn Keyhüsrev ibn Kılıç Arslan Kasimü emir’il- müminin” sadeleştirilmiş hali ile “Minnet Allahadır. Yüce Sultan, büyük hakan, din ve dünyanın ulusu, ülkeler fatihi, Emirülmüminin iktidar ortağı, Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev oğlu Keykubad” yazmaktadır (Yardım, 2002: 88). Burada yine aile ve soy bağlarının hatırlanması ile hükümdarın meşruiyetinin güçlendirilmesi, İslami öğelerle dini otoritesinin pekiştirilmesi, zafer ve fetihlerle ulusal gururun oluşturulması ve toplumun liderlik anlayışının

yansıtılması sağlanmıştır.

4.1.3. Kızıl Kule Güney Tarafı İnşa Kitabesi

Kitabede günümüz Türkçesinde sadeleştirilmiş hali ile “Bu mübarek burcun yapılmasını; Efendimiz, yüce sultan, ulu hakan, milletlerin hakimiyetini elinde tutan, dünya sultanlarının sultanı, biladullahın hamisi, ibadullahın koruyucusu, din ve dünyanın ulusu, İslam’ın ve Müslümanların yardımcısı, kainatta

Resim 3. Kızıl kule güney kitabesi
(Yazar, 10.11.2024)

adaletin dirilticisi, zalimlerden mazlumları insafıca koruyan, yeryüzünde Allah’ın gölgesi, güçlü kuvvetli devletin celali, şanlı milletin sığınağı, adl ü insafa hayat bahşeden, karanın ve iki denizin sultanı, ins ü cinnin nelce’i, şark ve garbın muhafızı, Selçukoğullarının tacı, kralların ve sultanların efendisi, müminlerin emirinin burhanı, -Allah saltanatını daim eylesin- ülkeler fatihi Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev oğlu Keykubad; 623 senesi Rebiülahirinin başında emretti.” Yazmaktadır (Yardım, 2002: 81). Kitabede toplumsal bellekte soy ve aile kimliğiyle meşruiyetin sağlanması, devletin küresel ve bölgesel gücünün hatırlanması, toplumsal adalet ve insafın vurgulanarak pekiştirilmesi ve ebedi hükümdarlık anlayışının yerleşmesi gibi konular öne çıkartılmıştır.

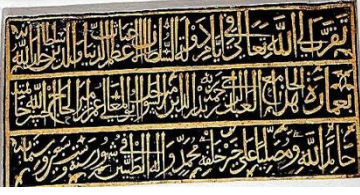
4.1.4. Alanya Kalesi Burç Yazıtı

Resim 4. Alanya Kalesi burç yazıtı
(Yazar, 10.11.2024)

Selçuklu dönemine ait olan ve günümüzde Alanya Arkeoloji Müzesi’nde sergilenen bu kitabede “Emera bi- ‘imareti haza’l-burc’il-mübarek es-Sultanül-muazzam ‘Ala’üd-dünya ve’d-din Ebu’l-feth (Keykubad kırık) bin Keyhüsrev fi sene selase ve işrine (ve) sitte miye” günümüz Türkçesinde sadeleştirilmiş hali ile “Bu mübarek burcun yapılmasında 623 yılında büyük sultan, din ve dünyanın ulusu, ülkeler fatihi Keyhüsrev oğlu Keykubad emretti” yazmaktadır (Yardım, 2002:151). Kitabede dini öğeler ile siyasi öğeler birlikte kullanılmıştır. Böylece hükümdarlık dini ve kutsal bir kimlik olarak gösterilmiştir. Ayrıca toplumsal hafızada ideal hükümdar algısı şekillendirilmiş, hanedan ve meşruiyet bağlantısı kurulmuştur. Dönemsel tarihleme yapılarak eserin gelecek kuşaklara aktarılması ve toplumun tarihiyle gurur duymasının sağlanması amaçlanmıştır.

4.1.5. Andızlı Camii Kitabesi

Resim 5. Andızlı Camii kitabesi
(Yazar, 10.11.2024)

Kitabede “Tekarrabe ilallahi teala fi eyyami devletis Sultanil azam Gıyas’üd dünya ve’d din Halledallahü sultanehu bi- imareti hazal-cami el abd’ür raci rahmete rabbihi Bedrüddin Emir’üs Sevahil Ebu’l Me’ali Ömer bin Emir’il Hac ahsenallahü hatimetehü Hamiden lillahi ve musalliyen ala hayri halkihi Muhammedin ve alihi’t tayyibin fi şuhur sene sitte ve sebine ve sitte miye” günümüz Türkçesinde sadeleştirilmiş hali ile “En büyük sultan-Allah saltanatını daim eylesin- Gıyaseddin’in iktidarı döneminde Rabbinin rahmetini uman kul, sahiller emiri Bedrettin Ebu’l Meali –Allah sonunu güzel eylesin- Hac emirinin oğlu Ömer, Allaha hamd ederek ve yaratıklarının en hayırlısı Muhammed’e ve onun temiz soyuna salavat getirerek 676 (1277) yılının birkaç ayı içinde bu camii yaptırmakla Allah Tealaya yaranmak istemiştir.” Yazmaktadır (Yardım, 2002: 121-122). Burada toplumsal hafızanın oluşumunda dini ve toplumsal prestij sağlama, meşruiyetin güçlendirilmesi manevi kalıcılığın oluşturulması, toplumsal dayanışma ve dini birlik sağlama gibi ögeler kullanılmıştır.

4.1.6. Osmanlı Dönemi Erkek Mezar Taşı Kitabesi (1827)

Resim 6. Mezar taşı kitabesi (Yazar, 10.11.2024)

Mezar taşı kitabesinde günümüz Türkçesinde sadeleştirilmiş hali ile “Hüve’lhalak’ul baki hacedan divan-ı hümayundan Hasan Tahsin Efendi'nin pederi olup Alanya'da memmuriyetle vefad eden derhah-ı ali gedüklülerinden merhum ve mağfir el muhtaç ila rahmeti rabbil gafur mehmed ağa ruhu için el fatiha sene 1243” yazmaktadır (Yardım, 2002: 195). Burada ölen kişinin kimliği ve rolü belirtilmiştir. Kitabeden kişinin Alanya’da görev yapan bir memur olduğu ve tanınan bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. Toplum nezdinde kişinin statüsünün önemi vurgulanarak kişiye duyulan saygı pekiştirilmiştir. Ayrıca dinsel öğelerle dua ve imanın kalıcılığı ve tarihsel bağlantı kurularak toplumun geçmişiyle ilişki kurması sağlanmıştır.

4.1.7. Güleşen Camii 2. Kitabesi (Karamanoğlu Beyliği Dönemi/ 1373)

Kitabede “Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'ü ma'allahi ahada bena el-emir'ül-muazzam Mahmud bin Alaüddin bin Yusuf bin Karaman fi sene hamse ve seb'ine ve seb'a miye” yani “Mescidler Allahındır;artık oralarda Allahla

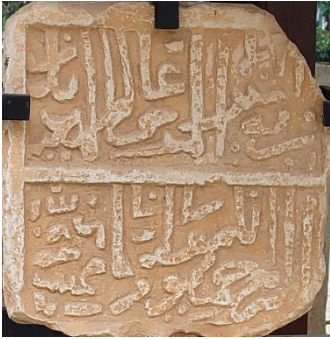

Resim 7. Güleşen Camii kitabesi (Yazar, 10.11.2024)

birlikte hiçbir kimseye ibadet etmeyiniz. Büyük Emir Karamanoğlu Alaeddin oğlu Mahmud 775 (1373) senesinde yaptı.” Yazmaktadır (Yardım, 2002:164). Kitabede Karamanoğulları'nın rolü ve tarihî kimliğine atıfta bulunularak devlet hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Camilerin işlevi ve dönemin dini değerlerine atıfta bulunulmuştur. Ayrıca yalnızca Allaha ibadet etme vurgusu yapılarak toplumsal hafızada tevhid inancının pekiştirilmesi sağlanmıştır.

4.1.8. Karamanoğlu Alaeddin Bey Türbe Kitabesi

Kitabede “Harreseha'llahü teala Emiru muazzam Karaman bin Savcı el Mevlevi fi sene seb'a ve ısrıne ve semane miye” yani “Yüce Allah onu korusun. Mevlevi Savcı Bey oğlu büyük Emir Karaman.827 (1423)senesinde” yazmaktadır (Yardım, 2002: 165).

Resim 8. Türbe kitabesi (Yazar, 10.11.2024)

Burada Alaeddin Beyin kimliği ve ünvanı hakkında bilgi verilmektedir. Siyasi ve dini kimlikler birleştirilerek toplumda kişiye duyulan saygının pekiştirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca Alanya'da hüküm süren Selçuklu, Osmanlı ve Karamanoğlu beylikleri döneminde önemli bir yer tutan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin öğretileri etrafında şekillenmiş tasavvufi bir yol olup Anadolu'da toplumsal hayat üzerinde derin etkiler bırakan sevgi, hoşgörü, birlik ve insan sevgisi temalarıyla halkın manevi dünyasına hitap etmiş, farklı kültürler ve inançlar arasında köprüler kuran. Mevleviliğin vurgulanması ile dönemin tasavvufî kimlik çeşitliliğinin toplumda hoş görü ve saygıyla karşılanarak Anadolu halkının hafızasında manevi ve sosyal birliğini pekiştirmesi sağlanmıştır.

5. SONUÇLAR

Alanya'da bulunan özellikle Türk-İslam dönemlerine ait kale, kızıl kule, tersane, cami, türbe, mezar, çeşme gibi tarihi eserlerin kitabeleri toplumsal hafızanın oluşması bağlamında incelendiğinde; geçmişin kaydedilmesi, kimlik ve aidiyet duygusunun güçlendirilmesi, kültürel sürekliliğin sağlanması, sanat ve estetik anlayışının gösterimi, toplumlar arası etkileşimin belgelenmesi, dini ve siyasi kimliklerin toplumdaki yerini sağlamlaştırması, toplum bağlarını

güçlendirmesi, aile ve soy bağlarını güçlendirmesi gibi işlevlerinin olduğu görülmüştür. Özellikle hükümdarların aile soyuna vurgu yapılarak hükümdarın hakimiyetini toplumda sağlamlaştırması kitabelerde en çok öne çıkan özelliklerin başında gelmektedir. Dini ve kültürel öğelerin bir arada kullanılması geçmişten o döneme kadar tarihi ve değerlerin benimsenmesini sağlayarak hem Türk kültürünün hem de İslam öğretilerinin toplumda bir arada yaşatılmasını amaçlamıştır. Hükümdarın elde ettiği zaferlere vurgu yapılarak toplumun hükümdarla ve devletiyle gurur duyması sağlanmış, toplumun devlete ve vatanına aidiyet duygusu pekiştirilmiştir. Görüldüğü gibi kitabeler, bir toplumun önemli anılarını, başarılarını ve kayıplarını saklayan birer hafıza arşivi gibidir. Bu arşiv, toplulukların geçmişini unutmamasına ve bu mirası koruyarak geleceğe taşımasına olanak tanır. Bu yönüyle sadece tarihi bir belge değil, aynı zamanda toplumsal belleğin dinamik bir parçası olduğunu kanıtlar.

KAYNAKÇA

- Gürbüz, S. ve İnci, B. (2023). Bir Yazılı İletişim Aracı Olarak Mezar Taşı Kitabeleri. *Konya Sanat Dergisi*, 6, 57-68.
- Kaynaş, H. B. ve Dişli, G. (2022). Anadolu Selçuklu Medreseleri UNESCO Dünya Miras Listesi Adaylığı: İnce Minareli Medrese Örneğinde Alan Yönetim Planı İçin Altlık. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 7 (1), 209-234.
- Özkurt, K. ve Tüfekçiöğlü, A. (2009). Türk-İslam Sanatında Kitabeler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7 (14), 275-29.
- Tural, A. (2024). Kültür Aktarımı Bağlamında Hafıza Mekânlarına Bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 788-804.
- Yardım, A. (2002). *Alanya Kitabeleri (Tesbit, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Otellerin Sıfır Atık Yönetimi ve Uygulama Örnekleri

Ezgi Sarıtaş, Murad Alpaslan Kasalak , Mehmet Bahar, Sabri Bozca

Özet

Turizm sektörü, dünya genelinde ekonomik büyüme ve istihdam sağlayan önemli bir endüstridir. Ancak, artan seyahat faaliyetleri ve turizm tesislerinin genişlemesi, çevresel etkileri de beraberinde getirmiştir. Bu etkilerin azaltılması için çeşitli çözümler aranmaktadır. Bu makalede, turizm otel işletmeciliğinde sürdürülebilirlik konseptlerinden biri olan "sıfır atık" yaklaşımını ele almaktadır. Sıfır atık tanımı, uygulamaları, sıfır atık uygulaması ile faaliyet gösteren örnek otel işletmeleri konularına değinilerek bilgi toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sıfır atık, Turizm atık yönetimi, Sürdürülebilir turizm

Zero Waste Management and Implementation Examples in Hotels

Abstract

The tourism sector is an important industry that provides economic growth and employment worldwide. However, increasing travel activities and the expansion of tourism facilities have also brought environmental impacts. Various solutions are being sought to reduce these impacts. This article addresses the "zero waste" approach, one of the sustainability concepts in tourism hotel management. Information has been collected by addressing the definition of zero waste, its applications, and sample hotel businesses operating with zero waste applications.

Keywords: Zero waste, Tourism waste management, Sustainable tourism

1. GİRİŞ

Günümüzde, çevresel sürdürülebilirlik ve sıfır atık kavramlarının kullanımı ve uygulamaları giderek artmaktadır. Neredeyse her market poşetinde, hastaneler ve kurumlarda "sıfır atık" kavramını görmek mümkündür. Sıfır atık ve sürdürülebilirlik birçok sektör için ve sınırlı kaynakların kullanımı açısından hayati önem taşımaktadır. Yaman K. ve Olhan E.nin 2009'da yaptıkları internet araştırmasına göre Türkiye'de "sıfır atık" ismini doğrudan kullanan herhangi bir web sitesine rastlanmamıştır. Dünyada ise "zero waste" kavramını doğrudan site adında bulunduran 14 site bulunmuştur. Bunların 8'i ABD'de, 2'si Avustralya'da, diğerleri ise Yeni Zelanda, İngiltere, Kanada ve Hindistan'dadır. Sıfır atık konusu bir hedef olarak benimsemiş sivil toplum örgütleri ve kurumlarda her geçen gün artmaktadır. Günümüzde 'sıfır atık' ismini kullanan birçok web sitesi mevcuttur ve bu konu hakkında yazılı birçok makale bulunmaktadır. Sıfır atık konseptini tüketimin ve atık miktarının fazla olduğu turizm sektöründe de uygulanması ve oteller de bu konuda çalışmalarını yaygınlaştırmaktadır. Oteller ve turistik bölgeler bu konuda yerel halkı, çalışanlarını ve misafirlerini bilinçlendirmek için farklı faaliyetlerle destek sağlayarak turizmin çevreye olan olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Sıfır atık konsepti ile hem atık miktarını azaltmaya yönelik hem de atıkların değerlendirilerek ekonomiye fayda sağlamaya yönelik uygulamalarda yapılmaktadır. Yaptıkları bu uygulamalar ile eko-turizm, yeşil turizm, sürdürülebilir turizm pazarlarına giriş yaparak bu pazardan fayda sağlamaktadırlar. Sıfır atık uygulamaları ile gündeme gelerek farklı hedef

kitleleri de misafir portföylerine ekleyebilmekte ve daha fazla kazanç sağlayabilmektedirler.

Turizm faaliyetlerine katılan turistlerin ziyaret ettikleri destinasyonlardaki doğal varlıkları tahrip etmeleri, bu nedenle de doğal varlıkların önemini yitirmeye başlaması ulusal ve uluslararası turizm değerlerine zarar vermektedir. (Arslan E, ve Emeksiz M, 2016).

Otel işletmeleri ve turizm bölgelerinin belediyeleri de turizm sonucu oluşan atıkların yönetilmesi sorumluluğuna sahiptirler. Bu sorumluluğu paydaşları ve turizm destinasyon sakinleri hatta ziyaretçileri ile paylaşmaları atık yönetimi konusunu kolaylaştırmaktadır. Atık yönetimi ile ilgili farkındalık yaratma konusu bu sebepten de önem arz etmektedir. Bununla birlikte, katı atık hem AB ile hem de küresel olarak turizmin önemli bir yönü olmaya devam ediyor. Endüstrinin yılda yaklaşık 35 milyon ton katı atık ürettiği tahmin edilmektedir (Pirani, S.I. ve Arafat, H.A.2014) Mateu-Sbert ve ark. 1998-2010 yılları arasında AB-27 ülkelerinde ikamet eden kişi başına ortalama 1,41 kg/gün katı atık üretildiğini tahmin etmektedir. Bu nedenle katı atık yönetimi, özellikle AB konaklama sektörünün ve genel olarak dünyanın karşı karşıya olduğu kritik, karmaşık ve çok boyutlu bir zorluktur.

Turizm sektöründe rekreasyonel faaliyetlerin ve konaklama tesislerinin yöneticileri genellikle çevresel sorumluluklarına yeterince dikkat etmezler. Katı atık konaklama endüstrisinde büyük bir endişe kaynağıdır. Bir otel misafiri günde 1 kg atık üretebilir, bu da yılda binlerce ton atık anlamına geliyor. Sürdürülebilir atık yönetimi, turizmin bilinen bir sonucudur, ancak nadiren Kurumsal turizm belgelerinde tanımlanır. Tanınmalıdır ki çoğu Turizmin ürettiği atıklar, yerel olarak üretilen atıkların neredeyse iki katıdır. Bu yönetim sorunu, toplumlar için çok önemli, karmaşık, çok boyutlu bir sorun teşkil etmektedir. Her topluluktaki katı atıkların doğası bir dizi faktöre bağlı olarak farklılık gösterebilir, ekonomik faaliyetler ve coğrafya dâhil (Safaa, L, 2023).

Von Bertrab ve arkadaşlarının (2009) iddia ettiği gibi, atık yönetimi hala büyük ölçüde gelir getirici bir kaynak olarak değil, büyük ölçüde ek bir maliyet olarak algılanmaktadır. Açıkçası, yukarıdaki durum göz önüne alındığında, tüm paydaşları dâhil etmenin yollarını bulmak ve çoğu turizm işletmesinde sürdürülebilir katı atık yönetimini teşvik etmek zorlu ve karmaşık bir konu olmaya devam etmiştir.

Xiumei Xu ve arkadaşlarına (2022) göre araştırmacıların turizm atık yönetimine ilişkin gelecekteki çalışmalarda çok yönlü ve iş birlikçi yönetim modellerini keşfetmeye devam etmeleri gerekmektedir. Turizm atıklarını

azaltmak ve geri dönüştürmek için teknolojiyi kullanmalı, turizm imajının bozulmasını önlemeli ve sürdürülebilir turizm gelişimini teşvik etmelidir. Ayrıca, farklı ağlar arasındaki farklılıkları ve bağlantıları belirlemek ve ağ yönetişim teorisinin turizm atık yönetiminde uygulamasını özetlemek için temsili vakaların araştırılması gerekmektedir.

2. SIFIR ATIK

Sıfır atık kavramı ilk olarak kimyager Paul Palmer tarafından 1970'lerde atıkları yakmak veya gömmek yerine yeniden kullanım ve değerlendirme olarak yayınlanmıştır. Paul Palmer konuyu çevreci bakış açısından daha ziyade maddi ve bilimsel olarak ele almıştır (Mauch, 2016).

Sıfır Atık kavramı, çöp sahasına daha az atık atılması için atık oluşumunu en aza indirmektir. Bu, kaynakları boşa harcamamak ve çevreye verilen zararı önlemek içindir. Atığın en başından itibaren atıkların ele alınması, atıkların ayrıştırılması, üretici sorumluluğu, bertaraf miktarına göre atık vergileri, toplum tarafından atık yönetimi ve teşvik ve caydırıcıların sağlanması Sıfır Atık'ın uygulama parametresidir (Nizar ve ark., 2018).

Atık oluşturmaktan kaçınılması gerektiği ve bir ürünün tüm biyolojik ve teknik bileşenlerinin yeniden tasarlanıp yeniden kullanılabilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Sürdürülebilirlik, pazarlama sürecinde bir katma değer haline gelir ve dolayısıyla bu tesisler için kar yaratmada önemli bir faktördür. Sıfır atık konseptinin uygulanması aynı zamanda katılımcı kurumlara maliyet tasarrufu, daha fazla turist akışı sayesinde satışlarda artış ve 0 mil uygulaması yoluyla yerel ekonomik büyüme sağlar. Müşteriye katma değer sunarken çevresel etkiyi büyük ölçüde azaltmak ve maliyetleri düşürmek mümkündür. Sıfır Atık Oteli'nin sürdürülebilirliği ne işletmeler ne de müşteriler için ek finansal maliyeti olmayan bir lüks olarak kabul edilebilir. Özveri gerektirir, ancak herkes (tesisler, misafirler, kurumlar ve genel olarak toplum) için bir avantajlar zinciri oluşturan ve iyi bir döngüsel ekonomi uygulamasının kanıtını sağlayan benzersiz bir deneyim sunar (Frleta, D. ve Zupan, D., 2020).

Atık yönetimin amacı atık oluşumunda bertarafına dek çevre ve insan sağlığına zarar vermeden yönetilmesidir. Öncelikle mümkünde atık oluşturulmaması, atık oluşacak ise de en az atık oluşacak faaliyetlerin yapılması, atığın azaltılması, yeniden kullanılması geri dönüştürülmesi ve geri kazandırılmasıdır. Bertaraf etme yöntemi ise hiçbir şekilde geri kazanılmayan atıklar için uygun koşullar çerçevesinde kullanılmalıdır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İl Müdürlükleri, belediyeler, atık üreticileri ve atık sahipleri, atık işleme tesisleri atık yönetiminden sorumludur (Yaman, 2020:80).

Otel sahipleri, atık yönetimi konusunda, çevre dostu bir otelin kanun veya toplum zoruyla değil, gönüllülükle var olabileceğine dair iyi bir tutuma sahip olmalıdır (Zurbrugg C., 2002).

2.1. Sıfır Atık Uygulamaları

Sıfır atık uygulamalarına örnek otellerden bir tanesi Hotel Rifiuti Zero® projesi 2012 yılında başladı. Otel danışmanı Antonino Esposito, turizmin ürettiği büyük miktarda atığı yansıtarak Sıfır Atık stratejisini uygulamaya karar verdi. Hotel Rifiuti Zero® protokolünün geliştirilmesiyle başladı. Hotel Rifiuti Zero® projesinin arkasındaki fikir, misafirperverlik ve sürdürülebilirlik, saygı ve korumayı birleştirmektir.

- Sıfır atık çöp konteynerlerinin kurulumları
- Artık atıkların azaltılması
- Plastik üretiminde azalma
- Birim doz ambalajların (şeker, sabun...) ve tek kullanımlık ürünlerin ortadan kaldırılması
- Kuru bir bahçe kurmak (minimum su gereksinimi olan kaktüs ve diğer türlerin yaşadığı kurak bir bahçe)
- Personel için ayrılmış alanlarda su sebillerinin kullanılması
- "Sıfır atık" menüsünün hazırlanması Yerel ürünler ve malzemeler (0 mil politikasına uygun olarak)
- “Şefin Bahçesi”nin uygulanması
- Kompostlama
- Mantarların toplanması
- Düşük çevresel etkiye sahip temizlik ürünlerinin satın alınması
- Son temizlik için buhar makinesi kullanımı (kirletici deterjanların daha az kullanılması) • Tedarikçilerle yapılan ve ambalajın azaltılmasıyla sonuçlanan düzenlemeler
- Meyve ve sebzeler için “iade edilebilir” kutuların kullanılması
- Konukların farkındalığını ve katılımını bilgilendirmek ve artırmak. (Frleta D. ve Zupan, D., 2020)

Alanın kısıtlı olduğu bölgelerde, düşük değerli işlenmemiş atıkların aksine, daha yüksek bir değer çekecek temiz, ayrılmış, geri dönüştürülebilir malzemeler

üretmek için balya makineleri ve sıkıştırıcılar kullanılması. Buna ek olarak, turizmle ilgili hizmetlerden üretilen atıkların karakterinin ve bileşiminin tam olarak anlaşılmasına ve sektörün genel sera gazı emisyon katkısının belirlenmesine de olanak sağlayacaktır. Atıklarla ilgili konularda farkındalığı artırmak ve yerel sakinler ile turizm endüstrisi arasında yaygın olarak var olan uçurumun üstesinden gelmek için daha fazla halk eğitimi ve toplum katılımı girişimlerini, yani halka açık toplantıları, işletmeler (okul, mağazalar) için atıklara özel ve yerel eğitimler ve farkındalık yaratmak amaçlı konferanslar düzenlenmesi. Ada sakinleri ve turistler tarafından desteklenen ada temizliklerinin teşvik edilmesi (Ezeah C ve ark., 2015).

Otel işletmecilerinin yerel topluluklarla birlikte çalışma fırsatlarını araştırmaları ve atıklarla başa çıkmanın yenilikçi yollarını tanıtan girişimlere katılmaları tavsiye edilir. Son olarak, otel sahiplerinin sıfır atık programının başarısının, tesis içinde uygulanan atık yönetimi uygulamalarına doğrudan dahil olan personelin katılımına büyük ölçüde bağlı olduğunu anlamaları oldukça önemlidir (Tsakona M. ve Mavropoulos A, 2015).

Sıfır Atık kavramının uygulamaya konulması sırasında uygulanan tüm stratejiler, somut verilerin incelenmesi ve analizine ve otel veya restorandaki fiili duruma dayanmaktadır. Ancak bu şekilde, çevresel hedeflere ek olarak, söz konusu şirket düzeyinde mikroekonominin verimliliğine yönelik hedeflere ulaşacak kadar esnek olabilmektedirler.

1) *Ekonomik hedefler*: Enerji verimliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, su tüketiminin azaltılması ve üretilen atık miktarının azaltılması yoluyla tasarruf sağlamayı amaçlayan bir operasyonel yönetim planının geliştirilmesi.

2) *Eğitim hedefleri*: Hizmet sağlayıcının eğitim ve öğretim sistemi tüm aktörleri (çalışanlar, misafirler ve tedarikçiler) içerir. Eğitim, sürdürülebilirliğin tüm yönlerini entegre etmeye dayanır ve misafirlerin ve çalışanların aktif katılımını teşvik eder.

3) *Sosyal hedefler*: Misafirler, çalışanlar ve tedarikçiler için değişikliklerin başarılı bir şekilde uygulanması yoluyla yakın çevrede iyi çevre uygulamaları konusunda halkın bilinçlendirilmesini teşvik eden bir atmosfer yaratır (Ekoloji brez meja - Sınır tanımayan ekolojistler / Zero waste Slovenija, 2016).

Choosak Choosri 2016 yılında sıfır atık yönetim modeli hakkında yazdığı tezinde sıfır atık uygulamalarının başarılı olması için önemli etkenleri şu şekilde sıralamıştır: atık yönetiminde çalışan iş birliği, atık yönetimi yöntemleri, atık

yönetimine katkıda bulunan otel sahipleri/yöneticileri, atık yönetimine katkıda bulunan otel düzenlemeleri, atık yönetimi giderleri, otelin konumu, müşteriler ve atık yönetimine katkıda bulunan mevsimler. Ayrıca araştırmacı, atık yönetiminde çalışan iş birliğinin, bu çalışanların iş birliğini sağlamaya istekli olmaları durumunda atık yönetimini iyi destekleyen bir faktör olduğunu, ancak iş birliğini sağlamadıkları takdirde atık yönetimini engelleyen bir faktör olacağını tespit etmiştir. Küçük otellerin atık yönetimini etkileyen faktörler:

Coğrafi faktör (Erişim, iklim, atık yönetim alanı)

Yönetim faktörü (Atık yönetim şekli)

Finansal faktör (Atık kutuları, teknoloji, atık ayrıştırma sahaları, yüksek maliyetler)

Düzenleyici faktör (Eşitlik)

Yönetici faktörü (Planlama)

Çalışan faktörü (Çalışan ve yönetici koordinasyonu, atık yönetimi bilgisi, güvenlik)

Müşteri faktörü (Davranış, tutum ve farkındalık)

Sezon (İklim)

Bu çalışma, Tayland'ın güneyindeki Koh Samui ve Koh Pha Ngan'da bulunan küçük oteller bağlamında sadece atık yönetimi ile işletme operasyonu arasındaki ilişkiyi belirlemeye odaklanarak, sıfır atık yönetimi modelinin küçük otellere getirilmesine ilişkin itici faktörleri, engelleri ve destekleri incelemeyi amaçlamaktadır. Küçük otel sahipleri ile görüşmeler yapılmıştır ve sıfır atık konseptini belirlemiş küçük bir otel değerlendirmesi yapılmıştır. Yazar araştırmanın başka bölgelerde de yapılarak karşılaştırılmasını önermiştir (Choosri C., 2016).

Satun eyaletinin toplum temelli gastronomik turizmde sıfır gıda atığı yönetimini değerlendirmek için Tayland'ın toplum temelli turizm göstergeleri. Satun ilinde toplum temelli gastronomi turizmine yönelik sıralama ve uygun yaklaşım, gastronomi turizmi girişimcilerinin yararına ve ilgili kuruluşların kullanımına sunulmaktadır. Tayland'ın Satun bölgesinde sıfır atık için var olan kurallar ve uygulamalar şu şekildedir;

Tayland'ın toplum temelli turizm göstergeleri (Ulusal Turizm Politikası Komitesi, 2019) Gıda israfının önlenmesi

1) Toplumun gıda atığı yönetimi için kuralları vardır

2) Gıda israfı açısından turist sayısının taşıma kapasitesi vardır

3) Gastronomi turizminde atık yönetimi konusunda toplum ve turistler arasında kurallar vardır.

4) Gastronomi turizmi faaliyetleri, atıkların az olacağı şekilde tasarlanmıştır.

5) Gıda bileşenleri, nakliye sırasında bozulmadan kaynaklanan gıda atıklarını azaltmak ve ayrıca yerel gıda korumasını desteklemek için yerel bitkiler veya hayvanlar gibi çoğunlukla yerel kaynaklıdır.

Gıda israfının azaltılması

6) Yerel gıdalar en yüksek değerinde kullanılır.

7) Gıdaların çevre dostu bir şekilde işlenerek gıdaların korunması

Turizme yönelik yemek hizmeti standardı (Turizm ve Spor Bakanlığı, 2013)

Gıda paylaşımı ve bağıışı --Uygulanamaz—

Gıda atığı geri dönüşümü

8) Organik gıda atıkları ve diğerleri gibi atık ayırma

9) Kompostlama ve biyogaz üretimi ile gıda atığı geri dönüşümü
Kanalizasyon ve gıda atıklarının bertarafı

10) Temizleme suyu doğrudan kanalizasyon boru hattına gider ve yağ ve gres toplama vardır

11) Gıda atığı artıkları arındırma olarak işlem görür, sıhhi depolama sahası gibi

12) Gıda atık suları sıhhi kanalizasyon olarak arıtılır (Yodkhayan, M. ve Muneenam, U. 2023).

2.2. Turizm Sektöründe Başarılı Sıfır Atık Uygulaması Örnekleri

Turizm ve Atık Yönetimi: Bir İnceleme Kovalam'da "Sıfır Atık" Uygulaması M. R. Dileep Kerala Turizm ve Seyahat Araştırmaları Enstitüsü, Hindistan da turistik bir sahil destinasyonu olan Kovalam da sıfır atık projesi üzerine yapılan ve başarı ile sonuçlanan bir çalışma anlatılmıştır. Çalışmada sıfır atık, turizm ve atık farkındalığı eğitim programı sıfır atık merkezi (Zero Waste Centre -ZWC) kurulmuştur. Hindistan cevizi ve balıkçılık ile geçinilen şehirde atık miktarını azaltmak için 40 yıl turizm den sonra çalışmalara başlanmıştır. Yerli kadınlara Hindistan cevizi kabuğundan tabak vb. yapma

eğitimi verilerek sosyal hayata katılmıştır. Tarımda bio-gas bitkileri yetiştirilerek pişirmede kullanılmıştır. Sahillerde atık temizleme çalışmaları yapılmıştır. Kola fabrikasına ürettiği ürünlerin atıklarını takip sorumluluğu getirilmiş ve kimyasalsız tarım desteklenmiştir. Oteller kendi mutfaklarında kullanmak için bio-gas bitkiler yetiştirmişlerdir ve zararlı plastiklerden yapılan pet şişeler yerine yok edilebilir su şişeleri üretilmiştir. Bu alışmalar ile ödül almışlardır.

Kallbekken ve ark.'nın (2013) yaptıkları çalışmada 52 otel restoranında yapılan kk tabak deneyimlemesiyle yiyecek israfının %20 azaldığını ve bundan misafir memnuniyetinin etkilenmediği sonucuna varılmıştır.

Sıfır Atık Oteller ağı üyelerinin çoğunluğu İtalya'da bulunmaktadır. Strateji, sürdürülebilirliği sağlamak ve aynı zamanda "yeşil gezginler" olarak adlandırılan istikrarlı yükseliş sayesinde iş hacmini artırmak isteyen turistik tatil beldelerindeki oteller, çiftlik evleri, restoranlar ve barlar gibi tesislere yöneliktir. Personel eğitimi, yeterli tedarikçi seçimi ve müşteri iletişimi sayesinde bu tesisler, üretilen atıklarda %40 azalma ve elektrik ve su tkretiminde yıllık %15-20 azalma yoluyla çevresel etkiyi en aza indiren optimum bir yönetim sistemine ulaşabilmektedir.

- Atıkların %90'ı ayrıştırılıyor
- Üretilen atıklarda %40 azalma
- Su tkretiminde %20 azalma
- Elektrik tkretiminde %15 azalma
- Atık toplama merkezine 288 daha az atık taşınması (yılda)
- Gelen/ziyaretçi sayısında %15 artış

(Frleta D, ve Zupan, D, 2020).

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1994 yılında uygulanan kar amacı gütmeyen İz Bırakma projesi ('Leave No Trace'), ziyaretçilerin evre bilincini artırmak için düzenlenen diğer eğitimler ve bu bölgeler için önemi araştırılmıştır. Yapılan eğitim programlarının ziyaretçi davranışlarında olumlu değişimlere sebep olduğu gözlemlenmiştir. Kuruluşun misyonu motorsuz rekreasyon aktivitelerine odaklanarak sorumlu rekreasyon aktiviteleri oluşturmaktadır (Marion ve ark., 2007).

Bled, Slovenya'nın kuzey batısındaki yukarı Carniola bölgesinde 10.899 nüfuslu turistlerin popüler uğrak noktası olan bir belediyedir (Vikipedi).

Romana Purkart Bled de sıfır atık turizmi adlı blog yazısında Hotel Ribno'nun sıfır atık turizmini benimsemesi konusuna değinmiştir. Bled bölgesinde bulunan Hotel Ribno Mayıs 2018'de, Sıfır Atık Otel sertifikasına layık görüldü. Ünvan töreni, otelin benimsediği bir dizi önlem ve değişiklikte önemli bir aşamanın tamamlandığını gösterdi. Değişiklikler otelin her yerinde ve çevresinde görülebilir. Atık ölçümleri, toplam atık hacminin önemli ölçüde azaldığını ve şu anda toplam atığın %8'i gibi etkileyici bir şekilde %8'lik bir paya sahip olan karışık atıkların payının önemli ölçüde azaldığını gösterdi. Değişim süreci, daha fazla iyileştirme için aktif olarak çözümler ve fırsatlar arayan otel yönetimini ve tüm personeli içeriyordu. Diğer otellere "sıfır atık" yolunda ilerlemelerini tavsiye edip etmeyeceği sorulduğunda, direktör Matija Blažič şöyle diyor:

"Bugün bunu ilk yapan bir otel olarak öne çıkabiliriz, ancak birkaç yıl içinde bu yolu izlemeyen herhangi bir şirket bunu yapmadığı için 'öne çıkacak'. Sadece, onların durumunda, kötü bir tanıtım olacak."

3. SONUÇLAR

Türkiye, Litvanya ve Fas'ta uzmanların temiz çevre ve sürdürülebilirlik ile ilgili rekreasyonel faaliyetlere ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla orman işletmecileri ve diğer uzmanlarla (Türkiye, Litvanya ve Fas'tan 24 uzmandan oluşmuştur) görüşmeler yapılmıştır. Atık ve sürdürülebilir atık yönetimi ile ilgili olarak üç ülkede yapılan görüşmelerin öne çıkan sonuçları ise katılımcıların neden olduğu yoğun atık üretimi, yetersiz yasal düzenleme, yetersiz geri dönüşüm, çevreye ve doğal yapılara verilen zarar, yetersiz kontrol ve denetimler, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin eksikliği, yetersiz personel sayısı ve yetersiz altyapı. Atık üretimini azaltmak, atık toplama ve bertaraf yöntemlerini iyileştirmek ve geri dönüşüm ve kompostlamayı teşvik etmek gibi sürdürülebilir atık yönetimi stratejileri, bu olumsuz etkilerin azaltılmasına yardımcı olabilir (Dalia P, ve ark., 2023).

1995-2005 yılları çevre yönetimine dair çalışmaların değerlendirilmesi isimli yazı da ise çalışma kapsamında, çevre yönetimine ilişkin çalışmaların hız kazanmaya başladığı dönem olan 1995 göz önünde bulundurulmuştur. Çevre etki değerlendirme politikasının Türkiye'de yasal olarak uygulanmaya başladığı tarih olan 1993 yılı ve ilgili çalışmaların 1995 yılı itibariyle değerlendirilmeye alınmış olması yönüyle ulusal ve uluslararası çalışmaların karşılaştırılması ve değerlendirilmesi, çalışmayı özgün kılmaktadır. Bu çalışmada turizmde çevre yönetimini temel alan ulusal ve uluslararası çalışmalar derlenmiştir. Bu çalışmalara yönelik bilgilendirmeler yapmak suretiyle, gelecek çalışmalara bir vizyon katarak çevre yönetimine ilişkin çalışma yapılmasına teşvik edici bir bakış kazandırılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın yapılmasına temel oluşturan başlıca etken, yıllar itibariyle konaklama işletmelerinde çevre yönetimini içeren, uluslararası çalışmaların dikkat çekici derecede olmasına karşın, konuya ilişkin ulusal akademik çalışmaların nicelik bakımından yeterli düzeyde olmamasıdır. Ayrıca bu çalışmada yurt içi çalışmaların yurt dışına göre daha az olduğu bulunmuştur (Arslan E, ve Emeksiz M, 2016).

Turizm endüstrisinin faaliyetlerini atık minimizasyonuna yönelik olarak geliştirmeye ve uyarlamaya devam etmesi önemlidir; Bunu takiben, genel AB iklim değişikliği hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olmak için atıklar çevreye duyarlı ve uygun maliyetli bir şekilde toplanmalı, taşınmalı ve bertaraf edilmelidir. Atıkların yanlış yönetimi, sera gazı emisyonunda artışlar, arazi bozulması, kaynak yoksunluğu, yüzey ve yeraltı suyu su kirliliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve turizm yerlerinin estetik değerinin kaybı gibi önemli ve geri dönüşü olmayan çevresel, ekonomik ve sosyal etkilere yol açabilir. Örneğin, turistlerin kendileri sadece kısa süreler kaldıkları ve ziyaret ettikleri yerlerle sosyal bağlar geliştirmedikleri için atık sorunundan kendilerini sorumlu hissetmemektedirler (Ezeah C. ve ark., 2015).

Belirli dönemlerde turist olan sakinlerin atık yönetimine ilişkin alışkanlık ve tutumlarının neler olduğunu öğrenmek için Mayıs-Temmuz 2019 tarihleri arasında Hırvatistan'da pilot çevrim içi anket yapılmıştır. Sonuçlar, konaklama tesisinin sabunları dökme olarak sunması ve bal gibi diğer sürülebilir ürünlerin tek kullanımlık ambalajlarda sunulmaması durumunda katılımcıların hizmet kalitesinden memnuniyet düzeylerinin düşmediğini göstermektedir ki bu durum, gereksiz ambalajlardan kaçınılması gerektiğine ilişkin önceki beyanlarıyla uyumludur. Ayrıca, ankete katılanların %36,8'i, tesisin yenilenebilir kaynaklardan enerji alması durumunda konaklama tesisinde aynı kalitede hizmet için daha fazla ödemeye istekli olurken, %41,8'i işletmelerinin sıfır atık ilkelerine uygun olması durumunda bir otel, restoran veya diğer tesislerde aynı kalitede hizmet için daha fazla ödemeye razı olduğunu belirtmektedir. Ankete katılanların ortalama olarak seyahat ederken daha fazla atık yaptıklarına katılmadıkları, ancak %45,6'sının bu ifadeye katıldığını belirtmek gerekir. Ankete katılanların %53,0'ı sıfır atık girişimlerinin maliyet etkin olduğunu kabul ederken, çok daha yüksek bir oran (%91,2) çevre ve bunları uygulayanlar (%92,4) üzerinde olumlu etkileri olduğunu kabul ediyor. Ayrıca, %79,1'i sıfır atık yaklaşımının sağlıklı ve kaliteli içerik ve ürünlerin kullanılması anlamına geldiği konusunda hemfikirdir. Bu bulgular, katılımcıların artık sıfır atık kavramlarının olumlu etkilerini kabul ettiklerini ve bunların uygulanmasını desteklediklerini doğrulamaktadır (Frleta D. ve Zupan, D., 2020).

Bütün bu çalışmaların ışığında sürdürülebilir turizm çeşitlerinden olan sıfır atık konseptinin otel işletmelerinde ve turistik bölgelerde uygulanmasının önemini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmaların artırılması gerektiği ve bu konuda sıfır atık prensibini uygulayan diğer otel ve bölgelerin örnek vaka çalışmalarından faydalanılması gerekmektedir. Turistik bölgelerin taşıma kapasitesi hesaplanmadan hızlı büyüme gösteren bölgeler doğal kaynaklar ve çevre kirliliği konularında turizmin olumsuz etkilerinden etkilenmektedirler. Bu etkileri en aza indirmek veya önlemek için planlama, kontrol ve takip mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu konunun Antalya’nın 5 yıldızlı otellerinde yöneticiler, personeller ve misafirler bakımından araştırılarak farkındalık düzeyinin ölçülmesi gelecek araştırmalara konu olarak tavsiye edilebilir. Antalya bölgesinde turizm sektörü özelinde seçilecek olan 5 yıldızlı otellerin yöneticilerine yapılacak olan sıfır atık ve sürdürülebilir turizm farkındalığı anketleri ile sektörün öncülerinin bu konuda ki bilgi ve farkındalıkları ölçülebilir. Kitle turizminin ve tüketime dayalı turizmin doğurduğu gıda israfı ve atık konusu etraflıca incelenerek uzmanlar için bir kaynak olarak kullanılması faydalı olabilecektir. Sıfır atık ve sürdürülebilir turizm konusunda misafirlerinde duyarlılıklarının arttığı ve seçimlerinin değiştiği yapılan çalışmalarda gözlemlenmektedir. Bu konuda bir iş birliği sağlanması gerektiği ise ortak fikirdir. Turizm ortakları, politikacıları, çalışanları ve yöneticileri ile turistler hep birlikte bilinç ve duyar ile hareket etmelidirler. Bunun sağlanması için eğitimler, konferanslar, bilinçlendirme faaliyetleri ve programlar oluşturulmalı ve herkes tarafından desteklenmelidir. Aksi takdirde kaynaklar tüketilip kirlendiğinde turistik bölge, park ve bahçeler hem turistik faaliyetler hem de diğer rekreasyon aktiviteleri için cazibelerini kaybedeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Arslan, E., & Emeksiz, M. (2016). Konaklama İşletmelerinde Çevre Yönetimi Konusunun Bibliyometrik Profili ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler. *Disiplinler arası Akademik Turizm Dergisi*, 1(1): 1-12.
- Choosri, C. (2016) A Zero Waste Management Model for Small Hotels: A Case study in the Koh Samui, *Koh Pha Ngan Surat Thani content (nida.ac.th)* (Erişim tarihi 06.05.2024)
- Ezeah, C ve ark. (2015) Tourism Waste Management in the European Union: Lessons Learned from Four Popular EU Tourist Destinations. *American Journal of Climate Change*, 4: 431-44.
- Frleta D, ve Zupan, D, (2020) Zero Waste Concept in Tourism Conference: 51st International Scientific Conference on Economic and Social Development At: Rabat, Morocco.
- Kallbekken, Steffen & Sælen, Håkon. (2013). Nudging Hotel Guests To Reduce Food Waste As A Win-Win Environmental Measure, *Economics Letters*. 119. 325–327.
- Marion, Jeffrey & Reid, Scott. (2007). Minimising Visitor Impacts to Protected Areas: The Efficacy of Low Impact Education Programmes. *Journal of Sustainable Tourism* 15(1):5-27.

- Mateu-Sbert, J., Ricci-Cabello, I., Villalonga-Olives, E. and Cabeza-Irigoyen, E. (2013) The Impact of Tourism on Municipal Solid Waste Generation: The Case of Menorca Island (Spain). *Waste Management*, 33: 2589-2593.
- Mauch C, (2016) Introduction: The Call for Zero Waste No. 3, A Future Without Waste? *.Zero Waste in Theory and Practice*, 3: 5-12.
- Nizar M., Munir E., Munavar E. And Irvan D. (2018) Implementation of zero waste concept in waste management of Banda Aceh City J. Phys.: Conf. Ser. 1116:1-13.
- Perkumien ċ, D.; Atalay, A.; Safaa, L.; Grigien ċ, J.(2023), Sustainable Waste Management for Clean and Safe Environments in the Recreation and Tourism Sector: A Case Study of Lithuania, Turkey and Morocco. *Recycling* , 8(56):3-16.
- Pirani, S.I. ve Arafat, H.A. (2014) Solid Waste Management in the Hospitality Industry: A Review. *Journal of Environmental Management*, 146, 320-336.
- Tsakona M, ve Mavropoulos A, (2015) Zero Waste Hotels: Challenges & Opportunities The Greek Case http://uest.ntua.gr/tinos2015/proceedings/pdfs/tsakona_mavropoulos.pdf
- Von Bertrab, A., Hernandez, J.D., Macht, A. and Rodriguez, M. (2009) Public-Private Partnerships as a Means to Consolidate Integrated Solid Waste Management Initiatives in Tourism Destinations: The Case of the Mexican Caribbean. *The Journal of Field Actions: Field Action Science Reports*, 3:1-8.
- Xu, X., Huang, Y., Lai, Q. (2023) Testing the stakeholders' partnership in a tourism waste management network: an ERGM approach. *Environ Sci Pollut Res* .30: 15335–15351.
- Yaman, E, (2020) *Sürdürülebilir Yaşam Rehberi*, Yeni İnsan Yayınevi.
- Yaman, K ve Olhan E, (2009). Atık Yönetiminde Sıfır Atık Yaklaşımı ve Bu Anlayışa Küresel Bir Bakış, *Bibad*, 3 (1): 53-57.
- Yodkhayan, M., Muneenam, U. (2023). Evaluation Of Community-Based Gastronomic Tourism In Satun Province, Thailand, Regarding Management For Zero Food Waste. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 50(4), 1260–1267.
- Zurbrugg, C. (2002) *Urban Solid Waste Management In Low-Income Countries Of Asia How To Cope With The Garbage Crisis*. Presented for: Scientific Committee on Problems of the Environment (SCOPE), Urban Solid Waste Management Review Session, Durban.
- Smernice in gradiva - Zero Waste Turizem (ebm.si) Ekologi brez meja - <https://ebm.si/zw/turizem/prireditve/smernice-zw-prireditve/> (Erişim tarihi 06.05.2024)

Evaluation of Rural Tourism within the Scope of Cultural Heritage: The Case of Kızılcahamam

Hatice Öz, Özlem Sağıroğlu Demirci

Abstract

Since the 1950s, with industrialization, migration from rural to urban areas has increased in Turkey. For these reasons, the rural population has declined and today villages and their buildings are under the threat of becoming idle. In recent years, there has been a rapid detachment of urban life from the natural world and an increase in environmental concerns. Accordingly, rural tourism, a type of tourism that is intensively demanded by those living in regions with significant levels of development and urbanization, has increased interest in rural areas and environmental science-related activities. The increasing popularity of rural tourism can largely be attributed to the promotion of alternative lifestyles, the ease of reaching large target audiences, and the increased accessibility of rural areas thanks to improved transportation and communication infrastructure. Rural tourism is a vital tool for rural development in the Kızılcahamam region. Regarding natural and cultural resources, the Kızılcahamam region has national parks, natural geopark areas, fossil forests, and a plateau ecosystem with impressive landscapes. In addition, Kızılcahamam is rich in thermal water resources and has managed to ensure the utilization of these resources within the scope of tourism activities on a significant scale.

In this study, a SWOT analysis was made with the data obtained through literature review and fieldwork; it was determined that the region is rich in natural resources, tourism opportunities, and idle building stock; the effects of rural tourism on the sustainability and rural development of the region were examined, and recommendations were developed for the area by discussing the role and importance of cultural heritage within the scope of sustainable rural tourism.

Keywords: Cultural Heritage, Rural Tourism, Rural Heritage, Rural Development, Adaptive Reuse

Kırsal Turizmin Kültürel Miras Kapsamında Değerlendirilmesi: Kızılcahamam Örneği

Özet

Sanayileşmeyle birlikte Türkiye'de 1950'lerden bu yana kırdan kente göç akışı artmıştır. Bu nedenlerle kırsal nüfus azalmış ve günümüzde köyler ve köylerdeki yapılar atıl kalma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Son yıllarda dünya genelinde kentsel yaşamın doğal yaşamdan hızla kopması ve çevreye yönelik kaygıların artması söz konusudur. Buna bağlı olarak, önemli ölçüde gelişmişlik ve kentleşme düzeyine sahip bölgelerde yaşayanlar tarafından yoğun olarak talep edilen bir turizm türü olan kırsal turizm, kırsal alanlara ve çevre bilimiyle ilgili faaliyetlere olan ilgiyi artırmıştır. Kırsal turizmin artan popülaritesi büyük ölçüde alternatif yaşam biçimlerinin teşvik edilmesine, geniş hedef kitlelere ulaşma kolaylığına ve gelişmiş ulaşım ve iletişim altyapısı sayesinde kırsal alanların erişilebilirliğinin artmasına bağlanabilir. Kırsal turizm, Kızılcahamam bölgesi dikkate alındığında kırsal kalkınma için çok önemli bir araçtır. Doğal ve kültürel kaynaklar açısından bölge, milli parklar, doğal jeopark alanları, fosil ormanları ve etkileyici manzaralara sahip bir yayla ekosistemi barındırmaktadır. Ayrıca Kızılcahamam, termal su kaynakları bakımından zengin olup, bu kaynakların turizm faaliyetleri kapsamında değerlendirilmesini kayda değer bir ölçekte sağlamayı başarmıştır.

Bu çalışmada, bölgeye yönelik literatür taraması ve alan çalışması ile elde edilen verilerle SWOT analizi yapılmış; doğal kaynaklar, turizm olanakları ve atıl yapı stoku bakımından zengin olduğu tespit edilmiş; kırsal turizmin bölgenin sürdürülebilirliği ve kırsal kalkınması üzerindeki etkileri incelenmiş, sürdürülebilir kırsal turizm kapsamında kültürel mirasın rolü ve önemine dair tartışmalar yapılarak Kızılcahamam'a yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kırsal Turizm, Kırsal Miras, Kırsal Kalkınma, Uyarlanabilir Yeniden Kullanım

1. INTRODUCTION

In the 1950s, with the development and acceleration of industry in Turkey, on the other hand, the people living in rural areas, faced with inadequate infrastructure such as education, economic resources, health sector, and transportation in rural areas, began to migrate to cities. This migration to the city caused the traditional and public structures in the villages to remain idle. Thus, today, all rural areas are faced with idle building stock in rural areas. Traditional culture, rural architectural heritage landmarks, and the declining

local population are currently in danger of extinction. The idea of a rural region ought to be addressed before conveying rural tourism. The population and economy of rural regions are weaker than those of metropolitan areas, and they are located more distantly. The expense of investing to acquire and develop resources is higher despite income distribution being more evenly distributed than in cities. It has a distinct character that encompasses essential elements, including location, climate, political orientation, history, and language (Hodge and Robinson, 2001). Rural tourism is an alternative for people overwhelmed by the stress of city life in rural areas far from the city center that contains natural and local beauties. Any tourism-related activity in a rural location with a low population density is considered rural tourism (O.E.C.D., 1994). To reflect the distinctive patterns of the rural environment, economy, history, and location, rural tourism entails being situated in rural areas and being rural in scale, character, and function. In other words, this type of tourism should utilize local resources and be integrated into the rural fabric (Lane, 1994). Rural tourism is directly related to regions where both natural beauty and rural heritage are largely preserved. Therefore, while rural tourism is essential in promoting cultural heritage and rural areas, it also plays a significant role in conserving local values. This role, in turn, contributes to economic, natural, cultural, and architectural sustainability in rural areas.

Kızılcahamam region is located in the north of Ankara and has a western black sea transition climate. The region is home to national parks, fossil deposits, caves, thermal springs, dams, and natural ponds. The rural architectural heritage has also been preserved in the villages located in these largely preserved areas, even though the villages are in danger of being abandoned. There are still buildings where traditional architecture and techniques, such as the wooden roof system and the overlapping (wood masonry) technique, can still be seen. Some are still in use, while others have fallen into disuse for various reasons. There are also public buildings such as health centers and schools in the villages in the region. People who live in the villages still migrate to the plateau in summer to keep this culture alive. Based on these, the region has many rural tourism opportunities. It has the potential to revitalize and enable rural development through sustainable rural tourism and adaptation of cultural heritage for reuse.

Even while some of the buildings in our nation and throughout the world can still be physically present, they cannot continue to function and be of any use, which is especially important for historic structures. Although they still exist physically, village schools, health centers, houses built with timber frame

systems, and haystacks, first created in rural regions, must be operationally feasible. Regarding ecotourism, health and thermal tourism, and nature tourism, the chosen area, Kızılcahamam, has a significant position. In addition, the area has a lot of tourist and cultural attractions. The study's primary focus is on how the region's rural tourism may impact abandoned rural architectural heritage structures in the context of adaptive reuse. In Turkey, industrialization has led to a rise in the movement of people from rural to urban regions since the 1950s. As a result, fewer people live in rural areas, and these settlements, along with their structures, are in danger of being abandoned.

This research stands out from others because it offers a multidisciplinary framework for identifying the region's requirements by looking at how rural tourism affects the region's sustainability and rural development. By looking for ideas for adaptive reuse within the context of rural tourism, this work seeks to assess and record the current condition of idle rural structures and turn them into active and sustainable ones. The study's methodology is in two phases: literature review and fieldwork. The literature related to the region was made regarding rural tourism and rural development, and the field study was carried out on the site of the inactive buildings in the region that can be entered. These two stages were associated using SWOT analysis in the evaluation section.

2. THE FIELD: KIZILCAHAMAM

Kızılcahamam, a district on the E5 (Ankara-Istanbul) highway in the northern part of Ankara province, is 80 km from Ankara and 1 hour from Esenboğa Airport. It is surrounded by Çankırı Province, Çamlıdere, Güdül, Çubuk, Kazan, and Ayaş districts, and has 109 settlements. The district is 80 km away from Ankara. According to statistics from 2022, Kızılcahamam is home to 26872 people, most of whom reside in the district center (TUİK, 2022). The Kızılcahamam District occupies an area of around 1711.87 km², with a central elevation of about 975 meters.

Kızılcahamam, once known as Yabanâbad, has been ruled by various dynasties throughout history. The Assyrians, Hittites, Phrygians, Lydian rulers, and Oghuz tribes all ruled the area around Ankara. The region was later dominated by the Seljuk state, the Ottoman Empire, and the Karamanoğulları Principality (Durmuş, 2012). The core of Yabanâbad was relocated to Kızılcahamam in 1915 (Ç. Alankuş, 2017). During the Ottoman Empire, Kızılcahamam was known as Yabanâbad, which included parts of districts Ayaş and Güdül. The name "Yaban" referred to the barren area, while "Abâd" signified prosperity, peace, and comfort (Turan, 1999). Kızılcahamam District, rich in subterranean waterways and therapeutic hot springs, is crucial for

Ankara's irrigation needs like Kurtboğazı, Eğrekkaya, and Akyar dams, with thermal health tourism playing a significant role in the district's economic resources. The district, situated in the transition zone between Central Anatolia and the Western Black Sea, experiences a mix of continental and Western climates, especially in the north. Due to its wooded areas, rainy days are more frequent year-round, with August being the warmest month and January having the lowest average temperature (Climate Data, 2024). Agriculture, animal husbandry, and health tourism are at the forefront in the Kızılcahamam district, consisting of forests and heathlands with more than half its surface area. The district's economy is predominantly based on arid farming; the main crops are beans, tomatoes, melons, and watermelons. The economic activities of the district contribute to thermal and health tourism, organic agriculture, and food tourism.

Figure 1. Terrain and greenery areas of Kızılcahamam. (Source: Google Earth, 2024)

The Kızılcahamam area offers many natural resources, including rich geological and natural textures. There are also national parks, natural geopark regions, fossil forests, and a highland ecology with breathtaking scenery. Furthermore, despite having abundant thermal water resources, Kızılcahamam has guaranteed their use on a remarkable scale within tourism. Utilizing thermal amenities for wellness while allowing thermal businesses is the primary goal of thermal tourism. Kızılcahamam district boasts diverse vegetation, including forests and steppe, home to various species. The forests, once widespread, have been transformed into "remnant oak" communities or "geven" communities due to destruction.

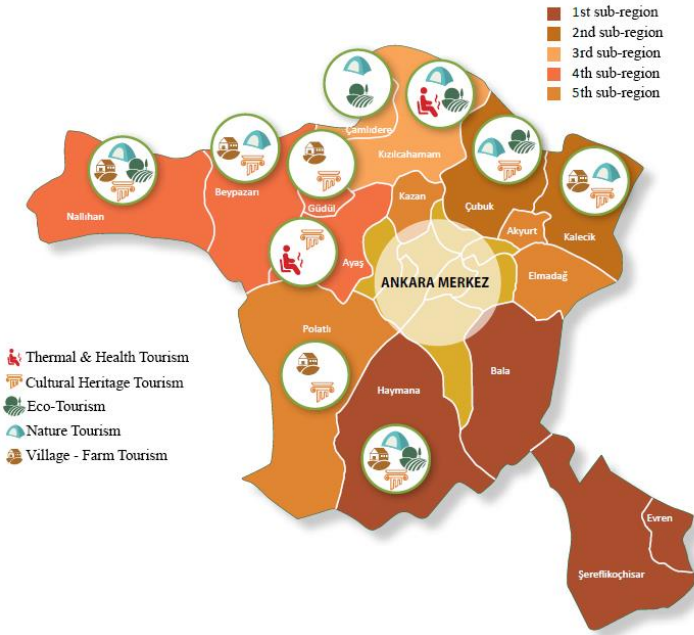
Figure 2. Pine trees of Kızılcahamam forests.

3. THE CONCEPT OF RURAL TOURISM AND PRACTICES IN KIZILCAHAMAM

According to UNWTO, rural tourism is a type of tourism that should include nature-based experiences and activities, rural life, and culture. For rural tourism to be practiced in an area, it should be a region that can be defined as a rural area, have small-scale buildings and settlements, be based on rural tourism characteristics and potentials, be connected with local people, have villages and small towns, and represent economic, environmental and historical patterns (Lane, 1994). In the context of rural tourism, location is crucial. Rural areas are valued because of their distinctive natural beauty, locals' everyday routines, social customs, traditional homes and buildings, and cultural history. Success is guaranteed when rural tourism strategies take into consideration these exceptional aspects of the area.

As seen in Figure 3, Kızılcahamam is located in the 3rd sub-region according to Ankara Development Agency data. It includes ecotourism, thermal and health tourism, and nature tourism. There are also endemic plant and animal species in the forests and national parks in the region, as well as natural ponds and dams. This brings tourism activities such as photography tourism, trekking, mountain biking, camping tourism, and fishing. Almost all villages in the district have plateaus. The plateaus are used in summer by the local people in a nomadic system, but they are also used intensively by people who do not live in the village but are from that region. This brings along the potential of plateau tourism. Kızılcahamam is embracing ecotourism as an alternative form of tourism, focusing on sustainable use of natural resources. Geo-tourism involves

learning about the environment and geological history, guiding participants through the earth's working mechanisms and historical formations, and ensuring the protection of these resources (Koçan, 2011).

Figure 3. Tourism Development Axis in Rural Ankara (Ankara Kalkınma Ajansı, 2017).

The region's thermal tourism sector offers little socioeconomic return on rural investment and is not linked to the district towns. Thermal tourists may get all they need, especially at high-end thermal hotels. As a result, tourism attractions and services are undeveloped. Consequently, even if thermal health tourism is physically located in Kızılcahamam, it nevertheless makes a very small contribution to the expansion of rural tourism. For this circumstance, holistic tourism strategies that include thermal tourism with other travel-related activities are required. By doing this, the area may include responsible tourist practices.

The Ankara Development Agency has developed a Rural Innovation Roadmap for 2017-2023, focusing on transferring technological knowledge and equipment from the city center to peripheral districts. The plan includes Kızılcahamam district, which includes Çamlıdere district, aiming to build on Ankara's strengths such as arable land, product diversity, and thermal facilities. The plan aims to diversify the rural economy and boost tourism (AKA, 2017).

4. FIELD SWOT ANALYSIS

SWOT ANALYSIS

Figure 4. SWOT analysis table of Kızılcahamam in the context of rural tourism.

4.1. Strengths

The strengths of Kızılcahamam region include thermal water resources, ecotourism opportunities with its preserved natural beauties and national parks, the richness of flora and fauna in these national parks and fossil forests, being close to Ankara center in terms of transportation and being located on the Ankara-Istanbul highway. Another strong feature is the preserved architectural heritage of the villages in the region.

Figure 5-6. A 2-story and 3-story Traditional house in Berçinçatak Village, Kızılcahamam.

Figure 7-8. Traditional structural timber system in Süleler Village, Kızılcahamam.

Kızılcahamam offers a variety of opportunities for rural tourism, including thermal tourism, showcasing its natural resources and geological textural variation. The area boasts fossil forests, natural geopark regions, national parks, and breathtaking scenery. Thermal tourism aims to promote health and support thermal enterprises, while rural lifestyle experiences are still unique experience in there. In addition to thermal tourism, nature tourism and ecotourism are important in the region, although they have not spread to the villages. “Experiencing natural areas”, which is one of the prominent objectives of nature tourism, has become a tourism area on the rise worldwide. Ecotourism is a more responsible subcategory of nature tourism that prioritizes the sustainable realization of nature tourism and the protection of environmental and cultural values (Erdoğan, 2013). There are also some viewing areas in the region. These areas have preserved and untouched geographical beauties due to the advantages of being difficult for passenger cars to reach. For example, Bozalan, and Tefen, known to the people of the region, are a few of them. In these untouched areas, tourists have the chance to experience both endemic species and natural ponds.

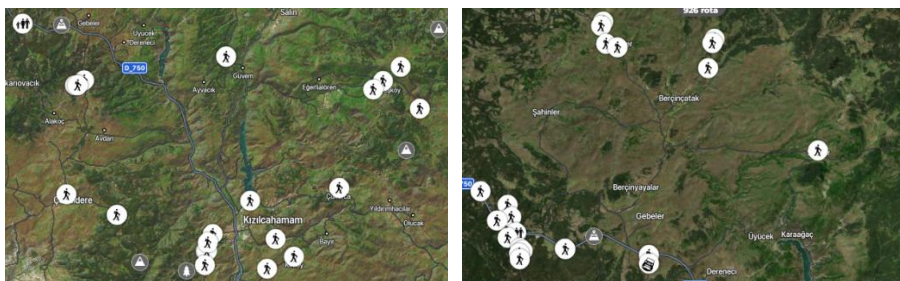

Figure 9. Bozalan (left).

Figure 10. Tefen (right).

There are existing trekking, mountain biking, offroad, and camping routes in the region. Thanks to these routes, travelers have the chance to experience the cultural heritage values of the villages and different cultural, religious, and natural heritage such as tombs, caves, and mosques from the 17th century, plateaus, etc. in some villages.

Figure 11-12. Nature sports routes around Kızılcahamam. Source: Wikiloc.

In addition, some of the villages also have village schools that bear important traces of the rural education of the Republican period, which remains idle today.

4.2. Weaknesses

Although Kızılcahamam has a very mild climate in summer and spring, it has a harsh climate in winter. It can be said that this situation caused by geography and climate causes thermal tourism to be active only in the district center during the winter months and other alternative tourism types to become inactive.

With prospective resources for thermal, mountain, hunting, rural, plateau, health, camping, caravan, geotourism, and ecotourism, the district has a great deal of promise for both human and environmental tourism. However, tourism's expansion has been hampered by its lack of diversification. Inadequate marketing, promotion, organization, vision for tourism, workforce, institutionalization, infrastructure, ancillary services, capital accumulation, tour programs, information, guidance activities, and incomplete natural, historical, and cultural inventories are some of the main issues. For the district's tourism to achieve its intended level, several problems must be resolved. The district has considerable potential resources to boost the diversity of tourism. However, the main reasons why tourism in the district has not yet achieved the anticipated

level are that the region's tourist potential has not been fully harnessed and has not been diversified (Usta & Zaman, 2015).

Another issue is that there is no transportation network from the district to the villages. Tourists have to go to the plateau or national parks on their own. Thus, tourism has not developed in the villages.

4.3. Opportunities

Away from crowds and bustle, rural tourism seeks to offer a peaceful and hygienic setting for hunting, sports, and relaxation. There is great potential for rural tourism in districts like Soğuksu National Park, Güvem Karagöl, Işık, Hıdır Mountains, Üyücek, and the dark woodland area Zindan. Kurtboğazi, Bayındır, Eyrekkaya, Akyar Dams, and Kurumcu, Karacaören, Pazar, and Çeştepe ponds are examples of natural beauty that enhance the surrounding landscape and are frequently utilized as picnic spots despite their lack of infrastructure and protection (Çontu, 2006). Although there is a lack of infrastructure and recognition, this potential should not be ignored.

The rural development strategies to be made in the region will inevitably enable both the promotion and development of the region. Cultural heritage buildings in the villages are idle today. The villages do not host tourist visits. A sustainable tourism practice spreading from the district center to the villages by bringing these structures in the villages back to life is an important opportunity for the development and promotion of the region. In addition, this re-functioning opportunity can help to expand tourism in the region, which has been declining in winter, to all months of the year. Facilities such as accommodation, infrastructure services, and transportation can be distributed throughout the countryside, ensuring that the region remains vibrant in winter.

4.4. Threats

Although the development of the region is envisaged when rural tourism opportunities increase, the region's preserved natural, cultural, and traditional values should also be protected in coordination with increasing tourism demand.

The untouched beauty of villages, plateaus, and national parks can be destroyed by tourists, willingly or unwillingly. This will lead to the need for more frequent and increased local inspections, which are currently not common in villages. Tourist information centers are limited to the district center. When these potentials and opportunities are evaluated, checkpoints and control centers should be extended to village centers.

Another analysis is that tourism demand will decrease seasonally in the winter months, and local businesses in the district and its villages will have economic difficulties in winter. This situation causes the region's vitality to decrease again in winter.

5. EVALUATION & SUGGESTIONS

Kızılcahamam has strong characteristics such as thermal resources, various ecotourism alternatives, national parks, and fossil forests, and preserved rural heritage. The rural tourism potential of the region stands out as a region open to development when its strengths and opportunities are considered with the SWOT analysis. Based on the data obtained as a result of the analysis, the region has a high potential for sustainable tourism. However, weaknesses and threats are just as likely to be strengths. Rural tourism strategies should be developed to deal with these. For example, sustainable tourism practices should be implemented in villages to revitalize idle cultural heritage structures and to support regional development and promotion. Local events should be organized to promote and attract the region.

Kızılcahamam is an attractive rural tourism center for tourists thanks to its thermal tourism resources, national park, and fossil forests. In addition, its proximity to the city center provides ease of transportation. On the other hand, this attractiveness and the influx of tourists provided by the presence of natural areas also highlight the threats that the region may face, with the possibility of tourists destroying natural areas and cultural assets. Weaknesses such as harsh weather in winter, lack of promotion, and lack of tourism activities can be overcome by introducing sustainable tourism practices and increasing the supervision of the region. In addition, structures such as idle houses, village schools, and health centers in the region should be re-functionalized to meet the needs and opportunities of the region. This will benefit sustainable rural tourism and rural development. This will both support the local economy and improve the transportation network to the villages.

For infrastructural problems, transportation to the region should be diversified with state support, and activities such as restaurants and accommodation in the district should be improved in terms of quality and made active 12 months a year. All these development strategies and measures should be implemented with sustainable tourism in mind. Thus, this rural development that comes to the agenda through rural tourism should be in a way that does not harm the existing protected nature and environment.

REFERENCES

- Erdoğan N. 2013. "Sıkça Sorulan Sorular: Sürdürülebilir Turizm, Ekoturizm, Doğa Turizmi Farklılıkları Nelerdir ya da Farklı mı?" Türkiye’de Doğa Turizmi Master Planları Hazırlanması Sürecinde Alternatif Turizm Gelişimi İmkanlarının Batı Karadeniz ve Zonguldak Özelinde Değerlendirilmesi Sempozyumu, Zonguldak, 11-12 Ocak 2013.
- Usta, N., & Zaman, M. (2015). Kızılcahamam İlçesinin Turizm Potansiyeli ve Geliştirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(34), 1.
- Ankara Kalkınma Ajansı (2017). Ankara (TR51) Kırsal İnovasyon Yol Haritası (2017-2023), Ankara.
- Durmuş, İ. (2012). Tarih Öncesinden Türk Yurdu Oluşu Sürecine Kızılcahamam-Çamlıdere’nin Tarihi Gelişimi. Kızılcahamam ve Çamlıdere Sempozyumu Kızılcahamam ve Çamlıdere Bölgesinde Sağlık, İnanç ve Doğa Turizminin Geliştirilmesinde Gençlerin ve Yerel Esnafın Rolü, Ankara.
- Çapraz Alankuş, B. (2017). Ankara ili Kızılcahamam ilçesi Başören Aöyü Altıntaş konutu restorasyon önerisi (Unpublished Masters Thesis). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara.
- Turan, A. N. (1999). Yabanâbâd Tarihini Ararken (Kızılcahamam-Çamlıdere) XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Bir Genel Tasvir ve Tahlil Denemesi. Ankara: Kızılcahamam Belediyesi Publishing, pp.23-56.
- Tüik - coğrafi istatistik portalı*. TÜİK - Coğrafi İstatistik Portalı. (n.d.). Accessed on 13th of January. <https://cip.tuik.gov.tr/>
- Hodge, G. & Robinson, I. M. (2001), Planning Canadian Regions. Vancouver: UBC Press.
- OECD, (1994). Les strategies du tourisme et développement rural. Paris. Retrieved on 13th of October 2024.
- Çontu, M. (2006). Alternatif Turizm Çeşitleri ve Kızılcahamam Termal Turizm Örneği. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı, Bolu.
- Koçan, N., 2011, Jeoturizm Planlaması ve Peyzaj Mimarlığı Açısından Bir Değerlendirme: Kızılcahamam-Çamlıdere Jeoparkı. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 48 (1), 47-53. İzmir.
- Lane, B. (1994). What is rural tourism? *Journal of Sustainable Tourism*, 2(1-2), 7-21. <https://doi.org/10.1080/09669589409510680>

Palimpsest Cities Projesi ve Mobil Uygulaması: Çok Katmanlı Tarihî Kentler İçin Yeni Bir Mimari Rehber

Muzaffer Özgüleş

Özet

Oyunlaştırma ve hikâye anlatıcılığı tekniklerini kullanarak toplumun tüm katmanlarında mimarlık tarihi ve kültürel miras farkındalığını geliştirecek yeni bir eğitim modeli oluşturmak amacıyla “Çok Katmanlı Şehirler: Mimarlık Tarih ve Kültürel Miras Farkındalığı için Oyunlaştırma ve Hikâye Anlatıcılığı” adlı bir Erasmus+ KA220-HED projesi Aralık 2022'de başladı. Proje, öğrencileri mimarlık tarihi ve kültürel miras alanından daha da uzaklaştıran ezbere dayalı geleneksel, verimsiz derslere meydan okuyan yenilikçi, çok disiplinli, uygulamalı bir öğretim metodolojisi sunuyor. Palimpsest Cities projesi, örgün yükseköğretim sisteminin dışında kalanlar da dâhil olmak üzere tüm öğrencilere uygulanabilecek esnek, öğrenci merkezli bir müfredat öneriyor. Aynı projenin bir başka çıktısı olarak ve daha geniş bir kitleye ulaşmak için, çok katmanlı şehirlerde yaşayan ve/veya bu şehirleri ziyaret edenler için Palimpsest Cities Mobil Uygulaması tasarlanmış ve yakın zamanda AppStore ve Google Play'de ücretsiz olarak kullanıma sunulmuştur. Kişisel/turistik bir mimari rehber olarak kullanılabilir bu uygulama, çok katmanlı şehirlerin tarihi sembolleri hakkında kısa bilgiler ve bu anıtlar arasında özel turlar sunuyor. Alanya Üniversitesi koordinatörlüğünde İstanbul Teknik Üniversitesi, Yunanistan'dan Center for Education and Innovation ve Romanya'dan Asociatia De-a Arhitectura iş birliğinde yürütülen ve Nisan 2025'te sona erecek olan bu AB projesi ve en son çıktısı olan Palimpsest Cities Mobil Uygulaması bu sunumda tanıtılacak ve hâlihazırda proje ortağı şehirlerin kültürel miras öğelerini içeren uygulamanın diğer tarihi şehirlere uyarlanması gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık Tarihi, Kültürel Miras, Kültür Turizmi, Çok Katmanlı Şehirler, Mobil Uygulama

Palimpsest Cities Project and Mobile App: A New Architectural Guide for Multilayered Historic Cities

Abstract

With the intention of creating a new educational model that will foster architectural history and cultural heritage awareness for all layers of the society by using gamification and stroytelling techniques, an Erasmus+ KA220-HED project named “Palimpsest Cities: Gamification and Storytelling for Architectural History and Cultural Heritage Awareness” has started in December 2022. It offers an innovative, multi-disciplinary, hands-on teaching methodology that challenges the traditional, inefficient courses based on memorization, which even alienates students from history and architectural heritage studies. It proposes a flexible, learner-centered curriculum, implementable to all learners, including those left outside the formal higher education system. As another output of the same project, the Palimpsest Cities Mobile App has been designed and recently been made freely available on AppStore and Google Play, in order to reach a wider audience who lives in and/or visits multi-layered cities. This app could be used as a personal/touristic architectural guide and offers brief information about historic landmarks of multi-layered cities as well as tailored tours among those monuments. Coordinated by Alanya University in collaboration with Istanbul Technical University, Center for Education and Innovation from Greece, and Asociația De-a Arhitectura from Romania, this EU project, which will end in April 2025, and its most recent output, i.e. Palimpsest Cities Mobile App, will be presented, and adapting the app to other historic cities, which currently includes architectural heritage of project partner cities, will be demonstrated in this presentation.

Keywords: Architectural History, Cultural Heritage, Culture Tourism, Multilayered Cities, Mobile Application

1. GİRİŞ

Teknolojik ilerlemeler, nüfus artışı, kirlilik veya planlı peyzaj gelişimi gibi insan kaynaklı süreçler kültürel miras üzerinde büyük bir etki yaratarak kültürel mirasın kısmen zarar görmesine ya da tamamen yok olmasına neden olmaktadır (Covataru, O. 2022). Bu yüzden farklı dönemlerin ve medeniyetlerin izlerini taşıyan çok katmanlı şehirlerin kültürel mirasının korunmasında en büyük rol, ne yasa yapıcı organlara ne de korumayla ilgilenen kurumlara düşer. Kültürel mirasın korunması için atılacak en önemli adımlar, insanların kültürel miras

farkındalığını artırıcı çalışmalar, bu yönde verilecek etkili eğitimler ve daha çok kişiye ulaşmayı mümkün kılacak yenilikçi yöntemler olarak öne çıkmaktadır.

20. yüzyıl boyunca eğitim paradigmalarında, teorilerinde ve pedagojik uygulamalarında kayda değer değişimler yaşanmış ve bu değişimlerin günümüz öğrenme kültürü üzerindeki etkileri halen devam etmektedir (“Critical Pedagogy” 2025). 1930'ların ilerici eğitim hareketi, uygulamalı, görev odaklı eğitim deneyimleriyle öğrenci katılımının rolünü vurgulayarak yaparak öğrenmeyi ortaya çıkarmıştır (Dewey, 1938a; Vygotsky, 1930). 1970'lerin eleştirel pedagojisi ise, öğrencileri öğretmenin bilgisinin boş, pasif alıcıları olarak görmeye itiraz eden, sosyal eleştiri ve siyasi eyleme odaklanan öğrenci merkezli bir yeniden konumlandırma öneren bir tavır ortaya koymuştur (Dewey, 1938b; Vygotsky, 1930; Freire, 1970). 21. yüzyıldaysa dijital öğrenme teknolojilerinin ve platformlarının gelişimi, dijital sınıflar, çevrimiçi sertifika programları, bulut platformları ve Kitleli Açık Çevrimiçi Dersler gibi yenilikçi araçlar, ortamlar ve müfredat modelleri sağlayarak bu fikirleri daha da geliştirdi. Buna paralel olarak oyunlaştırma (Prensky, 2001; Prensky, 2012) ve hikâye anlatıcılığı (Storr, 2020), katılımı ve eylemliliği artırmak için yeni ve yaratıcı öğrenme yöntemleri olarak ilgi görmeye başladı.

Bu doğrultuda, oyunlaştırma ve hikâye anlatıcılığı teknikleri eşliğinde hem dijital araçlardan yararlanıp hem de öğrenen merkezli bir eğitim metodunu benimseyerek sadece yükseköğretim seviyesinde değil toplumun tüm katmanlarında ve farklı yaş gruplarında mimarlık tarihi ve kültürel miras farkındalığı oluşturacak yeni bir müfredat geliştirmek amacıyla bir AB projesi Mart 2022'de önerilmiştir (Özgüleş, Kalman, Özyurt, Şahin, 2022). “Çok Katmanlı Şehirler: Mimarlık Tarih ve Kültürel Miras Farkındalığı için Oyunlaştırma ve Hikâye Anlatıcılığı” (Palimpsest Cities: Gamification and Storytelling for Architectural History and Cultural Heritage Awareness) adlı bu proje, Türkiye Ulusal Ajansı tarafından 2022 Yılı Erasmus+ Yükseköğretim Projeleri (KA220) arasında 250.000 Avro bütçeyle desteklenmeye değer görülmüştür. Bu araştırmanın konusunu da bu AB projesi kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler, yapılan uygulamalar ve projenin kültür turizmi açısından önemli fırsatlar barındıran en son çıktısı Palimpsest Cities Mobil Uygulaması oluşturmaktadır.

2. PALIMPSEST CITIES PROJESİ HAKKINDA

Palimpsest Cities Mobil Uygulaması'na da ilham kaynağı olan “Çok Katmanlı Şehirler: Mimarlık Tarihi ve Kültürel Miras Farkındalığı için Oyunlaştırma ve Hikâye Anlatıcılığı”: Gamification and Storytelling for Architectural History and Cultural Heritage Awareness) adlı (bundan sonra kısaca Palimpsest Cities) ve 2022-1-TR01-KA220-HED-000089912 kodlu AB

projesi Alanya Üniversitesi tarafından koordine edilmektedir. Türkiye’den İstanbul Teknik Üniversitesi, Romanya’dan De-a Architectura ve Yunanistan’dan InnovED ortaklar arasında yer almakta, pek çok eş ortak ve destekçi de projeye katkıda bulunmaktadır. 15 Aralık 2022’de başlayan proje 14 Nisan 2025’e dek sürecek olup proje kapsamında hâlihazırda yaygınlaştırma faaliyetlerine devam edilmektedir.¹

Proje, öğrencileri mimarlık tarihi ve kültürel miras alanından daha da uzaklaştıran ezbere dayalı, geleneksel, verimsiz derslere meydan okuyan yenilikçi, çok disiplinli, uygulamalı bir öğretim yöntemi sunmaktadır. Bunun için projenin ilk yılında tüm ortakların katılımıyla, örgün yükseköğretim sisteminin dışında kalanlar da dâhil olmak üzere tüm öğrencilere uygulanabilecek esnek, öğrenci merkezli, oyunlaştırma ve hikâye anlatıcılığı tekniklerini kullanan yeni bir müfredat geliştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda üretilen ve projeye aynı adı taşıyan ve öncelikli hedef grubu mimarlık fakültelerinde okuyan lisans ve lisansüstü seviyedeki öğrenciler olan bir kültürel miras farkındalığı dersinin 14 haftalık müfredatı, projenin web sitesinde herkese açık olarak yayınlanmıştır. (“Ders izlenceleri,” 2025).

Bu müfredatın en önemli özelliği modüler bir yapıya sahip olması ve dersi oluşturan aktivitelerin sıralamasının ve sürelerinin farklı hedef kitleler için değiştirilebilmesi; ayrıca değişik yaş gruplarına uyarlamak için bir veya birkaç modülden oluşan eğitim paketlerinin oluşturulabilmesidir. Palimpsest Cities dersinde şu 7 aktivite/modül bulunmaktadır:

1. Giriş dersi (1 hafta)
2. Saha gezileri (2 hafta)
3. Timeline Travel (2 hafta)
4. Dijital Hikâye Anlatıcılığı (3 hafta)
5. Şehir Yargılanıyor (2 hafta)
6. Çok Katmanlı Şehrin Maketi (3 hafta)
7. Kapanış dersi (1 hafta)

Yine projenin web sitesinde yayınlanan rehber (“Çevrimiçi Rehber,” 2025) ve her aktivite için ayrı ayrı oluşturulmuş videolar (“Palimpsest Cities Youtube Channel” 2025) sayesinde, her bir faaliyetin detayları ve ilerleyişi adım adım öğrenilebilir. Palimpsest Cities dersinin uyarlanacağı çok katmanlı şehirlerin ve uygulamanın yapılacağı eğitim kurumlarının değişkenliği göz önüne alınarak, yukarıdaki faaliyetlerin sırasını ve/veya süresini değiştirme esnekliği

---

¹ Proje ve çıktıları hakkında ayrıntılı bilgi için projenin web sitesi <https://palimpsestcities.com> ziyaret edilebilir.

gözetilmiştir. Örneğin saha gezisini tek bir derste yapmak tercih edilebilir, Timeline Travel etkinliği atlanabilir ya da dijital hikâye anlatıcılığı etkinliği en sonda uygulanabilir.

Söz konusu müfredat ve sunulan rehber ayrıntılı olarak incelendiğinde, oyunlaştırma ve hikâye anlatıcılığının her haftaya ve etkinliğe yayıldığı görülmektedir. Uygulamanın yapılacağı farklı çok katmanlı şehirlere özgü farklı oyunlarla donatılan saha gezilerinin yanı sıra, ilk ve son haftalarda “kişileştirme” ve “düşünen şapkalar” gibi sınıf içi oyunlar önerilmektedir. Ayrıca kültürel miras ve mimarlık tarihi eksenli çeşitli oyun örneklerini içeren bir oyun havuzu da sunulmaktadır. Saha gezilerini ve verilen bilgileri daha akılda kalıcı kılmak için şehrin tarihi, insanları ve yapıları hakkında hikâyeler oluşturulması ve oyunların bu hikâye ile birleştirilmesi önerilmekte, “Alanya'nın Mimari Hikâyesi” adlı öyküyle bunun bir örneği de sunulmaktadır (“Alanya'nın Mimari Hikâyesi” 2025).

Projenin ikinci aşamasında, geliştirilen bu yeni müfredatın kullanıldığı test dersleri Alanya Üniversitesi (AÜ) ve İstanbul Teknik Üniversitesinde (İTÜ) yürütülmeye başlanmıştır. Her iki kurumda da 2023-2024 Güz, 2023-2024 Bahar ve 2024-2025 Güz dönemlerinde olmak üzere üçer kez yapılan test derslerinde, farklı seviyelerden (lisans, yüksek lisans ve doktora) ve farklı bölümlerden öğrenciler derslere katılmıştır. Her iki üniversite için birincil hedef kitleyi oluşturan mimarlık bölümü öğrencileri ağırlıklı olmak üzere İTÜ’de Mimarlık Fakültesine bağlı diğer bölümler ile sanat tarihi lisansüstü öğrencileri, AÜ’de Çizgi Film ve Animasyon ile İletişim ve Tasarımı bölümlerinden öğrenciler ve her iki üniversiteden değişim öğrencileri bu seçmeli dersi almıştır. Ayrıca Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Bölümü proje çıktısı dersi Kayseri’ye uyarlayarak müfredatına seçmeli ders olarak eklemiş, 2024-2025 Güz döneminde yürütmüştür. Benzer şekilde İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde verilen “Eleştirel Düşünce” dersi kapsamında, Palimpsest Cities dersini oluşturan modüllerden “Şehir Yargılanıyor” etkinliği uygulanmıştır. Bu iki üniversitenin projeye ve çıktısı olan derse ilgi gösterip gönüllü olarak uygulamaları, henüz proje devam ederken proje çıktılarının akademide gördüğü ilginin kanıtı olarak dikkat çekmektedir.

Yürütülen tüm bu test derslerinin her birinin başında ve sonunda öğrencilerin yaşadıkları kentlerin kültürel mirasına yönelik bilgilerini ve farkındalıklarını ölçerek dersin, dolayısıyla projenin başarısını görmeye yönelik testler, anketler ve odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Benzer şekilde dersi veren öğretim üyeleri ile derslere destek veren araştırma görevlilerine yönelik olarak da anketler uygulanmış ve odak grup görüşmeleri yapılmıştır.

Hâlihazırda bu test derslerinin sonuçlarını, öğrenci ve öğretmen gözünden değerlendirmeler eşliğinde ele alan bir makale çalışması da sürmektedir.

Söz konusu üniversitelerde yürütülen test derslerine paralel olarak gerek Alanya ve İstanbul’da, gerekse proje ortağı diğer iki kurum De-a Architectura ve InnovED’in Romanya ve Yunanistan’ın farklı şehirlerinde düzenledikleri halka açık uygulamalar da projenin ikinci aşamasında gerçekleştirilmiştir (“Halka Açık Uygulamalar” 2025). Önceliğin dezavantajlı gruplara verilerek çeşitli yaş grupları için Palimpsest Cities dersinin farklı modüllerinin atölyelere dönüştürüldüğü bu uygulamalar arasında Oyunaştırılmış Saha Gezileri ve Şehir Yargılanıyor gibi etkinlikler yer almıştır. Mimarlık eğitimi geçmişi olmayan katılımcıların yaşına ve profiline göre takip edilen rotada, sunulan içerikte ve oyunlarda değişiklikler yapılarak, şehir sakinlerine yaşadıkları şehrin çok katmanlı yapısını ve tarihi mekânlarını ilk elden tanıma fırsatı sunulmuştur. Benzeri halka açık uygulamaları ya da okul öncesinden liseye dek farklı yaş grupları için atölyeleri düzenlemek isteyenler için oluşturulan rehber de yine projenin web sitesinde paylaşılmış, bu sayede projenin sürdürülebilirliği de sağlanmıştır (“Çevrimiçi Rehber” 2025).

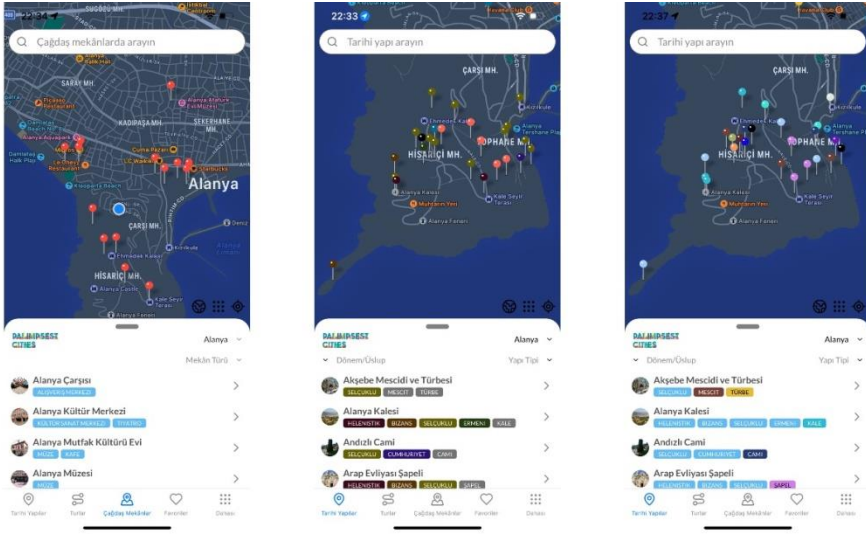
3. PALIMPSEST CITIES MOBİL UYGULAMASI

Örgün yükseköğretim sisteminin dışında kalanlar da dâhil olmak üzere tüm öğrencilere ve dezavantajlı gruplar başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerine uygulanabilecek esnek, disiplinler arası ve öğrenen merkezli bir kültürel miras eğitim modeli öneren Palimpsest Cities projesinin bir başka çıktısı da Palimpsest Cities Mobil Uygulaması’dır. Başta projenin doğduğu şehir Alanya ve ardından İstanbul olmak üzere, çok katmanlı şehirlerin mimari yapılarını ve somut olmayan kültürel mirasını bu şehirlerde yaşayan ve/veya bu şehirleri ziyaret edenlere anlaşılır ve ilgi çekici bir şekilde sunmak amacıyla Palimpsest Cities Mobil Uygulaması tasarlanmış, AppStore (“AppStore,” 2025) ve Google Play (“Google Play,” 2025) üzerinden ücretsiz olarak kullanıma sunulmuştur. Kişisel turistik bir mimari rehber olarak kullanılabilen uygulama, çok katmanlı şehirlerin tarihi ve çağdaş yapıları hakkında kısa bilgiler, görseller, ayrıntılı bilgi edinmek için videolar ve bağlantılar, söz konusu anıtsal yapılar arasında tematik turlar sunmakta; bu yolla projeyi daha geniş kitlelere ulaştırmaktadır.

Palimpsest Cities Mobil Uygulaması fikri ve geliştirilmesi, Palimpsest Cities projesini yazan ve Alanya Üniversitesi adına koordinatörlüğünü yapan Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Özgüleş’e aittir. Uygulamanın yazılımını Brandwolf İlt. San. Tic. Ltd. Şti. gerçekleştirmiş, Palimpsest Cities mobil uygulamasının görsel tasarımının oluşturulmasında, Alanya Üniversitesi’nden Muzaffer Özgüleş ve Arş. Gör. Melike Nur Şahin birlikte çalışmışlardır. Mobil

uygulamada yer alan Alanya şehrine ait veri ve görsellerin bir kısmı proje kapsamında hazırlanmış, bir kısmı ise Alanya Müzesi Müdürlüğü ile Alanya Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü tarafından sağlanmıştır. İstanbul'a ait veriler ve görseller, yine Muzaffer Özgüleş'in koordine ettiği "Timeline Travel: An Alternative Tool for Architectural History Learning and Teaching" adlı AB projesi kapsamında Gaziantep Üniversitesi proje ekibi tarafından hazırlanmıştır.

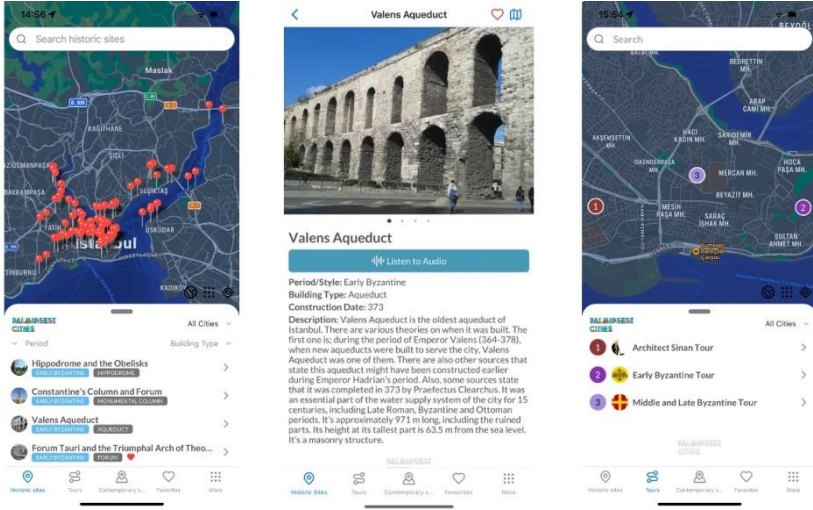
Çok katmanlı şehirlerin her katmanının değerinin ve öneminin ayrı ayrı farkına varabilmek için çeşitli oyunları ve yapıların hikâyelerini eğitime dâhil eden Palimpsest Cities projesi, bu mobil uygulama aracılığıyla hem öğrencilere hem de toplumun tamamına yaşadıkları şehrin katmanlarını, farklı dönemlere tanıklık eden yapılarını, yine hikâyeleriyle birlikte vermeyi amaçlamaktadır. Projeye ve uygulamaya adını veren çok katmanlılık, uygulama ana ekranında dönem, üslup ya da yapı tipine göre yapılacak filtrelemelerle hem harita üzerinde hem de altındaki listede beliren farklı renklerle vurgulanmıştır (Şekil 1).

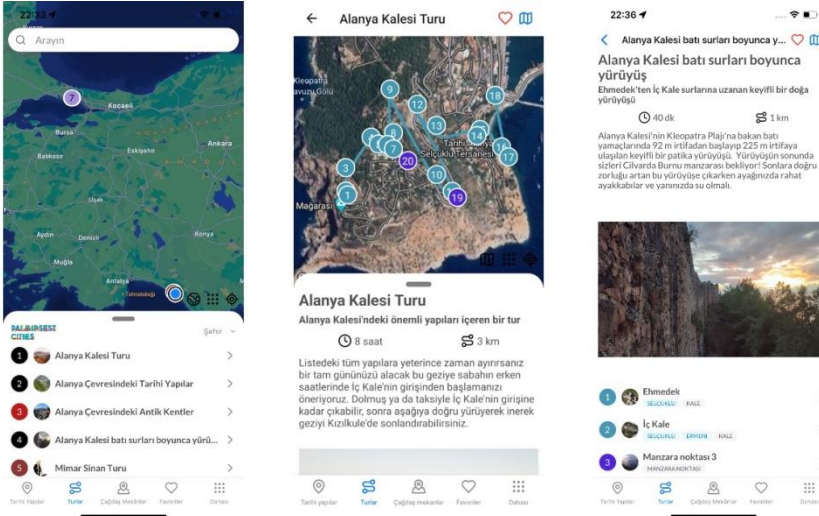
Şekil 1. Palimpsest Cities mobil uygulamasının ana ekranında dönem, üslup ya da yapı tipine göre filtreleme ve renklendirme özelliği.

Türkçe ve İngilizce olarak iki dilli hazırlanan uygulamada, seçilen kentin tarihi yapılarının harita üzerinde ve altındaki listede gösterildiği "Tarihi Yapılar" sekmesinde bir yapının üzerine tıklayıp ister okuyarak ister dinleyerek detayları öğrenilebilmektedir (Şekil 2). Turlar sekmesinde İstanbul, Alanya gibi tarihi şehirler için oluşturulmuş özel tematik turlara yer verilmektedir. Bunlardan birine tıklayarak turun güzergahı, içerdiği yapılar, süresi ve uzunluğu gibi ayrıntıları

görülebilmektedir (Şekil 3). Tarihi Alanlar için olduğu gibi bazı turlarda da sesli rehber özelliği bulunmaktadır. Açılıştta Alanya varsayılan şehir olarak gelmekte, ancak gerek “Tarihi Yapılar” gerek “Çağdaş Mekânlar” gerekse “Turlar” sekmesinde şehir butonundan şehir değiştirilebilmektedir. Çağdaş Mekânlar sekmesi ise şehirdeki müzeler, kafeler, restoranlar, konser salonları ve manzara noktaları gibi yerler ve bunlar hakkında detayları içermektedir.

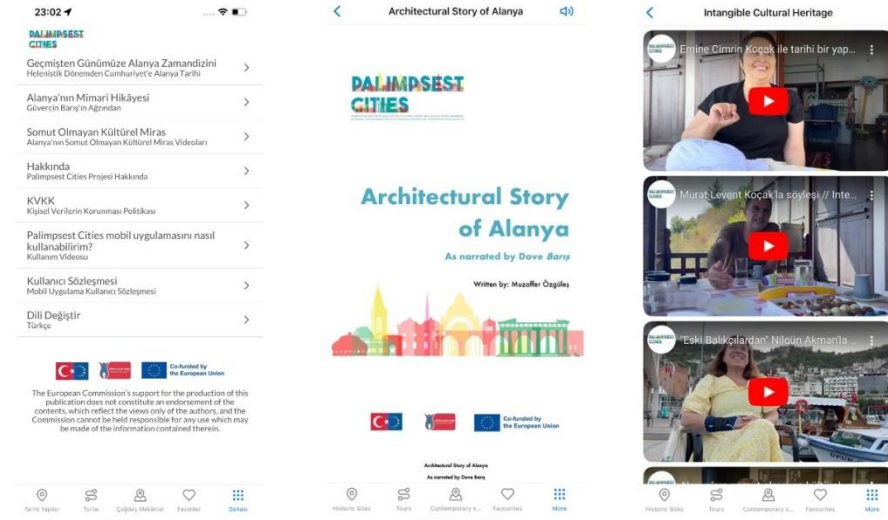

Şekil 2. Palimpsest Cities mobil uygulamasında İngilizce dili seçiliyken ana ekran, seçilen yapıya ait bilgi penceresi ve “Turlar” sekmesi.

Şekil 3. Palimpsest Cities mobil uygulamasının “Turlar” sekmesi.

“Dahası” sekmesi altında, Helenistik dönemden günümüze Alanya'nın tarihini anlatan bir zamandizin, Alanya'nın mimari katmanları hakkında bir hikâye ve şehrin tanınmış simalarıyla yapılan söyleşilerle oluşturulmuş somut olmayan kültürel miras videoları yer almaktadır. Bu sayede uygulama kullanıcıları, Palimpsest Cities uygulamasının ortaya çıktığı şehir olan Alanya hakkında daha fazla bilgi edinebilmekte, proje kapsamında üretilen diğer çıktılara buradan doğrudan erişilebilmektedir. Aynı sekme altından, Türkçe ve İngilizce olarak dil seçimi yapmak da mümkündür. (Şekil 4)

Şekil 4. Palimpsest Cities mobil uygulamasının “Dahası” sekmesi ve bunun içinden açılan Alanya'nın Mimari Hikâyesi ve Somut Olmayan Kültürel Miras pencereleri.

4. SONUÇ: PALIMPSEST CITIES MOBİL UYGULAMASININ POTANSİYELLERİ VE TURİZM AÇISINDAN SUNDUĞU İMKÂNLAR

Yüzyıllar boyunca birçok mimari katmanın yan yana veya üst üste eklenmesiyle oluşan çok katmanlı şehirleri keşfetmek için tasarlanan Palimpsest Cities mobil uygulaması, tüm şehirlere uyarlanabilir olmasıyla da dikkat çekmektedir. Bunun ilk örnekleri olarak, uygulamanın içeriği her ne kadar başta Alanya için hazırlanmış olsa da İstanbul'daki ve Yunanistan'ın Volos şehrindeki tarihi yapıları ve bazı tematik turları kapsayan içerikler de uygulamaya dâhil edilmiştir. Projeye ve mobil uygulamaya ilgi gösteren başka akademisyenler ya da gönüllülerce oluşturulacak yeni içeriklerin uygulamaya entegrasyonu da kolayca yapılabilir. Bu doğrultuda Kıbrıs'ın Girne ve Lefkoşe şehirleri için hazırlanmakta olan içeriklerin aktarımına başlanmıştır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, proje kapsamında geliştirilen Palimpsest Cities dersinin başka bir çok katmanlı şehre ve başka bir üniversiteye uyarlanmasının örneği olarak 2024-25 Güz döneminde Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğrencileri, Doç. Dr. Nisa Semiz yürütücülüğünde bu dersi alarak Kayseri'deki kültürel miras varlıklarını ve şehrin farklı katmanlarını uygulamalı olarak öğrenmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin, ders kapsamındaki aktivitelerden biri olan Timeline Travel'da oluşturduğu Kayseri zamandizinlerindeki yapılar Palimpsest Cities mobil uygulamasına entegre edilmiş ve bu sayede uygulama yeni bir şehri daha kapsamına almıştır. Bu da uygulamanın taşıdığı potansiyeli ve farklı şehirlerdeki kültür turizmine yapacağı katkıyı ortaya koymaktadır.

Ugulamanın turizm ve ticarileşme açısından sergilediği bir diğer potansiyel ise şehirlerde yer alan müzeler, konser salonları, restoranlar, kafeler, alışveriş mekânları gibi sosyal aktivitelerin yapıldığı ve ticari faaliyetlerin yürütüldüğü mekânlara da uygulamada yer verilebilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Henüz geliştirilme aşamasında olan ve deneme amaçlı olarak Alanya'daki bazı yerlerin listelendiği “Çağdaş Mekânlar” sekmesinde, kurum ve kuruluşlar bu uygulama üzerinden erişilebilecek şekilde etkinlik detaylarına, fiyat listelerine, menülerine veya istenilen başka detaylara yer verebilecektir. Öte yandan uygulamanın hem proje süresi sonrasında sürdürülebilirliğini sağlamak hem de daha aktif güncellenip daha geniş kitlelere ulaştırılabilmesi amacıyla belediyelerle iş birlikleri de hedeflenmektedir.

Sonuç olarak, mimari ve kültürel mirasın korunmasının yukarıdan değil aşağıdan başlaması gerektiği düşüncesiyle başlayan Palimpsest Cities projesi, tarihi ve çok katmanlı kentleri korumanın en iyi yolunun bireylerin kentini tanınması, onunla temas kurması ve ona sahip çıkmasından geçtiğini kapsayıcı etkinlikleri ve çıktılarıyla göstermektedir. Her ne kadar bir yükseköğretim projesi olarak tasarlanmış olsa da projenin ürünlerinin ve olumlu sonuçlarının yayılması için gerekli uyarlamaları yaparak çıktıların toplumun her ferdine ulaştırılması ön planda tutulmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen Palimpsest Cities mobil uygulaması da bunun iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Hem yerel kurumlarla hem de başka akademisyenlerle yapılacak iş birlikleriyle yeni turlar, tarihi yapılar, çağdaş mekânlar ve yeni şehirler eklenebilme özelliği taşıyan uygulama, çok katmanlı şehirlerin kültürel mirasının korunması için atılan yenilikçi bir adım olduğu kadar kültür turizmi için taşıdığı potansiyelle de dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alanya'nın Mimari Hikâyesi. (15 Ocak 2025). Erişim adresi: <https://palimpsestcities.com/wp-content/uploads/2023/09/Palimpsest-Cities-Alanyanın-Mimari-Hikayesi-TR.pdf>
- AppStore. (15 Ocak 2025). <https://apps.apple.com/us/app/palimpsest-cities/id6497768144>
- Çevrimiçi Rehber. (15 Ocak 2025). Erişim adresi: <https://palimpsestcities.com/tr/online-guide-video-tutorial-2/>
- Çevrimiçi Rehber. (15 Ocak 2025). Erişim adresi: <https://palimpsestcities.com/tr/online-guide-video-tutorial-2/>
- Covataru, O., et al. (2022). Human impact scale on the preservation of archaeological sites from Mostiștea Valley (Romania). *Frontiers in Environmental Science*, 10.
- Critical pedagogy*. (15 Ocak 2025). Erişim adresi: <https://sph.emory.edu/rollins-tlc/teach-learn-principles/critical-pedagogy/index.html#:~:text=Critical%20pedagogy%20embraces%20the%20belief,pursuit%20of%20emancipation%20from%20oppression.>
- Ders İzlemleri. (15 Ocak 2025). Erişim adresi: <https://palimpsestcities.com/tr/ders-izlemleri-cok-katmanli-sehirler/>
- Dewey, J. (1938a). *Experience and education*. New York, NY: Macmillan.
- Dewey, J. (1938b). *Logic: A theory of inquiry*. New York, NY: Henry Holt.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. New York, NY: Seabury Press.
- Google Play. (15 Ocak 2025). <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.palimpsestcities>
- Halka Açık Etkinlikler. (15 Ocak 2025). Erişim adresi: <https://palimpsestcities.com/tr/public-workshops-2/>
- Özgüleş, M, Kalman, M. Özyurt, M. Şahin, S. (2022). Gamification and storytelling for architectural history and cultural heritage awareness. *Proceedings of the International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism (ICCAUA)*, 5(1), 714–718. <https://doi.org/10.38027/ICCAUA2022EN0230>
- Palimpsest Cities Youtube Channel. (15 Ocak 2025). Erişim adresi: <https://www.youtube.com/@palimpsestcities>
- Prensky, M. (2001). *Digital game-based learning*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Prensky, M. (2012). *From digital natives to digital wisdom: Hopeful essays for 21st century learning*. Thousand Oaks, CA: Corwin. <https://doi.org/10.4135/9781483387765>
- Storr, W. (2020). *The science of storytelling: Why stories make us human and how to tell them better*. New York, NY: Abrams.
- Vygotsky, L. S. (1930). *Mind in society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Gökdelenlerin Gölgesinde Kalan Endüstriyel Miras: İzmir Yeni Kent Merkezi

Umut Devrim Tunca

Özet

8500 yıllık tarihi olan İzmir, liman kenti olmasının da etkisiyle, geçmişten günümüze Batı Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. 19. yüzyıl sonlarında ulaşım ağlarının ve endüstrinin hızla gelişmesiyle birlikte kent merkezinde, özellikle demiryolu hatları ve limanın kesişim bölgesinde çok sayıda endüstri yapısı ve yerleşkesi inşa edilmiştir. Söz konusu bölgede ilk olarak 1998 yılında 53 adet yapı, endüstri mirası olarak tescillenmiştir. 2001 yılında stratejik ve ekonomik olarak değeri yüksek olan alanın planlanması için kentsel tasarım yarışması yapılmış ve bu doğrultuda 2003 yılında İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. Süreç içinde değişime uğrayan plan kararlarına karşın bölgede yüksek katlı yapılaşmanın önu açılmış, öte yandan tarihi yapılarla ilgili koruma koşulları da plan notlarında yer almıştır. Günümüzde körfez kıyısı boyunca gökdelen inşaatları sürmekte olup, tescilli endüstri yapıları da bu projeler dâhilinde farklı işlevlerde restore edilmektedir.

Bu çalışmada, kent merkezinde gökdelenlerin gölgesinde kalan endüstri mirasının koruma sorunları ele alınmaktadır. Söz konusu yapılar, gerek mimari gerekse endüstri tarihi açısından tarihsel belge değeri yüksek yapılardır. Yanı sıra kentsel bellek içinde çok yönlü simgesel değere sahiptirler. Buna karşın günümüzde yüksek yapı projeleri ile birlikte yürütülen restorasyon uygulamalarında, yapılar yalnızca fiziksel değerleri üzerinden ele alınmaktadır. Çoğunlukla alışveriş, sosyal ve kültürel işlevler ile yenilenen yapılarda cephe düzenleri korunmakta, ancak plan şemaları yeni işlevlere uyarlanmak adına kaybedilmektedir. Dolayısıyla alandaki endüstri mirası yapılar, çağdaş yapılarla çevrelenmiş olmanın yanı sıra özgün niteliklerini ve değerlerini yitirmiş durumdadır.

Araştırmada, kentsel gelişmenin kaçınılmaz olduğu alanlarda kültürel miras değeri taşıyan yapıların korunması sorunsalı İzmir Yeni Kent Merkezi örnek alan çalışması ile ortaya konulmaktadır. İzmir'in bu çok değerli endüstriyel miras alanında son yıllarda yaşanan değişim süreci, kentsel ölçekte ele alınarak planlama kararları koruma disiplini açısından irdelenmektedir. Yapıların özgün nitelikleri tarihsel araştırma ile ortaya konulmakta ve restorasyon uygulamaları sonrasındaki mevcut durumları ile karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda koruma olgusu da çok yönlü değerler sistemi üzerinden tartışılmakta ve farklı yaklaşımlar yenilik ve korumacılık ikileminde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Endüstri Mirası, Koruma, Yenileme, Yeniden İşlevlendirme

Industrial Heritage Overshadowed By Scysrapers: Izmir New City Centre

Abstract

With its 8500-year history, due to its status as a port city, Izmir has been one of the important trade centres of Western Anatolia from the past to the present. With the rapid development of transportation networks and industry in the late 19th century, many industrial structures and settlements were built in the city centre, especially in the intersection of the railway lines and the port. In the region in question, 53 structures were first registered as industrial heritage in 1998. In 2001, an urban design competition was held for the planning of the area that has high strategic and economic value, and in line with this, the Izmir New City Centre Zoning Plan was prepared in 2003. Despite the changing planning decisions throughout the process, the way for high-rise construction in the region was paved, and the protection conditions for historical buildings were also included in the plan notes. Today, skyscraper constructions continue along the gulf coast, and registered industrial structures are being restored for different functions within the scope of these projects.

This study addresses the protection problems of the industrial heritage overshadowed by skyscrapers in the city centre. The buildings in question are structures with high historical document value in terms of both architecture and industrial history. In addition, they have a multifaceted symbolic value within the urban memory. On the other hand, in restoration practices carried out together with high-rise building projects today, structures are considered only by their physical values. In structures that are mostly renewed with shopping, social and cultural functions, their façade layouts are preserved, but their plan schemes are lost in order to adapt to new functions. Therefore, besides being surrounded by contemporary structures and the industrial heritage in the area have lost their original qualities and values.

In the research, the problems of protecting structures with cultural heritage value in areas where urban development is inevitable are presented with the Izmir New City Centre sample area study. The transformation process experienced in this very valuable industrial heritage area of Izmir in recent years is addressed on an urban scale and planning decisions are examined in terms of the conservation discipline. The original qualities of the structures are revealed

through historical research and compared with their current status after restoration practices. In this context, the phenomenon of conservation is also discussed through a multifaceted value system and different approaches are evaluated in terms of innovation and conservation.

Keywords: Izmir, Industrial Heritage, Conservation, Renovation, Adaptive Re-use

1. Giriş

Kentlerin tarihsel süreçteki gelişimlerini etkileyen çok sayıdaki küresel etkenden biri sanayi devrimi olmuştur. Ekonomik, sosyal, kültürel, mekânsal etkileriyle birlikte özellikle 19. Yüzyıldan itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan sanayi devrimi, üretim biçimlerini değiştirirken, yeni üretim yapılarının ortaya çıkmasına, kent merkezinde sanayi alanlarının gelişmesine ve bu bölgelerde nüfus artışına sebep olmuştur. Tüm bu gelişmeler, başta barınma amaçlı olmak üzere yeni yapı ihtiyacını doğurmuş ve kentsel büyümeye neden olmuştur.

Sonraki yüzyıl içinde ise küresel ekonomi politikaları ve üretimin çok uluslu şirketlere geçmesi gibi gelişmeler, toplumsal ve kentsel değişimlerin en önemli etkeni olmuştur. Kent merkezlerinde yer alan sanayi alanları, merkezdeki sıkışıklık, geniş üretim alan ihtiyacı, ulaşım olanaklarının gelişmesi gibi etkenlerle merkez dışına taşınmış, kent merkezi dışında kurulan geniş sanayi alanları üretimin yeni merkezleri durumuna gelmiştir (Başdoğan ve Manisa, 2015). Bu değişimler, kent içindeki sanayi yapılarının atıl kalmasına sebep olmuştur.

Endüstriyel miras kavramı da tam da bu sebeple, sanayi devrimlerinin simgesi durumundaki üretim yapılarının korunarak geleceğe aktarılması amacıyla ortaya konulmuştur. ICOMOS'un 28 Kasım 2011'de yapılan 17. Genel Kurulunda kabul edilen ICOMOS ve TICCIH Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması için Ortak İlkeler'de endüstri mirası şöyle tanımlanmaktadır:

Endüstri mirası sitler, yapılar, kompleksler, alanlar ve peyzajlar yanında, onlarla ilgili makineler, eski veya devam eden sanayi süreçleri, hammaddelerin çıkarılması, ürüne dönüştürülmesi ve ilgili enerji ve taşıma altyapıları hakkında veri sağlayan nesnelere veya belgelerden oluşmaktadır... Hem taşınır ve taşınmaz varlıkları kapsar, hem de teknik bilgiler, işin ve çalışanların organizasyonu, toplulukların yaşamını biçimlendiren ve toplumlara, genelde

dünyaya büyük düzen değişikliklerine yol açan karmaşık sosyal ve kültürel mirasla ilişkili soyut boyutları bulunmaktadır.

8500 yıllık tarihi olan İzmir kenti de, konumu nedeniyle tarihsel süreçte Batı Anadolu'nun çok önemli bir liman ve ticaret merkezi olmuş ve 19. yüzyıldan itibaren sanayideki küresel gelişmelerden etkilenmiştir. Cumhuriyet Dönemiyle birlikte hız kazanan endüstrileşme sürecinde, liman çevresinden başlayarak Bayraklı bölgesine ilerleyen kıyı şeridinde çok sayıda sanayi yapısı kurulmuştur. Geniş bir alana yayılan endüstri yapılarının birçoğu, kentin farklı yönlerde gelişmesi, sanayi faaliyetlerinin başka alanlara taşınması sonucunda 2000'li yıllardan itibaren atıl kalmıştır. Bununla birlikte, 1990'ların son yıllarından itibaren birçok yapı koruma altına alınarak tescillenmiştir.

İzmir'in endüstriyel miras alanı olan söz konusu bölge, aynı dönemlerde, kentin yeni merkezi olarak tanımlanmış ve planlama çalışmaları başlamıştır. Bu doğrultuda ilgili kurumlar tarafından geliştirilen ve onaylanan imar planları ile bölgede yüksek yapılaşmaya olanak tanınmıştır. Kent silüeti tümüyle değişirken, endüstri mirası yapılar da yeni yapılaşma alanlarının bir parçası durumuna gelmiştir.

Literatür araştırması, alandaki önemli tarihi yapılar ve bölgenin tarihçesi üzerine çok sayıda yayın bulunduğunu, gerek tarihi çevre gerekse yüksek yapılaşma üzerine çalışmalar yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada ise, İzmir Yeni Kent Merkezi (İYKM), mevcut plan kararları, yeni yapılaşma koşulları, koruma kararları, mevcut durum ve gelecek öngörülleri ile ele alınmış ve planlama kararlarının koruma söylem ve yaklaşımları üzerinden irdelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada arşiv tarama, tarihsel araştırma ve yerinde gözlem yöntemleri bir arada kullanılmış olup hızla gelişmekte olan kentlerde kültürel mirasın korunmasına yeni bakış açılarının geliştirilmesine katkı koyması amaçlanmıştır.

2. İzmir'de Endüstriyel Miras Alanlarının Gelişimi ve Yeni Kent Merkezi

Antik çağlardan itibaren Ege'nin önemli liman kentlerinden biri olan İzmir, 17. yüzyıldan itibaren ticaret rotalarındaki yerini daha da güçlendirmiş bir kıyı kentidir (Martal, 1992:72). 19. Yüzyıl ortalarına kadar kentin sanayisine ticaret ürünleri yön vermiş, daha çok kutuculuk, fıçıcılık, yağcılık, dericilik sabunculuk gibi küçük üretim tesislerinden ibaret kalmıştır (Martal, 1992: 121). Sanayi Devrimi'nin yayılan etkisiyle birlikte, 19. Yüzyılda kentte sanayinin geliştiği bir dönem başlamıştır. Ticaret odaklı ekonomik yapıdan üretim yoğun sisteme geçiş döneminde, un üretim tesisleri, tütün depoları ve fabrika yapıları

gibi farklı işlevlerdeki yapılar ortaya çıkmış, ekonomiyle birlikte kentsel çevre de dönüşmeye başlamıştır. Bu dönemde kentteki ilk fabrikalar ulaşım ağlarının kesişiminde yer alan Umurbey Mahallesi'nde (eski adıyla Darağaç) kurulmuştur. Günümüzde “Liman Arkası” olarak da tanımlanan bu alan, İzmir limanının hemen karşısında ve Anadolu'nun ilk demiryolu hattıyla da bağlantılıdır¹. Bu özellikli konumu dolayısıyla bölge hızla sanayi alanına dönüşmüştür.

1890 tarihli Aydın salnamesinde İzmir'de 27 adet fabrika olduğu belirtilmektedir (İZKA, 2021). İlk kurulan tesisler arasında çeşitli un fabrikalarının yanı sıra Havagazı Fabrikası (1860), Şark Sanayi Kumpanyası (1894), Osmanlı Kumaş Şirketi (Oriental Carpet Manufacturers Ltd.,1908), Elektrik Fabrikası(1926) ve Bomonti Fabrikası (1912) gibi önemli işletmeler yer almaktadır. 1915 yılı sanayi verilerinde İzmir ve çevresinde 62 adet sanayi işletmesi bulunduğu belirtilmektedir (Ünal, 2019). Cumhuriyet Dönemi'nde ise sanayide atılım devam etmiş, Sümerbank, Tekel, Tariş gibi dönemin simgesi olan sanayi tesisleri kurulmuştur. Bu süreçte sanayi alanı, liman arkasından önce Halkapınar bölgesine doğru genişlemiş, Cumhuriyet Dönemi'nde Bayraklı ilçesi Salhane bölgesi ile Turan semtinde fabrikalar kurulmuştur. 1955 yılında onaylanan, Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanan, 1/2000 ölçekli Nazım imar Planında da mevcut durumun korunarak geliştirilmesi öngörülmüş, söz konusu bölgeler sanayi alanları olarak planlanmıştır (İZKA, 2021).

Liman arkasından başlayarak Turan'a kadar uzanan ve kent merkezinin sanayi alanını oluşturan bölgede yer alan üretim tesisleri özellikle 2000'li yıllara doğru kapanmaya başlamıştır. Mevcut yapıların ya da alanların yeni üretim biçimleri için yeterli olmaması, kent çeperlerinde kurulan sanayi alanlarının sunduğu olanaklar sebebiyle, fabrikaların bir kısmı kentin yeni sanayi bölgelerine ya da farklı şehirlere taşınmıştır. Ekonomik sebeplerle kapanan fabrikaların yanı sıra özelleştirme politikaları doğrultusunda kapatılmış üretim tesisleri de bulunmaktadır. Bu işletmelere ait arazi ve yapıların mülkiyeti özel sektöre aktarılmış ya da Özelleştirme Dairesi Başkanlığına devredilmiştir.

20. yüzyılın başlarında aktif bir sanayi alanı olan, Cumhuriyet döneminin simge üretim tesisleri ve yerleşkelerinin merkezi olan bölge, belirtilen süreçte atıl kalmış ve sonrasında da kentle olan bağımlı yitirmiştir. Alanda bulunan

---

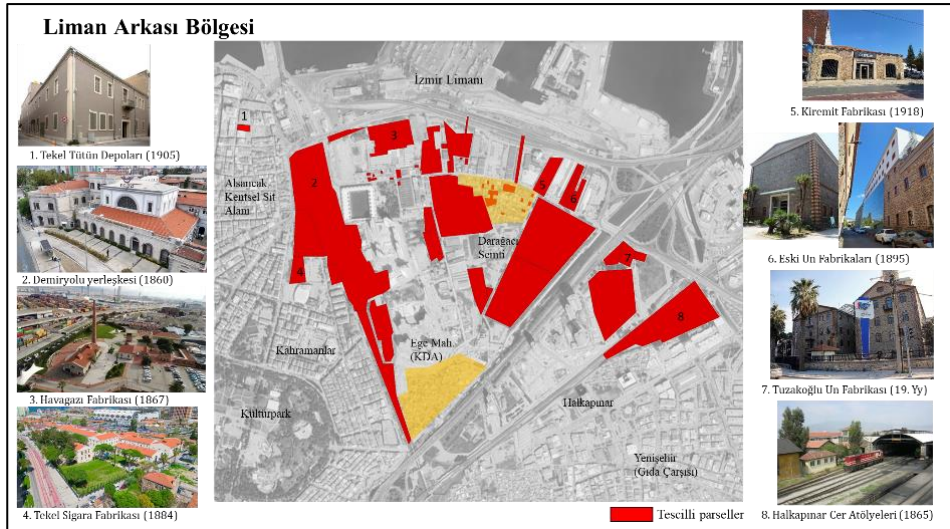
¹ 19. Yüzyılın önemli gelişmelerinden biri olan demiryollarının Anadolu'daki ilk örneği olan İzmir-Aydın hattındaki çalışmalar 1856'da başlamıştır. Ancak daha sonra uygulamaya geçirilen İzmir-Kasaba (Turgutlu) hattı daha önce tamamlanmış ve ilk çalışmaya başlayan demiryolu güzergâhı olmuştur (Akyüz Levi ve, Tunca, 2023).

yapıların bir kısmı yıkılmış, bir bölümü tescilli oldukları için yerinde bırakılmış ve kaderine terk edilmiştir. Tescilli yapıların bir kısmı ise restore edilerek yeniden işlevlendirilmiştir.

- Liman Arkası

Liman Arkası Bölgesi 19. yüzyıldan itibaren kurulan depo ve üretim tesisleri ile İzmir'in ilk sanayi bölgesi olmuştur. 1860'larda demiryolu hattının açılmasıyla birlikte bölge daha da gelişmiştir. Söz konusu alan kuzeyde liman, batıda Alsancak kentsel sit alanı, güneybatıda Kültürpark, doğuda Meles deresi ardında Halkapınar, güney sınırında ise Ege Mahallesi ile sınırlıdır (Şekil 1).

Alandaki yapıların bir bölümü kamusal ya da ticari işlevle olmak üzere restore edilerek hayata döndürülmüştür. Bu yapılar arasında Tekel Tütün Depoları (İzmir Mimarlık Merkezi), Havagazı Fabrikası (İBB kültür sanat faaliyetleri alanı), Tekel Tütün Fabrikaları (Kültür Bakanlığı Kültür Sanat Fabrikası), Tuzakoğlu Un Fabrikası (İBB Meslek Fabrikası), Eski Un Fabrikası (Yaşar Müzesi) belirtilebilir (Şekil 1).

Şekil 1. Liman Arkası Bölgesinde tescilli yapı haritası ve restore edilmiş yapılar

Şekil 2. Liman Arkası Bölgesinde tescilli ve tescilsiz yapı örnekleri (U. D. Tunca arşivi, 2024)

Belirtilen yapılar dışında özgün işlevini sürdüren ya da farklı işlevlerle yenilenmiş çok sayıda küçük üretim yapıları ve depolar da bölgede yer almaktadır (Şekil 2). Onarılmış yapılar dışında, uzun süredir kullanılmayan ve harap durumda olan çok sayıda sanayi tesisi de bulunmaktadır. Bunlar arasında Şark Sanayii ve Cumhuriyet Dönemi'nin simge sanayi işletmelerinden Sümerbank yapıları da yer almaktadır.

-Bayraklı (Salhane Bölgesi)

Bayraklı ilçesinde, İzmir'in ilk yerleşim yeri olan eski Smyrna Antik kenti yer almaktadır. Antik dönemdeki ilk liman Bornova yönünden gelen derelerin taşıdığı alüvyonlarla dolmuş, daha sonra kıyıda yapılan dolgu alanlarla günümüzdeki kıyı çizgisine ulaşmıştır. 1920'lerde 475 nüfuslu küçük bir mahalle olan ilçe, o dönemde kentin sayfiye alanlarından biri olarak nitelendirilmiştir (URL 1) (Şekil 3). İlçede çok sayıda 19.yy sonu -20. Yy başı sivil mimarlık örneği tarihi yapı bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde özellikle Salhane bölgesinde birçok sanayi tesisinin bulunduğu bir alan durumuna ulaşmıştır. Türkiye'nin ilk makarna fabrikası olan Piyale ile yine dönemin önemli sanayi işletmelerinden biri olan Kula Mensucat'ın İzmir tesisleri Bayraklı'da kurulmuştur.

Şekil 3. Bayraklı eski görünümü <https://tr.pinterest.com/pin/17732992265879237/>

-Turan

Turan semti, Bayraklı ilçesine bağlı olup, ilçeden Karşıyaka'ya uzanan kıyı hattında bulunan küçük bir yerleşim birimidir (Şekil 4). Rauf Beyru (2011), 19. Yüzyılda Kasaba Demiryolu güzergâhında bulunan Aya Triada (Turan) Hamamları'nın bulunduğu yerin güzelliği ve hava temizliği nedeniyle oldukça ünlü olduğunu belirtmektedir. Bölge, Osmanlı döneminde çiftlikler, yazlık evleri barındıran bir sayfiye yeri olarak gelişmiştir. Kıyı şeridinde, 19. Sonu – 20. Yy başlarında inşa edilmiş, kentlin varlıklı ailelerine ait yazlık evler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı günümüze ulaşmış olup, yapılar 2. Grup olarak tescillenerek koruma altına alınmıştır (Şekil 5).

Şekil 4. Turan bölgesi eski fotoğrafı (<https://kentstratejileri.com/tag/turan/>)

Bölge tren yolu hattının kıyısında olması sebebiyle, sayfiye alanı niteliğinin yanı sıra kömür ve akaryakıt ihtiyacını karşılayan depolar, iskeleler ve sonrasında yağ, sabun ve deterjan fabrikalarının bulunduğu bir sanayi bölgesi olma kimliğine sahip olmuştur (URL 2).

Şekil 5. Turan kıyı şeridinde yer alan tarihi yapılar

2.1 İzmir Yeni Kent Merkezi Planlama ve Gelişme Süreci

Yukarıda aktarılan Liman Arkası, Bayraklı ve Turan bölgelerini kapsayan alan, İzmir Körfezinin en iç bölümündeki kıyı hattında yer almaktadır. Konum olarak son derece önemli olanaklara sahip olup şehir içi toplu ulaşım güzergâhları ve bağlantı noktalarını kapsamaktadır. Kentin iki yakasını bağlayan ana yol olan Altinyol bu bölgelerden geçmektedir. Kentin tarihi merkezi, ticaret ve iş merkezi olan Konak bölgesini, konut yoğunluklu olan Karşıyaka ve Bornova ilçelerine bağlayan geçiş alanıdır. Buna karşın, 2000’li yıllardan itibaren sanayi tesislerinin kapanması dolayısıyla bölge işlevini yitirmiş, yapılar atıl duruma gelmiştir.

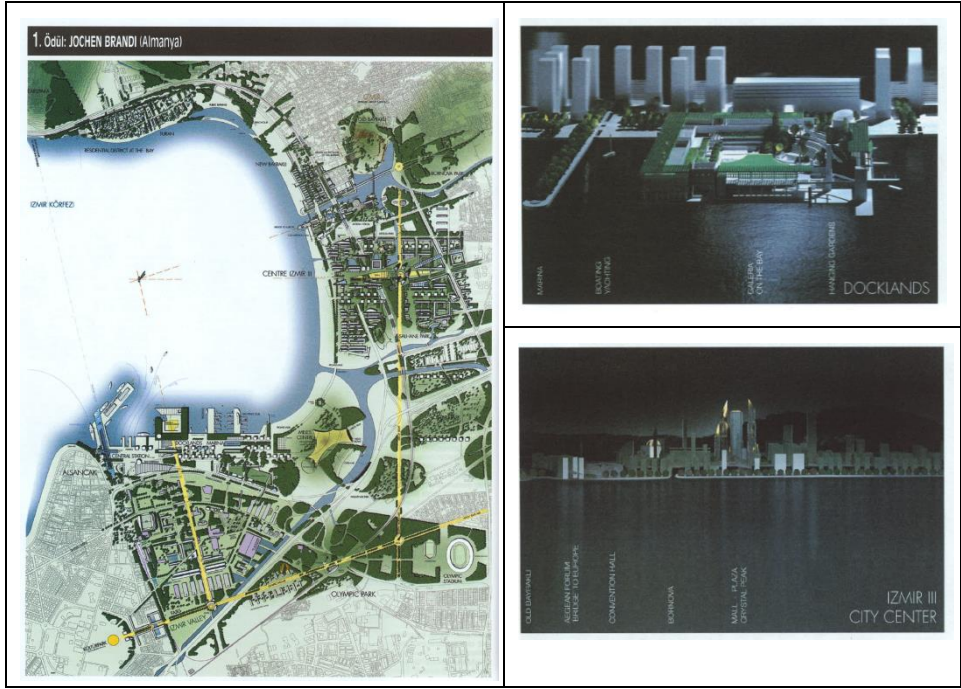

Şekil 6. İzmir Yeni Kent Merkezi sınırlarının kent içindeki konumu

İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB), potansiyeline karşın gerek fiziksel gerekse sosyal açıdan gelişimi durmuş bu bölgeyi yeniden kente kazandırmak amacıyla 2000'lerin başında alanla ilgili çalışmalar başlatmıştır. Bu doğrultuda, İzmir Liman Arkasından başlayarak, Bayraklı ilçesi kıyı kesimini ve Turan bölgesini içine alan bir kıyı şeridi “İzmir Yeni Kent Merkezi (İYKM)” olarak tanımlanarak sınırları çizilmiştir (Şekil 6). Kente yeni bir merkez kazandırılması ve belirtilen kıyı bölgesinin seçilmesinin gerekçeleri şöyle sıralanmaktadır: Konak ilçesi Merkez ve Alsancak semtlerinde yoğunlaşan kentsel büyüme baskının azaltılması, uzun zamandır atıl kalmış sanayi alanlarının yeniden kente kazandırılması, körfez kıyı şeridinde fiziksel sürekliliğin sağlanması (Altınörs Çırak, 2005:32). Bu sayede kentin gereksinimi olan yeni iş-kültür-sosyal merkezi yaratılırken aynı zamanda fiziksel ve işlevsel niteliklerini kaybetmiş bir bölgenin yeniden canlandırılması planlanmıştır.

Bu doğrultuda, 2001 yılında İBB tarafından Uluslararası Kentsel Tasarım yarışması açılmıştır. Yarışma şartnamesinde amaç, “alanın gelişimine, kentsel mekânın kalitesine ve mimarisine ilişkin başlangıç fikirleri oluşturularak, kentin çağdaş görüntüsünü arttırmak ve İzmir’in gelişen uluslararası konumunda liman çevresinde yeni bir kent merkezi yaratmak” olarak tanımlanmıştır (Yarışma, 2002:61). Bu sayede alanı kamu yararı ağırlıklı çağdaş bir kent bölgesi haline dönüştürmek ve yapılmakta olan nazım plan çalışmalarına ışık tutacak kentsel tasarım önerileri elde etmek amaçlanmıştır (Yarışma, 2002:58).

Yarışmaya teslim edilen 136 proje içerisinde, Alman Jochen Brandi ve ekibinin hazırladığı proje birincilik ödülünü almıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Birincilik ödülü alan projeden görseller (Yarışma, 2002)

Ödüle ilişkin olarak jüri raporunda ‘Yüksek katlı binalar ile uygulanabilir bir bina yoğunluğu vizyonu yaratmakta ve aynı zamanda kamusal kullanım için büyük açık alanlar sağlanmaktadır’ ifadesi yer almaktadır (Yarışma, 2002:63). Ödüle değer görülen projelere bakıldığında, çoğunlukla liman arkasında kalan endüstriyel miras alanında koruma odaklı bir yaklaşım sergilendiği, 2.lık ödülü alan projede burada endüstri arkeolojisi alanı önerisi sunulduğu görülmektedir. Bununla birlikte yüksek yapılaşma önerisi getiren az sayıdaki projede bu yapılaşma için Salhane bölgesi uygun görülmüştür.

İBB, yarışmada ortaya konulan fikirleri ve jüri değerlendirmelerini de dikkate alarak 2003 yılında 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planını (NİP) hazırlamıştır. Planın temel hedefleri kentin kuzeyi ve güneyinin bütünleştirilmesi, kentin gelişimine ivme kazandırma, kentin görüntüsünü değiştirme ve kentsel yaşam kalitesinin arttırmasına katkı sağlama söz konusu olarak aktarılmaktadır (Tutar, 2019). İlerleyen süreçte yapılan revizyonlar ardından son olarak 2011 yılında 1/5000 ölçekli NİP onaylanmıştır. Plana göre Turan Bölgesi, ağırlıklı olarak turizm-ticaret ağırlıklı; Salhane (Bayraklı), merkezi iş alanları (MİA), kamu binaları, alışveriş ve eğlence tesisleri; Alsancak

Limanı ve güney kesiminde, turizm-ticaret ve kültürel fonksiyonlarının olduğu alanlar olarak tanımlanmıştır (Tutar, 2019). Plan bütününde tescilli yapıların korunması ve yeni işlevlerle değerlendirilmesi ön görülmektedir.

Onaylı NİP ait plan notları günümüze kadar olan süreçte revize edilmiş olmakla birlikte, bu tarihten itibaren Uygulama İmar Planları (UİP) da hazırlanmıştır. 1/1000 ölçekli imar planları 2011 tarihinde onaylanmış olup, sonrasında çeşitli sebeplerle revize edilmiştir. UİP Liman Arkası-Halkapınar-Salhane-Turan'da bölgesel olarak düzenlenmiştir.

Buna göre Liman Arkası ve Salhane Uygulama İmar Planı Notları içinde korunması gereken parsellere ilişkin alan tanımları şöyledir:

ÖZEL PROJE ALANLARI (Ö.P.A)

2863 sayılı yasa kapsamında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiş parsellerde ya da bu parsellerin yakın çevresinde bulunan. «Tescilli yapının» ya da «tarihi ve kültürel değerini» tescile esas özellikleri dikkate alınarak hazırlanan mimari projelerin uygulanacağı alandır. Bu alanlarda İzmir 1 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun uygun görüşü alınmaksızın uygulama yapılamaz uygulama ve projelendirme ada bütününde yapılacaktır.

ÖZEL UYGULAMA ALANI (ÖPLA 2)

Elektrik ve havagazı fabrikalarının güneyinde tescilli parsellerin de bulunduğu. 1/5000 ölçekli nazım imar planında ÖPLA (2) olarak tanımlanan alan bütününe kapsamaktadır. Bu alan sınırları içerisinde turizm+ticaret kullanımı yer alabilir... bu yapı veya parsellerde yapılacak uygulama ve koruma koşulları plan üzerinde belirlenmiş kullanım kararı doğrultusunda ilgili koruma bölge kurulunca belirlenecektir.

Planlama alanının tamamında geçerli olmak üzere ise, tescilli parsellerde 5226 ve 2863 sayılı kanunların geçerliliği vurgulanmaktadır. Bu hükümler dışında korunacak yapı ve parsellere ilişkin özel bir değerlendirme bulunmamaktadır.

3. İzmir Yeni Kent Merkezinde Yüksek Yapılaşma

Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'ne (2017) göre “Bina yüksekliği 21.50 metreden veya yapı yüksekliği 30.50 metreden fazla olan binalar” yüksek yapı, “Bina yüksekliği 51.50 metreden veya yapı yüksekliği 60.50 metreden daha yüksek olan binalar” çok yüksek yapı olarak tanımlanmaktadır.

İngiltere’de kültürel mirasın korunması ile ilgili kamu kurumu olan Historic England (2022) ise yüksek yapı tanımının, yapının bulunduğu çevre ile ilişkili olduğunu belirtmekte, bağlamın önemine vurgu yapmaktadır. Metne göre, iki katlı bir mahalle dokusu içerisinde beş katlı bir bina yüksek kabul edilebilir.

İzmir Yeni Kent Merkezi 2011 UİP Plan notlarında yer alan ve alanın tamamında geçerli plan hükümlerinde “*Plan üzerinde yapılaşma nizamı belirlenmemiş yapı adalarında, hmax. ve yapılaşma nizamı serbest olacaktır.*” ifadesi bulunmaktadır. Buna karşın 14.02.2020 tarihinde yapılan değişiklikle 3194 sayılı İmar Kanununun 8. Maddesine " ... İmar planlarında bina yükseklikleri yençok: serbest olarak belirlenemez” hükmü eklenmiştir. Bu doğrultuda 01.03.2021 tarih 47/2021 sayılı Konak Belediyesi Meclis Kararı ile İYKM içindeki yapı yükseklikleri tanımlanmıştır. Buna göre:

- Plan üzerinde yapılaşma nizamı belirlenmemiş yapı adalarında;

Turizm+Ticaret ve Turizm+Ticaret+Kültür Alanlarında Yençok: 100 metre, Merkezi İş Alanlarında (MİA) Yençok: 200 metre

-Plan üzerinde yapılaşma nizamı belirlenmiş yapı adalarında

MİA adalarında Yençok: 150 metre, Özel Uygulama Alanı içerisinde Turizm+Ticaret Alanlarında Yençok: 50 metre olacaktır.

Buna göre tescilli yapıların yoğun olduğu Liman Arkası bölgesinde yapı yüksekliği 50 metre ile sınırlandırılmıştır.

İYKM içinde yüksek yapılaşma ilk olarak Bayraklı’da başlamıştır. 2005 yılında 76 m ve 90 m’lik iki blok olarak tamamlanan Sunucu Plaza, alanın ilk yüksek yapılarıdır (Şekil 8). 2010 yılından 2024’e kadar yükseklikleri 100m ile 200m arasında değişen çok sayıda yapı inşa edilmiştir. Bu yapıların bir bölümü endüstri mirası tescilli parsellerde yer almaktadır. Öte yandan, henüz yapılaşmanın olmadığı, ancak yüksek yapı olasılığının bulunduğu parseller de mevcuttur. Bununla birlikte tescilli olmadığı için yıkılmış endüstri mirası yapılar da söz konusudur. Tüm bu alanlar ve günümüzdeki yapılaşma durumları aşağıda aktarılmaktadır.

Şekil 8. Bayraklı'daki ilk yüksek yapılar (<https://megapolgroup.com/sunucu-ve-marti-plazalar/>)

3.1 Yüksek Yapılaşma Olan Endüstriyel Miras Alanları

- SÜMERBANK

Sümerbank İzmir Basma Sanayii Müessesesi 1953 yılında kurulmuştur. Kent sanayisinin gelişimindeki simgesel örneklerden biri olan işletme 14.11.2000 tarihinde kapatılmış ve malvarlığı 9.10.2002 tarihinde İzmir İl Özel İdaresi'ne devredilmiştir. 2014 yılında İl Özel İdaresi'nin kapatılmasıyla birlikte kurumun tüm taşınmazları hazineye devredilmiştir. Günümüzde arazinin bir bölümü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi eğitim kampüsü olarak kullanılmaktadır. Arazinin kalan bölümünde eski sanayi yapıları atıl durumda yer almaktadır.

Yerleşkenin bulunduğu parsel, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planında; ÖPA, Resmi Kurum Alanı- İlköğretim Alanı, Taks: 0.50, Kaks: 1.50 Hmax:12.80 olarak planlanmıştır. Ancak, Özelleştirme Dairesi Başkanlığı mülkiyetinde bulunan parsel, 2023 yılında İl Emniyet Müdürlüğüne tahsis edilerek, 1/1000 ölçekli UİP Değişikliği yapılmış ve ilgili revizyon 06.02.2023 tarih, 48/2023 sayılı Konak Belediyesi İl Meclis Kararı ile onaylanmıştır. Parsel içindeki tescilli “basma sanayi yapıları, buhar santrali yapısı ve ağaçlar” sebebiyle İzmir I Nolu Koruma Kurulunun da onayı alınmıştır. Revize edilen imar planında şu ifadelere yer verilmiştir:

“Mevcut yapılar arasındaki tescilli basma işletme fabrika yapısı yaklaşık 16000 m²'lik ve tescilli buhar santrali yapısı yaklaşık 750 m²'lik taban alanı barındırmaktadır. Bu yapılar koruma ilkeleri dikkate alınarak hazırlanacak restorasyon projesinde İzmir İl Emniyet Müdürlüğü'nün ihtiyaçları doğrultusunda işlevlendirilecektir”(Özgen, 2023).

Plan değişikliği sonucunda tescilli parseldeki yapılaşma koşulları, Taks: 0.60, Kaks: 2.50, Yençok: 60.00 m Resmi Kurum Alanı (İl Emniyet Müdürlüğü Hizmet Alanı) olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre projesi hazırlanan yapıların inşaatına 2024 yılında başlanmıştır.

- BOMONTİ BİRA FABRİKASI

1912-1913 yıllarında Bomonti-Nektar şirketinin Aydın Bira Fabrikası isminde İzmir’de kurulan yapısıdır. 1928 yılında İzmir’deki fabrika kapanmış, 8 sene kadar atıl kalan tesis 1936 ile 1944 yılları arasında şarap, 1944 ile 2004 yılları arasında ise rakı üretimine devam etmiştir.

Üretimin bu tarihte durmasından sonra uzun süre atıl kalan alanda, İYKM UİP hükümlerinin devreye girmesi ile projelendirme süreci başlamıştır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Gayrimenkul İşlemleri Proje Grup Başkanlığı (2017) tarafından hazırlanan plan açıklama raporunda parsel içerisinde bulunan yapıların “idari bina, sosyal tesis, yemekhane, misafirhane, lojmanlar, ambarlar, şarap ve rakı üretim birimleri gibi yapı tesislerden” oluştuğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda plan değişikliği ile parsel Merkezi İş Alanı (MİA) niteliğinden, Ticaret+Konut Alanına dönüştürülmüştür. Yanı sıra ilgili tarihteki plan notlarına göre yençok ‘serbest’ olarak uygulanmıştır.

Günümüzde alanda Mahal Bomonti adı ile anılan lüks konut ve ticaret yapısının inşaatı sürmektedir. Parsel içinde yer alan tarihi yapılar ise yapı kompleksinin bir parçası olarak kültür, sanat ve alışveriş işlevleriyle restore edilmektedir. Yeni inşa edilen yapı İzmir’in en yüksek yapısı olup, yaklaşık 240 metre yüksekliğindedir (Şekil 9).

- TARIŞ ARAZİLERİ

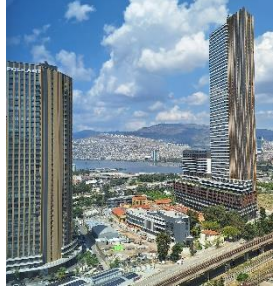

Liman Arkası alanında, TCDD yapılarının bitişindeki büyük arazi, TARIŞ birliklerine ait olup, 1950’lerden sonra inşa edilmiş idari yapılar ve üretim birimleri tescilli olmamaları dolayısıyla yıkılmıştır. Tariş birlikleri ile Emlak Konut GYO’nın 2016 yılında iş birliği protokolü yapması sonrasında 2023 yılında arazi üzerinde üç ayrı yapı kompleksinin inşaatı başlamıştır. Yapılar bölgenin Özel Uygulama Alanı içinde olmaları sebebiyle yençok:50 metre koşuluna tabidir. Bununla birlikte söz konusu yapılaşma alanı tescilli endüstri mirası parsellerle çevrilidir.

- TURAN BÖLGESİ

Konumu dolayısıyla oldukça değerli olan bölge, uzun dönemdir atıl kalmış yapıların bulunduğu, az sayıda kıyı yapısında sosyal-kültürel işlevlerin yer aldığı bir alandır. Ancak bölgenin İYKM sınırlarına dâhil olması ile birlikte

ekonomik değeri de artmış ve projeler geliştirilmeye başlanmıştır. Günümüzde, Giraud yazlık evinin olduğu parselde lüks yapı kompleksi inşaatı sürmektedir. İmar planında “Turizm+Ticaret Alanı” olarak belirtilen parselde, yapı yüksekliği 200 metre olarak sınırlandırılmıştır.

Tablo 1. Yüksek yapılaşmanın olduğu parseller

		ESKİ FOTOĞRAFLAR	GÜNCEL FOTOĞRAFLAR VE PROJELER	
TESCİLLİ PARSELLER	SÜMERBANK	 https://www.erolsasmaz.com/?oku=2022	 U. D. Tunca arşivi, 2024	 https://www.gercekizmir.com/haber/Izmir-in-yeni-emniyet-binasi-icin-imzalar-atildi/154789
	BOMONTİ BİRA FABRİKASI	 Plan açıklama raporu, 2017	 https://erolsasmaz.com/?oku=2029	 U. D. Tunca arşivi, 2024
	GIRAUD YAZLIK EVİ	 https://www.levantineheritage.com/turan.htm	 U. D. Tunca arşivi, 2024	
TESCİLSİZ PARSELLER	TARİŞ	 https://www.facebook.com/tarisliler/photos	 U. D. Tunca arşivi, 2024	

3.2 Yüksek Yapılaşma Olasılığı Bulunan Endüstriyel Miras Alanları

- ELEKTRİK FABRİKASI

1925 yılında yapılan bir anlaşma sonucu Belçikalı Traction-Electricite adlı şirkete İzmir’de elektrik üretimi ve tramvay işletimi hususunda imtiyaz verilmiş, fabrika 18 Ekim 1928 günü hizmete başlamıştır. Fabrikada deniz suyu kullanılarak, linyit ve kömür ile elektrik enerjisi üretilmiştir. Elektrik Fabrikası 1943 yılında kamulaştırılarak, mülkiyeti 1944 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne devredilmiştir. 1958 yılında Türkiye Elektrik Kurumu’nun (TEK) kurulmasından sonra, Elektrik Santrali de 1 Temmuz 1971’de TEK’e devredilmiştir. Ekonomik ömrünü doldurması sebebiyle 1989 yılında üretim dışı bırakılmıştır.

1995 yılında fabrikanın bulunduğu parsel, tapuda TEDAŞ adına tescil edilmiş ve santral odası hurda satışına çıkarılmıştır. Santralin sökülmesi sırasında çıkan yangında hasar gören yapı, 1998 yılında ilgili koruma kurulu kararı ile tescil edilmiştir.

İzleyen süreçte mülkiyeti Özelleştirme İdaresi Başkanlığına devredilen Elektrik Fabrikasının bulunduğu alan için ilgili imar planlarında “Özel Uygulama Alanı” plan kararı öngörülmüştür. Günümüzde harap durumdaki yapının bulunduğu parselde plan değişikliği yapılmak istendiğine ilişkin bilgiler ve bu kapsamda kurumların itirazlarının yer aldığı karşıt görüşlerle tartışmalar sürmektedir.

- ŞARK SANAYİ

Yerleşke, 1892 yılında “Couzinery-Pittaco” isimli bir un fabrikası olarak faaliyete başlamış, daha sonra iplik fabrikasına dönüştürülmüştür. 1895 yılında Ellie Guiffroy ve Charles Verbeke tarafından ismi “Compagnie Industrielle du Levant” olarak yenilenmiş ve mensucat fabrikası kurulmuştur. Şirketin merkezi İzmir’e taşındıktan sonra, 1924 yılında fabrikanın ismini “Şark Sanayi Kumpanyası” olarak değiştirilmiştir (Zeybek, 2022:38) . Fabrika 1950’lere kadar etkin olmuş, 1976’da sahibi Verbek’in ölümü sonrasında tasfiye edilmiş ve yerleşke satışı gerçekleşmiştir. Günümüzde arazi Kuru ve Paralı holdinglerine aittir (Karadağ vd., 2020: 65). 1990’larda yerleşke içindeki yapıların birçoğu yıkılmış, kalan az sayıdaki yapı 1998 yılında tescillenmiştir. Günümüzde tümüyle atıl ve harap durumdadır. Özel Proje Alanı olan parselin imar durumunda “Kısmen Turizm, Ticaret, Kültür” işlevi ifadesi yer almaktadır. Arazi üzerinde herhangi bir proje bilgisine ulaşılmamıştır.

- PİYALE

1922’de Türkiye’nin ilk makarna fabrikası olan Piyale’nin İzmir üretim tesisi 1955’te Bayraklı’da kurulmuş, kentin simge sanayi işletmelerinden biri durumuna gelmiştir. Bayraklı’daki fabrika 2007 yılında kapanmış ve başka bir şehre taşınmıştır. Söz konusu arazi 1/5000 Nazım İmar Planında MİA (Merkezi İş Alanı) olarak belirlenen parselde yer almaktadır. Alanda bulunan Cumhuriyet Dönemi endüstri yapıları tescilli olmamaları dolayısıyla yıkılmış olup, en son Eylül 2024’te yapılan imar planı değişikliği ile parsel Ticaret+Konut Alanı olarak düzenlenmiş ve yenecek 200 metre olacak şekilde onaylanmıştır (Baldan vd, 2024). Sabancı Holding mülkiyetinde olan arazide hazırlanan uygulama imar planı doğrultusunda iş kuleleri için proje hazırlandığı haberleri medyada yer almaktadır (URL 3).

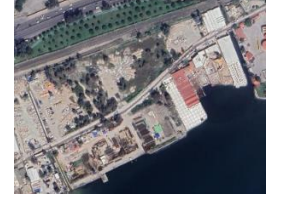
- KULA MENSUCAT

Kula Mensucat, 1930’lu yıllarda kurulmuş olup, İzmir Bayraklı’ya 1951 yılında taşınmıştır. Şirket sahibinin vefatından sonra 1986’de iflas eden şirketin satışı gerçekleşmiş, 2000’li yılların başında üretim tamamen durmuştur. İzmir 5’inci İcra Dairesi tarafından satışa çıkarılan, 33 dönüm üzerine kurulu fabrikası, düğün salonu, arsa ve ağaçların da bulunduğu 3 ayrı parselden 2’sini Ziraat Bankası 2015 yılında satın almıştır (URL 4). Bayraklı’daki fabrika yerleşkesi 2023’te tümüyle yıkılmış olup (Şekil 10), arazi sahibi Ziraat Bankası’nın yapı koşullarına uygun olarak proje geliştirmesi beklenmektedir. Arazi, 2011 yılında onaylanmış imar planında MİA olarak belirlenmiştir.

- TURYAĞ

Turan semtinin simgesi durumuna gelen en önemli sanayi tesisi Turyağ Fabrikasıdır. 1916 yılında kurulan fabrika, 91 yıllık üretimin ardından 2007 yılında kapanmıştır. Fabrika yerleşkesi tümüyle yıkılmış olup, Turizm+Ticaret Alanı olarak uygulama imar planında yer almaktadır. Yan parselde inşaatı süren yüksek yapılaşmanın (Şekil 11) bu alanda da uygulanacağı öngörülmekte olup, alanda lüks yat marinası yapılacağına dair medyada haberler yer almaktadır (URL 5).

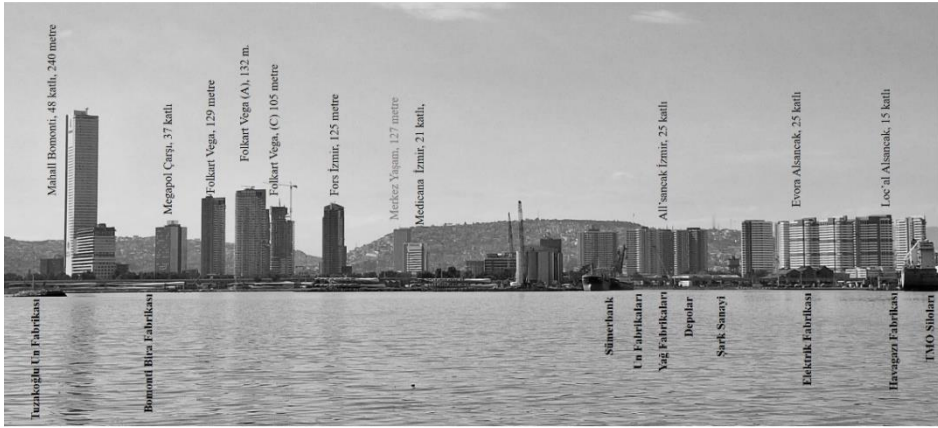
Tablo 2. Yüksek yapılaşma olasılığı bulunan parseller

TESCİLLİ PARSELLER	ELEKTRİK FABRİKASI			
		https://www.erolsasmaz.com/?oku=2021	U. D. Tunca arşivi, 2024	
TESCİLLİ PARSELLER	ŞARK SANAYİ			
		https://www.erolsasmaz.com/?oku=2001	U. D. Tunca arşivi, 2024	
TESCİLSİZ PARSELLER (YIKILMIŞ YAPILAR)	PIYALE MAKARNA FABRİKASI			
		https://www.erolsasmaz.com/?oku=2106		https://kulturenvanteri.com/tr/yer/piyale-makar-na-fabrikasi/#16.41/38.459972/27.169447
TESCİLSİZ PARSELLER (YIKILMIŞ YAPILAR)	KULA MENSUCAT			
		https://www.erolsasmaz.com/?oku=2103	https://www.arkitera.com/soylesi/izmirdeki-yasam-temposu-tasradinamigini-kaybetmemeli/	https://earth.google.com/web/(07 Aralık 2024)
TESCİLSİZ PARSELLER (YIKILMIŞ YAPILAR)	TURYAĞ FABRİKASI			
		https://kentstratejileri.com/tag/turyag/		https://earth.google.com/web/(07 Aralık 2024)

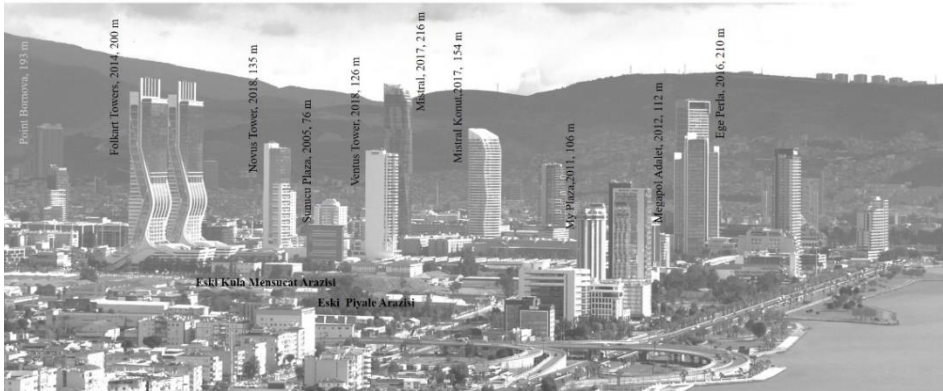
Tablo 3. Endüstri mirası parsellerdeki yapı ve proje bilgileri

	YAPI ADI	KONUM	AÇILIŞ – KAPANIŞ / YIKIM TARİHİ	PARSEL TESCİL TARİHİ	SON PLAN TARİHİ VE PLAN NOTU	MÜLKİYET	PROJE ADI VE UYGULAMA DURUMU	KÜLTÜREL MİRAS YAPILARININ DURUMU
TESCİLLİ PARSELLER	BOMONTİ BİRA FABRİKASI	LİMAN ARKASI Halkapınar	1912 - 2004	2008	2018 Ticaret+Konut Alanı TAKS= 0,40 KAKS= 3,50 Y ENÇOK:SERBEST	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı	Mahal Bomonti (İnşaat Aşamasında)	Restore ediliyor.
	SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ	TURAN	19. YY SONU - 1998	1998	2021 Turizm+Ticaret Alanı TAKS= 0,45 KAKS= 3,50 Y ENÇOK: 200 m	Rönesans Holding	Neva Yalı (İnşaat Aşamasında)	Restore ediliyor.
	SÜMERBANK	LİMAN ARKASI	1953 - 2000	2004	2023 Resmi Kurum Alanı TAKS: 0.60 KAKS: 2.50 Y ENÇOK: 60.00 m	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı	İl Emniyet Müdürlüğü (İnşaat Aşamasında)	Harap durumda
	ŞARK SANAYİ	LİMAN ARKASI	1924 - 1976	1998	2021 Kismen Park Kismen Turizm+Ticaret+Kültür Alanı Emsal: 3,5	Koru Grup	Proje bilgisi bulunamadı.	Harap durumda
	ELEKTRİK FABRİKASI	LİMAN ARKASI	1925 - 1989	1998	2011 ÖZEL PROJE ALANI Kültürel Tesis TAKS: 0,5 Emsal:1,5	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı	Proje bilgisi bulunamadı.	Harap durumda
TESCİLLİ OLMAYAN PARSELLER	TARIŞ	LİMAN ARKASI	1950'LER - 2023	-	2021 Turizm-Ticaret+Konut Alanı Kat adedi: Zemin+24	Tariş+Emlak Konut Gyo	All'sancak Evora Loc'alsancak (İnşaat Aşamasında)	Endüstri yapısı bulunmuyor, yıkılmış.
	PIYALE	BAYRAKLI	1955 - 2007	-	2024 MİA (Merkezi İş Alanı) TAKS: 0,4 Emsal:3,5	Sabancı Holding	Sabancı Kuleleri	Endüstri yapısı bulunmuyor, yıkılmış.
	KULA MENSUCAT	BAYRAKLI	1951 - 2000	-	2021 MİA (Merkezi İş Alanı) TAKS: 0,4 Emsal:3,5	Ziraat Bankası	Proje bilgisi bulunamadı.	Endüstri yapısı bulunmuyor, yıkılmış.
	TURYAĞ	TURAN	1916 - 2007	-	2021 Turizm+Ticaret Alanı TAKS= 0,45 KAKS= 3,50 Y ENÇOK: 200 m	Nokta İnşaat (Hayat-Torunlar-Sur Yapı Ortaklığı)	AVM, rezidans, marina planlanıyor.	Endüstri yapısı bulunmuyor, yıkılmış.

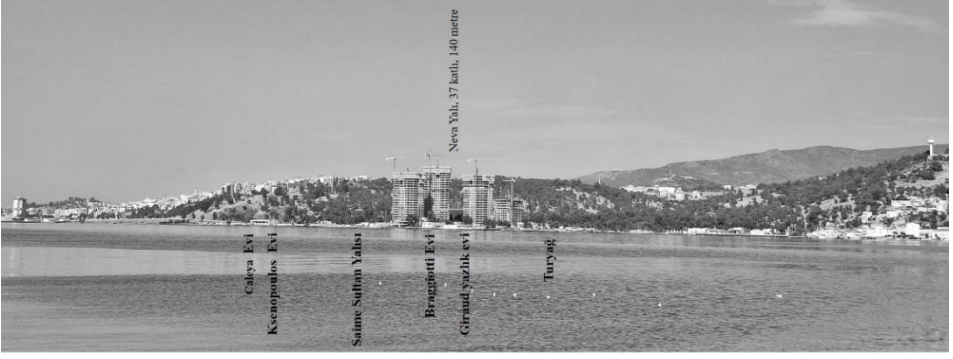
Söz konusu yüksek yapılaşmalar, son on yıl içerisinde kent silüetinin de hızla değişmesine neden olmuştur. Liman arkası Halkapınar bölgesinde kentin en yüksek yapısı yer alırken, tescilli yapıların yoğun olduğu alanda yapı yükseklikleri daha düşüktür (Şekil 9). Bayraklı, Salhane bölgesi kentin ‘gökdelenler bölgesi’ olarak anılmakta olup, çeşitli yükseklikteki yapılar kent silüetini etkilemektedir (Şekil 10). Turan bölgesi ise günümüze dek az katlı ve düşük yapı yoğunluğuna sahip bir alan iken, 2024 yılında başlayan inşaatlarla kentin hızla dönüşen bir bölgesi durumuna gelmiştir (Şekil 11).

Şekil 9. Liman Arkası bölgesindeki yüksek yapılaşma (Fotoğraf: U. D. Tunca arşivi, 2024)

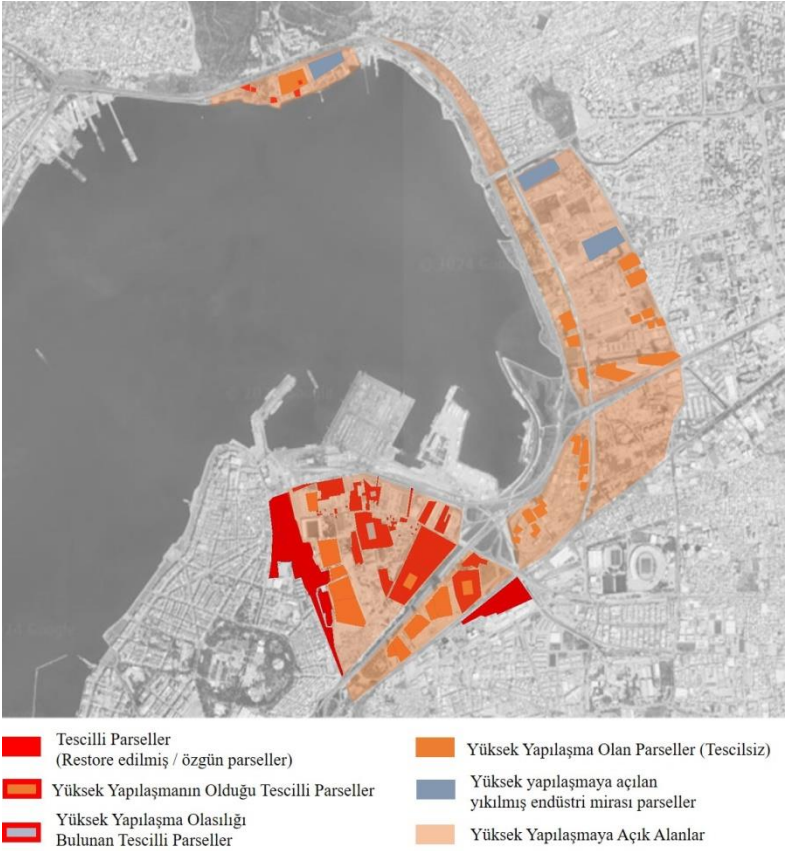

Şekil 10. Bayraklı, Salhane bölgesindeki yüksek yapılaşma (Fotoğraf: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:G%C3%B6kdelenler_b%C3%B6lgesi.jpg)

Şekil 11. Bayraklı, Turan bölgesindeki yüksek yapılaşma (Fotoğraf: U. D. Tunca arşivi, 2024)

Tescilli parseller ve yüksek yapılaşma alanlarının İYKM içindeki konumları ve dağılımları Şekil 12’de görülmektedir.

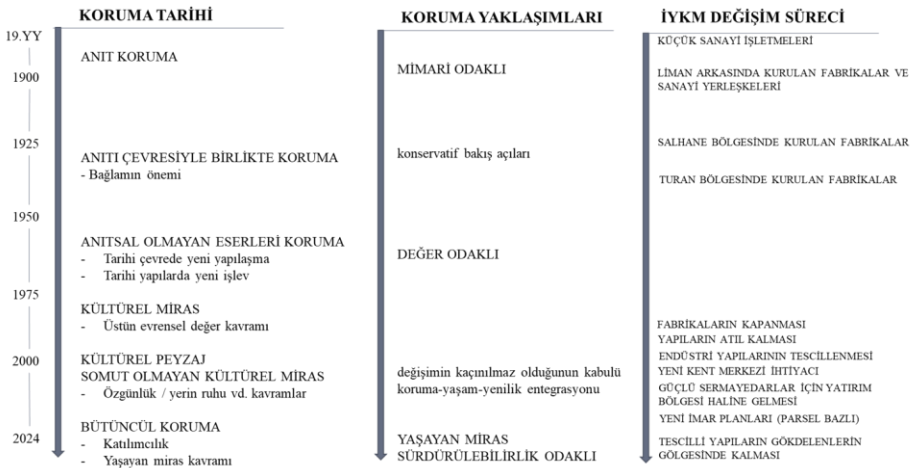
Şekil 12. İYKM içindeki parsellerde yüksek yapılaşma durumu

4. İYKM Plan Kararlarının Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi

Koruma disiplininin gelişim tarihine bakıldığında, 19. Yüzyılda gelişen ilk söylemlerin anıt koruma düzeyinde olduğu, günümüzde ise koruma yaklaşımlarının somut ve somut olmayan değerlerin bütüncül korunmasına doğru değişim gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla, mimari ve fiziksel unsurlara odaklı koruma ve restorasyon anlayışının, değişim ve gelişimi kabul eden, sürdürülebilirlik ve yaşayan miras kavramlarını odak alacak biçimde evrildiği belirtilebilir (Şekil 13). Bu süreçte geliştirilen, Türkiye'nin de imzası bulunan çok sayıdaki uluslararası belge ve tüzük de bu bağlamda 'özgünlük, yerin ruhu, kültürel peyzaj' gibi kavramların öne çıktığı metinlerle günümüzdeki koruma yaklaşımlarına ışık tutmaktadır (URL 6).

Ülkemizdeki koruma mevzuatı, tek yapıların parsel ölçeğinde tescil edilmesini gerektirirken, bütüncül koruma gerektiren durumlarda sit alanı olarak tescil edilmesi ve Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanması söz konusudur. Sit alanı olmayan alanlarda, tescilli yapıların dışında kalan parsellerde uygulama imar planları ve hükümleri geçerlidir.

İzmir Yeni Kent Merkezi içinde çok sayıda tescilli yapı bulunmakla birlikte, alan ölçeğinde bir koruma kararı bulunmamaktadır. 1990'ların sonundan itibaren yapılar tescillenmiş, ancak yukarıda aktarıldığı gibi, hemen ardından bölge, yeni bir kent merkezi yaratılması için seçilmiştir. Dolayısıyla hazırlanan imar planlarında tescilli yapılar, yasal bir zorunluluk olarak korunmuş, ancak plandaki tüm diğer kararlar bu yapılardan bağımsız olarak düzenlenmiştir.

Şekil 13. Koruma yaklaşımlarının gelişimi sürecinde İYKM'nin değişimi

“Tarihi çevrede yeni yapılaşma, tarihi yapılara yeni işlev verilmesi” gibi başlıklar, koruma disiplini içerisinde 20. Yüzyıl başından beri üzerinde tartışılan ve yorumlanan temel kavramlar arasında yer almaktadır. Bu hassasiyet, yapıların çevresiyle birlikte korunması gerekliliğinin kabulünden başlayarak günümüzdeki yenilikçi koruma yaklaşımları dâhilinde de önemini korumaktadır. Ancak, alan ölçeğinde koruma düzenlemeleri bulunmadığı durumlarda, yeni yapılaşma hükümlerinin tescilli yapılar göz ardı edilerek verilmesi durumunda, söz konusu kavramsal başlıklar ve bu alandaki tartışmalar da yok sayılmaktadır. Sit alanı olarak korunan bölgelerde, koruma amaçlı imar hükümleri gereğince, yeni yapılaşmaya dair kısıtlamaların dokuyu koruma odaklı olduğu, yeni yapı tasarımlarında dokunun mimari özelliklerine uygun projelere izin verildiği, kütle ve gabari dışında pencere boyutları, cephe düzeni gibi konularda dahi kısıtlamalar getirildiği görülmektedir. Buna karşın, tek yapı ölçeğinde koruma bulunan tarihi çevrelerde benzer bir yaklaşım mümkün olmamaktadır.

Günümüzde koruma disiplini, yeniliğe direnmeyen, çağdaş gereksinimleri dikkate alan, kapsayıcı ve sürdürülebilir yaklaşımlar kabul görmektedir. Bu durum, teknoloji ve bilişim çağında, hızlı kentsel büyüme, sosyal – kültürel değişimler çerçevesinde kaçınılmazdır. Bununla birlikte, koruma ve yenilik bir ikilem olarak ele alınmayıp, bir bütün içinde geçmiş değerlerin geleceğe aktarılmasında mevcut olanakların doğru ve sistemli bir biçimde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu da gerek tek yapı gerekse kent ölçeğinde tarihi yapıların da gelişim sürecine katıldığı süreçte mümkün olmaktadır.

Yüksek yapılaşma, hızla gelişen metropol kentlerde, daha küçük parsellerde daha fazla kişiye hizmet etme olanağı sağlamaktadır. 1931’de New York’ta inşa edilen Empire States binası 1972’ye kadar dünyanın en yüksek yapısı olma unvanını korumuştur. 21. Yüzyılda malzeme, yapı teknolojisi ve mühendislik biliminin hızla gelişmesiyle birlikte yapı yükseklikleri sürekli aşmaktadır. Korunması gerekli yapıların bulunduğu tarihi çevrelerde de yüksek yapılaşma dünyanın birçok yerinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuyla ilgili, Historic England, yüksek yapılaşmanın tarihi çevrelerde yaratabileceği etkiler, yapı tasarımlarında dikkat edilmesi gereken unsurlar ve korumaya yönelik önerileri içeren bir rehber hazırlamıştır. Rehberine göre, bu etkileri belirlemek için aşağıdaki faktörlerin dikkate alınması gerekir:

Yerlerin kalitesi: Tarihi karakter ve bağlam dâhil olmak üzere bir yerin ayırt edici nitelikleri ve değerleri;

Miras: Tarihi çevrenin önemini ve bu öneme olası etkisini anlamak;

Görsel: Sokak manzarası, kasaba veya şehir manzarası ve daha geniş kentsel ve kırsal manzaralar ve görünümler üzerindeki etki. Buna miras varlıklarının yerleşimi dâhildir;

İşlevsel: Tasarım, somut karbon ve karbon maliyeti, inşaat ve işletme;

Çevresel: Rüzgâr tünelleri, kanyon etkisi, gölgeleme, parlama ve hava kalitesi gibi yerel mikro iklimler üzerindeki etki ve bu mikro iklim değişikliklerinin yapıları üzerindeki etkisi ve bunların nasıl deneyimlendiği açısından miras varlıkları üzerindeki etki;

Bütüncül: Mevcut, onaylanmış ve önerilen yüksek binaların miras varlıkları üzerindeki birleşik etkileri.

Bu faktörler dikkate alınarak yapılacak tasarımlarda tarihi çevrenin anlaşılması, bunun için de “Yerel bağlama yanıt, Yerel çevre üzerindeki etki, Mimari kalite, İşlevsel tasarım, Sürdürülebilir tasarım ve inşaat, İyi tasarlanmış kapsayıcı bir ortam” benimsenmiş olması gerektiği vurgulanmaktadır. Yapılaşma konusunda yetkili yerel yönetimlerin, bu çerçevede projeleri değerlendirmesi gerektiği önerilmektedir. Bununla birlikte, doğru tasarımlar yapıldığı takdirde yüksek yapılaşmanın tarihi yapıya üzerinde gerek görsel gerekse simgesel bağlamda olumlu katkıları olabileceği de belirtilmektedir (Historic England, 2022).

Tarihi çevrelerde planlama kararlarının önemi açısından Avrupa'nın en turistik başkentlerinden biri olup, planlı kent dokusu ile bütüncül korumanın önemli simgelerinden olan Paris şehri örnek olarak belirtilebilir. 1973 yılında tamamlanan Montparnasse Kulesi, tarihi çevre içinde yer alan tek yüksek yapı olup 210 metre yüksekliğindedir. Bununla birlikte günümüzde dahi “yerel halk tarafından nefret edilen yapı” olarak belirtilmekte, yapının tek iyi özelliğinin üst katlarından sunduğu Paris manzarası olduğu vurgulanmaktadır (URL 7). Öte yandan, kentin yeni merkezi olarak belirlenen La Defence bölgesi, yüksek yapılaşmanın yoğunlaştığı alan olup, kentin en önemli tarihi ulaşım akslarından birini karşılamaktadır. Bu bölge artan nüfus ve yeni yapı ihtiyacını karşılar, Paris'i ziyaret eden turistlerin de ilgisini çekecek odak noktalar oluşturulmuştur. Böylelikle, kentin yeni merkez gereksinimini karşılayan, tarihi çevreye doğrudan etki etmeyen ancak bütünleşen bir planlama örneği gerçekleştirilmiştir (Şekil 14).

Şekil 14. Paris Montparnasse Kulesi (solda) ve La Defence Bölgesi (sağda)

Yüksek yapılaşmanın hızla arttığı günümüzde bu yapıların getirdiği olanaklara karşın, kent ve insan üzerindeki olumsuz etkiler de araştırmalarla ortaya konulmaktadır (Ghazaleheniya ve Özsavaş Akçay, 2022). İzmir Yeni Kent Merkezi odak alınarak yapılan çalışmalar arasında, planlama kararlarını neoliberal kentleşme politikaları açısından (Tutar, 2019), çevresel algı açısından (Yaliner ve Türkseven Doğrusoy, 2016) ve yarattığı gölge etkisi açısından (Yaliner ve Diktaş, 2021) irdeleyen yayınlar bulunmaktadır. Yazarların belirttiği olumsuzluklar bir araya getirildiğinde İYKM'deki yeni yapılaşmanın etkileri şöyle sıralanabilir:

Arazi kullanımı (işlevsel) değişim

Mülkiyet dokusunda değişim

Gayrimenkul satış ve kira bedellerinin değişimi

Kent silüetinin değişimi

Kentsel dokuda (arazi büyüklükleri, yapı alanları) değişim

Kentin altyapısına aşırı yük gelmesi

Ulaşım, trafik, otopark sorunu

Çevresel etkiler (gölge, rüzgâr, kanyon etkisi vb.)

Yapay iklimlendirme sistemlerinin insan ve çevre sağlığına etkileri

Sermaye güçlerinin kar artırma aracı olmaları

Mekânsal soylulaştırma

Çevresel algının değişimi

Yoğunluk, kalabalık, çevresel stres gibi olumsuz psikolojik etkiler

Eski kent dokusu ile uyumsuzluk

Bu etkenler, alanda bulunan endüstri mirası yapıların korunması açısından da olumsuzluklara sebep olmaktadır. Öncelikle alanın bütüncül olarak değerlendirilmesi artık mümkün görünmemektedir. Parlapan, Ecemiş Kılıç ve Mercan (2023) tarafından hazırlanan Endüstriyel Miras Rotası, alanın gelişimine kültürel turizm aracıyla katkı sağlayacak önerileri kapsamaktadır. Ancak, çevrenin kentsel, mekânsal ve sosyal dönüşümü, bu koruma yaklaşımlarının uygulanabilirliğini büyük ölçüde zedelemektedir. Yapılara verilecek işlevler çevresel değişime uygun olmak durumdadır. Çoğunlukla öncelik verilmesi önerilen kamusal alan ve işlevler, rant odaklı değişimlerin bulunduğu çevrelerde geri planda kalmakta olup, daha çok tüketime yönelik işlevler ön plana çıkmaktadır.

Buna örnek olarak yüksek yapılaşmanın olduğu tescilli parseller gösterilebilir. Liman arkasındaki Bomonti bira fabrikası ve Turan'daki tescilli sivil mimarlık örnekleri yüksek yapılaşmanın olduğu parsellerdir. Söz konusu tarihi yapılar tescilli olmaları dolayısıyla zorunlu olarak "korunmuş" bununla birlikte "tarihi yapıların restorasyonu" elit bir olgu olarak sunulurken, yapı komplekslerinin reklamlarında yer almıştır (Şekil 15 ve 16). Söz konusu yapılar, lüks restoranlar ve alışveriş merkezi benzeri işlevlerle yenilenmektedir.

Şekil 15. Turan'daki tescilli sivil mimarlık yapılarının yeni yapı reklamlarında kullanılması <https://www.nevayali.com>

Şekil 16. Liman arkasındaki endüstri yapısının yeni yapı reklamlarında kullanılması
<https://www.mahallbomontiizmir.com/anasayfa>

Şekil 17. İYKM güncel hava fotoğrafı (https://www.instagram.com/izmir_gokdelenleri;
paylaşım tarihi: 08.06.2024)

Şekil 17, İzmir Yeni Kent Merkezi Liman arkası ve Bayraklı bölümünün güncel durumunu göstermektedir. Bu alanda yoğunlaşan endüstriyel miras yapılarının yüksek yapıların gölgesinde kaldığı ve imar uygulamalarının süreceği düşünüldüğünde alan ölçeğinde bütüncül koruma yaklaşımlarının büyük ölçüde olanaksızlaştığı görülmektedir.

Bütüncül korumanın, kentlerin gelişimine olumlu katkıları çok yönlüdür. Miras yapılarının kullanımı, atıkları azaltmak ve mevcut kaynakları en üst düzeye çıkarmak ve dolayısıyla kalkınmaya katkı sağlamanın bir aracı olarak görülmektedir (URL 8). Benzer şekilde, terk edilmiş endüstri mirası yapılarının uyarlanabilir yeniden kullanım ile canlandırılmasının, sürekli büyüyen şehirlerimiz için sürdürülebilir bir strateji olduğu belirtilmekte ve günümüzde bu konuya duyarlı uygulamaların giderek arttığı vurgulanmaktadır (Moshaver, 2011). Otero (2022) ise, Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi tarafından yapılan son çalışmalara göre, 2019'da tüm Avrupa turizminin %40'ının kültürel turizm olduğunu belirtmekte, ancak kültürel mirasın ekonomik katkının yanı sıra sosyal uyuma katkı sağlayan bir kimlik faktörü olarak öne çıktığına vurgu yapmaktadır. Yazar, muazzam faydalarına karşın, tarihi yapıların koruma faaliyetlerine yapılan yatırımların ve stratejilerin yeterli olmadığına dikkat çekmektedir.

İzmir yeni kent merkezinde de bütüncül korumanın getireceği ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel katkılar göz ardı edilmiş, özgün yapılar yalnızca mimari öğeleri ile biçimsel olarak korunmuştur.

5. Sonuç

İzmir Yeni Kent Merkezi, kentin fiziksel çevresinin iyileştirilmesi ve ekonomik gelişime katkı sağlaması amacıyla geliştirilmiş bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Kentsel tasarım fikir yarışmasıyla başlayan süreç, yirmi yıl gibi bir sürede kentin silüetini değiştirmekle kalmamış, nüfus artışı, trafik yoğunluğunun artışı, ekonomik ve sosyal yapının değişimi, emlak fiyatlarındaki artış gibi çok yönlü dönüşümlere etken olmuştur. Tüm bu etkenler, bölgenin sahip olduğu endüstriyel miras unsurları ve bunların kente katacağı değerlerin göz ardı edilmesine de neden olmuştur. 19. Yüzyıl ve Cumhuriyet Dönemine ait simgesel önemi olan sanayi yapılarının bir bölümü tescillenmeden yıkılmış, tescil edilen yapılar ise gelişen kent dokusu içinde sıkışıp kalmıştır.

Kuban, 2002 yılında, Yeni Kent Merkezi uygulamalarının ilk adımlarının atıldığı dönemde “İzmir’in Tarihi Kimliğini Koruma Bağlamında Düşünceler başlıklı bir metin kaleme almıştır. Yazar, Elektrik Fabrikasını “dünya literatürü içinde bile özel bir statü kazanacak ve dolayısıyla İzmir'e de kazandıracak bir sanayi yapısıdır” olarak nitelendirmiştir. Alandaki endüstriyel miras yapılarının kentin geleceği için önemine vurgu yapmış, korumanın “toplum kültürü” sorunu olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, ekonomik rantı öne çıkarmayan politikaların kenti uluslararası düzeye taşıyabileceğini savunmuştur.

UNESCO Dünya Miras Listesi adaylık süreci devam eden İzmir’de, “koruma odaklı” planlama yaklaşımlarının yalnızca UNESCO alan sınırlarıyla kısıtlı kalmaması, tüm kente entegre edilmesi sağlanmalıdır. Yeni kent merkezi bu bağlamda, yenilik-koruma dengesinin sağlanabileceği, uluslararası düzeyde örnek olabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu, kentin kültürel miras birikiminin, atıl ve faydasız alanlar olarak görülmemesi, aksine kente katacağı ekonomik değerlerin de dikkate alınmasıyla mümkün olacaktır.

İzmir yeni kent merkezindeki endüstriyel miras yapılarının kültürel miras değerini yükselten unsurlar mimari nitelikleri değildir. Söz konusu yapılar, kent tarihine ışık tutmaları, günümüzde geçerli olmayan üretim biçimlerinin tarihi belgeleri olmaları, Cumhuriyet Dönemi sanayi atılımlarının simgeleri olmaları, kent ekonomisindeki yerleri ve körfez kıyı şeridini çevreleyen, liman-tren yolu bağlantılı ulaşım ağları ile üstün miras değerleri taşımaktadır. Bu değerlerin bütüncül olarak korunması için, yüksek yapılaşmanın geliştiği mevcut durum ortaya konularak, tüm çevre yeniden analiz edilmeli ve önümüzdeki süreçte atılacak adımlar için strateji geliştirilmelidir.

İzmir Yeni Kent Merkezi plan kararları, endüstriyel mirasın ve tarihi çevrenin korunması bağlamında değerlendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Kentsel ölçekte:

Bütüncül koruma uygulanmamıştır

Koruma uygulamaları ile sağlanabilecek faydalar göz ardı edilmiştir

Tarihi çevrede yüksek yapılaşmanın etkileri sorgulanmamıştır

Kent silüetinin değişimi kontrol edilmemiştir

Kamusal fayda yerine rant gözetilmiştir

Bölgenin sosyal ve kültürel yapısı göz ardı edilmiştir

Parsel bazlı imar planı değişiklikleri yapılarak bütüncül planlama kararları zedelenmiştir

Tek yapı ölçeğinde:

Tarihi yapılar yalnızca fiziksel değeri, mimari öğeleri ile korunmuş, çevresel bağlam yok edilmiştir.

Tescilli parsellerde yüksek yapılaşmaya izin verilmesi ile tarihi yapıların parsel bütünü ile tescillenmesinin anlamını kalmamıştır

Tarihi yapılara yeni işlev verilmesinde kamusal fayda yerine ekonomik fayda ön planda tutulmuştur

Tarihi yapılar yalnızca tescilli olmaları sebebiyle korunmuş ve bu da bir prestij ögesi olarak sunularak reklam konusu edilmiştir

Bu çalışma ile yürürlükteki imar uygulamalarının İzmir Yeni Kent Merkezindeki endüstriyel miras üzerindeki etkileri ortaya konulmuş, plan kararları koruma söylemleri bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışma, uygulama ve söylemler arasındaki bağın yetersizliğini ortaya koymaktadır. Yanı sıra, yasal düzenlemelerle koruma altına alınmış olan endüstriyel ve kültürel miras öğelerinin uygulama süreçlerinde yalnızca mimari bir unsur olarak ele alındığı görülmektedir. Tüm bu tespitler bütüncül alan koruma yapılabilmesi için ‘kentsel sit’ olarak tescilin gerekli olduğunu, aksi durumda planlama hükümlerinin koruma bağlamında etkin olmadığı belirlenmiştir.

Çalışmanın, endüstri mirası alanlarının kentsel ve toplumsal fayda açısından potansiyelinin anlaşılabilmesi, planlama ve koruma kararlarının bir kentin geleceği üzerinde nasıl etkili olduğunun İzmir örneği üzerinden görülebilmesi bağlamında katkı sağlaması ve bu sayede gelecekte alınacak kararlara ışık tutması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyüz Levi, E. ve Tunca, U. D. (2023). İzmir-Kasaba Demiryolu Hattının Tren Kültür Yolu Bağlamında Değerlendirilmesi. Disiplinlerarası Yaklaşımlarla Kırsal Endüstri Mirası (ed. Füsun Baykal ve Arife Karadağ) içinde, 137-161, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Altınörs Çırak, A. (2005) Kente Yön Veren Aktörler Temelinde İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planı. Ege Mimarlık, 2005/1-53, 32-36.
- Arıtan, Ö. ve Sayar, Y. (2009). İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi ve Dönüşüm Süreçleri. Ege Mimarlık, Sayı: 70, 20-25.
- Baldan, A. ve Baldan, D. (2024) *İzmir İli, Bayraklı İlçesi, Salhane Mahallesi 8722 Ada, 3 Ve 4 Parsellere İlişkin 1/5.000 Ölçekli Nazım İmar Planı Değişikliği Plan Açıklama Raporu*
- Başdoğan, S. ve Manisa, K. (2015). Endüstrileşme Sonrası Kentlerin Dönüşümü, YAPI Dergisi, 404: 50-56
- Beyru, Rauf (2011) 19. Yüzyılda İzmir Kenti. Literatür Yayınları, İstanbul
- Duru, B. (2001) "Gökdelenler ve Kent", Prof.Dr.Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, s.331-362.
- Erdik A. ve Kaplan A.(2009). İzmir Liman Bölgesinde Proje Yarışmasından Nazım İmar Planına Dönüşüm Sorunu. Ege Coğrafya Dergisi, 18/(1-2) (2009), 49-58, İzmir
- Gayrimenkul İşlemleri Proje Grup Başkanlığı (2017) İzmir ili, Konak ilçesi, Halkapınar Mahallesi, 8504 ada 1 nolu, 8505 ada 1 no’lu ve 1454 ada 23 no’lu parseller Uygulama İmar Planı Plan Açıklama Raporu.

- Ghazaleheniya I. & Özsavaş Akçay, A. (2022). The Impact Of Tall Buildings Within The Existing And Historical Urban Environment, Mimarlık Fakültesi Dergisi - Journal of Faculty of Architecture, Cilt-Volume:4 Sayı-Issue: 2 2022.
- Historic England (2022) Tall Buildings Historic England Advice Note 4 <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/tall-buildings-advice-note-4/heag037-tall-buildings-v2/>
- ICOMOS-TICCIH (2011) Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için ortak ilkeleri. (https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0914779001536912340.pdf)
- Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği (2017) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=23722&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- İzmir Kalkınma Ajansı (2021). "İzmir Endüstriyel Miras Envanteri", İZKA <https://izka.org.tr/wp-content/uploads/2021/08/endustriyel-miras.pdf>
- Karadağ, A. ve İncedere, L. (2020) Kentsel Belleğin Sürdürülebilirliği Açısından İzmir'deki Endüstri Miras Alanlarının Önemi: Alsancak Liman Ardı Bölgesi Örneği *Ege Coğrafya Dergisi* 29 (1), 2020, 57-71, İzmir-TÜRKİYE
- Kuban, D. (2002) İzmir'in Tarihi Kimliğini Koruma Bağlamında Düşünceler, *Ege Mimarlık*, 2002/3, 43, 6-8.
- Martal, A. (1992) *19. Yüzyılın İkinci yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Moshaver, A. (2011) "Re Architecture: Old and New In Adaptive Reuse of Modern Industrial Heritage". Theses and dissertations. Paper 1421.
- Otero, J. (2022) Heritage Conservation Future: Where We Stand, Challenges Ahead, and a Paradigm Shift, *Global Challenges*, 2022, 6, 2100084
- Özgen, S. (2023) İzmir İli Konak İlçesi Umurbey Mahallesi 7818 Ada 1 Parselin Bir Kısımında Resmi Kurum Alanı (Emniyet Hizmet Alanı) Belirlenmesine İlişkin 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliği Plan Açıklama Raporu,
- Parlapan, G. Ve Ecemiş Kılıç, S. Ve Mercan, E. G. (2023) İzmir Kenti Ve Yakın Çevresinde Endüstriyel Miras Rotası Önerisi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32(1), 2023, s. 89-113, DOI: 10.51800/ecd.1256253
- Saner, Mehmet (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, *Planlama*, 2012/1-2: 53-66
- Tutar, Ö. (2019) Neoliberal Kentleşme Ekseninde Mekânın Yeniden Üretimi: İzmir Yeni Kent Merkezi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ünal, C. (2019). İzmir'de Sanayinin Mekânsal Gelişimi ve Kümelenme Analizi. B. Gönençgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 280-290) içinde. İstanbul, Türkiye: İstanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/PB/PS12.2019.002.027>
- Yalınar, A. İ. ve Türkseven Doğrusoy, İ. (2016) İzmir Yeni Kent Merkezi'ndeki Yüksek Yapıların Çevresel Algı Bağlamında Değerlendirilmesi, *Yapı Dergisi*.
- Yalınar, A. İ. ve Diktaş, E. O. (2021) İzmir Yeni Kent Merkezinde Yer Alan Yüksek Yapıların Yakın Çevrelerinde Yarattığı Gölge Alanların Işık Hakkı Bağlamında İrdelenmesi, *Ege Mimarlık* 2021-1 (109); 42-47
- Yarışma: İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Liman Bölgesi için Kentsel Tasarım Uluslararası Fikir Yarışması (2002). *Ege Mimarlık*, 2001/4, 2002/1, 40-4, sf. 58
- Zeybek, T. (2022). Osmanlı Devleti Döneminde İzmir'in Dokuma Sanayisi. *Aktüel Arkeoloji*, Kasım Aralık 2022

“Piyale Makarna Fabrikası”, Kültür Envanteri, 5 Kasım 2021, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=167077>.

URL 1: <http://www.bayrakli.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi>

URL 2: <https://kentstratejileri.com/tag/turan/>

URL 3: <https://www.egedesonsoz.com/plan-tamam-izmir-e-sabanci-kulesi-yolda>

URL 4: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kula-mensucatin-yeni-sahibi-ziraat-bankasi-oldu-40015211>

URL 5: <https://www.emlaktasondakika.com/sectorden-haberler/sur-yapi-dan-izmir-bayrakli-ya-610-milyon-tl-lik-yatirim-31705.html>

URL 6: <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>

URL 7: <https://edition.cnn.com/style/paris-most-controversial-building/index.html>

URL 8: <https://www.heritage-matters.ca/articles/the-future-of-heritage-the-next-40-years>

Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında The Museum Hotel Antakya'nın Sentaktik Analizi

Ayşe Akıllı, Bilgehan Yılmaz

Özet

Bir kentin kimliğini sadece bugünün değerleri değil geçmişten gelen hafıza katmanları da oluşturmaktadır. Dünü ve bugünü bünyesinde barındıran çok katmanlı kentlerde yer alan mekânların bugünün yapı bilinci ile korunması ve değerlendirilmesi turizm potansiyeline değer katma bağlamında önemli bir süreci temsil eder.

Bu çalışmanın kapsamını oluşturan The Museum Hotel Antakya böyle bir noktada yer almaktadır. Roma imparatorluğu zamanında dünyanın en büyük dördüncü kenti olan Antioch (Antakya) şehrinin merkez noktasında, Hristiyan dünyası için önemli bir odak/hac noktası olan St. Pierre Kilisesi'ne yakın bir konumda yer alan The Museum Hotel çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar kapsamında farklı dönemlere ait birçok arkeolojik buluntuları ve dünyanın en büyük tek parça mozaiğini bünyesinde barındıran The Museum Hotel Antakya, dünyanın ilk müze otel olma özelliğini taşımaktadır. The Museum Hotel Antakya; özgün, kendine has, birbirini besleyen özel ve kamusal alanın sentezlenerek, sorunsuzca pekişmesi üzerine kurulmuş bir müze oteldir. Bu özellikleri ile içinde bulunduğu bağlamın yarattığı olanak ve potansiyellerini sonuna kadar kullanan, dezavantajları lehine çevirebilen bir tasarım ile bulunduğu kentin turizmini olumlu yönde etkileyen önemli bir yapı olma özelliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel çıkış noktasını ise bu denli değerli bir noktada yer alan yapının geçmişle bugün arasında önemli bir bağ kurarak 'mimari turizm' kapsamında nasıl önemli bir yol izlediğini anlayabilmek oluşturmaktadır. Bu çalışma ile The Museum Hotel Antakya kapsamlı bir biçimde ele alınarak, otel tasarım ve kullanımının farklı katmanlarda yaya hareketlerini birbirine çakıştırmadan nasıl çözümlendiği mekânsal dizim ve graf yöntemi ile analiz edilecektir. Mekânsal dizim yönteminde DepthmapX yazılımından yararlanılmış olup kullanıcı sirkülasyonu, mekânların okunabilirliği, bağlantılılık gibi birçok analizin gerçekleştirildiği çalışmada, elde edilen veriler yorumlanarak sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Kentsel Arkeoloji, Müze Otel, Mimari Turizm, Çok Katmanlı Kentler, Antakya, Mekânsal Dizilim.

A Syntactic Analysis of The Museum Hotel Antioch in the Context of Cultural Heritage Conservation

Abstract

A city's identity is shaped not only by present-day values but also by layers of memory from the past. In multi-layered cities that encompass both past and present, the conservation and evaluation of spaces with contemporary architectural awareness represent an important process in adding value to tourism potential.

The Museum Hotel Antakya is situated at such a significant point. Located in the heart of Antioch (Antakya), which was the fourth largest city in the world during the Roman Empire and is near the St. Pierre Church, an important pilgrimage site for the Christian world, The Museum Hotel is the subject of this study. The Museum Hotel Antakya, which houses numerous archaeological artifacts from different periods and the largest single-piece mosaic in the world, is notable for being the world's first museum hotel. It is a museum hotel built on the synthesis of unique, self-contained private and public spaces that reinforce each other seamlessly. With these features, it is an important structure that positively impacts the city's tourism by fully utilizing the opportunities and potentials created by its context and turning its disadvantages into advantages through its design.

The main objective of this study is to understand how this highly valuable structure, located at such a significant point, establishes an important connection between the past and the present within the scope of 'architectural tourism'. The study will comprehensively address The Museum Hotel Antakya, analyzing how the hotel design and use address pedestrian movements in different layers without overlap through spatial configuration and graph methods. The DepthmapX software has been utilized in the spatial configuration method, conducting various analyses such as user circulation, spatial readability, and connectivity. The data obtained from these analyses are interpreted and concluded.

Keywords: Archaeology, Urban Archaeology, Museum Hotel, Architectural Tourism, Multi-Layered Cities, Antioch, Spatial Configuration.

1. GİRİŞ

İnsanlar günlük yaşamlarını sürdürdükleri mevcut konumlarından geçici süreyle ayrıлып başka konumlara seyahat etmektedir. Yer değişimi sırasında çeşitli ulaşım araçları ve konaklama tesisleri kullanılmaktadır. Dinamik bir hareket olan bu yer değiştirme eylemi sonucunda “turizm” kavramı ortaya çıkmıştır.

Turizm 1970’lerden sonra en önemli kavram ve sektör haline gelmiştir. Dönemlere göre bakıldığı zaman o döneme kadar olan seyahatler ticari ve dini amaçlarla olurken, kişilerin beklentileri ve ülkelerin bu doğrultuda gelişmesi ile turizm faaliyetlerinde farklı kategoriler oluşmaya başlamıştır.

Günümüzde turizm yapılarında kullanıcılara daha önce deneyimlemedikleri alternatifler sunulmaktadır. Çalışma kapsamında incelenecek olan The Museum Hotel Antakya dünyanın ilk müze oteli olmakla beraber ziyaretçilerine müze içerisinde konaklamayı vaat etmektedir.

Müze otelin organizasyon aşamasını tamamiyle arkeolojik kalıntılara oluşturmuştur. Kalıntıların karakterize ettiği alanda içe dönük ve kompakt bir yapı anlayışı yerine içinde bulundurulması gereken mekânlar bağımsız, tekil birimler haline getirilip arkeolojik kalıntıların üst katmanına yayılmıştır.

Tasarımı ve strüktürü ile oldukça özgün ve kendine has bir duruşu olan The Museum Hotel Antakya bulunduğu kentin turizm ve kent ekonomisine katkıda bulunurken, kentin tanınırlığını da arttırmaktadır.

The Museum Hotel Antakya’yı daha yakinen incelemek ve anlayabilmek için çalışma kapsamında Space Syntax yönteminden faydalanılmıştır. Bu yöntemin seçilmesindeki nihai amaç; kullanıcı hareketi ve algısının mekân organizasyonu ile ilişkisi incelemek ve mekânların insanları yönlendirme potansiyellerinin gözlemlenmesidir.

2. MATERYAL VE METOT

The Museum Hotel Antakya’nın Mekânsal Dizim yöntemiyle analizi çalışma kapsamında, literatürde yer alan kavramsal çalışmalar sistematik bir biçimde analiz edilmiştir.

Mekân analiz yöntemlerinden biri olan mekânsal dizim yöntemi (Space Syntax), mekân biçimlenişlerinin kullanıcıların üzerindeki etkilerini tariflemektedir (Çakmak, 2011). Çalışmada da The Museum Hotel Antakya’nın mekânsal kurgusunun kullanıcı hareketi üzerindeki etkileri hususunda incelenerek belirli sonuçlara ulaşılmış değerlendirme ve sonuç bölümünde ortaya konulmuştur.

3. THE MUSEUM HOTEL ANTAKYA

Medeniyetlerin şehri Antakya'da, Hristiyan dünyasının önemli hac noktalarından biri olarak görülen St. Pierre Kilisesi'ne yakın konumdaki arazinin 3. derece arkeolojik sit alanı olması nedeniyle alanda otel yapmak isteyen mülk sahibinin belediye aracılığıyla müzeye başvurduğunu ve yapılan sondaj çalışmaları sırasında Helenistik dönemden İslamiyet dönemine birçok eser ortaya çıkmıştır.

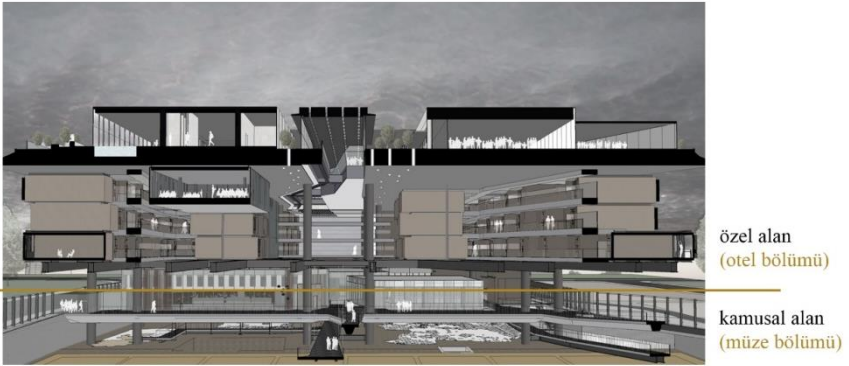
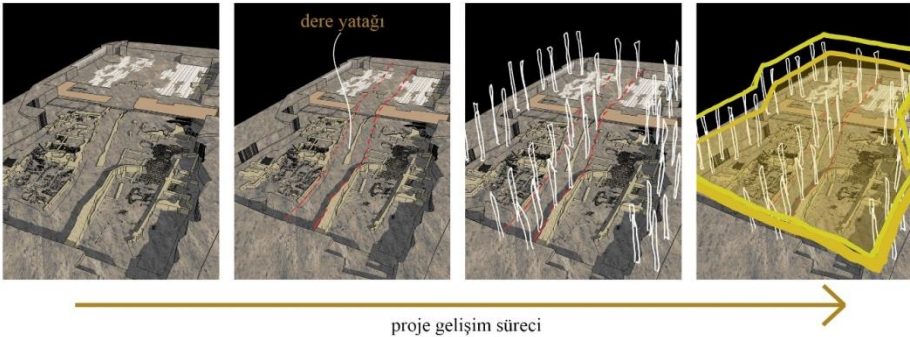
Şekil 1. The Museum Hotel Konumu (Google Maps'ten alınan harita üzerine düzenlenmiştir.)

Arsa sahibi olan Asfuroğlu ailesinin beş yıldızlı otel yapma isteği kazı sonrasında müze-otel fikrine dönüşmüştür. Tarihi kalıntıların korunarak ziyarete açık tutulması ve kamusal kullanımın yapı içerisine alınma isteği ve bu isteğin aslında birbirlerine oldukça zıt olması, tasarımı baştan sona etkileyen etmenlerin başında gelmektedir.

Şekil 2,3,4. The Museum Hotel Kazıları (URL 1, URL 2, 2023).

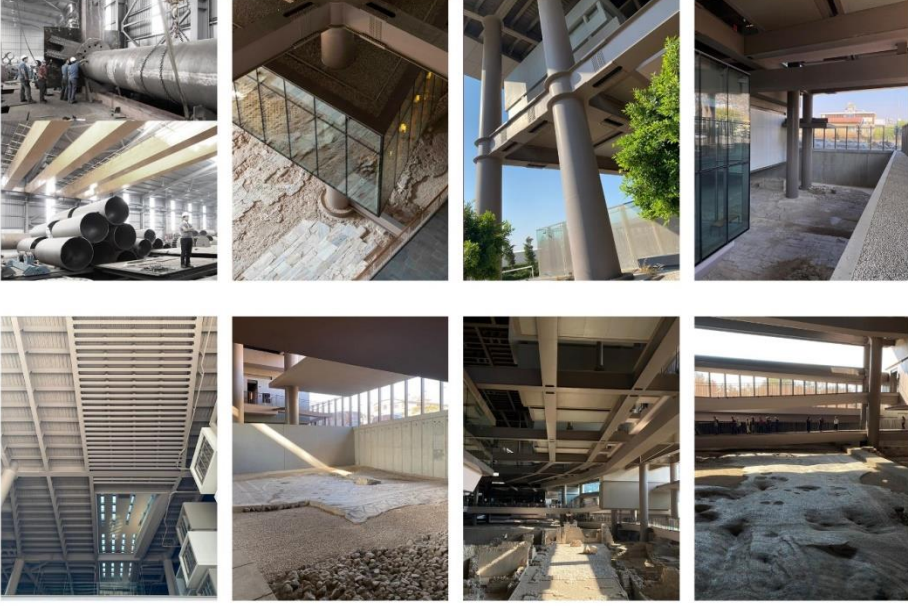
Birçok projede ilk olarak dikkat edilmesi gereken dış çevre koşulları ve bağlam Museum Hotel’de ise yerini alanın içindeki arkeolojik kalıntılara bırakmıştır. Yani aslında projenin şekillenmesinde en önemli rol arkeolojik kalıntıların olmuştur. Kalıntıların karakterize ettiği alanda içe dönük ve kompakt bir yapı anlayışı yerine içinde bulunması gereken mekânlar bağımsız, tekil birimler haline getirilip arkeolojik kalıntıların üst katmanına yayılmıştır. Aynı zamanda Antakya mimarisinde oldukça fazla gördüğümüz “avlulu konut yaşam tarzı”na atıfta bulunulmuştur.

Şekil 5,6. Proje Gelişim Süreci, Kesit (URL 3’den alınan fotoğraf üzerine düzenlenmiştir.)

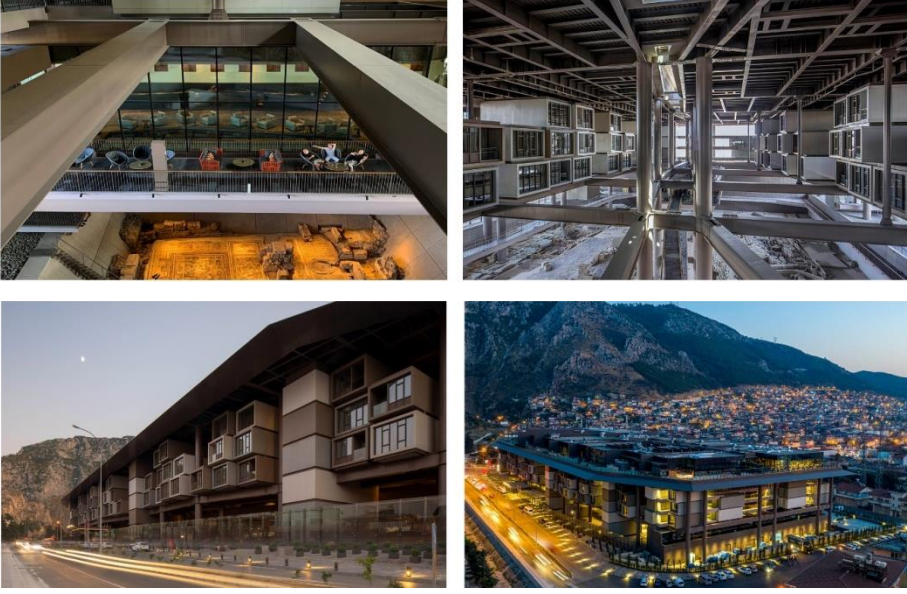
Kazı alanındaki arkeolojik kalıntı izleri takip edilerek olabildiğince az zararla yapının ana taşıyıcısı olan kompozit kolonlar yerleştirilmiştir. Kompozit kolonlar yerleştirilmeden önce hiçbir iş makinesi içeriye girmeden yaklaşık 24 metre derinliğinde 2m çapında 66 tane kuyu kazılarak kompozit kolonlar yerleştirilmiştir. 130 santimete çapındaki çelik kolonlar içerisine beton doldurularak sabitlenmiştir. Kolonların taşıdığı ana üst örtü saçak birçok otelde zemin katta görmeye alıştığımız birimlerle (balo salonu, toplantı salonu, açık

havuz, sosyal tesis ve peyzaj) zenginleştirilerek üst platform olmuş, mimar oteli tepe taklak düşünerek zeminkatta yapamayacağı şeyleri üst örtüde tasarlamıştır. Üst platformda boydan boya açılan yarık ve yer yer açılan deliklerle saçak altına ışık geçirgenliği hedeflenmiştir. Bu platformda yarık figürü kalıntılarda belirlenen eski dere yatağı takip edilerek soyutlanmıştır.

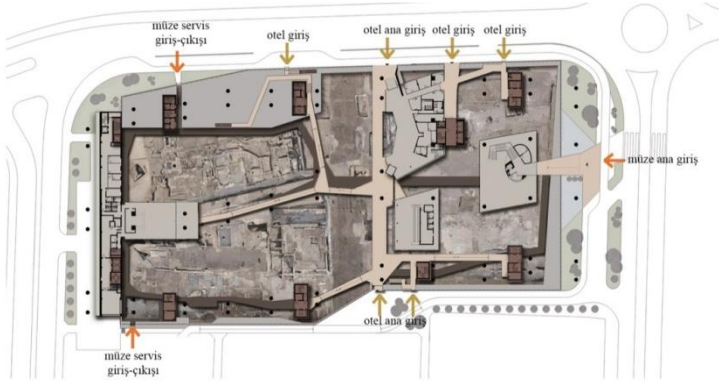
Şekil 7,8,9,10,11,12,13,14. The Museum Hotel'den Farklı Görüntüler (URL 3, Kasım, 2022).

Otel bölümündeki yatak odası üniteleri yanyana gelmiş tekil prefabrike kompartmanlardan oluşmuştur. Bu prefabrike kompartmanlar çelik kirişlerden oluşmuş bir ızgara üzerine yerleşmiş olup geçirgen bir üst dolaşım senaryosuyla kurgulanmıştır. Saçak altında kalan kazı alanı, dışarıdaki iklimsel koşullardan soyutlanmadan ve her açıdan görsel bir şölen sunan bir deneyim mekânına dönüşmüştür. Yarı kapalı teraslar, bahçeler, lobi, lounge, restoran, kafe gibi mekânlar kalıntıların yer aldığı kamusal mekâna yakın seviyede konumlandırılarak bu deneyim daha cazip hale getirilmiştir. Otelin mimarı olan EAA- Emre Arolat Architecture sahibi Emre Arolat bu yapıda mekân standartlarından hiçbir feragat etmeden, mevcut durumu kendi lehine çevirecek tasarım yapmıştır.

Şekil 15,16,17,18. The Museum Hotel'den Farklı Görüntüler (URL 4, URL 5, 2022).

Yapıda özel alan ve kamusal alanın dolaşım senaryosu kurgulanırken, birden fazla giriş tasarlanmış, otel kullanıcılarıyla müze kullanıcılarının birbirleriyle karşılaşmadan sirkülasyonun sağlanması hedeflenmiştir.

Şekil 19. The Museum Hotel Zemin Kat Planı (URL 3, 2022).

Şekil 20. The Museum Hotel Oda Kat Planı (URL 3, 2022).

Şekil 21. The Museum Hotel Teras Kat Planı (URL 3, 2022).

Çalışma kapsamında, Antakya’da bulunan Museum Hotel sayısal veri ve grafiklerle, mekânlar arası ilişkileri, sistematik yapıları göz önünde tutularak mekânsal dizim analizi yöntemleri ve DepthmapX yazılımlarından faydalanarak analiz edilecektir.

4. MEKÂNSAL DİZİM

Mekân dizimi analizi 1970’li yıllarda geliştirilen bir mekân tanımlama yöntemi olup insan zihninde mekânların yansımasını analiz etmeyi sağlayan bir tekniktir. Mekân dizimi analizi ile mekânın soyut karakteristiğini somut bir ifade edilmiş biçimindedir (Hillier ve Hanson, 1997).

Mekânın dizimsel analizi, bir mekanda yer alan insanların hareketlerine matematiksel ve analitik bir bakışla bakılan yöntemdir (Çakmak, 2021). İnsanların tercihleri, beğenileri, duygusal isteklerinden önce bilinçaltılarında yer

alan bilişsel yönelme esas alınır (Çakmak, 2021). Bu bilişsel yönelmeye ek olarak açıklıklar, kapılar, boşluklar da etki etmektedir.

Bir mekân tasarlarken önceden kullanıcı hareketini gözlemlemeyi ve doğru yönelimlerin olduğu bir tasarım yapmayı vaat eden mekânsal dizilim günümüzde oldukça rağbet gören bir yöntemdir.

4.1. Mekânsal Dizilimde Yönteminde Kullanılan Kavramlar

Mekânsal dizilim yöntemi ile bağlantılı bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramları bilerek analizleri yorumlamak daha doğru sonuçlar verecektir.

4.1.1. Graf Şeması

Graf, birbirlerine çizgiler vasıtasıyla bağlanan noktalar kümesidir. Bu kümelemede noktalar mekanı, çizgiler ise mekan arasındaki bağlantıları temsil etmektedir (Levin, 1964).

4.1.2. Beta indeksi

Grafla ifade edilen şebekenin kenar sayısının düğüm sayısına oranına bakılarak, şebeke türünü sayısal bir ifadeyle ortaya koymaktır.

Beta indeksi graf kenar sayısının (E), graf düğüm sayısına (V) oranı olarak tanımlanmaktadır (Broadbent,1973).

Toplam kenar sayısının toplam düğüm sayısına oranı;

- $\beta < 1$ ise ağaç,
- $\beta = 0$ ise döngü,
- $\beta > 1$ ise yapı kompleks devredir.

Şebekenin ağaç yapıda olması hem yapı içerisinde hem yapı dışında hareketin kontrol edilebilir ve okunabilir olduğunu göstermektedir. Şebeke yapısının kompleks devre olması ise, kontrolün ve okunabilirliğin zor olduğunu göstermektedir.

Beta İndeksi: $\beta = E / V$

4.1.3. Gamma indeksi

Gamma İndeksi; şebeke elemanlarının ilişki yoğunluğuna bağlı olarak; şebekenin “Bağlantılık” oranını sayısal olarak vermektedir. “1” değeri tam bağlantılı olmayı gösterirken, “0” değeri şebeke elemanları arasında tam bağlantısızlığı göstermektedir. (Yıldırım, 2002).

Gamma indeksi mevcut kenar sayısının düğümler arasındaki direkt alternatif yolların sayısının maksimum değerine oranıdır (Yıldırım ve Ünügür, 2002).

Gamma indeksinin yüksek olması, mekanlar arası komşuluk ilişkilerinin daha güçlü, sirkülasyon bağlantılarının kısa ve bina formunun daha kompakt bir biçimde olduğu, gamma indeksinin düşük olması ise; yapının bütünü daha parçalı ve/veya organik bir biçimde olduğu anlatılmaktadır (Yıldırım, 2002).

Gamma İndeksi: $G = E \div V^2 - V \div 2$

4.1.4. Alt yedek şebeke indeksi

Şebeke içerisinde düğümler arasındaki olası yolların sayısını; diğer bir tanımlama ile ise; sirkülasyon olasılıklarını vermektedir. Bu niteliği ile, kesin tasarım aşamasında, mekanlar arasındaki sirkülasyon akslarının kontrol edilmesine olanak sağlamaktadır (Yıldırım, 2002).

Alt Yedek Şebeke İndeksi: $RI = (E - V + 2) \div (V^2 - V \div 2) - (V - 1)$

4.1.5. Toplam derinlik

Bir mekâna ulaşmak için birden fazla mekânın içinden geçme durumu derinlik kavramını ortaya çıkarır. Ulaşılması istenilen mekâna giderken az sayıda yön değiştirilirse bu değer düşük derinlik de “sığ”, eğer çok fazla sayıda yön değiştirilirse değer yüksek derinlik de “derin” olarak tanımlanmaktadır.

Toplam derinlik: $\Sigma d = (1 \times \Sigma 1) + (2 \times \Sigma 2) + \dots + (n \times \Sigma n)$

Ortalama Derinlik: $md = \Sigma d \div k - 1$

4.1.6. Bağlantılılık Analizi (Connectivity)

Mekanla doğrudan bağlantılı olan komşu mekan sayısının ölçümüdür (Hillier ve Hanson, 1984). Mekansal ilişkinin fazla olduğu mekanlarda bağlantılılık değeri yüksek çıkmaktadır. (Yılmaz Çakmak, 2011).

4.1.7. Entegrasyon–Bütünleşme Değeri (Visual Intergration)

Dolaşım hattı boyunca hareketin tahmin edilmesinde en önemli ölçüt, mekânsal bütünleşme değeridir. Bütünleşme, mekânın sistem içerisindeki diğer mekânlara olan ortalama derinliğidir ve global bir ölçüttür (Yılmaz Çakmak, 2011).

Entegrasyon değeri arttıkça mekânın okunabilirliği artmaktadır. Mekânın derinliği arttıkça okunabilirlik ve sosyallik azalmakta olup, buna paralel olarak mahremiyet olgusu artış göstermektedir. (Yılmaz Çakmak, 2011).

Bütünleşme sayısal bir değerdir fakat özel yazılımlar mevcut değeri renkli grafik bir sunuma dönüştürmektedir. En az bütünleşen akslar mavi ve koyu mavi olurken, en çok bütünleşenler ise sırasıyla; kırmızı, turuncu, sarı ve yeşil olarak görülmektedir.

4.1.8. Kullanıcı Hareketliliği Değeri (Gate Count)

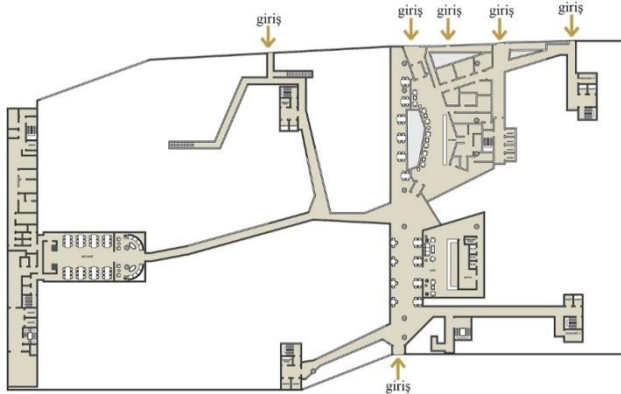
Gate count mekânın hareket ve kullanım yoğunluğunu gösteren değerdir.

Gate count entegrasyon değeri ile ilişki kurularak yorumlanırsa mekânın tahmin edilebilirliğini verir. Mekanda yer alan hareketlilik ölçülen hareketlilikle ne kadar uyumluysa mekan da o kadar tahmin edilebilir olarak tanımlanır (Yılmaz Çakmak, 2011).

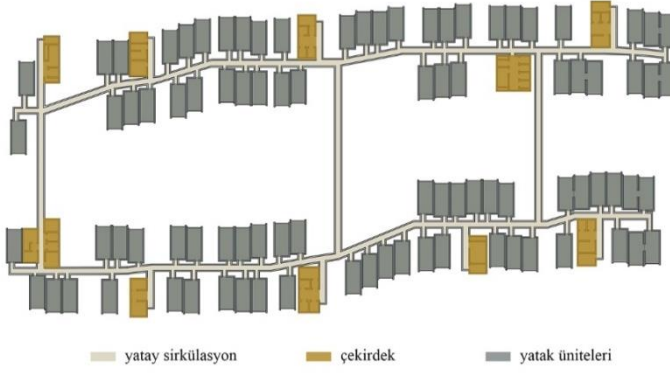
4.1.9. Anlaşılabilirlik/Okunabilirlik (Intelligibility)

Bağlantılılık ile bütünleşme değeri arasında var olan ilişki, “anlaşılabilirlik” (intelligibility) ve/veya okunabilirlik kavramını vermektedir. Okunabilirlik değeri en kısa tanımla, bütünleşme ve bağlantılılık değeri oranıdır.

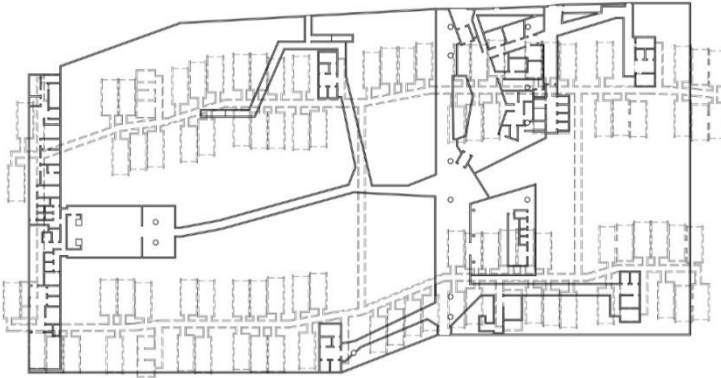
Eğer birbiri ile bağlantılı mekânlar aynı şekilde bütünleşik mekânlar ise mekânsal ilişki güçlü ve sistem anlaşılabilir demektir. Bu durumda sistem kendini oluşturan bütün parçalardan okunabilir olmaktadır (Hillier ve Hanson, 1984’den aktaran Yılmaz Çakmak, 2011). Okunabilirlik değeri en kısa tanımla, bütünleşme ve bağlantılılık değeri oranıdır.

Şekil 22. The Museum Hotel Zemin Kat Planı (Aralık, 2022).

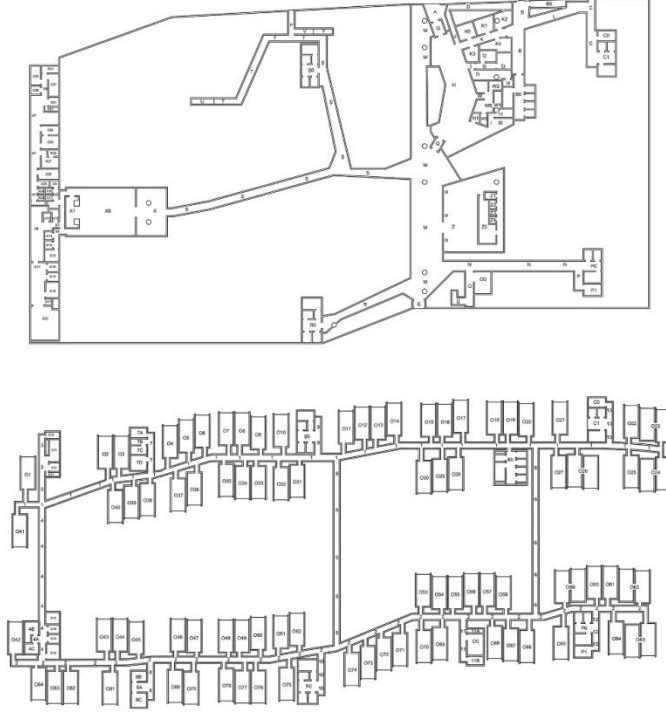

Şekil 23. The Museum Hotel Oda Kat Planı (Aralık, 2022).

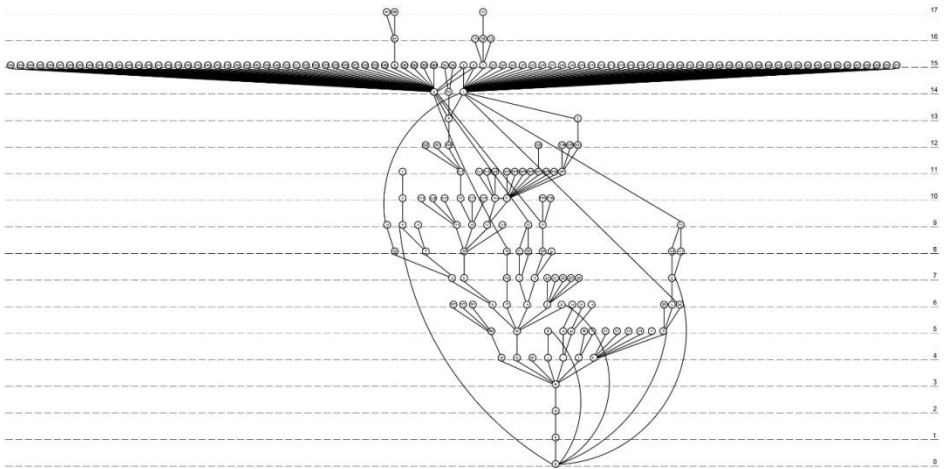

Şekil 24. The Museum Hotel Zemin ve Oda Kat Planı (Aralık, 2022).

5. THE MUSEUM HOTEL ANTAKYA'NIN MORFOLOJİK ANALİZİ VE HESAPLAMALARI

Şekil 25.26. The Museum Hotel Harflendirilmiş Zemin ve Birinci Kat Planı (Aralık, 2022).

Şekil 27. The Museum Hotel Graf Şeması (Aralık, 2022).

E (KENAR SAYISI)=216
V(DÜĞÜM SAYISI)=203

BETA İNDEKSİ $\beta = E / V$ $\beta = 216 / 203 = +1,06$ (Kompleks Devre)	TOPLAM DERİNLİK $\Sigma d = (1 \times \Sigma 1) + (2 \times \Sigma 2) + (n \times \Sigma n)$ $\Sigma d = (1 \times 1) + (2 \times 1) + (3 \times 1) + (4 \times 7) + (5 \times 13) + (6 \times 14) + (7 \times 11) + (8 \times 10) + (9 \times 10) + (10 \times 11) + (11 \times 13) + (12 \times 7) + (13 \times 2) + (14 \times 3) + (15 \times 9) + (16 \times 4) + (17 \times 3) = 2295$
GAMMA İNDEKSİ $G = E \div V^2 - V \div 2$ $G = 216 \div 203^2 - 203 \div 2$ $G = +0,01053$ (Parçalı Kompozisyon)	ORTALAMA DERİNLİK $md = \Sigma d \div k - 1$ $md = 2295 \div 202$ $md = +11,36138$
ALT YEDEK ŞEBEKE İNDEKSİ $RI = (E - V + 2) \div (V^2 - V \div 2) - (V - 1)$ $RI = (216 - 203 + 2) \div 203^2 - 203 \div 2$ $RI = +0,00073$	

Şekil 28. The Museum Hotel Graf Şeması Analiz Değerleri (Aralık, 2022).

5.1. Graf Şemasına Göre Yapılan Analizlerin Karşılaştırılması

5.1.1. Beta İndeksi

Analizi yapılan yapı müze-otel yapısı olarak kullanılmaktadır. The Museum Hotel'in beta indeksine göre işlevsel şebeke analizi yapıldığında $\beta = +1,06$ çıkmıştır. Şebeke yapısının **kompleks devre** özelliği gösterdiği görülmüştür. Şebeke yapısının kompleks devre olması ise, kontrolün ve okunabilirliğin zor olduğunu göstermektedir.

5.1.2. Gamma İndeksi

Analiz sonucunda gama değerleri incelenen The Museum Hotel'in **parçalı** yapıda olduğu görülmüştür. Şebeke yapısının parçalı olması ise, yapının kompakt bir formunun olmadığı, komşuluk ilişkilerinin düşük, sirkülasyon bağlantılarının yüksek olduğunu göstermektedir.

5.1.3. Alt Yedek Şebeke İndeksi

Alt Yedek Şebeke İndeksi ile sirkülasyon olasılıklarını gözlemlenmektedir. The Museum Hotel'in alt yedek şebeke indeksi=0,002073 olduğu bulunmuştur.

5.1.4. Toplam Derinlik

Tüm bu bilgilerin ışığında The Museum Hotel'in derinliği 2295 bulunmuştur, yapı "derin" olarak nitelendirilebilir. Yapının derin olması, herhangi bir mekâna giderken çok sayıda yön değiştirildiğini göstermektedir.

5.1.5. Ortalama Derinlik

Tüm mekânların ortalama derinliği; erişim grafiğindeki bütün mekânların kök mekâna göre derinliğinin toplanıp, toplam mekân sayısına bölünmesi ile elde edilir. (Atak, 2009). The Museum Hotelin ortalama derinliği +11,36138 bulunmuştur.

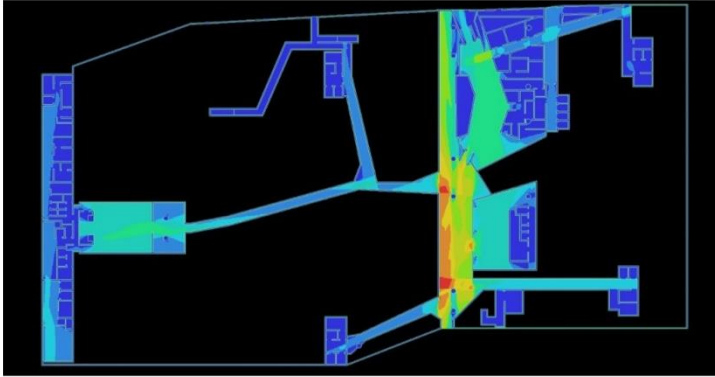
5.2. Sentatik Analiz Değerleri

Attribute	Minimum	Average	Maxir
1 Connectivity	5	5303.8	26495
2 Point First Moment	76.5028	4.76836e+06	4.53612e+07
3 Point Second Moment	1300	7.60466e+09	1.2472e+11
4 Visual Integration [IH]	0.63529	2.72125	65.1492
5 Gate Counts	1	5.11269	78

Attribute	Minimum	Average	Maxir
1 Connectivity	5	1430.13	8271
2 Point First Moment	76.5028	761496	1.53856e+07
3 Point Second Moment	1300	1.05883e+09	4.22891e+10
4 Visual Integration [IH]	1.92033	3.35365	137.658
5 Gate Counts	1	1.93998	26

Şekil 29, 30. The Museum Hotel Sentatik Analiz Sonuç Değerleri (Aralık, 2022).

5.2.1. Bağlantılılık Analizi (Connectivity)

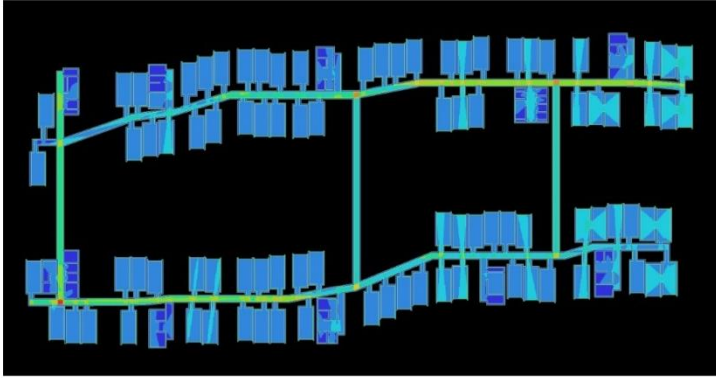
Şekil 31. The Museum Hotel Zemin Kat Bağlantılılık Değeri (5303,8).

The Museum Hotel'in zemin katında bağlantılılık oranı en yüksek olan mekân merkez nokta olarak da nitelendirebileceğimiz otelin kafesi olan "Birdy Cafe"nin masalarının bulunduğu geçiş aksı çıkmıştır. Bu bölge ana giriş, lobi ve karşılama için en uygun mekândır. Fakat plan şemasın da mevcut ana giriş, karşılama ve lobi bölümünün bağlantılılık değerinin görece düşük olması, kullanıcıların otel karşılama ilişkisini olumsuz yönden etkilemektedir.

The Museum Hotel'in birinci katında bağlantılılık oranı en yüksek olan mekân yatay dolaşım sirkülasyonları yani holler olarak görülmüştür.

Bünyesinde 84 yatak ünitesi bulunduran bir kat planına göre yer yer farklılık olsa da her odanın koridora ve çekirdeklere ulaşma mesafesi ortalama aynı uzaklıktadır. Bu durum yatak üniteleri ve koridorlar arası bağlantının doğru şekilde planlandığını göstermektedir.

The Museum Hotelin zemin ve birinci katının bağlantılılık değerine karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, zemin kat planında yer alan mekânların birbirleri ile bağlantı durumlarının daha güçlü olduğu tespit edilmiştir (zemin kat= 5303,8; birinci kat=1430,13). Zemin katta mekânlar arası ilişki daha yoğundur. Birinci katta bağlantılılık değerinin düşük çıkmasının sebebi katta yer alan 84 yatak ünitesi sayısının yarattığı mekân sayısı fazlalığı olarak düşünülmektedir.

Şekil 32. The Museum Hotel Birinci Kat Bağlantılılık Değeri (1430,13)

5.2.2. Entegrasyon–Bütünleşme Değeri (Visual Intergration)

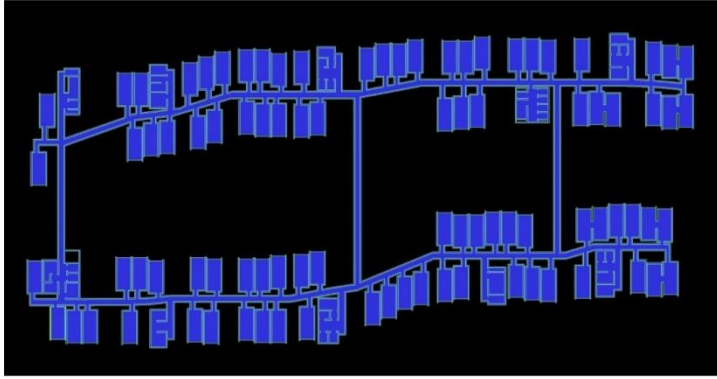

Şekil 33. The Museum Hotel Zemin Kat Bütünleşme Değeri (2,72175)

Entegrasyon-Bütünleşme değeri, mekânın sistem içerisindeki diğer mekânlara olan ortalama derinliğidir ve global bir ölçüttür (Yılmaz Çakmak, 2011).

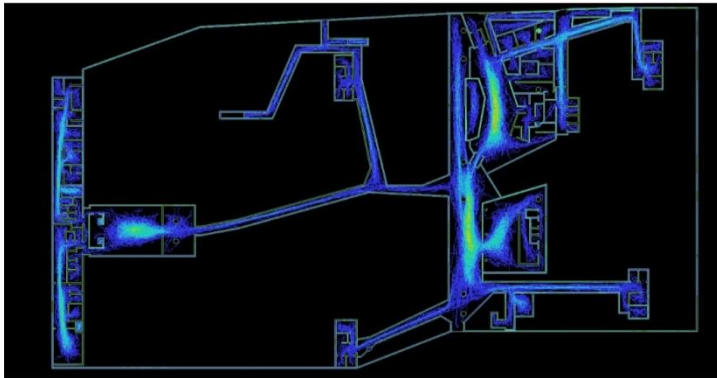
Entegrasyon değeri aynı zamanda mekânların hareketliliği hakkında bilgi verir. Tüm bu açılardan incelendiğinde The Museum Hotel'in zemin katının entegrasyon değeri (İntegration=2,72175) birinci katın entegrasyon değerinden (İntegration=3,35365) düşük olduğu görülmektedir. Birinci katın daha basit, tekrarlayan bir plan şemasına sahip olması; düşey sirkülasyon elemanları ile parçalanmamış bütüncül ve okunabilir bir mekân oluşmasına sağlamıştır.

Zemin katın müze bölümünden kopmak istememesi ve kullanıcıya görsel bir şölen yaratma isteği, kazı alanında çıkan eserlere zarar vermemek için titizlikle kurgulanan plan şeması ve mekânlar arasındaki uzaklık plan şemasını daha parçalı bir yapı haline getirmiştir.

Şekil 34. The Museum Hotel Birinci Kat Bütünleşme Değeri (3,35365)

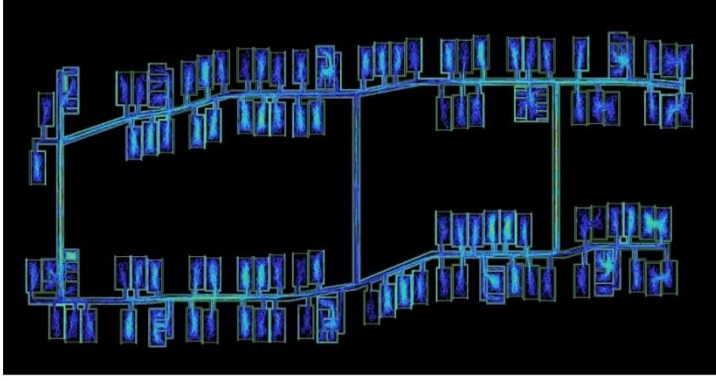
5.2.3. Kullanıcı Hareketliliği Analizi (Gate Count)

Şekil 35. The Museum Hotel Zemin Kat Kullanıcı Hareketliliği Değeri (5,11269)

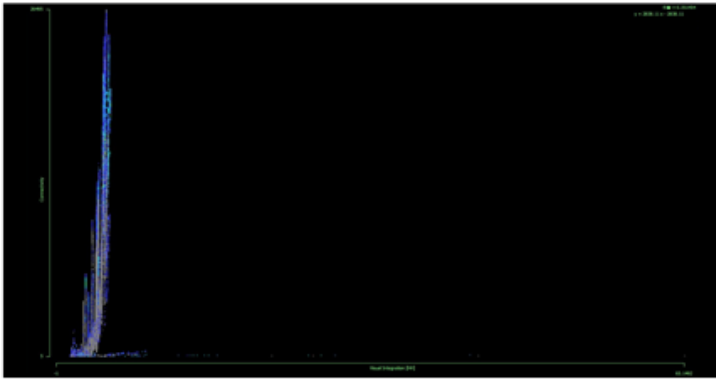
The Museum Hotel zemin katındaki kullanıcı hareketliliği incelendiğinde, kullanıcı yoğunluğunun giriş, lobi, kafe ve restoran bölümlerinde arttığı görülmektedir. Kullanıcı yoğunluğu çekirdeklere giden hollerde nispeten azalmıştır. Birinci kat planında ise; çekirdeğe yakın odalarda kullanıcı hareketliliği artmaktadır. Birleşme noktası niteliğindeki koridorlarda da kullanıcı hareketliliğinin arttığı görülmüştür.

The Museum Hotel'in zemin katı (gate count=5,11269) iken birinci katı (gate count =2,59589) olduğu görülmektedir. Zemin katta çok sayıda girişin bulunması değer artmasına sebep olmaktadır. Bu sonuca göre zemin katın hareketlilik yoğunluğunun daha fazla olduğu sonucuna ulaşılır.

Şekil 36. The Museum Hotel Birinci Kat Kullanıcı Hareketliliği Değeri (2,59589)

5.2.4. Anlaşılabilirlik/Okunabilirlik (Intelligibility)

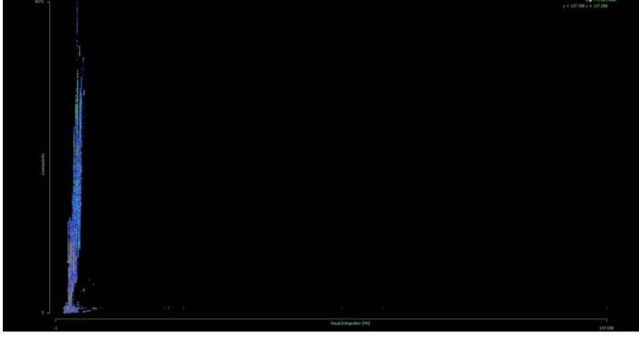

Şekil 37. The Museum Hotel Zemin Kat Anlaşılabilirlik/Okunabilirlik Değeri (0,351454).

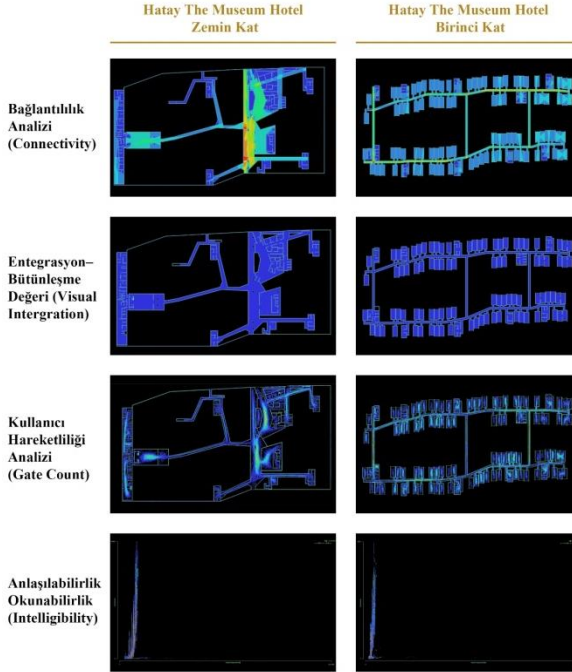
Bağlantılılık ile bütünleşme değerinin birbirine oranı anlaşılabilirlik (intelligibility) ve/veya okunabilirlik kavramını vermektedir.

The Museum Hotel zemin kat okunabilirlik değeri ($R^2=0,351454$) iken birinci katın okunabilirlik değeri ($R^2=0,617896$) bulunmuştur. Birinci kat anlaşılabilirlik değeri zemin kata göre daha yüksek çıkmıştır.

Buna göre; Birinci katın planlamasında döngü olmaması ve mekânların tahmin edilebilir/net olması algıyı kolaylaştırmaktadır. Zemin katta ise birinci kata göre daha iç içe geçen mekânların olması zihinde algıyı zorlaştırmaktadır.

Şekil 38. The Museum Hotel Birinci Kat Anlaşılabilirlik/Okunabilirlik Değeri (0,617896).

Şekil 39. The Museum Hotel Karşılaştırmalı Analiz Tablosu (Aralık, 2022).

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Beta indeksine göre işlevsel şebeke yapısı analiz edildiğinde, The Museum Hotel'in beta indeksi 1'den büyük çıkmıştır. Yapı kompleks devre olup, kontrol ve okunabilirlik oldukça zordur.

Gamma indeksine göre yapının işlevsel bağlantılılık durumları analiz edildiğinde, işlevsel yapının parçalı olduğu, yapının kompakt bir formu olmadığı, sirkülasyon bağlantılarının yüksek, komşuluk ilişkilerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Alt yedek şebeke indeksi hesaplamalarında ise, sirkülasyon olasılıklarının oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Derinlik değeri açısından, The Museum Hotel incelendiğinde değerler oldukça büyük ve yapının derin olduğu tespit edilmiştir. Bunun en önemli nedeni, mekân sayısındaki fazlalık, mekân içerisinde mekân oluşturulması ve herhangi bir mekana giderken çok sayıda yön değiştirilmesidir.

Zemin kat ve birinci katın bağlantılılık değerleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, zemin katta mekânların birbirleri ile bağlantı durumlarının daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, basit plan çözümü ve mekân sayısı bu hususta oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zemin kat ve birinci katın görsel entegrasyon ortalama değerleri karşılaştırıldığında, birinci katta daha yüksek olduğu görülmektedir. Birinci katın daha basit, tekrarlayan bir plan şemasına sahip olması; düşey sirkülasyon elemanları ile parçalanmamış bütüncül ve okunabilir bir mekan oluşmasını sağlamıştır.

Otellerin belirli mekânlarında (giriş, lobi, kahvaltı salonları, kafeler ve restoran) kullanıcı hareketliliği oldukça fazla olması beklenmektedir. Yapılan analizler neticesinde, zemin katta kullanıcı yoğunluğunun giriş, lobi, kafe ve restoran bölümlerinde arttığı görülmektedir. Zemin katta çok sayıda girişin bulunması kullanıcı hareketliliğinin artmasına ve değerler yüksek çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum işlev ile kullanıcı hareketinin uyumlu olduğunu göstermektedir.

Okunabilirlik değeri bağlantılılık değerinin bütünleşme değerine oranıdır. Analiz sonuçlarına bakıldığında, birinci katın okunabilirlik değeri fazladır fakat birinci katta mekân sayısının artması derin mekân sayısını da arttırmış bağlantılılık değeri düşmüştür.

Kısaca, birinci katta mekân sayısı çok olmasına rağmen; görsel entegrasyonun kopmadan devam ettiği geçiş mekân oranı zemin katta göre

çok büyüktür. Bu durum birinci katın zemin kata göre daha okunabilir olmasına hizmet etmektedir.

The Museum Hotel bünyesinde hem otel hem müze barındırmasının yanı sıra, zeminde bulunan arkeolojik kalıntılara zara vermeden tasarlanan strüktür kurgusu yapının kompleks – karmaşık ve parçalı bir yapı olmasına katkı sağlamıştır. Çok sayıda mekânı planında barındıran yatak katında kullanıcı hareketi ve okunabilirliği yüksektir. Bağlantılılık analizi kapsamında ana giriş ve lobi bölümünün kullanıcı ile daha etkileşimli bir alan olan kafe bölümünden yapılması daha doğru bir yaklaşım olsa da şuanki mevcut konumu da kullanıcılarla etkileşimlidir. Bazı çekirdeklere kullanıcı ulaşımının daha zor olduğu tespit edilmiştir. Oysa ki bu kadar kompleks bir yapıda kullanıcı çekirdeklere rahatlıkla erişilebilmelidir.

Sonuç olarak Hatay The Museum Hotel üzerinden mekânsal dizim yöntemleri - kullanıcı hareketi bağlantısı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, sayısal ve şematik veriler üzerinden sosyal verilere ulaşılmıştır.

Tüm bu analizler neticesinde, normal bir alanda normal bir otel tasarımı olmayan The Museum Hotel, mekânsal dizilim hususunda tasarımcısını arkeolojik kalıntıların izini takip etmeye iterek mekândan feragat etmeden, mevcut durumun olabildiğince iyi şekilde kullanılarak tasarlandığı bir yapı olduğu görülmüştür. Yapıda kamusal alan ve özel alan kavramını bünyesinde başarılı bir şekilde barındıran bir yapı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Broadbent G. (1973). *Design in Architecture*, John Wiley & Sons, London.
- Hillier B., Hanson J. (1984). *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge, London.
- Levin P.H. (1964). *Use of Graphs to Decide the optimum Layout of Buildings*, The Architects' Journal , Liverpool.
- Yıldırım M.T. (2002). *Bina Gereksinme Programı ile Bina Morfolojisi İlişkisinde Graflar ve Geometrik Sentaks Olanaklarının Kullanımına Yönelik Bir Yöntem Yaklaşımı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım M.T., Ünügür S.M. (2002). *Bina İşlevi İle Bina Biçimlenişi Arayüzünde Topolojik Araçlar İle Veri Eldesi*, İTÜ Dergisi/a, Mimarlık, Planlama, Tasarım, 1(1).
- Yılmaz Çakmak, B. (2011). *Kırsaldan Kente Göç Sürecinde Mekânsal Değişim*, Çizgi Kitabevi, ISBN: 978-605-4451-69-2.
- Yılmaz Çakmak, B. (2021). *İnsan Hareketlerinin Değişiminin Mekan Biçimi Üzerindeki Etkisinin Yorumlanmasında Mekana Dizimsel Bir Bakış*, Nobel Akademik Yayıncılık, ISBN: 978-625-439-599-4.
- URL 1: (2023). *The Museum Hotel Kazı*, <https://onedio.com/haber/antakya-da-bir-otel-insaati-sirasinda-tesaduf-eseri-kesfedilen-bu-essiz-mozaige-hayran-kalacaksiniz-872151> (Erişim tarihi: 04.01.2023).

- URL 2: (2023). The Museum Hotel Kazı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bes-donemin-izlerini-tasiyan-muze-otel-acilisa-hazir/1533841> (Erişim tarihi: 04.01.2023).
- URL 3: (2023). Proje Gelişim Süreci ve Kesit, <https://www.archdaily.com/923490/the-museum-hotel-antakya-emre-arolat-architects> (Erişim tarihi: 07.01.2023).
- URL 4: (2023). The Museum Hotel'den Farklı Görüntüler, <https://emrearolat.com/project/the-museum-hotel-antakya/> (Erişim tarihi: 07.01.2023).
- URL 5: (2023).The Museum Hotel'den Farklı Görüntüler, <https://www.arkiv.com.tr/proje/the-museum-hotel-antakya/11300> (Erişim tarihi: 07.01.2023).

Masal ve Gerçek Arasında: The Land of Legends’ın Kadriye Mahallesi’ndeki Soylulaştırma Pratikleri ile İlişkisinin İncelenmesi

S. Çilem Kaya

Özet

Soylulaştırma, 1960’lı yıllardan bu yana kentlerde yaşayan insanlar için söz konusu olan bir yerinden etme pratiğidir. Sanayileşme sonrasında yüksek gelir grubundan yerleşiklerin kent merkezine taşınması sonucunda kent merkezlerindeki fabrika ve lojmanların kent dışına doğru yer değiştirmesi ile banliyöleşme süreci başlamıştır. Bu süreç sonrasında ortaya çıkan yerinden etme, demografik, sosyal, ekonomik ve çevresel değişim soylulaştırma olarak kavramsallaşmıştır. Günümüzde turizm ve turistikleştirme pratikleri soylulaştırma bağlamında tartışılan önemli konular arasındadır. Çünkü bir bölgenin turistik destinasyon olarak geliştirilmesi; plan, proje ve destinasyon yönetimi stratejilerinin yerel sakinleri içeren bir bakış açısı ile özverili bir biçimde geliştirilmemesi halinde ilgili bölge sakinlerinin emlak enflasyonu, işsizlik, yerel kimliğin kaybı, sosyal ve kültürel bozulma gibi sonuçlara maruz kalmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Antalya Belek ilçesinin Kadriye Mahallesi’nde 2016 yılında inşa edilerek hizmete açılan The Land of Legends Kingdom otelinin ve tema park tesisinin yerel halkın maruz kaldığı soylulaştırma pratikleri ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Kadriye Mahallesi yerel sakinlerinin The Land of Legends projesinin hayata geçirilmesinin ardından yaşadıkları demografik, sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel değişimleri tespit etmektir. Fenomenoloji deseniyle tasarlanan bu çalışmada, gözlem, doküman incelemesi ve mülakatlar ile veriler toplanmış, toplanan veriler tematik analiz ile çözümlenmiştir. The Land of Legends’in söz konusu bölgede ekonomi başta olmak üzere, sosyal, kültürel ve toplumsal değişimlere neden olduğu tespit edilse de ana tetikleyicinin bu tesis olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlara göre destinasyon yönetiminde kamu ve özel sektör paydaşlarının yerel sakinleri gözetken, özverili, eşitlikçi ve adil bir planlama ve projelendirme yapmaları gerekliliğine yönelik stratejiler önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Soylulaştırma, turistikleştirme, tematik alanlar, The Land of Legends, destinasyon yönetimi, fenomenoloji

Between Fairytale and Reality: Examining the Relationship between Land of Legends and Gentrification Practices in Kadriye Neighborhood

Abstract

Gentrification is a practice of displacement that has been problematic for people living in cities since the 1960s. After industrialization, high-income residents moved to the city center, and factories and residential buildings in the city center were displaced to the outskirts, and suburbanization processes began. The displacement, demographic, social, economic, and environmental changes that occur as a result of this process are conceptualized as gentrification. Today, tourism and touristification practices are among the important issues discussed in the context of gentrification. Because the development of a region as a destination, if the plans, projects and destination management strategies are not developed selflessly with a perspective that includes the local people, exposes the local residents to consequences such as real estate inflation, unemployment, loss of local identity, social and cultural degradation. Therefore, this study investigates the relationship between the Land of Legends hotel and theme park facility, which was built and opened in the 2016 in the Kadriye neighborhood of the Belek district of Antalya, and the gentrification practices to which the locals are exposed. The aim of the study is to determine the demographic, social, cultural, economic, and environmental changes experienced by the local residents of Kadriye Neighborhood after the implementation of the Land of Legends project. In this fenomenological study, data was collected through observation, document review, and interviews, and the collected data was analyzed through thematic analysis. It was concluded that Land of Legends caused social, cultural, and sociological changes in the region, mainly in the economy. According to these results, strategies are suggested for public and private sector stakeholders in destination management to make selfless, equal and fair planning and project design that takes into account the local residents.

Keywords: Gentrification, touristification, thematic areas, Land of Legends, destination management, fenomenology

Giriş

Sanayinin gelişmesi, ücretli izin ve boş zaman anlayışının değişmesi gibi toplumsal değişimlerin zeminini hazırlayan Endüstri Devrimi sonrasında soylulaştırma önemli bir konu haline gelmiştir. İlk olarak Londra'daki işçi yerleşim yerlerinin kırsaldan kente göçen aristokratlarca zorunlu bir değişime maruz bırakılmasını açıklamak için kullanılan soylulaştırma olgusu, 1960'lar ve sonrasında kent dinamiklerinin ekonomik, kültürel ve sosyal olarak değişimini açıklayan bir kuram haline gelmiştir. Zorla yerinden edilme, ekonomik eşitsizlik ve sosyal bozulma ile yakından ilişkili olan soylulaştırma, turizmin gelişmesi ile birlikte turistikleştirilen destinasyonlar için de önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin önemli destinasyonlarından biri olan Antalya'da bulunan Kadriye Mahallesi'nin yüzünü değiştiren The Land of Legends'ın bu soylulaştırma pratikleri ile ilişkisini incelemek amaçlanmaktadır.

Alanyazın

“Gentrification” olgusu özellikle 1970'li yıllarda Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da değişen ve dönüşen yerleşim yerlerinin kritiği ile gündeme gelen ve önem kazanan bir olgudur (Zukin, 1987: 130). Bu olgu “soylulaştırma” olarak Türkçeleştirilmiştir. Gentrification, Glass'ın 1964 yılında işçi sınıfı ve orta sınıfın mekânsal olarak yer değiştirmesini gözlemlemesi sonucunda bu hareketliliği sosyal karakteristik ve toplumsal tabaka bağlamında gentry: soylu kelimesinden türettiği bir kavramdır (Shaw, 2008: 1967; Yeom ve Mikelbank, 2019: 79). 1950'lerden sonrasında hızla gelişen ve mekânsal olarak da genişleyen endüstri, kente göç oranlarını hızla artırmış, kent merkezleri fabrika çevrelerine kurulan işçi mahalleleri ile donatılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan mekânsal değişikliklerle orta ve üst gelir grubuna ait sınıflar kent merkezlerinin dışına doğru hareketlenmeye başlamış, böylelikle fabrika çevresinde şekillenen işçi mahalleleri kamplaşmaya ve gettolaşmaya sahne olmuştur. 1970'ler ve sonrasında değişen kentsel ve ekonomik politikalar neoliberalizmin işaret fişeğini ateşlemiş; endüstrileşme sürecinin başlarında kırsala yönelen soylular ticari, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok sebeple merkezlere doğru yönelmeye başlamıştır. Soyluların yerleştiği bölgelerde artan enflasyon, kira fiyatlarının yükselmesi, temel gıda maddelerine erişimin zorlaşması gibi birçok etken söz konusu böylenin soylulaştırmaya maruz kaldığına işaret etmektedir (Aydınler, 2018: 602). Değişen sosyal, kültürel ve ekonomik yapı, özellikle düşük gelir grubundan yerleşiklerin “yerinden edilmesi” ile sonuçlanmaktadır. Fabrikaların kent dışlarına taşınması gibi, düşük gelir grubundan bireyler ve işçi sınıfı da kent merkezi dışına -özellikle maddi sebepler dolayısı ile- hareket etmek zorunda kalmakta ve böylelikle soylulaştırmaya maruz kalmaktadırlar (Redfern, 2003: 2363).

Soylulaştırma olgusu üç yaklaşım üzerinden tartışılmaktadır. Bunlardan ilki, neoklasik soylulaştırma yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda emlak enflasyonu temelli bir yaklaşım benimsenmiş, yüksek ve düşük gelir düzeyindeki grupların hangi alanlara yerleştiklerinin örüntüsü ve değişimi izlenmektedir. Bir diğeri ise arza yönelik yaklaşım olarak adlandırılmakta ve rant sahalalarının nasıl şekillendirildiğine odaklanmaktadır. Ruth Glass'ın kültürel ve demografik öğeleri içerek yaklaşımı ise en genel anlamı ile kullanılan soylulaştırma sürecini ifade etmektedir. Bu yaklaşımda işçi sınıflarının yaşadığı mahallelerin orta ve üst sınıflar tarafından işgal edildiği vurgusu ile zorla yerinden edilme süreci kastedilmektedir (Kayasü ve Yetişkul, 2013: 149). Kohn (2013) çalışmasında soylulaştırma sürecinin yerleşiklere beş boyutta zarar verdiğini ifade etmiştir. Yerleşim yerlerinin kamu ve özel sektör eliyle değiştirilmesi, kültürel ve sosyal açıdan hiyerarşik yapıya sahip yerleşik toplumların yer değiştirmesi, yerinden edilen kesime mekân kaybı, dışlanma, kamusal, toplumsal ve ticari alanın dönüşümü kutuplaşma ve homojenleşme gibi alanlarda zarar vermektedir (Kohn, 2013: 297). Uygulayıcıları bakımından geleneksel, devlet eliyle, ticari, yeniden inşa ve süper soylulaştırma olarak beş farklı türde incelenen soylulaştırma süreçleri bağlama göre değişkenlik gösteren bir süreçtir.

Soylulaştırma 1990'lı yıllar sonrasında artık bireysel bir hareketlilik durumunu aşarak kurumsallaşmaya ve küreselleşmeye başlamıştır (Smith, 2002: 80). Turizm endüstrisi de soylulaştırma ile yakından ilişkili en önemli endüstrilerden biridir (Gotham, 2005: 1099). Kamu teşviki ile güçlenen ekonomiler yerel ve bölgesel gelişimleri tetiklemektedir (Brenner ve Theodore, 2002: 342). Özellikle turizm teşvik ve yabancı sermaye odaklı kolaylaştırıcı yasal düzenlemeler, soylulaştırmanın turizm destinasyonu olarak hizmet veren bölgelerde daha derinleşmesine zemin hazırlamıştır (Kayasü ve Yetişkul, 2013: 147). Turizmde soylulaştırma çalışmaları her ne kadar kırsal soylulaştırma aracılığı ile olumlu bir bakış açısı ile incelense de son yıllarda turistikleştirme süreçlerinin aşırı turizmle sonuçlanması dikkatleri bu olgunun üzerine çevirmiştir. Turistikleştirme, "touristification" olgusunu ifade eden; bir bölgenin tüm bileşenleri ile turizmi ve turiste hizmet edecek biçimde soyut ve somut olarak şekillendirme sürecini ifade eden bir uygulamadır. Turistikleştirme: touristification "tourist" ve "gentrification" kelimelerinin birleşiminden meydana gelen ve bir turistik destinasyonun değişimini ifade etmek için kullanılan kavram olarak alanyazına işlenmektedir. Özellikle kent merkezlerinin mimari, altyapı ve peyzaj düzenlemeleri ile çekici hale getirilmesi (xxxxxxx), kıyı şeritlerinin turistlere hitap eden mekanlar ve işletmelerle özelleştirilmesi (Aslan ve Aslan, 2020: 2987), AirBnB ve benzeri kısa dönemli kiralama uygulamaları ile ilgili destinasyonda emlak değerinin yükselmesi gibi birçok

değişim beraberinde soylulaştırma süreçlerini getirmektedir. Bu süreçle yaratılan turistik bölgeler “turist şehri” olarak adlandırılmakla birlikte yerel halkın direniş gösterdiği köklü değişimler meydana getirmektedir (Sequera ve Nofre, 2018). Soylulaştırmadaki kritik, yerleşik halkın yaşam bütünlüğünün yıkıcı bir düzeyde değişmesi ile ifade edilebilmektedir.

Turizmin gelir getirici etkisi nedeniyle kamu ve özel paydaşlar her ne kadar destinasyonu markalaştırma, pazarlama ve geliştirme yolunu izlese de arka planda yerel halk genellikle bu durumdan olumsuz etkilenmekte, fırsat eşitsizlikleri altında ezilmektedirler (Sönmez, 2014: 43; Altanlar, Kavak ve Güremen, 2018: 86; Kızıldere ve Günay, 2018: 105). Soylulaştırma olgusu ile ilgili ele alınan ilk turistik bağlamdaki çalışma Gotham’ın (2005) New Orleans’ın soylulaştırma sürecini izlediği çalışmadır. Özellikle destinasyon planlaması ve destinasyon geliştirme odaklı çalışmalarda soylulaştırma pratiklerinin yerel halkı nasıl etkilediğine dair doneler bulmak mümkündür. Kontrolsüz turistikleştirme ile birlikte ortaya çıkan aşırı turizm, gürültü, trafik, kirlilik gibi çevresel etmenlerin yanı sıra (Estep, 2024: 21); sosyal ve kültürel bozulma, gelenek ve yaşam tarzlarının olumsuz yönde değişmesi, fuhuş, hırsızlık ve kriminal suç oranlarının artması gibi birçok toplumsal değişim de bölgenin soylulaşmasına neden olmaktadır. Destinasyon metalaştıkça yerel halk yerleşik oldukları bölgelerin dışına doğru; “daha ucuz” ya da “daha sakin” bölgelere doğru bir hareketliliğe mecbur kalırlar. Dolayısıyla turist çekmek, turizm gelirlerini artırmak, turist deneyimini zenginleştirmek gibi iyicil amaçlar taşıyan birçok uygulama yerel halk nezdinde olumsuz ve yerinden edici, mülksüzleştirici bir sürece dönüşmektedir (Bures ve Cain, 2008: 6).

Kentlerin gelişip büyümesi, park, bahçe yeşil alan, iyileştirilmiş toprak sahalar ve su kaynakları gibi alanların iyileştirilmesi bu alanların ekonomik ve sosyal güç düzeyini artırarak soylulaşmayla sonuçlanan bir süreç izlemektedir (Bryson, 2013: 584). Bu noktada önemli olan nokta, soylulaştırmanın amaçlı bir eylemle değil; kalkınma, gelişme, refah ve rekabet gibi unsurlarla yürütülen süreçlerin sonucunda ortaya çıkan bir durum olmasıdır. Kamu ve özel sektör bileşenleri bir bölgeyi özellikle soylulaştırmazlar, tüm paydaşları kapsamayan bir bakış açısı soylulaştırmayı tetikler (Kayasü ve Yetişkul, 2013: 148; Altanlar, vd., 2018: 87). Dolayısıyla soylulaştırma olgusu kentsel dönüşüm ve yeniden canlandırma uygulamaları ile sıklıkla ilişkili olgu olarak kullanılmaktadır (Kayasü ve Yetişkul, 2013: 147). Kamu ya da özel sektör eliyle yeniden şekillenen bölgelerde soylulaştırmanın en önemli ve olmazsa olmaz göstergesi yerinden etme sürecidir (Sönmez, 2014: 53). Turizm doğası gereği kent ve kıyı

yapılarını hem yaşam tarzı hem de mimari açıdan değişime uğratarak yerinden edilme süreçlerini sosyal, ekonomik, kültürel ve benzeri birçok sebeple tetiklemektedir. Buna örnek olarak Gant (2015) Barcelona’da turistik ve tüketim odaklı soylulaştırma araştırmasında bu sürecin yerleşiklerin yaşamlarını yerinden edilme, konaklama imkânlarının daralması, tüketim tercihlerinin değişmesi gibi dönüşümler üzerinden incelemiştir.

Yöntem

Bu çalışma kapsamında fenomenoloji deseninden faydalanılacak olup 2016 yılında Antalya’nın Serik ilçesine bağlı Belek’in Kadriye Mahallesi adındaki bölgesinde kurulan The Land of Legends tesisinin bölgenin yerel halkının yaşamına nasıl etki ettiğini, gündelik yaşam deneyimlerini nasıl değiştirdiğini ve dönüştürdüğünü ortaya koymak amaçlanmaktadır. Fenomenoloji, insanların deneyimlerini anlamak adına gerçekleştirilen bir nitel araştırma desendir (Rose, Beeby ve Parker, 1995: 1124; van Manen, 2007: 12). Fenomenolojik araştırmalarda incelenen fenomene vurgu önem arz etmektedir (Tekindal ve Aksu, 2020:158). Bu araştırma kapsamında incelenen fenomen ise soylulaştırma pratikleridir. Dolayısıyla Kadriye Mahallesi’ndeki yerel halkın The Land of Legends’in inşası ve hizmete girişinden sonraki süreçte yaşadıkları deneyimi incelemek ana amaçtır. Bu bağlamda Geleneksel fenomenoloji yaklaşımı benimsenmiş olup araştırmacının betimleyici ve tanımlayıcı bir tutumla sahada yer aldığını belirtmekte fayda vardır. Araştırmanın geçerli ve güvenilir sonuçlar vermesi için:

- Uzun süreli katılım ve sürekli gözlem: Araştırmacı Kadriye Mahallesi’nde yaşamakta ve süreci doğal ortamında müdahale etmeden gözlemleyebilmektedir.

- Akran incelemesi: Elde edilen verilerin çözümlenmesi sürecinde dış değerlendirmeden faydalanılmıştır.

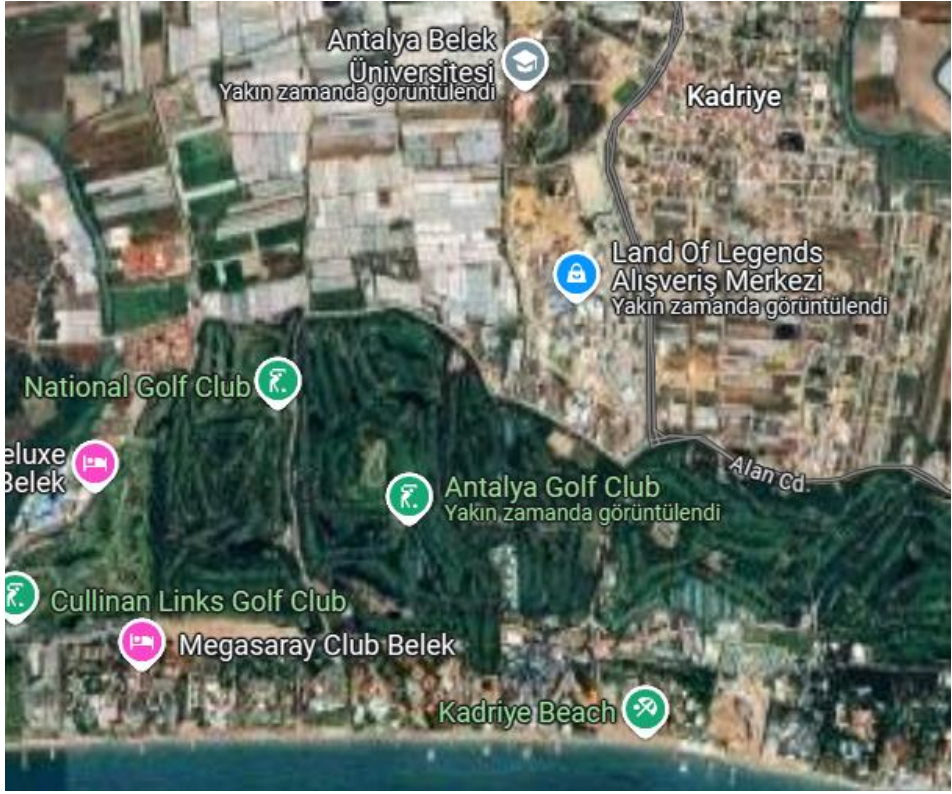
- Araştırmacı önyargılarının açıklanması: araştırmacı günlüğü ile nesnel tutumu izleme ve sürdürme stratejisi izlenmiştir (Creswell, 2018: 250-253).

Bunun dışında araştırmacı sahada kullanacağı görüşme sorularının geçerliği için pilot görüşme gerçekleştirmiş ve soru formunun araştırmaya hizmet eder nitelikte olup olmadığına yönelik katılımcı görüşü alarak soruların son halini almasını sağlamıştır (Burak ve Yıldırım, 2024: 138).

Resim 1. The Land of Legends haritası (Kaynak: <https://www.thelandoflegends.com/>)

The Land of Legends, 2016 yılında Antalya'nın Serik ilçesine bağlı Kadriye Mahallesi'nde 620.000 metrekare alana kurulmuş konaklama, eğlence ve alışveriş mekanlarını içinde barındıran bir komplekstir (http-1). Orta çağ esintilerini hem mimaride hem de kompleks içindeki etkinliklerde yansıtan bir tema park olan The Land of Legends (Arikan, 2020: 43-44), 2023 yılına dek belde olan ve tarım ile ticarete dayalı bir sosyoekonomik yapıya sahip olan Kadriye Mahallesi'nin değişim geçirmesine neden olmuştur. Bu değişimin izlenerek raporlanması, geleceğe yönelik öngörülerde bulunulabilmesi, yerel halkın bakış açısının gözlenmesi ve anlaşılması adına gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında bölgenin soylulaştırma pratikleri ile ilişkisi incelenecektir. Bu bağlamda Kadriye Mahallesi'nden amaçlı örneklem yolu ile seçilmiş iki katılımcıdan kartopu yöntemi ile ulaşılan üç katılımcı ile birlikte toplamda beş katılımcı seçilmiştir. Kadriye Mahallesi'nde en az 10 yıldır yaşayan yerel halk üyeleri ile yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kıstas tesis 2016 yılında açıldığı için inşaat ve açılış süreçlerinden öncesini, esasını ve sonrasındaki değişimi deneyimlemiş olmaları beklendiğinden bu süre belirlenmiştir. Toplanan veriler temel nitel analize tabi tutularak yerel halkın yaşam deneyimlerinin ana hatları ortaya koyulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen bilgiler üzerinden yerel halkın The Land of Legends'ın tetiklediği soylulaştırma pratiklerine yönelik bakış açıları, bu süreçten nasıl etkilendikleri ve geleceğe yönelik ön görüşleri ile şekillenen deneyimleri tespit edilerek takip eden kısımda verilmiştir.

Resim 2. Kadriye Mahallesi haritası (Kaynak: http-1)

Bulgular ve Tartışma

Çalışma kapsamında araştırmacı Nisan 2024'te yaşamaya başladığı Kadriye Mahallesi'ndeki The Land of Legends ile Mahallenin arasındaki görsel ve yaşam alanı farklılıkları üzerinden soylulaştırma pratiklerini incelemeye yönelik bir araştırma sorusu belirlemiştir. Araştırmacının gözlemleri neticesinde, sera alanlarının imara açılıp lüks evlerin inşa ediliyor olması, mahallenin gündelik yaşamında turistlerin ve mevsimlik çalışanların (tarım ve turizm) çoğunlukta olması sebebi ile bu araştırma sorusu geliştirilmiştir: "The Land of Legends, Kadriye Mahallesi'ni soylulaştırma kapsamında nasıl etkiliyor? Yerel halk bu değişim ve dönüşümü nasıl deneyimliyorlar?". Bu araştırma sorusu temelinde saha çıkan araştırmacı; mahalleden esnaflar ile görüşme talebinde bulunduğu olumsuz yanıt almış fakat görüşmeyi reddeden esnafların "bizi bulaştırma", "kötü oldu yaz, başka bir şey diyemem" gibi söylemlerini not almaya değer bulmuştur. Araştırma kapsamında görüşme yapılması teklif edilen 15 kişiden sadece iki kadın görüşmeci görüşmeyi kabul

etmiş, 1999 yılından bu yana Kadriye Mahallesi'nde esnaf olan kadın görüşmeci (K1) ile 5 dakika, 1954 yılında doğumundan bu yana Kadriye Mahallesi'nde yaşayan görüşmeci (K2) ile 22 dakika görüşme gerçekleştirilebilmiştir. Görüşmeyi kabul eden kadın esnaf ile ise beş dakika süren görüşmelerinde katılımcının *“Legends’i kötülemiyorum ama”* diye sıklıkla belirtmesi araştırma açısından veri toplamada güçlük çekilme sebebi olarak The Land of Legends’in ana konu olması ve yerel esnafın bu bağlamda yorum yapmak istememeleri olarak not alınmıştır. Bu noktada mahalleli ve The Land of Legends’in toplumsal ilişkisinin gizli bir tahakküm ekseninde geliştiğini ifade etmek mümkündür.

“Burası ormanlıktı. Mal bağlardık. İneklerimiz. Mallarımızı bağlardık. Tepeden gördü işini adam. Lat diye çöktü oraya. Kadriye'nin de Dükkanlarını da kuruttu... Kadriye'nin ekmeğini orası kesti yani. Orası daha güzel. Daha çok beğeniyorlar mı? Her şey var olduğu için mi? Orasını bilemeyeceğim. Hani bizim Kadriye'deki onların da dükkânı var. Bizim de dükkanlarımız var. Kuruttular, ola çekti.” (K2)

Mahallede bulunan dükkanların merkezde ve farklı şehirlerdeki mağazalardan daha pahalı olması, Serik Merkez ile bile aralarında temel ihtiyaç maddeleri, kiralar ve benzeri alanlarda ekonomik makasın açıklığı araştırmacı gözlemlerinde dikkat çeken bir unsurken; ulaşılabilen iki görüşmeci de bu farklılığı tesise değil genel olarak ülke ekonomisindeki gidişata bağlama eğilimindedirler:

“Yani bunu ekonomiye bağlayalım veya şu anda Türkiye'nin şartlarına bağlayalım. Her şey çok pahalı. Hiçbir şeye yetişilmiyor. Kiralar, marketin ihtiyaçları, çocukların ihtiyaçları. Gerçekten hiçbir şeye yetişilmiyor. Çok çok pahalandı. Kat kat pahalandı” (K1)

Araştırmacı, çalışmaya başlamadan öncesinde kiralık ev ararken görüştüğü iki binada mülk sahiplerinin Antalya Merkez'e taşınmış olduklarını öğrenmesi ve Antalya Merkez'deki kira oranları ile Kadriye Mahallesi'ndeki kira oranları arasında yaşam koşullarındaki farka rağmen makasın açık olması durumunu soylulaştırma ile özdeşleştirerek bu çalışmaya başlamış olsa da görüşmeler neticesinde bu yer değiştirmenin zorunlu ve mülksüzleştirici bir yer değiştirme olmadığını keşfetmiştir. Mülk sahipleri kendi sebepleri ile rızaları dâhilinde yer değiştirmiş, mülklerini ise kiraya vermeye devam etmişlerdir. Bu noktada mülk sahiplerinin çocuklarının Kadriye dışına göç ettikleri, yaşamlarını Antalya Merkez'de veya başka şehirlerde kurdukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu noktada iş imkânları, enflasyon ve ekonomik kırılganlığın The Land of Legends tarafından tetiklendiği ifade edilebilse bile tüm sebep olarak bu tesisin

gösterilmesi mümkün değildir. Kadriye Mahallesi'ndeki değişim 1980'li yıllarda Belek turizm merkezinin gelişimine dek uzanmaktadır. 1979 yılında Belek'in turistikleştirilmesi ile başlayan ekonomik kırılma süreci zaman geçtikçe perçinlenmiş, The Land of Legends da bu perçinlenmeyi destekleyen unsurlardan sadece biri olmuştur.

“Ta PAKO zamanında Turban yapıldı ya oraya. TURBAN'da Belek tanındı. ... Oraya bir çamların içine köy yapıldı. Küçük evler, kiremit evler. Böyle büyük bir mağaza filan kuruldu. Hani bu BİM'ler gibi. Orası turist geldi, orası tanındı. Dünya orayı Belek olarak bildi, tanıdı turizm.” (K2)

Belek'in turistikleşmesinden etkilenen Kadriye'de görüşme sağlanabilen görüşmeci, tüm yaşamını geçirdiği köy hakkında psikolojik değişime yönelik gözlemleri sorulduğunda kültürel dokudaki dönüşüme gönderme yaparak düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yani turbanın Sadece dükkanları çekti, başka bir zararı yok. Olmadı ama bizim insanlarımız, köylümüz psikolojisi de bozuldu. Çoluğumuz, çocuğumuz da göre göre göre göre. Çoluğumuz, çocuğumuz da bozuldu.” (K2)

Örneğin; yerel halkın sosyal yaşamındaki pratiklerin değişmesi yalnız Legends'a değil COVID-19 sonrasında gelişen yeni normal ile yakından ilişkili olarak tespit edilmiştir.

“Komşuluk bitti. Bir de pandemi girdi. O da sıfırladı şimdi.” (K2)

Kadriye Mahallesi'ndeki değişim ve dönüşümü tetikleyen dinamiklerden bir diğeri de dışarıdan alınan yerli yabancı işçi göçleri olduğu tespit edilmiştir:

“Tabii ki otelin, daha dış ülkeden diyelim, daha farklı yerlerden yerleşim daha çok olmaya başladı. Çünkü otelin çok çok katkı payı olmuştur bence.” (K1)

“Eski yabancı çok. Yabancı yani. Kiracı, işçi, Suriyeli. Afgan'a varasıya var bizim köyde. Afgan bile var diyorlar. Her köyde İranlı. Bizim Türkiye'nin girişi, dış devletin biri 30 senede bizim Türkiye'nin bir senede aldığı yabancıyı, ona başka bir şey deniyor yabancı değil, göçü.” (K2)

Çalışma kapsamında veri toplama aşamasında karşılaşılan engeller ve bu nedenle derinleştirilen gözlemler The Land of Legends özelinde bir soylulaştırma pratiğinden bahsetmenin henüz mümkün olmadığını, bölgedeki ekonomik, çevresel, sosyal, kültürel ve psikolojik değişim ve dönüşümlerin dinamiklerinin farklı unsurlardan oluştuğunun keşfedilmesini sağlamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Endüstri Devrimi ile birlikte özellikle kent merkezleri ile yakından ilişkili olan soylulaştırma olgusu 1980’li yıllarda neoliberal ekonomi politikaları ile birlikte turistik destinasyonları da ilgilendiren bir konu olmaya başlamıştır. Deniz kum güneş odaklı kitle turizmi ile başlayan turizm endüstrisi özellikle sürdürülebilir bir işleyiş sağlamak adına turizmde alternatifler geliştirmeye yönelmiştir. Kent merkezli turizm çeşitlendirmeleri, turizm hareketliliğini 12 aya yayacak özel ilgi alanlarına yönelik geliştirilen faaliyetlerin yanı sıra kıyı şeridinde genellikle her şey dâhil sistemde işleyen deniz kum güneş turizminin sürdürüldüğü bölgelerde de ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği etkileyebilecek çeşitlendirmelere gidildiği görülmektedir. The Land of Legends tema parkı da benzer bir kitle turizmi destinasyonu olan Kadriye Mahallesi’nin önemli bir turistik çekicilik unsuru olarak öne çıkmaktadır. Araştırmacının 2021 yılında çalışan olarak sezonluk olarak gözlemlediği mahalle 2024 yılına gelindiğinde birçok seranın imara açıldığı, eski yapı evlerin yenilenerek site ve villa düzenine geçtiği bir yapılaşma ile dönüşmeye başlamıştır. Dolayısıyla araştırmacı bu değişim ve dönüşümü soylulaştırma pratikleri üzerinden incelemek istemiş fakat Kadriye Mahallesi’nin dışı kapalı kültürel yapısı ve pandemi, ekonomik kriz gibi farklı dinamikler nedeni ile araştırmada farklı sonuçlar elde etmiştir. Çalışmanın süresi kısıtlı olduğundan ve sunum için hazırlanması açısından saha detaylandırılmamış olmakla birlikte, görüşme teklif edilen yerel halkın tutumları sonucunda bu çalışmanın etnografi deseni ile genişletilmesine karar verilmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulguların iki kişi ile sınırlı olması, görüşme teklif edilen yerel halk ve esnafın çekingen tavırları ve olumsuz bakışları, çalışmanın kapsamının genişletilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Soylulaştırma pratiklerinin ötesinde kültürel değişim, göç, sezonluk çalışma, prekarya ve destinasyon dinamikleri bağlamında bölgenin gözlenmesi elzemdir. Böylelikle Türkiye’nin önde gelen destinasyonlarından biri olmasına, en büyük tema parkın bulunduğu belde olmasına rağmen Kadriye Mahallesi’ndeki atıl görünen içsel değişim ve dönüşüm dinamiklerinin özüne ulaşmak mümkün olacaktır. Ayrıca bu çalışma ile birlikte soylulaştırma pratiklerinin gözlemlenebilmesi için ilgili araştırma sahasının kentleşme düzeyinin önemi anlaşılmıştır. Gelişmekte olan destinasyonlar bağlamında gerçekleştirilecek soylulaştırma araştırmalarında yerel halk deneyimi ve kamu politikalarının destinasyona olan etkilerinin araştırılması önerilmektedir. Özellikle zorla yerinden etme pratiklerinin öne çıktığı soylulaştırma çalışmaları bağlamında destinasyonun turistikleştirilmesi sürecinde yerel halkın bu değişimi nasıl algıladığı ve

deneyimlediği önemli bir konudur. Sürdürülebilirlik çalışmalarının ekonomik ve ekolojik bağlamda yoğunluk gösterdiği mevcut alanyazın durumunda kültürel, sosyal ve psikolojik dinamiklerin derinlemesine araştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Altanlar, A., Kavak, İ. ve Güremen, L. (2018). Tarihi mahallelerdeki turizm odaklı müdahalelerin mahalle sakinleri üzerindeki etkisi; Amasya, Sofular mahallesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-104.
- Arikan, A. (2020). Orta çağ'ı yeniden inşa etmek: Yeni Orta çağ(cılık) ve Antalya'daki "The Land of Legends" Örneği. *Cumhuriyet Zirvesi*, 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 40-46.
- Aslan, S. ve Aslan, A. (2020). Üç tarafımız müşterek deniz, dört tarafımız çitleme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2985-3001.
- Aydiner, T. (2020). Richard Florida, Soylulaştırma, Eşitsizlik ve Seçkinler Şehri ile Gelen Yeni Kentsel Kriz, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, 296 s.
- Brenner, N. ve Theodore, N. (Eds). (2002). *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North American and Western Europe*. New York: Blackwell.
- Bryson, J. (2013). The nature of gentrification. *Geography Compass*, 7(8), 578-587.
- Burak, D., & Yıldırım, E. S. (2024). Pandemi Sürecinde Sınıf Öğretmeni Olmak: Bir Fenomenoloji Çalışması. *EĞİTİM VE BİLİM*, 49(218).
- Bures, R. M., & Cain, C. (2008, April). Dimensions of gentrification in a tourist city. In Paper proposal submitted for presentation at the 2008 Meeting of the Population Association of America. Department of Sociology, University of Florida (pp. 1-12).
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Gant, A. C. (2015, August). Tourism and commercial gentrification. In *Proceedings of the RC21 International Conference on "The Ideal City: Between Myth and Reality, Representations, Policies, Contradictions and Challenges for Tomorrow's Urban Life"*, Urbino, Italy (pp. 27-29).
- Glass, R. 1964. *London: Aspects of Change*. London: Macgibbon & Kee.
- Gotham, K. F. (2013). Tourism gentrification: The case of new Orleans' vieux carre (French Quarter). In *The Gentrification Debates* (pp. 145-165). Routledge.
- http-1: <https://www.linkedin.com/company/thelandoflegends/?originalSubdomain=tr> (Erişim Tarihi: 11.10.2024).
- http-2: https://www.google.com.tr/maps/@36.8808077,30.9939639,6494m/data=!3m1!1e3?hl=tr&entry=tту&g_ep=EgoyMDI0MTEyOS4yIKXMDSoASAFQAw%3D%3D (Erişim Tarihi: 11.10.2024).
- Kayasü, S., & Yetişkul, E. (2013). Bir araştırma çerçevesi: Soylulaştırma 2.0. *Planlama*, 23(3), 147-152.
- Kızıldere, D., & Günay, Z. (2018). Local Limits to Gentrification: Theory on the Move. *Journal of Planning*, 28(2), 102-106.
- Kohn, M. (2013). What is wrong with gentrification? *Urban Research & Practice*, 6(3), 297-310.
- Redfern, P. A. (2003). What makes gentrification'gentrification'?. *Urban Studies*, 40(12), 2351-2366.

- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>
- Sequera, J., & Nofre, J. (2018). Shaken, not stirred: New debates on touristification and the limits of gentrification. *City*, 22(5-6), 843-855.
- Shaw, K. (2008). Gentrification: What it is, why it is, and what can be done about it. *Geography Compass*, 2(5), 1697-1728.
- Sönmez, B. (2014). Soylulaştırmanın yeni biçimleriyle yerinden edilmeyi yeniden düşünmek. *Planlama Dergisi*, 24(1), 42-53.
- Tekindal, M. ve Arsu, Ş. U. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-172.
- Türkoğlu Aslan, N. (2023). Kültürel miras alanlarında soylulaştırma süreçlerine Zukin'in'Otantiklik' kavramsallaştırması ile bir bakış: Diyarbakır/Sur örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı. İstanbul.
- Van Manen, M. (2007). Phenomenology of practice. *Phenomenology & Practice*. 1(1), 11-30. <https://doi.org/10.29173/pandpr19803>.
- Yeom, M., & Mikelbank, B. (2019). Gentrification: An introduction, overview, and application. *The 21st century American city: Race, ethnicity, and multicultural urban life*, 79-96.

UNESCO Dünya Mirası Bursa’da Turizm, Mimarlık ve Kültürel Miras Üzerine Bir Değerlendirme

Neslihan Dostoğlu

Özet

Kentleri farklı kılan kültürel miras, kent kimliğinin temeli ve kentlerin sürdürülebilirliğinin de önkoşuludur. Doğru yönetildiğinde, kültür, miras ve turizm arasında güçlü bir ilişki yaratılması için pekçok fırsat bulunmaktadır. Ancak, bu fırsatlar her yerleşmede farklılık gösterdiğinden alanlara yönelik değişik çözümler geliştirilmesi beklenmektedir. Kültür turizmi, doğal ve kültürel varlıkları, somut olmayan kültürel mirası turistik bir ürün olarak gezginlerin hizmetine sunan bir turizm anlayışıdır. Yalnızca tarihsel olanı değil, günceli de kapsayan bir terimdir. Günümüzde dünyada kültür turizminin önemli bir payını UNESCO Dünya Miras Listesi’ndeki doğal ve kültürel varlıklar oluşturmaktadır.

UNESCO Dünya Miras Listesi’nde altı alanıyla yer alan Bursa kenti, en eski yerleşim tabakalarının MÖ 6500 yıllarına dayandığı tespit edilmiş olan güney Marmara bölgesinde yaklaşık 2300 yıl önce kurulmuş olup, günümüze kadar devam eden çeşitli uygarlıkların izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla, kültürel açıdan çok zengindir. 2014 yılında, Türkiye’nin 12., dünyanın 998. alanı olarak UNESCO Dünya Miras Listesi’ne giren Bursa’nın kültür turizmi alanında daha bilinçli ve istikrarlı adımlar atması amaçlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: UNESCO, Kültürel Miras, Kültür Turizmi, Mimarlık, Bursa

An Assessment of Tourism, Architecture, and Cultural Heritage in UNESCO World Heritage Site Bursa

Abstract

Cultural heritage that makes cities different is the basis of urban identity and the precondition for the sustainability of cities. When managed correctly, there are many opportunities to create a strong relationship between culture, heritage and tourism. However, since these opportunities vary from settlement to settlement, unique solutions are expected to be developed for different areas. Cultural tourism is a tourism approach that offers natural and cultural assets and intangible cultural heritage to travelers as a touristic product. It is a term that covers not only the historical but also the contemporary. At present, a significant share of cultural tourism in the world is made up of natural and cultural assets on the UNESCO World Heritage List.

Bursa, which is in the UNESCO World Heritage List with six sites, was founded approximately 2300 years ago in the southern Marmara region, where the oldest settlement layers date back to 6500 BC, and bears the traces of various civilizations that have continued to the present day. Therefore, it is very rich in terms of culture. Bursa, which was included in the UNESCO World Heritage List in 2014 as the 12th site in Turkey and the 998th in the world, should aim to take more conscious and consistent steps in the field of cultural tourism.

Keywords: UNESCO, Cultural Heritage, Cultural Tourism, Architecture, Bursa

1. GİRİŞ

Ülkeler için önemli bir alternatif turizm türü olan kültür turizmi, gelir sağlayıcı etkisinin yanında kültürel değerlerin korunması açısından da önemlidir. Dünyada bazı ülkelerin, kültürel ve doğal varlıklarını dikkatli bir biçimde koruyarak, turizmden ciddi bir gelir temin etmelerine karşın başka ülkeler aynı ölçüde başarılı olamamaktadır. Oysa, kentleri farklı kılan kültürel ve doğal miras, kent kimliğinin de temeli olup, bu değerler kentlerin devamlılığının bir önkoşuludur. Bu çalışmada kültür turizmi kavramının anlamı ve içeriği ele alındıktan sonra dünyada kültür turizminin önemli bir payını oluşturan UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki doğal ve kültürel varlıkların önemi üzerinde durulacaktır. Konu, 2014 yılında, Türkiye'nin 12., dünyanın

998. alanı olarak UNESCO Dünya Miras Listesi'ne giren Bursa özelinde değerlendirilecek ve kentte kültür turizmi alanında daha bilinçli ve istikrarlı adımlar atılmasının önemi vurgulanacaktır.

2. KÜLTÜR VE TURİZM: TANIMLAR

“Kültür turizmi” kavramını değerlendirirken kavramı oluşturan iki unsuru ele almak gerekir. Öncelikle kültür kelimesi incelendiğinde, nesiller boyunca insanların birbirine aktardığı inanç, bilgi ve uygulamaların bütünü kapsayan “kültür” kavramının ilk ortaya çıkışının oldukça eski olduğu görülür. Fransızca “cultura”dan kaynaklanan kültür sözcüğü Latince’de “colere”, bir başka deyişle sürmek, ekip-biçmek ve ürün yetiştirmek anlamını taşımaktadır. “Cultura” kavramının, insan deneyimi ve onun yaşama tarzı olarak anlam kazanması, Avrupa’da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşmiştir.¹ Kültür günümüzde bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerleri, yetenek ve becerileri, alışkanlıkları, sanatları ve gelenekleri içine alan karmaşık bir bütün olarak tanımlanmaktadır.² Kültür önceki kuşaklardan miras olarak alınır, deneyimlenir ve sonraki kuşaklara miras olarak bırakılır. Kültürün paylaşıldığı topluma ait fiziksel çevre ise o kültürün izlerini taşır.

Kültür turizmi kavramının ikinci anahtar kelimesi ise “turizm”dir. Dünyanın hemen her ülkesinde sürekli olarak üzerinde durulan turizm kavramı, görme, tanıma, dinlenme, eğlenme gibi amaçlarla yapılan gezileri ve bir bölgeye turist çekmek için uygulanan ekonomik, kültürel, teknik süreçlerin, yapılan çalışmaların tümünü kapsamaktadır. Turistik gezi, insanların sadece bir yerden başka bir yere gitmesiyle ilgili olmayıp, kültürel, ekonomik ve toplumsal olarak iletişim içinde olmalarını da sağlar. (Şekil 1)

Şekil 1. Taj Mahal, Hindistan (Dünya Miras Listesi, 1983) (Neslihan Dostoğlu Arşivi)

¹ Tylor, 1985.

² Güvenç, 1997.

Dolayısıyla, kültür turizmi, doğal ve kültürel varlıkları, kültürel etkinlikleri, çağdaş sanat eserlerini ve sosyo-ekonomik olguları turistik bir ürün biçiminde ziyaretçilerin hizmetine sunan bir turizm anlayışıdır. Bir başka deyişle, yalnızca tarihsel olanı değil, günceli de kapsayan bir kavramdır.

3. DÜNYADA KÜLTÜR TURİZMİ VE UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ

Günümüzde dünyada kültür turizminin önemli bir payını UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki doğal ve kültürel varlıklar oluşturmaktadır. 1945 yılında kurulan UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), 1972'de Paris'te yapılan toplantısında, dünya üzerinde yok olan kültürel değerleri kontrol altına almak ve uğrayacakları tahribatı engellemek amacıyla Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi ile ilgili süreci başlatmıştır. Dünyada “Üstün Evrensel Değere” sahip olan doğal ve kültürel varlıkları, bütün insanlığın ortak mirası kabul ederek, tanıtmak, toplumlarda evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve bu değerlerin korunması için gerekli iş birliğini sağlamak amacı ile UNESCO tarafından 1976 yılında Dünya Miras Komitesi oluşturulmuş ve 1978 yılında, Dünya Miras Listesi (World Heritage List) uygulaması başlatılmıştır.³

UNESCO, kültürel ve doğal mirasın herhangi bir parçasının bozulmasının veya yok olmasının, bütün dünya ulusları için geri dönüşü olmayan bir yoksullaşma oluşturduğunu belirtmekte ve 1972'de kabul edilen Sözleşme gereğince Dünya Miras Listesi'nde yer alan varlıkların sadece sınırları içinde yer alan ülkeye değil tüm dünya uluslarına ait olduğuna dikkat çekmektedir. Sözleşmeyle birlikte, taraf devletlere kendi sınırları içindeki tüm kültürel ve doğal miras varlıklarının envanterini yapıp onları tanımlamaları, korumaları, sunmaları ve gereken tüm yasal, idari, bilimsel ve teknik önlemleri alarak bu değerleri en iyi şekilde gelecek kuşaklara aktarmaları için sorumluluklar yüklenmiştir.⁴ Türkiye'de bu sözleşme 1982 yılında onaylanmış ve 1983 yılında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

2000 yılından sonra UNESCO'nun, korunması gereken varlıkların ve alanların Dünya Miras Listesi'ne alınabilmesi için “Yönetim Planları”nın hazırlanması ve uygulanmasını bir ön şart olarak aramaya başlaması nedeniyle⁵ Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi'ne taraf devlet olan

---

³ www.unesco.org

⁴ whc.unesco.org/en/conventiontext

⁵ Feilden ve Jokilehto, 1993

Türkiye’de de çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış, yalnız Dünya Kültürel Miras Alanları için değil, sit alanları ve ören yerleri için de alan yönetim planlarının hazırlanması zorunlu hale getirilmiştir.

UNESCO’nun 1972 yılında kabul ettiği Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme’ye bağlı olarak oluşturulan Dünya Miras Listesi’nde 2024 yılı itibarıyla 1223 miras yer almaktadır. Bunlardan 952’si kültürel, 231’i doğal ve 40’ı karma (doğal ve kültürel) miraslardır. Türkiye’nin söz konusu listede 19’u kültürel, 2’si karma olmak üzere 21 miras alanı bulunmaktadır. Ayrıca, bu listeye önerilmesi öngörülen, ancak henüz adaylık süreçleri tamamlanmayan miraslardan oluşan Geçici Liste, Üye Devletler için ulusal bir envanter niteliğinde olup, asıl listeye başvurulacak olan alanlar bu listeden seçilerek belirlenmektedir. Türkiye’nin Geçici Listede, son olarak 2023 yılında güncellenen şekliyle 72 kültürel, 4 karma ve 3 doğal olmak üzere toplam 79 mirası bulunmaktadır. (Şekil 2)

Şekil 2. Göbeklitepe, Şanlıurfa [Dünya Miras Listesi, 2018] (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı)

Bir alanın Dünya Miras Listesi’ne alınması, toplumda ve yöneticilerde kültürel ve doğal varlıkların korunması ile ilgili farkındalık yaratmaya yardımcı olmakta, Liste’ye alınan kültürel ve doğal varlıklar, buldukları kentin insanları tarafından da sahiplenilmektedir çünkü bu varlıkların kente büyük getirileri olmakta ve kentin kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Listeye alınan kültürel ve doğal varlıklar daha fazla tanınmakta ve buraları ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısı artmaktadır. Listeye giren alanların korunması için UNESCO tarafından finansal bir destek de sağlanabilmekte veya bu fon “tehlike

altındaki dünya mirası” listesindeki alanlarda oluşan hasarın olabildiğince hızlı bir şekilde giderilmesi için de kullanılabilir.

4. UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ’NDE BURSA: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

4.1. Bursa’nın Dünya Miras Listesine Giriş Süreci

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa’nın UNESCO Dünya Miras Listesi’ne dâhil edilme sürecinin adımlarını atmaya, 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici (Tentative) Listesi’ne kentten girmesini sağlayarak atmaya başlamıştır. Bir süre ara verilen çalışmalar, 2011 yılında Bursa Alan Başkanlığının kurulması ile hız kazanmış, Adaylık Başvuru Dosyası UNESCO Dünya Miras Merkezine 2013 yılında iletilmiştir. Nihayet, 2014 yılında Katar’ın Doha kentinde gerçekleştirilen 38. Dünya Miras Komitesi toplantısında, Hanlar Bölgesi (Orhan Gazi Külliyesi ve Çevresi), Sultan Külliyesi (Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil, Muradiye) ve Cumalıkızık Köyü tarihi alanlarını içerecek şekilde hazırlanan “Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu” isimli “Adaylık Dosyası”nın değerlendirilmesi sonucunda, Bursa UNESCO Dünya Miras Listesi’ne, Türkiye’nin 12., dünyanın da 998. Üstün Evrensel Değere Sahip Miras Alanı olarak kabul edilmiştir.

4.2. Bursa’nın Tarihi Gelişiminde Erken Osmanlı Döneminin Önemi

Bursa kenti, en eski yerleşim tabakalarının MÖ 6500 yıllarına dayandığı tespit edilmiş olan güney Marmara bölgesinde yaklaşık 2300 yıl önce kurulmuş olup, günümüze kadar devam eden çeşitli uygarlıkların izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla, kültürel açıdan çok zengindir.

MÖ 185 tarihinde Bitinyalılar tarafından bir tepe üzerinde kurularak etrafı sur duvarlarıyla çevrelenen Bursa (ilk ismiyle Prusa), Roma (MÖ 74 - MS 395) ve Bizans (MS 395-MS 1326) dönemlerinde de aynı sınırlarını korumuş, Osmanlı döneminde ise sur duvarları dışında gelişmeye başlamış, İstanbul başkent olana kadar başa geçen sultanların kentten farklı bölgelerindeki tepeler üzerinde yaptırdığı külliyeler çevresinde oluşan mahallelerle giderek büyümüştür. İlk külliye, Sultan Orhan tarafından 1339-1340 yılları arasında Bursa kalesinin doğusunda, cami, imaret, medrese, hamam ve handan oluşacak şekilde inşa edilmiştir. Çok sayıda tarihi han, çarşı ve pazardan oluşan ve Hanlar Bölgesi olarak bilinen ticari merkez, Orhan Gazi tarafından yaptırılan ilk külliyenin çevresinde gelişmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Hanlar Bölgesi, Bursa [Dünya Miras Listesi, 2014] (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Diğer külliyeleer sırasıyla, I. Murad tarafından yaptırılan Hüdavendigâr (I. Murad) Külliyesi, Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan Yıldırım (I. Bayezid) Külliyesi, Çelebi Mehmed tarafından yaptırılan Yeşil (I. Mehmed) Külliyesi ve II. Murad tarafından yaptırılan Muradiye (II. Murad) Külliyesi'dir. Bu külliyeleer her biri Uludağ'ın kuzey yüzünde, farklı bir bölgede inşa edilmiş ve bu merkezleer o dönemde kentin sınırlarını belirlemiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Muradiye Külliyesi, Bursa [Dünya Miras Listesi, 2014] (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

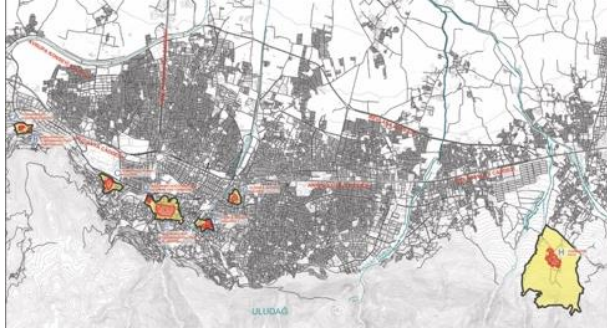
Bir köy yerleşimi olan Cumalıkızık ise kentin doğusunda Uludağ yamaçlarında kurulmuş olan Orhan Gazi Vakfı'na bağlı bir vakıf köyüdür.⁶ (Şekil 5)

⁶ Dostoğlu, 2016a.

Şekil 5. Cumalıkızık, Bursa [Dünya Miras Listesi, 2014] (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Günümüzde il nüfusu yaklaşık 3.250.000'e ulaşan Bursa, halen Türkiye'nin dördüncü kalabalık şehri ve önemli bir metropolüdür. Bursa'da UNESCO Dünya Miras Alanı olarak tanımlanan seri bileşenler, Bursa'nın ilk Osmanlı başkenti olduğu dönemde oluşturulan beş merkez (erken Osmanlı dönemindeki ticaret merkezi ve Sultan Külliyesi) ile yine aynı dönemde inşa edilen bir köy olmak üzere toplam altı alanı kapsamaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Bursa'da Dünya Miras Listesi'ne giren alanlar (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

21. yüzyıla kadar çeşitli evrelerden geçerek ulaşan Bursa, hızlı kentleşmenin neticesinde bazı olumsuz gelişmeleri de içermekle birlikte, Osmanlıların ilk başkenti olduğu dönemdeki külliye ve kırsal yerleşmeler günümüze kadar özgünlüğünü korumuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuş süreci, adını Hanedana ve İmparatorluğa vermiş olan Osman Gazi'nin oğlu

Orhan Gazi'nin, 14. yüzyılın başında küçük bir Bizans kalesi konumunda olan Bursa'yı fethetmesinin ardından, burayı evi ve başkenti yapmaya karar vermesi ile başlamıştır. Bir Osmanlı kentinin fiziksel, yasal, ekonomik, idari, sosyal, dini, askeri ve saltanata ait tüm bileşenleri ilk olarak Bursa'da oluşturulmuştur.

Kent, güvenli bir tarım ve ticaret hinterlandının oluşturulması ve mevcut surların dışında kamusal fonksiyonlara sahip yeni merkezler olan külliyelerin geliştirilmesiyle hızla inşa edilmiştir. Bursa'da başa geçen Sultanlar sadece külliyeler inşa ettirmekle yetinmemiş, ayrıca Orhan Gazi tarafından yaptırılan ilk hanın çevresine yeni hanlar ve kamusal işlevli başka binalar ekletmişlerdir. Bu sayede, hem çevresinde mahallelerin geliştiği çeşitli odak noktaları, hem de ticari bir merkez (Hanlar Bölgesi) oluşturulmuştur. Külliyelerin sürdürülebilirliğini sağlamak için Osmanlılarca kullanılan vakıf sisteminin gelirleri, toplanan vergilerden ve köylerden aktarılan ürünlerden elde edilmiştir. Sistemin bir parçası olarak Bursa çevresinde oluşturulan erken dönem Osmanlı vakıf köylerinden Cumalıkızık günümüzde özgünlüğünü en iyi koruyan kırsal yerleşim örneklerinin başında gelmekte ve yaşam tarzı ile orijinal arazi kullanımını sürdürmektedir.

Özetle Bursa, İmparatorluğa giden yolda, vakıf sistemi çerçevesinde birbirleriyle ilişkilendirilmiş külliyeler, çarşılarıyla birlikte hanlar ve köylerin şekillendirdiği, erken dönem Osmanlı mimarisinin özgün örneklerini içeren ilk kent, ilk başkent olmuştur. Bursa'nın üstün evrensel değerinin sürdürülebilmesi için onaylı yönetim planının dikkatli bir biçimde uygulanması gerekmektedir.^{7 8}

5. KENT KİMLİĞİ VE TURİZM

Günümüzde kentler yatırım çekmek, ekonomilerini güçlendirmek, öne geçmek için genelde fark yaratmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, her kent kendi özelliklerini öne çıkarmaya, kısaca markalaşmaya çalışmaktadır. Ancak, bu süreç, kentlerin kendilerine özgü görünümlerini, fiziksel yapılarını ve yaşam biçimlerinin yanı sıra onları farklı kılan “ruh”u kapsadığında anlam kazanmaktadır, çünkü kentle özdeşleşen, onu diğerlerinden farklı kılan özellikler, kimlik duygusunu ve “kent kimliği”ni oluşturmaktadır. Dolayısıyla, tarihi öneme sahip binalara ve kentsel mekânlara, çevrenin fiziksel özelliklerini bozmadan çağdaş işlevler vererek korumak ve canlandırmak, tarihsel, sosyal ve ekonomik nedenlerle önem kazanmaktadır. Bu süreç, tarihi süreklilik, sürdürülebilirlik, kimlikle ilgili toplumsal farkındalık, yaşam kalitesinin

---

⁷ Dostoğlu, 2016b

⁸ Bursa Alan Başkanlığı, 2021.

geliştirilmesi ve ekonomik rasyonellik gibi konular açısından büyük önem taşımaktadır.⁹

Sürdürülebilirlik hedefi taşıyan bir kültür turizmi politikasının kent kimliğine özen göstermesi, turizmin bu ana girdisini öncelikle koruması ve yaşatması beklenmelidir. Ancak, turizm, yöresel değerleri “pazarlamak”la değil, “yaşatmak”la da sürdürülebilir. Bu kapsamda, kentlerin somut ve somut olmayan kültürel ve tarihi değerleriyle yaşamaya devam etmesi için ‘marka kent’ yerine ‘kimlikli kent’ olmak hedeflenmelidir.¹⁰

Bu kapsamda, kültürel miras insanların geleceği için bir zenginlik olarak ele alınabilir. Ancak, bir toplumun geçmişinin belgesi olan kültürel mirasa saygı gösterilmesi ve başarılı bir şekilde korunması, toplumun bu sürece katılımı, desteği ve bu çevrelerin sürekli olarak bakımı ve kullanımı ile mümkün olur. Kültürel miras sadece form ve mekânları kapsamaz, aynı zamanda bunların algılanma ve kullanılma biçimlerini de içerir. Bu kapsamda, tarihi çevrelere ve binalara yeni fonksiyonların verilmesi, özgün araştırma ve değerlendirmeler yapıldıktan sonra, bunların bütünlüğü, karakteri ve formuna saygı gösterilerek gerçekleştirilmelidir.¹¹ Aslında, tarihi eserleri korumak kadar, bu eserlerin çevresinde yer alan peyzajı ve dokuyu bütüncül olarak korumak da önemlidir. Ayrıca, alanlardaki sosyokültürel çevre önem taşımaktadır. Tarihi doku orada yaşayan insanların yaşam biçimiyle değer kazanır. Bu bağlamda, somut olmayan kültürel mirasın da önemin büyüktür.

Ülkemizde pekçok bölge turizm açısından cazip özelliklere sahiptir. Ancak, koruma ve kullanma arasındaki denge sağlanamazsa bu nadide bölgeler olumsuz olarak etkilenebilir. Bu bağlamda, turizmin sadece belli alanlara odaklanması yerine bölgelerin kültürel, doğal tüm özelliklerini içerecek şekilde değerlendirilmesi, yılın her mevsimine yayılarak ele alınması, halkın turizm konusunda bilinçlendirilmesi, eğitim kurumlarında koruma kullanma dengesinin çocuklara ve gençlere anlatılması büyük önem taşımaktadır.

6. SONUÇ

Kentsel kimliğin toplumsal bellekteki imajlarla şekillendiği göz önüne alındığında bir toplumun sağlıklı gelişmesi için kültürel değerlere ve geleneklere saygı gösterilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Geleneksel dokular ve binalar toplumun gereksinim ve arzularını karşılaması, zamanın ve yerin

---

⁹ Dostoğlu, 2010.

¹⁰ ÇEKÜL Vakfı Yayın Birimi, 2012

¹¹ Ahunbay, 1996

ruhunu yansıtabilecek şekilde sezgisel bir bilinçle inşa edilmiş olmaları nedeniyle kültürel bir birikim oluşturur. Sadece konut alanları değil, kentte serbest kullanımı olan ve herkes tarafından erişilebilen, mülkiyeti ve kontrolü kamusal aktörlere ait, kamuya hizmet eden kapalı ve açık alanlar da bu birikimin parçasıdır. Bu kapsamda, fiziksel ve sosyal çevreye ait geçmiş değerlerin dikkatli bir biçimde analiz edilmesi, bir toplumun geleceğini daha iyi bir biçimde şekillendirmesini kolaylaştıracağı için önemlidir.

Doğru yönetildiği zaman kültür, miras ve turizm arasında güçlü bir ilişki yaratılması için pek çok fırsat bulunmaktadır. Bu fırsatlar her yerleşmede farklılık gösterdiğinden alanlara yönelik farklı çözümler geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak, farklı çözümlerin, bölge ölçeğinde aynı coğrafya ve kültürü paylaşan kentlerin birbirinden habersiz, bağımsız girişimleri olarak değil, birbiriyle tutarlı ve anlamlı bir bütünlük içinde üretilmesi önem taşımaktadır. Bu süreçte merkezi yönetsel organların, yerel yönetimlerin, turizm sektörünün ve yerel halkın birlikte hareket etmesi, etkin ve sürdürülebilir bir kültür turizmi için kamu-yerel-sivil-özel birlikteliğe işlerlik kazandırılması gerekmektedir.¹²

Çeşitli uygarlıkların beşiği olan Türkiye'de kültür turizmi kaynakları açısından zenginliğe rağmen gelen kültür turistlerinin sayısı ve elde edilen turizm gelirleri verilerine bakıldığında bu turizm türünün henüz yeterince gelişmediği görülmektedir. Ancak, sağlayacağı gerek ekonomik, gerekse sosyo-kültürel yararlar göz önüne alındığında öncelikli olarak geliştirilmesi gereken bir turizm türü olduğu da bir gerçektir.

Bu kapsamda, 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne giren ve bu çalışmada detaylı olarak incelenen Bursa'nın turizm alanında daha bilinçli ve istikrarlı adımlar atması önerilmektedir. Bursa'ya gelecek olan turistler için farklı rota alternatifleri belirlenirken somut ve somut olmayan miras ile ilgili bilgilerin ilişkilendirilmesi, bir iletişim ve bilgi ağı kurulması, her konuda olduğu gibi turizm alanında da kurumlar arasında eşgüdüm ve diyalog çok önemlidir.

---

¹² ÇEKÜL Vakfı Yayın Birimi, 2012.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, YEM Yayın, İstanbul.
- Bursa Alan Başkanlığı (2021). Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı (2021-2026), Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi
- ÇEKÜL Vakfı Yayın Birimi (2012), *Sürdürülebilir Kültür Turizmi için Kamu-Yerel-Sivil-Özel İşbirliği*, ÇEKÜL Vakfı – Tarihi Kentler Birliği Yayınları, Gaziantep.
- Dostoğlu, N. (2010). “Yeniden Canlandırma Çalışmalarının Sürdürülebilir Gelişmeye Katkısı”, 6. *Uluslararası Sinan Sempozyumu: Designing the Future / Geleceği Tasarlamak*, Trakya Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Edirne, 291-299.
- Dostoğlu, N. (2016a). “Bursa and Cumalıkızık: The Birth of the Ottoman Empire”, Ertürk, Nevra ve Karakul, Özlem, (editörler), UNESCO World Heritage in Turkey 2016, Ankara: Turkish National Commission for UNESCO, 314-341.
- Dostoğlu, N. (2016b). “Site Management Process in a UNESCO World Heritage Site: Bursa”, Ahunbay, Zeynep, Mazlum, Deniz, Eres, Zeynep (eds.), *Conservation of Cultural Heritage in Turkey*, İstanbul: Ege Yayınları, 163-179.
- Feilden, B. M. ve Jokilehto, J. (1993). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, ICCROM, Rome.
- Güvenç, B. (1997). *Kültürün ABC’si*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, B. (1985). *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tylor, E.B. (1985, 1871). *Primitive Culture*, John Murray, Albemarle Street, London.
- www.hurriyet.com.tr
- whc.unesco.org/en/conventiontext
- www.unesco.org
- www.unesco.org.tr
- www.viator.com

Safranbolu’da Geleneksel Bir Konutun Belgelenmesi

Ümmügülsüm Kızılırmak Saygı, Özlem Sağıroğlu Demirci

Özet

Anadolu, tarihin başlangıcından itibaren çeşitli medeniyetlere ev sahipliğinde bulunmuştur. Bu topraklarda varlığını sürdürmüş olan çeşitli medeniyetlerin ürünü olan soyut ve somut kültürel mirasın izleri ise günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. Ancak Kültürel mirasın korunması konusundaki çalışmaların bilimsel kapsamda yapılmaya başlamasına kadar geçen sürede çok sayıda kültür varlığı savaşlar, istilalar, göçler, nüfus mübadeleleri gibi sebeplerden ötürü yıkılmış, kullanılmamış; vandalizm, hırsızlık ve rant gibi sebeplerle ciddi zarar görmüş, yok olmuş veya taşınmıştır. Ülkemizde, bilimsel anlamda yapılan kültürel miras koruma çalışmalarına ise dünya ile eşzamanlı olarak 20.yy’da başlanmış; ancak kısıtlı bir kültür varlığı grubu özgün özellikleri ile korunması sağlanmıştır. Bu kısıtlı grup içinde korumaya yönelik çalışmaların en erken başladığı bölgelerden biri de Safranbolu olup; erken başlanan bilinçli koruma çalışmaları ile şehrin özgün dokusunun ve yapılarının büyük ölçüde korunması sağlanmıştır. Bu çalışma ile amaçlanan; Safranbolu Kıranköy sit alanındaki 1575-02 parseldeki geleneksel konutun korunmaya yönelik güncel yöntemlerle belgelenmesi, tarihi araştırma ile geçirmiş olduğu dönemlerin çözümlenmesi ve mimari karşılaştırma ile özgün özelliklerinin ortaya konmasıdır. Çalışma kapsamında literatür araştırması yapılmış ve genel bilgi toplanmış; alan çalışması ile konutun rölövesi elde edilmiş; görsel belgeleme ve çeşitli ölçümler ile detayları çözümlenmiş, çevredeki yapıların da tespit ve belgelenmesi yapılmıştır. Elde edilen veriler değerlendirilerek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Geleneksel Konut Mimarisi, Safranbolu, Belgeleme, Karşılaştırmalı çalışma, Dönemleme.

The Documentation of A Traditional House in Safranbolu

Abstract

Anatolia has been home to various civilisations since the beginning of history. The traces of both intangible and tangible cultural heritage, products of various civilisations that have survived in these lands, have survived until today. However, in the period until the studies on the protection of cultural heritage started to be carried out scientifically, many cultural assets were destroyed and not used due to reasons such as wars, invasions, migrations, population exchanges. Moreover, they were seriously damaged, destroyed or moved for reasons such as vandalism, theft and rent. In our country, scientific studies on the conservation of cultural heritage started in the beginning of 20th century simultaneously with the world; however, only a limited group of cultural heritage assets have been preserved with their original characteristics during this time. Among this limited group, Safranbolu is one of the regions where conservation studies started the earliest; and with the early conscious conservation efforts, the original texture of the city planning with its cultural structures have been preserved to a great extent. The aim of this study is to document the traditional house on parcel 1575-02 in Safranbolu Kıranköy conservation area with current documentation methods for conservation, to analyse the periods it has passed through with historical research and clues on the house and to reveal its original features with architectural comparison. Within the scope of the study, literature research was carried out and general information was gathered; the survey of the house was obtained through fieldwork; its details were analysed through visual documentation and various measurements, and the details of the surroundings were analyzed.

Key Words: Cultural Heritage, Traditional Houses, Safranbolu, Documentation, Comparative Study, Restitution.

1. GİRİŞ

Safranbolu; Karabük iline bağlı 6 ilçeden biri olup, Batı Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Kent kendi içinde yerleşme özellikleri bakımından belirgin farklılıklar bulunan “Çarşı” (Çukur Şehir) Çarşı’nın batısında yerleşen “Kıranköy” ve plato bölümünde yer alan başlangıçta yazlık yerleşim bölgesi olarak ortaya çıkan “Bağlar” olmak üzere 3 farklı bölgeye ayrılmaktadır. Bu üç yerleşim yeri de bugün kentsel sit statüsünde olan Safranbolu, 17 Aralık 1994 tarihinde UNESCO Dünya Miras Alanları Listesine kabul edilmiştir (UNESCO, 2009, s.216; Böke, 2020,s.124).

Oldukça yoğun özgün yapı ve bu yapıların oluşturduğu korunmuş dokuya sahip olan kent, bir açık müze- bilgi merkezi konumunda olup, disiplinler arası çalışmalara konu olmaktadır. Geleneksel konutlar ve çağdaş yaşamın birlikteliği bağlamında problemler yaşayan kentte çağdaş yaşamda kendilerine yer bulamayan az sayıdaki yapının bozulma süreci ne yazık ki devam etmektedir. Bu sebeple bu bildiri kapsamında Safranbolu ilçesi Barış Mahallesi 1575 ada 02 parseldeki köhneme sürecindeki geleneksel konut belgeleme kapsamında seçilmiştir. Seçim yapılırken konutun restorasyon faaliyetlerinin devam ettiği bir bölgede yer alması, özgün mimari özelliklerini korumuş olması, bulunduğu bölgedeki geleneksel konutlarla aynı ya da benzer özellikleri barındırmasının yanında kendine özgü özellikler bulundurması, öncelikli seçim kriterlerini oluşturmuştur.

2. BARIŞ MAHALLESİ 1575 ADA 02 PARSELDEKİ GELENEKSEL KONUT

Geleneksel Konut, Kıranköy Sit Sınırı'nın hemen bitişiğinde; kuzeyde Baysal Sokak'ın, doğuda Baysal Sokak ile Eralp Sokak'ı birbirine bağlayan ara sokağın sınırladığı olduğu köşe parselde yer almaktadır. Sahibi Ömer Yıldız'dan, yapının üç kuşak tarafından Ömer Yıldız ailesi tarafından kullanıldığı öğrenilmiştir. Günümüzde yapının zemin kattaki bazı mahalleri, yapının batısındaki bitişik yapıda yer alan oto lastikçisinin deposu olarak kullanılmakta olup üst katı ise tamamen boş durumdadır. Boş bırakılmasının sebebi Safranbolu'da turizm faaliyetlerinin yoğun olması sebebiyle sahibinin yapıyı konaklama amaçlı yeniden işlevlendirme isteğidir.

Şekil 4. Yapının cephe görünüşleri

Konutun ana girişi Baysal Sokak'taki kuzey cephenin ortasında yer almaktadır. Bu cephede bulunan bir diğer kemerli kapının ticarethane girişi olduğu kepenkler sebebi ile olasıdır. Ana girişin batısında ise sonradan açılmış üçüncü giriş daha bulunmaktadır.

Kuzey cephenin bitiminde iki kanatlı ahşap bir kapı ile bahçeye giriş sağlanmaktadır. Bu kısımda biri küçük diğeri büyük iki adet kemerli ocak bulunmaktadır. Yapının ana girişi bu kırma çatılı ocakların bulunduğu bölümden geçildikten sonra görülen doğu cephesi üzerindeki iki kanatlı kapıdan verilmiştir. Doğu cephesinin bitiminde, yapının güney cephesinin baktığı kuzey-güney doğrultusunda uzanan bahçeye ulaşılmaktadır. Bahçenin doğusu ve batısı insan boyunu geçen kalın taş duvarlarla sınırlandırılmıştır.

Yapının Baysal Sokak'ta yer alan Ana girişi – Bahçe Girişi - Dükkan Girişi ve Kepenkleri

Yapının Arka Taraftaki Bahçesi ve Bahçe Duvarlarının Üst Örtüsü

Şekil 5. Yapının Kuzey cephedeki girişleri ve bahçe görünüşü

Konut iki katlı olup, zemin katta girişi içeren hizmet mekânları yer almaktadır. Bu kattan yazıhane adı verilen ara kata da ulaşım verilmiştir. Konutun üst katına ulaşan merdiven sofaya ulaşmakta olup, odalar buradan giriş almaktadır. Sofanın devamında bir de yükseltilmiş sekilik bölümü yer almaktadır.

Şekil 6. Soldan sağa sırasıyla yapının zemin kat ve birinci kat mekânlarından genel görüşler.

3. BELGELEME ÇALIŞMALARI

1575 ada 02 parselde yer alan geleneksel konutun belgeleme çalışmaları üç aşamadan meydana gelmektedir; (1) arazi öncesi çalışmaları, (2) arazi çalışmaları ve son olarak (3) arazi sonrası çalışmalardır.

Arazi Öncesi Çalışmalar

Bu aşama da ölçüm çalışmaları öncesi Ülkemizdeki geleneksel konutlara, Safranbolu'nun fiziksel ve coğrafi özelliklerine, sosyo-ekonomisine, kültürüne ve tarihine yönelik alanyazında yer alan makale, kitap, tez çalışmaları gibi yazılı kaynaklar ile belgesel ve video gibi görsel kaynaklar, son olarak da kadastral ve halihazır haritalar gibi çizimsel kaynaklar taranmıştır.

Yapılan bu çalışma ile birlikte;

- Safranbolu'nun coğrafyası, tarihi ve demografik yapısı hakkında bilgi edinmek,
- Safranbolu'nun ve geleneksel konutun bulunduğu bölgenin kentsel dokusunu anlamak,

- Safranbolu’da yer alan geleneksel konutların özellikleri hakkında bilgi edinmek,
  - Tipoloji çalışmaları hazırlamak,
  - Yapıyı daha iyi çözümleyerek karşılaştırmalı çalışma ve dönemleme analizlerini oluşturmak
- hedeflenmiştir.

Arazi Çalışmaları ve Yapının Ölçümü

Ölçüm çalışmalarında klasik rölöve ölçü alma yöntemleri yerine günümüz teknolojilerinden ve ölçüm araçlarından faydalanılarak 3 boyutlu Lazer tarama yöntemi tercih edilmiştir. Nisan 2023 tarihinde bir günlük arazi çalışması planlanmıştır. Bu arazi çalışmasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fotogrametri laboratuvarında çalışan Fotogrametri Uzmanı Kemal Gülcen, Mimar Ümmügülsüm Kızıllırmak Saygı ve Mimar Serdar Saygı ile birlikte toplam 3 kişilik bir ekip, seçilen konutu içeriden ve dışarıdan tamamen ölçmüş, fotoğraf makinesi ile mevcut durumu sistematik olarak belgelemiştir.

Ölçüm çalışmalarında geleneksel konutun ölçümlerinde FARO marka 3 boyutlu lazer tarayıcı kullanılmış; çatı arası ile kapı, pencere gibi mimari elemanlarının detay ölçümlerinde ise IPAD Pro LİDAR tarama sensörü kullanılmıştır.

Şekil 7. Taramada kullanılan cihazlar

Yapılan tarama oturumlarının ve alınan ölçülerin doğruluk ve hata paylarını kontrol etmek için şerit metre ve 5metrelik metre ile arazide yerinde el ölçüsü alınmıştır. Hem arazi çalışması sırasında yerinde yapılan hem de arazi sonrasında Kuçak, Erol and Alkan,’ın 2023 yılında yayınlamış oldukları “Comparative performance analysis of the iPad Pro LiDAR sensor with a

professional terrestrial laser scanner” isimli makalede olduğu gibi fotogrametri laboratuvarında, yapıdan alınan el ölçümleri ile yapılan karşılaştırmalı kontrollerde ölçümlerdeki hata toleransının 0.5 cm ile 1.5 cm arasında olduğu görülmüştür.

Bu ölçüm metodunun seçilmesindeki nedenler; ölçümdeki hata payını düşürmek, arazi süresini kısaltmak ve arazi sonrası çalışmaları kolaylaştırmaktır.

Şekil 8. Ölçüm yönetimi seçimindeki amaçlar

3B FARO lazer tarayıcı ile toplamda 46 oturum yapılmış olup her oturum önceden belirlenen poligon noktalarına yerleştirilen kürelerle birbirine bağlanmıştır.

Şekil 9. 3B taramada yapılan oturumlar

Böylece yapının dışının ve içinin arazisi ile birlikte 3 boyutlu nokta bulutundan meydana gelen modeli oluşturulmuştur. Bu model sadece nokta bulutundan ibaret olmayıp mekân yüzeylerinin tarayıcının taramış olduğu bütün açılardan gerektiğinde görülebildiği ölçekli fotoğraflardan oluşan bir modeldir. Bunun yanısıra arazi çalışmasında dışarıdan başlanarak içeri doğru sistematik

biçimde yapının fotoğraflı belgelenmesi yapılmıştır. Bu belgelemede CANON EOS 350 model fotoğraf makinesi ve profesyonel lensler kullanılmıştır.

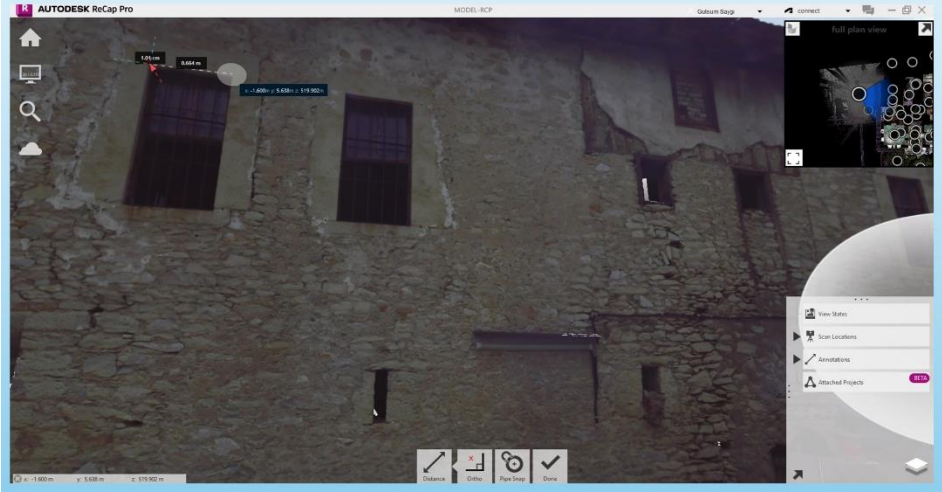
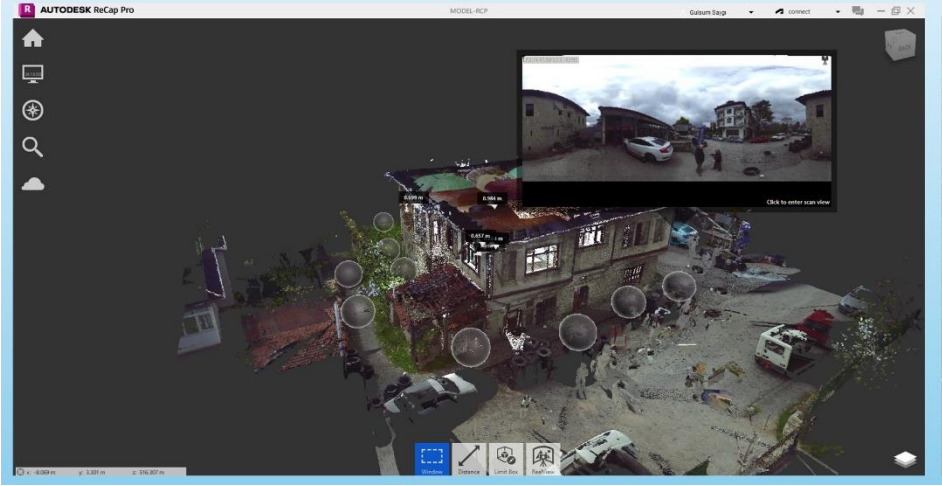
Arazi Sonrası Çalışmalar ve Belgeleme Çizimlerinin Üretilmesi

Arazi çalışması sonrasında arazide yapılan 46 farklı ölçüm oturumundaki veriler fotogrametri laboratuvarında FARO programı kullanılarak Fotogrametri Uzmanı Kemal Gülçen tarafından hassas şekilde birleştirilmiş, yapının hem nokta bulutundan hem de fotoğraflarından oluşan 3 boyutlu modeli oluşturulmuştur.

Şekil 10. Tarama verilerinin kullanım şekli

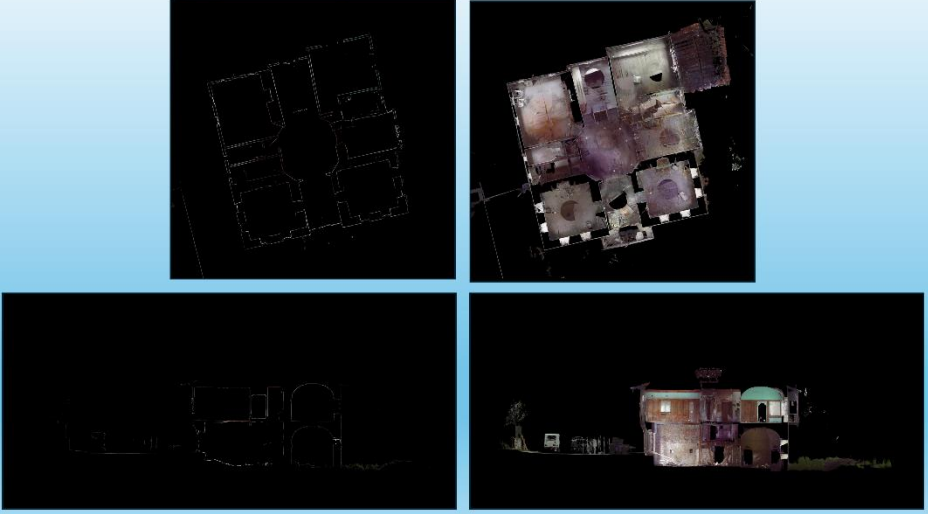
AUTODESK RECAP programının arayüzü sayesinde fotoğraf ve nokta bulutundan oluşan bu modelde istenilen yüzey için nokta bulutundan fotoğraflara, fotoğraflardan nokta bulutuna kolaylıkla geçişler yapılabilmektedir. Bu sayede 2 boyutlu vektörel çizimler üretmeye yönelik modelde plan, kesit ve cephe çizimleri için gerekli istenilen sayıda farklı X, Y ve Z düzleminde alınan orto-fotoğraflar üretilmiş; aynı zamanda çizim üretmeden fotoğraf üzerindeki herhangi bir düzlemde ölçü alınarak yapının yazılı tanımlamaları yapılabilmektedir.

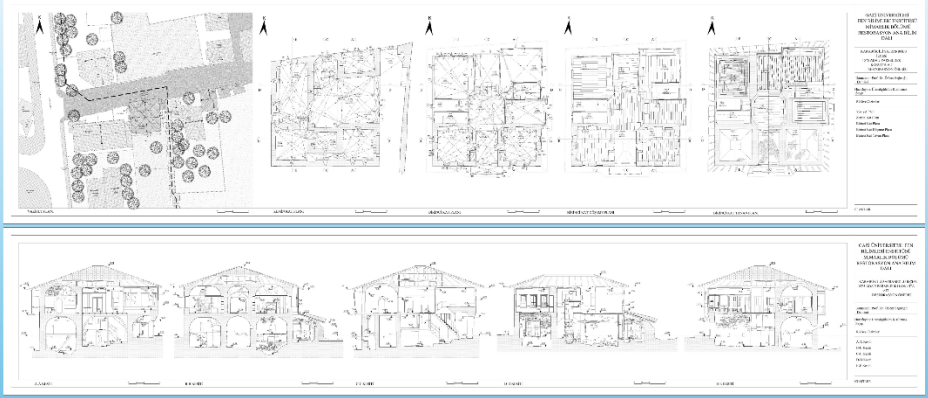
Şekil 11. RECAP programında nokta bulutu ve fotoğraflar arasındaki geçiş

3B Modelin AUTODESK RECAP programında açılması ile elde edilen ortografik fotoğraflar ve ortografik nokta bulutu imajlarının AUTOCAD 2023 programı içerisine yerleştirilerek vektörel 2 boyutlu ölçekli plan cephe, kesit ve detay çizimlerinden oluşan rölöve seti üretilmiştir.

AUTODESK RECAP programının arayüzü kullanılarak farklı plan ve kesit düzlemlerinde ihtiyaç olan sayıda 2 boyutlu vektörel çizimler üretmeyi yönelik orto-fotoğraflar hazırlanmıştır.

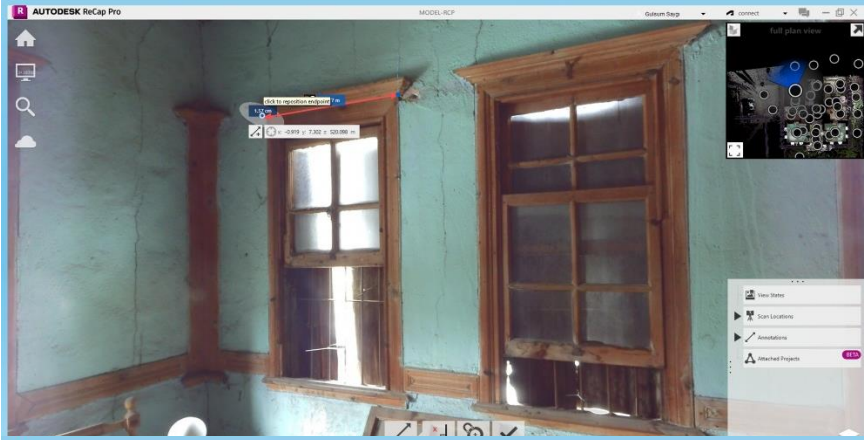

AUTODESK RECAP programından elde edilen ortografik fotoğraflar ve ortografik nokta bulutu imajları üzerinden AUTOCAD 2023 programı kullanılarak vektörel 2 boyutlu ölçekli plan cephe ve kesit çizimleri üretilmiştir.

Şekil 12. Ortografik fotoğrafların AutoCAD ortamında iki boyutlu çizimlere dönüşmesi

Yapının rölöve çizimleri daha sonra hazırlanacak olan analiz setlerine altlık oluşturmuştur. AUTOCAD 2023 programında hazırlanan vektörel çizimler üzerine yine modelde yer alan ayrıntılı ve üzerinde ölçü alınabilen 3B fotoğraflardan ve arazide alınan notlardan edinilen veriler sistematik biçimde bir araya getirilerek yapıdaki sorunları ve bozulmaları; izleri ve değişmişlikleri anlatan analiz setleri üretilmiştir.

Şekil 13. Yapıdaki sorun ve bozulma paftalarının oluşturulması

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan ölçüm, çizim ve fotoğraflama çalışmaları sonucu 1575 ada 02 parselde yer alan geleneksel konutun mevcut durumu ayrıntılı biçimde belgelenmiştir. Yapının güncel durumunun en ayrıntılı ve doğru şekilde belgelenmesi ile, en doğru şekilde çözümlenmesi sağlanmıştır. Bu şekilde yapının sorunlarını, geçirmiş olduğu müdahaleleri ve sahip olduğu potansiyelleri/ riskleri anlamak mümkün hale gelmiş; bu süreç için güncel teknolojiden faydalanarak modern ölçüm ve çizim yöntemleri kullanılmıştır.

Bu şekilde detaylı ve kapsamlı olarak yapılan belgeleme çalışması doğru ve kapsamlı restorasyon önerileri hazırlayabilmek adına önemli ve gereklidir. Ayrıca süreçte farklı verilerin tespit edilmesi durumunda, alanda yapılan tespitlerde elde edilen verilerin bir kısmının korunarak bir kısmında güncelleme yapılabilir olması, verilerin sürekli kullanılabilirliğini; dolayısı ile emek ve vakitten de kazanç sağlamaktadır. Bilgisayarda kapsamlı bir biçimde var olan veriler, çok kısa zamanda farklı disiplinlerden uzmanlara aktarımı kolaylaştırmakta; ortak kullanım olanakları ile uzak mesafelerden ortak dosyalar üzerinde çalışmayı sağlamaktadır. Verilerin farklı yazılımlara aktarılabilmesi olanağı; restorasyon sürecinde yapılması gereken analiz ve testler için de gerekli veriyi büyük oranda sağlaması adına değerlidir. Bununla birlikte, yapının 3 boyutlu modelinin tüm dünya ile paylaşımı mümkün olabilmektedir.

Koruma çalışmalarının çok disiplinli çalışma kurgusu kapsamında, ancak olanaklar çerçevesinde tercih edilebilen bu yöntem ile geleneksel sistemden çok daha detaylı ve kapsamlı veri elde edilebilmesi; zaman ve emekten kazanç sağlayan bir olanak olmasının yanı sıra, doğru müdahale yapılma olanağını da arttırdığı için önemlidir.

Teşekkür

Bu bildirinin hazırlanmasında yapının ölçümünde emeklerini ve bilgisini esirgemeyen Fotogrametri Uzmanı Kemal Gülcen'e, sabrı, anlayışı ve sonsuz desteği ile bana güç veren sevgili eşim Serdar Saygı'ya, kaynak ve zaman yönünden sponsor olan işverenim Su-Yapı Müşavirlik A.Ş.'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- Aktüre, S - Şenyapılı, T. “Safranbolu’da Mekânsal Yapının Gösterdiği Nitelikler Ve Koruma Önerilerinin Düşündürdükleri,” ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, cilt 2, sayı. 1,s. 61–96, 1976, Erişim Tarihi ve Saati: 27.11.2024-23.05 internet adresi. <https://jfa.arch.metu.edu.tr/uploads/docs/sayilar/sayi-2-1/61-96.pdf>
- Bayazıt, N. (2014). Safranbolu Geleneksel Konutları ve Toplumsal Değişme, Safranbolu Belediyesi Safranbolu Araştırmaları Merkezi, Kültür Yayını no:9, İstanbul: Özlem Matbaacılık
- Bayazıt, N. (2015). Safranbolu ve Çevresi Koruma ve Turistik Geliştirme Projesi 1979-1980, Safranbolu Belediyesi Safranbolu Araştırmaları Merkezi, Kültür Yayını no:18, İstanbul: Seçil Ofset
- Böke, F.(2020). Dünya miras alanları ve alan yönetimi dünya miras kenti Safranbolu için bir yönetim planı önerisi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Eldem, S. H. (1968). Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları
- Günay, R. (1989). Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Kalyoncu, H. (2022). “Safranbolu’nun Demografik Yapısı,Karamanlı Hristiyan Ortodoks Tükleri ve Mübadele”, SAFRANBOLU ÇARŞI’SI- Bir Küçük Anadolu Şehrinin Sosyoekonomisi ed. İbrahim Canbulat, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s.358-379
- Kılıç, H. S. (2018) Safranbolu Kıranköy Bölgesindeki Eski Rum Evlerinin Zorunlu Göç Sonrası Mekansal Değişiminin İrdelenmesi, Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Kuçak, R. A., Erol, S., & Alkan, R. M. (2023). iPad Pro LiDAR sensörünün profesyonel bir yersel lazer tarayıcı ile karşılaştırmalı performans analizi. Geomatik, 8(1), s.35-41
- Özköse, A. (2003). “Safranbolu’da Kıranköy, Tabakhane, Bulakköyü, Yazıköyü ve Yörüköyü’nde Kaybolan Kültür Mirasımız”, I.Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999), Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi; s.95-110,
- Safranbolu Belediyesi Arşivi, Halihazır Harita, Karabük,2023
- Safranbolu Belediyesi Arşivi, Kadastral Harita, Karabük,2023
- Saygı, S. (2024). Understanding Construction Techniques & Building Processes Used In Traditional Safranbolu Houses, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Ankara, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Soykan, N. – Gür, D. (2015). Safranbolu, Hagios Stephanos Manastırı (Kilise, Metropolithane, Inas Mektebi, Iskalion Mektebi), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 8, sayı:36, s. 552-584
- Soykan, N. – Gür, D. (2019). Kuzeybatı Karadeniz’de 19.-20. Yüzyıllara Tarihlenen Gayrimüslimlere Ait Dini Yapılardan Örnekler (Bartın, Karabük, Zonguldak), Biltek Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler Sempozyumu, Ankara: s.658-753
- Soykan, N. – Gür, D. (2019). Safranbolu Rumlarının Mimari Eserleri, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Soykan, N. – Gür, D. (2022). “Arşiv Belgeleri Işığında Safranbolu, Kıranköy’deki Rum Mimari Eserleri”, SAFRANBOLU ÇARŞI’SI- Bir Küçük Anadolu Şehrinin Sosyoekonomisi, ed. İbrahim Canbulat, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s.262-287)
- Taş, K. Z. (1993). Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi, (2009). Türkiye’nin Dünya Miras Alanları, Ankara

İnternet Kaynakları

- [1] <https://www.youtube.com/watch?v=pYW327n-tuE&t=50s> Erişim Tarihi ve Saati: 26.11.2024 – 10.24
- [2] https://www.youtube.com/watch?v=MtFN_VI3bp0 Erişim Tarihi ve Saati:26.11.2024 – 10.37
- [3] <https://www.sahibinden.com/listingemlak-arsa-satilik-egemen-emlak-tan-safranbolu-baglarbasi-4534m2-satilik-arsa-ve-ev-1182242922detail> Erişim Tarihi ve Saati:26.11.2024 – 10.40
- [4] <https://www.tiktok.com/@bilalkeskinofficial/video/7348383439969815813> Erişim Tarihi ve Saati:26.11.2024 – 14.08
- [5] <http://tayproject.org/haberarsiv20147.html> Erişim Tarihi ve Saati:26.11.2024 – 14.07
- [6] <https://www.hepsiemlak.com/karabuk-safranbolu-ataturk-satilikkosk83397-1745> Erişim Tarihi ve Saati:26.11.2024 – 15.02
- [7] <https://www.facebook.com/karabukuniversitesi2007/posts/k%C4%B1rank%C3%B6y-safranbolu-koruma-kurulu-binas%C4%B1-ulucamieski-ayastefanos-kilisesi-rum-ha/2181297261955026/> Erişim Tarihi ve Saati:26.11.2024 – 07.44

Turistlerin Destinasyon Deneyimlerinin İncelenmesi: Batman TripAdvisor Yorumları

Adnan Yardımcı, Reşat Arıca

Özet

Bu çalışma, Batman ilinin TripAdvisor'daki kullanıcı yorumları üzerinden turistlerin destinasyon deneyimlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal medyanın turizm sektöründeki etkisini ve destinasyon yönetiminde nasıl kullanıldığını vurgulayan çalışma, Batman ilindeki beş ana nokta üzerine yapılan 114 yorumu içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Bu çalışmanın önemi, sosyal medyanın destinasyonların marka değerini artırmadaki kritik rolünü ve turist memnuniyetine olan katkısını ortaya koymasıdır. Araştırma yöntemi olarak nitel analiz kullanılarak yorumlar incelenmiş ve Batman'daki turistik çekiciliklerin turistler tarafından nasıl algılandığı değerlendirilmiştir. Turistlerin değerlendirmelerinde en fazla turistik eserlerin kültürel, tarihi ve mimari değerine yönelik, en az ise sosyal çevreye yönelik yorum yapıldığı görülmektedir. Sonuçlar, sosyal medya platformlarının turistlerin deneyimlerini paylaşma ve destinasyon yönetimi için geri bildirim sağlama açısından ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Batman, Hasankeyf, TripAdvisor, Sosyal Medya, Destinasyon Yönetimi*

An Analysis of Tourists' Destination Experiences: Batman TripAdvisor Reviews

Abstract

This study aims to evaluate the destination experiences of tourists through user reviews of Batman province on TripAdvisor. Emphasising the impact of social media in the tourism sector and how it is used in destination management, the study analysed 114 reviews on five main points in Batman province through content analysis method. The importance of this study is that it reveals the critical role of social media in increasing the brand value of destinations and its contribution to tourist satisfaction. Using qualitative analysis as the research method, the comments were analysed and it was evaluated how tourists perceive the touristic attractions in Batman. In the evaluations of tourists, it has been detected that the most comments are made on the cultural, historical and architectural value of touristic artefacts, and the least comments are made on the social environment. The results also show how important social media platforms are for tourists to share their experiences and provide feedback for destination management.

Keywords: Batman, Hasankeyf, TripAdvisor, Social Media, Destination Management

1. Giriş

Turizm sektörü, teknolojinin hızla gelişmesi ve küreselleşmenin etkisiyle büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Sosyal medya turizm sektörünü yönetim ve pazarlama noktasında etkileyen önemli bir teknolojik gelişmedir. Sosyal medya, turistik destinasyonların üretim pazarlama stratejilerini güncellemelerini elzem kılmıştır. Hem tüketiciler hem de işletmeler için bir prestij aracı olarak işlev gören sosyal medya güvenilir bilgi kaynağıdır (Çiftçi, 2016). Sosyal medyanın bu ölçüde etkili olmasının nedenlerinden biri, kullanıcıların destinasyonlar hakkında bilgi arama ve karar verme aşamalarında diğer kullanıcıların deneyimlerinden yararlanabilmesidir. Bu durum, destinasyon açısından için sosyal medya kullanımını ve yönetimini vazgeçilmez bir unsur kılmaktadır. Bu bağlamda, destinasyon yönetimi, turistlerin ilgisini çekmek ve onları memnun etmek için çeşitli stratejiler geliştirmek zorundadır.

Sosyal medya destinasyonların kendilerini tanıtımları ve hedef kitlelerine ulaşmaları için ideal platformlar sunmaktadır (Dirik, 2012). Örneğin, Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal ağlar, destinasyonların güncel bilgileri hızla ve geniş kitlelere ulaştırmasına olanak tanır. Ayrıca, TripAdvisor, Trivago ve

Booking.com gibi platformları, turistler hem tercih ve karar aşamasında tarafsız ve güvenilir bilgi ararken bir bilgi kaynağı olarak kullanırlar; hem de tatilleri/seyahatleri esnasında veya sonrasında deneyimlerini paylaşmak için kullanıcılar turistlerin, konaklama yerleri, restoranlar ve aktiviteler hakkında duygu, düşünce ve bilgilerini potansiyel ziyaretçilerle paylaşmalarına imkan verir (Arıca vd., 2022).

Sosyal medya platformları, destinasyon yönetimi açısından çift yönlü iletişim imkânı sunarak, turistlerin geri bildirimlerini hızlıca değerlendirme ve gerekli iyileştirmeleri yapma olanağı tanır. Bu etkileşim, turist memnuniyetini artırarak tekrar ziyaret oranlarını yükseltir. Ayrıca, sosyal medyada aktif olan destinasyonlar, kullanıcıların paylaştığı olumlu deneyimlerle daha geniş kitlelere ulaşabilir ve bu da destinasyonun popülerliğini artırır (Sarı ve Kozak, 2005). Bu tür geri bildirimler, destinasyonların sürekli olarak kendilerini geliştirmelerine ve turistlerin beklentilerini karşılamalarına yardımcı olur.

Son yıllarda yapılan araştırmalar, sosyal medya kullanımının turizm sektöründe karar verme aşamalarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. (Litvin vd., 2008; Filieri vd., 2021) Özellikle genç turistler, seyahat planlarını yaparken sosyal medyadan büyük ölçüde yararlanmakta ve bu platformlarda gördükleri içeriklere göre destinasyonlarını seçmektedir (Özgüner ve Uçar, 2015). Bu nedenle, destinasyon yönetimi stratejilerinde sosyal medya kullanımına ağırlık vermek pazarlama başarısına ve aynı zamanda destinasyonların marka değerini artırmalarına katkı sağlamaktadır.

Destinasyonlar sosyal medya üzerinden yürütülen etkili kampanyalarla hem yerel hem de uluslararası alanda aktif katılımında bulunabilmekte ve markalaşma süreçlerine dahil olmalarını olanaklı kılmaktadır (Walter, 2006).

Sonuç olarak, sosyal medyanın destinasyon yönetimi ve pazarlama kritik işlevi bu alanda yapılacak araştırmaları teşvik etmektedir. Batman hâlihazırda turizmin hızla gelişim gösterdiği destinasyonlardandır. Buna karşın, Arıca vd. (2023) ifade ettiği üzere destinasyonda kalite, tatmin ve markalaşma süreçlerini yönetme noktasında turist değerlendirmeleri önemlidir. Bu çıkış noktasından hareketle hazırlanan araştırmada Batman ilinin TripAdvisor'daki kullanıcı yorumları üzerinden turistlerin destinasyon deneyimlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Alanyazın

Sosyal ağ analizi, belirli bir alanda araştırma konuları, yazarlar ve kurumlar arası ilişkilerin incelenmesi ile bilgi bağlantılarının tanımlanması ve yorumlanmasında kullanılan etkili bir yöntemdir (Scott, 2000). Sosyal ağ

analizi, sosyal yapıyı aktörlerden (düğümlerden) ve aktör çiftlerini birbirine bağlayan ilişki kümelerinden oluşan bir ağ olarak ele alır ve bu yapının dinamiklerini inceler (Gürsakar, 2009: 184). Sosyal ağ analizi, bireyler arasındaki ilişkileri görselleştirerek, sosyal etkileşimlerin yapısını ve bu yapıların nasıl geliştiğini anlamaya yardımcı olur (Wasserman ve Galaskiewicz, 1994).

Sosyal ağ analizi, aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini analiz ederek, sosyal yapıların ve ilişkilerin karmaşıklığını ortaya çıkarır. Bu yaklaşım, bireysel davranışlar yerine sosyal varlıkların etkileşimlerine odaklanarak, toplumsal dinamiklerin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlar (Hu ve Racherla, 2008).

Ağ analizi, sosyal yapıları ve bu yapıların aktörler arasındaki etkileşimlerini incelemek için kullanılabilir. Sosyal ağlar, kişiler veya kurumlar arasındaki etkileşimleri, yardımlaşmayı ve etkileri temsil eder. Ağ yapıları, yönlendirilmiş veya yönlendirilmemiş bağlantılar (arc ve edge) kullanılarak matematiksel olarak modellenir. Bu bağlantılar, üyeler arasındaki ilişkileri (iletişim sıklığı, iş akışındaki değişiklikler vb.) temsil eder ve bu sayede ağı görsel ifadesi sağlanarak, bilgi akışının nasıl gerçekleştiği analiz edilebilir (Streeter ve Gillespie, 1992).

Sosyal ağ analizi, özellikle karmaşık sosyal medya ağlarında, ilişkilerin hem matematiksel hem de görsel olarak haritalanmasına olanak tanır ve bu analiz yöntemi, sosyal medyanın dinamik yapısını anlamak için oldukça uygundur (Dalkir, 2005). Bu bağlamda, sosyal ağ analizi, sosyal medya üzerinde yapılan içerik analizlerinde, belirli konuların ve aktörlerin nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimlerin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir araç olarak kullanılabilir (Guo, 2012).

Tripadvisor, dünya çapında seyahat edenlerin ve gezginlerin konaklama, restoran ve turistik yerler hakkında bilgi alışverişinde bulunduğu, kullanıcı tabanlı bir değerlendirme ve yorum platformudur. Kullanıcıların deneyimlerini paylaştıkları ve diğer gezginlerin planlarını şekillendirmelerine yardımcı oldukları bu platform, seyahat kararlarını daha bilinçli hale getirmektedir. Tripadvisor, geniş veri tabanı ile dünya genelindeki otel, restoran, turistik cazibe merkezi ve etkinliklere dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler, seyahat edenlerin en iyi kararları vermesine yardımcı olmanın yanı sıra, işletmelerin de hizmet kalitesini artırmak için müşteri geri bildirimlerini kullanmalarına olanak tanır (Tripadvisor, 2024).

Bu bilgiler ışığında, çalışmamızda tripadvisor internet sayfasındaki Batman destinasyonu ile ilgili yapılan yorumlar içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı, TripAdvisor sitesinde Batman ili ile ilgili yapılan paylaşım ve yorumların destinasyon yönetimi kapsamında değerlendirilmesidir. Bu çalışmanın önemi, sosyal medyanın destinasyonların marka değerini arttırmadaki kritik rolünü ve turist memnuniyetine olan katkısını ortaya koymasıdır. Araştırmanın kapsamını, Batman ili ve ilçeleri hakkında TripAdvisor sitesinde yapılan yorumlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede Batman’da bulunan ve TripAdvisor’daki yorumlara konu olan toplamda beş yere yönelik 114 yorum yapıldığı belirlenmiş ve paylaşımlar nitel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. İlgili sitedeki yorumlar 15 Mayıs ile 30 Mayıs 2024 tarihleri arasında tespit edilip kayıt altına alınmıştır.

4. Analiz ve Bulgular

Batman ilinin turistik çekiciliklerine dair tripadvisor.com.tr sitesinde yer alan yorumlar incelenmiştir. Siteye Batman ve Batman ilinin ilçelerinin adları girilerek sadece destinasyon yorumları ele alınmıştır. Kozluk ve Gercüş ilçelerine ait herhangi bir yoruma rastlanılmamış olup, Sason ve Beşiri ilçelerine ait yorumlar da sadece yiyecek ve içecek işletmeleriyle ilgili olduğu için değerlendirmeye alınmamıştır. İlin en turistik ilçesi olan Hasankeyf ile ilgili 77 yorum bulunmuştur. Batman şehir merkezi özelinde iki alışveriş merkezi, bir sinema salonu ve bir de hamam ve sauna işletmesine ait çeşitli yorumlar tespit edilmiştir. Yorumlar betimsel analiz ve içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir.

Batman İl Merkezine Dair TripAdvisor Yorumlarının İncelenmesi

Tablo1. Yorumların Memnuniyet Durumu

Toplam 117 yorumun memnuniyet durumu aşağıdaki tablo görünmektedir. Genel memnuniyet yüzdeliğinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Memnuniyet Durumu

Memnuniyet Durumu		
Memnuniyet Durumu	Frekans	Yüzde
Memnun	48	42.11
Kısmen Memnun	41	35.96
Memnun Değil	25	21.93

Batman şehir merkezi özelinde iki alışveriş merkezi hakkında çeşitli yorumlar bulunmaktadır; biri hakkında 28, diğeri hakkında 5 yorum yapıldığı

tespit edilmiştir. Aynı zamanda bir sinema salonuna ait 3 yorum, ve bir hamam ve sauna işletmesine ait de 1 yorum olduğu görülmüştür.

Batmanpark AVM

Batmanpark Alışveriş Merkezi, ziyaretçiler tarafından genellikle olumlu yorumlar almıştır. Alışveriş merkezine yapılan toplam 28 yorumdan 15'i memnun, 8'i kısmen memnun, 5'i ise memnuniyetsizdir. Genel olarak, Batman'ın en büyük alışveriş merkezi olması nedeniyle bölge halkı ve ziyaretçiler tarafından yoğun ilgi görmektedir. Yorumlarda sıkça vurgulanan noktalar arasında, çeşitliliğin yeterli olduğu ve sosyal alanların hoş olduğu belirtilmiştir. Özellikle AVM'deki kafe ve restoranlar beğenilmektedir, ancak bazı ziyaretçiler kalabalıktan ve temizlik sorunlarından şikayetçidir.

K1: *Öyle çok da artısı olan farklı bir avm değil bütçenize uygun çeşit olarak sizi tatmin edebilir seviyede diyebilirim.*

K5: *Eğlenmek için güzel bir yer. Batman'da gidilecek bir yer; hem alışveriş konusunda hem de arkadaşlarla birlikte gezilecek bir yer.*

K15: *Batman için yeterli biraz daha büyük olabilirdi ama büyük şehirlerle karıştırmamak lazım güzelce zaman geçirebilirsiniz.*

World Center Alışveriş Merkezi

World Center Alışveriş Merkezi, beş yoruma dayanarak, iki memnun, iki kısmen memnun ve bir memnuniyetsiz yorum almıştır. Bu AVM, Batman'da alternatif bir alışveriş mekânı olarak görülmekte ancak hizmet ve ürün kalitesi konularında eleştiriler almaktadır. Özellikle restoran ve servis hizmetlerinde yetersizlikler belirtilmiştir.

K29: *Normal bir yer... Fiyatlar normal, restorantını beğenmedik, servis zayıf ve yemekler lezzetli değil ama temiz ve hijyenik..*

K30: *Bugün iftarımı Worldcafe'de açtım. Hakikaten hizmet ve lezzet on numara; müzikler çok güzel; gerçekten herkese tavsiye ediyorum.*

Yılmaz Güney Sineması

Yılmaz Güney Sineması, Batman'da kültürel ve sanatsal etkinliklerin merkezi olarak bilinir. Üç yorumdan ikisi memnun, biri ise memnuniyetsizdir. Yorumlar, sinemanın yanarak kullanılamaz hale geldiğini belirtmekte ve bu durum sinemaseverler için büyük bir kayıp olarak değerlendirilmektedir.

K34: *Yandı bitti kül oldu. Bir daha da yapılmaz. Yerinde yeller esiyor...*

K35: *Yılmaz Güney sineması sanat severlerin uğrak mekanlarından biri... tiyatro ve stand-up gibi çalışmaları ve ayrıca vizyona giripte her yerde gösterilmeyen sinema filmlerini geniş konforlu salonunda izleme şansınız olabilir...*

Kervan Hamam ve Sauna

Kervan Hamam ve Sauna, Batman merkezde yer alan ve kısmen memnuniyet içeren bir yorum almış bir işletmedir. Yorumda, hamamın Batman genelinde en temiz ve düzenli yerlerden biri olduğu belirtilmektedir. Ancak, klasik Osmanlı hamamlarıyla karşılaştırıldığında aynı etkiyi yaratmadığı ifade edilmiştir.

K37: *Merkez de bina altına para harcanarak yapılan bir hamam... Batman geneline bakılınca en temiz ve düzenlisi bence. Ama eski Osmanlı hamamlarını düşündüğünüzde onların yanında pek hamam gibi durmuyor...*

Batman İl Merkezinin TripAdvisor Yorumları Kapsamında Destinasyon Olarak Görünümü

Batman il merkezi, özellikle Batmanpark AVM ve World Center Alışveriş Merkezi gibi alışveriş ve sosyal alanları ile ziyaretçilere çeşitli olanaklar sunmaktadır. Batmanpark AVM, ziyaretçilerin zaman geçirebileceği ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir yer olarak öne çıkarken, World Center daha sınırlı bir seçenek olarak görülmektedir. Yılmaz Güney Sineması, kültürel ve sanatsal etkinliklere ev sahipliği yaparak önemli bir mekân olarak anılmaktadır, ancak yangın sonrası kullanım dışı kalması büyük bir kayıp olarak değerlendirilmektedir. Kervan Hamam ve Sauna ise temizliği ve merkezi konumu ile öne çıkmakta, ancak tarihî hamam deneyimi arayanlar için yeterli olmayabilir.

Genel olarak, Batman il merkezi, alışveriş ve sosyal aktiviteler için yeterli imkânlar sunmakta, ancak daha büyük şehirlerde bulunan geniş ve çeşitli imkânlarla kıyaslandığında sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, yerel halk ve ziyaretçiler için keyifli zaman geçirebilecekleri ve ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri mekânlar sunmaktadır. Özellikle AVM'lerin kalitesi ve sosyal alanların yeterliliği, Batman'ı bölgesel bir cazibe merkezi haline getirmektedir.

Hasankeyf'teki Turistik Çekiciliklerin Yorumlara Konu Olan Özellikleri

Turistlerin Hasankeyf'teki çekiciliklerin özelliklerine yönelik yaptıkları paylaşımlar ve yorumlar değerlendirildiğinde, 11 farklı kategori belirlenmiştir.

Bunlar; doğal ve turistik kaynaklar, genel yatırımlar, turistik yatırımlar, turistik eğlence ve aktivite olanakları, eserlerin kültürel, tarihi ve mimari değeri, ekonomik ve politik faktörler, doğal çevre, sosyal çevre, turistik bölgenin atmosferi, yetkililer ve çalışanlar ve önerileridir.

1. Doğal ve Turistik Kaynaklar

Hasankeyf, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve Dicle Nehri'nin çevresinde doğal güzellikler barındıran bir bölge. Ancak, baraj inşaatı nedeniyle bu doğal ve turistik kaynakların bir kısmı sular altında kalırken önemli bir kısmı da yeni yerleşim yerine taşınmıştır.

K43: *Hasankeyf tarih olarak çok medeniyetlere şahitlik etmiş bir tarihi bir yer ama ne yazık ki sular altında kaldı...*

K50: *...Dicle Nehri'nin ayırdığı insanlığın en eski yerleşim yerlerinden olan tarihi ilçemiz...*

2. Genel Yatırımlar

Hasankeyf'teki genel yatırımlar, baraj inşaatı nedeniyle bölgenin yeniden yapılandırılması ve bazı tarihi eserlerin taşınması yönünde olmuştur.

K107: *...Baraj yapımı nedeniyle son günlerini bile yaşayamıyor bu müthiş tarihi alan...*

K65: *...Yeni Hasankeyf yerleşkesine taşınan 2-3 tane yapı var...*

3. Turistik Yatırımlar

Turistik yatırımlar, yeni Hasankeyf'in planlı ve düzgün bir ilçe olarak inşa edilmesini kapsamaktadır. Ancak, turizm sezonunun açılmaması bazı olumsuzluklar yaratmıştır.

K65: *...Yeni Hasankeyf olarak çok planlı ve düzgün bir ilçe oluşturulmuş...*

K69: *...Turizm sezonu açılmadığından mıdır bilmiyorum...*

4. Turistik Eğlence ve Aktivite Olanakları

Hasankeyf'te turistlerin ilgisini çeken tekne turları ve mağaralarda yer alan cafe ve restoranlar, turistik eğlence ve aktivite olanaklarını oluşturmaktadır.

K44: *...Suda gezinti (tekne turu) düzenleniyor...*

K50: *...Hasankeyf'te bulunan mağaralar şu anda cafe ve restaurant olarak kullanılmakta...*

5. Turistik Eserlerin Kültürel Tarihi ve Mimari Değeri

Hasankeyf'in kültürel tarihi ve mimari değeri, 10 bin yıl öncesine dayanan mirası ile oldukça yüksek. Ancak, bu değerlerin yok olması büyük bir üzüntü kaynağıdır.

K50: ...Tarihi 10 bin yıl öncesine dayanan Hasankeyf...

K41: *Nerde o eski hali. Sadece hüznümlendim, acı çok acı, bir tarihin sular altında kalması...*

6. Ekonomik ve Politik Faktörler

Baraj inşaatı ve taşınan eserler gibi ekonomik ve politik faktörler, bölgedeki turizmi ve yerel halkın yaşamını etkilemiştir.

K65: ...Yapılan baraj 4.büyük baraj olacak deniyor ve elektrik üretiminin %4 ini karşılayacağı söyleniyor...

K92: ...Yeni yapılan binalarda pek dokuya uygun görünmüyor...

7. Doğal Çevre

Hasankeyf'in doğal çevresi, baraj inşaatı nedeniyle tehdit altındadır. Ancak, bölgenin doğal güzellikleri halen turistler tarafından takdir edilmektedir.

K66: ...Tamamen sular altında kalacak olan Hasankeyf'i...Yeni yapılan konutlar bu bölgeye yakışmamış...

K57: ...Gerçekten mükemmel bir yer. Gündüz başka gece başka güzel...

8. Sosyal Çevre

Hasankeyf halkı misafirperverliği ile bilinir ve bölgedeki insanların hikayeleri ziyaretçilerin ilgisini çeker.

K45: ...İnsanları da çok cana yakın ve misafirperver...

K48: ...İçimiz yana yana oradaki insanların hikayelerini dinledik. Evlerinden barklarından nasıl edildiklerini ne kadar mutsuz ve endişeli olduklarını bize yürek kabartarak anlattılar...

9. Turistik Bölgenin Atmosferi

Eski Hasankeyf'in atmosferi, baraj inşaatı nedeniyle büyük ölçüde kaybolmuş, bu da bölgeye gelen ziyaretçileri hüzne boğmaktadır.

K41: ...Tanyamadım içinden su geçen küçük sıradan bir kasaba gibi artık ruhunu yitirmiş...

K47: ...Son karelerin fotoğrafını çektik. Biraz da duygulandık...

10. Yetkililer ve Çalışanlar

Bölgedeki esnafın olumlu yönleri göze çarparken, yerel yetkililerle ilgili çeşitli şikayetler de bulunmaktadır.

K69: ...*Hasankeyf esnafı ise herhalde daha gözü açılmamış olacak ki kimseye musallat olmuyorlar, sakinler ve kibarlar...*

K69: ...*Turizm açısından hiçbir bilgi tabela tanıtım vs bulamadık...*

K54: ...*Tuvaletleri inanılmaz pis yıllardır temizlenmemiş sanırsınız, böyle güzel turistik bir yerde bu kadar ufak şeyler bile insanın gözüne batıyor, sanırım sular altında kalacağı için yatırım yapmıyorlar.*

11. Öneriler

Ziyaretçiler, Hasankeyfi sular altında kalmadan önce ziyaret etmeyi ve özellikle yaz aylarında aşırı sıcaklardan kaçınmayı önermektedir.

K56: *Muhteşem bir coğrafya; insanlar çok içten ve samimi; bu harika eserleri sular altında kalmadan mutlaka gidin görün derim...*

K45: ...*İlkbahar aylarında tercih edilmeli. Bölgesel olarak sıcak bir yer olduğu için en iyi seçenek bu yönde...*

Tablo 2. Hasankeyf'teki Turistik Çekiciliklerin Yorumlara Konu Olan Özellikleri

1. Doğal ve Turistik Kaynaklar	"tarihi medeniyetlere tanıklık etmesi ancak sular altında kalması." (4) "en eski yerleşim yerlerinden olan tarihi ilçe." (3)
2. Genel Yatırımlar	"baraj yapımı nedeniyle yok olacağı/olması durumu." (4) "yeni yerleşim yeri" (2)
3. Turistik Yatırımlar	"yeni yerleşim olarak planlı bir ilçe oluşturulması/oluşturulduğu" (3) "tanıtıcı/bilgilendirici tabela olmaması" (2)
4. Turistik Eğlence ve Aktivite Olanakları	"göl kenarında yapılan tekne turları" (2) "mağaralar cafe/restaurant olarak kullanılması." (3)
5. Turistik Eserlerin Kültürel, Tarihi ve Mimari Değeri	"büyük tarihi miras" (5) "böyle bir tarihin yok olmasının yarattığı hüznün." (4)
6. Ekonomik ve Politik Faktörler	"taşınan eserler." (3) "yapılan binaların bölgenin dokusuna uygun olmaması." (3)
7. Doğal Çevre	"nehir üzerinde yapılan baraj inşaatı" (3) "doğasının muhteşem olması." (2)

8. Sosyal Çevre	"yerel halkın misafirperverliği" (2) "bölge insanının hayat hikayeleri/yaşanmışlıkları" (2)
9. Turistik Bölgenin Atmosferi	"eski ruhun kaybolması" (4) "sular altında kalacak olmasının verdiği hüznün" (4)
10. Yetkililer ve Çalışanlar	"rehberlerin bilgi düzeyi." (2) "yerel yetkililerle ilgili şikayet" (3)
11. Öneriler	"sular altında kalmadan ziyaret edilmesi." (5) "yaz aylarında sıcağın dolayı ziyaret edilmemesi" (3)

Sonuç

Bu araştırmada, Batman ili ve ilçelerindeki turistik destinasyonların TripAdvisor yorumları aracılığıyla nasıl değerlendirildiğini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda Batman destinasyonuna yönelik turist değerlendirmelerinin 11 faktör altında kümelendiği belirlenmiştir. Bunlar (i) doğal ve turistik kaynaklar, (ii) genel yatırımlar, (iii) turistik yatırımlar, (iv) turistik eğlence ve aktivite olanakları, (v) turistik eserlerin kültürel, tarihi ve mimari değeri (vi) ekonomik ve politik faktörler, (vii) doğal çevre, (viii) sosyal çevre, (ix) turistik bölgenin atmosferi, (x) yetkililer ve çalışanlar ve (xi) öneriler şeklinde kategorilendirilmiştir. Sosyal medyanın ve özellikle kullanıcı tabanlı platformların turizm sektöründe ne kadar etkili olduğunu vurgulayan çalışma, turistlerin deneyimlerini paylaşmalarının destinasyon yönetimi için ne kadar kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Sosyal medya, destinasyonların marka değerini artırmak ve turist memnuniyetini sağlamak için güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Batman ili özelinde yapılan incelemeler, Batmanpark AVM gibi modern alışveriş merkezlerinin ziyaretçiler tarafından genellikle olumlu yorumlar aldığı ortaya koymaktadır. Özellikle alışveriş merkezlerindeki çeşitlilik ve sosyal alanların yeterliliği, bölge halkı ve turistler için cazip bir unsur olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte, temizlik ve kalabalık gibi konularda bazı eleştiriler de mevcuttur. Diğer yandan, Yılmaz Güney Sineması gibi kültürel mekânların yangın nedeniyle kullanılamaz hale gelmesi, ziyaretçiler için büyük bir kayıp olarak değerlendirilmektedir.

Hasankeyf'in turistik çekiciliklerine yönelik yapılan yorumlar, bu tarihi ve kültürel değeri yüksek bölgenin baraj inşaatı nedeniyle önemli değişikliklere uğradığını göstermektedir. Turistlerin, Hasankeyf'in doğal güzelliklerine ve tarihi mirasına duydukları hayranlık, baraj nedeniyle yok olan değerlere karşı duyulan üzüntü ile birleşmektedir.

Genel olarak, bu çalışma Batman ili ve çevresindeki turistik destinasyonların sosyal medya üzerindeki kullanıcı yorumları aracılığıyla nasıl algılandığını ve değerlendirildiğini ele almıştır. Sosyal medyanın turizm sektöründeki etkisinin ve destinasyon yönetimindeki öneminin altını çizen bu araştırma, destinasyon yöneticilerine stratejik ipuçları sunmaktadır. Sosyal medya platformlarında aktif bir varlık göstermek, turistlerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak ve destinasyonun marka değerini artırmak için vazgeçilmez bir yöntem olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arica, R., Cobanoğlu, C., Cakir, O., Corbaci, A., Hsu, M. J., & Della Corte, V. (2022). Travel Experience Sharing On Social Media: Effects of the Importance Attached to Content Sharing and What Factors Inhibit and Facilitate It. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(4), 1566-1586.
- Çiftçi, H. (2016). Turistik Destinasyon Ürünlerinin Popülerleşmesinde Sosyal Medyanın Rolü. *Journal of Academic Social Sciences*, 4(33), 544-551.
- Dalkir, K. (2013). *Knowledge Management in Theory and Practice*. Routledge.
- Dirik, N. (2012). *Sosyal Medyada Destinasyon Tanıtımı*, Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Filieri, R., Acikgoz, F., Ndou, V. and Dwivedi, Y. (2021), "Is Tripadvisor Still Relevant? The Influence of Review Credibility, Review Usefulness, and Ease of Use on Consumers' Continuance Intention", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 33 No. 1, pp. 199-223, doi: 10.1108/IJCHM-05-2020-0402.
- Guo, L. (2012). The application of social network analysis in agenda setting research: a methodological exploration. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 56(4), 616-631
- Gürsakal, N. (2009). *Sosyal Ağ Analizi*. Bursa: Dora Yayıncılık
- Hu, C., & Racherla, P. (2008). Visual Representation of Knowledge Networks: A Social Network Analysis of Hospitality Research Domain. *International Journal of Hospitality Management*, 27, 302-312
- Litvin, S.W., Goldsmith, R.E. and Pan, B. (2008), "Electronic Word-Of-Mouth in Hospitality and Tourism Management", *Tourism Management*, Vol. 29 No. 3, pp. 458-468, doi: 10.1016/j.tourman.2007.05.011.
- Özgüner, Z., & Uçar, M. (2015). Şehir Markalaşmasında Pazarlamanın Önemi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 332.
- Sarı, Y., & Kozak, M. (2005). Turizm Pazarlamasına İnternetin Etkisi: Destinasyon Web Siteleri İçin Bir Model Önerisi. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9, 254.
- Scott, J. (2000). *Social Network Analysis* (2nd Edition). London: SAGE Publications
- Streeter, C. L., & Gillespie, D. F. (1992). Social Network Analysis. *Journal of Social Service Research*, 16(1-2), 201-222
- Tripadvisor. (2024). About Tripadvisor. https://www.tripadvisor.com/PressCenter-c6-About_Us.html (Erişim Tarihi: 08.06.2024)
- Walter, J. (2006). *Community Destination Management in Developing Economies*. The Haworth Hospitality Press, London.
- Wasserman, S., & Galaskiewicz, J. (1994). *Advances in Social Network Analysis: Research in the Social and Behavioral Sciences*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications

Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi Destinasyon Kriterlerinin Sürdürülebilir Destinasyon Yönetiminde Uygulanabilirliği: Çıralı Örneği

Işıl D. Düzgünçınar, Mehmet Bahar

Özet

Sürdürülebilir turizm konusunda ortak anlayış geliştirmek üzere oluşturulan Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC), yayımladığı kriterler ile sürdürülebilir turizm uygulamalarına dair standartlar belirlemiştir. Bu kriterler, sertifikasyon için temel teşkil ederken daha sürdürülebilir olmak isteyen destinasyonlar için de bir rehber olarak görülmektedir. Çalışmaya konu olan Antalya ili Kemer ilçesi Çıralı destinasyonu hem kırsal hem de kıyı turizmi imkânlarına sahip olmanın da etkisiyle gün geçtikçe turizm açısından gelişmekte ve tanınır hale gelmektedir. Bu durum çalışmada Destinasyonlar için Küresel Sürdürülebilir Turizm (GSTC-D) Kriterleri; Çıralı destinasyonu için mevcut ikincil kaynakların incelenmesi, paydaş faaliyetlere katılım ve incelemenin yanında Çıralı destinasyonuna yayılmış turistik noktaların gözlemlenmesi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu nitel çalışma bütüncül tek durum desenli durum çalışması olarak tasarlanmış ve çalışma sırasında ikincil kaynaklardan, yazılı metinlerden ve görsel öğelerden faydalanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde durumu betimlemeye yönelik veri sağlamak üzere araştırmacının yaptığı gözlemlerden ve doküman analizinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bulguları, Çıralı'nın sürdürülebilir turizm sertifikalı destinasyonu olmasına engel hususlar bulunup bulunmadığını belirlemenin yanında doğal ve kültürel kaynakları koruyacak, yerel halk için turizmin faydalarını en üst düzeye çıkaracak ve ziyaretçilere yüksek kaliteli bir deneyim sunacak bir eylem planı için atılması gereken adımları ortaya koyacaktır. Çıralı'nın sürdürülebilir bir turizm destinasyonu olduğunun belgelenmesi yönündeki akredite kuruluşlara yapılacak başvurular öncesinde destinasyonda yerine getirilmesi gerekenleri ortaya koymak isteyenlere rehberlik yapacaktır. Çalışma sonundaki öneriler bölgenin ülkemizin öncü, adı uluslararası düzeyde seslendirilen bir turizm destinasyonunu olmasına ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler Sürdürülebilirlik, Yönetişim, Destinasyon Yönetimi, Sürdürülebilir Turizm, GSTC-D Kriterleri

Applicability of the Global Sustainable Tourism Council (GSTC) Destination Criteria in Sustainable Management: The ıralı Example

Abstract

The Global Sustainable Tourism Council (GSTC) was established with the objective of developing a common understanding of sustainable tourism. In order to achieve this, the Council has set standards for sustainable tourism practices, which it has published in the form of criteria. These criteria constitute the basis for sustainability certification and also serve as the main principles for destinations that want to be more sustainable. The ıralı destination, situated within the boundaries of the Kemer district of Antalya province, the subject of the study, is undergoing continual growth in terms of tourism, becoming increasingly popular with visitors. This is due to the availability of both rural and coastal tourism opportunities. In this case study, the Global Sustainable Tourism for Destinations (GSTC-D) Criteria were evaluated by examining existing secondary sources for the Çıralı destination, examining stakeholders, especially public institutions and non-governmental organisations, and observing the touristic spots spread over the Çıralı destination. Secondary sources, written texts and visual elements were utilised in the study. In this study, the document analysis method was employed within the framework of a qualitative research approach, with the content analysis technique, one of the qualitative research data analysis forms, being used to analyse the data. The findings of the study not only determine whether there are any obstacles to Çıralı becoming a Sustainable Tourism Certified Destination, but also reveal the steps to be taken on this path and what needs to be completed before the application. The recommendations at the conclusion of the study will elucidate the region's potential to become a pioneering tourism destination within our country and a tourism destination with an internationally recognised name.

***Keywords** Sustainability, Governance, Destination Management, Sustainable Tourism, GSTC-D Criteria*

1. GİRİŞ

Turizm uygulamaları kentten kırsala doğru yayıldıkça çeşitlilik göstermektedir. Buna hem destinasyonda hem de kültürde meydana gelen farklılıklar neden olmaktadır. Ancak bu çeşitlilik aynı zamanda yönetim açısından zorlukları da ortaya çıkarmaktadır. Sorunların destinasyona göre

farklılık göstermesi çözümlerin de farklılaşmasını gerektirmektedir. Turizm faaliyetlerinin kırsal kalkınmada yer aldığı bölgelerde sürdürülebilirlik konusu hem bir fırsat hem de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Fons vd., 2011). Sürdürülebilirlik, kalkınmayla birlikte anılan bir kavram olmanın yanında turizm sektörü için de oldukça önemlidir. Ülkemizde sürdürülebilirlikte önemli bir adım sürdürülebilir turizm sertifikasının zorunlu kılınması ile atılmış ve sürdürülebilir turizm işletmeleri ile sürdürülebilir destinasyon kavramlarının konuşulmasını sağlamıştır. Destinasyonlar turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlar olarak kabul edilmekte ve sürdürülebilirlik ilkelerine göre yönetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışmada Çıralı destinasyon değerlendirilmesi yapılmıştır.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED), oldukça soyut olan bir kavram olan sürdürülebilirliğin özünde bir ekonomik kalkınma faaliyeti olduğunu ve bu faaliyet süresince gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün verilemeyeceğini ifade etmiştir (Holden vd., 2014). Ancak geçen sürede ne sürdürülebilirlik ve ne de sürdürülebilir kalkınma veya sürdürülebilir ekosistemler gibi yakın kuzenleri yapılan onca tanıma rağmen tam olarak açıklanamamıştır. Sürdürülebilirlik hakkında bugün büyük ölçüde kabul gören kavramlar, genellikle Brundtland Komisyonu olarak anılan WCED çalışmalarında ortaya atılmıştır (Barkemeyer vd., 2014). 1987 yılında Brundtland Komisyonu tarafından hazırlanan raporda sürdürülebilirlik, hepsi de İngilizcede E harfiyle başlayan üç eşit parçaya veya unsura sahip olarak tanımlanmıştır: Environment (çevre), Economy (ekonomi) ve Equity (eşitlik). Sürdürülebilirliğin ancak aynı anda bu tür üçlü gösterimlerin teşvik edilmesiyle sağlanabileceği savunanlar kadar (Hansmann vd., 2012) genellikle böyle bir yapıyla ilişkili katı mantıksal özelliklerden yoksun olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır (Purvis vd., 2019). Bu geniş konseptte göre temel nokta, sürdürülebilirliğin her üç boyutla ilgili sonuçların elde edilmesiyle ilgili olduğu ve bir boyutta elde edilen başarının diğerinden feragat edilerek gerçekleştirilemeyeceği ve gerçekleştirilmemesi gerektiğidir. Boyutlar arasında mutlaka bir ödünleşme olmasına ihtiyaç yoktur. Sürdürülebilir kalkınmanın popülerleşmesiyle sürdürülebilirliğin ölçümü için hangi yöntemin kullanılacağı, hedeflerin nasıl belirleneceği ve belirlenen hedeflere ulaşmak için hangi önlem ve prosedürlerin kullanılması gerektiği sorularıyla karşı karşıya kalınmıştır. Tüm bunların üstesinden ancak ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların kurumsal yönetime dâhil edilerek mümkün olacağı ve uzun vadeli büyüme, verimlilik, performans ve rekabet gücünü kazanmak için yönetişimin (governance) de unsurlardan biri olması gerektiği kabul edilmiştir (Jebe, 2019). Nihai durumda sürdürülebilirlik; Environmental, Social ve Governance kelimelerinin baş harfleri

olan ESG ile özdeşleştirilmiştir (Pollman, 2022). Sürdürülebilir Kalkınma, temelde, ekonomik büyüme ile çevrenin korunması arasında açık bir değiş tokuş olup olmadığına ve varsa ne ölçüde olduğuna odaklanmaktadır. Doğal kaynakların tükenmesinin tek başına ekonomik büyümeyi baltalayacağı fikri kolayca kabul görmese de çevre ve ekolojik hizmetler azalır ve bozulursa, ekonomik büyümenin de gerçekleşmeyeceği açıktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Turizm ve Sürdürülebilirlik

Turizm, 1950'lerden bu yana dünyanın birçok yerinde, özellikle istihdam yaratma kapasitesi ve ekonomik bağımsızlığı teşvik etme kabiliyeti nedeniyle popüler bir kalkınma stratejisi olmuştur (Webster ve Ivanov, 2014). Turizme dayalı kalkınma çalışmalarının başlangıçta ekonomik büyümeye odaklanması ve bunun herkesin yaşam kalitesini artıracığına dair o zamanki yaygın inanç son yıllarda artık kontrol edilemez hale gelen turizm faaliyetlerinin sosyal bozulma ve doğal kaynak tahribatına neden olduğu konusunda görüş birliğine evrilmiştir. Dahası, turizmin iddia edilen kalkınma faydaları birçok destinasyon için gerçekleş[e]memiş, sadece yerel elitlere fayda sağlamış ya da yerel topluluklara önemli ekonomik, sosyal veya çevresel maliyetler getirmiştir (Telfer, 2009). Teoride sürdürülebilir turizmin ekonomik, çevresel ve sosyokültürel yönlerini dikkate alan çok boyutlu bir vizyonu yaygın olsa da uygulamada turizm politika yapımcıları genellikle turizmin sahip olabileceği çevresel ve sosyal etkilerden ziyade ekonomik büyüme yaratmasıyla ilgilenmişlerdir. Bu durum sürdürülebilirliğin turizm işletmeleri ve destinasyonlarında uygulamaya başlandıkça çeşitli sorunları ortaya çıkarmış, zorluklar giderek daha belirgin hale gelmiştir (McMinn, 1997). Sürdürülebilir turizm, Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) tanımına göreyse "*Mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini tam olarak dikkate alan, ziyaretçilerin, sektörün, çevrenin ve ev sahibi toplumların ihtiyaçlarını karşılayan turizm*"dir (UNWTO, 2024).

2.2. Turizm ve Destinasyon Yönetimi

Turizm destinasyonu olmanın ev sahibi topluma tanınırlık başta olmak üzere pek çok faydası (ve aynı zamanda zararı) bulunmaktadır. Turizm herkese salt fayda sağlayan bir yapıda olmadığı gibi turizmin bazı kesimlerce daha fazla katlanılması gereken maliyetleri de vardır. Ortaya çıkan sosyal maliyetlerin birçoğunun ölçülmesi zor ya da imkânsızdır. Yanlış planlanmış ve gelişen turizm özellikle yönetim açısından güçlükler çıkarırken yerel halkın ihtiyaç ve istekleri açısından sorun yaratabilir (Higging-Desboiles, 2006). Düşüncesiz

gelişme, uygunsuz gelişme, aşırı gelişme veya tamamlanmamış gelişme çevreye kolayca zarar verebilir. Turizm, sahilleri kirletmekle, iş gücü, arazi, mal vb. fiyatlarını yükseltmekle, kırsal bölgelerdeki doğal dengelyi bozmakla, yerli halkın değerlerini kirletmekle, kalabalıklıkla, sıkışıklıkla, gürültüyle, çöple, artan suç oranlarıyla, mahremiyetin kaybolmasıyla, sosyal gerilimler yaratmakla, bir destinasyonun geleceği üzerinde kontrol sahibi olmamakla ve düşük ücretli mevsimlik istihdamla suçlanmaktadır (Gade ve Ankathi, 2016). Turizm gelişimi kaynakların kullanımını sürekli tehdit etmektedir ve kuşkusuz bu ikisi arasında dengelyi bulmak oldukça zordur. Destinasyonun sürdürülebilir bir şekilde yönetimi için (1) destinasyon alanının çevresel yapısının korunması (2) turizmin gelişimi için politika ve (3) bu politikayı uygulayacak yönetim modeline ihtiyaç duyulmaktadır (Lane, 1994). Hunter (1997), bu durumu, endüstriyi, çevreyi (doğal, yapıly ve kültürel) ve ev sahibi toplumu korurken turistlerin ihtiyaç ve isteklerini karşılamak olarak özetlemektedir. Sürdürülebilir destinasyon yönetimi, sorun çözmeye odaklanan geleneksel yaklaşımı farklı bir bağlama oturtmaktadır. Geleneksel yaklaşımda, sorunların net bir şekilde tanımlanması ve izole edilmesi gerekir. İlk bakışta kulağa oldukça basit ve hoş gelen bu durum turizm söz konusu olduğunda her düzeydeki karmaşıklıklar (örneğin; paydaşlar, saha çeşitliliği vb.) nedeniyle zorlaşmaktadır. Sürdürülebilir destinasyon yönetimi problemlerin tespiti ve çözümü yerine turizm paydaşlarının teorileri, yöntemleri ve araçları uygulamaya ve test etmeye odaklanmasını esas almaktadır (UNWTO, 2007). Böylece, turizm destinasyonlarında operasyonların en etkin şekilde nasıl yerine getirilebileceği, pazar olanaklarının ne şekilde geliştirilebileceği, çevreye uyum için gereklilikler, değişen durum ve ortamlara uyum için yapılması gerekenler, ekonomik, sosyal ve çevresel risklerin ve etkilerin belirlenmesi ve risklerin nasıl azaltılabileceği ve/veya karşı konulabileceği hususları tüm paydaşların görüş ve önerileri doğrultusunda ortaya konulur ve sonuçta bu yönde bir yönetim planı oluşturulur (Haid vd., 2021). Turizm faaliyetlerinin, oluşturulan bu yönetim planına göre yerine getirilmesi hayati önem taşısa da uygulamaya koymak ve belirlenen hedeflere ulaşmak için bir dizi etkili araç ve prosedür içeren pratik bir çerçeveye daha ihtiyaç vardır. Bu, bazı benzersiz özelliklere sahip olmaları nedeniyle, turizm destinasyonları bağlamında özellikle önemlidir. Birçok turizm destinasyonu kurumsal kimlik duygusundan yoksundur ve bu nedenle ortak bir hedefe veya vizyona ulaşmakta güçlük çekmektedir. Sürdürülebilir Destinasyon Yönetimiyle, birbiriyle rekabet eden kişisel hedeflere sahip turizm paydaşlarına aslında birbiriyle bağlantılı olduklarını, aynı dışsal faktörlerden etkilendiklerini ve aynı kaynaklara bağımlı olduklarını göstermek mümkün olur. Bu da ortak bir

vizyona ve kolektif hedeflere bağlılık için gereken güçlü motivasyonu yaratır (Albrecht vd, 2021). Turizmin disiplinler arası doğası çok boyutlu düşünmeyi ve dahası iyi bir yönetişimi (governance) gerektirir. Turizmde yönetişim, sürdürülebilirliği desteklemek adına onu faydalı kılan bir dizi özelliğe sahiptir. Turizmin çok sektörlü olması, birçok farklı türde kuruluş arasında, kamu ve özel sektörler arasında ve destinasyon topluluğu ile dış gruplar arasında bağlantılar gerektirmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu kadar karmaşık ve geniş katılımlı bir faaliyeti belirlenmiş politikalar ve yayımlanmış kurallar ile yönetmek oldukça güçtür (Moscardo ve Murphy, 2013). Turizm destinasyonlarının ziyaretçilerin yanı sıra bölge sakinleri tarafından da kullanılabilen tesislere ve hizmetlere (plajlar, köprüler, ibadethaneler vb.) sahip olması durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Turizm adına alınacak her kararın, atılacak her adımın yerel halk ve ortak kültürel miras için de sonuçları olmaktadır. Turizmin sürdürülebilirliğini geliştirmeye odaklanan başarılı yönetişim uygulamalarının; (1) çevrenin korunması kadar olumlu iş ortaklıklarını kurulmasını desteklediği, (2) bu sayede de topluluk içinde daha fazla sürdürülebilirlik eylemini teşvik ettiği, (3) yerel ilişkilerin kurulmasıyla toplumun diğer sürdürülebilirlik sorunlarına yanıt verme kapasitesinin arttığı, (4) yerel bilginin değerini vurguladığı ve (5) bölge sakinlerinin ortak değerlerinin ve yerel kültürel ve çevresel kaynakların korunmasının öneminin farkına varmalarını sağladığı görülmektedir (Hamilton ve Alexander, 2013; Potts, 2010; Matarrita-Cascante vd., 2010)

Rainforest Alliance, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Birleşmiş Milletler (BM) ve WTO'nun girişimiyle, destinasyonlar ve turizm işletmeleri için sürdürülebilirlik kriterleri belirlemek üzere 2007 yılında Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) kurulmuştur (GSTC, 2022). GSTC bilgi materyalleri sağlamak, beceri geliştirmek ve sürdürülebilir organizasyonları teşvik etmek ve piyasada teşvikler yaratmak üzere çalışmalar yapmaktadır (Derx ve Glasbergen, 2014). Bugüne kadar aralarında Dubrovnik (Hırvatistan), Fransız Polonezyası (Haiti), Petra (Ürdün), Kotor (Hırvatistan), Korfu (Yunanistan)'un da bulunduğu pek çok destinasyon için çözüm ortakları tarafından yerine getirilen destinasyon değerlendirmeleri gerçekleştirilmiştir (GSTC, 2024).

2.3. Çıralı

Çalışmada GSTC değerlendirme esasları temel alınarak değerlendirilen Çıralı, Antalya'nın 70 km batısında, Kemer İlçesine bağlı Ulupınar Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Çıralı'nın tarihi ve doğal zenginlikleri yasal

statülerle korunmaktadır. Olympos Antik Kenti'ni barındıran ve denize kadar uzanan körfez Arkeolojik SİT, Olimpos'un kuzeyinde 3 km boyunca uzanan sahil ve hemen iç bölgesi ise 1'inci ve 2'nci derece Doğal SİT alanıdır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada sosyal dünyayı görme ve anlamayı temel alan “Yorumlayıcı Paradigma” kılavuz alınmıştır. Sosyal paradigmlar yaşantımızı yöneten sosyal kuralları belirlememize yardımcı olurlar. Bize bu kuralların nasıl oluşturulduğunu, sürdürüldüğünü, değiştirildiğini, nesiller arasında nasıl aktarıldığını, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan insanlar arasında nasıl paylaşıldığını ve ayrıca bu kurallar çiğnendiğinde ne olduğunu da göstermeye çalışırlar (Greene vd., 1989). Çalışma tümevarımsal bir yaklaşıma sahiptir, yani sonuçların mantıksal olarak kesin olması gerekmemektedir (Tang, 2011). Bu çalışma, anlama ve yorumlamanın büyük önem taşıdığı hermeneutik (yorum bilim) bilgi geleneğine sahip nitel bir yaklaşıma dayanmaktadır. Veriyi toplama, işleme ve yorumlama aşamalarını içeren araştırma tasarımı, bir çalışmanın genel yapısı veya bir çalışmanın planı hakkında bilgi sunmaktadır (Scott ve Morrison, 2005; Wiersma ve Jurs, 2004). Bu nitel araştırma, “Bütüncül Tek Durum Desenli Durum Çalışması” olarak tasarlanmış, gözlem ve doküman analiziyle araştırma probleminin kapsamlı bir şekilde anlaşılması ve tüm sorulara doyurucu yanıtlar alınması hedeflenmiştir. Çalışmada, Çıralı'nın seçilen araçlar (gözlem ve doküman analizi) vasıtasıyla uzun vadeli sürdürülebilir bir destinasyon haline gelmesine yönelik çalışmalarını nasıl geliştirebileceğini ortaya konulması amaçlanmıştır. Durum çalışması, belirli bir kuruluş, destinasyon veya yerin araştırılacağı ve karmaşık koşulların, süreçlerin ve ilişkilerin anlaşılmaya çalışıldığı, benzersiz olanın vurgulanması istendiği, bireyler ve gruplar arasındaki bağlantıların somutlaştırılması ve tanımlanması için fırsat sağlandığı durumlarda uygulanmak için tercih edilen bir yöntemdir (Clark vd., 2021; Lindstedt, 2019). Durum çalışmasında araştırmacı gerçek yaşamdan gözlemler, görüşmeler, materyaller ve dokümanlar aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi toplar (Creswell ve Poth, 2018). Durum çalışması araştırmasını oluşturan öğeler anketler, deneyler, yarı deneysel çalışmalar ve nicel modellemedir. Yin (2017), durum çalışmalarını üç başlık halinde toplamaktadır (Gerçek, Araçsal ve Çoklu). Durum çalışması araştırmacı, kontrolün sınırlı ve çalışma odağının gerçek hayattan bir fenomen olduğunda derinlemesine analiz yapma isteğiyle “Nasıl?” ve “Niçin?” sorularına ilişkin cevap aramaktadır. Bu araştırmayı nitel verilerin kullanıldığı gerçek durum çalışması olarak nitelendirmek mümkündür. Bu çalışmaya rehberlik edecek araştırma sorusu; “GSTC-D kriterlerine göre Çıralı'nın bir turizm destinasyonu olarak sürdürülebilirlik seviyesi nedir?” olarak belirlenmiştir. Çıralı

destinasyonunda gerçekleştirilen bu araştırmada özellikle veri toplama aşamasında pek çok zorluk yaşanmıştır. Kamu kurumlarının mevcut güvenlik politikasına bağlı olarak bir veriye ulaşmak için izin alma, veriyi elde etme, analiz etme ve gerekçelerini sorgulama aşamalarında geliştirilen güvenlik mekanizmaları bilgiye erişimi güçleştirmiştir. Çıralı'ya dair sayısal verilerin ve istatistiklerin azlığı kadar tarihi gelişimi ortaya koyan belgelerin elektronik değil kâğıt ortamında arşıvlenmesi de istenilen verilere ulaşmayı güçleştirmiştir.

Araştırmanın evrenini, ıralı destinasyonunda turizm faaliyetinde yer alan paydaşlar (kamu yöneticileri, STK, tur operatörleri, konaklama işletmeleri, yerel halk ve ziyaretçiler) oluşturmaktadır. Çalışmada ıralı destinasyonunda gerçekleştirilen turizm faaliyetlerine dair ulaşım sağlanabilen her türden doküman değerlendirmeye alınmıştır.

GSTC-D Kriterlerine uygun şekilde, kriterleri daha somutlaştırarak kaliteyi ortaya koymak üzere belirli bir yönü veya olguyu ölçmeyi ve bu sayede nicelleştirmeyi amaçlayan performans göstergelerini yerinde sorgulamak üzere destinasyonun pek çok yerinde gözlem yapılmıştır. Bu nitel araştırmada amaçlanan, ıralı destinasyonun sürdürülebilir standartlar, göstergeler ve destinasyon sertifikasyonu açısından daha iyi anlamaktır. Bu araştırmada olasılığa dayalı olmayan (yargısal) rneklem seçim yöntemi kullanılmıştır. Analiz edilen yasal mevzuat, internet haberleri ve internet siteleri, araştırma ve makaleler, koruma amaçlı imar planı taslağı vb. dokümanlar araştırmanın örneklemine oluşturmaktadır. Çıralı destinasyonunda; turizm işletmeleri (pansiyonları, restoranları, gezi tekneleri, alışveriş mağazaları, tur şirketleri) faaliyetlerini, doğal zenginlikleri (plajı, Yanartaş bölgesi, hinterlandı), Kamu Yönetimi ve STK'ların faaliyetlerini ve yerel halkın günlük yaşamını yerinde gözlemleyerek veri elde edilmiştir. Bir nitel araştırmanın veri analizinde felsefe; bağlamı anlama, içeriği yorumlama ve analitik genellemedir (Gnbaı, 2019). Bu çalışmada verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında (aynı zamanda nicel araştırmaların temelini oluşturan) lme, kanıtlama ve evrene genellemeden uzaklaşılmış, bunun yerine elde edilen veriler (1) Tema analizi, (2) Betimsel analiz, (3) İçerik analizi ve (4) Analitik genelleme olmak üzere dört aşamada analiz edilmiştir. GSTC Destinasyon değerlendirmesinde gösterge, kriter ve bölüm değerlendirmesi aşamaları uygulanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle her gösterge değerlendirilmekte, gösterge değerlendirme ortalamaları kriter değerlendirmesinde esas alınmaktadır. Kriter değerlendirmeleri ise bölüm değerlendirmesini oluşturmaktadır. Kriterlerin değerlendirilmesinde sonuçlar renkler ve puanlarla gösterilmektedir. Gösterge puanlaması yapılırken her gösterge araştırılan, izlenen, tartışılan ve gözlemlenen durum ve kanıtlara göre değerlendirilmektedir. Hiçbir belge veya kanıt yoksa

göstergeler “0” olarak puanlanmaktadır. “1” belgelerin var olduğunu, ancak uygulamaya veya devam eden çalışmalara dair kanıt olmadığını gösterirken “2” kanıt ve uygulama olduğu durumlarda, “3” ise kanıt ve uygulamanın yanı sıra iyileşme eğilimleri olduğu durumlarda puanlanmaktadır. Göstergeler değerlendirildikten sonra gösterge puanlarının ortalaması her kriter için puan olarak hesaplanmaktadır. Kriter puanı, “Riskli Alanlar” <1, “Orta Derecede Riskli Alanlar” 1.00-1.49, “İyileştirme Gerekliyor” 1.50-1.99, “İyi Performans” 2.00-2.49 ve “Mükemmel Performans” >2.5 olarak değerlendirilmektedir. Gösterge ve kriterlerin değerlendirme ortalaması bölümlerin puanlamasını oluşturmaktadır. Bölümlerin puanlama değerlendirmesi “Seviye 1” <1; “Seviye 2” 1.00-1.49, “Seviye 3” 1.50-1.99, “Seviye 4” 2.00- 2.49 ve “Seviye 5”>2,5 olarak ifade edilmektedir. Göstergelerin değerlendirmesine ilişkin bilgileri içeren Tablo 1 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Değerlendirme Metodolojisinde Kullanılan Puanlama Sistemi

Göstergelerin Değerlendirilmesi		Kriterlerin Değerlendirilmesi		Bölüm Değerlendirme	
Belgenmiş bir politika yoktur.	0	Çok Riskli	<1	1.Seviye	<1
Belgenmiş politika var ancak yaptırım kanıtı yok	1	Orta Riskli	1.00-1.49	2. Seviye	1.00-1.49
Belgenmiş politika veyaptırım kanıtı bulunmamaktadır	2	Gelişebilir	1.50-1.99	3.Seviye	1.50-1.99
Belgenmiş politika ve uygulama kanıtı bulunmakta ve iyi uygulanmaktadır.	3	İyi Durum	2-2.49	4.Seviye	2-2.49
Destinasyon için geçerli değil	NA	Mükemmel	≥2.50	5.Seviye	≥2.50

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Göstergelerin değerlendirilmesi ile elde edilen bulgulardan bazıları bölüm bazında detaylandırılmıştır.

4.1.Bölüm A: Sürdürülebilir Yönetim

Çıralı’da tüm paydaşların bir arada temsil edildiği bir organizasyon ya da topluluk yönetimi bulunmamaktadır. Ancak böyle bir yapı olmamasına karşın yıllardır devam eden doğa koruma çalışmaları kapsamında Kaymakamlık tarafından oluşturulan yönetim topluluğu ve sonrasında Caretta Caretta deniz kaplumbağası koruma çalışmaları sırasında yapılaşma baskısına karşı kıyının ve kıyıda canlıların bütün olarak korunması ve kötü kullanımları bildirerek konuyla ilgili tüm kurumların hızlı aksiyon almalarını sağlamak üzere Doğa Koruma Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan "Çıralı Kıyı Koruma Koordinasyon Komisyonu" gibi tarafların bir araya gelerek ortak karar alınan topluluklar oluşturulmuş ve bu topluluklarda alınan kararlara daha fazla riayet edildiği ve tarafların memnuniyetinin sağlandığı tecrübe edilmiştir. Kamu yöneticileri, özel teşebbüs temsilcileri, STK ve yerel halk bu kapsamda bir araya gelmekte isteklidir.

Çıralı'da farklı kamu kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin bütçeleri ayrı ayrıdır. Ortak amaç veya iyileştirme gibi konular için ortak bütçe uygulaması bulunmamaktadır. Destinasyonda belirli projelerde bir araya gelindiğinde projenin bütçesi kapsamında veya paydaşların katılımı ile finansman sağlanmış ve faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Yerel halkın yaşam kalitesini artırmak ve Çıralı ve çevresindeki doğal alanları korunması için planlanan “Çıralı Kıyı Yönetimi ve Sürdürülebilir Turizm Projesi” Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN HABITAT) tarafından ödüllendirilmiştir. Söz konusu ödülün değerlendirmesinde insan hayatına ölçülebilir fayda, iş birliği ve sürdürülebilirlik konuları baz alınmıştır (WWF, 2017).

Muhtarlık öncülüğünde ULUKOOP üyelerince gönüllü itfaiye ekibi oluşturulmuştur. Ekip hem Çıralı'da hem de yakın bölgelerde 112 Acil Servis'e bağlı olarak görev yapmaktadır. Ekibin yangın söndürme işlerinde kullanmak üzere 3 adet aracı bulunmaktadır. Araçlardan 2 adeti Antalya Büyükşehir Belediyesi ile yapılan protokol kapsamında, 1 adeti de kooperatifin kendi imkânları ile alınmıştır. Ekip ayrıca 6 Şubat 2023 tarihinde deprem felaketi sonrası kurtarma çalışmalarında görev almak üzere bölgeye gitmiştir.

Bu tip projelerdeki çalışmalarını gören tekne işletmecileri iki ayrı kooperatif, restoran ve işletmeler ağırlıklı bir dernek, yerel halktan katılımcılarla çevre koruma dernekleri kurmuştur. Çıralı'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ULUKOOP, Çıralı Yanartaş Tekneciler Kooperatifi, Yanartaş Tekneciler Kooperatifi, Çıralı Sevenler Derneği, Çıralı Restoran ve Otelciler Derneği, ÇEYDOSK Derneğidir.

Çıralı'nın zaman zaman gündeme gelen projelerde ortak hedefler belirlenerek tüm paydaşlar için iyileştirmeler yapılırsa da uzun vadeli sürdürülebilir stratejik planı bulunmamaktadır. Destinasyon yönetiminde, sadece strateji oluştururken değil bu stratejinin uygulanması esnasında da bilim ve analitik çalışmalara dayalı yönetim biçimi uygulanması gerekmektedir. Ölçülmeyen konuları yönetmek mümkün değildir. İzleme de ölçme ve değerlendirmenin bir parçasıdır. İzleme ve raporlama, mevcut durumun ölçülmesi, sonra stratejilerin belirlenmesi stratejiye uyumun da ölçülmesi işlemlerini kapsamaktadır. Çıralı'da mevcut durumun ve turizmin sosyo ekonomik etkisinin tespiti için bir izleme ve raporlama sistemi bulunmamaktadır.

1774 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu gereği işletme ve konaklama yerlerinde çalışan personel ve konaklayan kişilerin kimlik bilgilerinin kolluk kuvvetlerine (İlçe Jandarma Komutanlığı) bildirilmesi gerekmektedir. Bunun

haricinde Çıralı'da düzenli olarak turizm faaliyetlerine ait bilgilerin alınması ve raporlaması yapılmamaktadır.)

Sürdürülebilir turizm programı kapsamında sürdürülebilirlik belgesi alan işletmeler kuruluşun evrensel ağ (internet) sitesinde yayımlanmaktadır (tga.gov.tr). Yayımlanan liste ilçe bazında olduğundan Kurumun resmi evrensel ağ (internet) sitesinden otel ismi girilerek sürdürülebilirlik belgesi olup olmadığı kontrol edilebilmektedir. İlgili siteden alınan bilgilere göre 229 konaklama tesisinin 94 adeti (%41) 1. Aşama Sürdürülebilir Turizm Belgesi sahibidir.

Çıralı'da ziyaretçi yönetiminin temelini oluşturan, ziyaretçi hacimleri ve faaliyetlerine ilişkin bilimsel olarak desteklenmiş elektronik veri toplama sistemi bulunmamaktadır.

Çıralı kumsalında turizm faaliyetlerini tehdit eden konuların başında gelen kaçak ve düzensiz yapılaşma sorununa çözüm olarak DHKD tarafından hazırlanan ÇKAİP destinasyonda bir STK tarafından yapılan en geniş çaplı ve etki değeri yüksek çalışmadır. Konu ile ilgili başlatılan çalışmalar hala sonuçlandırılmamıştır. Plan, WWF/DHKD öncülüğünde başlatılan proje kapsamında halkın görüş ve önerileri dikkate alınarak uzmanlar tarafından hazırlanmıştır. Türkiye'de ilk defa ihale yöntemi ile ve anket ve görüşmelerle yerel halkın katılımı sağlanarak bir STK tarafından hazırlanan ÇKAİP, özellikle planda çok geniş tutulan yol nedeniyle yapılan itirazlar üzerine "doğal alanları ve tarım yapılarını korumayacağı ve ormanlık alanlara dikkat edilmediği" gerekçesiyle Danıştay tarafından iptal edilmiştir. Her ne kadar ÇKAİP henüz yürürlükte olmasa da çalışmanın tüm paydaşların katılımı ile yapılması ve hazırlanan planın doğal dengeyi korumaya yönelik unsurlar içermesi öne çıkmaktadır.

4.2 Bölüm B: Sosyo-Ekonomik Sürdürülebilirlik

Ziyaretçi sayıları başta olmak üzere, harcama davranışları gibi ekonomik etki analizi için ihtiyaç duyulan verileri toplayacak bir sistem mevcut değildir. Turizmin ekonomik katkısına ilişkin yıllık bir rapor da bulunmamaktadır.

Yapılan uluslararası çalışmalar yanı sıra yerel projelerle doğanın korunması ile buna uygun turizm ve tarım yapılabileceği yıllardır gösterilmeye çalışılmakta yerel halk bu konuda bilinçlendirilmektedir. Her ne kadar zaman zaman farklı çevrelerden bu durumun aksine teşebbüsler ile karşılaşılrsa da özellikle destinasyonun yakın çevresindeki Adrasan ve Olympos ile karşılaştırıldığında ve yapılaşma, denizdeki tekne sayısı, otel ve diğer işletmelerdeki ücret farkı dikkate alındığında Çıralı yerel halkının nispeten bilinçli davranışları tespit edilebilmektedir.

4.3.Bölüm C: Kültürel Sürdürülebilirlik

Çıralı'nın tarihi ve doğal zenginlikleri yasal statülerle koruma altına alınmıştır. Olympos Antik Kenti Arkeolojik SİT alanı, Olimpos'un kuzeyinde 3 km boyunca uzanan sahil ve hemen iç bölgesi 1'inci ve 2'nci derece Doğal SİT alanı ilan edilmiştir. Olympos'ta ilk bilimsel çalışmalar 1991 ve 1992 yıllarında Antalya Arkeoloji Müzesi Başkanlığı tarafından kurtarma kazısı olarak gerçekleştirilmiştir. 2006 yılından itibaren kazı çalışmaları kesintisiz sürdürülmektedir. Antik kent kazılarına ilişkin bilgilere "<https://olymposkazisi.com>" evrensel ağ sitesinden ulaşmak mümkündür.

Arkeolojik kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığınca belirlenen bütçe kapsamında yapılmakta; ören yeri girişleri ve ören yerlerindeki müzelerin işletilmesinden elde edilen gelirin bir kısmı kazı alanının finansmanı için aktarılmaktadır. Turizmden elde edilen gelir bu şekilde alanda kazı çalışmalarında kullanılmaktadır.

Bölgede (Maden Koyu) 1'inci Derece Doğal Sit Alanı sınırları içinde yer alan diğer bir varlık da doksanlı yıllara kadar krom işleme tesisi olarak kullanılan yapılardır. Krom işleme tesisinde yer alan üretim alanları ve makineleri, depo yapıları, ulaşım tesisleri ve işçilerin konaklama alanları gibi her türlü yapı ile makineler Kültür ve Turizm Bakanlığı Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca 2014 yılında korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilerek koruma altındadır.

Somut olmayan kültürel mirasın tespiti ve listelenmesine ilişkin bir bulguya rastlanılmamıştır. Ancak yerel halkın çoğu pansiyon, tekne işletmeciliği vb. turizm işletmeciliği faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu kapsamda ziyaretçiler ile yemeklere (gözleme, Türk kahvesi, nar suyu), Caretta Caretta deniz kaplumbağası koruma çalışmalarına ve yaşam biçimine dair paylaşımlar yapılmaktadır. Bayramların ilk günleri cami önünde çember yapılarak ortaya şeker ve çikolata dökülmektedir. Bayramlaşmanın ardından şeker ve çikolatalar gelen çocuklar tarafından paylaşmaktadır. Bu törene ziyaretçilerin çocuklarının da katılımı için otel ve pansiyonlarca misafirlerine bilgilendirme yapılmaktadır. Ziyaretçilerin bu faaliyete katılmaktan keyif aldığı gözlenmiştir.

Bölge halkının erişimini izleyen bir süreç, yönetim olmamakla birlikte Çıralı'da hala çoğu mülkiyet sahibinin burada doğup büyüyen kişilerden olması, turizm ve tarım yaparak burada yaşamaya devam etmesi nedeni ile halihazırda yerel halkın turizm veya aşırı göç nedeniyle yerinden edilmesi durumu söz konusu değildir ve yerel halk doğal ve kültürel alanlara rahatlıkla erişmektedir.

Destinasyonda hassas alanlar olarak sahil, Maden Koyu, Yanartaş bölgesi ve Olympos Antik Şehir kısmı sayılabilir. Sahilde gündüz saatleri herhangi bir kısıt olmamakla birlikte gece saatlerinde ziyaretçi girişi yasaklanmıştır. Antik çağdan efsanelere konu Yanartaş ve Olimpos antik kenti en önemli ziyaret mekânları olsa da bu alanların ziyaretçi etkileşimi, daha etkili tanıtımı, yerel rehberler oluşturulması vb. bulunmamaktadır. Olimpos Antik kentinde kazı çalışmaları devam etmektedir ve kazı alanında alandaki birtakım yapılara ilişkin bilgilendirici tabelalar bulunmaktadır. Ancak alanın daha iyi tanıtımının yapılması için rehberlik hizmeti, sesli kulaklıkları tanıtım vb. düzenlemeler yapılmamıştır.

4.4.Bölüm D: Çevresel Sürdürülebilirlik

Çıralı bölgesi iribaş ve yeşilbaş (caretta caretta ve chelonia mydas) türlerinin yuvalama kumsallarından biridir. Bu nedenle, caretta caretta deniz kaplumbağası yuvalama alanlarının koruma çalışmalarını Çıralı’da yirmi yıldan fazladır sürdürmektedir. Bu konuda yapılan projeler ile bölge hakkında da farkındalık oluşturulmuştur genellikle destek olmaktadır. Ayrıca ilk yuva etkinliği, yuva açma etkinliği gibi zaman zaman etkinlikler yapılarak ziyaretçilere de konu ile ilgili bilgi verilmekte ve koruma çalışmalarına hassasiyetlerinin artırılması sağlanmaktadır. Caretta Caretta deniz kaplumbağasını korumada gösterilen başarı ile sadece kaplumbağalar değil, diğer deniz ve kıyı türü için de olumlu bir etki yaratılmaktadır.

Kontrolsüz yapılaşmanın yol açtığı sorunlardan biri olarak alt yapı yetersizliği nedeniyle destinasyonda sıklıkla elektrik kesintisi yaşanmaktadır. Güneş enerjisinden elektrik üretimi konusunda istekli olmasına karşın teknolojik olarak henüz istenilen seviyede olmadığı düşünüldüğünden yatırım yapılamamıştır. Destinasyonun enerji tüketimine ilişkin organize ölçüm, azaltma hedefi farklı enerji kaynaklarının kullanılmasının teşviki vb. uygulamalar bulunmamaktadır. Sürdürülebilirlik belgesi alan pansiyonlarda izleme ve azaltmaya ilişkin uygulamalar yapılmaya başlanmıştır.

Çıralı diğer adı ile Ulupınar su kaynaklarının yer aldığı bir bölgede yer alsa da orta-yüksek seviyede su riski olan bir alandır. Su tüketimi turizmle beraber artan nüfus ile yükselmektedir.

Çıralı’ya bağlı olduğu Kemer belediyesine ait veya büyükşehirden toplu ulaşım servisi sağlanmamaktadır. Saat başı Kumluca- Kemer karayolundan Çıralı sahile dolmuş seferleri yapılmaktadır. Genellikle özel araçlarla gelen Çıralı’da elektrikli araç veya düzenli ring seferleri yapılarak karbon emisyonunun azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmamaktadır. Özel bisiklet yolu bulunmamakla birlikte trafik yoğunluğu ve topografik yapı açısından

bakıldığında bisiklet kullanmak veya yürüyüş yapmak mümkündür. Yeni imar planında (ÇKAİP) bisiklet yolu planlanmıştır. Likya yolu bölgeden geçmektedir.

ÇKAİP’da; karayolu kenarı peyzaj düzenlemelerinin kara araçlarının farlarından kaynaklanan yoğun ışığın Caretta caretta deniz kaplumbağalarına zarar vermesini engelleyecek şekilde yapılması, tesislerde ışıklandırmanın asgari seviyede ve ışıkların yerden yüksekliğinin en fazla 1.5 m olması zorunlu tutulmuştur. İç ışıklandırmalarda ise yapının kumsaldan görünebilen bölümleri için ışık sızdırmazlığına yönelik tedbir alınacaktır. Etki alanı olarak belirlenen kısım için de aynı tedbirlerin alınması gerekli olduğu belirtilmiştir.

Restoran ışıklarının perdelenmesi, gece 11’den sonra ışık kullanımından kaçınılması, şezlong ve plaj şemsiyelerinin denizden 35 metrelik bir çizginin gerisine yerleştirilmesi ve plajın araçlara kapatılması gibi başarılı uygulamalar yapılmaktadır.

Kıyıya ışık ve ses yalıtımı olması amacıyla yol kıyılarına zakkum dikilmiş ve ahşap çit yapılmıştır.

5. SONUÇ

Leung ve arkadaşları (2018), destinasyon yönetim modellerinin bölgesel olarak farklılıklar gösterdiğini; nitel araştırma yoluyla vaka bazında en iyi yönetim modelinin belirlenmesini ve benimsenmesini önermiştir. Bu nedenle destinasyon özelinde gösterge ve kriterlerin değerlendirilmesi ile alınacak önlemler ve etkili çözüm önerileri geliştirebilmek için önem arz etmektedir.

Analiz edilen 174 göstergeden 62’si (%35,38) “kırmızı”, 43’ü (%24,66) “sarı”, 37’si (%21,43) “yeşil”, 31’i (%17,78) “kahverengi”, ve 1’i (%0,57) destinasyon için geçerli değil olarak değerlendirilmiştir. Sürdürülebilir yönetim kısmında 26 gösterge ile kırmızı %50,98; sosyoekonomik sürdürülebilirlik kısmında 12 gösterge ile sarı %37,50; kültürel sürdürülebilirlikte 12 gösterge ile sarı %46,15; çevresel sürdürülebilirlikte ise 25 gösterge ile yeşil %38,46 payla değerlendirmede ağırlığı oluşturmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Gösterge Değerlendirmelerinin Özet Tablosu

	BÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİM	YÜZDE	SOSYOEKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	YÜZDE	KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	YÜZDE	ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	YÜZDE	TOPLAM GÖSTERGE	YÜZDE
Bölgenin bir politika konusu	26	50,98%	6	18,75%	7	20,50%	12	35,38%	62	35,56%
Bölgenin politika var ancak yaptırım kısmı yok	6	11,76%	10	31,25%	3	11,54%	12	18,46%	31	17,78%
Bölgenin politika ve yaptırım kısmı bulunmaktadır	14	27,45%	12	37,50%	12	46,15%	5	7,69%	43	24,66%
Bölgenin politika ve yaptırım kısmı bulunmakta ve iyi uygulanmaktadır.	4	7,84%	4	12,50%	4	15,38%	25	38,46%	37	21,43%
Destinasyon için geçerli değil	1	1,96%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,57%
TOPLAM	51	100,00%	32	100,00%	26	100,00%	65	100,00%	174	100%

Sürdürülebilir yönetim destinasyonda sürdürülebilirlik uygulamalarının başlatılması ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin ilk adımudur. Bu anlamda %50'ye yakın bir kısmının çok riskli alanda değerlendirilmesi bu konuda hızlı aksiyon alınması gerektiğinin bir işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyoekonomik sürdürülebilirlikte çözüme turizmin ekonomik katkısının ölçülebilmesi ile başlanması gerektiği sonucu ön plana çıkmaktadır. Kültürel varlıkların korunması için gösterilen çabanın bu varlıkların öneminin anlaşılmasına, kültürel değerlerle yaşamaya; onların değerinin anlaşılmasıyla ile destinasyonun da kıymetli olacağını gösteren sonuçlar elde edilmiştir. Ancak kültürel sürdürülebilirliğin tamamlanabilmesi için somut olmayan mirasın incelenmesi, ortaya çıkarılması ve korunması, kültürel alanlardaki ziyaretçi yönetimi konularda iyileştirme yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Çevresel sürdürülebilirlik bölümünde 6 kriterin çok riskli olarak değerlendirilmesi koruma alanlarında sistemli çalışmalar da sürdüren destinasyon için acil tedbirler alınması gerektiğinin göstergesidir. Özellikle enerji, su ve atık yönetimi kriterlerinin çok riskli alanlar olarak belirlenmiş olması öncelikli iyileştirilmesi gereken durumları göstermektedir.

Kriterler toplu olarak değerlendirildiğinde 38 kriterin %42'sinin (16 adeti) çok riskli; %18'inin (7 adeti) iyi; %16'sının (6 adetinin) mükemmel; %13'ünün (5 adet) gelişebilir, %11'inin (4 adet) orta riskli alanlarda olduğu görülmüştür (Tablo3).

Tablo 3. Kriter Değerlendirmelerinin Özet Tablosu

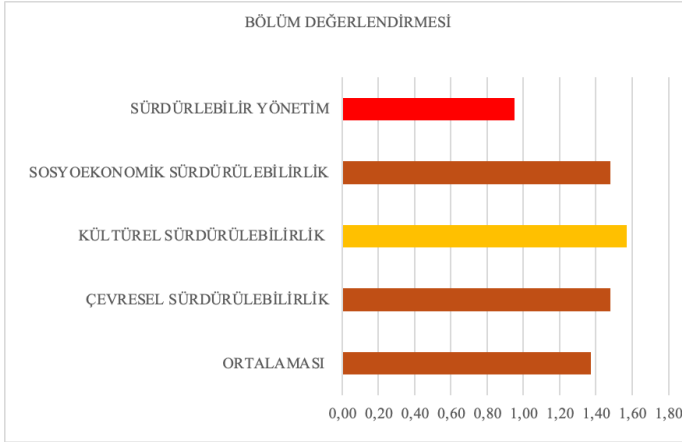
Kriterlerin Değerlendirilmesi	Kriter Sayısı	Yüzdesi
Çok Riskli	<1	42%
Orta Riskli	1.00-1.49	11%
Gelişebilir	1.50-1.99	13%
İyi Durum	2-2.49	18%
Mükemmel	≥2.50	16%
TOPLAM	38	100%

Çıralı Sürdürülebilir Yönetim değerlendirmesi sonucuna göre, 11 kriterin her birinin genel puanlarının ortalamasına dayanan 0.95 genel ortalama puanı almıştır. 1'inci Seviye olarak değerlendirilmiştir. Sosyo-ekonomik Sürdürülebilirlik değerlendirmesi sonucuna göre, 8 kriterin her birinin genel puanlarının ortalamasına dayanan 1.48 genel ortalama puanı almıştır. 2.seviye olarak değerlendirilmiştir. Kültürel Sürdürülebilirlik değerlendirmesi sonucuna göre, 7 kriterin her birinin genel puanlarının ortalamasına dayanan 1.57 genel ortalama puanı almıştır. 3.'ncü Seviye olarak değerlendirilmiştir. Çevresel

Sürdürülebilirlik değerlendirmesi sonucuna göre, 12 kriterin her birinin genel puanlarının ortalamasına dayanan 1.48 genel ortalama puanı almıştır. 2'nci seviye olarak değerlendirilmiştir.

Tüm bölümlerin değerlendirme sonuçlarının ortalaması alınarak oluşturulan Çıralı GSTC Değerlendirme Puanı ise **1,37** olarak belirlenmiştir. Ölçeğimize göre 2'nci Seviye olarak belirlenen Çıralı Değerlendirmesi (Tablo 4) sonucunda Çıralı'nın uzun yıllardır yapılan çalışmalar neticesinde belli aşamalar kaydettiği görülsede sürdürülebilir bir destinasyon olarak tanımlanabilmesi için eksik kaldığı yanları tamamlamak ve iyileştirmek üzere acilen harekete geçilmesi gerektiği görülmektedir. Sosyoekonomik sürdürülebilirlik kriterlerinde diğerlerine göre daha iyi bir sonuç alınmakla birlikte yıllar önce koruma planlamaları ve sonrasında yapılan çalışmalarda belirlenen sorunların çözümü için yapılan öneriler hayata geçirilemediğinden tüm kriterler bazında değerlendirme puanlamasının sonuçları 2'nci seviyede kalmaktadır.

Tablo 4. Bölüm Değerlendirmesine Göre Belirlenen Seviye Tablosu

Çıralı'nın uzun vadede daha cazip bir destinasyon olmasına katkı sağlamak üzere yerel kaynaklarına dayalı turizm anlayışına devam etmesi ve hatta bunu sürdürülebilirlikle birleştirerek ve dahası ziyaretçilere sürdürülebilir deneyimler sunarak bu alanda öncü ve örnek bir destinasyon olması pekâlâ mümkün görünmektedir. Bu yolda ihtiyaç duyulanlar ise pek çok alanda kesişen işletmelerin yarattığı sinerji (artı güç), yerel halk başta olmak üzere tüm paydaşların sürdürülebilirlik konusunu benimsemeleri, gösterilen çabaların

desteklenmesi ve onlara kendi sürdürülebilirlik yolculukları için ilham ve rehberlik sağlanmasıdır.

Çıralı'nın ziyaretçilerine sunduğu deniz-kum-güneş, doğa ve tarih karışımı tatil fırsatlarının farkında olduğu ve bunu bütün halinde her ortamda vurgulama konusunda iyi olduğu görülmektedir. Çıralı, çevresindeki diğer popüler destinasyonlar olan Kemer, Tekriova, Olympos ve Adrasan ile kıyaslandığında sürdürülebilirliğin her boyutunun uygulanması açısından örnek bir alan olabilir. Ekonomik dalgalanmalar daha sürdürülebilir bir yaşamı zorunlu kılmaktadır. Bunun yanında özellikle yerel halkın çevreye olan duyarlılığı gelişmiştir. Ancak elbette daha alınacak çok yol olduğunu da söylemek mümkündür.

Çıralı, destinasyon gelişimiyle bağlantılı pek çok avantaja sahiptir. Bunlar arasında nispeten tahrip edilmemiş bir doğaya sahip olması, kültürel ve tarihi mirasın canlı tutulması, farklı turizm faaliyetlerini bünyesinde bulundurması sayılabilir. Destinasyonun bağlı olduğu Antalya ilinin ilkemizin turizm başkenti olması da pek çok yerli ve yabancı ziyaretçinin Çıralı'dan beklentileri olmasına ve dolayısıyla burayı tercih için cazip gelmesine katkı sağlamaktadır. Turizm sektöründeki canlılık Çıralı'nın gelişimi için kilit bir faktördür.

Çıralı'da tüm paydaşların aynı yönde ilerlemek istiyor gibi görünmesine rağmen çıkar çatışmaları başladığında ortak fayda göz ardı edilebilmektedir. Destinasyonda paydaşların deneyimlerini, karşılaştıkları zorlukları paylaşabilecekleri ve destinasyon için neyin önemli olduğunu netleştirebilecekleri bir forum veya büyük bir toplantı olarak adlandırılacak tek ortak iş birliği sınırlı kalmaktadır. Ortak bir platform oluşturularak sadece turizm değil tüm diğer sektörlerin buna dâhil edilmesinin önem arz etmektedir. Bunun eksikliği turizm sektörüne her zaman dâhil olmayan ilgili taraflarla etkileşim kurmanın zorluğuyla ilişkilendirilebilir. Başarılı bir iş birliği platformu oluşturmanın büyük bir zorluk olarak tanımlanmasına rağmen, paydaşlar için bu değerli bir süreç ve destinasyonun gelişiminde önemli bir role sahip kilit bir faktör olacaktır. Turizm işletmeleri arasındaki iş birliği ve iletişimle ilgili olarak Grauslund ve Hammershoy (2021), aktörlerin birbirlerine güvenmeleri ve kendi ticari çıkarlarının ötesine bakmalarındaki zorlukları açıklamıştır. Bununla birlikte, pandeminin bir sonucu olarak bir değişim gerçekleşmiş ve “kol kola girmenin” önemi artık eskisinden daha büyük ölçüde anlaşılmış gibi görünmektedir.

Çıralı sahilindeki Caretta Caretta deniz kaplumbağası yuvalama alanlarının koruma altında olması destinasyonun çevresel sürdürülebilirliğine bütünsel

katkı sağlamaktadır. Yuvaları korumak üzere gerçekleştirilen tüm faaliyetler diğer hayvanların ve bitkilerin korunması, biyoçeşitliliğin sürdürülmesi konusunda farkındalık sağlarken sahilde restoran, otel, tekne vb. işletme sayısının az tutulmasına, şezlonglarla tüm sahilin kapatılmasına geceleri ses ve ışık kirliliğine engel de olmaktadır.

Çıralı'nın gücü emsalsiz kumsalına, tarihine, eşsiz doğasına, yeşil bitki örtüsüne, bünyesinde barındırdığı nadir hayvan ve bitki türlerine (örneğin Caretta Caretta deniz kaplumbağası ve kum zambağı) yani ağırlıkla coğrafi özelliklerine dayanmaktadır. Destinasyonun gelişiminin yerel nüfusun yaşam kalitesini yükselttiği görülmektedir. Sürdürülebilirlik statik bir durum yerine dinamik bir süreç olarak görülebilir. Çıralı'da paydaşlarda gözlenen bunun farkında olduklarıdır. Bununla birlikte, destinasyondaki pek çok uygulama Becken ve Loehr'in (2022) araştırmalarında sınırlayıcı olarak ele aldıkları, ekonomik yöner ve teşvikler etrafında dönen geleneksel turizm gelişimi yaklaşımıyla örtüşmektedir.

Destinasyon için ilk adımın destinasyonun sürdürülebilirlik seviyesinin anlaşılmasını sağlayabilecek ekonomik, sosyal ve çevresel göstergeleri belirlemek olması gerektiğine inanılmaktadır (Weaver ve Lawton, 2017). Bu açıdan bakıldığında GSTCD kriterleri ile Çıralı'nın değerlendirilmesi önemli bir adımdır. GSTCD tarafından belirlenen kriterler ve göstergeleri baz alarak destinasyondaki durumun tespitinin yapılmasını sağlanmıştır. Alanın riskli ve orta riskli olarak değerlendirilen durumlarında iyileştirmeler yapılması gerekli aksiyonların planlanması ve önlemlerin alınması, iyi durumların devam ettirilmesi en sonunda sürdürülebilir turizm destinasyonu hedefinin gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Çıralı'nın GSDC-D kriterlerine uygun şekilde sürdürülebilir bir turizm destinasyonu olması yönünde değerlendirmeler ışığında aşağıdaki öneriler sıralanabilir. Atılacak adımların SKA ile uyumlu olarak planlanması ortak geleceğimize katkının verilmesine ve iletişim, paylaşım ve çözümlerin global anlamda tüm dünya ile uyumlu olmasını sağlayacaktır. Kriter değerlendirmesinde de ön plana çıktığı gibi (1) tüm paydaşların temsil edildiği ve sürdürülebilir turizm konusunda uzman bir koordinatör (2) tüm paydaşlardan profesyonellerin yer aldığı, sürdürülebilirlik komitesi veya komisyonu olarak da adlandırılabilir bir "Destinasyon Yönetim Organizasyonu" oluşturulması yönünde harekete geçilmelidir.

Bahse konu organizasyonun; destinasyon hakkında her türlü finansal, hukuki ve yönetsel kararı alma ve uygulama erkinin olduğu güçlü bir yapı olması gerekmektedir. Organizasyon, destinasyonun sürdürülebilir kalkınması

ve bunu sağlamak üzere de sürdürülebilir turizm faaliyetleri icra etmesine yönelik önemli kararları alacak yetkilerle donatılması faydalı olacaktır. Organizasyon kurulmasıyla destinasyon, yatırım ihtiyacını karşılamak üzere kamu kaynaklarına ilave olarak bir kamu özel sektör iş birliğini içeren alternatif bir yönetim modeline sahip olacaktır. Son dönemde gündeme gelen tasarruf tedbirlerinin bir sonucu olarak kamu kaynaklarının kullanımında kısıtlamaya gidilmesi, kaynakların daha çok gelir getirmeyen alanlara kaydırılması da destinasyonda yapılmak istenen yatırımlar için kamu özel sektör iş birliğini işaret etmektedir. Bu yönetim modeli; gelirler kadar yatırım ve hizmetlere yönelik maliyet ve elbette riskin de paydaşlar arasında paylaşımına imkân sağlayacaktır. Bu model kamunun politika belirleme, yatırımların koordinasyonu, planlama ve denetleme konularında kıymetli bilgi ve birikimini (know-how) özel sektörün etkin kaynak yönetimi, karlılık bilinci ve sermaye birikimiyle birleştirecektir. Organizasyon kamu yönetimi dâhil paydaşların yer aldığı anonim şirket olarak kurulabilir; bu kaynağın yönetimi ve kararların alınmasında farklı görüşlerin katkılarının sağlanmasını ve organizasyonun statüsünün net olmasını sağlayabilir. Bununla birlikte söz konusu anonim şirket (A.Ş.), geleneksel bir şirket yapısından ziyade ilk örnekleri İtalya’da görülen ve kamu yararına çalışan özel şirket olarak tanımlanabilecek “Fayda Şirketi-Sosyal Girişim (Benefit Corporation)” yapısında bir şirket olarak kurulabilir. Amacı destinasyonun sürdürülebilir yönetimi olarak tanımlanabilir. Fayda Şirketi, şirketin iş ve faaliyetlerinden toplum ve çevre üzerinde önemli bir olumlu etki yaratmayı taahhüt eden ve kâr amacı gütmeyen bir şirket olarak tanımlanmaktadır (BLab, 2024). Geleneksel bir şirket ile bir fayda şirketi arasındaki farkı şirketin amacı belirlemektedir. Bir fayda şirketinin toplum ve çevre üzerinde önemli bir olumlu etki yaratmak gibi daha geniş bir kamu yararı amacı bulunmaktadır. (Roth ve Winkler, 2018) Yöneticiler bu amaca ulaşmak için çalışmaktadır ve bu nedenle kâr ile sosyal amaçlar ve çevresel sorumluluk arasında denge kuran kararlar alma esnekliğine sahiptirler (Coral ve Garcia Rodriguez, 2016)

Alınacak kararlara esas teşkil edecek strateji oluşturulmasında (1)GSTC-D değerlendirmesinden faydalanılması, (2) SKA ile uyumlu öncelikli amaç ve hedefler belirlenmesi, (3) amaçlar için gereken kaynakların tespiti, (4) kaynakların etkili kullanılması için planlamaların oluşturulması faydalı olacaktır. Tüm bu süreçlerin daha sistemli yapılmasını sağlamak amacıyla Çıralı’da cazip ve rekabetçi bir destinasyon ve yerel toplum yaratmaya yönelik stratejilere yol açan bilgi gelişimine katkıda bulunacak sürdürülebilir destinasyon sertifikasyonunun tamamlanması eklenebilir.

KAYNAKÇA

- AFAD (2021). İl Afet Risk Azaltma Planı. https://antalya.afad.gov.tr/kurumlar/antalya.afad/Tasarim/IRAP/Antalya-IRAP_2022.pdf (Erişim tarihi 17.06.2024)
- Albrecht, J. N. (2017). Introduction to Visitor Management in Tourism Destinations. In *Visitor management in tourism destinations* (pp. 3-8). Wallingford UK: CABI.
- Albrecht, J. N., Haid, M., Finkler, W., & Heimerl, P. (2021). What's in a name? The meaning of sustainability to destination managers. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(1), 32-51.
- Barkemeyer, R., Holt, D., Preuss, L., & Tsang, S. (2014). What happened to the 'development' in sustainable development? Business guidelines two decades after Brundtland. *Sustainable development*, 22(1), 15-32.
- Becken, S., & Loehr, J. (2022). Tourism governance and enabling drivers for intensifying climate action. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-19.
- BLab (2024). What Is a Benefit Corporation? <https://usca.bcorporation.net/benefit-corporation/> (Erişim tarihi 23.06.2024)
- Butler, R. (2013). Sustainable tourism—The undefinable and unachievable pursued by the unrealistic? *Tourism Recreation Research* 38(2): 221-226.7
- Butler, R. (2015). Sustainable tourism—paradoxes, inconsistencies and a way forward?. In *The Practice of Sustainable Tourism* (pp. 66-80). Routledge.
- Clark, T., Foster, L., Bryman, A., & Sloan, L. (2021). *Bryman's social research methods*. Oxford university press.
- Coral, C., & Garcia Rodriguez, L. (2016). *Increasing societal impact in social enterprises: Lessons from a B Corp multiple-case study*.
- Creswell, J. W. & Poth, C.N. (2018). *Qualitative Inquiry Research Design Choosing Among Five Approaches*. London: Sage.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024). İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/iklim-degisikligi-8230-3122-20240327143639.pdf> (Erişim tarihi 18.06.2024)
- Derx, B., & Glasbergen, P. (2014). Elaborating global private meta-governance: An inventory in the realm of voluntary sustainability standards. *Global Environmental Change Part A: Human & Policy Dimensions*, 27, 41-50.
- Fons, M. V. S., Fierro, J. A. M., & y Patiño, M. G. (2011). Rural tourism: A sustainable alternative. *Applied Energy*, 88(2), 551-557.
- Gade, J., & Ankathi, R. (2016). *Tourism management philosophies, principles and practices*. Zenon Academic Publishing.
- Global Sustainable Tourism Council, (2019). Global Sustainable tourism criteria for destinations (GSTC-D), <https://www.gstccouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria/>, (Erişim tarihi: 29.12.2024)
- Grauslund, D., & Hammershøy, A. (2021). Patterns of network cooperation in a merged tourism destination. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 21(2), 192-211.
- Greene, J. C., Caracelli, V. J., & Graham, W. F. (1989). Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational evaluation and policy analysis*, 11(3), 255-274.
- GSTC (2022), <https://www.gstccouncil.org/about/gstc-history/> (Erişim tarihi 21.03.2024.)
- GSTC, (2024). <https://www.gstccouncil.org/certified-sustainable-destinations/> (Erişim tarihi: 22.05.2024)

- Günbayı, I. (2019). Developing A Qualitative Research Manuscript Based On Systematic Curriculum And Instructional Development. *European Journal of Social Sciences Studies*, Volume 3, Issue 3, 124-153.
- Günbayı I., & Sorm, S. (2020). *Social Paradigms in guiding management social development and social research*. Ankara: Pegem Academy.
- Hamilton, K., & Alexander, M. (2013). Organic community tourism: A cocreated approach. *Annals of Tourism Research*, 42, 169–190.
- Hansmann, R., Mieg, H. A., & Frischknecht, P. (2012). Principal sustainability components: empirical analysis of synergies between the three pillars of sustainability. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 19(5), 451-459.
- Higging-Desboiles, F. (2006). More than an “industry”: The forgotten power of tourism as a social force. *Tourism Management*, 27, 1192–1208.
- Higgins-Desbiolles, F. (2018). Sustainable tourism: Sustaining tourism or something more?. *Tourism management perspectives*, 25, 157-160.
- Holden, E., Linnerud, K., & Banister, D. (2014). Sustainable development: Our common future revisited. *Global environmental change*, 26, 130-139.
- Hunter, C. (1997). Sustainable tourism as an adaptive paradigm. *Annals of Tourism Research* 24(4) 850±867.
- Jebe, R. (2019). The convergence of financial and ESG materiality: Taking sustainability mainstream. *American Business Law Journal*, 56(3), 645-702.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024), Türkiye Turizm Stratejisi. <https://www.ktb.gov.tr/TR-96696/turkiye-turizm-stratejisi.html> (Erişim tarihi 24.02.2024)
- Lane, B. (1994). Sustainable rural tourism strategies:a tool for development and conservation. *Journal of Sustainable Tourism* 1, 2, 102±111.
- Lindstedt, N. C. (2019). Structural topic modeling for social scientists: A brief case study with social movement studies literature, 2005–2017. *Social Currents*, 6(4), 307-318.
- Matarrita-Cascante, D., Brennan, M. A., & Luloff, A. E. (2010). Community agency and sustainable tourism development: The case of La Fortuna, Costa Rica. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(6), 735–756.
- McMinn, S. (1997) The challenge of sustainable tourism. *The Environmentalist* 17 (2), 135–141.
- Moscardo, G., & Murphy, L. (2013). There’s no such thing as sustainable tourism: Reconceptualizing
- Pollman, E. (2022). The making and meaning of ESG. U of Penn, Inst for Law & Econ Research Paper, (22-23).
- Potts, T. (2010). The natural advantage of regions: Linking sustainability, innovation, and regional development in Australia. *Journal of Cleaner Production*, 18(8), 713–725.
- Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019). Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability science*, 14, 681-695.
- Roth, F. M. S., & Winkler, I. (2018). *B Corp entrepreneurs: Analysing the motivations and values behind running a social business*. Springer.
- Scott, D., & Morrison, M. (2005). *Key ideas in educational research*. A&C Black.
- Tang, S. (2011). Foundational paradigms of social sciences. *Philosophy of the Social Sciences*, 41(2), 211-249.
- Telfer, D. J. (2009). *Development Studies and Tourism*. In *The SAGE handbook of tourism studies* (first, pp. 146–165). SAGE Publications, Inc.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684> (Erişim tarihi 01.05.2024)
- United Nations (UN) (2024). Sustainable Development Goals. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (Erişim tarihi 22.03.2024)
- UNWTO. (2007). A practical guide to destination management. Madrid: WTO.
- UNWTO (2024) Glossary of Tourism Terms. <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (Erişim tarihi 07.06.2024)
- Weaver, D. B., & Lawton, L. J. (2017). A new visitation paradigm for protected areas. *Tourism Management*, 60, 140-146.
- Webster, C., and Ivanov, S. (2014). Transforming competitiveness into economic benefits: Does tourism stimulate economic growth in more competitive destinations? *Tourism Management*, 40, 137–140.
- Wiersma, W., & Jurs, S.G. (2004). *Research Methods in Education: An Introduction*, (8th ed.), China: Pearson Education Asia Ltd & China Light Industry Press.
- World Trade Organization (WTO). (2020). Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy.
- WWF Türkiye (2017). 40 yılda 40 Başarı. Doğal Hayatı Koruma Derneği Yayınları.
- Yin, R. K. (2016). *Qualitative Research from Start to Finish*. New York: The Guilford Press.
- Yin, R. K. (2017). *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*. (Çev. İ. Gunbayı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Alanya'daki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Sürdürülebilir Turizm Perspektifinden Yeniden İşlevlendirilmesi

Nihan Sidar, Elif Gizem Yetkin

Özet

Kültürel miras, bir toplumun kimliğini şekillendiren ve onu geçmişine bağlayan, somut ve soyut değerlerin bütünüdür. Tarihi yapıların özgün değerlerini koruyarak yeniden işlevlendirilmesi, bu mirasın ekonomik ve kültürel sürdürülebilirliğini sağlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır. Günümüz mimarlığında, taşınmaz kültür varlıklarının değişen ihtiyaçlar doğrultusunda koruma ilkelerine uygun bir şekilde kullanımı dünya genelinde önemli bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda, Alanya'daki taşınmaz kültür varlıkları sürdürülebilir turizm ilkeleri çerçevesinde yeniden işlevlendirilerek kentin kültürel ve ekonomik yapısına önemli katkılar sunmaktadır. Alanya Kalesi, Kızıl Kule ve Tersane gibi yapılar, turistik amaçlarla kullanıma açılarak hem kültürel mirasın korunmasına hem de kentin turizm potansiyelinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Alanya'da bulunan Kızıl Kule'nin turizm amaçlı yeniden işlevlendirilmesini GSTC'nin (Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi) Genel ve Çekim Merkezi kriterleri kapsamında incelemeyi amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma yöntemleriyle gözlem ve doküman analizi aracılığıyla süreci değerlendirmekte ve elde edilen bulgular doğrultusunda şehre olan etkilerini incelemektedir. Kültürel mirasın korunması ve taşınmaz kültür varlıklarının yeniden işlevlendirilmesi üzerine yapılan inceleme, önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Tarihi yapıların turizm amaçlı yeniden kullanımı, sürdürülebilir bir turizm modeli oluşturmanın yanı sıra bu yapıların korunmasına da katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Mirasın Korunması, Mimarı Koruma, Taşınmaz Kültür Varlıkları, Sürdürülebilir Turizm

Refunctionalization of Immovable Cultural Properties for Touristic Purposes in the Case of Alanya

Abstract

Cultural heritage is the sum of tangible and intangible values that shape the identity of a society and connect it to its past. The adaptive reuse of historical structures while preserving their original values plays a critical role in ensuring the economic and cultural sustainability of this heritage. In contemporary architecture, the utilization of immovable cultural assets in line with preservation principles, tailored to changing needs, has become a significant issue worldwide. In this context, the immovable cultural assets in Alanya, refunctionalized within the framework of sustainable tourism principles, make significant contributions to the city's cultural and economic fabric. Structures such as Alanya Castle, the Red Tower (Kızıl Kule), and the Shipyard (Tersane) have been repurposed for tourism, contributing both to the preservation of cultural heritage and to enhancing the city's tourism potential. This research aims to examine the adaptive reuse of Alanya's Red Tower for tourism purposes within the scope of GSTC's (Global Sustainable Tourism Council) General and Attraction criteria. Using qualitative research methods, including observation and document analysis, the study evaluates the process and examines its impacts on the city based on the findings. The analysis of cultural heritage preservation and the adaptive reuse of immovable cultural assets reveals significant results. The reuse of historical structures for tourism purposes not only establishes a sustainable tourism model but also contributes to the preservation of these structures.

Keywords: Cultural Heritage Preservation, Architectural Conservation, Immovable Cultural Assets, Sustainable Tourism

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir turizm, doğal ve kültürel kaynakların korunmasını, sosyal eşitliği sağlamayı ve yerel toplulukların ekonomik refahını desteklemeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak turizm sektöründe giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Buckley, 2012; Gössling & Hall, 2019). Kültürel miras, bir toplumun tarihsel, sanatsal ve sosyokültürel kimliğini yansıtan somut ve somut olmayan değerlerin toplamıdır (UNESCO, 2019). Bu miras, geçmişten geleceğe bir köprü kurarak toplumsal aidiyet duygusunun güçlenmesini sağlamakta ve farklı nesiller arasında tarihsel bir süreklilik oluşturmaktadır (Graham,

Ashworth, & Tunbridge, 2000). Bununla birlikte, hızla artan kentleşme, ekonomik faaliyetler ve iklim değişikliği gibi faktörler, kültürel mirasın korunmasını ciddi bir şekilde tehdit etmektedir (Harrison, 2013). Sürdürülebilirlik kavramı ise, çevresel, ekonomik ve sosyal dengeleri gözeterek mevcut kaynakların gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan kullanılmasını hedeflemeyi vurgulamaktadır (Brundtland, 1987). Kültürel miras, bu bağlamda sadece korunması gereken bir geçmişin ürünü olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma için stratejik bir kaynak olarak da değerlendirilmektedir (Throsby, 2012). Örneğin, kültürel miras turizmi, yerel topluluklar için ekonomik faydalar sağlarken aynı zamanda kültürel değerlerin tanıtılmasına ve korunmasına katkıda bulunmaktadır (Timothy & Boyd, 2003). Kültürel mirasın sürdürülebilirliği, bu değerlerin korunarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamakla birlikte, ekonomik büyüme ve toplumsal bütünleşme gibi birçok alanda pozitif etkiler yaratmaktadır (Smith, 2006). Sürdürülebilir kalkınma bağlamında kültürel mirasın önemi, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nda (SKA) açıkça belirtilmiştir. Özellikle SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) ve SKA 8 (İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme) hedefleri, kültürel mirasın korunmasını ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini teşvik etmektedir (UNWTO, 2020). Bununla birlikte, kültürel mirasın sürdürülebilirliği yalnızca ekonomik faydalarla sınırlı değildir. Bu mirasın korunması, toplumlar arasındaki kültürel diyalogun güçlenmesine, toplumsal farkındalığın artmasına ve kültürel kimliğin korunmasına da katkıda bulunmaktadır (Graham vd., 2000). Ancak, sürdürülebilirlik perspektifinden kültürel mirasın yönetimi, yalnızca koruma çabalarını değil, aynı zamanda bu mirasın toplumsal katılım ve paylaşım yoluyla canlı tutulmasını da içerir (Harrison, 2013).

Kültürel mirasın sürdürülebilirliği, ekonomik, sosyal ve çevresel faydaları bir arada sunarak sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi, disiplinler arası yaklaşımlar ve yenilikçi stratejiler gerektirmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda kültürel mirasın korunması ve yönetimi, yalnızca geçmişin değerlerini korumakla kalmayacak, aynı zamanda geleceğin inşasına da katkıda bulunacaktır. Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (Global Sustainable Tourism Council - GSTC), sürdürülebilir turizm standartlarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında merkezi bir role sahiptir. GSTC'nin geliştirdiği kriterler, uluslararası düzeyde sürdürülebilirlik için bir rehber niteliği taşımakta ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile uyumlu olarak tasarlanmıştır (GSTC, 2024). Bu çalışmada,

GSTC Kriterleri'nin kapsamı ele alınmakta ve özellikle turistik çekim merkezi yönetimi bağlamında Alanya Kızıl Kulesi üzerinde durulmaktadır. Çalışma, Alanya'nın simge yapılarından biri olan Kızıl Kule özelinde, GSTC Çekim Merkezi Kriterlerinin kalenin turizm amaçlı yeniden işlevlendirilmesi kapsamında uygulanabilirliğini incelemekte ve bu doğrultuda kültürel mirasın sürdürülebilir şekilde korunması ve yönetimi için öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

2. KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM

Kültürel miras, bir toplumun tarih boyunca sahip olduğu somut ve somut olmayan değerleri kapsayan önemli bir kavramdır (UNESCO, 2019). Tarihi yapılar, arkeolojik alanlar, geleneksel el sanatları ve festivaller gibi unsurlardan oluşan bu miras, yalnızca toplumların kimliğini tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda turizm sektörü için de önemli bir ekonomik ve sosyal potansiyel taşır (Gössling & Hall, 2019). Kültürel mirasın turizme katkıları, sürdürülebilir kalkınma, kültürler arası etkileşim ve ekonomik fayda gibi çeşitli boyutlarda ele alınabilir. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan bölgelerde yapılan çalışmalar, kültürel mirasın turizm faaliyetlerini artırarak yerel ekonomilere katkı sağladığını göstermektedir (UNESCO, 2019). Bu tür turistik alanlar, istihdam yaratmakta ve yerel işletmelerin gelişimine destek olmaktadır (Espiner & Becken, 2022). Özellikle kültürel miras turizmi, turistlerin harcama düzeylerini artırarak bölgesel kalkınmayı teşvik etmektedir. Ayrıca, turizm, farklı kültürler arasında diyalogu ve anlayışı teşvik ederek toplumsal farkındalığı artırır ve kültürel kimliklerin korunmasını sağlar (Kolasińska, 2022).

Kültürel miras turizmi, yerel halkın yaşam kalitesini yükseltme potansiyeline sahiptir. Turizmden elde edilen gelirler, altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine olanak tanırken, sosyal bütünleşmeyi ve dayanışmayı da güçlendirebilir (UNWTO, 2020). Gössling (2020) aynı zamanda, turizmden elde edilen gelirlerin, tarihi yapıların restorasyonu ve korunmasına kaynak sağlayarak çevresel ve tarihi değerlerin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmakta olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, Buckley (2021), aşırı turist yoğunluğunun kültürel miras alanlarında bozulmalara neden olabileceğinden, ziyaretçi yönetimi ve bilinçlendirme faaliyetleri kritik öneme sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Kültürel miras turizmi, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile doğrudan ilişkilidir. Şöyle ki, SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) ve SKA 8 (İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme) hedefleri, kültürel mirasın korunması ve turizmin sürdürülebilir şekilde yönetilmesini teşvik etmektedir (UNWTO, 2020). Bu

doğrultuda Fennel & Dowling'de (2020), turizmden sağlanan gelirlerin, kültürel mirasın restorasyonu ve sürdürülebilir yönetimi için kullanılabileceğini öngörmektedirler. Diğer yandan, kültürel miras, turizmin ekonomik ve sosyal faydalarını sağlayan önemli bir bileşendir. Ancak bu mirasın sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, uzun vadeli faydaların sağlanabilmesi için kritik öneme sahiptir. Etkili yönetim, hem yerel toplulukların refahını artıracak hem de kültürel kimliğin korunmasına ve çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunacaktır. Civelek'e (2023) göre sürdürülebilir turizm, çevresel etkileri en aza indirerek doğal, kültürel ve ekonomik kaynakları korumayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bir diğer ifade ile, kültürel miras kavramı turizm faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltarak destinasyonların uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamayı hedeflemektedir (Gedik, 2024).

Dünya Bankası, sürdürülebilir turizmi ekonomik ve sosyal faydaları çevresel sürdürülebilirlikle birleştiren bir kalkınma aracı olarak tanımlamaktadır (Küçük, 2024). Sürdürülebilir turizmin başarısı, yerel halk, turistler ve turizm sektörü çalışanları gibi tüm paydaşların etkin katılımını gerektirir (Karadağ & Marangoz, 2017). Ayrıca, kültürel miras, sürdürülebilir turizmin hem kaynağı hem de amacı olarak öne çıkar. Kültürel miras unsurları turistler için cazibe merkezi yaratırken, turizmden elde edilen gelirler mirasın korunmasını mümkün kılmaktadır (Ashworth, 2005). Sürdürülebilir turizm anlayışı, bu değerlerin tahrip edilmeden gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Aynı zamanda, yerel halkın kültürel kimliğini güçlendirerek, bu mirasın toplumsal bir gurur kaynağı olmasına katkıda bulunur. Sürdürülebilir turizm ile kültürel miras arasındaki ilişki, karşılıklı fayda esasına dayanır. Kültürel miras, turizmin sürdürülebilir bir şekilde gelişmesini sağlarken, turizm de kültürel mirasın korunmasını ve yaşatılmasını destekler. Bu ilişki, ekonomik, çevresel ve toplumsal faydaları bir arada sunan bir model oluşturur. Kültürel mirasın sürdürülebilir turizme sağladığı başlıca katkılar şunlardır; turistik çekim merkezi yaratarak ekonomiyi canlandırması, kültürel mirasın korunmasına yönelik finansman sağlayarak yerel ekonomiyi güçlendirmesi, kültürel farkındalığı artırması, tarihi yapıların restorasyonu ve kültürel mirasın yaşatılması ile koruma ve yeniden işlevlendirmeyi desteklemesi (Kolasińska, 2022; Richards, 2018; Timothy, 2011; UNWTO, 2020). Sürdürülebilir turizm, kültürel mirasın çevreye ve topluma zarar vermeden korunmasını sağlayarak, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına olanak tanır. Bu bağlamda Fennel & Dowling (2020), yerel halkın katılımı ve destekleyici politikalarla bu sürecin daha etkili bir şekilde yönetilebileceğine dikkat çekmişlerdir.

3. KÜRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KONSEYİ KRİTERLERİ

Sürdürülebilir turizm, doğal kaynakların korunması, kültürel değerlerin yaşatılması ve sosyal eşitliğin sağlanması hedeflerini bir araya getiren çok boyutlu bir kavramdır (Buckley, 2012; Gössling & Hall, 2019). Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (Global Sustainable Tourism Council - GSTC), sürdürülebilir turizm uygulamalarını teşvik etmek ve uluslararası standartlar geliştirmek amacıyla önemli bir rol üstlenmektedir (GSTC, 2024). GSTC'nin oluşturduğu Genel Kriterler (GSTC-C), turizm sektöründe sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik bir çerçeve sunmakta olup Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır (UNWTO, 2020).

GSTC Genel Kriterleri (GSTC-C), sürdürülebilir turizmin dört temel boyutu üzerine inşa edilmiştir (GSTC,2024). Bunlar;

(1) Sürdürülebilir Yönetim: Turizm destinasyonlarında etkili yönetim yapılarının oluşturulması, paydaş katılımının sağlanması ve çevresel baskıların etkin bir şekilde yönetilmesi bu boyutun temel unsurlarıdır (Kolasińska, 2022). Bu çerçevede şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık gibi prensipler kritik öneme sahiptir.

(2) Sosyal ve Ekonomik Sürdürülebilirlik: Turizm faaliyetlerinden elde edilen ekonomik faydaların yerel topluluklara adil bir şekilde dağıtılması ve sosyal refahın artırılması hedeflenmektedir (Espiner & Becken, 2022). Yerel ekonomilerin desteklenmesi, kadınların ve dezavantajlı grupların güçlendirilmesi gibi konular bu boyutta ele alınmaktadır.

(3) Kültürel Mirasın Korunması: Tarihî ve kültürel değerlerin korunması, sürdürülebilir turizmin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Turizm faaliyetlerinin bu değerlere zarar vermesinin önlenmesi ve kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi kritik öneme sahiptir (UNESCO, 2019).

(4) Çevresel Etkilerin Yönetimi: Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, atık yönetimi, enerji tasarrufu ve biyolojik çeşitliliğin korunması bu boyutun odak noktalarıdır (Gössling, 2020). Çevresel etkilerin minimize edilmesi, iklim değişikliğiyle mücadele ve karbon ayak izinin azaltılması da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC), geliştirdiği kriterleri dört farklı uygulama alanında ele almaktadır. Bu alanlar GSTC resmi internet sitesinden ve raporlarından alınan bilgiler ışığında aşağıda özetlenmiş olup

Turistik Çekim Merkezi kriterleri çalışmanın araştırma alanı olduğu üzere daha detaylı ele alınmıştır (GSTC, 2024).

A. Endüstri (Industry): Konaklama tesisleri, seyahat acenteleri ve tur operatörleri gibi turizm işletmelerine yönelik kriterleri kapsar. Bu kriterler, işletmelerin çevresel etkilerini en aza indirmesini, toplumsal fayda sağlamasını ve ekonomik sürdürülebilirliği desteklemesini amaçlar (Kolasińska, 2022).

B. Destinasyon (Destination): Turizm destinasyonlarında sürdürülebilir yönetimine yönelik kriterleri içerir. Bu kriterler, destinasyon düzeyinde etkili bir yönetim çerçevesi oluşturulmasını, kültürel ve çevresel değerlerin korunmasını ve yerel topluluklarla iş birliği yapılmasını hedefler (UNWTO, 2020).

C. MICE (Meetings, Incentives, Conferences, and Exhibitions): Toplantılar, teşvik seyahatleri, konferanslar ve fuar organizasyonları için sürdürülebilirlik standartlarını belirler. Bu kriterler, organizasyonların çevresel etkilerinin minimize edilmesi ve sosyal faydaların artırılmasını amaçlar (Espiner & Becken, 2022).

D. Turistik Çekim Merkezleri (Attractions): Tarihi, doğal ve kültürel cazibe merkezlerine yönelik kriterleri kapsar. Bu kriterler, turistik alanların korunmasını, ziyaretçi yoğunluğunun dengelenmesini ve çevresel etkilerin minimize edilmesini hedefler (Gössling & Hall, 2019).

Özellikle çekim merkezleri için GSTC, turizmi daha çevreci, daha sosyal ve ekonomik anlamda daha adil hale getirmek üzere özel kriterler ortaya koymaktadır. Turistik çekim merkezlerinin sürdürülebilirliğini hedefleyen bu kriterler dört ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar; **(a)** etkili sürdürülebilir yönetim, **(b)** sosyal ve ekonomik faydalar, **(c)** kültürel miras **(d)** çevresel koruma olarak belirtilmektedir. Bu kriterlerin daha detaylı değerlendirmesi aşağıda verilmiştir.

(a) Etkili ve sürdürülebilir yönetim kriterleri, turizm destinasyonlarında etkili ve şeffaf yönetim sistemlerinin kurulmasını hedeflemekte; aynı zamanda çevresel baskıların azaltılması, uzun vadeli planlama ve şeffaf yönetim yapılarının oluşturulmasını içermektedir. Bu bağlamda, ziyaretçi akışlarını optimize eden ve çevresel zararları en aza indiren bir ziyaretçi yönetim planının uygulanması, hem ziyaretçi memnuniyetinin artırılması, hem de destinasyonun taşıma kapasitesinin korunması açısından örnek bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Söz konusu kriterlerin temel amacı, doğaya ve kültüre zarar vermeyen turizm faaliyetlerini teşvik etmek ve paydaşların katılımını esas alan karar alma mekanizmalarının geliştirilmesini sağlamaktır.

Tablo 1. Etkili ve Sürdürülebilir Yönetim Kriterileri Özet

A1: Sürdürülebilirlik Yönetim Sistemi	Uzun vadeli planlama, risk yönetimi ve sürekli iyileştirme.
A2: Yasal Uyum	Sağlık, güvenlik ve çevre düzenlemelerine uygunluk belgeleri.
A3: Raporlama ve İletişim	Yıllık sürdürülebilirlik raporu yayınlama.
A4: Personel Katılımı	Eğitim, sorumluluk paylaşımı ve yönetime dâhil olma.
A5: Ziyaretçi Deneyimi	Ziyaretçi geri bildirimlerinin toplanması ve analizi.
A6: Paydaş Katılımı	Yerel topluluklar ve paydaşlarla iş birliği.

Kaynak: GSTC, 2024

(b) Sosyal ve ekonomik faydalar kriterleri, turizmin yerel ekonomilere katkıda bulunmasını sağlamak ve sosyal adaleti teşvik etmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu kriterlerin temel hedefleri arasında yerel toplulukların turizm faaliyetlerinden elde ettiği faydaların maksimize edilmesi ve dezavantajlı grupların desteklenmesi bulunmaktadır. Örneğin, yerel el sanatları ve ürünlerin satışını teşvik eden alanların oluşturulması, turizmin ekonomik etkilerini daha geniş bir kesime yayarak yerel ekonomiyi destekleyen bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, temel amaç, yerel halkın ekonomik ve sosyal refahını artırmak ve toplulukların sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmaktır.

Tablo 2. Sosyal ve Ekonomik Faydalar Kriterileri Özet

B1: Toplum Desteği	Yerel topluma eğitim ve altyapı desteği.
B2: Yerel İstihdam	Yerel halk için istihdam ve terfi fırsatları.
B3: Yerel Tedarikçiler	Yerel işletmelere öncelik verilmesi.
B4: Sömürü ve Taciz	İstismara karşı politikalar ve eğitim programları.
B5: Kapsayıcılık ve Eşitlik	Ayrımcılığa karşı iş politikaları.

Kaynak: GSTC, 2024

(c) Kültürel mirası koruma kriterleri, turizm faaliyetlerinin tarihi ve kültürel yapılar üzerinde olumsuz etkiler yaratmasını önlemeyi ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, tarihi yapıları koruma altına alarak eğitim ve müzecilik faaliyetleri için kullanılabilir hale getirmek, örneğin bir kaleyi restore edip sergi alanına dönüştürmek, bu kriterin örnek uygulamaları arasında yer almaktadır. Bu kriterin temel amacı, geleneklerin, mimari mirasın ve yerel kimliğin korunarak yaşatılmasını sağlamak ve turistlerin bu kültürel değerleri anlamasına olanak tanımaktır.

Tablo 3. Kültürel Mirası Koruma Kriterileri Özet

C1: Kültürel Etkileşim	Yerel topluluklarla iş birliği ve ziyaretçi eğitimi.
C2: Kültürel Mirası Koruma	Tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına destek.
C3: Kültürün Sunumu	Otantik ve doğru kültürel temsil.
C4: Eserler	Yasal düzenlemelere uygun sergileme ve koruma.

Kaynak: GSTC, 2024

(d) **Çevresel koruma kriterleri**, turizm çekim merkezlerinin doğal kaynakları koruyarak enerji tasarrufu, atık azaltımı ve çevresel etkilerin minimize edilmesi gibi uygulamalara odaklanmaktadır. Bu kapsamda, örneğin günübirlik ziyaretler için bisiklet kullanımını teşvik eden altyapı yatırımlarının yapılması, karbon ayak izinin azaltılmasına yönelik etkili bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bu kriterin temel amacı, iklim değişikliğine uyum sağlamak, doğal kaynakların sürdürülebilirliğini temin etmek ve çevre dostu bir turizm sektörü oluşturmaktır.

Tablo 4. Çevresel Koruma Kriterileri Özet

D1: Kaynakların Korunması	Enerji ve su tüketiminin azaltılması.
D2: Kirliliğin Azaltılması	Atık yönetimi ve emisyon hedefleri.
D3: Biyoçeşitlilik	Doğal yaşam alanlarının korunması ve yerel flora/fauna kullanımı.
D4: Yaban Hayatı	Sorumlu etkileşim ve hayvan refahı standartları.

Kaynak: GSTC, 2024

4. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMA İLKELERİ

4.1. Taşınmaz Kültür Varlıklarının Önemi

Taşınmaz kültür varlıkları, bir toplumun tarihini, kimliğini ve kolektif hafızasını yansıtan, yer değiştirmeyen maddi miras öğeleridir (UNESCO, 2003). Bu varlıklar; mimari yapılar, tarihi yerleşim alanları, anıtsal yapılar, arkeolojik sit alanları ve dini yapılar gibi unsurları kapsar (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1989). Taşınmaz kültür varlıklarının korunması yalnızca fiziksel yapıların muhafazasıyla sınırlı değildir; bu süreç, toplumların tarihsel sürekliliği, kültürel kimliklerinin korunması ve sosyo-kültürel hafızalarının yaşatılması açısından kritik öneme sahiptir (Rössler, 2006). Taşınmaz kültür varlıkları, bir toplumun geçmişini, köklerini ve gelişim sürecini somut bir şekilde yansıtarak tarihsel

sürekliliği muhafaza eder ve geçmiş medeniyetlerin mimari anlayışlarını, toplumsal yapılarını ve yaşam biçimlerini anlamaya olanak sağlar (Ahunbay, 2004). Ayrıca, geçmişte yaşanmış olayların izlerini taşıyan bu varlıklar, toplumların kolektif belleğinin inşasında önemli bir rol oynar. Gelecek nesillerin tarihi doğru anlamalarına yardımcı olmak için somut referans noktaları sunan taşınmaz kültür varlıkları, tarih, arkeoloji, mimarlık, sanat tarihi ve sosyoloji gibi disiplinler için de önemli bilgi kaynaklarıdır (Smith, 2006).

Bu yapıların korunmasında, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi önemli bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Yeniden işlevlendirme, bir yapının yıkılmasını veya terk edilmesini önleyerek, kültürel mirasın korunmasına katkı sağlar. Tarihi yapıların modern işlevlere uyum sağlarken mimari ve estetik değerlerini muhafaza etmesi ve geçmişin izlerini silmeden geleceğe aktarma imkânı sunar (Jokilehto, 2005). Ayrıca, yeniden işlevlendirme sürdürülebilir bir kentsel gelişim stratejisidir. Mevcut bir yapının korunup yeniden kullanılması, yeni bir yapı inşa etmek için gereken malzeme ve enerji tüketimini azaltarak karbon ayak izini küçültür. Tarihi yapıların modern ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi ise çevre dostu bir yaklaşım olarak değerlendirilir (Rössler, 2006).

Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi aynı zamanda ekonomik açıdan büyük katkılar sunar. Bu yapılar; turistik çekim merkezleri, oteller, restoranlar, sanat galerileri, ofisler, kültürel merkezler ya da eğitim kurumları gibi yeni işlevlerle ekonomiye kazandırılabilir. Böylelikle hem yapının sürdürülebilirliği sağlanır hem de yerel ekonomiye canlılık kazandırılır (Timothy & Boyd, 2003). Kent kimliği ve estetiği açısından da bu süreç büyük önem taşır. Tarihi yapılar, bir kentin karakterini ve kimliğini yansıtan unsurlar olarak modern yaşamla bütünleşerek estetik dokunun korunmasına katkı sunar. Ayrıca, bu yapılar, yenilikçi tasarım ve çağdaş mimarlık yaklaşımlarına ilham vererek kent yaşamına yeni bir boyut kazandırır (Graham, Ashworth & Tunbridge, 2000).

Taşınmaz kültür varlıkları aynı zamanda ekonomik ve turistik açıdan büyük bir potansiyel taşır. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan varlıklar, uluslararası turizm açısından çekim merkezleri haline gelerek kültürel turizmin gelişimini destekler (UNESCO, 2019). Bu tür miras alanları, turizm yoluyla yerel ekonomilere katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda istihdam fırsatları yaratır ve toplumların ekonomik kalkınmasına destek olur (Timothy & Boyd, 2003).

Sürdürülebilir bir kültürel miras yönetimi, taşınmaz kültür varlıklarının gelecek nesillere aktarılmasını sağlamayı hedefler. Bu bağlamda, taşınmaz kültür varlıklarının korunarak toplulukların günlük yaşamlarına entegre edilmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini destekleyen önemli bir yaklaşımdır (Jokilehto, 2005). Sürdürülebilir turizm, bu varlıkların korunması için gerekli finansmanı sağlayarak toplumsal farkındalığı artırır ve ekonomik

kalkınmayı destekler (Graham, Ashworth & Tunbridge, 2000). Aynı zamanda, bu koruma çalışmaları geçmişteki teknik, estetik ve mühendislik becerilerini incelemek için eğitim ve araştırma fırsatları sunar (Tunbridge & Ashworth, 1996). Diğer yandan, taşınmaz kültür varlıkları, bir toplumun geçmişten gelen mirasını geleceğe taşıyan önemli köprülerdir. Yeniden işlevlendirme stratejileri, bu mirasın korunmasında ve sürdürülebilir kalkınmaya entegre edilmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu varlıkların korunması, toplumsal hafızanın sürdürülebilirliğini sağlarken, kültürel kimliğin muhafazası ve ekonomik kalkınmaya katkı açısından da büyük önem taşır. Eğitim, farkındalık çalışmaları ve sürdürülebilir koruma politikaları, taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve yönetimi için kritik araçlardır. Bu süreç, yalnızca ulusal değil, uluslararası düzeyde de kolektif bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır (UNESCO, 2019).

4.2. Tarihî Yapıların Korunma İlkeleri

Taşınmaz kültür varlıkları, bir toplumun tarihsel, mimari, estetik ve kültürel mirasını oluşturan, maddi olarak yer değiştiremeyen yapı ya da alanlardır. Bu varlıkların korunması, hem yerel hem de uluslararası düzeyde önem arz eder. Kültür varlıklarının korunması, gelecek nesillere aktarılması için önemlidir ve bu konuda interdisipliner yaklaşımlar ve bütünlük koruma ilkeleri uygulanmalıdır (Sevgi & Yılmaz, 2022). Koruma ilkeleri, bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacıyla belirlenen temel prensiplerdir.

Başlıca koruma ilkeleri, özgünlük, bütünlük, sürdürülebilirlik ve işlevsellik olmak üzere dört ana başlık altında toplanabilir. Özgünlük, bir kültür varlığının tarihi ve estetik değerlerini yansıtan orijinal yapısının korunmasını ifade eder. Bütünlük, varlığın ait olduğu dönemle ve çevresiyle olan ilişkisini bozmadan korunması anlamına gelir. Sürdürülebilirlik, bu varlıkların korunmasının, günümüz koşullarına uygun hale getirilirken, çevresel ve toplumsal etkilerinin de dikkate alınmasını gerektirir. İşlevsellik ise, taşınmaz kültür varlıklarının kullanım dışı kalmaması ve topluma kazandırılacak yeni işlevlerle yaşatılmasını sağlar.

Bu ilkeler doğrultusunda yapılan koruma uygulamaları, yalnızca fiziksel müdahalelerle sınırlı kalmamalı; aynı zamanda kültürel değerlerin korunması için sosyal, ekonomik ve hukuki düzenlemelerle de desteklenmelidir. Venedik Tüzüğü ve UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi gibi uluslararası belgeler, bu ilkeleri evrensel düzeyde kabul görmüş normlar haline getirmiştir. Öte yandan, yerel yasal düzenlemeler, her ülkenin kendi kültürel mirasına özgü koruma yaklaşımlarını şekillendirmektedir. Taşınmaz kültür varlıklarının korunması, tarihsel ve kültürel mirası gelecek nesillere aktarma sorumluluğunu taşıyan, çok yönlü ve disiplinler arası bir süreçtir. Bu süreçte, koruma ilkelerine uygun

hareket etmek, hem varlıkların fiziksel bütünlüğünü sağlamak hem de toplumların kimlik ve hafızasını korumak açısından büyük bir önem taşır.

4.3. Yeniden İşlevlendirme Süreçlerinde Uyulması ve Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler

Tarihi binaların korunması, kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve kuşaklar arası aktarımı açısından büyük önem taşır. Temel ilkeler arasında özgünlük, bütünlük, geri döndürülebilirlik ve tarihi değeri korurken modern kullanımlarla uyumluluk yer alır (Dişli, 2022; Yıldız & Asatekin, 2016). Yeniden işlevlendirme, tarihi yapıların korunmasını ve kullanımını sürdürülebilir kılan önemli bir koruma yöntemidir (Atmaca & Reyhan, 2021). Döngüsel ekonomi kavramı, mimari koruma ile örtüşmektedir; zira tarihi binalar, yerel malzemeler, inşaat teknikleri ve çevreyle uyumları sayesinde doğal olarak sürdürülebilir özellikler sergiler (Dişli, 2022). Bu yapıları korumak için pekiştirme, entegrasyon, yenileme ve temizlik gibi restorasyon teknikleri kritik öneme sahiptir (Tellioğlu & Satici, 2023). Anıtsal yapıların kullanım aşamasındaki değerlendirilmesi, onların adaptasyon seviyesinin belirlenmesi ve sürdürülebilir koruma sağlanması açısından önemlidir (Yıldız & Asatekin, 2016). Başarılı koruma çalışmaları için doğru restorasyon teknikleri ve malzemeler hayati öneme sahiptir (Tellioğlu & Satici, 2023).

Yeniden işlevlendirme, işlevini yitirmiş tarihi ve kültürel yapıların korunması ve ekonomik potansiyellerinin ortaya çıkarılması için önemli bir stratejidir (Özçakir, 2023). Bu süreç, yapıların yok olmasını önleyerek kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağlar (Pehlivan, 2018). Yeniden işlevlendirme, binaların yaşam döngüsünü uzatarak ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunur (Giresun & Tönük, 2018). Ancak, bu süreçte dikkat edilmesi gereken ilkeler vardır. Özgün mimari özelliklerin korunması, yeni işlevin yapıya uygunluğu ve bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi önemlidir (Özçakir, 2023; Pehlivan, 2018). Ayrıca, yeniden işlevlendirme projelerinin tutarlı bir kavramsal çerçeveye sahip olması ve sık sık değiştirilmemesi gerekmektedir. Başarılı bir yeniden işlevlendirme, yapının tarihi değerini korurken çağdaş ihtiyaçlara cevap verebilmelidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde yapının yeniden işlevlendirilmesinde üç temel ilkeye bağlı kalmak gerekmektedir bunlar, özgünlük ve bütünlük, esneklik, koruma ve yenilik dengesinin sağlanmasıdır. Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi, kültürel mirasın korunması ile modern yaşamın ihtiyaçlarını dengeli bir şekilde birleştiren, sürdürülebilir ve yenilikçi bir yaklaşımdır. Bu süreç, yalnızca fiziksel bir koruma yöntemi değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve çevresel faydalar sunan bir stratejidir. Yapının tarihsel değerlerini yaşatırken, modern ihtiyaçlara cevap veren bu yöntem, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunur.

5. YÖNTEM

Bu araştırmada, Alanya Kızıl Kulesi'nin turizm amaçlı yeniden işlevlendirilmesini GSTC-Turistik Çekim Merkezi kriterleri kapsamında değerlendirmek amacıyla nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırma, betimsel bir yaklaşımla kurgulanmış olup Kızıl Kule'nin yeniden işlevlendirilme sürecini derinlemesine incelemek için vaka analizi yönteminden faydalanılmıştır. Bu bağlamda, araştırma sürecinde hem nitel hem de belgesel analiz yöntemleri bir arada kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında veri toplama sürecinde doküman analizi ve gözlem yöntemleri benimsenmiştir. Doküman analizi, Kızıl Kule'nin geçmişten günümüze kullanımını ve yeniden işlevlendirilme süreçlerini anlamak amacıyla tarihi belgeler, resmi raporlar, belediye planları ve akademik yayınların incelenmesi yoluyla gerçekteştirilmiştir. Ayrıca, GSTC Turistik Çekim Merkezi kriterlerinin uygulanabilirliğine dair literatürdeki örnekler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Gözlem yöntemi ise Kızıl Kule'de gerçekteştirilen turizm faaliyetlerinin incelenmesiyle yürütölmüştür. Bu süreçte, ziyaretçi akışı, kule içerisindeki düzenlemeler ve çevresel etkilere ilişkin bulgular araştırmacılar tarafından yapılan gözlemler ve saha notları aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Araştırma, Alanya'da bulunan Kızıl Kule'yi merkeze almakla birlikte, GSTC Turistik Çekim Merkezi kriterlerinin genel uygulanabilirliğine dair çıkarımlar da yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, bulguların yerel bağlamdan küresel turizm sürdürülebilirlik uygulamalarına kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilir olması hedeflenmiştir.

6. BULGULAR

6.1. Alanya Kızıl Kule'nin Turizm Amaçlı Yeniden İşlevlendirilmesinin GSTC Kriterleri Kapsamında Değerlendirilmesi

Kızıl Kule, Alanya'nın tarihi ve kültürel mirasını temsil eden en önemli yapılardan biridir. Bu nedenle, GSTC Turistik Çekim Merkezi Kriterleri doğrultusunda ele alınması, hem bölgesel kalkınmayı desteklerken hem de tarihi mirası koruma açasından büyük önem taşımaktadır.

Kızıl Kule, Türkiye'nin Antalya iline bağlı Alanya ilçesinde bulunan ve 13. yüzyılda Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad tarafından inşa ettirilen tarihi bir yapıdır. Yapının mimarı Halepli Ebu Ali Reha el Kettani'dir. Kızıl Kule, Alanya Kalesi'ni ve limanı korumak amacıyla yapılmış olup tersaneyi ve çevresini denizden gelebilecek saldırılara karşı savunmak için stratejik bir konuma sahiptir (Alanya Belediyesi, n.d.; Kültür ve Turizm Bakanlığı, n.d.). Sekizgen planlı olan Kızıl Kule, 33 metre yüksekliğinde ve 29 metre çapındadır. Yapımında kullanılan kırmızı tuğlalar nedeniyle bu isimle anılmaktadır.

Kulenin ortasında bir sarnıç yer almakta olup tepe kısmından gelen güneş ışığı birinci kata kadar ulaşmaktadır. Bu özellikleriyle mimari ve mühendislik açısından döneminin estetik ve teknik becerilerini yansıtan önemli bir eserdir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, n.d.).1950'li yıllarda restore edilen Kızıl Kulenin, 1979 yılında birinci katı Alanya Etnografya Müzesi olarak düzenlenerek ziyarete açılmıştır. Müze, Alanya'nın kültürel ve tarihi değerlerini tanıtmakta olup ziyaretçilere hem tarihi yapı hem de etnografik eserler hakkında bilgi sunmaktadır. Günümüzde Kızıl Kule, Alanya'nın sembolü olarak anılmakta ve tarihi, mimari ve kültürel zenginliği ile bölgenin en önemli turistik mekanlarından biri olarak ziyaret edilmektedir (Alanya Belediyesi, n.d.; Kültür ve Turizm Bakanlığı, n.d.).

6.2. GSTC Genel Kriterleri Değerlendirmesi

Kızıl Kule, GSTC Genel Kriterleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, aşağıdaki bulgular öne çıkmaktadır.

6.2.1. Kültürel Mirasın Korunması

Kızıl Kule'nin korunması ve restorasyonu sürecinde UNESCO (2019) tarafından belirlenen kültürel miras standartlarının dikkate alındığı görülmektedir. Yapının özgün mimari dokusunun korunması, bölgenin tarihsel kimliğinin sürdürülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, kulede yapılan mevcut düzenlemelerin yerel kültürel mirasın tanıtılmasına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Kızıl Kule'nin tarihi dokusunun korunması, restorasyon çalışmalarında yerel mimari özelliklerin ve kültürel değerlerin gözetilmesi gereklidir (UNESCO, 2019). Ziyaretçilere bu değerlerin etkin bir şekilde tanıtılması ve kültürel farkındalık oluşturulması önemlidir. Alanya Belediyesi'nin 2025-2029 Stratejik Planı'nda, "Kentteki Tarihsel Alan ve Varlıkların Korunması" başlığı, "Eşsiz Miras Alanya" teması altında ele alınmıştır. Bu kapsamda, kültürel mirasın korunması ve kent-kültür ilişkisini güçlendirmek temel hedefler arasında yer almaktadır (Alanya Belediyesi, 2023).

6.2.2. Ziyaretçi Yönetimi:

Buckley (2012) tarafından önerilen sürdürülebilir turizm uygulamaları ışığında, Kızıl Kule'deki ziyaretçi yoğunluğunun yönetilmesine dair belirli stratejilerin eksik olduğu belirlenmiştir. Özellikle yaz aylarında artan ziyaretçi sayısının, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik açısından riskler oluşturduğu doküman analizinde öne çıkan bir diğer bulgudur. Buckley (2012), sürdürülebilir turizm kapsamında, turizm faaliyetlerinin çevresel ve sosyal etkilerini minimize etmek için etkin ziyaretçi yönetimi stratejilerinin geliştirilmesini önermektedir. Bu doğrultuda, turistik alanlarda ziyaretçi akışının dengeli bir şekilde yönetilmesi, sezonlara göre ziyaretçi sayılarının

sınırlandırılması ve kapasite aşımını önleyecek düzenlemeler yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, doğal ve kültürel miras alanlarının korunması için ekolojik bozulmayı önleyecek tedbirler alınmalı, ziyaretçilerin çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik konularında bilinçlendirilmesine yönelik eğitim programları ve bilgilendirici materyaller sunulmalıdır. Turizm planlamasında uzun vadeli bir yaklaşım benimsenmesinin yanı sıra, yerel halkın turizm faaliyetlerine ekonomik ve sosyal olarak dâhil edilmesi gerektiğini ifade eden Buckley, bu sürecin yerel toplulukların kalkınmasına katkı sağlayacağını belirtmektedir. Bu öneriler, Kızıl Kule gibi tarihi ve kültürel miras alanlarının sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi için stratejik bir rehber sunmaktadır.

6.2.3. Yerel Ekonomik Katkı

Kızıl Kule çevresinde gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin yerel halkın ekonomik fayda sağlamasına yönelik politikalar geliştirilmelidir. Yerel ürünlerin satışı, el sanatlarının tanıtılması ve yerel işletmelerin desteklenmesi, bu kapsamda değerlendirilebilir (Espiner & Becken, 2022). Alanya Ticaret ve Sanayi Odası'nın (ALTSO) 2021 yılı faaliyet raporunda, bölgedeki yerel üreticilerin ve esnafların karşılaştığı zorluklar vurgulanmış ve özellikle turistik alanlarda yerel ürünlerin satışına yönelik teşviklerin artırılması gerektiği belirtilmiştir (ALTSO, 2021). Bu rapor, Kızıl Kule çevresindeki turizm faaliyetlerinin ekonomik faydalarının daha dengeli bir şekilde yerel halk tarafından paylaşılması için politika geliştirme ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle, yerel el sanatları, gastronomi ve diğer kültürel unsurların desteklenmesi için daha güçlü stratejilere ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, Kızıl Kule'nin sürdürülebilir turizm uygulamaları açısından yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Alanya Belediyesi'nin 2025-2029 Stratejik Planı'nda, "Üretken Alanya" ve "Finansal Yönden Sürdürülebilir Alanya" başlığı altında, Alanya'nın turizm faaliyetlerini desteklemek ve kentin ekonomisine ile istihdamına katkı sağlamak ve alternatif finansman kaynakları geliştirmek hedefleri belirlenmiştir. Bu hedefler, bölgenin ekonomik kalkınmasına ve sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine önemli ölçüde fayda sağlayacaktır (Alanya Belediyesi, 2023).

6.2.4. Çevresel Sürdürülebilirlik

Kızıl Kule ve çevresinin çevresel sürdürülebilirliği ile biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik çeşitli değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu kapsamda, özellikle atık yönetimi, enerji verimliliği ve biyolojik çeşitliliğin korunması konularında önemli tespitler öne çıkmaktadır. Alanya Belediyesi, sıfır atık projeleri ile hem turistik hem de yerleşim alanlarında atık yönetimini

geliştirmek amacıyla eğitim programları düzenlemiştir. Bu projeler, Alanya genelinde atık azaltımını hedeflerken geri dönüşüm altyapısını güçlendirmiştir (Alanya Belediyesi, 2021). Bunun yanında, yapılan araştırmalarda Alanya Kalesi duvarlarında 35 familyaya ait 94 bitki taksonu tespit edilmiş, bu bitkilerin tarihi yapıları verdiği zararlar incelenmiştir ve bu zararın etkili yönetiminin mekanik mücadele olduğu vurgulanmıştır (Aksoy & Çelik, 2020). Ayrıca, Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik zenginliği ve bu çeşitliliğin sürdürülebilir kalkınma için korunması yönünde yapılan çalışmalarda, insan faaliyetlerinin oluşturduğu baskının azaltılması gerektiği vurgulanmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Bu alanda, atık yönetimi, enerji tasarrufu ve çevresel bilincin artırılmasına yönelik eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması; biyolojik çeşitliliği tehdit eden unsurlara karşı önlemlerin alınması gerektiği önerilmektedir. Alanya Belediyesi'nin 2025-2029 Stratejik Planı'nda, "Sürdürülebilir Alanya" başlığı altında atık yönetimi, yenilenebilir enerji ve yeşil alanların oluşturulması gibi hedeflerin hayata geçirilmesi, çevresel sürdürülebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır (Alanya Belediyesi, 2023).

6.3. GSTC Çekim Merkezi Kriterleri Değerlendirmesi

6.3.1. Bölüm A: Etkili Sürdürülebilir Yönetim

Sürdürülebilir Yönetim Sistemi kapsamında, yapının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla yönetim sistemleri ve stratejiler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu doğrultuda, detaylı sürdürülebilirlik hedeflerinin belirlenmesi ve performans ölçümünün yapılması önerilmektedir. Bu süreç, Kızıl Kule'nin turistik çekim merkezi olarak yeniden değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Yasal Uyumluluk açısından, yapının yasal statüsü belgelenmiş ve turistik erişime uygun düzenlemeler yapılmıştır. Daha geniş yasal değerlendirme ve belgelerle destek sağlanması, restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmalarını güçlendirecektir.

Ziyaretçi Deneyimi göstergesi çerçevesinde, rehberlik hizmetleri sağlanmakta ve temel bilgilendirme tabelaları kullanılmaktadır. Bununla birlikte, ziyaretçi geri bildirim platformlarının kurulması ve deneyimlerin iyileştirilmesi önerilmektedir. Bu tür iyileştirmeler, ziyaretçilerin tarihi yapıyı daha iyi anlamalarını ve deneyimlemelerini sağlayabilir. Paydaş Katılımı başlığı altında, yerel yönetimlerle iş birliği yapılmakta ve etkinlikler organize edilmektedir. Yerel halkın düzenli olarak istişare toplantılarına dâhil edilmesi ve ihtiyaçlarının dinlenmesi, yapının daha işlevsel bir şekilde kullanılmasına katkı sağlayacaktır. Son olarak, Raporlama ve İletişim göstergesi kapsamında, turistik

tanıtım için temel bilgiler ve materyaller düzenlenmekte, ancak sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanarak kamuya açık hale getirilmesi önerilmektedir. Bu tür raporlamalar, yapının işlevsel kullanımını daha geniş bir kitleye duyurarak farkındalık yaratabilir.

6.3.2. Bölüm B: Sosyal ve Ekonomik Faydalar

Alanya Kızıl Kulesi'nin sürdürülebilir turizm kapsamında değerlendirilmesi sürecinde yerel istihdam ve topluluklara destek göstergeleri de önemli bir yer tutmaktadır. Yerel İstihdam göstergesi kapsamında, yerel rehberler ve güvenlik personeli istihdam edilmiş durumdadır. Ancak, yerel halktan daha fazla personel için eğitim ve iş fırsatlarının sağlanması önerilmektedir. Bu tür bir yaklaşım, yerel rehberlerin istihdamını artırarak tarihi yapıların turistik çekim alanı olarak cazibesini güçlendirecektir. Yerel Topluluklara Destek göstergesi çerçevesinde, yerel festivaller ve geleneksel el sanatları etkinlikleri desteklenmektedir. Bununla birlikte, topluluk gelişiminin daha fazla eğitim programı ve maddi destekle güçlendirilmesi önerilmektedir. Bu öneriler, yerel topluluklarla daha fazla etkileşim sağlayarak yapının sosyal ve kültürel bağlamda daha işlevsel hale gelmesine katkı sunacaktır. Bu bağlamda, yerel istihdam ve topluluklara destek göstergeleri, Kızıl Kule'nin tarihi bir yapı olarak hem ekonomik hem de sosyal faydalarının artırılmasına yönelik kritik adımları içermektedir. Türkiye'nin sürdürülebilir turizm standartları (TGA, 2020) ve GSTC kriterleri (GSTC, 2021) doğrultusunda, yerel paydaşların katılımının artırılması ve ekonomik kalkınma olanaklarının genişletilmesi, sürdürülebilir turizmin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır.

6.3.3. Bölüm C: Kültürel Miras

Alanya Kızıl Kulesi, kültürel mirasın korunması ve tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Kültürel Mirası Koruma göstergesi kapsamında, kule restorasyon çalışmalarıyla korunmakta ve arkeolojik değerleri tanıtılmaktadır. Ancak, kültürel mirasın korunması için daha fazla yatırım yapılması ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesi önerilmektedir. Restorasyon çalışmaları, yapının tarihi değerini korurken, yeni işlevler kazanmasını da sağlamaktadır. Kültürün Tanıtımı ve Sunumu göstergesi çerçevesinde, yerel mutfak ürünlerinin tanıtılması ve kültürel hikâyelerin rehberler aracılığıyla paylaşılması gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. “Tarihi Mekanlarda Yükselen Müzik Tınları” gibi etkinlikler bu kapsamda yer almakla birlikte, yerel hikâyelerin dijitalleştirilmesi ve uluslararası erişime sunulması önerilmektedir. Bu tür girişimler, kültürel hikâyelerin tanıtımıyla birlikte yapının eğitim amaçlı kullanımını destekleyecektir. Eserlerin Korunması

göstergesi ise sanatsal ve tarihi eserlerin korunmasını ve izinsiz müdahalelere karşı önlem alınmasını kapsamaktadır. Bununla birlikte, kültürel eserler için özel güvenlik önlemlerinin artırılması önerilmektedir. Bu önlemler, sanatsal ve tarihi eserlerin korunmasını sağlarken, yapının müze veya sergi alanı olarak işlevlendirilmesine imkân tanımaktadır.

6.3.4. Bölüm D: Çevresel Koruma

Alanya Kızıl Kulesi'nin çevresel sürdürülebilirlik çerçevesinde yeniden işlevlendirilmesi, biyoçeşitliliğin korunması, enerji verimliliği, atık yönetimi, yaban hayatı koruma ve iklim değişikliği adaptasyonu gibi temel göstergeler üzerinden değerlendirilmektedir. Biyoçeşitliliğin Korunması kapsamında, bölgedeki bitki örtüsü zarar görmeden yönetilmektedir. Ancak, biyoçeşitlilik için eğitim kampanyalarının düzenlenmesi ve çevre düzenleme projelerinin yürütülmesi önerilmektedir. Bu tür projeler, yapının çevreye duyarlı bir şekilde yeniden işlevlendirilmesini destekleyecektir. Atık Yönetimi bağlamında, düzenli atık toplama ve tek kullanımlık plastiklerin sınırlı kullanımı mevcut durumdayken, geri dönüşüm oranlarının artırılması ve atık azaltım hedeflerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu uygulamalar, yapının modern etkinlikler için uygun bir alan olarak işlev görmesine katkı sağlayacaktır. Enerji verimliliği programlarının genişletilmesi ve yenilenebilir kaynakların tercih edilmesi önerilmektedir. Bu girişimler, yapının sürdürülebilir bir turistik merkez olarak değerlendirilmesini destekleyecektir. Yaban Hayatı Koruma alanında, hayvan habitatlarına zarar verilmemesi için alanlar izole edilmekte olup yaban hayatını izleme ve koruma projelerinin desteklenmesi önem arz etmektedir. Bu projeler, yapının çevresiyle uyum içinde kullanılmasını sağlayacaktır. İklim Değişikliği Adaptasyonu bağlamında ise yerel risk analizleri yapılarak sıcaklık artışı etkilerine yönelik planlar hazırlanmakta; bunun yanında, iklim değişikliğine dayanıklılık projeleri ve halkı bilgilendirme kampanyalarının düzenlenmesi önerilmektedir. Bu adımlar, tarihi yapının gelecekteki risklere karşı dayanıklı olmasını sağlayacaktır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Alanya Kızıl Kulesi, tarihi ve kültürel mirasıyla Alanya'nın kimliğini oluşturan en önemli yapılardan biri olup, GSTC (Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi) kriterleri kapsamında değerlendirilmesi, sürdürülebilir turizm hedeflerine ulaşmak açısından büyük bir öneme sahiptir. GSTC Destinasyon Kriterleri, turizm destinasyonlarının sürdürülebilirlik hedeflerini gerçekleştirmesi için uluslararası bir çerçeve sunarak, kültürel mirasın korunması ve ekonomik faydaların artırılması gibi alanlarda rehberlik sağlamaktadır. Kızıl Kule'nin bu kriterler doğrultusunda ele alınması hem yerel

toplulukların ekonomik kalkınmasına hem de kültürel ve çevresel mirasın uzun vadeli korunmasına önemli katkılar sunacaktır.

Kızıl Kule'nin tarihi dokusunun korunması ve restorasyonu sürecinde UNESCO (2019) standartlarının dikkate alındığı, yapının özgün mimari ve kültürel dokusunun korunduğu görülmektedir. Bu durum, Alanya'nın tarihsel kimliğini sürdürmek ve bölgenin kültürel değerlerini gelecek nesillere aktarmak açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak, turizm faaliyetlerinin yoğunluğu ve özellikle yaz aylarında artan ziyaretçi sayısının, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik üzerinde baskı yarattığı raporlarla ortaya konmuştur. Bu bağlamda, ziyaretçi akışını dengelemek ve çevresel etkileri azaltmak için stratejik bir ziyaretçi yönetimi sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Buckley (2012), sürdürülebilir turizm kapsamında, çevresel etkilerin azaltılması ve ziyaretçi deneyiminin iyileştirilmesi için etkin planlama ve kapasite yönetimi stratejilerinin kritik olduğunu vurgulamaktadır.

Kızıl Kule çevresindeki turizm faaliyetlerinin yerel halk için ekonomik fayda yaratacak şekilde düzenlenmesi gereklidir. Alanya'daki turistik faaliyetlerin büyük ölçüde büyük ölçekli işletmeler tarafından domine edildiğini ve yerel işletmelerin bu süreçten yeterince yararlanamamaktadır. Bu durum, el sanatlarının tanıtımı, yerel gastronomi ürünlerinin teşviki ve küçük işletmelere yönelik ekonomik desteklerin artırılması gerektiğini göstermektedir. Kızıl Kule çevresinde gerçekleştirilecek sürdürülebilir turizm uygulamaları, yerel halkın ekonomik kalkınmasını desteklemenin yanı sıra, turizmin sosyal etkilerini dengelemek açısından da önem arz etmektedir (Espiner & Becken, 2022).

Çevresel sürdürülebilirlik kapsamında, Kızıl Kule çevresinde atık yönetimi, enerji verimliliği ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi temel göstergelerde çeşitli eksiklikler bulunmaktadır. Alanya'nın Atık Yönetim Planı'nda geri dönüşüm altyapısının yetersiz olduğu ve katı atık yönetimi sistemlerinin güçlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, enerji tasarrufu için modern teknolojilerin kullanılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesi, yapının çevresel etkilerini azaltmaya yönelik etkili bir adım olacaktır. Gössling (2020), sürdürülebilir turizm uygulamalarında enerji verimliliği ve karbon ayak izini azaltıcı önlemlerin, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Alanya Kızıl Kulesi'nin GSTC kriterleri doğrultusunda değerlendirilmesi hem kültürel mirasın korunmasını hem de yerel halkın ekonomik ve sosyal faydalarını artıracak sürdürülebilir bir turizm modeli geliştirilmesini sağlayabilir. Ziyaretçi yönetimi, yerel toplulukların ekonomik katılımı ve çevresel sürdürülebilirlik unsurları, Kızıl Kule'nin turistik değerini

arttırırken, Alanya'nın uzun vadeli turizm hedeflerine ulaşmasını destekleyen temel unsurlar olacaktır. Bu bağlamda, sürdürülebilir turizm stratejileri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2004). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Aksoy, A., & Çelik, J. (2020). Alanya Kalesi duvarlarının vasküler bitki çeşitliliği ve ekolojik etkileri. *Biological Diversity and Conservation*, 13(1), 9-18. <https://doi.org/10.46309/biodicon.2020.731423>
- Alanya Belediyesi. (2023). *2025-2029 Stratejik Planı*. Alanya Belediyesi. <https://www.alanya.bel.tr> Alanya Belediyesi. (n.d.). Kızıl Kule. <https://www.alanya.bel.tr/S/417/KizilKule>
- Alanya Belediyesi. (2021). *Sfır Atık Projeleri ve Uygulamaları*. Alanya Belediyesi. <https://www.alanya.bel.tr/>
- Alanya Belediyesi. (n.d.). *Kızıl Kule*. <https://www.alanya.bel.tr>
- Alanya Ticaret ve Sanayi Odası (ALTSO). (2021). *Alanya Ticaret ve Sanayi Odası Faaliyet Raporu (2021)*. ALTSO Yayınları.
- Atmaca, Göksu & Reyhan, Kader. (2021). Restore Edilen Tarihi Yapılarda Uyarlamalı Yeniden Kullanım: Ünye Alan Çalışması. *Journal of Interior Design and Academy*. 1. 82-99. [10.53463/inda.2021vol1iss2pp82-99](https://doi.org/10.53463/inda.2021vol1iss2pp82-99).
- Brundtland, G. H. (1987). *Our common future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford University Press.
- Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 528–546. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.12.001>
- Civelek, M. (2023). Turizm eğitimi alan öğrencilerin sürdürülebilir turizme ilişkin metaforlarının analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(2), 1025-1038. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1269730>
- Dişli, G. (2022). Kültürel miras ve koruma olgusunun döngüsel ekonomi ve sürdürülebilirliğe katkısı: Türkiye örneğinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 26(3), 441–451. <https://doi.org/10.19113/sdufenbed.1084899>
- Espiner, S., & Becken, S. (2022). Tourism and community resilience: The role of cultural heritage. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(4), 652–671.
- Fennell, D. A., & Dowling, R. K. (2020). *Ecotourism Policy and Planning*. CABI. <https://doi.org/10.4324/9781003012286>
- Gedik, Y. (2024). Turizmin yeşil yüzü: sürdürülebilir turizm faydaları, zorlukları ve stratejileri üzerine kavramsal bir çerçeve. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(25), 44-65. <https://doi.org/10.58635/ufuksbedergi.1489323>
- Giresun, B., & Tönük, S. (2018). Binalarda işlev dönüşümünün yaşam döngüsündeki yeri ve etkisinin örnekler üzerinden incelenmesi. *Beykent Üniversitesi Fen Ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 39-62. <https://doi.org/10.20854/bujse.306660>
- Gössling, S. (2020). Tourism and global environmental change: Ecological, social, economic and political interrelationships. *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9781003006490>
- Gössling, S., & Hall, C. M. (2019). *Sustainable tourism: A global perspective*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003001358>
- Graham, B., Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (2000). *A geography of heritage: Power, culture and economy*. Arnold.

- GSTC. (2021). *Sürdürülebilirlik yönetim sistemi rehberi: Oteller için GSTC kriterleri*. Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi. <https://www.gstccouncil.org/wp-content/uploads/TR-GSTC-SMS-Guidance-Mar2021.pdf>
- GSTC. (2024). *Global sustainable tourism criteria*. <https://www.gstccouncil.org/criteria/>
- Kolasińska, E. (2022). Standards and sustainability in global tourism governance. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(4), 1123–1140. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.2018438>
- Küçük, Ö. (2024). Dünya Bankası'nın Turizmin Sürdürülebilir Geleceğine İlişkin Bakış Açısı ve Sosyal Refah. Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 11(1), 25-46. <https://doi.org/10.62163/aucevrebilim.1499461>
- Marangoz M. & Karadağ L. (2017). Sürdürülebilir Turizm Açısından Alternatif Turizmin Önemi: Marmaris Örneği, Turizm Akademik Dergisi, 4 (2), 29-40.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1989). *Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespit ve tescili hakkında yönetmelik*. Resmi Gazete (Sayı: 20257). <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263861/korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-ve-tabiat-varliklarinin-tespit-ve-tescili-hakinda-yonetmelik.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (n.d.). Kızilkule ve Etnografya Müzesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/gezilecekyer/kizilkule-etnografya-muzesi>
- Özçakır, Ö. (2023). Tarihi yapıların yeniden işlevlendirme sürecini ulusal mimarlık ödüllü endüstri mirası üzerinden tartışmak. Tüba-ked türkiye bilimler akademisi kültür envanteri dergisi(28), 87-103. <https://doi.org/10.22520/tubaked.1351030>
- Pehlivan, G. F. (2018). Anıtsal türk mimarlık örneklerinden deveci han'ın yeniden işlevlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(43), 537-559. <https://doi.org/10.21563/sutad.510719>
- Sevgi, S., & Yılmaz, M. (2022). Hasankeyf'te baraj gölü alanında kalan taşınmaz kültür varlıklarını koruma ve kurtarma (taşınma) yaklaşımı ve metotları. Vakıflar dergisi(57), 177-202. <https://doi.org/10.16971/vakiflar.1002506>
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018). *Türkiye Biyolojik Çeşitlilik Strateji ve Eylem Planı (2018-2028)*. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr>
- Tellioglu, S., & Satici, B. (2023). Tarihi yapılarda restorasyon tekniklerine göre uygulanacak malzemelerin belirlenmesi. *Journal of Technology and Applied Sciences*, 6(1), 37-49. <https://doi.org/10.56809/icujtas.1229473>
- Timothy, D. J., & Boyd, S. W. (2003). *Heritage tourism*. Pearson Education.
- TGA. (2020). *Türkiye sürdürülebilir turizm endüstri kriterleri*. Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı. <https://tga.gov.tr/guvenli-ve-surdurulebilir-turizm/surdurulebilir-turizm-programi/turkiye-surdurulebilir-turizm-endustri-kriterleri>
- UNWTO. (2020). *Tourism in the 2030 agenda*. World Tourism Organization.
- UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2019). *World Heritage and Sustainable Tourism Programme*. Paris: UNESCO.
- Yaldız, E., & Asatekin, N. G. (2016). Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 33(2), 161–182. <http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/articles/metujfa2016213.pdf>

Tarihî Kentlerde Turizm ve Kültürel Miras Yönetimi: Batı Karadeniz Örneği

(Tourism and Cultural Heritage Management in Historic Cities: The Western Black Sea Region Example)

Volkan İrken, Nuray Türker

GİRİŞ

Geçmiş toplumların izlerini taşıyan somut ve somut olmayan miras unsurları, bir toplumun hafızasını oluşturur. Kültürel miras, bir toplumun önceki nesillerden miras aldığı ve sonraki nesillere aktardığı yaşam biçimi olarak tanımlanır. Kültürel miras, gelenekler, uygulamalar, yerler, nesnelere, sanatsal ifadeler ve değerler gibi bir toplum tarafından geliştirilen ve nesilden nesle aktarılan yaşam biçimlerini ifade eder (ICOMOS, 2002).

Kültürel miras gelecek için korunmaya değer görülen binaları, tarihi yerleri, anıtları ve eserleri içermektedir. UNESCO'nun (2021) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesinde belirtilen kültürel miras olarak sayılacak değerler şunlardır; (1) Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik yapılar, kitabeler olarak tanımlanan anıtlar, (2) Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları. (3) Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitemleri kapsayan alanlar.

Kültürel miras, somut ve somut olmayan kültürel miras olarak iki başlık altında incelenmektedir. Somut kültürel miras arkeolojik alanlar; camiler, kiliseler, kaleler, anıtlar, fabrikalar, eski madenler gibi tarihsel değeri olan yapıları kapsamakta olup somut olmayan kültürel miras ise değerler, gelenekler, sözlü tarih, sanatsal unsurlar, el sanatları, gastronomi, müzik, edebiyat, inançlar, dini törenler, sahne sanatları, festivaller vb. kültürel değerlerdir (Türker ve Yaşar, 2019).

Kültürel miras, gelecek nesillerin yaşam tarzlarını biçimlendiren kritik unsurlardan biri olup günümüzde ve gelecekteki kültürel ürünlerin yaratımında da ilham kaynağıdır. Ancak, UNESCO'nun (2021) da belirttiği gibi kültürel

miras varlıkları zaman içerisinde toplumsal ve iktisadi durumların zorlaşması ve geleneksel tahribatın artması nedeniyle yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu amaçla kültürel varlıkların korunmasına yönelik bir dizi ulusal yasalar çıkarılmış ve uluslararası anlaşmalar yapılmıştır.

Türkiye'nin de imzaladığı bu anlaşmalardan en bilinenleri, UNESCO tarafından 1972 yılında kabul edilen ve birçok ülkenin taraf olduğu Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme'dir. Bu sözleşme ile "üstün evrensel değere" sahip doğal ve kültürel alanlar, insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmiş ve bu alanların korunması ile gelecek nesillere aktarılması hedeflenmiştir. Dünya Mirası Listesi'nde yer alan 1223 miras alanı bulunmakta olup, Türkiye'nin de bu listede 19'u kültürel, 2'si karma olmak üzere toplam 21 miras alanı bulunmaktadır (Unesco Türkiye Millî Komisyonu, 2024). UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan ve korunması gereken kentlerden biri olan Safranbolu, Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır.

Kültürel varlıkların korunması konusunda uluslararası bir kuruluş olan ve Türkiye'nin de üyesi olduğu Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), 1965 yılında kurulmuştur. Bu kuruluşun amacı, tarihi anıtların ve sit alanlarının korunmasıyla ilgili ilkeler, teknikler ve politikalar geliştirmek ve bu alanlarda araştırmaları desteklemektir (ICOMOS, 2022).

Türkiye'de kültürel mirasın korunmasıyla ilgili yasalar Osmanlı dönemine kadar gitse de koruma faaliyetleri 1970'li yıllarda dünya genelindeki gelişmelere paralel olarak hız kazanmıştır. İlk koruma yasası olan Eski Eserler Kanunu 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. Beş yıllık kalkınma planlarında tarihi yapılar, ören yerleri ve diğer kültürel kalıntıların korunması gerektiği belirtilmiş ve kültürel erozyonun önlenmesi için gerekli yasal ve mali tedbirler üzerinde durulmuştur. Ancak bu yasal düzenlemelere rağmen, uygulanan ekonomik politikalarının etkisiyle artan sanayileşme ve şehirleşme, tarihî kent dokularında ciddi tahribat yaratmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005).

Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk sivil girişimler ve farkındalık çalışmaları 1970'li yıllarda başlamıştır. İlk olarak aydınlar, akademisyenler ve gönüllü uzmanların çabalarıyla şekillenen bu hareket, 1990'lı yıllardan itibaren sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla önemli bir ivme kazanmıştır. 52 tarihi kentin katılımıyla 22 Temmuz 2000 tarihinde kurulan Tarihi Kentler Birliği, yerel yönetimler, meslek ve sivil toplum örgütlerinin iş birliği ile kentlerin sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal mirasın korunması ve tanıtılması misyonu ile oluşturulmuş organizasyondur. Tarihi Kentler Birliği, kültürel varlıklara sahip çıkılması anlamında büyük bir rol

üstlenmiş ve kültürel miras bilincinin geliştirilmesi hususunda büyük katkılar sağlamıştır (Tarihi Kentler Birliği, 2022).

Öte yandan, kültürel miras, birçok ülkede turizm sektörü için önemli bir ekonomik değerdir. Boniface ve Fowler'a göre (1993) turizmin en önemli yaşam kaynağı mirastır. Somut kültürel miras, turizmin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kültür ve kültürel miras değerleri ilk çağlardan bu yana insanların temel seyahat nedenlerinden birini oluşturmaktadır. İlk çağlardan beri insanlar arkeolojik alanları, anıtları, dini yerleri ziyaret etmektedirler. Örneğin; Mısır piramitleri, Atina'daki Efes antik kenti, İstanbul ve Roma'daki tarihi kalıntılar, Pompei v.b. Günümüzde, kültür ve miras alanlarına yapılan bu ziyaretler kültür turizmi ve kültürel miras turizmi olarak adlandırılmaktadır.

Kültür ve kültürel miras turizmi son yıllarda büyük bir gelişim göstermiştir. Örneğin, Venedik, İstanbul, Dubrovnik, Paris, Barcelona ve Kahire gibi şehirler, kültür turizmi açısından gelişim göstermiş ve her yıl milyonlarca turisti çekerek büyük turizm gelirleri elde etmektedirler.

Yerel kültürlerin tanınması ve cazibe merkezi haline gelmesi ülkenin ya da yöre halkının ekonomik olarak gelişmesine katkı sağladığı için turizm faaliyetleri kültürel mirasın korunmasında kilit bir öneme sahiptir. Turizm endüstrisinin gelişmesi kültürel miras alanlarının restore edilmesine, korunmasına ve sürdürülebilirliğine de katkı sağlamaktadır. Örneğin; Safranbolu evleri özgün yapısından çok fazla uzaklaşmadan restore edilerek yeni işlevler kazandırılmıştır, otel, kafe, pansiyon, müze olarak kullanılan bu yapılar günümüzde de varlığını devam ettirmektedir.

Kültürel miras kaynaklarının değeri ve önemi anlaşıldığından bu kaynakların korunması ve sürdürülebilirliği açısından hem yerel halk hem de yerel yönetimler çaba harcamaktadırlar. Benzer şekilde turistler de kültürel mirasın korunmasına yönelik farkındalık yaratarak koruma çabalarına katkıda bulunmaktadırlar.

Öte yandan, turizm sektörünün kültürel miras alanları üzerinde olumsuz etkiler yarattığı da bir gerçektir. Özellikle kitle turizminin gelişmesine ve artan turist sayısına bağlı olarak hassas tarihi alanların tahrip olması söz konusu olabilmektedir. Miras alanları yüzyıllarca ayakta kalmayı ve günümüze kadar ulaşmayı başarmış olsalar da bilinçli veya bilinçsiz olarak hasar görmekte ve yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Turizm destinasyonlarda kitlesel bir yoğunluğa neden olduğundan günümüzde birçok turistik destinasyon turizmin gelişmesinden olumsuz biçimde etkilenmektedir. Birçok UNESCO Dünya Miras Alanı bu tür bir bozulma tehdidi ile karşı karşıyadır. 2019 yılında 4,8 milyon turistin (Statista, 2021) ziyaret ettiği ve “aşırı turizme” maruz kalan UNESCO Dünya Miras Kenti Venedik şehri tehdit altındadır. Kentteki tarihi yapı stoğunun otellere, restoranlara dönüştürülmesi kentin otantik özelliğinin bozulmasına neden olmaktadır.

Nevşehir-Göreme örneği turizm aktivitelerinin kültürel miras üzerinde yıpratıcı hatta yok edici etkileri olabileceğini göstermektedir. Göreme’de bulunan kilise ve mağaralar; yerel halkın bilinçsiz davranışları, bu alanları yüzyıllardır hayvan barınağı (ahır) ya da depo vb. amaçlarla kullanmaları nedeniyle tahrip olmuştur. Artan turist sayısı ve turistlerin bilinçsiz davranışları nedeniyle (flaş, fiziki tahrip) freskler bozulmuştur (Gürpınar, 2001).

Turizmin plansız ve kontrolsüz gelişimi bu alanların taşıma kapasiteleri üzerinde kullanılmasına neden olmaktadır. Bu değerlerin taşıma kapasitelerinin üzerinde kullanılmaları, tahrip olmalarına ve hatta yok olmalarına neden olmaktadır. Bu tahribatın bir sonucu olarak bu alanların turistik çekicilikleri azalmaktadır (Meydan Uygur ve Baykan, 2007). Bu nedenle miras alanlarının sürdürülebilir gelişimi için bu alanların uygun bir biçimde yönetilmesi, turizmin gelişmesinin bir planlama dâhilinde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Önemli seyahat destinasyonları olan miras alanları, doğru yönetilirse; ekonomik kalkınma ve uzun vadeli sürdürülebilirlik için büyük bir etkiye sahiptir.

Kültürel miras yönetimi, kültürel miras unsurlarının korunması ve yönetim sürecidir. Kültürel miras yönetiminin temel ilkesi kültürel değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için gerekli olan politikaların oluşturulmasıdır (Millar, 1989). Kültürel miras yönetimi doğru uygulandığı takdirde sosyal uyum sağlamada, kültürler arası diyalogu geliştirmede, bir bölgenin kimliğini şekillendirmede, çevre kalitesini iyileştirmede ve turizmin gelişimini teşvik etmede etkili olabilecek bir araçtır (Hribar, Bole ve Pipan, 2015).

Carter ve Grimwade’e (1997:53) göre kültürel miras alanlarının yönetiminde göz önünde bulundurulması gereken birkaç önemli husus bulunmaktadır. Bunlar;

- Kültürel miras alanlarının önemli olduğunun farkında olunması,
- Kültürel miras alanlarının farklı önemlere sahip olduklarının ve önem derecelerini ayırt edebilmek için objektif kriterler oluşturulması,

- Her bir kültürel miras alanının kendini tanımlayan ve potansiyel kullanımlarına özel kriterlerle eşleştirilmesi,
- Kültürel miras kaynaklarının kapsamlarının belirlenmesi ve sahip oldukları alan, yapı, eser vb. envanterlerinin çıkarılmasının gerekliliği,
- Belirlenen kriterler doğrultusunda önem arz eden yerleri belirlemek ve bu alanları güvence altına almak,
- Tüm kültürel miras alanlarına uygulanabilir düzeyde genel kabul görecektir bir örnek strateji uygulamasının planlanması,
- Kültürel mirası koruma bilincini tüm toplum bireylerine benimsetmek, şeklinde ifade edilmektedir.

Kültürel miras alanlarının ve tarihi dokunun korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında “Alan Yönetimi” kullanılabilecek en önemli araçların başında gelmektedir. Alan yönetimi, yerel girişim sürecinde kültürel ve doğal kaynaklar için altyapı ve hizmet olanakları sağlayan, bunların yer aldığı bölge ve çevresiyle alanın değerini yükselten, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve yerel halkın koordinasyonla çalışmasını sağlayan bir yönetim modelidir (Afrodisias Antik Kenti Alan Yönetim Planı, 2014).

Batı Karadeniz Bölgesi, kültür turizmi açısından zengin tarihi kentlere ev sahipliği yapmaktadır. Batı Karadeniz Bölgesi tarihi kentler ve arkeolojik değerler bakımından zengin olup bölgede bulunan küçük kasabalar Ceneviz döneminden kalan kalelerden Osmanlı mimarisinin tipik örneklerine kadar pek çok kültürel mirası barındırmaktadır. Bölgede bulunan Safranbolu, Amasra, Mudurnu, Göynük, Kastamonu gibi şehirler kültür turizmi bakımından gelişmiş destinasyonlardır. Bu bağlamda kültürel mirasın kolayca yok olabileceği ve geri dönüşmez biçimde tahrip olabileceğinden hareketle turizmin gelişmesi ve kültürel miras yönetimi arasındaki ilişkinin incelenmesi bu mirasın sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölümünde yer alan Tarihi Kentler Birliği üyesi Mudurnu, Göynük, Karadeniz Ereğli, Safranbolu, Amasra, Kastamonu, Taşköprü ve Sinop şehirlerinde bulunan kültürel miras değerlerinin, turizm potansiyelinin incelenmesi, bu değerlerin korunması ve yönetimi ile ilgili olarak paydaş görüşlerinin ortaya konulmasıdır.

İlgili alan yazın incelendiğinde, önemli turistik çekicilikler olan kültürel mirasın, korunması ve sürdürülebilirliği ile ilgili çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Ancak, destinasyonların turizm potansiyelini ve bu destinasyonlarda bulunan kültürel miras değerlerinin kırılganlığını/dayanıklılığını birlikte dikkate

alan çalışma sayısı çok azdır. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın ilgili alan yazına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Çalışmanın bilimsel ve teorik katkısının yanı sıra siyasi karar verici mekanizmalara, kültürel miras alanlarında görev yapan yerel yöneticilere, planlamacılara, turizm sektör yöneticilerine katkı sunacağı ve özellikle kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği konusunda farkındalık yaratacağı, kültürel miras alan yönetimi konusuna dikkati çekeceğı ve planlama çalışmalarında yol gösterici olacağı varsayılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİ

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmanın evrenini Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesinde bulunan kültürel miras değerlerine sahip, Tarihi Kentler Birliği üyesi olan Mudurnu, Göynük, Karadeniz Ereğli, Safranbolu, Amasra, Kastamonu, Taşköprü ve Sinop oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bölgede bulunan ve Tarihi Kentler Birliği üyesi olan Eskipazar kenti, turizm sektörünün yeterli gelişme göstermemesi nedeniyle araştırmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygulanabilirlik, maliyet ve zaman kısıtı nedeniyle araştırmada örneklem seçilmiş, bu kentlerde kentin turizminin ve kültürel mirasının yönetilmesi konularında karar verici görevlerde bulunan yerel yöneticiler ve turizm paydaşları örneklem olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya Mudurnu, Göynük, Karadeniz Ereğli, Safranbolu, Amasra, Kastamonu, Taşköprü ve Sinop kentlerinde yaşayan ya da çalışan yerel yönetimlerin temsilcileri (kaymakam, vali ya da vali yardımcısı, belediye başkanı ya da kültür müdürü), il kültür ve turizm müdürlüğü temsilcileri, otel işletmecileri, seyahat acentesi çalışan ya da yöneticileri, sivil toplum örgütleri temsilcileri olmak üzere toplamda 48 kişi katılmıştır. Örneklemin homojen olması için her kentten ilgili kurum ve kuruluşlarda çalışan altışar kişi seçilmiştir. Araştırma Nisan 2021-Haziran 2022 tarihleri arasında anılan kentlerde yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada karma (nitel ve nicel yöntemler) bir yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, araştırmacının bir çalışma veya birbirini takip eden çalışmalar içerisinde nitel ve nicel yöntem, yaklaşım ve kavramları birleştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2003; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004). Creswell'e (2006) göre karma yöntem bir araştırma kapsamında yapılan tek bir çalışma

(single study) veya çoklu çalışmalar (multiple studies) içerisinde, nicel ve nitel verilerin toplanması ve analiz edilmesini kapsamaktadır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada örneklemden veri toplamak amacıyla McKercher ve du Cros, (2012) tarafından geliştirilen “*Turizm potansiyelinin değerlendirilmesi için kilit faktörler listesi*” kullanılmıştır. McKercher ve du Cros (2012), turizm potansiyelinin belirlenmesi için sadece turizm pazarının çekiciliğinin değerlendirilmesinin yeterli olmadığını belirtmekte, ayrıca turizm destinasyonunun turistlerle başa çıkma yeteneğinin ve kültürel alanların dayanıklılığının da değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yazarlar tarafından önerilen model, destinasyonun turizm pazarındaki çekiciliği ve kültürel mirasın korunma gereksinimleri olmak üzere iki ana konuyu incelemeye ve iki boyut arasında karşılıklı olarak yararlı bir ilişkinin kurulmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada McKercher ve du Cros’un (2012) listesi kullanılarak (1) Turizm ve (2) Kültürel Miras Yönetimi olmak üzere iki boyuttan oluşan bir anket formu oluşturulmuştur. McKercher ve du Cros (2012) tarafından *Pazarın Çekiciliği* olarak da ifade edilen Turizm kısmında 14 ifade, *Dayanıklılık* olarak ifade edilen Kültürel Miras Yönetimi bölümünde 16 ifade yer almaktadır. *Pazar çekiciliği*, turistik çekiciliği olmayan veya çok az çekiciliği olan alanlardan, turizm açısından çok çekici olan yerlere kadar değişmektedir. *Dayanıklılık* boyutu ise turizm nedeniyle alanın çok fazla metalaşmasına bağlı olarak güçlü koruma önlemlerine ihtiyaç duyan yerlerden oldukça sınırlı müdahalelere ihtiyaç duyan alanlara kadar uzanmaktadır.

Turizm başlığı altında destinasyonun tanınırlığı, turistik çekicilikler ile kültür ve miras değerlerinin varlığı, ulaşım kolaylığı, turistik imkânlar vb. ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Kültürel Miras Yönetimi kısmı ise kentin tarihsel, estetik, sosyal, bilimsel ve eğitsel değeri ile bu alandaki kaynakların kırılganlığı ve hassaslığı, bakım ve onarım çalışmaları, koruma politikası, paydaş katılımı, yüksek ziyaretçi sayısının olumsuz etkileri gibi hususları içermektedir. Bu ifadelerin değerlendirilmesinde Bucurescu’nun (2014) da çalışmasında önerdiği gibi (0= Yok’tan 6= Olağanüstü’ye kadar değişen) 7’li bir ölçek kullanılmıştır. Anket formu Ek-1’de verilmektedir. Çalışmada ayrıca katılımcıların cinsiyet, yaş, yapılan görev, eğitim durumu, gelir düzeyi, kentteki ikamet süresi gibi demografik bilgileri de elde edilmiştir.

Araştırmada ayrıca katılımcıların kültürel mirasın korunmasına ve yönetilmesine ilişkin görüşleri de alınmış, yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmeler ortalama 25-30 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Çalışmada Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan sekiz kentin tamamı ile her bir kent için ayrı ayrı olmak üzere katılımcılardan elde edilen verilerin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları alınmış, her bir kent ve sekiz kentin tamamı için iki farklı başlıkta (Pazarın Çekiciliği ve Dayanıklılık) histogramlar oluşturulmuş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Histogramların üzerindeki alanda yer alan tablo alanın niteliklerini, alttaki grafik ise bu niteliklerin frekans dağılımlarını göstermektedir.

Çalışmanın ikinci adımında ise Pazar Çekiciliği ve Dayanıklılık arasındaki ilişkinin ortaya konması amacıyla matris çizilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Bu matrisler araştırma yapılan sekiz kentin yöneticilerinin *Pazar Çekiciliğine* mi yoksa *Dayanıklılığa* mı önem vermesi gerektiğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

3x3 Matrislerde A1, A2, B1, B2, C1, C2, D1, D2 ve D3 olmak üzere dokuz göz/bölüm bulunmaktadır. A, B, C ve D aralıkları (du Cros, 2001; McKercher & du Cros, 2012) *Pazarın Çekiciliği* ve *Dayanıklılık* dağılım merkezlerini göstermektedir. McKercher ve du Cros'un (2012) turizm potansiyelinin pazar çekiciliğini- dayanıklılık matrisi Şekil 1'de verilmektedir.

Yüksek	D1	C1	A1
Dayanıklılık	D2	C2	A2
Düşük	D3	B2	B1
	Düşük		Yüksek
	Pazarın Çekiciliği		

Şekil 1. Turizm potansiyelinin pazar çekiciliği- dayanıklılık matrisi

Kaynak: (McKercher ve du Cros, 2012, s. 186)

“A” düzeyinde olan varlıklar, orta ila yüksek pazar çekiciliği olan, yüksek (A1) ila orta (A2) dayanıklılığa sahip miras alanlarıdır. Bu alanlar turistlere

hitap eden özelliklere sahip oldukları ve turist sayısına ve turizm hareketine karşı dayanıklı oldukları için turizm faaliyetleri için idealdirler. Bu alanlarda miras değerlerinin yoğun ziyaretçi etkisinden korunması için az ya da orta düzeyde koruma önlemleri gerekebilir.

“B” düzeyindeki varlıklar yüksek (B1) ila orta (B2) seviyede pazar çekiciliğine sahiptirler, ancak dayanıklılıkları düşüktür. Dayanıklılığın düşük olması, miras alanının kırılgan olduğu veya miras değerlerinin ziyaretçi etkilerine karşı hassas olduğu anlamına gelmektedir. Turistler bu yerleri ziyaret etmeye yoğun ilgi gösterebilir, ancak kırılganlıkları nedeniyle bu alanların yoğun kullanımla başa çıkma yetenekleri sınırlıdır. Bu nedenle, ilgili yönetim biriminin en önemli önceliklerinden biri ziyaretçilerin miras değerlerine zarar vermemesini sağlamaktır. Bazı durumlarda, miras değerinin kırılganlığı nedeniyle turistik açıdan kullanılmasına kısıtlama getirilebilir ve ziyaretçi girişi engellenebilir. Alanın turizm amaçlı kullanılması halinde alanı koruyucu önlemlerin ve ziyaretçi yönetimi uygulamalarının hayata geçirilmesi zorunludur.

“C” düzeyindeki varlıkların orta düzeyde turizm çekiciliği vardır ve yüksek (C1) ila orta (C2) düzeyde dayanıklılığa sahiptirler. Bu miras alanları dayanıklı olduklarından, mevcut pazarın üzerinde ziyaretçi sayısına dayanabilirler.

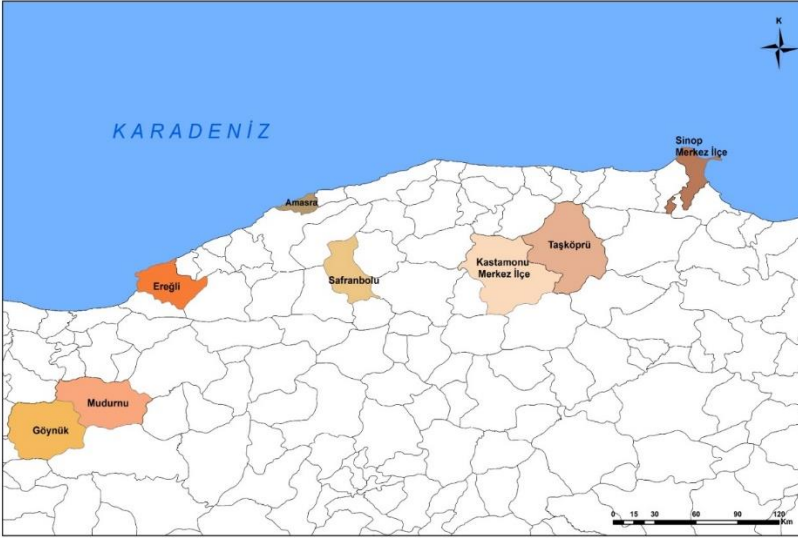
“D” dereceli varlıkların pazar çekiciliği düşüktür, önemli miktarda ziyaretçi çekmesi olası değildir. Bu tür varlıklar turizm dışındaki amaçlarla kullanılmalıdır. Buradaki en büyük zorluk, bu alanlar sınırlı çekiciliklere sahip olduklarından bu alanların yöneticilerini ikna etmek olabilir.

Bu çalışmada her bir kent için 3x3 matris elde edilmiş, bu matrisler McKercher ve du Cros'un (2012) analizlerine uygun olarak yorumlanmıştır. Çalışmada ayrıca görüşmelerden elde edilen bilgiler bu matrislerin yorumlanmasında ve miras alanlarının kırılganlıkları ve turizm faaliyetinin sürdürülebilirliği bağlamında öneri geliştirmede kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma Alanı

Araştırma alanı, Batı Karadeniz Bölümünde yer alan Tarihi Kentler Birliği üyesi Mudurnu, Göynük, Karadeniz Ereğli, Safranbolu, Amasra, Kastamonu, Taşköprü ve Sinop şehirleridir. Harita 1 araştırmaya dâhil olan kentleri göstermektedir.

Harita 1. Araştırma Alanı

Mudurnu (Bolu): Tarihsel süreçte pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan Mudurnu Osmanlı döneminin izlerini taşımaktadır. Tarihsel sit niteliğinde olan Mudurnu’da 207 konut, 20 dini kültürel yapı, 2 askeri yapı, 2 doğal anıt, çeşme ve hamam olmak üzere toplam 231 adet mimari değeri yüksek yapı bulunmaktadır Kentte Yarışkaşı, Armutçular, Keyvanlar, Kazanlar, Hacı Abdullahlar Konakları gibi eski evlerin yanı sıra tarihi kale, saat kulesi, han, hamam, camii, türbeler de bulunmaktadır. 1382 yılında yapılan Yıldırım Bayezid Camii ve Hamamı ile 1546 tarihli Kanuni Sultan Süleyman Camii gibi dini yapılar öne çıkmaktadır. (Mudurnu Belediyesi, 2022). Ankara Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu, 1991 tarihinde 171 adet yapıyı “Korunması Gerekli Kültür Varlığı” olarak tescil etmiştir (Koçan, 2011).

Tarihi Ahi Kenti olan Mudurnu 2014 tarihinde UNESCO'nun Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmış olup sahip olduğu kaynak değerleri ile 2018 yılında “Sakin Şehir” ilan edilmiştir. Mudurnu'nun kültürel kimliğinin ve değerlerinin korunması ve kültür turizmi öncelikli bir sürdürülebilir gelişme stratejisi ortaya koymak ve uygulamak amacıyla 2014 yılında Mudurnu Kültürel Miras Alanı Yönetim Planı hayata geçirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Mudurnu ilçesinde toplamda 11 konaklama tesisi bulunmakta olup bu tesisler 120 oda ve 242 yatak kapasitesine sahiptir (Cantürk, 2022). Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 verilerine göre ise Mudurnu ilçesinde 46.071 yerli ve

yabancı turist konaklama yapmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2022).

Göynük (Bolu): Göynük'te şehrin genel dokusu ve mimarisinde Osmanlı kültürü baskındır. Göynük, sahip olduğu tarihi, mimarisi, doğası, dini yapıları ve yaşayan kültürel değerlerinden dolayı 1987 yılında kentsel sit alanı ilan edilmiştir (Sandıkçı ve Albayrak, 2020). Kentte korunması gereken 7 cami, 3 türbe, 2 hazire, 1 mezarlık, 1 hamam, 1 bahçe, 1 kule, 1 han, 4 çeşme, 12 çınar ağacı, 4 işyeri, 2 konut+işyeri, 3 kamu ve 132 konut olmak üzere 172 kültür ve tabiat varlığı tescil edilmiştir (Yıldız Özgür ve Özsüner, 2020).

2017 yılında cittaslow (yavaş şehir) ağına dahil olan Göynük'ün en önemli tarihi eserleri Gazi Süleyman Paşa Camii ve Hamamı, Fatih Sultan Mehmet'in hocası için 1464 yılında yaptırdığı Akşemseddin Türbesi, Ömer Sekkin Türbesi, Zafer Kulesi, Soğukçam Köyünde bulunan Frig Harabeleri ve Kilciler Köyündeki Bizans Kalıntılarıdır (Bolu Ticaret ve Sanayi Odası, 2023).

Göynük ilçesinde toplamda 11 konaklama tesisi bulunmakta olup bu tesisler 153 oda ve 320 yatak kapasitesine sahiptir (Göynük Belediyesi, 2022). Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 verilerine göre ise Göynük ilçesinde 14.723 yerli ve yabancı turist konaklama yapmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2022).

Karadeniz Ereğli (Zonguldak): Kentin bilinen ilk tarihi MÖ 2500-800 yıllarına uzanmaktadır. Paphlagonia bölgesinde yer Ereğli'nin antik çağlarda Herakleia Pontika olan adı Yunan mitolojisindeki efsanevi kahramanı 'Herakles' (Hercules)'den gelmektedir (Yaman, 2011). Kentte harap olsa da günümüze kadar gelen eserler; Herakles Sarayı, sur duvarlarının bir kısmı ve su tesisleri, Cehennemağzı Mağarası Kilisesi'dir.

Kentte bulunan yedi tesis konaklama tesisinin oda sayısı 309, yatak kapasitesi ise 627'dir. Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistiklerine göre ilçede 2019 yılında konaklayan kişi sayısı 70.301'dir (Zonguldak Valiliği, 2022).

Safranbolu (Karabük): 17 Aralık 1994 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesine alınan Safranbolu şehri tarihi yapıları ile kültürel miras kavramının önemini ortaya koymaktadır. Safranbolu dendiğinde akla ilk olarak geleneksel Türk mimari örneklerini sunan tarihi konaklar gelse de şehirde Osmanlı Döneminin izlerinin görüldüğü camiler, hanlar, hamamlar gibi farklı tarihi yapılar ağırlıklıdır.

1976 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından kentsel sit alanı ilanı ilan edilen şehirde 1490 adet tescilli eser bulunmaktadır. Kentte koruma altında olan 1222 geleneksel konut, 103 çeşme-havuz, 33 camii, 23 köprü, 14 kaya mezarı, 12 hamam-kalıntı, 11 dükkân, 6 türbe, 5 arkeolojik sit alanı bulunmaktadır (Bogenç, 2016).

Kültürel ve tarihi önemi 1990'lı yıllardan başlayarak Safranbolu'da kültür turizminin gelişmesine neden olmuş, kentin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesi ile kente gelen turist sayısı ve kentte bulunan konaklama tesisi sayısı hızla artış göstermiştir. 1995 yılında 30.280 olan turist sayısı 2019'da 318.860 kişiye (231.500'ü yerli turist) ulaşmış, COVID 19 salgını sebebiyle azalan turist sayısı 2021 yılında 138.200'ü yerli turist olmak üzere 164.800 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu sayıya gününbirlikçi turistler de eklendiğinde Safranbolu yılda ortalama 1,5 milyon turist ağırlamaktadır. 2021 itibarıyla kentte bulunan toplam konaklama tesisi sayısı 125 olup bu tesislerdeki toplam yatak sayısı ise 3717'dir (Türker, 2022; Safranbolu Turizm Danışma Bürosu, 2022).

Amasra (Bartın): Adını ünlü Pers Kraliçesi Amastris'ten alan Amasra, birçok uygarlığa ve kültüre ev sahipliği yapmış bir kenttir (Verim, 2015). Kentte kültür ve turizm açısından önem arz eden Amasra Kalesi, Amasra Müzesi, Eski kilise (Fatih Camii), şapel (küçük kilise), Kuş Kayası Yol Anıtı gibi yapılar bulunmakta olup Amasra Batı Karadeniz'in en önemli turistik destinasyonlarından birisidir (Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012). Kente her yıl 1,5 milyona yakın ziyaretçi gelmekte olup 2019 yılında 162.270 turist konaklama yapmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2022). Amasra genelinde (köyler dahil) 57 konaklama tesis bulunmakta olup bu tesislerde 818 oda ve 2060 yatak kapasitesi mevcuttur (Bartın Valiliği, 2022).

Kastamonu: Antik zamanlarda Paphlagonya olarak bilinen bölgede bulunan Kastamonu önemli bir Osmanlı kentidir. Kastamonu'nun en önemli tarihi yapıları arasında geleneksel Osmanlı mimarisine göre inşa edilmiş tarihi evleri, Kastamonu kalesi ve saat kulesi, Candaroğlu Beyliği zamanında inşa edilmiş Kurşunlu Han, Selçuklu ve Çobanoğulları döneminden kalan 4, Candaroğulları döneminden kalan 12 ve Osmanlı Döneminden kalan 33 cami ve mescit bulunmaktadır. "Evliyalar Şehri" olarak anılan Kastamonu'da birçok alim ve evliyanın türbe ve mezarları bulunmakta olup kent tarihsel süreçte 17 bin evliyaya ev sahipliği yapmıştır. Bunların en ünlüsü Şeyh Şaban-ı Veli'dir. Kentte Selçuklu ve Çobanoğulları döneminden kalan 11, Candaroğulları

Döneminden kalan 14 ve Osmanlı Döneminden kalan 43 türbe bulunmaktadır (Yaman, 2003; İbret, Aydınözü, Uğurlu, 2015).

Kültür turizmi açısından gelişmiş bir destinasyon olan Kastamonu'da 2022 yılında 266.000 turist gecelemiştir. Kent merkezinde 2022 yılı itibarıyla 57 tesis bulunmakta olup oda sayısı 1723, yatak sayısı ise 3422'dir (Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Taşköprü (Kastamonu): Arkaik döneme ait eserleri ile öne çıkan Taşköprü'de en önemli kültürel miras, Paflagonya'nın eyalet merkezi olan ve MÖ 64 yılında kurulan Pompeipolis antik kentidir. Pompeipolis kentinin ortaya çıkarıldığı höyüğün dışında ilçenin çevresinde yaklaşık 70 adet tümülüs de bulunmaktadır. Kentte faaliyet gösteren dört konaklama tesisinde 68 oda ve 148 yatak kapasitesi mevcuttur (Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022). Antik kentte 2019 yılında 1199 turist konaklama yapmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2022).

Sinop: Adını Mitolojiye göre ırmak tanrısı Osopos'un kızı Sinope'den alan Sinop Miletoslu Helenler tarafından kurulmuştur (Sinop Valiliği, 2022; Üstün Demirkaya ve Tuluk, 2012). Kentte kültür ve turizm bakımından önemli olan yapıların başında tarihsel süreçte Devler Giray, Sabahattin Ali, Refik Halit Karay, Nazım Hikmet, Ruhi Su, Burhan Felek gibi birçok ünlü fikir insanı, yazar, şair ve siyasetçinin hapis yattığı, dizi ve film çekimlerine de sahne olan Sinop Kalesi ve Tarihi Cezaevidir. Sinop Kalesi 2013 yılında UNESCO'nun Dünya Geçici Miras Listesine dahil edilmiştir (Yılmaz, 2009; Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Sinop'ta görülebilecek diğer yerler ise heykel, amforalar, sikkeler gibi eserlerin sergilendiği Arkeoloji Müzesi, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'a ait Alaaddin Camii, Bizans dönemine ait Balatlar Kilisesi, 1853 Rus baskınından sonra yapıldığı tahmin edilen Paşa Tabyalarıdır (Sinop Valiliği, 2022).

Kenti 2018 yılında 1.044.000 kişi ziyaret etmiştir (Sinop Valiliği, 2022). Kent merkezindeki konaklama tesislerinde 1461 oda ve 4243 yatak kapasitesi bulunmaktadır. (Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Araştırma Bulguları

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiş ve elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur. Ölçekte yer alan ifadelerin aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve ölçeğin güvenilirlik analizi Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Ölçeğe Ait Aritmetik Ortalamalar ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

	İfadeler	$\bar{x}$	S.S.
TURİZM			
1	Ortam ve Çevresel Özellikler	5,400	1,245
2	Bölge dışında tanınırlığı	4,720	1,143
3	Ulusal simge veya sembol olması	5,204	1,261
4	"İyi bir hikayesi var"	5,520	1,129
5	Yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var.	5,552	,784
6	Özel ihtiyaçlara ve ilgilere hitap eder (örneğin, hac mekânı, festivaller, spor aktiviteleri v.b)	5,060	1,167
7	Alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar	5,100	1,199
8	Bölgede turizm faaliyeti yaratır	5,340	,981
9	Kültür ve miras değerleri bulunmaktadır.	6,000	,833
10	Politikacılar tarafından desteklenir.	3,728	1,351
11	Kolay ulaşım olanakları	5,140	1,050
12	Destinasyondaki çekiciliklere ulaşım.	5,160	,997
13	Diğer tarihi çekiciliklere yakınlık	5,164	,680
14	Olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım)	4,420	1,246
Cronbach Alpha=,809			
KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ			
15	Tarihsel değer	6,280	,783
16	Estetik değer (mimari değerler)	5,600	1,228
17	Eğitsel değer	5,500	1,073
18	Sosyal değer	5,480	1,092
19	Bilimsel değer	5,180	1,100
20	Nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)	5,800	,947
21	Temsil Etme (yerel, bölgesel, ulusal)	5,740	,899
22	Onarım Durumu	4,900	1,281
23	Kültürel varlıkların kırılganlığı	5,040	1,049
24	Yürürlükte olan yönetim planı veya koruma politikası	5,120	1,171
25	Düzenli izleme (control) ve bakım	4,900	1,182
26	Kilit paydaşların katılımı ve paydaşlara danışma	4,640	1,257
27	Yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli	3,600	1,370
28	Yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	3,480	1,403
29	Değişikliklerin (turistik ürün geliştirme bir parçası olarak) kültürel miras değerlerini olumsuz etkileme potansiyeli.	3,620	1,537
30	Değişikliklerin (turistik ürün geliştirme bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	3,080	1,352
Cronbach Alpha=,719			

Ölçeğin güvenilirliği incelendiğine elde edilen Cronbach Alpha değerlerinin ,809 ve ,719 arasında bir değer aldığı ve ölçeklerin oldukça güvenilir olduğu görülmektedir (Kalaycı, 2017). Bu sonuç ölçeğin analize uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 2, çalışmada yer alan sekiz kentin ayrı ayrı ve toplam olarak hepsinin pazar çekiciliği ve dayanıklılıklarının aritmetik ortalamalarını ve standart sapmalarını göstermektedir.

Tablo 2. Kentlere göre Pazar çekiciliği ve Dayanıklılık Aritmetik Ortalamaları

Kentler	Pazar Çekiciliği		Dayanıklılık	
	$\bar{x}$	s.s.	$\bar{x}$	s.s.
Göynük	4,071	,667	3,484	,303
Mudurnu	4,000	,905	3,375	,502
K. Ereğli	4,450	,797	4,150	,944
Safranbolu	3,862	,484	3,928	,486
Amasra	4,166	,783	3,479	,580
Kastamonu	4,057	,455	3,975	,485
Taşköprü	4,331	,670	4,102	,535
Sinop	4,642	,142	4,104	,236
Batı Karadeniz	4,104	,583	3,872	,519

Tablo 2 incelendiğinde; pazar çekiciliği en yüksek olan kentlerin Sinop, K. Ereğli ve Taşköprü olduğu görülmektedir. Dayanıklılık bakımından ise kültürel mirasın en dayanıklı olduğu kentler yine K. Ereğli, Taşköprü ve Sinop'tur.

Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Araştırmaya katılan 48 kişinin demografik bilgileri aşağıda verilmiştir. Tablo 3, katılımcıların cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumları ile kentteki yaşam sürelerini göstermektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri (n=48)

Cinsiyet	F	%	Yaş	F	%
Kadın	9	18,7	26-35 yaş arası	8	16,6
Erkek	39	81,3	36-45 yaş arası	14	29,2
İkamet Süresi	f	%	46-54 yaş arası	12	25,0
0-10 Yıl Arası	13	27,1	55 ve üstü yaş arası	14	29,2
11-20 Yıl Arası	9	18,8	Eğitim Durumu	f	%
21-30 Yıl Arası	2	4,1	Ön lisans	4	8,3
31-40 Yıl Arası	9	18,8	Lisans	28	58,4
41 Yıl ve Üstü	15	31,2	Lisansüstü	16	33,3

Araştırmaya katılanların 9'u kadın, 39'u ise erkektir. Katılımcıların 14 tanesi 36-45 yaş aralığında, 14 tanesi ise 55 yaş ya da üzerindedir. 12 katılımcı ise 46 – 54 yaş aralığındadır. Katılımcıların 28'i lisans, 16'sı ise yüksek lisans mezunudur. Bu durum katılımcıların eğitim durumlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcılar 15'i kentte 41 yıl ve daha fazla süredir ikamet etmektedir. Katılımcıların 13'ü kentte 10 yıldan az süredir yaşamakta olup bu katılımcılar genellikle kente resmi görevle gelen kişilerden oluşmaktadır.

Araştırma Alanının Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesine İlişkin Sonuçlar

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilerek her bir kent ve sekiz kentin tamamı için *pazarın çekiciliği* ve *dayanıklılık* olmak üzere ayrı ayrı histogramlar ile pazarın çekiciliği-dayanıklılık matrisleri oluşturulmuş, elde edilen bulgular yorumlanarak aşağıda sunulmuştur.

Göynük Kenti

Göynük kentinin *pazarın çekiciliği* ve kültürel miras varlıklarının *dayanıklılığına* yönelik histogramlar ile pazarın çekiciliği-dayanıklılık matrisi aşağıda verilmektedir.

Pazar Çekiciliği - Göynük

1. Ortam ve çevresel özellikler					X		
2. Bölge dışında tanınırlığı					X		
3. Ulusal simge veya sembol olması					X		
4. İyi bir hikayesi var			X				
5. Yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var.					X		
6. Özel ihtiyaçlara ve ilgilere hitap eder (örneğin, hac mekânı, festivaller, spor aktiviteleri v.b)					X		
7. Alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar					X		
8. Bölgede turizm faaliyeti yaratır					X		
9. Kültür ve miras değerleri bulunmaktadır.						X	
10. Politikacılar tarafından desteklenir.		X					
11. Kolay ulaşım olanakları					X		
12. Destinasyondaki çekiciliklere ulaşım.					X		
13. Diğer tarihi çekiciliklere yakınlık					X		
14. Olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım)			X				

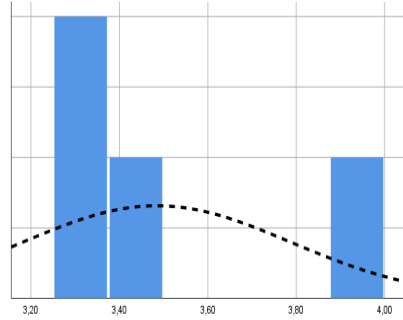
Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 2. Göynük Kentine yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Şekil 2 incelendiğinde; katılımcıların Göynük’ü orta pazar çekiciliğine sahip bir kent olarak algıladıkları görülmektedir. Bir başka ifade ile Göynük turizm potansiyeli bakımından orta seviyede olan bir kendir. Katılımcılar en çok “kültür ve miras değerleri bulunmaktadır” ($\bar{x}=5,000$) ifadesine katılırken “politikacılar tarafından desteklenir” ($\bar{x}=2,750$) ifadesine katılma düzeyi en düşüktür.

Dayanıklılık - Göynük

1. Tarihsel değer						X
2. Estetik değer (mimari değerler)					X	
3. Eğitsel değer						X
4. Sosyal değer					X	
5. Bilimsel değer			X			
6. Nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)						X
7. Temsil Etme (yerel, bölgesel, ulusal)					X	
8. Onarım Durumu			X			
9. Kültürel varlıkların kırılganlığı			X			
10. Yürürlükte olan yönetim planı veya koruma politikası			X			
11. Düzenli izleme(kontrol) ve bakım			X			
12. Kilit paydaşların katılımı ve paydaşlara danışma		X				
13. Yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli	X					
14. Yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	X					
15. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) kültürel miras değerlerini olumsuz etkileme potansiyeli.		X				
16. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	X					

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 3. Göynük Kentine yönelik Dayanıklılık Histogramı

Şekil 3, Göynük kentine yönelik dayanıklılık histogramını göstermektedir. Katılımcıların cevapları analiz edildiğinde Göynük kentinde dayanıklılığı düşük düzeyde buldukları görülmektedir. Bu durum bir başka ifade ile turizmin gelişmesi halinde kentte bulunan kültürel miras varlıklarının kırılgan olabileceği anlamına gelmektedir. Katılımcılar kentte “tarihsel değerler”, “eğitsel değerler”in varlığına ve “nadir bulunur” ($\bar{x}=5,000$) ifadelerine en fazla katılırken, “yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkların olumsuz etkileme potansiyeli” “yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşama tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli” ve “değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli” ($\bar{x}=1.500$) ifadelerine katılma düzeyi en düşüktür.

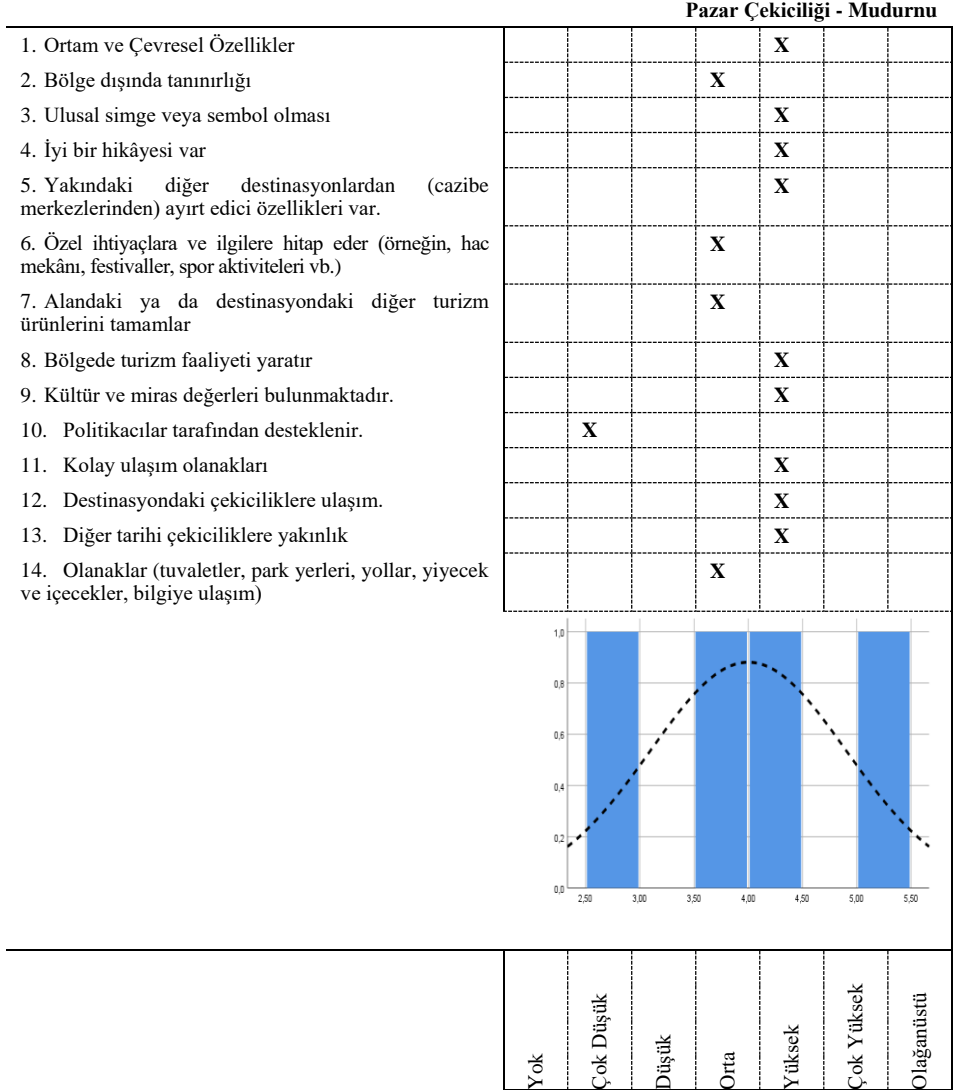
		Pazar Çekiciliği		
		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2	A2
	Düşük	D3	B2	B1

Şekil 4. Göynük Kenti Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Ortaya çıkan noktanın matristeki konumu, iki boyutun gelecekteki yönetim faaliyetlerinin planlanmasında oynaması gereken rolün çok önemli bir göstergesidir. Göynük pazar çekiciliği-dayanıklılık bakımından matrisin B2 karesinde konumlanmaktadır. Bu durum Göynük’ün pazar çekiciliğinin orta, kültürel mirasın dayanıklılığının ise düşük olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile Göynük turizm potansiyeli açısından orta derecede değerlere sahiptir. Bununla birlikte, Göynük’te bulunan kültürel mirasın dayanıklılığı da düşüktür. Dolayısıyla kültürel miras kırılgan bir yapıya sahiptir.

Mudurnu Kenti

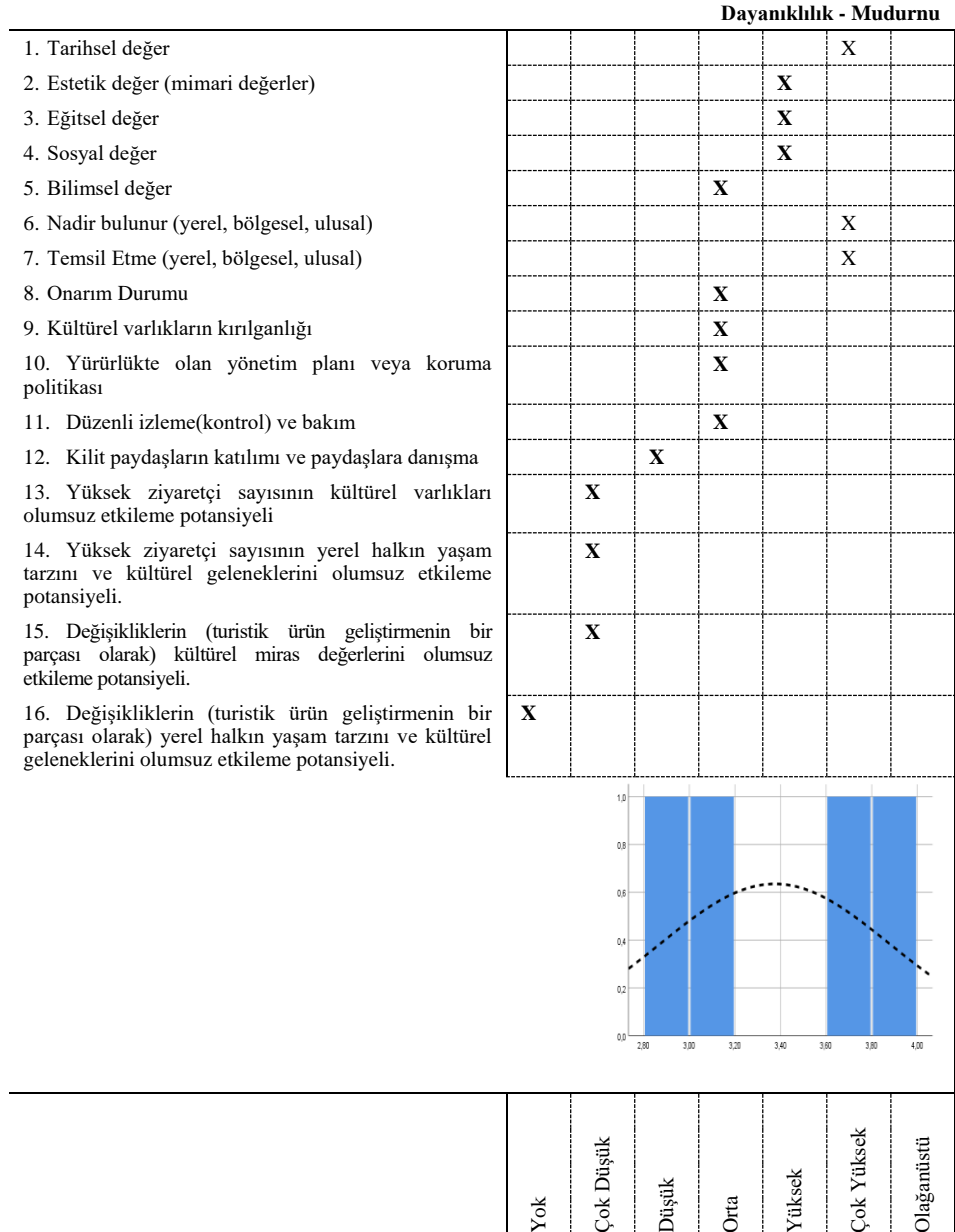
Mudurnu kentinin *pazarın çekiciliği* ve kültürel miras varlıklarının *dayanıklılığına* yönelik histogramlar ve pazarın çekiciliği-dayanıklılık matrisi aşağıda verilmektedir.

Şekil 5. Mudurnu Kentine yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Araştırmaya katılan kişiler Mudurnu'nun pazar çekiciliğini orta olarak değerlendirmektedirler. Katılımcılar en çok “ortam ve çevresel özellikler”, “ulusal simge veya sembol olması”, “iyi bir hikâyesi var” ve “kültür ve miras

değerleri bulunmaktadır” ($\bar{x}=4,750$) ifadelerine katılmaktadır. “Politikacılar tarafından desteklenir” ($\bar{x}=1,000$) ifadesine katılma düzeyi ise en düşüktür. Bu durum turizmin gelişmesi bakımından kentin yöneticiler ve politikacılardan yeterli destek alamadığını göstermektedir.

Şekil 6. Mudurnu Kentine yönelik Dayanıklılık Histogramı

Mudurnu kenti kültürel mirasın dayanıklılığı bakımından katılımcılar tarafından düşük-orta olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar en çok “tarihsel değerler” ve “nadir bulunur” ($\bar{x}=5,250$) ifadelerine katılırken “yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli” ($\bar{x}=0,750$) ifadesine katılma düzeyleri en düşüktür. Bu durum kentin önemli tarihsel değerlere sahip olduğunu göstermekte olup katılımcılar turizmin gelişmesinin yerel halkın yaşam biçimi ve geleneklerini olumsuz etkilemediğine inanmaktadırlar.

		Pazar Çekiciliği		
		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2	A2
	Düşük	D3	B2	B1

Şekil 7. Mudurnu Kenti Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Mudurnu pazar çekiciliği-dayanıklılık bakımından matrisin B2 düzeyinde konumlanmaktadır. Bu durum Mudurnu'nun pazar çekiciliğinin orta, kültürel mirasın dayanıklılığının ise düşük olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile Mudurnu turizm açısından orta seviyede çekici bir pazar olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra Mudurnu'da bulunan kültürel miras da dayanıklılık bakımından zayıftır. Kültürel mirasın turizmin gelişmesine, turist sayısının artmasına bağlı olarak zarar görmesi mümkündür.

Karadeniz Ereğli Kenti

Karadeniz Ereğli kentinin pazarın çekiciliği ve kültürel miras varlıklarının dayanıklılığına yönelik histogramlar ve pazarın çekiciliği-dayanıklılık matrisi aşağıda verilmektedir.

Pazar Çekiciliği - Ereğli

1. Ortam ve Çevresel Özellikler					X		
2. Bölge dışında tanınırlığı			X				
3. Ulusal simge veya sembol olması			X				
4. İyi bir hikâyesi var					X		
5. Yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var.					X		
6. Özel ihtiyaçlara ve ilgilere hitap eder (örneğin, hac mekânı, festivaller, spor aktiviteleri vb.)					X		
7. Alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar					X		
8. Bölgede turizm faaliyeti yaratır					X		
9. Kültür ve miras değerleri bulunmaktadır.							X
10. Politikacılar tarafından desteklenir.	X						
11. Kolay ulaşım olanakları					X		
12. Destinasyondaki çekiciliklere ulaşım.					X		
13. Diğer tarihi çekiciliklere yakınlık			X				
14. Olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım)			X				

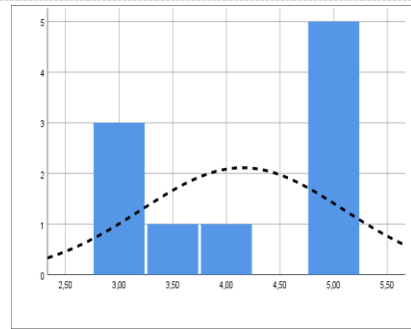
Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 8. Ereğli Kentine yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Katılımcılar Karadeniz Ereğli kentinin pazar çekiciliğini yüksek olarak değerlendirmişlerdir. Bu durum kentin yüksek turizm potansiyeli olduğunu göstermektedir. Katılımcılar en çok “kültür ve miras değerleri bulunmaktadır” ($\bar{x}=5,333$) ifadesine katılırken “politikacılar tarafından desteklenir” ($\bar{x}=2,00$) en az katılan ifadedir.

Dayanıklılık - Ereğli

1. Tarihsel değer					X	
2. Estetik değer (mimari değerler)				X		
3. Eğitsel değer				X		
4. Sosyal değer				X		
5. Bilimsel değer				X		
6. Nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)					X	
7. Temsil Etme (yerel, bölgesel, ulusal)				X		
8. Onarım Durumu			X			
9. Kültürel varlıkların kırılabilirliği				X		
10. Yürürlükte olan yönetim planı veya koruma politikası				X		
11. Düzenli izleme(kontrol) ve bakım			X			
12. Kilit paydaşların katılımı ve paydaşlara danışma			X			
13. Yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli	X					
14. Yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	X					
15. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) kültürel miras değerlerini olumsuz etkileme potansiyeli.	X					
16. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	X					

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 9. Ereğli Kentine yönelik Dayanıklılık Histogramu

Karadeniz Ereğli’de katılımcılar kültürel mirasın dayanıklılığını orta seviyede değerlendirmişlerdir. Katılımcılar en çok “tarihsel değerler” ($\bar{x}=5,500$) ifadesine katılırken “yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli” ($\bar{x}=1.500$) ifadesine katılım düzeyi en düşüktür. Bu durum turizm sektörünün gelişmesinin Karadeniz Ereğli halkının yaşamını ve miras değerlerini olumsuz etkilemeyeceğine inandıklarını göstermektedir.

		Pazar Çekiciliği		
		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2	A2
	Düşük	D3	B2	B1

Şekil 10. Ereğli Kenti Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Şekil 10 incelendiğinde; Ereğli’nin pazar çekiciliği ve dayanıklılığın A2 hücresinde konumlandığı; pazar çekiciliğinin yüksek, dayanıklılığın ise orta düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum Karadeniz Ereğli’de turistik potansiyelin yeterli olduğu ancak turizmin gelişmesine bağlı olarak kültürel mirasın zarar görebileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Safranbolu Kenti

Safranbolu kentinin pazarın çekiciliği ve kültürel miras varlıklarının dayanıklılığına yönelik histogramlar ve pazarın çekiciliği-dayanıklılık matrisi aşağıda verilmektedir.

Pazar Çekiciliği - Safranbolu

1. Ortam ve Çevresel Özellikler				X		
2. Bölge dışında tanınırlığı			X			
3. Ulusal simge veya sembol olması				X		
4. İyi bir hikayesi var				X		
5. Yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var.				X		
6. Özel ihtiyaçlara ve ilgilere hitap eder (örneğin, hac mekânı, festivaller, spor aktiviteleri vb.)			X			
7. Alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar			X			
8. Bölgede turizm faaliyeti yaratır			X			
9. Kültür ve miras değerleri bulunmaktadır.				X		
10. Politikacılar tarafından desteklenir.		X				
11. Kolay ulaşım olanakları			X			
12. Destinasyondaki çekiciliklere ulaşım.			X			
13. Diğer tarihi çekiciliklere yakınlık				X		
14. Olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım)			X			

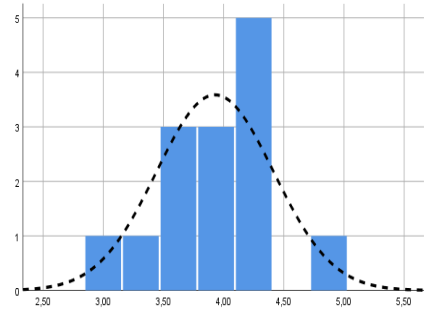
Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 11. Safranbolu Kentine Yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Katılımcılar, Safranbolu kentinde pazar çekiciliğini orta olarak değerlendirmektedirler. Katılımcılar en çok “kültür ve miras değerleri bulunmaktadır” ($\bar{x}=4,929$) ifadesine katılırken “politikacılar tarafından desteklenir” ($\bar{x}=2,857$) ifadesine katılma düzeyi en düşüktür.

Dayanıklılık -Safranbolu

1. Tarihsel değer					X	
2. Estetik değer (mimari değerler)					X	
3. Eğitsel değer			X			
4. Sosyal değer			X			
5. Bilimsel değer			X			
6. Nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)				X		
7. Temsil Etme (yerel, bölgesel, ulusal)				X		
8. Onarım Durumu				X		
9. Kültürel varlıkların kırılganlığı				X		
10. Yürürlükte olan yönetim planı veya koruma politikası				X		
11. Düzenli izleme(kontrol) ve bakım				X		
12. Kilit paydaşların katılımı ve paydaşlara danışma			X			
13. Yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli			X			
14. Yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.			X			
15. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) kültürel miras değerlerini olumsuz etkileme potansiyeli.			X			
16. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.		X				

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 12. Safranbolu Kentine yönelik Dayanıklılık Histogramı

Kültürel mirasın dayanıklılığı da katılımcılar tarafından orta olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılar en çok “tarihsel değerler” ($\bar{x}=5,667$) ifadesine katılırken “estetik değer” ve “değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli” ($\bar{x}=2,857$) ifadesine katılma düzeyi en düşüktür. Katılımcılar Safranbolu’nun tarihi olarak önemini ortaya koyarken öte yandan turizmin gelişmesinin yerel halkın yaşam biçimi ve kültürel gelenekleri olumsuz etkilemediğine inanmaktadırlar.

		Pazar Çekiciliği		
		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2	A2
	Düşük	D3	B2	B1

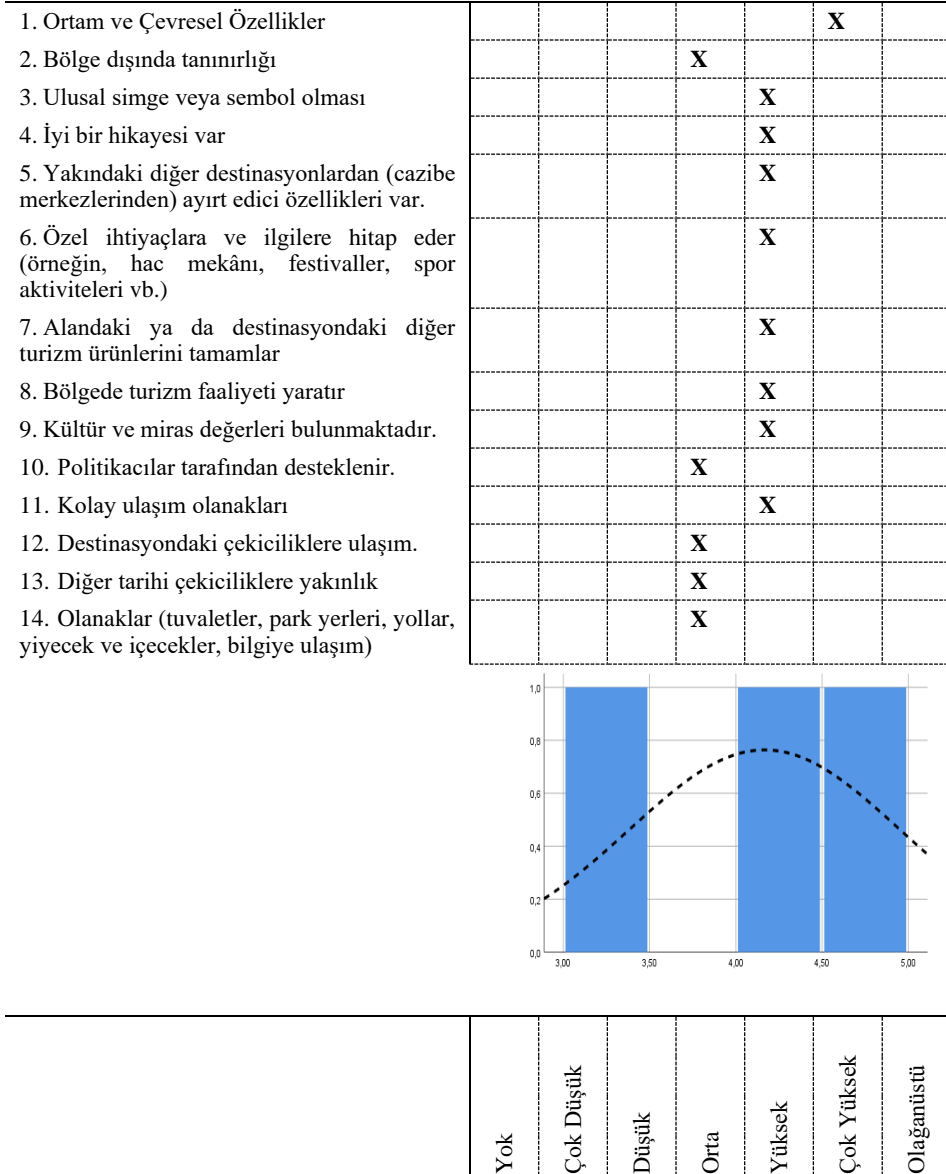
Şekil 13. Safranbolu Kenti Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Safranbolu’nun pazar çekiciliği ve dayanıklılığı C2 olarak değerlendirilmektedir. Bu aralıktaki kentlerin pazar çekiciliklerinin orta olduğu ve kültürel miras değerlerinin orta düzey dayanıklılığa sahip oldukları varsayılmaktadır.

Amasra Kenti

Amasra kentinde yerel yöneticiler ile yapılan anket çalışması neticesinde elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Pazar Çekiciliği - Amasra

Şekil 14. Amasra Kentine yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Amasra kentinde pazar çekiciliği orta olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar en çok “ortam ve çevresel özellikler” ($\bar{x}=5,333$) ifadelerine katılırken kentte bulunan turizmle ilgili “olanaklar” ($\bar{x}=3,333$) düşük olarak değerlendirilmiştir.

Dayanıklılık - Amasra

1. Tarihsel değer						X	
2. Estetik değer (mimari değerler)			X				
3. Eğitsel değer			X				
4. Sosyal değer					X		
5. Bilimsel değer					X		
6. Nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)					X		
7. Temsil Etme (yerel, bölgesel, ulusal)					X		
8. Onarım Durumu					X		
9. Kültürel varlıkların kırılganlığı			X				
10. Yürürlükte olan yönetim planı veya koruma politikası			X				
11. Düzenli izleme(kontrol) ve bakım					X		
12. Kilit paydaşların katılımı ve paydaşlara danışma					X		
13. Yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli		X					
14. Yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	X						
15. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) kültürel miras değerlerini olumsuz etkileme potansiyeli.		X					
16. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	X						

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 15. Amasra Kentine yönelik Dayanıklılık Histogramı

Amasra kentinin dayanıklılığı düşük olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar en çok ‐tarihsel değerler‐ ($\bar{x}=5,000$) ifadesine katılırken ‐yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli‐ ve ‐değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli‐ ($\bar{x}=1,667$) ifadesi en düşük katılınılan ifadedir. Bu durum kentin tarihi değerleri ile ön plana çıktığını göstermektedir. Katılımcılar turizmin gelişmesine ve ziyaretçi sayısının artmasına bağlı olarak yerel halkın kültürü üzerinde olumsuz etkiler algılamamaktadırlar. Bu durum Amasra halkının geleneklerini ve geleneksel yaşam biçimini sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak kültürel mirasın dayanıklılığının düşük olarak algılanması turizmin bu kaynakların sürdürülebilirliğine zarar verebileceği anlamına gelmektedir.

Pazar Çekiciliği

		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2	A2
	Düşük	D3	B2	B1

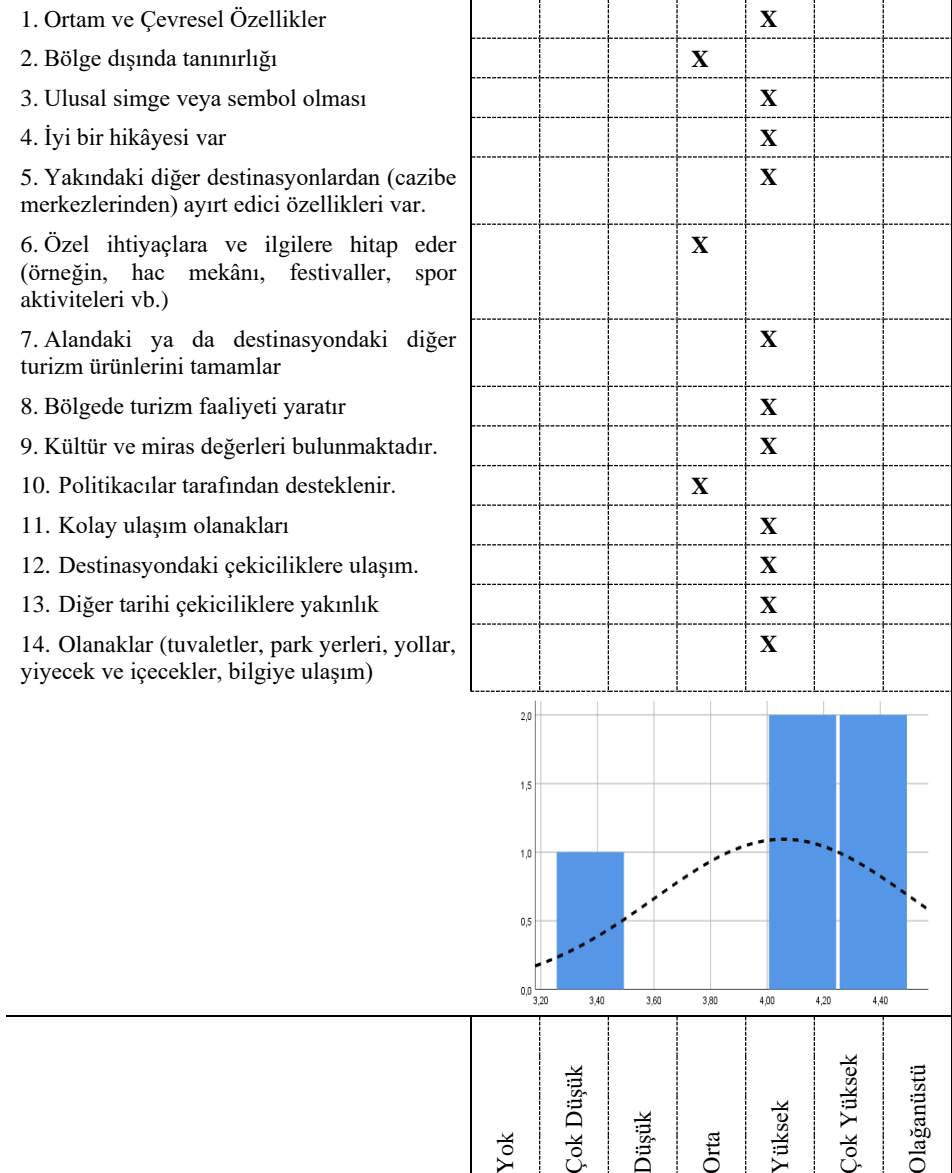
Şekil 16. Amasra Kenti Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Amasra B2 hücresinde konumlanmakta olup bu durum kentin pazar çekiciliğinin orta, kültürel mirasın dayanıklılığının ise düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Amasra uzun yıllardır önemli bir turizm merkezi olduğundan turist yoğunluğuna bağlı olarak kentte bulunan kültürel mirasın zarar gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte yapılan görüşmelerde kimi yerel yöneticilerin yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıklara zarar vermeyeceğine inandıkları belirlemiştir. Yapılan görüşmelerde katılımcılar siyasi mercilerden gerekli desteği alamadıklarını ve kültürel varlıkların onarımının yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum, yerel yöneticilerin kültürel miras değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından desteğe ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Kastamonu Kenti

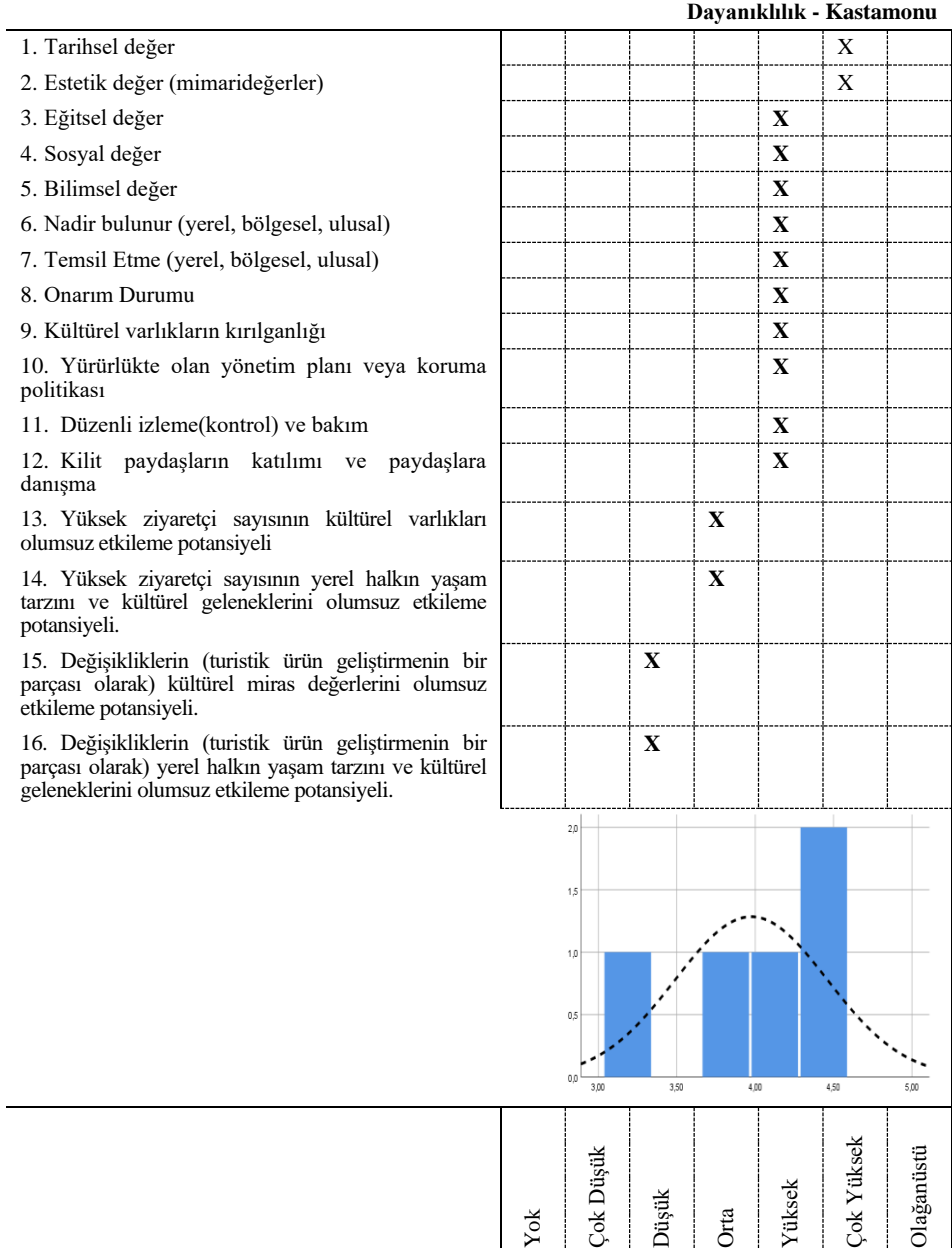
Kastamonu kentinin *pazarın çekiciliği* ve kültürel miras varlıklarının *dayanıklılığına* yönelik histogramlar ve pazarın çekiciliği-dayanıklılık matrisi aşağıda verilmektedir.

Pazar Çekiciliği - Kastamonu

Şekil 17. Kastamonu Kentine yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Kastamonu'nun pazar çekiciliği orta seviyede olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar en çok “ortam ve çevresel özellikler” ($\bar{x}=4,800$) ifadelerine katılmaktadırlar. Kentin “Bölge Dışında Tanınırlığı” ($\bar{x}=3,000$) ise düşük olarak algılanmaktadır.

Şekil 18. Kastamonu Kentine yönelik Dayanıklılık Histogramı

Katılımcılar Kastamonu'nun kültürel mirasın dayanıklılığını da orta seviyede bulmaktadırlar. “Tarihsel değerler” ve “estetik değerler” ($\bar{x}=5,000$) katılımcıların en çok katıldıkları ifadelerdir. Öte yandan “değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli” ($\bar{x}=2,200$) en az katılınan ifadelerdir. Bu durum Kastamonu'nun önemli tarihi ve estetik değerlere sahip olduğunu göstermektedir.

		Pazar Çekiciliği		
		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2	A2
	Düşük	D3	B2	B1

Şekil 19. Kastamonu Kenti Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Al hücrelerinde konumlanan Kastamonu'nun pazar çekiciliği ve dayanıklılığı orta seviyededir. Kastamonu turistik kaynakları bakımından orta seviyede turistik çekiciliğe sahiptir. Kentte bulunan kültürel miras ise çok kırılğan değildir.

Taşköprü Kenti

Taşköprü kentinin pazarın çekiciliği ve kültürel miras varlıklarının dayanıklılığına yönelik histogramlar ve pazarın çekiciliği-dayanıklılık matrisi aşağıda verilmektedir.

Pazar Çekiciliği - Taşköprü

1. Ortam ve Çevresel Özellikler				X		
2. Bölge dışında tanınırlığı			X			
3. Ulusal simge veya sembol olması				X		
4. İyi bir hikâyesi var				X		
5. Yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var.				X		
6. Özel ihtiyaçlara ve ilgilere hitap eder (örneğin, hac mekânı, festivaller, spor aktiviteleri vb.)				X		
7. Alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar				X		
8. Bölgede turizm faaliyeti yaratır				X		
9. Kültür ve miras değerleri bulunmaktadır.					X	
10. Politikacılar tarafından desteklenir.			X			
11. Kolay ulaşım olanakları				X		
12. Destinasyondaki çekiciliklere ulaşım.				X		
13. Diğer tarihi çekiciliklere yakınlık				X		
14. Olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım)			X			

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 20. Taşköprü Kentine yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Taşköprü pazarın çekiciliği bakımından yüksek bir destinasyon olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılar en çok “kültür ve miras değerleri bulunmaktadır” ($\bar{x}=5,182$) ifadesine katılmaktadırlar. Taşköprü kültürel miras değerleri bakımından zengin bir kenttir. Kentte kazısı hala devam eden Pompeipolis antik kenti destinasyonun en önemli çekiciliğidir. Ayrıca kentte tarihi eski çağlara kadar uzanan zengin bir kültür bulunmaktadır. “Politikacılar

tarafından desteklenir” ($\bar{x}=3,000$) ifadesine katılım düzeyinin en düşük olması kentin karar verici mercilerde bulunan politikacılar tarafından beklenen desteği görmediğini ortaya koymaktadır.

Dayanıklılık - Taşköprü

1. Tarihsel değer						X	
2. Estetik değer (mimari değerler)					X		
3. Eğitsel değer						X	
4. Sosyal değer						X	
5. Bilimsel değer						X	
6. Nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)					X		
7. Temsil Etme (yerel, bölgesel, ulusal)						X	
8. Onarım Durumu					X		
9. Kültürel varlıkların kırılganlığı					X		
10. Yürürlükte olan yönetim planı veya koruma politikası					X		
11. Düzenli izleme(kontrol) ve bakım				X			
12. Kilit paydaşların katılımı ve paydaşlara danışma				X			
13. Yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli			X				
14. Yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.			X				
15. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) kültürel miras değerlerini olumsuz etkileme potansiyeli.			X				
16. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.	X						

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olğanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	-----------

Şekil 21. Taşköprü Kentine yönelik Dayanıklılık Histogramı

Şekil 21 incelendiğinde, kentin kültürel mirasının dayanıklılığının orta düzeyde olduğu görülmektedir. Katılımcılar en çok “tarihsel değerler” ($\bar{x}=5,636$) ifadesine katılırken “değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli” ($\bar{x}=1,818$) ifadesine katılım düzeyi en düşüktür.

		Pazar Çekiciliği		
		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2	A2
	Düşük	D3	B2	B1

Şekil 22. Taşköprü Kenti Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Taşköprü'nün Pazar çekiciliği-dayanıklılığı A2 hücresinde konumlanmaktadır. Bu durum kentte bulunan turistik kaynakların yüksek bir turistik değere sahip olduğunu göstermektedir. Keza katılımcılar da şehrin sahip olduğu turistik değerlerin yüksek olduğunu ancak ziyaretçi sayısının özellikle politikacıların desteği olmadığı için düşük seviyede kaldığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, kültürel mirasın dayanıklılığı orta-yüksek olarak değerlendirilmektedir.

Sinop Kenti

Sinop kentinde yerel yöneticiler ile yapılan anket çalışması neticesinde elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Pazar Çekiciliği - Sinop

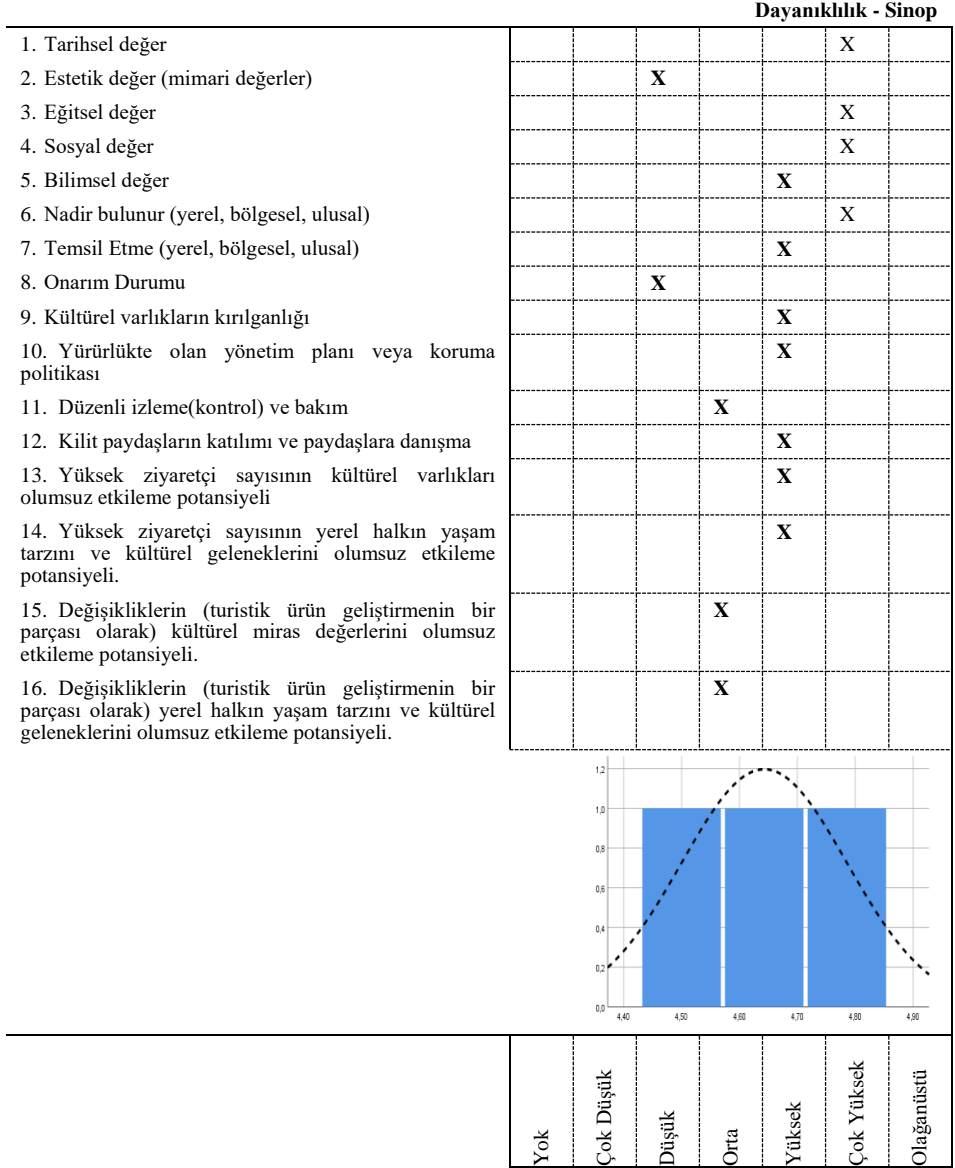
1. Ortam ve Çevresel Özellikler				X		
2. Bölge dışında tanınırlığı				X		
3. Ulusal simge veya sembol olması				X		
4. İyi bir hikayesi var					X	
5. Yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var.				X		
6. Özel ihtiyaçlara ve ilgilere hitap eder (örneğin, hac mekânı, festivaller, spor aktiviteleri vb.)				X		
7. Alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar					X	
8. Bölgede turizm faaliyeti yaratır					X	
9. Kültür ve miras değerleri bulunmaktadır.					X	
10. Politikacılar tarafından desteklenir.		X				
11. Kolay ulaşım olanakları					X	
12. Destinasyondaki çekiciliklere ulaşım.					X	
13. Diğer tarihi çekiciliklere yakınlık					X	
14. Olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım)			X			

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 23. Sinop Kentine yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Kentin pazar çekiciliği yüksektir. Analiz edilen kentler arasında pazar çekiciliği en yüksek olan kenttir. Katılımcılar en çok “bölgede turizm faaliyetleri yaratır”, “alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar” ve “kültür ve miras değerleri bulunmaktadır” ($\bar{x}=5,667$) ifadelerine katılırken “politikacılar tarafından desteklenir” ($\bar{x}=2,667$) ifadesine katılım düzeyi en düşüktür.

Şekil 24. Sinop Kentine yönelik Dayanıklılık Histogramu

Sinop kentinin miras değerlerinin dayanıklılığı orta seviyede değerlendirilmiştir. Katılımcılar en çok “tarihsel değerler” ($\bar{x}=5,667$) ifadesine katılırken “estetik değer” ve “onarım durumu” ($\bar{x}=2,333$) ifadesine katılım düzeyleri en düşüktür. Bu durum kentin miras değerlerinin onarımına önem verilmediğini göstermektedir.

		Pazar Çekiciliği		
		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2	A2
	Düşük	D3	B2	B1

Şekil 25. Sinop Kenti Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Sinop Pazar çekiciliği bakımından yüksek değerlere sahiptir. Bununla birlikte kültürel mirasın dayanıklılığı orta seviyededir.

Batı Karadeniz Bölümü

Çalışmanın bu bölümünde daha önce ayrı ayrı ele alınan 8 kent Batı Karadeniz bölgesi başlığı altında bir bütün olarak ele alınarak analiz edilmiştir. Anılan sekiz kentin *pazarın çekiciliği* ve kültürel miras varlıklarının *dayanıklılığına* yönelik histogramları ile pazarın çekiciliği-dayanıklılık matrisi aşağıda verilmektedir.

Pazar Çekiciliği – Tüm Şehirler

1. Ortam ve Çevresel Özellikler				X		
2. Bölge dışında tanınırlığı			X			
3. Ulusal simge veya sembol olması				X		
4. İyi bir hikâyesi var				X		
5. Yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var.				X		
6. Özel ihtiyaçlara ve ilgilere hitap eder (örneğin, hac mekânı, festivaller, spor aktiviteleri vb.)				X		
7. Alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar				X		
8. Bölgedeki turizm faaliyeti yaratır				X		
9. Kültür ve miras değerleri bulunmaktadır.					X	
10. Politikacılar tarafından desteklenir.		X				
11. Kolay ulaşım olanakları				X		
12. Destinasyondaki çekiciliklere ulaşım.				X		
13. Diğer tarihi çekiciliklere yakınlık				X		
14. Olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım)			X			

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 26. Batı Karadeniz Bölgesine yönelik Pazar Çekiciliği Histogramı

Yapılan analizler Batı Karadeniz kültürel miras kentlerinin pazar çekiciliğinin orta olduğunu göstermektedir. Katılımcılar en çok “kültür ve miras değerleri bulunmaktadır” ($\bar{x}=6,000$) “yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var” ($\bar{x}=5,552$) ve “iyi bir hikâyesi var” ($\bar{x}=5,520$) ifadelerine katılmaktadırlar. Bu durum Batı Karadeniz’de bulunan Tarihi Kentler Birliği üyesi sekiz kentin zengin kültürel mirasa sahip olduğunu göstermektedir. Bu kentler ayırt edici, eşsiz değerlere sahiptirler. Buna karşın katılımcıların en az katıldığı ifade “politikacılar tarafından desteklenir”

($\bar{x}=3,728$) ifadesidir. Bu durum bölgede yer alan kültürel miras şehirlerinin turizmin gelişmesi bakımından politikacıardan yeterli desteği alamadıklarına inandıklarını göstermektedir.

Dayanıklılık – Tüm Şehirler

1. Tarihsel değer						X	
2. Estetik değer (mimari değerler)					X		
3. Eğitsel değer					X		
4. Sosyal değer					X		
5. Bilimsel değer					X		
6. Nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)					X		
7. Temsil Etme (yerel, bölgesel, ulusal)					X		
8. Onarım Durumu			X				
9. Kültürel varlıkların kırılganlığı					X		
10. Yürürlükte olan yönetim planı veya koruma politikası					X		
11. Düzenli izleme(kontrol) ve bakım			X				
12. Kilit paydaşların katılımı ve paydaşlara danışma			X				
13. Yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli		X					
14. Yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.		X					
15. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) kültürel miras değerlerini olumsuz etkileme potansiyeli.		X					
16. Değişikliklerin (turistik ürün geliştirmenin bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.		X					

Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Olağanüstü
-----	-----------	-------	------	--------	------------	------------

Şekil 27. Batı Karadeniz Bölgesine yönelik Dayanıklılık Histogramı

Yapılan analizler Batı Karadeniz miras değerlerinin dayanıklılığının orta düzeyde olduğunu göstermektedir. En yüksek ortalamaya sahip ifadeler “tarihsel değer” ($\bar{x}=6,280$), “nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)” ($\bar{x}=5,800$), “temsil etme (yerel, bölgesel, ulusal)” dir($\bar{x}=5,740$). En düşük ortalamaya sahip ifadeler ise “yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli” ($\bar{x}=3,480$), “yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli”dir ($\bar{x}=3,600$). Bu durum katılımcıların yüksek ziyaretçi sayısının kenti ziyaret etmesinin olumsuz kültürel sonuçlar doğurmayacağına inandıklarını göstermektedir.

		Pazar Çekiciliği		
		Düşük	Orta	Yüksek
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1
	Orta	D2	C2 ●	A2
	Düşük	D3	B2	B1

Şekil 28. Batı Karadeniz Bölgesi Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Çalışma kapsamında yer alan tüm kentler değerlendirildiğinde Batı Karadeniz Bölgesinin orta düzeyde Pazar çekiciliğine ve dayanıklılığa sahip oldukları görülmektedir. Aşağıdaki matriste bu kentlerin Pazar çekiciliği-dayanıklılık bakımından durumları görülmektedir.

Pazar Çekiciliği

		Düşük	Orta	Yüksek	
Dayanıklılık	Yüksek	D1	C1	A1	6 (1) Göynük (2) Mudurnu (3) Ereğli
	Orta	D2	C2	A2	4 3 7 8 (4) Safranbolu (5) Amasra (6) Kastamonu
	Düşük	D3	B2	B1	2 5 1 (7) Taşköprü (8) Sinop

Şekil 29. Araştırma Kapsamındaki Kentlerin Pazar Çekiciliği-Dayanıklılık Matrisi

Şekil 29 araştırma yapılan kentlerin çoğunun matrisin A2 ve B2 kareleri içinde yer aldıklarını göstermektedir. Bu durum bu kentlerde pazar çekiciliğinin orta ve yüksek dayanıklılığın ise orta ve düşük seviyede olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kentlerin ve ülkelerin sahip olduğu kültürel miras değerleri bu kentlerin cazibe merkezi haline gelmesine neden olmakta, çok sayıda turisti bölgeye çekmektedir. Turizmin geliştiği bölgelerde bulunan kültürel miras değerleri bozulma ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Turizmin ve kültürel miras kaynaklarının sürdürülebilirliği bu kaynakların iyi yönetilmesi ile mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada turistik destinasyonların sahip olduğu turizm potansiyeli ve kaynakları ve bu alanlardaki kültürel mirasın turizmin gelişmesine bağlı olarak dayanıklılığı incelenmiştir.

Alan araştırması Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan Tarihi Kentler Birliği üyesi Göynük, Mudurnu, Karadeniz Ereğli, Safranbolu, Amasra, Kastamonu, Taşköprü ve Sinop kentlerinde 48 katılımcı (yerel yöneticiler, turizm paydaşları, sivil toplum örgütleri temsilcileri) ile yapılmıştır. Karma bir yöntemin

uygulandığı araştırmada kentlerin turizm potansiyelini ve kültürel mirasın dayanıklılıklarını belirlemek için McKercher ve du Cros'un (2012) pazar çekiciliği-dayanıklılık matrisleri kullanılmıştır. Analiz edilen tarihi kentler için, potansiyel matristeki konumları dikkate alınarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur;

- Göynük, Mudurnu, Amasra, Safranbolu kentlerinin turizm pazarının çekiciliği orta; Karadeniz Ereğli, Taşköprü, Sinop, Kastamonu kentlerinin ise yüksektir. McKercher ve du Cros'un (2012) Hong Kong'da yaptığı araştırmada da pazar çekiciliği orta seviyede bulunmuştur. Göynük'teki katılımcılar ile yapılan görüşmelerde katılımcılar kentin sahip olduğu kültürel varlıkların bilimsel, sosyal, eğitsel ve estetik açıdan yüksek öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir.

- Pazar çekiciliğinin orta olduğu kentlerde turizm sektörünü geliştirmek ve ziyaretçi sayısını artırmak isteyen yerel yöneticilerin turistik olanakları artırarak daha etkin ve farklı turizm faaliyetleri üretmeleri gerekmektedir. Araştırma kapsamındaki kentlerde turizm pazar çekiciliğinin orta olmasının nedenleri kentlere göre farklılık göstermekle birlikte en önemli eksiklik turizm sektörünün gelişmesi noktasında politikacıların desteğinin az olmasıdır. Bu bağlamda Göynük, Mudurnu ve Safranbolu kentleri politikacıların desteğini alabilmek için kentte turizme yönelik projeler üretebilirler. Ayrıca yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri kamuoyu yaratarak politikacılardan destek sağlanması konusunda çaba göstermelidirler. Amasra kenti turizm altyapısı ve kentteki olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım) bakımından zayıf olduğundan yerel yönetimlerin altyapı yatırımlarını yapmaları ya da mevcut imkânları iyileştirmeleri gerekmektedir.

- Öte yandan turizm sektörünü geliştirmek isteyen kentlerin, pazar çekiciliğini artırırken, ziyaretçi yönetimi ve kültürel miras varlıklarının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bununla ilgili programların geliştirilmesi için de çaba göstermeleri gerekmektedir.

- Birçok kentte en olumsuz faktörün “politikacı desteğinin olmaması” olduğunun altı çizildiğinden politikacıların, üst düzey yönetimin ve turizm sektörü ile ilgili karar verici mercilerde bulunan ulusal turizm kurumlarının bu kentlerdeki turizm potansiyelini dikkate almadıkları görülmektedir.

- Kültürel miras turizmi bakımından dikkate değer niteliklere sahip olan Kastamonu ve Taşköprü kentlerinde ziyaretçi sayısının beklenenden az olması buradaki pazar çekiciliğinin artırılması için yoğun bir çaba sarf edilmesi

gerektiğini göstermektedir. Şehrin tanınırlığının artırılması için yerel yöneticilerin de en çok şikâyet ettiği politik desteğin sağlanması pazar çekiciliğinin artırılmasında kilit bir rol oynamaktadır.

- Göynük, Mudurnu, Amasra kentlerinde kültürel mirasın dayanıklılığı düşüktür. Bununla birlikte; Göynük'teki katılımcılar ile yapılan görüşmelerde katılımcıların dayanıklılığı orta olarak değerlendirildikleri görülmektedir.

- Göynük ve Mudurnu kentlerinde bunun en önemli nedeni kilit paydaşların koruma kararlarına katılmamasıdır. Bu bağlamda koruma ile ilgili çalışmalarda, yapılacak olan planlarda yerel halkın ve tüm paydaşların kararlara katılması sağlanmalı, kararlar oy birliği ile alınmalıdır. Aksi takdirde, kararların uygulanması zor olmaktadır.

- Dayanıklılığın düşük olması, Göynük'ün miras değerlerinin kırılgan olduğunu, miras değerlerinin ziyaretçi etkilerine karşı hassas olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Göynük kentinde turizmin gelişme seviyesine bağlı olarak alanı koruyucu önlemlerin alınması, alan ve ziyaretçi yönetimi uygulamalarının hayata geçirilmesi zorunludur.

- Karadeniz Ereğli, Safranbolu, Taşköprü, Sinop kentlerinde miras değerlerinin dayanıklılığı orta seviyededir. Sinop'taki miras değerlerinin dayanıklılığı orta seviyede olmasına rağmen yapılan görüşmeler katılımcıların yüksek ziyaretçi sayısının kültürel miras değerlerine zarar vermeyeceğine inandıklarını göstermektedir. Sinop kentinde dayanıklılığı etkileyen en önemli konu miras değerlerinin onarım ve bakımlarının yeterince yapılmamasıdır. Bu bağlamda yerel yönetimler bu alanların bakım-onarımı için proje geliştirmeli ve ilgili kamu kurumları ya da uluslararası proje kuruluşlarından proje desteği sağlama konusunda çaba harcamalıdır.

- Batı Karadeniz Bölgesinde turizmin en gelişmiş olduğu kent olan Safranbolu McKercher ve du Cros'un (2012) değerlendirmesine göre C2 hücresinde yer almaktadır. Bu miras alanları dayanıklı olduklarından, mevcut pazarın üzerinde ziyaretçi sayısına dayanabilirler. Bununla birlikte, ziyaretçi sayısının özellikle resmi tatil günleri ve hafta sonlarında kentin taşıma kapasitesinin üzerine çıkması kültürel mirasın dayanıklılığı bakımından sorun yaratabilir.

- Araştırma kapsamındaki tüm kentler kültürel miras değerlerinin yönetimi, koruma politikalarının geliştirilmesi konularına önem vermelidirler.

- Kastamonu kentinde dayanıklılık yüksektir. McKercher ve du Cros'un (2012) değerlemesine göre A1 hücresinde yer alan Kastamonu turizm faaliyetleri için ideal bir destinasyondur. Bu yerler miras değerlerini ziyaretçilerin olumsuz etkisinden korumak için az ya da orta seviyede tedbirlere ihtiyaç duyarlar. Keza yapılan görüşmelerde turizmin kültürel mirası, yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkilemediğini göstermektedir. Yüksek ziyaretçi sayısının kentteki kültürel miras varlıklarına zarar vermesinin düşük bir ihtimal olduğu göz önünde bulundurulursa, yerel yöneticilerin düşük seviyede de olsa koruma tedbirleri almaları yerinde olur.

- Taşköprü da Kastamonu'da olduğu gibi turizm faaliyetleri açısından ideal bir destinasyondur. Ziyaretçi yoğunluğunun olmadığı kentte kültürel miras değerlerinin zarar görmesi olası değildir. Taşköprü'deki yerel yöneticilerin ve turizm paydaşlarının sahip olunan kültürel miras varlıklarının tanıtılması ve turizm endüstrisinin geliştirilmesi için etkili adımlar atmaları ve kentin bölge dışında tanınırlığını artırmaları gerekmektedir.

- Batı Karadeniz genelinde değerlendirildiğinde hemen hemen tüm kentlerde katılımcıların turizm sektörünün gelişmesini istedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcılar, bu kentlerin en önemli turistik çekicilikleri olan kültürel mirasın korunması gerektiği konusunda da bilinçlidirler. Katılımcıların ortak görüşü, kültürel değerlerin dayanıklılığının artırılması, sürdürülebilirliğin sağlanması ve böylece de kentlerin turizm pazar çekiciliklerinin yükseltilmesidir.

- Yerel yöneticiler bu çalışma kapsamında pazar çekiciliğinin yüksek olduğunu ve yüksek ziyaretçi sayısının kültürel miras değerlerini olumsuz etkilemeyeceği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Ancak matriste buldukları konum, pazar çekiciliğini artırırken kültürel varlıkların kırılganlığının da göz önünde bulundurmaları gerektiği yönündedir. Bu yüzden Sinop'ta yerel yöneticilerin Kültürel miras varlıklarının korunması için daha etkin rol alıp, koruma programlarını geliştirmeleri gerekmektedir.

- Batı Karadeniz Bölgesinde Alan Yönetim planı olan tek kent Mudurnu'dur. Alan Yönetim planlarının diğer kentler tarafından da hazırlanması ve uygulanması kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği, bu kaynaklardan uzun vadede turizm amaçlı yararlanılması bakımından önemlidir. Alan Yönetimi UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almak için başvuruda bulunan kentler için gereklidir. Dünya Miras Komitesi, Dünya Miras Listesi'ne aday olmayı planlayan tarihi alanların bu mirasın yaşatılmasının

garantisi olarak sunulacak ve kısa-orta-uzun vadelerde yapılacak detaylı çalışmaları gösteren onaylı bir yönetim planına sahip olmasını şart koşmaktadır (Ulusan, 2016).

Bu çalışma, Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan sekiz kentin turizm potansiyelinden etkin bir şekilde yararlanılması, bu kentlerde bulunan kültürel miras değerlerine, bu değerlerin korunmasına ve sürdürülebilirliğine özellikle karar verici mercilerde bulunan kişilerin (politikacılar, yerel yöneticiler, turizm planlamacıları, koruma planlarının hazırlayan kişiler, v.b.) dikkatini çekmek bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışma, turizm destinasyonlarının pazar çekiciliğini ve kültürel mirasın dayanıklılığını bir arada değerlendirmekte olup bu bakımdan Türkiye’de yapılmış ilk çalışmadır. Bu açıdan pilot bir çalışma olarak ileriki çalışmalara (yerel ya da ulusal düzeydeki) örnek olacaktır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların kültürel miras değerlerine sahip başka bölgelerde ve kentlerde yapılması, ilgili alan yazının zenginleşmesi, turizm-kültürel miras ilişkisinin öneminin ortaya konulması, kültürel miras değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından yararlı olacaktır.

Bu çalışmanın sonuçları ayrıca, miras alanları için yönetim planlarının veya yönetim politikalarının geliştirilmesi için kullanılabilir. Bu çalışma özellikle kültürel miras turizminin geliştirilmesinin amaçlandığı alanlarda planlayıcılar için yarar sağlayacaktır. Böylece miras alanların korunması ile ilgili endişeler erken bir aşamada belirlenerek, destinasyonun turizm amaçlı gelişimi ve kültürel mirasın yönetimi arasında bir denge kurulabilir.

McKercher ve du Cros’un (2012) da belirttiği gibi turizm potansiyelinin yüksek ve miras değerlerinin dayanıklı olduğu yerlerde turizmin, yönetim hedeflerinin belirlenmesinde baskın bir rol oynaması uygun olur. Ancak miras değerinin kırılğan olduğu alanlarda kültürel miras yönetiminin hâkim olması gereklidir.

Miras değerlerinin korunması için kültürel ve doğal alanların korunmasına yönelik bir tehdit olarak algılanan turistlerin eğitilmesi ve ziyaretçi yönetimi de önem taşımaktadır. Ziyaretçi yönetimi, turistlerin halihazırda ve gelecekte iyi korunmuş miras alanlarında farklı deneyimler yaşamalarına olanak sağlamaktadır. Bu durumda ziyaretçi yönetimi, ziyaretçi akışını yönetmek veya hatta miras alanlarına erişimi belirli bir zamanda belirli sayıda kişiyle sınırlamak anlamına gelebilir.

KAYNAKÇA

- Afrodiasias Antik Kenti Alan Yönetim Planı (2014). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/57314.aphrodisias-alan-yonetimplanipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 01.03.2022
- Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2012). Bartın ili turizm eylem planı <https://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/BartYn-Yli-Turizm-Eylem-Plan-11.02.2015.10.38.01.pdf>
- Bartın Valiliği (2022). Amasra-Kültür Turizm. <http://www.bartın.gov.tr/amasra-kultur-turizm1>. Erişim tarihi: 15.04.2022.
- Bogenç, Ç. (2016). Dünya mirası Safranbolu alan yönetim planının geliştirilmesine yönelik bir çalışma. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı. Bartın.
- Bolu Ticaret ve Sanayi Odası (2023). https://www.bolutso.org.tr/dacegug/2023/05/genel_bilgiler.pdf
- Boniface, P., Fowler, P.J. (1993). Heritage and tourism in 'the global village', Routledge, London.
- Bucurescu, I. (2014). Managing tourism and cultural heritage in historic towns: examples from Romania. *Journal of Heritage Tourism*, 10(3), 248–262. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2014.968162>
- Cantürk, M. (2022). 28 Ağustos 2022 tarihinde Mehmet Cantürk ile yapılan görüşme
- Carter, B. ve Grimwade, G. (1997). Balancing use and preservation in cultural heritage management. *International Journal of Heritage Studies*, 3(1), 45–53.
- Creswell, J. W. (2003). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J.W. (2006). Understanding mixed methods research, (Chapter 1). Available at: http://www.sagepub.com/upm-data/10981_Chapter_1.pdf.
- Dağıstan Özdemir, M. Z. (2005). Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış. TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 35(1), 20-26.
- Du Cros, H. (2001). A new model to assist in planning for sustainable cultural heritage tourism. *International Journal of Tourism Research*, 3, 165-170.
- Göynük Belediyesi (2022). Göynük Konaklama Tesisi İstatistikleri
- Gürpınar, E. (2001). Kültür ve tabiat varlıklarını koruma üzerine. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 23-24.
- Hribar, M. Š., Bole, D. ve Pipan, P. (2015). Sustainable heritage management: Social, economic and other potentials of culture in local development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 188, 103–110.
- ICOMOS (2002). International Cultural Tourism Charter. Principles and Guidelines for Managing Tourism at Places of Cultural and Heritage Significance. International Council on Monuments and Sites. ICOMOS International Cultural Tourism Committee.
- ICOMOS (2022). Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi. <http://www.icomos.org.tr/>. Erişim tarihi: 28.05.2022.
- İbret, Ü., Aydınöz, D. ve Uğurlu, M. (2015). Kastamonu şehrinde kültür ve inanç turizmi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (32), 239-269. DOI: 10.14781/mcd.00582.
- Johnson, R. B., ve Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7): 14-26.
- Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). <https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-171389/oteller-ve-seyahat-acenteleri.html>. Erişim tarihi: 15.04.2022.

- Koçan, N. (2011). Mudurnu (Bolu) Kentsel sit alanı üzerine bir araştırma. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 11 (1), 44-51. <https://dergipark.org.tr/pub/kastorman/issue/17236/180071>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2022). Mudurnu. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-138544/mudurnu-tarihi-ahi-kenti-unesco-dunya-miras-gecici-listesinde.html>. Erişim tarihi: 12.02.2022.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2022). <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-211090/yillik-il-ilce-konaklama-istatistikleri.html>. Erişim tarihi: 12.02.2022.
- McKercher, B., Ho, P. S. Y. and Cros, H. D. (2012). Relationship between tourism and cultural heritage management: Evidence from Hong Kong. *Tourism Management*, 26(4), 539-548.
- Meydan Uygur, S., Baykan, E. (2007). Kültür turizmi ve turizmin kültürel varlıklar üzerindeki etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 30-49.
- Millar, S. (1989). Heritage management for heritage tourism. *Tourism Management*, 10(1), 9-14.
- Mudurnu Belediyesi (2022). <https://mudurnu.bel.tr/mudurnu/mudurnu-tarihi>. Erişim tarihi: 12.03.2022.
- Safranbolu Turizm Danışma Bürosu (2022). Turizm İstatistikleri
- Sandıkçı, M. ve Albayrak, A. N. (2020). Yavaş Şehir (Cittaslow) ağına katılımın destinasyona etkileri: Göynük örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3): 1707-1726.
- Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). <https://sinop.ktb.gov.tr/Eklenti/90780,belediye-belgeli-tesislerpdf.pdf?0>. Erişim tarihi: 13.03.2022
- Sinop Valiliği (2022). Turizm. <http://www.sinop.gov.tr/turizm>. Erişim tarihi: 13.03.2022.
- Statista (2021). Number of international tourist arrivals in the Italian municipality of Venice from 2011 to 2021. <https://www.statista.com/statistics/732572/international-tourist-arrivals-in-venice-italy/>
- Tarihi Kentler Birliği (2022). <https://www.tarihikentlerbirligi.org/hakkimizda/tarihce/>. Erişim tarihi: 10.04.2022
- Türker, N. (2022). Safranbolu’da turizmin gelişimi ve turizm sorunsalı. İ. Canbulat içinde, Safranbolu Çarşısı’na Bir Küçük Anadolu Şehrinin Sosyo Ekonomisi. s.592-609 İstanbul.
- Türker, N. ve Yaşar, Z. (2019). Batı Karadeniz bölümü antik kentlerinin kültürel miras turizmi açısından değerlendirilmesi, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1),1-27.
- Uluslan, E. (2016). Türkiye’de Kültürel miras alanlarında yönetim planlaması deneyimi. *İdealkent*, 7(19), 372 – 401. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/465203>
- UNESCO (2021). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme. <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177>. Erişim tarihi:13.11.2021
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (2024). UNESCO Dünya Mirası Listesi. <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>.
- Üstün Demirkaya, F. ve Tuluk, Ö. İ. (2012). Eflatun’un “Kurbağa”sı Sinope’den Sinop’a: kaynaklara göre Sinop kentinin fiziksel gelişimi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 29(1), 45-68. file:///C:/Users/user/Downloads/ODT.pdf
- Verim, E. (2015). Amasra’da Osmanlı Dönemi’nde kiliseden çevrilmiş bir mabet: Fatih Camii. *Journal of Ottoman Legacy Studies*, 2(4), 58-74.
- Yaman, Z. (2003). Kastamonu 20003 Turizm Envanteri Gezi Rehberi, Kastamonu.
- Yıldız, Ş. Ö. ve Özşüner, A. (2020), Bolu Göynük’te Türk devri mimarisi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 342-377
- Yılmaz, C. (2009). Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 1-15.
- Zonguldak Valiliği, (2022). Zonguldak konaklama tesis sayısı. <http://www.zonguldak.gov.tr/konaklama>. Erişim tarihi: 12.03.2022.

Ek 1: Anket Formu

**TARİHÎ KENTLERDE TURİZM VE KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ:
BATI KARADENİZ ÖRNEĞİ ARAŞTIRMA SORULARI**

Lütfen aşağıdaki tabloda uygun bulduğunuz seçeneği işaretleyiniz.

		Yok	Çok düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok yüksek	Olağanüstü
TURİZM								
A. PAZARIN ÇEKİCİLİĞİ								
1	Ortam ve çevresel özellikler							
2	Bölge dışında tanınırlığı							
3	Ulusal simge veya sembol olması							
4	"İyi bir hikayesi var"							
5	Yakındaki diğer destinasyonlardan (cazibe merkezlerinden) ayırt edici özellikleri var.							
6	Özel ihtiyaçlara ve ilgilere hitap eder (örneğin, hac mekânı, festivaller, spor aktiviteleri vb.)							
7	Alandaki ya da destinasyondaki diğer turizm ürünlerini tamamlar							
8	Bölgede turizm faaliyeti yaratır							
9	Kültür ve miras değerleri bulunmaktadır.							
10	Politikacılar tarafından desteklenir.							
B. İHTİYAÇLAR-TURİZM ALTYAPISI								
11	Kolay ulaşım olanakları							
12	Destinasyondaki çekiciliklere ulaşım.							
13	Diğer tarihi çekiciliklere yakınlık							
14	Olanaklar (tuvaletler, park yerleri, yollar, yiyecek ve içecekler, bilgiye ulaşım)							

		Yok	Çok düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok yüksek	Olağanüstü
KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ								
A. KÜLTÜREL ÖNEMİ								
1	Tarihsel değer							
2	Estetik değer (mimari değerler)							
3	Eğitsel değer							
4	Sosyal değer							
5	Bilimsel değer							
6	Nadir bulunur (yerel, bölgesel, ulusal)							
7	Temsil Etme (yerel, bölgesel, ulusal)							
B. SAĞLAMLIK								
8	Onarım Durumu							
9	Kültürel varlıkların kırılganlığı							
10	Yürürlükte olan yönetim planı veya koruma politikası							
11	Düzenli izleme (control) ve bakım							
12	Kilit paydaşların katılımı ve paydaşlara danışma							
13	Yüksek ziyaretçi sayısının kültürel varlıkları olumsuz etkileme potansiyeli							
14	Yüksek ziyaretçi sayısının yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.							
15	Değişikliklerin (turistik ürün geliştirme bir parçası olarak) kültürel miras değerlerini olumsuz etkileme potansiyeli.							
16	Değişikliklerin (turistik ürün geliştirme bir parçası olarak) yerel halkın yaşam tarzını ve kültürel geleneklerini olumsuz etkileme potansiyeli.							

DEMOGRAFİK BİLGİLER

Yaşadığınız Şehir:	.....
Cinsiyetiniz:	.....
Yaşınız:	.....
Eğitim durumunuz:	.....
Göreviniz/yaptığınız iş:	.....
Kaç yıldır bu şehirde ikamet ediyorsunuz?	.....

Falın Kozmolojik Açıdan Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi

Rümeysa Yıldırım

Özet

Her toplum, kendine özgü örf, adet, gelenek ve göreneklere dayalı bir kültüre sahiptir. Bu kültürel unsurlar hem maddi hem de sözlü kültürde kendini gösterir. Bu öğeler, geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü oluşturur ve bu nedenle kültürel miras olarak kabul edilir. Bu çalışmada, eski toplumlarda ve özellikle eski Türk şamanik inanç sisteminde görülen fal kültürü kozmolojik açıdan ele alınacak ve kültürel miras bağlamında incelenecektir.

Eski Türklerde kozmoloji, hem sözlü hem de yazılı kaynaklarda yer alır. Eski Türk kozmolojisi, Şamanizm'den etkilenmiş olup, doğa olayları, yıldızlar, ay ve güneş kutsal kabul edilmiştir. Evren, üç katmana ayrılmıştır: Tanrıların yaşadığı gökyüzü, insanların bulunduğu yeryüzü ve ölülerin diyarı olan yeraltı. Bu inanç sistemine göre, insanların doğayla uyum içinde yaşama ve geleceği anlama çabası, çeşitli ritüellerle desteklenmiştir.

Fal, eski Türk inanç sisteminde önemli bir kültürel unsur olup, Şamanizme dayanmaktadır. Günümüzde de devam eden fal uygulamaları, bu eski inançların bir yansıması olarak görülür. Yıldız, su, hayvan, kum, taş ve ateş falları gibi farklı fal türleri, gök cisimlerinin hareketleri ve doğadaki işaretlerin yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Bu fallar, hem anlık kararlar almak hem de geleceği öngörmek amacıyla kullanılmıştır.

Modern toplumlarda fal, genellikle eğlencelik bir sosyal aktivite olarak kabul edilse de, kozmolojik anlamlar halkın kolektif bilinçaltında yaşamaya devam eder. Bu uygulamalar, kültürel mirasın bir parçası olarak görülürken, geçmişle olan bağı güçlendirir ve günümüzde de kozmoloji ile bağlantılı inançların sürdüğünü gösterir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kozmoloji, Fal Kültürü.

An Examination of Fortune-Telling from a Cosmological Perspective in the Context of Cultural Heritage

Abstract

Every society has its own unique set of customs, traditions, and rituals, which form its cultural identity. These cultural elements are reflected in both material and oral culture, acting as a bridge between the past, present, and future, and are therefore regarded as part of cultural heritage. This study will examine the divination practices observed in ancient societies, particularly in the old Turkic shamanic belief system, from a cosmological perspective and within the framework of cultural heritage.

In ancient Turkic culture, cosmology is emphasized in both oral and written sources. Ancient Turkic cosmology was shaped by a worldview influenced by Shamanism, where natural phenomena, stars, the moon, and the sun were considered sacred. The universe was believed to be divided into three layers: the sky where the gods resided, the earth where humans lived, and the underworld, the realm of the dead. With this cosmological belief system, understanding the future and maintaining harmony with nature were seen as primary goals, leading to various rituals.

Divination, as a part of the ancient Turkic belief system, is considered an important cultural element rooted in Shamanism. Even in modern times, divination practices continue, seen as a remnant of these ancient beliefs. Different types of divination, such as star divination, water divination, animal divination, sand divination, stone divination, and fire divination, emerged by interpreting the movements of celestial bodies and signs in nature. These practices were used to make immediate decisions and predict the future.

In modern society, divination is generally regarded as a form of entertainment in social interactions. However, the cosmological meanings behind these practices persist in the collective subconscious, and they are viewed as a sustainable element of cultural heritage. Additionally, these traditional practices help individuals maintain a connection with the past, demonstrating that cosmological beliefs still influence modern thought and technology.

Keywords: Cultural Heritage, Cosmology, Divination Culture.

Giriş

Fal ve kozmoloji arasındaki ilişki, insanlığın en eski olabileceği noktadan itibaren evrene dair anlam arayışında ortaya çıkan bir olgu olarak düşünülmektedir. Kozmos, düzenli bir yapıyı ve bilinmeyen genişliği temsil ederken, fal ise bu düzen içinde gerçekleşecek geleceği öngörme, bilinmeyen anlamlandırma ve yaşamlara yön verme arayışlarının bir sonucu olarak kabul edilmektedir (Eliade, 2017). İnsanlar, gökyüzündeki yıldızların hareketlerinden doğa olaylarına, hayvan davranışlarından sembolik dizilimlerine kadar birçok unsuru gözlemleyerek evrenin mesajlarını yorumlama çabası içine dâhil edildiği görülmektedir (Eliade, 2017). Bu durum, fal uygulamalarının yalnızca bireysel bir merak değil, aynı zamanda kozmosa yönelik bir anlamlandırma çabası olarak şekillendiğini göstermektedir.

Kozmos, düzen ve kaos kavramlarının bir arada bulunduğu bir yapı olarak insanlara evren hakkında bilgiler sunduğu görülmektedir (Nişanyan, 2022). Bu bilgiler ilk zamanlar gündelik pratik bilgiler olarak karışmaktadır. Yıldızların, gezegenlerin ve diğer gök cisimlerinin hareketlerini gözlemleyerek geleceği öngörme sanatı olan astroloji, bu ilişkinin somut örneklerinden biridir (Eliade, 2017). Benzer şekilde, tarot kartları ve kahve falı gibi sembolizm temelli pratikler de bireyin yaşadığı durumları kozmik bir düzenleme olarak ifade edilmektedir (Yıldırım, 2022). Bu ritüellerde kullanılan semboller, insanın evrendeki doğal olayları ve yaşamlarını anlamlandırmasına yardımcı olur ve günlük inançlarına da katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla fal, yaşanan evrenle kurulmuş bağ hem somut hem de soyut düzeyde ifade eden bir araç olarak ortaya çıkan ve hemen hemen tüm toplumların temelinde var olan kültürel miras ögesi olarak ele alınmaktadır.

Fal ve kozmos ilişkisi, yalnızca bireyin ve toplumun ruhsal ihtiyaçlarını karşılamayla sınırlı olmasıyla beraber aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağların güçlenmesine de katkı sağlamaktadır. Farklı kültürlerde ortaya çıkan fal ritüelleri, toplumların evrene dair ortak algılarını ve bu algıları ifade etme biçimlerini yansıtmaktadır. Göçebe topluluklardan medeniyetlere kadar pek çok kültür, tarih boyunca evrendeki düzen anlaşılmış ve bu düzenin bireysel ve toplumsal yaşamın üzerinde mevcut olduğu ifade edilmektedir (Eliade, 2017). Bu şekilde, fal pratikleri yalnızca bireysel bir eğilim değil, aynı zamanda insanlığın kozmosa yönelik ortak oluşumlarının bir parçası olarak görülmektedir.

Fal, tarih boyunca farklı kültürlerde yaşanabilecek bilinmeyene duyulan merak ve yaşamlara yön verme niyetini karşılayan bir gelenek olarak kültürel miraslar içinde önemli bir yere sahip olmuştur (Türk Dil Kurumu, 2021). Antik

uygarlıklardan modern toplumlara kadar uzanan bu pratikler, toplumların kozmosa günlük inanç ortaklarını ve anlam arayışlarını yansıtarak bir kültürel hafıza oluşturmaktadır (Eliade, 2015). Kâhinlerin; tarot kartlarına, kahve falından astrolojiye kadar uzanan çeşitlilikle fal, bireysel rehberliğin dağılımları genel olarak toplumların kolektif değerleri ve sürekliliklerini simgelemiştir. Bu geleneklerin günümüzde varlığını sürdürmesi, falın tarih boyunca mirasın korunmasında ve aktarılmasında rol alan güçlü rolün ortaya çıktığını göstermektedir.

Fal, insanlığın en eski pratiklerinden biri olarak evrenle kurduğu ilişkide önemli bir anlam aracı olarak görülmektedir. Bu araştırma, falı kozmolojik açıdan nasıl şekillendiğini ve bu pratiklerin kültürel mirasların içindeki yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. İnsanlığın bilinmeyen merakı ve anlam arayışı, farklı kültürlerde çeşitli fal türleriyle ifade edilmiştir. Kahve falından astrolojiye, tarot kartlarından doğa gözlemlerine kadar geniş bir yelpazede yer alan bu ritüeller, kozmik düzenin insan yaşamına yansımalarını vurgulamaktadır.

Türklerde Kozmoloji ve Fal İlişkisi

Türklerde kozmoloji ile fal arasındaki ilişki, evrenin yorumlanması üzerinden açıklanabilir. Göçebe yaşam tarzını benimseyen Türkler, kozmolojiye dayalı olarak kendilerine özgü bir evren tasarımı geliştirmişlerdir. Bu tasarım ve birikimlerini sonraki nesillere aktarabilmek için belirli ritüeller, başka bir ifadeyle pratikler oluşturmuşlardır. Bu pratiklerin önemli bir parçası olarak fal da bu süreçte yer bulmuştur.

Türklerde evren tasarımı, yalnızca mitolojik anlatımlar ve destanlarla özetlenmiş olup, aynı zamanda kozmolojik düşüncelerle derinlemesine kullanılmaktadır. Yarım gök kubbe şeklinde tasvir edilen evren; yeryüzü, yer altı ve gökyüzü olmak üzere üç katmandan oluşurken; Doğu, Batı, Kuzey ve Güney boyutlarının kozmik düzenin sağlanmasında temel unsur olarak görülmektedir (Harva, 2014). Bu dört yön dünyanın kutsallığı onlardan birine kanlı kurban sunma ritüelleriyle ifade edilmektedir.

Alman Türkolog W. Radloff'un derlediği Altay Yaratılış Mitinde, başlangıçta gökyüzü ve suyun var olduğu, ardından yeryüzünün ve dokuz dallı bir ağacın ortaya çıktığı anlatılmaktadır (Radloff, 1976). Bu yaratılış miti, insanoğlunun göksel ve katman katmanları arasındaki değerleri vurgularken bir yandan da kutsallaştırmışlardır. Bu ifadeyle beraber Türklerdeki ilk kozmolojik düşüncenin ne olduğuna dair bilgiler görülmektedir.

Orhun Abidelerinin Kül Tigin Anıtı'nda yer alan "Üste gök mavisi, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu yaratılmış." ifadesine göre (Ergin, 2013), Türk kozmolojisinin gerçekleştirilebilirken, aynı zamanda bu düzenin

insan yaşamına olan etkisine işaret eder. Bir başka ifadeyle bu katmanlar, yalnızca fiziksel dünyayı değil, aynı zamanda metafizik ve manevi gerçeklikleri de ifade etmektedir. Fal ise bu kozmolojik katmanlar arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bir araçtır. Bu bağlamda, Türklerde kozmoloji, yalnızca bir evren tasarımı değil, aynı zamanda insan ve doğa ilişkilerini etkileyerek ritüellere dönüştürdükleri görülmektedir. Bu bağlamda kozmolojik düzen Şamanik inanç sistemleri aracılığıyla ritüeller olarak günlük hayata yansımış, doğaüstü güçlerle iletişim kurmanın bir yolu olarak vurgulanmaktadır.

Türklerde fal, kozmolojik inançlarla iç içe geçmiş bir yapıya sahip olup, evrenin anlamını çözmeye çabasının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu uygulama, yalnızca geleceği öngörme amacı taşımakla kalmamış, aynı zamanda evrensel düzeni kavrama ve bireyin bu düzenle uyum içinde yaşama ihtiyacını da karşılamıştır (Kafesoğlu, 2001). Eski Türklerde uygulanan fal ritüelleri, evrenin döngüsellerini ve kozmolojik düzenin insan yaşamındaki yansımalarını anlamlandırmak adına önemli bir aracı temsil etmektedir.

Türklerde fal, genellikle doğadaki işaretlerin, rüzgarın yönünün, yıldızların dizilişinin, hayvanların hareketlerinin ya da su, ateş, yıldız gibi günlük nesnelerin yorumlanması üzerinden oluşturulmuştur (Duvarcı, 1993). Bu işaretler, evrenin düzenine dair bir bilgi taşıdığı düşünülen semboller olarak görülmüştür. Örneğin, yıldızların hareketleri ya da belirli bir hayvanın davranışları, bireyin ya da toplumun gelecekteki kaderine dair ipuçları olarak kabul edilmiştir. (Bayat, 2007).

Türk kozmolojisinde evrenin döngüsel bir yapıya sahip olduğu inancı, fal ritüellerine de yansımıştır. Gök kubbede gözlemlenen hareketler ve doğanın döngüsel işleyişi, insan hayatının da benzer bir ritmik düzene sahip olduğuna işaret ettiği vurgulanmaktadır. Bu anlayış, fal aracılığıyla bireylere kaderlerinin döngüsel doğasını keşfetme imkânı sunmaktadır. Örneğin, eski Türklerde kullanılan “kum falı” ya da “suya bakma” gibi yöntemler, zamanın ve olayların döngüsel olarak tekrar ettiği görülmektedir (Kafesoğlu, 2001).

Fal ritüelleri, bireyin doğayla ve evrenle kurduğu manevi bağın güçlendirilmesine katkıda bulunmuş, aynı zamanda toplumsal düzeyde kimlik inşasına da hizmet etmiştir. Örneğin, gök kubbenin hareketlerinden ilham alınarak gerçekleştirilen fal uygulamaları, insan hayatındaki döngüsel olayları yorumlama fırsatı sunmuş ve böylece kozmolojik inançların gündelik hayata yansımalarını sağlamıştır (Eliade, 2015). Türk fal kültürü, bu özellikleriyle yalnızca bir kehanet yöntemi değil, aynı zamanda insanın evrensel düzenle bağlantısını derinleştiren bir ritüel biçimi olarak görülmektedir.

Türklerde Yıldız Falı

İslamiyet öncesi Türk toplumları, kozmolojik düşünce sistemlerini gökyüzüne dayandırarak şekillendirmiştir. Bu kültürde yıldızların hareketleri ve konumları, evrenin düzeni hakkında bilgi veren önemli unsurlar olarak kabul edilmiştir. Türklerde yıldız falı, sadece bir kehanet aracı olmayıp, kozmik düzenle birey arasında bir köprü işlevi görmektedir (Roux, 1999).

Yıldız falı, yıldızların belirli bir zaman dilimindeki dizilimlerinin ve hareketlerinin yorumlanmasına dayanır. Bu ritüeller, toplumun liderleri veya özel olarak eğitilmiş şamanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Şamanlar, Tengri'nin ve diğer kutsal varlıkların mesajlarını yorumlayarak hem bireyler hem de topluluk için rehberlik sağlamıştır (Başkurt, 2010).

Türk tarihinde güneş, ay ve yıldızlara dayalı inançlar, Gök Tanrı inancıyla doğrudan bağlantılıdır (İnan, 2017). Kamların davul yüzeylerinde güneş, ay ve yıldız motiflerine yer, bu göksel unsurların mitolojik ve ritüel anlamında önemli bir yer aldığını gösterir. Türklerde yıldız falının kullanımı; gökyüzündeki her bir yıldızın ve takımyıldızın, bireylerin hayat döngüsü ve toplumsal olaylar üzerindeki etkisi olduklarına inanılmıştır (Eliade, 2015). Türk mitolojisinde, yıldızlar ve yıldız kümeleri üzerinde anlam yüklü olanların sayısı oldukça fazladır. Yıldızlara genellikle hayvan ya da insan isimleri verilmiştir. Mitolojik açıdan yıldız kültürleri aynı zamanda aile ocaklarının koruyucu ruhları olarak kabul edilmektedir. Türk mitolojik sistemi, Temir Kazık, Don Yıldızı, Çolpan-Çoban Yıldızı, Büyükkayı Yıldızı, Ülker, Kervan Kıran Yıldızı ve Samanyolu gibi yıldızların bilinen örnekleri arasında yer almaktadır (Bayat, 2007).

Eski Türk inanç sistemi önemli bir yere sahip olan yıldızlar ve özellikleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir: "Üç Arkar" yıldız kümesi, aslında yedi yıldızdan oluşan bir yapıdır ve Türkçede "üç arkar" ya da "üç koç" olarak adlandırılır. Bu yıldız kümesinin, av ve avcılar arasındaki mesafeyi simgelediği ifade edilmektedir (Bayat, 2007).

"Ülker" yıldızı, Türk ve Moğol inanç sistemlerinde altı yıldızdan oluşan bir yapıya sahiptir. Bu altı yıldız, Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın altı evliliğini sembolize etmektedir. Eski Yakut, Tunguz ve Buryat Şamanist inançlarına göre ise "Ülker" iki farklı şekilde ifade edilmektedir. İlk olarak, yılan şeklinde düşünülerek aşırı sıcaklık ve soğukluğu ifade ettiği; ikinci olarak ise büyük bir şamanı simgelediği kabul edilir. Ayrıca, fal anlamına gelen "ırk" kelimesi de "Ülker" ile bağlantılı olduğu, bu yıldızın astral kültürle oluşturulduğu bir sembol olduğuna işaret etmektedir (Bayat, 2007). Bu inançlar, gökyüzünün ve yıldızların mistik ve kültürel varlıkları ortaya çıkar, Türk ve Orta Asya toplumlarının kozmolojik incelemeleri yansıtılır.

Küçükayı takımının yıldızları, dört tekerlekli bir arabanın çekilerek iki kez bisikletle donatılmasıyla gerçekleşti. “Karakuş” ya da diğer adıyla “Ülgü” takımıyıldızı, Divan-ı Lügati't Türk eserinde terazi burcu olarak geçer. Osmanlı dönemi metinlerinde ise bu takımıyıldız “beş kardeş” şeklinde bilinir ve fal açma ritüellerinde önemli bir yere sahiptir (Bayat, 2007).“Temir Kazık” ismiyle de anılan “Kutup Yıldızı”, dünyanın merkezini simgeler ve gökyüzünün kapısı ya da Tanrı'nın kapısı olarak nitelendirilir (Bayat, 2007). Türk mitolojisinde yer alan bir diğer yıldız ise bilgelik ile özdeşleşmiş olan “Çoban Yıldızı”dır. Çoban Yıldızı'nın varlığı, kervanların yola uygunluğu ya da savaşların başladığını işaret eder. Aynı zamanda şamanların rehberi ve yol göstericisidir.

Kısacası İslamiyet öncesindeki Türk tarihinde yıldız falı, evrenin manevi parçalarının parçaları ve bireysel ile kozmik düzen arasında yer alan yönetim aracı olarak büyük bir önem veriliyor. Bu pratikler, kozmolojik inançların gökyüzü olaylarıyla nasıl iç içe geçtiğini ve toplumsal yaşamdaki yerinin gözlerin önüne serildiğini anlatılmaktadır. Yıldız falı, yalnızca bir kehanet tekniği değil, aynı zamanda evrensel düzeni anlamlandıran bir kültürel miras olarak açıklanmaktadır (İnan, 2017).

Yıldızname

Yıldıznameler, tarih boyunca çeşitli kültürler arasında bilgi ve inanç aktarımının bir aracı olmuştur. Türklerde yıldızname; Türk- İslam sentezi döneminde oluşturulan ve eski Türk inanç sistemine indirgenen yıldız falıyla oluşturulan kültürel bir mirastır. Etimolojik olarak “Yıldızname” terimi, "yıldız" ve "name" kelimelerinden türetilmiş olup bununla beraber yıldızların anlamı, yerleri ve hareketlerinin, insan hayatı ve toplumsal olaylarla ilişkileri incelenen metinleri ifade etmektedir (Çelebi, Yıldızname, 2022).

Osmanlılar döneminde yıldızname, resmi bir disiplin olarak kabul edilmiş ve pek çok önemli astronom ve astrolog tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmalar, gökyüzü haritalarının çizilmesi, gezegenlerin hareketlerinin gösterilmesi ve bu bilgilerin günlük hayatla ilişkilendirilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir (Çelebi, Yıldızname, 2022).

Osmanlı sarayında yıldızname uygulamaları, padişahlar ve üst düzey devlet adamları tarafından sıklıkla kullanıldığı ifade edilmektedir. Osmanlı'da, Kadızâde Rumi gibi önemli astronomlar ve astrologlar, gökyüzünü inceleyerek yıldızname ile ilgili eserler kaleme alınmış ve bu alandaki bilgiler sistemleştirilmiştir (Yılmaz, 2008). Bu uygulamalar, bir sefer öncesinde, yeni bir yılın başında veya önemli parçalardan alınmadan önce yapılmış ve geleceğe yönelik alınacak önlemler için bilgi sağlamıştır. Bu dönemde yıldızname ile ilgili bilgiler, genellikle ulema ve astronomlar tarafından derlenmiş ve yazılı kaynaklara aktarılmaktadır. Osmanlı astronomi bilgileri, gök cisimlerinin

hareketlerini gözlemleyerek takvimler oluşturmuş ve bu takvimler, yıldızname ile oluşturulmuş öngörülerde bulunmak için kullanıldığı ifade edilmektedir (Çelebi, Yıldızname, 2022).

İslam Ansiklopedisi, Yıldızname maddesinden alınan bilgiler doğrultusunda yıldıznamenin uygulanışı şöyledir: Kişinin doğum günü ve saati, burcun yer aldığı ayla bağlantılı olarak tablolar halinde belirlenmektedir. Doğum saatine göre yapılan bu hesaplamalar sonucu "yükselen burç" tespit edilmektedir. Gök haritası, iki burca bölünmüş ve her insanın doğumu, bu burçlardan birinin etkisine tekabül etmektedir; buna "öz burç" adı verilmektedir. Doğumun anında değişebilen burç ise "yükselen burç" olarak adlandırılmaktadır. Yıldıznamelerde, kişinin karakterinin öz burcu ve yükselen burcunun bilgilerinin şekillendiği ileri sürülmektedir. Geleneksel anlayışa göre, haftanın yedi günü güneş, ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn'ün etkisi altındadır; haftanın her günü, bereketli doğumuyla başlayan birinci saatle ilişkilendirilmektedir. Burçlar, toprak, su, hava ve ateşin parçalara ayrılması ve bir kişinin burcu, doğumun anlık bu unsurlardan hangisinin etkisinde olduğuna göre belirlenmektedir (Çelebi, Yıldızname, 2022).

Sonuç olarak, Türklerde yıldızname uygulamaları, hem eski inanç sistemlerinin hem de İslam sonrasındaki yaygın inanışların bir parçasıdır. Bu uygulamalar, Türk kültürünün gökyüzüne olan ilgisini ve insanın doğası ile olan ilişkilerini vurgulamaktadır.

Modern Dünyada Fal ve Kozmoloji

Yıldız falı, modern astrolojinin doğum haritaları ya da astrolojik fal olarak ifade edilmektedir. Astrolojik fal, kişinin doğum tarihi ve yeri gibi bilgileriyle gezegenlerinin dizisinin kişinin üzerindeki etkilerini değerlendiren bir uygulama olarak açıklanmaktadır. Astrolojik falın hukuki ve doğal fal gibi alt kategorilere sınıflandırılmaktadır. Kozmolojik unsurlar, yalnızca doğum haritalarında değil, aynı zamanda kart falları gibi diğer fal çeşitlerinde de önemli bir yer tutmaktadır (Yıldırım, 2022). Bu durum, kozmolojik sembollerin farklı kültürel bağlamlarda yaygın biçimde kullanılması ve bu öğelerin zaman içerisinde yeniden yorumlanarak nesilden nesile aktarılmasını sağlamaktadır.

Kültürel öğeler, tarihsel süreç yapısal ve içerik bakımından değişim geçirerek farklı adlarla anılmış ve farklı işlevler üstlenmiştir. Örneğin, sözlü kültüre dayalı yıldız falı, geleneksel toplumlarda daha çok kolektif bir amaca hizmet ederken, yazının icadıyla birlikte yıldıznameye dönüşmüş ve bireysel odaklı bir uygulama biçimi oluşmuştur. Teknolojik ilerleme ve modernleşme süreciyle birlikte astroloji falı ya da doğum haritası, hem bireysel hem de kolektif anlamda kültürel bir miras öğesi olarak yeniden şekillenmiştir. Başka bir ifadeyle bu tür geleneksel uygulamalar, geçmişin kozmolojik inanışlarının çağına göre sürekli olarak yenilendiğini ve sürdürüldüğü görülmektedir.

Yıldız Falını Kültürel Miras ve Kozmoloji Açısından Değerlendirilmesi

Yıldız falı, kozmolojik ve kültürel miras bakış açısıyla beraber evrenin düzenine ve insanın yaşamına etkisine inanılan yıldızlar, tarih boyunca farklı toplumlar için yaşamış birer sembol oluşturmaktadırlar. Yıldız falı, bu kozmolojik inançları somut bir şekilde insan yaşamıyla bütünleşmiştir. Yıldızların konumları, hareketleri ve doğaları ayrıntıları ile ilişkilendirilerek, kişisel olasılıkları vurgular. Aslında bir bakıma gözlem ve deneyimlerle ön görüde bulunma olarak açıklanmaktadır (İnan, 2017).

Yıldız falı antik uygarlıklarda, özellikle Mezopotamya ve Yunan'da astroloji ve yıldız falı önemli bir yer tutmuş; Falcılar, yıldızların konumlarından alınan işaretlerle toplumsal kararları almışlardır. Yıldız falı, sadece bireysel kaderin değil, toplumların geleceği hakkında kolektif kararlar almak için kullanıldığı bilinmektedir (Campion, 2009).

Yıldız falının bir kültürel miras olarak değeri, sadece kültürel boyutta değil, aynı zamanda kültürel olaylarda da görülmektedir. Yıldızlar, insanlığın kozmolojik olarak kutsal kabul edilen, farklı kültürlerde benzer kozmolojik temalarla ilişkilendirilen ve ritüellerde kullanılan bir öge olarak görülmektedir (Waerden, 1994). Bu ritüellerde kullanılan yıldız ögesi, nesilden nesile aktarılan bir bilgi ve inanış olarak görülmektedir. Yıldız falı, bir toplumun kozmik algısını, toplumsal kimliğini, mitolojisini ve dünyayı temsil eden simgeler olarak görülmektedir. Bu kapsamda, fal, halkın evrenle olan bağımlı kültürel bir miras olarak taşımaktadır.

Sonuç olarak, yıldız falı, kozmolojik inanışların ve toplumsal dönüşümlerin taşıyıcısı olarak önemli bir yapıya sahiptir. Tarih boyunca insanların, yıldızların ve göksel olayların hareketlerini gözlemleyerek kültürel kimliklerinin bir parçası haline getirmişlerdir. Yıldız falı, kültürel sürekliliği destekleyen bir miras unsuru olarak, insanlığın evren algısını yeniden anlamlandırmasına olanak tanımaktadır. Bir bakıma bu uygulamalar, geleneksel kozmolojik uygulamalarla modern düşüncüyü birleştiren bir araç olarak kullanılmaktadır (Campion, 2009).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, eski Türklerin kültürlerinde mevcut olan yıldız falını kozmolojik açıdan kültürel mirasla nasıl şekillendiğini ve tarihsel süreçte nasıl geliştiğini incelenmiştir. Fal, yalnızca bireysel bir rehberlik aracı olarak değil, aynı zamanda toplumların kozmolojik inançlarını, dünyayı anlama çabalarını ve kültürel değerlerinin bir ifadesi olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bu şekilde,

falın hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki anlamı, onun kültürel bir miras ögesi olarak güçlendirilmesini pekiştirmektedir.

Kültürel miras açısından fal, toplumsal hafızanın bir parçası olarak nesiller arası bir bağ kurmaktadır. Geçmişteki sürecin aktarılan fal pratikleri, toplumların kozmolojik anlayışlarının ve değerlerinin zaman içinde nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünün ortaya çıktığını göstermektedir. Yıldızların ve gezegenlerin insan yaşamının üzerindeki etkileri hakkında ayrılabilir inançlar, toplumların mitolojik ve dini anlatılarıyla iç içe geçmiş, fal ritüelleri de bu inançları sembolize etmektedir.

Bu araştırmada, fal uygulamalarının kültürel ve kozmolojik boyutlarını daha geniş ve kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak bu alanda mevcut literatür, fal pratiklerinin farklı coğrafyalarda ve kültürlerde nasıl şekillendiğine dair daha fazla karşılaştırmalı incelemeye ihtiyaç duymaktadır.

Sonuç olarak, fal; yalnızca bireysel bir pratik değil, aynı zamanda insanın evrenle olan ilişkisini ifade ettiği önemli bir kültürel ve kozmolojik öğedir. Bu geleneksel, falın kültürel miras olarak korunması, gelecek nesillere aktarılması ve daha geniş bir şekilde incelenmesi, hem kültürel sürekliliği sağlamada hem de kozmolojik inançların evrimi hakkında bir anlayış geliştirmede kilit rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Başkurt, T. (2010). *Türklerde kozmolojik inançlar ve fal uygulamaları*. İstanbul: Yeditepe Yayınları. Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojisi Sistemleri 1*. İstanbul : Ötügen.
- Campion, N. (2009). *Batı Astrolojisinin Tarihi Cilt 2: Ortaçağ ve Modern Dünyalar*. Londra: Continuum. Çelebi, İ. (2022). Yıldızname. T. D. Vakfı içinde, *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Duvarcı, A. (1993). *Türkiyede Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser: "Risâle- i Falnâme li Ca'fer -i Sâdık" ve "Tuhfe'ül-nâme*. Ankara: Ersa Maatbası..
- Eliade, M. (2015). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları. Eliade, M. (2017). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Ergin, M. (2013). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları. Harva, U. (2014). *Altay Panteonu*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- İnan, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. Kafesoğlu, İ. (2001). *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Ötügen Neşriyat.
- Nişanyan, S. (2022). *Nişanyan Sözlük*. İstanbul: Liberus Yayınları.
- Radloff, W. (1976). *Sibiryadan Seçmeler*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Roux, J. P. (1999). *Türklerin ve Mogolların Eski İnanışları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu. Waerden, V. d. (1994). *Bilimin Uyanış*. (Y. Ö. Orhan S. İçen, Çev.) İstanbul.
- Yıldırım, R. (2022). *Çanakkale Merkez İlçe ve Köylerde Falcılık ve Büyücülük*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Enerji Verimliliği ve Eko-Turizm: Sürdürülebilir Turizm İçin Mevcut Yaklaşımlar

Yusuf Cihat Aydın

Özet

Küresel ölçekte artan turizm faaliyetleri, enerji tüketimi artışı, doğal kaynakların aşırı kullanımı, atık üretimi ve çevresel tahribat gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, sürdürülebilir turizm uygulamaları, çevresel etkilerin azaltılması ve kaynakların etkin yönetimi için kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışma, turizm sektöründe sürdürülebilirlik stratejilerinin enerji verimliliği, atık yönetimi, yiyecek israfı ve eko-denge bağlamındaki etkilerini incelemeyi hedeflemektedir.

Literatürde turizm sektöründe uygulanan enerji verimliliği, atık yönetimi, su, CO₂ ve çevre ayak izi azaltma ve gıda israfını minimize etme stratejileri hakkında çeşitli çalışmalar mevcuttur. Yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji tasarrufu teknolojileri, çevresel sürdürülebilirliği sağlarken, yiyecek israfının azaltılması için geliştirilmiş yöntemler, kaynakların daha verimli kullanılmasına olanak tanımaktadır. Eko-turizm, hem ziyaretçilere doğayla uyumlu deneyimler sunmakta hem de yerel toplulukların ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada sürdürülebilir turizm için gerekli olan entegre yaklaşımların ve iş birliklerinin önemi, literatürde uygulanan sürdürülebilirlik, enerji verimliliği, kaynak ve atık yönetimi, çevresel ayak izini azaltma ve eko-turizm stratejilerini ele alarak turizm sektöründe sürdürülebilir bir kalkınmaya destek olmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, literatürdeki bilgileri derleyerek, turizm işletmeleri ve politika yapıcılar için etkili stratejiler sunmakta ve sürdürülebilir turizmin geleceği için yol gösterici bir çerçeve oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji verimliliği; sürdürülebilirlik; turizm; mimarlık

1. Giriş

1.1. Turizmin küresel etkileri ve karşılaşılan sorunlar

Turizm, ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan önemli etkileri olan bir sektördür. Bu nedenle, bu etkilerin yönetilmesi ve sürdürülebilir bir turizm modeli oluşturulması büyük bir önem taşımaktadır. Literatürdeki veriler, turizmin küresel etkilerinin daha iyi anlaşılmasına ve bu sorunlara yönelik stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır.

1.1.1. Ekonomik Etkiler

Turizm sektörü, dünya genelinde yıllık yaklaşık 1,5 milyar uluslararası turist hareketliliği ile önemli bir ekonomik güç olmaya devam etmektedir (UNWTO, 2020). Turizmin ekonomik etkileri oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Turizm, 2019 yılında dünya ticaretinin %7'sini oluşturmuştur. Birçok ülke için turizm, gayri safi yurtiçi hasıllarının (GSYH) %20'sinden fazlasını oluşturmakta ve genel olarak küresel ekonominin üçüncü en büyük ihracat sektörünü teşkil etmektedir. Ayrıca, turizm sektörü dünya genelindeki her on istihdamdan birini destekleyerek, milyonlarca bireyin geçim kaynağını sağlamaktadır (Gedik, 2024). Bazı ülke ve bölgelerin ekonomisi %80 oranında turizme bağlıdır, Bali bunlara örnek olarak verilebilir (Cole, 2012). Olumlu etkileri arasında istihdam yaratma ve yerel ekonomilerin çeşitlenmesi yer alırken, olumsuz etkileri arasında ekonomik bağımlılık ve kaynakların aşırı kullanımı bulunmaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması, bu sektörden maksimum fayda sağlamak için kritik öneme sahiptir.

Olumlu Etkiler:

A. İstihdam Yaratma: Turizm, birçok sektörde istihdam yaratır ve dünya genelinde önemli ekonomik katkılar sağlayan bir sektördür. 2023'te, dünya genelinde turizm sektörü, toplam GSYH'nin %9,1'ini oluşturarak 27 milyon kişiye doğrudan yeni istihdam sağlamıştır (WTTC, 2024). Bu rakam, turizmin istihdam üzerindeki önemli etkisini göstermektedir. Otelcilik, restoranlar, ulaşım ve eğlence sektörleri gibi alanlarda doğrudan istihdam sağlar. Turizm, aynı zamanda yerel ekonomilerin çeşitlenmesine katkıda bulunarak, birçok topluluk için hayati bir gelir kaynağı oluşturur. Özellikle, bazı küçük ada ülkelerinde GSYH'nin %80'ine kadar turizmden elde edilen gelirle sağlandığı görülmektedir (WBG, 2019).

B. Yerel Ekonominin Çeşitlenmesi: Turizm, yerel ekonomilerin çeşitlenmesine katkıda bulunarak, çiftçilik veya balıkçılık gibi geleneksel

sektörlerin dışındaki ekonomik faaliyetleri teşvik eder (Briedenhann & Wickens, 2004).

C. Altyapı Gelişimi: Turizm, yerel altyapının iyileştirilmesine yardımcı olabilir. Turistlerin ihtiyaçlarını karşılamak için yollar, havaalanları, sağlık hizmetleri ve diğer altyapı unsurları geliştirilir (Sharma vd., 2012).

Olumsuz Etkiler:

A. Ekonomik Bağımlılık: Turizm, bazı bölgelerde tek bir sektöre aşırı bağımlılığı artırabilir. Bu, ekonomik dalgalanmalara karşı savunmasızlık yaratır (Soh vd., 2024). Özellikle doğal afetler veya küresel salgınlar gibi kriz anlarında, bu bağımlılık ciddi sorunlara yol açabilir. Örneğin, COVID-19 pandemisi, 2020 yılında turizmde %72 oranında bir düşüşe yol açmış ve bu durum dünya genelinde özellikle turizm sektörüne bağımlı olan bölgelerde pek çok kişinin işsiz kalmasına sebep olmuştur (UNWTO, 2024). Bu durum, turizm sektörünün dışsal şoklara karşı ne kadar hassas olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bu tür krizlerin yerel ekonomiler üzerindeki olumsuz etkileri daha belirgin hale gelmektedir. Ekonomik bağımlılığın, yerel ekonomileri kırılgan hale getirdiği ve bu durumun potansiyel krizler karşısında sürdürülebilirliği tehdit ettiği daha önceki çalışmalarda vurgulanmıştır vd., 2024).

B. Kaynakların Aşırı Kullanımı: Artan turist sayısı, doğal kaynakların aşırı kullanımına neden olabilir. Su, enerji ve diğer kaynakların tüketime yönelik baskı artar, bununla ilişkili olarak birim fiyat artar ve bu durum yerel halkın yaşam standartlarını olumsuz etkileyebilir (Mason, 2021).

C. Çevresel Etkiler: Turizm, çevresel bozulmaya yol açabilir. Altyapı geliştirmeleri, doğal alanların tahrip edilmesine ve biyoçeşitliliğin kaybına neden olabilir. Ayrıca, turizm faaliyetleri sonucu oluşan atıklar, yerel çevre üzerinde baskı oluşturur (Ghulamrabbany vd., 2013).

1.1.2. Sosyal Etkiler

Turizm, yerel topluluklar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz sosyal etkiler yaratmaktadır. Olumlu etkileri, ekonomik fırsatlar ve kültürel değişim gibi yönlerden görülse de olumsuz etkileri arasında kültürel ticarileşme, sosyoekonomik eşitsizlikler ve sosyal yabancılaşma bulunmaktadır. Bu etkilerin dengelenmesi için, yerel halkın katılımını teşvik eden, adil gelir paylaşımını sağlayan ve kültürel mirası koruyan stratejilerin uygulanması kritik öneme sahiptir.

Olumlu etkiler:

A. *İstihdam ve Gelir Artışı*: (Saarinen, 2003), yerel halkın turizm sektöründeki istihdamının hem ekonomik hem de sosyal kalkınmayı desteklediğini belirtmektedir. Turizm gelirleri, yerel altyapı ve hizmetlerin iyileştirilmesine de katkıda bulunabilir (Sharma vd., 2012).

B. *Kültürel Değişim ve Farkındalık*: Turizm, yerel kültürlerin tanıtılması için bir platform sağlar. Turistler, yerel gelenekler ve sanatlarla tanışarak, bu kültürlerin korunmasına yönelik farkındalık yaratabilir. Yerel halk, turistlerle etkileşim kurarak kendi kültürel miraslarını paylaşma fırsatı bulur, bu da kültürel çeşitliliğin korunmasına katkı sağlar (Gordon, 2018).

C. *Toplumsal Dayanışma ve Birliktelik*: Turizm, yerel topluluklar arasında dayanışmayı artırabilir. Özellikle, toplumsal etkinlikler ve festivaller gibi aktiviteler hem yerel halkı hem de turistleri bir araya getirerek sosyal bağları güçlendirebilir (González Reverté & Miralbell Izard, 2011).

Olumsuz etkiler:

A. *Kültürel Ticarileşme*: Turizm, yerel kültürlerin ticarileşmesine ve kültürel unsurların turistlerin taleplerine göre şekillendirilmesi neden olabilir. Bu süreç, kültürel kimliğin ve özün kaybolmasına yol açabilir (S. N. Zhang vd., 2024).

B. *Sosyoekonomik Eşitsizlikler*: Turizm gelirlerinin adil paylaşılmaması, yerel topluluklar arasında sosyoekonomik eşitsizlikleri artırmaktadır. Bu durumun yerel halk arasında gelir farklarının büyümesine neden olduğunu vurgulamaktadır (J. Zhang, 2021).

C. *Sosyal Değişim ve Yabancılaşma*: Artan turist sayısı, yerel toplulukların sosyal yapısını değiştirebilir. Bu durumun kültürel çatışmalara ve yerel halkın kendi kültürlerine yabancılaşmasına neden olabileceğini belirtmektedir. Sosyal dokunun değişmesi, yerel halkın günlük yaşamını etkileyerek toplumsal uyum sorunlarına yol açabilir (Wanjohi, 2002).

D. *Çevresel Baskılar ve Kaynakların Aşırı Kullanımı*: Turizm, doğal kaynakların aşırı tüketimine neden olabilir. Su kaynaklarının, enerji ve gıda ürünlerinin aşırı kullanımı, özellikle düşük gelirli yerel halkın yaşam kalitesini tehdit edebilir ve bu durumun, yerel topluluklar üzerinde psikolojik baskılar yaratabilir (Chandel, 2022).

1.1.3. Çevresel Etkiler

Turizm, çevresel etkileri bakımından hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Olumsuz etkiler arasında enerji tüketimi, su kullanımı ve atık üretimi ön plana çıkarken, olumlu etkiler arasında eko-turizm uygulamaları ve sürdürülebilir enerji kullanımı yer almaktadır.

Olumlu Etkiler

Özellikle Eko-turizm ve sürdürülebilir turizm faaliyetleri, doğa ile uyumlu seyahat deneyimleri sunarak doğal alanların korunması, çevre bilincinin artırılması ve sürdürülebilir uygulamaların yaygınlaşması için önemli fırsatlar sağlamaktadır.

A. Yerel ekosistemlerin korunması: Eko-turizm projeleri, yerel ekosistemlerin korunmasına büyük katkı sağlar. Örneğin, eko-turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlarda, doğal yaşam alanlarının korunmasına yönelik uygulamalar sıkça görülmektedir (De Zoysa, 2022). Eko-turizmin, yerel biyoçeşitliliği koruma ve habitatları iyileştirme konusunda önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Ayrıca, bu tür projeler, koruma alanlarının oluşturulmasına ve yönetilmesine katkıda bulunarak, ekosistemlerin sürdürülebilirliğini destekler.

B. Çevresel eğitim ve farkındalık artırıcı faaliyetler: Eko-turizm projeleri, çevresel eğitim ve farkındalık artırıcı faaliyetlerle, ziyaretçilerin doğaya olan duyarlılığını artırmaktadır (De Zoysa, 2022). Ziyaretçiler, doğal alanlarda geçirdikleri süre boyunca, çevresel sorunlara dair bilgi edinme fırsatı bulurlar. (De Zoysa, 2022), eko-turizm faaliyetlerinin, ziyaretçilerin doğa koruma konusundaki duyarlılıklarını artırdığını vurgulamaktadır. Bu süreç, bireylerin kendi yaşamlarında çevresel sürdürülebilirliği sağlama konusunda daha bilinçli adımlar atmalarını teşvik eder.

C. Sürdürülebilirlik stratejilerinin tanıtımı ve benimsemesine katkı: 2013 ile 2016 yılları arasında neZEH girişimi, Hırvatistan, Yunanistan, Fransa, İtalya, Romanya, İspanya ve İsveç dâhil olmak üzere çeşitli AB üye ülkelerindeki 16 otelde enerji verimliliği yenilemelerini destekledi. Bu yenileme çalışmaları, gelişmiş enerji verimliliği önlemlerinin uygulanmasını, yenilenebilir enerji sistemlerinin entegrasyonunu ve hem otel personeli hem de misafirler arasında davranış değişikliklerini teşvik etmek için tasarlanmış kapsamlı eğitim ve bilgilendirme programlarını içeriyordu. Sonuç olarak, katılımcı oteller birincil enerji tüketiminde %70'e varan tasarrufla önemli bir azalma elde etti (Karvounidi vd., 2024). Özellikle otel personeli ve misafirlerin davranış değişikliklerini teşvik etmek için tasarlanmış kapsamlı eğitim ve bilgilendirme

programları, ziyaretçilerin kendi evlerinde de benzer stratejileri benimsemelerine ilham verebilir. Böylece, eko-turizm, bireylerin çevresel etkilerini azaltmalarına yönelik farkındalıklarını artırır (Lee vd., 2021).

D. Atık Yönetimi ve Gıda İsrafi: Gıda israfını azaltmaya yönelik stratejiler, işletmelerin çevresel etkilerini azaltmalarına yardımcı olmaktadır. Örneğin, oteller ve restoranlarda, gıda israfını %75 oranında azaltılabilir ve bu süreçte yerel çiftçilerle iş birliği yaparak kaynakların etkin kullanımını sağlanabilir (Pirani & Arafat, 2016)

Olumsuz Etkiler

A. Enerji Tüketimi ve CO₂ emisyonu: Turizm sektörü, dünya çapında önemli bir ekonomik güç olmanın yanı sıra, küresel enerji tüketimi ve karbondioksit (CO₂) emisyonları açısından da önemli bir yük oluşturmaktadır. Sektör, dünya genelindeki toplam enerji tüketiminin ve CO₂ emisyonlarının yaklaşık %5 lik bir kısmından sorumludur (Gössling vd., 2023). Otellerin karbon emisyonlarının yaklaşık %60'ı enerji tüketimiyle ilişkilidir. Son yıllarda enerji kullanımı, %25-30 oranında bir artış göstermiş ve bu durum, otel işletmeleri için işletme maliyetlerinde %3-6 arasında bir artışa yol açmıştır (Karvounidi vd., 2024).

B. Su, gıda ve kaynak tüketimi: Turizm sektörü, taze su kaynaklarına büyük ölçüde bağımlı olup, su kullanımında da önemli bir rol oynamaktadır. Turistler, suyu hem doğrudan (kişisel temizlik, spa ve havuz gibi faaliyetlerde) hem de dolaylı yoldan (gıda üretimi, çamaşır yıkama, peyzaj gibi işlemlerde) kullanmaktadır. Su, aynı zamanda göletler, denizler, nehirlerde ve karlı bölgelerde (yapay kar üretimi) gerçekleştirilen rekreasyonel faaliyetlerde de önemli bir yer tutar. Ancak, su kaynaklarının miktarındaki ya da kalitesindeki değişiklikler, turizmin sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkileyebilir ve ekosistem açısından önemli maliyetlere yol açabilir.

Küresel ölçekte su tüketimi her sene artmaktadır. Örneğin evsel su kullanımı son 60 yıldır her yıl ortalama %2,2 oranında artmaktadır (Flörke vd., 2013). Turizm faaliyetleri de su kaynaklarının aşırı tüketilmesine yol açmaktadır. Dünya genelinde kişi başına düşen günlük evsel su tüketimi ortalama 160 litre civarındadır (Gössling, 2006). Bazı bölgelerde turistlerin günlük su tüketimi (2461 litre) (Becken, 2014) ortalama evsel su tüketiminin yaklaşık altı katına kadar çıkabilmektedir. Turistlerin ve yerel halkın su tüketimi arasındaki farklılık özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde dahada artmaktadır. Bunun tam tersine sanayileşmiş ülkelerde bu farkın daha düşük olduğu gözlemlenmiştir (Becken, 2014). Bir günde bir turist su tüketimi 956 L ye

kadar çıkabilmektedir. Havuz ve diğer su tüketimleri de dahil edilince bazı otellerde kişi başına düşen günlük su tüketiminin 2461 litre ye kadar çıktığı rapor edilmiştir (Becken, 2014). Turizm sektöründe toplam su tüketiminin yaklaşık %70'i, turistlerin günlük su tüketimi ile otel peyzajlarının sulanması gibi faaliyetlerden kaynaklanmaktadır (Gössling, 2001). Ancak, tüketilen yiyeceklerin yetiştirilme sürecinin de dahil edildiği senaryolarda toplam su ayak izi kişi başına günlük 8940 L ye kadar çıkabilmektedir (Becken, 2014). Her bir kilokalori (kcal) yiyecek için yaklaşık 1 litre suya ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmektedir. Buna dayanarak gelen bir turistin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için su ayak izinin (günlük su tüketiminin) kişi başına genellikle 2000 ila 5000 litre arasında değişebileceği öngörülmektedir (Gössling vd., 2012). Bu durumda turizm yapılarının bulunduğu bölgede temiz su kaynaklarının üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Örneğin, Bali adasında yerel su kaynaklarının %65'inin turizm yapıları tarafından tüketildiği bildiriliyor (Cole, 2012).

Turizm, gıda tüketiminde de önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle turizm sektöründe ve otellerdeki restoranlarda israf edilen gıdalar ciddi çevre sorunlarına neden olmaktadır. Restoranlarda gıda israfı genellikle beş ayrı kayıptan oluşur: depolama, hazırlık, servis, artan yemekler ve tabak atıkları (Fennell & Bowyer, 2020). Restoranlarda servis edilen yenilebilir gıdanın yaklaşık %20'si israf edilmektedir. Bunun %20'si depolama ve hazırlık aşamalarında kaybolur, %30'u servis ve artan yemeklerde, geriye kalan %50'si ise tabak atıklarından kaynaklanmaktadır (Fennell & Bowyer, 2020). Porsiyon boyutunun tabak atıklarıyla ilişkisi iyi bilinmektedir, porsiyon boyutu büyüdükçe tüketicilerin tüm yemeği bitirememekte ve bunun sonucunda tabak atıkları da artmaktadır (Fennell & Bowyer, 2020). Ancak, restoranlarda gıda israfını yönetme konusunda önemli bir iyileştirme potansiyeli bulunmaktadır. Tüketici farkındalığının artırılması, restoran politikalarının geliştirilmesi, uygun gıda ve atık yönetimi stratejilerinin benimsenmesi, yerel, taze, çevresel etkisi düşük ve kaliteli gıdalar temin edilmesini, standart ve sınırlı menü seçenekleri oluşturulmasını, porsiyon boyutlarının ayarlanmasını ve menülerin deneyime dayalı şekilde tasarlanmasını ve gıda atıklarının genel atıklardan ayrılması ile gıda israfı ve çevresel etkinin önemli ölçüde azaltılabilir (Fennell & Bowyer, 2020).

Atık Üretimi: Turizm sektöründe kâğıt, plastik, cam ve metal atıkların yanı sıra gıda, kızartma yağı ve peyzaj kaynaklı bitki atıkları gibi organik atıklar, pil, boya ve temizlik malzemeleri gibi kimyasal atıklar da üretilebilmektedir. Pirani & Arafat (2014), yaptıkları çalışmada, farklı yıllarda ve bölgelerde

gerçekleştirilen çeşitli araştırmalarda, turizm sektöründe üretilen atıkların türlerine göre miktarlarını analiz etmiştir. Buna göre otel atıklarının 37%-72%'i organik, 5%-25%'i cam, 5%-15% plastik, 11%-18% kâğıt, 1%-8% metal atıklardan oluşmaktadır (Pirani & Arafat, 2014). Araştırmalar, Avrupa'da her bir uluslararası turist için günde bir kilogramdan fazla katı atık üretildiğini, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bu miktarın kişi başı günde iki kilografa kadar çıktığını göstermektedir (Pan et al., 2018). Fennell & Bowyer, (2020), restoranlardan çıkan 34 milyon ton gıda atığının çöp sahalarına gönderildiğini, bunun yalnızca 1 milyon tonunun kompostladığını bildirmektedir. Organik atıkların metan gazı gibi küresel ısınmaya katkı sağlayacak gazları ürettiği bilinmektedir bu, restoran sektöründeki gıda israfının ne kadar büyük bir çevresel sorun oluşturduğunu gözler önüne sermektedir (Fennell & Bowyer, 2020). Dünya genelindeki her on turistten sekizi kıyı bölgelerini ziyaret etmekte, bu durum ise her yıl okyanuslara yaklaşık 8 milyon ton plastik atık girmesine yol açmaktadır (Gedik, 2024). Buna ek olarak, katı atıkların yanı sıra, turizm faaliyetleri su kirliliğine yol açabilecek atıklara da neden olabilmektedir. Bu etmenler arasında, organik ve inorganik partiküllerle birleşen besin maddeleri yükü, yüzme havuzlarından kaynaklanan klor yükleri ve yağları çözmek için kullanılan kimyasallar yer almaktadır. Ayrıca, su kalitesi, yeraltı su kaynaklarının aşırı kullanımı gibi dolaylı etkilerle de bozulabilir; bu durum, tuzlu su sızıntıları, arazi çöküşü ve su kalitesinin düşmesi gibi zararlı sonuçlara yol açabilir (Pan vd., 2018).

C. Toprak Kullanımı ve eko sistem tahribatı: Turizm yapılaşmalarında genellikle habitatların taşıma kapasitesinin ve türlerin tolerans seviyelerinin gözden kaçırıldığı vurgulanmaktadır (Pan vd., 2018). Bu nedenle, turizm gelişimi, toprak kullanımı, kaynak tüketimi ve habitat ve doğal eko sistem üzerinde farklı tahribatlara neden olmaktadır. Turizm sektöründeki biyoçeşitlilik tehditleri arasında istilacı türlerin yayılması, yaban hayatının rahatsız edilmesi, arazi kullanımının turizm için dönüştürülmesi ve doğal kaynakların aşırı tüketimi yer almaktadır (Pan vd., 2018). Bazı sahil bölgelerinde yapılaşma kara habitatının yanı sıra deniz ekosisteminde de olumsuz etkiler sağlamaktadır. Örneğin, Dubai'de turizm yapılarının hızlı artışının mercan resiflerini ve deniz çimenlerinin gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri ve bölgesel su kalitesini bozduğu ve doğal akıntıları değiştirdiği tespit edilmiştir (Pan vd., 2018).

1991 ile 2007 yılları arasında Çin'in güney bölgesinde yapılan bir çalışmaya göre, tarım arazileri %15, orman alanları ise %29 oranında azalmışken, inşaat alanları ve meyve bahçeleri sırasıyla %242 ve %258 oranında artmıştır. Tarım alanlarının inşaat arazisine dönüşümü genellikle

kıyadaki düzlüklerde, orman alanlarının meyve bahçelerine dönüşümü ise orta yükseklikteki bölgelerde yoğunlaşmıştır. Turizmin hızlı gelişimi, altyapı taleplerini ve tropikal meyve ürünlerine olan ihtiyacı artırmış, ancak bu durum verimli tarım arazilerinin kaybına, kentleşmenin artmasına ve ormanların meyve bahçelerine dönüşmesine yol açmıştır. Turizm kaynaklı arazi kullanımı değişiklikleri, peyzajın parçalanmasına, bitki örtüsünün bozulmasına ve kıyı erozyonuna neden olmuştur. Düzensiz arazi gelişimi ve turizm, o bölgedeki doğal kaynakları tahrip etmiş ve sürdürülebilir gelişimini engellemiştir (Wang & Liu, 2013).

D. Pandemi: Turizm, uluslararası seyahat ve insan hareketliliği açısından önemli bir sektördür. Ancak, bu durum pandemilerin yayılmasına katkıda bulunabilmektedir. Turizm sektörünün pandemilerin yayılmasındaki rolü, doğrudan etkenler olan mobilite ve farklı kıtalardaki insanların direk etkileşimi gibi faktörlerin yanı sıra, doğal habitat kaybı, artan gıda talebini karşılamak amacıyla büyüyen hayvancılık işletmeleri nedeniyle insan-hayvan etkileşiminin artması gibi dolaylı etmenlerle de şekillenmektedir (Fechner, 2023).

Uluslararası turizm, insan hareketliliğini artırarak bulaşıcı hastalıkların yayılmasına olanak tanır. 1980-2019 yılları arasında turist sayısı 277 milyon'dan 1.4 milyara çıkmıştır, yani yıllık ortalama 4.76% artmıştır (Fechner, 2023). Bu artan hareketlilik, özellikle gelişmekte olan ülkelere seyahat eden turistlerde hastalıkların yayılmasına yol açmaktadır (Fechner, 2023). COVID-19, hava yolculuğu ile 146 ülkeye yayılmıştır. Turistlerin uzak bölgelere seyahat etmesi, bulaşıcı hastalıkların küresel yayılımını hızlandırmaktadır (Fechner, 2023).

Farklı bölgelerdeki insanların seyahat nedeniyle etkileşimine ek olarak artan turizm faaliyetleri, habitat tahribatını tetiklemekte ve bu da insanların, hayvanların ve patojenlerin daha fazla etkileşime girmesine yol açmaktadır. Tarım sektöründeki yoğunlaşma, özellikle endüstriyel hayvancılık, enfeksiyon hastalıklarının yayılma riskini artırmaktadır. Çünkü bu tür sistemlerde hayvanlar yüksek yoğunlukta ve genetik olarak benzer olup kapalı alanlarda yaşamaktadır (Fechner, 2023). Dünya genelinde, yeni ortaya çıkan bulaşıcı hastalıkların %75'inin zoonotik kökenli olduğu ve bu hastalıkların hayvanlardan insana geçebildiği bilinmektedir (Fechner, 2023). Buda, turizmin arttığı yerlerde, özellikle yerel halk ve turistlerin hayvanlarla olan etkileşimlerinin sağlık risklerini artırdığını göstermektedir (Fechner, 2023).

2. Sürdürülebilir turizmin önemi ve gerekliliği

Sürdürülebilir turizm, hasarı azaltma, var olanı koruma, var olanı iyileştirme- onarım ve sürdürme ilkelerine dayanan, bir turizm bölgesinin uzun vadede varlığını sürdürebilmesi ve gelişimini devam ettirebilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Sürdürülebilir turizm, (1) enerji ve kaynakların daha verimli kullanımı, (2) ekolojik ve çevresel kaliteyi artırma, (3) atıkların azaltılması ve (4) bina yaşam döngüsü boyunca kullanıcı sağlığını iyileştirme gibi unsurları dikkate alarak mimari ve yönetsel tasarım ve (5) yerel toplulukların güçlendirilmesi demektir. Sürdürülebilir turizm sayesinde binaların çevresel etkilerinin önemli ölçüde azaltılabilir. Örneğin, atık üretimi %70 ve su tüketimi %40, enerji tüketimi %30-50 ve CO2 emisyonu %35 oranında azaltılabilir (Pan vd., 2018).

Bunlar ek olarak sürdürülebilir turizm, müşteri talebi, memnuniyeti ve sadakati üzerinde de olumlu etkiler yaratabilmektedir. Son yıllarda, giderek artan sayıda turist çevreye duyarlı işletmeleri tercih etmekte ve çevre dostu hizmetler için ekstra ödeme yapmaya daha istekli hale gelmektedir (Gedik, 2024). 2022 yılında 30.314 kişiyle gerçekleştirilen bir ankete göre, turistlerin %81'inin sürdürülebilir seyahatin önemli olduğunu düşündüğünü ortaya koymaktadır (Gedik, 2024). Ayrıca sürdürülebilir otellerde sergilenen çevre koruma bilincinin yeşil tüketici davranışını olumlu şekilde etkilediği ve bu bilincin turistlerin sürdürülebilir turizm seçeneklerine olan ilgilerini artırdığı vurgulanmıştır (Gedik, 2024). Bu veriler, çevre dostu seçeneklerin sunulmasının turizm endüstrisinin sürdürülebilir büyümesi açısından kritik olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, sürdürülebilir turizm seçeneklerinin geniş çapta benimsenmesi, bazı zorluklarla karşı karşıyadır. 2023 de yapılan kapsamlı bir anketin sonuçlarına göre, turistlerin yaklaşık yarısı sürdürülebilir seyahat seçeneklerinin genellikle yüksek maliyetli olduğunu (%49), bu tür seçeneklerin yeterince bulunmadığını (%51) daha sürdürülebilir seyahat alternatiflerini nerede bulabilecekleri konusunda bilgi sahibi olmadıklarını (%44) ifade etmektedir (Gedik, 2024). Rapor, küresel enerji krizi ve artan yaşam maliyetlerinin de turistlerin harcama planlarını olumsuz etkilediğine dikkat çekmektedir (Gedik, 2024). Benzer şekilde, 2022 yılında 641 katılımcıyla yapılan bir ankette, katılımcıların %66'sı seyahat rezervasyonu yaparken maliyetin önemli bir faktör olduğunu, sürdürülebilir seyahat seçeneklerini çok pahalı bulduğunu (%53), ve seyahat acentelerinde bu tür seçeneklerin yeterince sunulmadığını (%63), ancak daha uygun fiyatlı sürdürülebilir seçeneklerin sunulması durumunda, daha çevre dostu konaklama tercih edebileceklerini (%74)

ifade ettiğini göstermektedir (Gedik, 2024). Bu veriler, sürdürülebilir turizmin yaygınlaşmasını engelleyen başlıca engellerin maliyet ve seçeneklerin sınırlı olması olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, daha fazla çevre dostu alternatif sunulması durumunda, turistlerin sürdürülebilir seçeneklere olan ilgilerinin arttığı görülmektedir.

Özetle sürdürülebilir turizmin çevresel koruma, düşük operasyonel maliyet, yerel ekonomiyi kalkındırma, sosyal farkındalık yaratma, müşteri memnuniyeti, sağlığı ve sadakatini artırma gibi avantajlarının yanı sıra, yüksek maliyetler, seçenek eksikliği ve bilgi eksikliği gibi dezavantajları vardır. Mevcut piyasa koşullarında, sürdürülebilirlik ve eko-turizmin avantajları ve dezavantajları birbirleriyle etkileşim halindedir. Yüksek müşteri talebi ve çevresel koruma konusundaki artan bilinç, bu uygulamaların yaygınlaşmasını desteklerken; yüksek maliyetler, düşük kârlılık ve bilgi eksiklikleri gibi zorluklar, bu süreci karmaşık hale getirmektedir. Sektörün geleceği için, işletmelerin sürdürülebilir uygulamalara geçiş süreçlerini kolaylaştıracak stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

2.1. Sürdürülebilir Turizm için Öneriler Stratejileri

Sürdürülebilirlik, enerji verimliliği ve atık yönetimi, turizm sektörünün çevresel etkilerinin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu uygulamalar, çevrenin korunması ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması açısından kritik faydalar sunmaktadır. “Green Key” ve “EarthCheck” gibi sertifikalar, işletmelere sürdürülebilirlik uygulamalarında rehberlik etmekte ve sürdürülebilirlik standartlarının benimsenmesini teşvik etmektedir.

Mevcut sürdürülebilirlik uygulamaları hem turizm işletmelerine hem de yerel topluluklara çeşitli faydalar sağlamaktadır. Ancak, bu uygulamaların etkin bir şekilde hayata geçirilmesi için sürekli eğitim, yenilikçi teknolojilerin kullanımı ve sosyal sorumluluk projelerinin desteklenmesi gerekmektedir. Bu şekilde hem çevresel etkilerin azaltılması hem de ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması mümkün olacaktır.

2.1.1. Enerji Verimliliği Uygulamaları

Turizm sektörünün enerji tüketimi, çevresel sürdürülebilirlik açısından ciddi bir tehdit oluşturmakta olup, bu tehditlerin azaltılması için enerji verimliliği uygulamalarının artırılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonu büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, sektördeki genel enerji tüketiminin azaltılması ve karbon ayak izinin küçültülmesi amacıyla daha fazla araştırma ve yenilikçi çözümler geliştirilmesi gerekmektedir.

i) İklim Duyarlı Mimari Tasarım – Pasif Stratejiler:

İklim duyarlı mimari tasarım, bina ve çevresel sistemlerin enerji verimliliğini artırmak ve çevresel etkilerini azaltmak amacıyla tasarlanırken, iklim koşullarına duyarlı stratejilerin ve pasif tasarım ilkelerinin uygulanmasını gerektirir. Pasif tasarım stratejileri, dışarıdan gelen iklimsel verilerden (güneş ışığı, rüzgâr, sıcaklık gibi) en iyi şekilde yararlanarak enerji tüketimini minimize etmeye yönelik tasarım yaklaşımlarıdır. İklim duyarlı mimari tasarım için aşağıdaki stratejiler kullanılabilir:

Güneş Enerjisinden Yararlanma

- *Gün ışığı kullanımı:* İç mekânların doğal ışıkla aydınlatılması için bina tasarımında pencere boyutları ve konumları, ışıklıklar ve galeriler doğru kullanılmalıdır.
- *Güneş ısısının kontrolü:* Yazın aşırı ısınmayı engellemek ve kışın güneş ışığından ısınma sağlamak amacıyla doğru yönelim, pencere, cephe ve gölge elemanı tasarımı yapılmalıdır.

Doğal Havalandırma

- *Hâkim Rüzgâr yönüne göre doğru mimari tasarım:* Bina yerleşimi, formu, pencere boyut ve konumu rüzgâr akımlarını içeri alacak şekilde tasarlanmalı, böylece doğal havalandırma sağlanmalıdır.
- *Güneş bacaları, rüzgâr Kepçeleri ve kuleleri:* gibi mimari elemanlar kullanılarak ısının ve nemin kontrol edilmesi sağlanabilir ve yapı içindeki doğal havalandırma artırılabilir.

İzolasyon ve Sıcaklık Kontrolü

- *Termal kütle kullanımı:* Yapı malzemeleri, iç mekânlarda sıcaklık dalgalanmalarını dengelemek amacıyla ısıyı emip depolayan malzemelerle (beton, taş, tuğla gibi) seçilebilir.
- *İyi yalıtım:* Bina kabuğundaki ısı transferini minimize etmek için yüksek termal yalıtım malzemeleri uygulanabilir.
- *Pencere tasarımı:* Doğru boyutlandırılmış ve konumlandırılmış, yüksek yalıtımlı ve düşük emisyonlu camlar ile ısı kaybını minimize edilebilir.

Doğal Aydınlatma ve Görsel Konfor

- *Pencere yerleşimleri:* Bina yönelimleri, iç mekânlarda maksimum doğal ışık almak için doğru yerleştirilmeli, fakat güneşin fazla ısınmasına yol açmamalıdır.

- *Aydınlatma düzenlemeleri:* İç mekânlarda aydınlatma yoğunluğunu kontrol edebilmek için ışıklıklar, atriumlar ve galeriler kullanılabilir.

- *İç mekân düzenlemeleri:* İç mekânlardaki renkler, malzemeler ve yüzeyler, doğal ışığı daha iyi yansıtarak iç mekânın daha parlak ve enerji verimli olmasını sağlar.

ii) *Enerji Tasarrufu Teknolojileri:*

Enerji tasarrufu teknolojileri ve stratejileri, turizm sektöründe sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için kritik bir rol oynamaktadır. Akıllı enerji yönetim sistemleri, LED aydınlatma, enerji verimli cihazlar ve otomatik kontrol sistemleri, enerji tüketimini önemli ölçüde azaltmaktadır. Ayrıca, çalışan eğitimi, müşteri katılımı ve yenilikçi tasarım gibi stratejiler, işletmelerin enerji verimliliğini artırmalarına yardımcı olmaktadır. Enerji tasarrufu teknolojileri için aşağıdaki stratejiler kullanılabilir:

- *Akıllı Enerji Yönetim Sistemleri:* Yapay zekâ ve otomasyon destekli sistemlerle enerji tüketimi inceleme ve analizi ve aydınlatma, havalandırma, ısıtma ve soğutma optimizasyonu kullanılarak enerji tüketimi düşürülebilir.

- *LED Aydınlatma:* LED gibi daha enerji verimli aydınlatma sistemleri kullanılarak aydınlatma kaynaklı enerji tüketimi ve kontrolsüz ısı kazancı minimize edilebilir.

- *Enerji Tasarruflu Cihazlar:* Enerji tasarrufu sağlayan elektronik cihazlar kullanılarak enerji tüketimi minimize edilebilir.

- *Çalışan Eğitimi ve Farkındalık:* Çalışanların ve ziyaretçilerin enerji tasarrufu ve önemi hakkında bilgilendirilerek farkındalıkların artırılması enerji tüketimi minimize edilebilir.

iii) *Yenilenebilir Enerji Kullanımı:*

Yenilenebilir enerji kullanımı, turizm sektöründe sürdürülebilirlik açısından kritik bir öneme sahiptir. Güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal ve hidroelektrik gibi yenilenebilir enerji kaynakları, operasyonel enerji açısından hem maliyet avantajı sağlamakta hem de karbon salınımını önemli ölçüde azaltmaktadır. Yenilenebilir enerji kullanımı için aşağıdaki stratejiler kullanılabilir:

- *Güneş Enerjisi:* Güneş enerjisi, turizm sektöründe en yaygın kullanılan yenilenebilir enerji kaynaklarında birisidir.

- *Rüzgâr Enerjisi:* Rüzgâr enerjisi, özellikle rüzgâr hızının yüksek olduğu bölgelerde ve rüzgâr hızını kesmeyecek yükseklik ve lokasyondaki yapılarda etkili olarak kullanılabilir.

- *Biyokütle Enerjisi:* Biyokütle, özellikle kırsal turizm bölgelerinde önemli bir enerji kaynağıdır.

- *Jeotermal Enerji:* Jeotermal enerji, özellikle sıcak su kaynaklarına yakın bölgelerdeki turizm işletmeleri için cazip bir seçenek olmaktadır.

- *Hidroelektrik Enerji:* Hidroelektrik enerji, özellikle akar su kaynaklarına yakın olan bölgelerde kullanılmaktadır.

2.1.2. Atık Yönetimi Uygulamaları:

Sıfır atık ve geri dönüşüm stratejileri uygulanarak atık miktarı azaltılabilir ve daha etkin bir şekilde yönetilebilir. Bunun için en temel adım atık etkin bir şekilde atık ayrıştırma, farklı atık türlerinin ayrı ayrı toplanarak işlenmesini sağlamaktır. Bu süreç, geri dönüştürülebilir materyallerin doğru şekilde ayrılması ve çevreye olan zararlarının azaltılması için önemlidir. Atık yönetimi için şu stratejiler kullanılabilir: Atık yönetimi için aşağıdaki stratejiler kullanılabilir:

i) Atık Azaltma Stratejileri

- *Atık Kutuları ve Etiketleme:* Oteller ve tatil köylerinde, atıkların kolayca ayrıştırılabilmesi için çeşitli kategorilere ayrılmış atık kutuları kullanılır. Bu kutular genellikle geri dönüştürülebilir (cam, plastik, metal), organik atıklar, tehlikeli atıklar (kimyasal maddeler, piller) ve genel atıklar olarak sınıflandırılır. Her kutunun üzerinde açıkça belirtilmiş etiketler ile atıklar yerinde ayrıştırılarak geri dönüşüm sürecine kazandırılabilir.

- *Eğitim ve Farkındalık:* Misafirlere ve çalışanlara atık ayrıştırma konusunda eğitim verilmesi ve çevre dostu alışkanlıkların teşvik edilmesi sağlanabilir. Ayrıca, işletmelerde sürdürülebilirlik hakkında bilgilendirici panolar ve ikazlar kullanılabilir.

- *Geri Dönüştürülebilir Malzemelerin Kullanımı:* Geri dönüştürülebilir ambalajların ve malzemelerin kullanımına öncelik verilebilir. Örneğin, plastik yerine cam şişeler, kâğıt yerine karton malzemeler, biyolojik olarak parçalanabilen ürünler gibi seçenekler tercih edilebilir.

- *Kompost Üretim Alanları:* Organik atıkların ayrıştırılabileceği ve kompost haline getirilebileceği alanlar oluşturulabilir. Üretilen gübre yine turizm yapısının peyzajında kullanılabilir.

ii) Yiyecek İsrafi Azaltma Stratejileri

Gıda israfını minimize etme yöntemleri ve stratejileri, turizm sektörünün çevresel etkilerini azaltma ve ekonomik verimliliği artırma açısından kritik öneme sahiptir. Eğitim, yenilikçi uygulamalar, sürdürülebilir tedarik zinciri ve etkili atık yönetimi stratejileri ile gıda israfı önemli ölçüde azaltılabilir. Gıda israfını azaltmanın ilk adımı, etkili gıda yönetimidir. Turizm işletmeleri, yiyeceklerin daha iyi planlanması ve yönetilmesi sayesinde israfı önemli ölçüde azaltabilir. Yiyecek israfını azaltmak için aşağıdaki stratejiler kullanılabilir:

- *Talep Tahmini*: Restoranlar, müşteri taleplerini doğru bir şekilde tahmin ederek, gereksiz gıda üretiminden kaçınabilir.
- *Porsiyon Kontrolü*: Restoranlarda sunulan yemeklerin porsiyon boyutlarının optimize edilmesi, israfı azaltmada etkili bir stratejidir.
- *Eğitim ve Farkındalık Programları*: Çalışanların ve müşterilerin gıda israfı konusunda eğitilmesi, farkındalığı artırmakta ve israfı azaltmaktadır.
- *Dijital Uygulamalar*: Mobil uygulamalar ve yazılımlar, restoranların envanter yönetimini optimize ederek israfı azaltabilir.
- *Yemek Arttırmaları*: Yerel gıda bankaları ve sosyal yardımlaşma kuruluşları ile iş birliği yaparak, artan gıdaların paylaşılması, israfı önlemekte etkili bir yöntemdir.
- *Sürdürülebilir Tedarik Zinciri*: Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi, gıda israfını azaltmanın bir diğer önemli yoludur. Yerel çiftliklerden temin edilen ürünler, daha kısa tedarik zincirleri ile daha taze ve israf riski daha düşük gıdalar sağlar, nakliye ve depolama sürecinde meydana gelen gıda israfı azaltır. Buna ek olarak lokal üretim, dikey tarım, hidroponik-topraksız tarım- çatı tarımı gibi uygulamalar gıda ihtiyacının bir kısmını turizm yapısının kendi bünyesinde de üretilebilir.

2.1.3. Sürdürülebilirlik Uygulamaları

i) Sürdürülebilir Ulaşım Stratejileri:

Sürdürülebilir ulaşım, turizm faaliyetlerinin çevresel etkilerini azaltmak için önemli bir alandır. Turistler, daha çevre dostu ulaşım yöntemlerini tercih ettiklerinde, toplam CO₂ emisyonlarını düşürmektedir.

- *Bisiklet ve Yürüyüş Yolları*: Bisiklet kiralama seçeneklerinin sunulması ve uygun bisiklet ve yürüyüş yollarının geliştirilmesi ile sürdürülebilir ulaşım alternatifleri sunulabilir ve ulaşım kaynaklı CO₂ emisyonu azaltılabilir.

- *Elektrikli Araçlar:* Çeşitli destinasyonlar, elektrikli araç kiralama hizmetleri sunarak, ziyaretçilerin daha çevre dostu ulaşım yöntemlerini tercih etmelerine olanak tanınabilir

ii) *Yerli Ürünlerin Desteklenmesi:* Turizm işletmeleri, yerel ekonomiyi desteklemek için yerli ürünleri tercih edebilir. Yerel gıda üreticileriyle iş birliği yaparak, taze ve organik ürünler sunan restoranlar hem yerel ekonomiye katkı sağlayabilir hem de turistlerin deneyimlerini zenginleştirebilir.

iii) *Su Tüketimi Azaltma Stratejileri*

- *Su Tasarrufu Cihazları:* Su tüketimini azaltmak için otellerde düşük akışlı musluklar, duş başlıkları ve tuvaletler gibi su tasarrufu sağlayan cihazlar kullanılabilir.

- *Su Geri Kazanım Sistemleri:* Su geri kazanım sistemleri, atık suyun yeniden kullanılması için etkili bir yöntemdir. Bu sistemler, su tüketimini önemli oranında azaltma potansiyeline sahiptir.

- *Su Yönetimi Eğitimleri:* Su tasarrufu konusunda çalışanların eğitilmesi ve su kullanımında farkındalığı artırmak su tasarrufu açısından önemlidir.

- *Su Kullanımını İzleme:* Su tüketiminin izlenmesi, işletmelerin su kullanımını optimize etmelerine yardımcı olabilir.

- *Sürdürülebilir Peyzaj Tasarımı:* Otel bahçeleri ve çevresindeki peyzajların sürdürülebilir bir şekilde tasarlanması, su tasarrufu sağlamaktadır. Düşük su tüketimi gerektiren bitkilerin kullanılması, su tüketimini önemli oranında azaltabilir.

3. Sonuç

Sürdürülebilir turizm, çevresel etkilerin azaltılması, yerel ekonomilerin güçlendirilmesi ve toplumda sosyal farkındalığın artırılması gibi önemli avantajlar sunmasına karşın, yüksek maliyetler, bilgi eksiklikleri ve seçenek yetersizlikleri gibi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilirlik ve eko-turizm uygulamaları, birbirini etkileyen avantaj ve dezavantajlar doğrultusunda gelişim göstermektedir. Artan müşteri talebi ve çevresel koruma bilincinin yükselmesi, bu tür uygulamaların yaygınlaşmasını teşvik ederken, maliyet ve bilgi eksiklikleri gibi engeller sürecin daha karmaşık hale gelmesine yol açmaktadır.

Sektörün geleceği açısından, sürdürülebilir uygulamaların etkin bir şekilde hayata geçirilmesi için enerji verimliliği, atık yönetimi, yenilenebilir enerji kullanımı, su tasarrufu gibi stratejilerin geliştirilmesi kritik öneme sahiptir.

Özellikle enerji verimliliği ve atık yönetimi konularında iklim duyarlı mimari tasarımlar ve yenilikçi teknolojilerin entegrasyonu, çevresel etkilerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, yerel ekonomilerin güçlendirilmesi ve yerli ürünlerin desteklenmesi, sürdürülebilir turizm anlayışının daha geniş kitleler tarafından benimsenmesini sağlayacaktır.

Bunların yanında, sürdürülebilirlik uygulamalarının başarılı bir şekilde hayata geçirilebilmesi için işletmelerin sürekli eğitim, yenilikçi teknolojilerin kullanımı ve sosyal sorumluluk projelerinin desteklenmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir turizmin geleceği, hem işletmelerin stratejik yönelimlerine hem de tüketici taleplerine bağlı olarak şekillenecek, ancak bu sürecin başarılı olabilmesi için tüm paydaşların iş birliği ve katılımı kritik bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Becken, S. (2014). Water equity - Contrasting tourism water use with that of the local community. *Water Resources and Industry*, 7-8, 9-22. <https://doi.org/10.1016/j.wri.2014.09.002>
- Briedenhann, J., & Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas-vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*, 25(1), 71-79. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00063-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00063-3)
- Chandel, S. P. K. (2022). Impacts of Tourism on Environment CENTRAL ASIAN JOURNAL OF INNOVATIONS ON TOURISM MANAGEMENT AND FINANCE. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF INNOVATIONS ON TOURISM MANAGEMENT AND FINANCE*, 3(10), 90-98. <http://www.centralasianstudies.org//creativecommons.org/licenses/by/4.0/https://cajitm.f.centralasianstudies.orghttp://www.centralasianstudies.org>
- Cole, S. (2012). A political ecology of water equity and tourism. A Case Study From Bali. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 1221-1241. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.01.003>
- De Zoysa, M. (2022). Ecotourism Development and Biodiversity Conservation in Sri Lanka: Objectives, Conflicts and Resolutions. *Open Journal of Ecology*, 12(10), 638-666. <https://doi.org/10.4236/oje.2022.1210037>
- Fechner, D. S. R. and S. D. (2023). Tourism and Emerging Infectious Diseases: More Connections Than First Meet the Eye. *Journal of Travel Research*, 62(5).
- Fennell, D. A., & Bowyer, E. (2020). Tourism and sustainable transformation: a discussion and application to tourism food consumption. *Tourism Recreation Research*, 45(1), 119-131. <https://doi.org/10.1080/02508281.2019.1694757>
- Flörke, M., Kynast, E., Bärlund, I., Eisner, S., Wimmer, F., & Alcamo, J. (2013). Domestic and industrial water uses of the past 60 years as a mirror of socio-economic development: A global simulation study. *Global Environmental Change*, 23(1), 144-156. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2012.10.018>
- Gedik, Y. (2024). *TURİZMİN YEŞİL YÜZÜ: SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM FAYDALARI, ZORLUKLARI VE STRATEJİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE*. 25(13), 44-65. <https://doi.org/10.58635/ufuksbederg.1489323>

- Ghulamrabbany, M., Afrin, S., Rahman, A., Islam, F., & Hoque, F. (2013). ENVIRONMENTAL EFFECTS OF TOURISM. *American Journal of Environment, Energy and Power Research*, 1(7), 117–130.
- González Reverté, F., & Miralbell Izard, O. (2011). The role of social and intangible factors in cultural event planning in Catalonia. *International Journal of Event and Festival Management*, 2(1), 37–53. <https://doi.org/10.1108/17582951111116605>
- Gordon, J. E. (2018). Geoheritage, geotourism and the cultural landscape: Enhancing the visitor experience and promoting geoconservation. *Geosciences (Switzerland)*, 8(4), 1–25. <https://doi.org/10.3390/geosciences8040136>
- Gössling, S. (2001). The consequences of tourism for sustainable water use on a tropical island: Zanzibar, Tanzania. *Journal of Environmental Management*, 61(2), 179–191. <https://doi.org/10.1006/jema.2000.0403>
- Gössling, S. (2006). Tourism and water. *Tourism and Global Environmental Change*, 180–194.
- Gössling, S., Balas, M., Mayer, M., & Sun, Y. Y. (2023). A review of tourism and climate change mitigation: The scales, scopes, stakeholders and strategies of carbon management. *Tourism Management*, 95. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104681>
- Gössling, S., Peeters, P., Hall, C. M., Ceron, J. P., Dubois, G., Lehmann, L. V., & Scott, D. (2012). Tourism and water use: Supply, demand, and security. An international review. *Tourism Management*, 33(1), 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.03.015>
- Karvounidi, M. D., Alexandropoulou, A. P., & Fousteris, A. E. (2024). Towards Sustainable Hospitality: Enhancing Energy Efficiency in Hotels. *IRJEMS International Research Journal of Economics and Management Studies Published by Eternal Scientific Publications*, 3(6), 410–420. <https://doi.org/10.56472/25835238/IRJEMS-V3I6P145>
- Lee, C. K., Olya, H., Ahmad, M. S., Kim, K. H., & Oh, M. J. (2021). Sustainable intelligence, destination social responsibility, and pro-environmental behaviour of visitors: Evidence from an eco-tourism site. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 47, 365–376. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.04.010>
- Mason, P. (2021). *Tourism Impacts, Planning and Management* (Fourth Edition). Taylor & Francis Group.
- Pan, S. Y., Gao, M., Kim, H., Shah, K. J., Pei, S. L., & Chiang, P. C. (2018). Advances and challenges in sustainable tourism toward a green economy. In *Science of the Total Environment* (Vol. 635, pp. 452–469). Elsevier B.V. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.04.134>
- Pirani, S. I., & Arafat, H. A. (2014). Solid waste management in the hospitality industry: A review. In *Journal of Environmental Management* (Vol. 146, pp. 320–336). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.07.038>
- Pirani, S. I., & Arafat, H. A. (2016). Reduction of food waste generation in the hospitality industry. *Journal of Cleaner Production*, 132, 129–145. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.07.146>
- Saarinen, J. (2003). The regional economics of tourism in northern Finland: The socio-economic implications of recent tourism development and future possibilities for regional development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 3(2), 91–113. <https://doi.org/10.1080/15022250310001927>
- Sharma, A., Kukreja, S., & Sharma, A. (2012). ROLE OF TOURISM IN SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 1(3), 10–31. www.garph.co.uk
- Soh, A. N., Kuek, T. H., & Pua, C. H. (2024). Constructing tourism market vulnerability indicator in Thailand. *Environment, Development and Sustainability*, 1(23). <https://doi.org/10.1007/s10668-024-05552-y>

- UNWTO. (2020). World Tourism Organization (UNWTO) International Tourism Highlights, 2020 Edition. In *International Tourism Highlights, 2020 Edition*. World Tourism Organization (UNWTO). <https://doi.org/10.18111/9789284422456>
- UNWTO. (2024). *World Tourism Organization (UNWTO) Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism 2024 Report*. <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism#:~:text=International%20tourism%20experienced%20a%205,pre%2Dpandemic%20year%20of%202019>.
- Wang, J., & Liu, Y. (2013). Tourism-led land-use changes and their environmental effects in the southern coastal region of Hainan Island, China. *Journal of Coastal Research*, 29(5), 1118–1125. <https://doi.org/10.2112/JCOASTRES-D-12-00039.1>
- Wanjohi, K. (2002). Perceived socio-cultural impacts of tourism: the case of Malindi, Kenya. *Cultural Tourism in Africa: Strategies for the New Millennium*, 109–124.
- WBG. (2019). *World Bank Group Tourism and the World Bank Report*. <https://www.worldbank.org/en/search?q=Tourism%20and%20the%20World%20Bank%202019>
- WTTC. (2024). *World Travel & Tourism Council Travel & Tourism Economic Impact 2024: Global Trends Report*. <https://wttc.org/research/economic-impact>
- Zhang, J. (2021). The effects of tourism on income inequality: A meta-analysis of econometrics studies. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 48, 312–321. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.07.009>
- Zhang, S. N., Ruan, W. Q., Li, Y. Q., & Huang, H. (2024). Local cultural distortion risk at tourist destinations: connotation deconstruction and theoretical construction. *Current Issues in Tourism*, 27(2), 251–267. <https://doi.org/10.1080/13683500.2023.2178393>

Destinasyon Kent Kavramı Bağlamında Sürdürülebilirlik Odaklı ve Performans Tabanlı Bir Değerlendirme Modeli

Alaattin Kanoğlu, Deniz Ayşe Yazıcıoğlu

Özet

Tüm canlılar sorunlarla başa çıkabilmek ve bu dünyada hayatta kalabilmek için öncelikle güçlü ve zayıf yönlerini bilmek zorundadır. Zayıf ve güçlü yönler bu canlı organizmaların kimliğini belirler. İnsan yerleşimleri de yaşayan organizmalardır ve onların da güçlü ve zayıf yönleri vardır. Bu yerleşimlerin yönetilmesi sırasında karar alma süreçlerinde bu nitelikler göz ardı edilirse kısa sürede organizmanın canlılığını etkileyen sorunlar ortaya çıkabilir. Dünyanın çeşitli yerlerindeki hayalet şehirler bu tespitin somut örnekleridir. Genel olarak sorun, yerel yönetimlerin yerleşimleri için akıllı/yeşil/yavaş/güvenli vb. “etiketlerle” tanımlanan, belirli ABG (Anahtar Başarım Göstergesi) setleri ve bunlarla ilişkili ağırlıklarla, uygun kimlik önermelerine olanak tanıyan değerlendirme/karşılaştırma araçlarının eksikliğidir. Alternatifleri karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirmek için 3D Kartezyen sistemin boyutları üzerinde yer alan varlık ve olguların performansa dayalı olarak değerlendirilmesi, bu bağlamda kentlerin yönetim süreçlerine dâhil olan tüm karar vericiler ve paydaş grupları için artan bir çekiciliğe sahip görünmektedir. Bu çalışma “SIMURG” master projesinin alt projelerinden biridir. Master proje, 3D Kartezyen sistemin tüm hiyerarşik seviyelerinde, yani yapılaşmış çevre, sosyal çevre ve ekonomik çevre boyutlarında ilgili modellerin araştırılmasını ve geliştirilmesini içerecek şekilde tasarlanmıştır. Bu alt projede, “turizm” etiketine odaklanarak “kent” düzeyinde performansa dayalı değerlendirme sisteminin kavramsal modeli üzerinde, yukarıda belirtilen sorunu “Destinasyon Kent” bağlamında çözmek için çalışılmıştır. Yerel yönetimler ve farklı kategorilerdeki firmalar bu modeli büyüme politikaları veya yatırımlarına ilişkin alternatifleri karşılaştırmak için kullanabilir.

Anahtar Kelimeler: SIMURG, Performans Tabanlı Değerlendirme, Sürdürülebilirlik, Destinasyon Kent, 3B Kartezyen Sistem, İlişkisel Veritabanı Modeli

Destinasyon Kent Kavramı Bağlamında Sürdürülebilirlik Odaklı ve Performans Tabanlı Bir Değerlendirme Modeli

Abstract

All living creatures first must be aware of their strengths and weaknesses to cope with problems and survive in this world. Weaknesses and strengths determine the identity of these living organisms. Human settlements are also living organisms, and they too have strengths and weaknesses. If these qualities are ignored in decision-making processes during the governance of these settlements, problems that affect the vitality of the organism may arise in a short time. Ghost cities in various parts of the world are concrete examples of this statement. The problem is, in general, the lack of tools that allow local governments to propose appropriate identities for their settlements defined by “labels” such as smart/green/slow/safe etc., presented with specific KPIs (Key Performance Indicators) and their associated weights. The performance-based assessment of entities and phenomena on the dimensions of the 3D Cartesian system to evaluate alternatives in a comparative way seems to have an increasing appeal in this context for all groups of decision makers and stakeholders involved in the governance processes of cities. This study is one of the sub-projects of the master project “SIMURG”. The master project was designed to include the research and development of relevant models at all hierarchical levels of the 3D Cartesian system, i.e. built environment, social environment and economic environment. In this sub-project, the conceptual model of a performance-based evaluation system at the “city” level, focusing on the “tourism” label, was studied to solve the above-mentioned problem in the context of the “Destination City”. Local governments and different categories of companies can use this model to compare alternatives for their growth policies or investments.

Keywords: SIMURG, Performance-Based Assessment, Sustainability, Destination City, 3D Cartesian System, Relational Database Model

Giriş

Kentsel planlama/tasarım ve yapılaşmış çevre tasarımında karar alma süreçleri, çok sayıda paydaşın dâhil olması ve etkin bir yönetim için gerekli araç ve mekanizmaların yerel yönetimler tarafından sağlanamaması nedeniyle ciddi sorunlara sahiptir. Bu süreçlerin, paydaşların çıkar çatışması, eksik dokümantasyon, üretim sürecinin farklı aşamalarındaki kuruluşlar arasında koordinasyon eksikliği, siyasi sistemdeki yolsuzluklar vb. gibi kendi zorlukları ve engelleri vardır ve bu nedenle çıktıları da ciddi sorunlara sahiptir. Böylece, müşteriler/girişimciler kendi kârlarını artırmak için tüm kritik kararları alırken, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki son kullanıcılar, yetersiz kanun ve yönetmelikler, toplumu koruması gereken yönetim mekanizmalarının zayıflığı gibi nedenlerle mağdur olmakta; dahası, ulusal ve küresel ölçekte kayıplar ortaya çıkmakta, sınırlı kaynaklar israf edilmekte, sürdürülebilir kalkınma süreçlerindeki zorluklar artmaktadır. Kentsel yönetimde geleneksel karar alma süreci, mevcut sorunları çözmek yerine yeni sorunlar yarattığı için gelişmekte olan ülkeler tarafından yeniden düşünülmeli ve alternatif yaklaşımlarla değiştirilmelidir. Yerleşik yapı ve örüntülerin evrim geçirmekte zorlandığı ve tüm yenilikçi girişimlere her zaman direndiği, ancak bu evrimlerin gerçekleşemediği yerlerde yaşamın varlığı ve sürdürülebilirliğinin tehlikede olduğu açıkça görülmektedir.

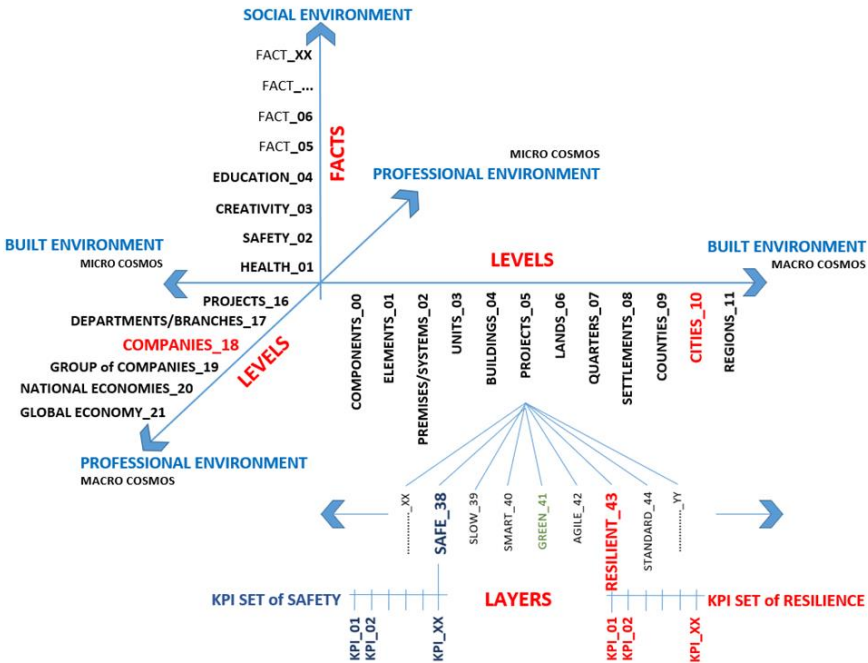
Problem

Sürdürülebilirlik, diğer anahtar kavramlar olan şeffaflık, hesap verebilirlik, tutarlılık, meşruiyet ve birlikte çalışabilirliğin entegre bir şekilde kullanılmasıyla elde edilebilecek ana kavramdır. Bu da ancak yaşamın temel unsurlarının, sadece insanların değil, doğadaki tüm canlıların beklentileri ve nitelikleriyle bir ölçüde uygun şekilde dengelenmesiyle sağlanabilir. Bugün toplumumuzda bireylerin ihtiyaç/beklenti ve niteliklerinin eşleştirilmesi sağlanamamakta; örneğin çocuklar aileleri tarafından yüksek gelir getireceği varsayılan mesleklere yönlendirilmekte, bireyler finansal kaynaklarını yüksek karlı yatırımlar olacağı varsayılan konutlara yatırmakta, belediyeler kentlerin kimlikleri ile örtüşmeyen yapılaşmış çevre yatırımlarını ya da sadece karlı seçenekleri desteklemekte, vb. 1960'lardan bu yana, ama özellikle Türkiye'de son otuz yıldır toplumun bireyelerine dayatılan tanımsız bir değerler sistemi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bugün hükümetlerin kararlarında şeffaflık, hesap verebilirlik ve tutarlılık göremiyoruz. Bu ülkede bireyelerin, kurumların, şirketlerin ve toplumun ihtiyacı olan şey, bu kavramları karar alma süreçlerinin her kademesinde kullanabilecekleri pratik ve erişilebilir araçlardır. Sorun, genel olarak, hükümetlerin ve belediyelerin, tarihsel/tarihsel ve kültürel gibi

“kavramlar” veya “katmanlar” tarafından tanımlanan uygun kimlikler önermesine olanak tanıyan bu araçların eksikliğidir.

Araştırmanın Hedef ve Amaçları

Daha önce yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri gibi çalışmalar sonucunda (Varlier vd., 2018; Arslan & Kanoglu, 2018a, 2018b; Yazicioglu & Kanoglu, 2018; Erdoğan & Kanoğlu, 2018, Altindag & Kanoglu, 2018; Akturk & Kanoglu, 2018) ve bu kapsamda özel kuruluşlar için yapılan ticari Ar-Ge projeleri (Yazicioglu & Kanoglu, 2016) gibi önceki çalışmalar sonucunda, belirlenen sorunun çözümü için geliştirilecek modelin Şekil 1'de belirtilen boyutlardaki çözüm bileşenlerini içermesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Kanoglu vd, 2022). Bu çalışmanın ilk adımında, aşağıda verilen 3 boyutlu kartezyen sistemin yapılaşmış çevre boyutunda “kentler” hiyerarşik düzeyindeki yapılaşmış çevre unsurlarının performansa dayalı değerlendirilmesine yönelik bir “kavramsal model” geliştirilmesi ve bu modelin “turizm” odaklı olması amaçlanmaktadır; bir başka deyişle, tam adres “destinasyon kentler” olarak ifade edilebilir. İkinci adımda, kavramsal model, ilişkisel bir veritabanı yapısına dayanan pratik model SIMURG ile entegre edilecektir.

Şekil 1. Çalışma tarafından önerilen çok boyutlu, çok seviyeli, çok katmanlı ve performansa dayalı sürdürülebilirlik değerlendirme modelinin jenerik örneği (Kanoğlu ve diğerleri, 2022).

Felsefi/Paradigmatik Model ve Kavramsal Düzeydeki Hipotezleri

Bireysel beklentilere, çıkarlara ve bireysel girişimcilerin inisiyatiflerine bırakılmış bir yapı yerine sürdürülebilir tasarım ve bina yaklaşımlarına yaşam alanı sağlayan felsefi bir yaklaşım. Bu felsefe, küresel kaynakların ortak mirasımız olduğu ve tüm eylem ve işlemlerin gelecek nesillerin haklarını da gözetmesi gerektiği yaklaşımını benimsemelidir. Bu felsefe aynı zamanda rekabeti geleneksel süreçlerle sınırlamak yerine yapılaşmış çevrenin tüm tasarım süreçlerine yaymaya odaklanan yenilikçi yaklaşımları benimsemelidir. Böylece mimarın rolünün, girişimcinin istekleri doğrultusunda hareket eden değil, “tasarım yoluyla rekabet” bağlamında toplumun uzun vadeli çıkarlarını gözetilen bir tasarım profesyoneline dönüşmesi mümkün olacaktır. Bahsedilen yaklaşımın paradigmatik bileşenleri, performansa dayalı değerlendirme araçlarının desteğiyle sürdürülebilirlik, yenilikçilik, rekabetçilik, entegrasyon ve birlikte çalışabilirlik kavramlarını içselleştiren yeni bir süreç ve organizasyon modeline ihtiyaç duymaktadır.

Performans Tabanlı Değerlendirme yaklaşımı, yukarıda belirtilen soruna yönelik kapsamlı bir çözüm olarak daha fazla dikkat çekmektedir. Sürdürülebilirlik, yenilikçilik, rekabetçilik, tasarım yoluyla rekabet, performansa dayalı bina üretim süreci, bina üretim süreçlerinin entegrasyonu ve BIM ve bilgi sınıflandırma sistemleri tarafından desteklenen birlikte çalışabilirlik, ulusal inşaat sektörünün küresel pazardaki rekabet avantajını artıran entegre bir model tasarlamak için kilit faktörler olarak görünmektedir. İlk kümeyle kıyasla daha az önemli olmayan ek kavramlar ise şeffaflık, hesap verebilirlik ve tutarlılıktır. Bu hedefe ulaşmak için kavramsal ve pratik bir modelin tüm bu faktörleri entegre etmesi ve yerleşik süreçlerin bu kapsamda yeniden düşünülmesi kaçınılmazdır.

Kavramsal Model

Kanoğlu vd. (2018) tarafından geliştirilen SIMURG Master Proje Kavramsal Modeli'nin ilkelerine ilişkin açıklamalar, herhangi bir seviyedeki yapılaşmış çevre unsurlarının toplam performansının ayrı ayrı değil, sürdürülebilirliğin 3D Kartezyen sistemin her bir boyutundaki seçilen hiyerarşik seviyeye özgü Anahtar Başarım Göstergelerine (KPI) ait setleri ve kullanılan setlerdeki KPI ağırlıkları kullanılarak ve bu unsurların karşılıklı etkileri bütünlük bir şekilde dikkate alınarak hesaplanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çünkü her yapılaşmış çevre unsurunun ilgili seviyeye özgü KPI'ları kullanılarak hesaplanan performans değeri, seçilen unsurun performansının sadece ana bileşenidir; Şekil 2'deki Güneş Sistemi Simülasyonu, öncelikle

yapılaşmış çevrenin çeşitli seviyelerindeki tüm unsurların performansının teorik olarak mikrodan, makro kozmosa doğru hesaplanması ve hesaplanan bu performans değerlerinin ikinci adımda seçilen seviyedeki unsurun birincil performans değerine hem nesnel hem de öznel değerlendirme süreçlerinde sırasıyla, uzmanlar ve yapılaşmış çevre kullanıcıları tarafından önerilen ağırlıklar ve puanlar kullanılarak eklenmesi gerektiğini göstermektedir. Kullanıcıların çeşitli yapılaşmış çevre seviyelerinden beklentilerini tanımlayan çeşitli KPI setleri ve bunlarla ilişkili ağırlıklar akıllı, yeşil, yavaş, güvenli, tarihi vb. terimlerle temsil edilebilir. Farklı kavramlara ve yaşam tarzlarına karşılık gelen bu setler, yapılaşmış çevrelerin performanslarının hesaplanmasında sadece seviyelerin değil katmanların da temel alınmasını, bir başka deyişle seviye ve katmanların karmaşık kombinasyon setlerinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, yukarıda belirtilen ürün boyutundaki hesaplamalara ek olarak, süreç boyutundaki varlıkların performansının etkisi de hesaplama modeline dâhil edilmelidir. Kavramsal model, yapılaşmış çevrenin performansa dayalı değerlendirme sorununun çözümü için diğer çalışmalara kıyasla tamamen farklı bir bütünlük yaklaşım önermektedir. Kavramsal modelin bileşenleri aşağıda sıralanmaktadır;

- a. Organizasyon/Süreç Modeli
- b. Bütünleştirme/Birlikte Çalışabilirlik Modeli
- c. Heaplama/Değerlendirme Modeli

Bu modellerin detayları başka bir makalenin konusudur (Kanoğlu vd., 2022) ve burada tekrarlanmayacaktır.

Kentlerle ilgili etiketler (Urban Labels) literatürde aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- **Yeşil Şehir:** Çevresel sürdürülebilirliğe ve yeşil alanlara öncelik verir.
- **Akıllı Şehir:** Kentsel yaşamı ve hizmetleri geliştirmek için teknolojiyi entegre eder.
- **Dirençli Şehir:** Fiziksel, sosyal ve ekonomik zorluklara uyum sağlar ve bunlardan kurtulur.
- **Eko-Kent:** Sürdürülebilir yaşam uygulamalarıyla ekolojik ayak izini en aza indirir.
- **Yavaş Şehir:** Hız ve verimlilik yerine yaşam kalitesini vurgular.
- **Sürdürülebilir Şehir:** Uzun vadeli çevresel, sosyal ve ekonomik sağlığa odaklanır.

- **Dijital Şehir:** Dijital altyapı ve bağlanabilirlikten yararlanır.
- **Kapsayıcı Şehir:** Marjinal gruplar da dâhil olmak üzere tüm sakinlerin kentin faydalarına erişimini sağlar.
- **Yaratıcı Şehir:** Kültürel ve yaratıcı endüstrileri temel ekonomik itici güçler olarak teşvik eder.
- **Güvenli Şehir:** Kent sakinlerinin emniyet ve güvenliğine öncelik verir.
- **Sağlıklı Şehir:** Halk sağlığı ve refahına odaklanır.
- **Bilgi Şehri:** Eğitim ve bilgiye dayalı endüstrileri teşvik eder.
- **Döngüsel Şehir:** Kaynak verimliliği ve atık minimizasyonuna öncelik verir.
- **Yaşanabilir Şehir:** Yüksek yaşam kalitesi ve kentsel yaşanabilirlik için çaba gösterir.
- **Karbon-Nötr Şehir:** Karbon emisyonlarını net sıfıra indirmeyi ve dengelemeyi amaçlar.
- **Biyolojik Çeşitliliğe Sahip Şehir:** Kentsel çevre içinde biyolojik çeşitliliği korur ve teşvik eder.

SIMURG://Destinasyon Kent: “Destinasyon” Kavramına Odaklanarak “Kentler” Düzeyinde Sürdürülebilir Çözümlerin Değerlendirilmesi için Performans Tabanlı Bütünleşik Bir Model

Bu çalışma, SIMURG: *Kentler Düzeyinde Sürdürülebilir Çözümlerin Değerlendirilmesi için Performans Tabanlı Bütünleşik Bir Model* başlıklı kavramsal modele dayanan ve Kent ölçeğinde konuyu ele alarak “Destinasyon” etiketine odaklanan bir yazılım modeli geliştirmeyi amaçlamaktadır.

“Turist Şehri” veya ‘Destinasyon Kent’, ziyaretçi deneyimini geliştirmek üzere tasarlanmış altyapıya, cazibe merkezlerine, kültürel deneyimlere ve olanaklara odaklanır. Bulduğumuz Antalya, güzel plajları ve antik kalıntılarıyla ünlü en iyi örneklerden biridir. Turizm/destinasyon etiketi ile ilgili birkaç şehir alt etiketi daha sıralamak mümkündür:

- **Miras Kent:** Tarihî ve kültürel miras açısından zengin, genellikle korunmuş mimariye ve tarihi alanlara sahip şehirler.
- **Festival Kent:** Büyük kalabalıkları çeken önemli kültür, müzik veya sanat festivallerine ev sahipliği yapmasıyla tanınır.

- **Macera Kent:** Dağ tırmanışı, kano veya kayak gibi çeşitli macera sporları ve aktiviteleri sunar.

- **Gastronomi Kent:** Genellikle ünlü restoranları ve yemek festivalleriyle mutfak olanaklarıyla ünlüdür.

- **Lüks Kent:** Lüks konaklama, alışveriş ve özel deneyimlerle üst düzey turizme hitap eder.

- **Kültürel Kent:** Müzelere, tiyatrolara, galerilere ve diğer kültürel kurumlara odaklanır.

- **Sahil Kent:** Kıyı atraksiyonları, plaj tatil köyleri ve su aktiviteleri ile tanınır.

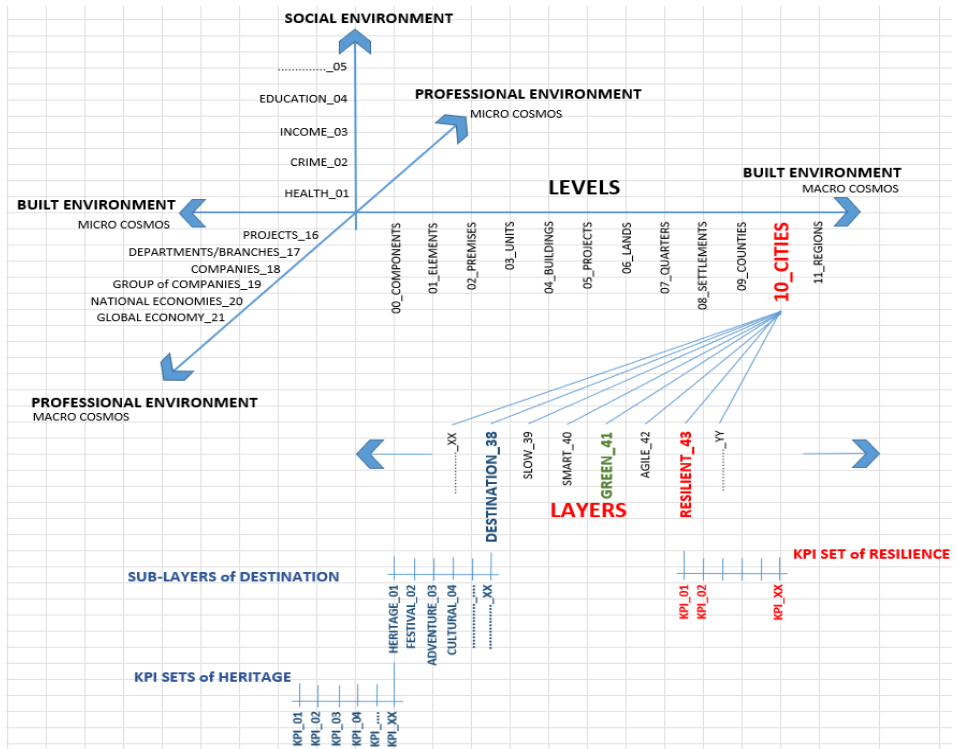
Örneğin, **Miras Kent** (Heritage City) etiketi için anahtar performans göstergeleri (KPI'lar) belirli hedeflere ve bağlamlara bağlı olarak değişebilir, ancak burada bazı yaygın olanlar verilmiştir (Tablo 1):

Tablo 1. Miras Kent için KPI Listesi

KPI ID	Başlık		KPI Tanımı
KPI_001	Ziyaretçi Sayıları	:	Miras alanlarını ziyaret eden turist ve yerli halkın sayısını takip etmek
KPI_002	Ekonomik Etki	:	İşletmelerin ürettiği gelirler de dâhil olmak üzere miras turizminin yerel ekonomiye katkısının ölçülmesi.
KPI_003	Koruma Durumu	:	Bakım ve restorasyon çalışmaları da dâhil olmak üzere miras alanlarının durumunun değerlendirilmesi.
KPI_004	Toplumsal Katılım	:	Gönüllü programlar veya eğitim girişimleri gibi miras faaliyetlerine yerel katılımın değerlendirilmesi.
KPI_005	Kültürel Programlama	:	Kentte düzenlenen kültürel etkinlik ve festivallerin sayı ve kalitesinin takibi.
KPI_006	Sürdürülebilirlik Ölçütleri	:	Turizm ve miras koruma çabalarının çevresel etkilerini analiz etmek.
KPI_007	Toplumsal Tatmin	:	Ziyaretçilerden ve bölge sakinlerinden miras alanlarına ilişkin deneyimleri ve algıları hakkında geri bildirim toplamak.
KPI_008	Erişebilirlik	:	İnsanların, ulaşım ve engellilere yönelik tesisler de dâhil olmak üzere miras alanlarına ne kadar kolay erişebildiğinin ölçülmesi.
KPI_009	Dijital Katılım	:	Miras tanıtımıyla ilgili sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla çevrimiçi katılımın izlenmesi.
KPI_010	Ortaklık İşbirlikleri	ve	Yerel işletmeler, kültürel kurumlar ve devlet kurumlarıyla iş birliklerinin etkinliğinin değerlendirilmesi.

Bu KPI'lar şehir planlamacılarının ve paydaşların miras alanlarının toplum üzerindeki etkisini anlamalarına ve gelecekteki gelişim ve koruma için bilinçli kararlar almalarına yardımcı olur. Benzer şekilde, Destinasyon Kent'in diğer alt etiketleri için de KPI listeleri kolayca oluşturulabilir.

Bir Destinasyon Kent, turistler için başlıca seyahat noktası olacak şekilde tasarlanmıştır ve genellikle kültürel, tarihi ve doğal cazibe merkezlerinin bir karışımına sahiptir. Bu şehirler, dünyanın her yerinden gelen ziyaretçilere hitap etmek için çok çeşitli konaklama, yemek, eğlence ve alışveriş deneyimleri sunar.

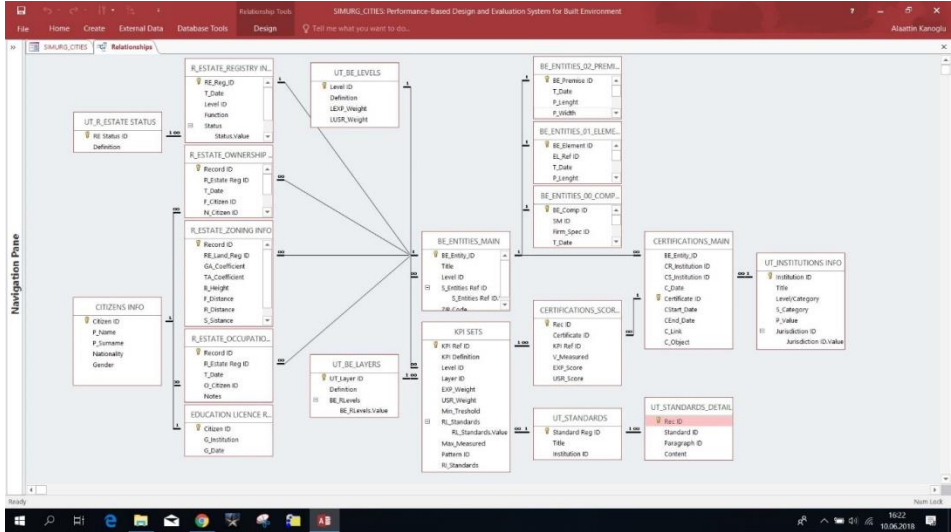
Şekil 2. Destination Kent İçin Çok-Düzeyle, Çok Katmanlı ve Performans Tabanlı Sürdürülebilirlik Değerlendirme Modeli

Sorunu ele alan kavramsal model öncelikle bu kategorileri ve her bir kategori için Anahtar Performans Göstergelerini (KPI'lar) tanımlamalıdır (Şekil 2).

Yazılım Modeli

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen sorunu çözmek için kentler düzeyinde performansa dayalı değerlendirme sisteminin hem kavramsal hem de pratik modelleri geliştirilmiştir. SIMURG://Destination Cities, yapılaşmış çevrenin performansa dayalı değerlendirmesi için ilişkisel veritabanı modeli geliştirilmiştir. Modelin temel işlevlerinden biri, akıllı, yavaş, yeşil vb. Belirli etiketlerden birine sahip kentlerin tasarım sürecinde müşterinin (vatandaşların) ve tasarımcının/uzmanın değer sistemleri arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Model, kentlere özgü ve etikete özgü KPI'ları etkileyen her iki değer sisteminin farklılıklarını, değerlendirme sürecindeki ağırlıklarını, hesaplanan ağırlıklı puanları belirlemede tasarımcıya yardımcı olur ve son olarak kentlerin büyüme yönleri hakkında alınan kararların başarısını artırmak için müşterilerin (vatandaşların) niteliklerine ve değer sistemlerine dayalı analitik korelasyon bilgileri sağlar.

Kavramsal modelin tasarlanmasının ardından, yukarıda belirtilen kavramsal modele dayanan ilişkisel veritabanı modeli SIMURG_CITIES, MS Access platformunda geliştirilmiştir. İlişkisel veritabanı mimarisi ve tabloların kısmi ilişkileri Şekil 3'te verilmiştir.

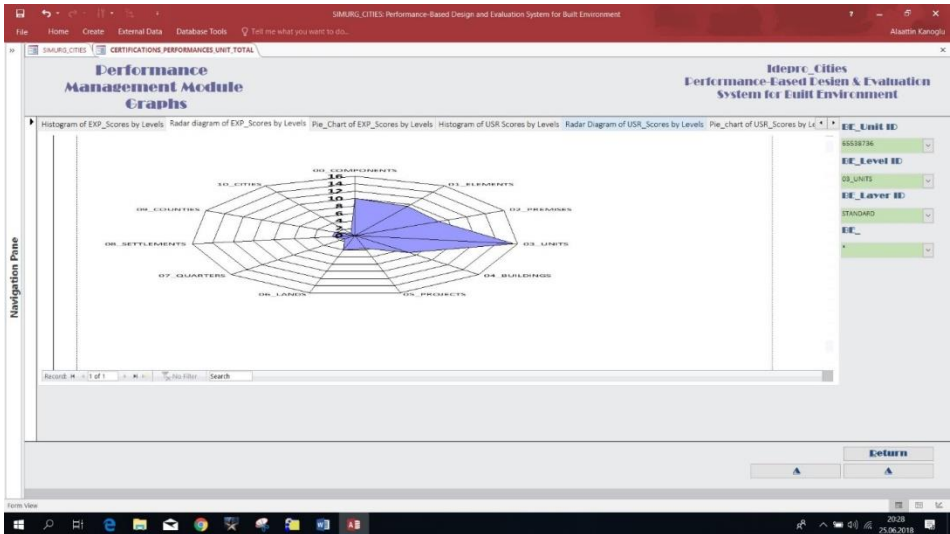
Şekil 3. SIMURG Master Proje Modelinin İlişkisel Veritabanı Mimarisi (Kanoglu vd., 2022)

İlk aşamada hesaplama modeli, bina birimleri düzeyinde yapılaşmış çevre varlıklarının performansının hesaplanması için tasarlanmıştır; gelecekteki

çalışmalar sırasında benzer hesaplamaların diğer düzeyler için de yapılabilmesi için modele ek parçalar eklenecektir. Model, bireyler, emlak firmaları, belediyeler, devlet daireleri gibi farklı kullanıcı türleri için raporlar üretebilir durumdadır.

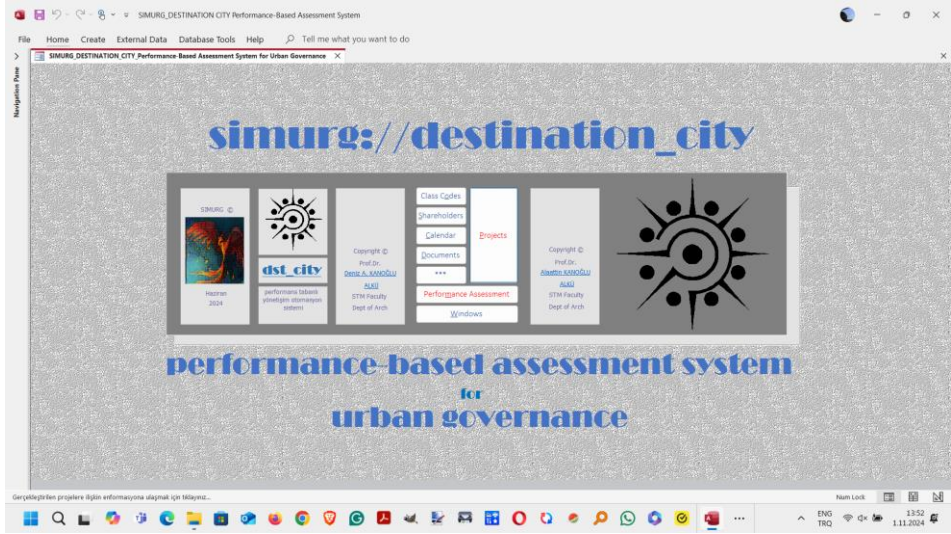
Belediyeler veya devlet daireleri modeli, kentin büyümesi için stratejik planlar hazırlamak, yapılaşmış çevre envanterini izlemek, kentin kabul ve ilan edilmiş kimliği ile uyumlu yatırımları cesaretlendirmek veya diğer projeleri caydırmak gibi farklı amaçlar için kullanılabilir.

Model, öncelikle hiyerarşik olarak farklı ardışık seviyelerdeki tüm yapılaşmış çevre varlıklarını tanımlamaktadır. Yapılaşmış çevrenin farklı seviyeleri ve katmanları için KPI setleri tanımlanır ve uzmanlar ve yerel yetkililer tarafından verilen puanlar ve ağırlıklar kullanılarak her iki değer sistemi arasındaki varyanslar hesaplanır. Daha sonra tüm yapılaşmış çevre seviyelerinin ağırlıklı performans puanları hesaplanır ve son olarak yavaş, akıllı, yeşil, güvenli, hedef gibi istenen “etiketin” (katmanın) KPI setine göre seçilen bina biriminin toplam performansı ekranda gösterilir. Model tarafından uzman/kullanıcı puanlarının seviyelere göre histogramı, uzman/kullanıcı puanlarının seviyelere göre radar diyagramı gibi çeşitli grafiksel raporlar sağlanmaktadır (Şekil 4).

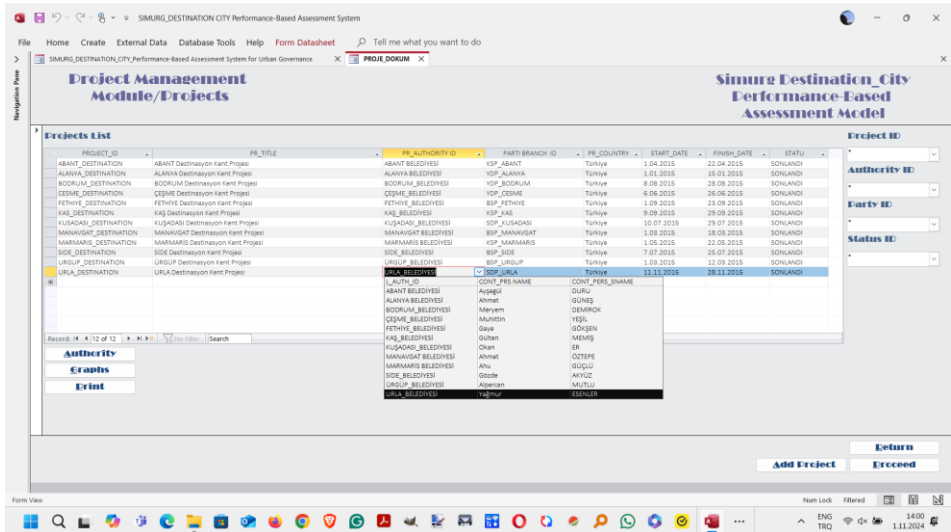

Şekil 4. Yapılaşmış Çevre Düzeyleri Bağlamında Performans Puanlarına Ait Radar Diyagramı (Kanoglu vd., 2022)

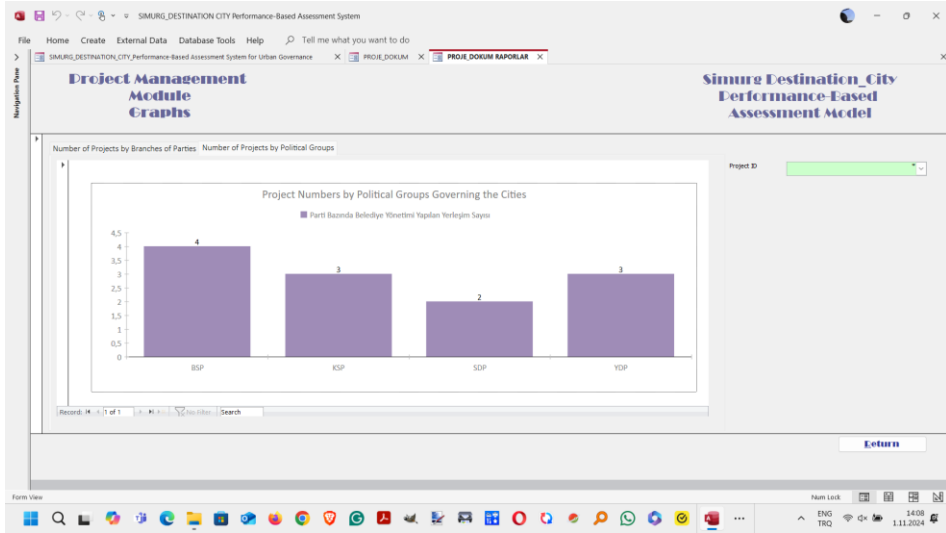
SIMURG://Destination_City alt projesi, SIMURG Master Projesinin ana çerçevesini kullanmaktadır (Şekil 5). Her kent (yerleşim yeri) veritabanında bir proje olarak tanımlanmaktadır (Şekil 6). Aynı siyasi gruplar tarafından yönetilen kentlerin sayısı Şekil 7’de sunulmuştur. Destinasyon Kent etiketinin alt etiketlerine ilişkin KPI'ların listesi Şekil 8’de verilmiştir. Yerel Yönetimler ve Uzmanlar tarafından atanan KPI'ların ağırlıkları Şekil 9’da verilmiştir.

Şekil 5. SIMURG://Destinasyon Kent İlişkisel Veritabanı Modelinin Açılış Ekranı

Şekil 6. Kentler Bağlamında Proje Hipotetik Verileri

Şekil 7. Politik Gruplar Tarafından Yönetilen Kentlerin Sayıları

KPI ID	KPI DEFINITION	SUB_LABEL	EXP_WEIGHT	EXP_MIN_HIGH	EXP_MIN_SCORE	KPI DEFINITION
KPI_001	Visitor Numbers: Tracking the number of tourists and locals visiting heritage sites	HERITAGE	60	50	50	KPI DEFINITION Media Coverage: Measuring the extent and sentiment of media coverage, including press articles, blog mentions, and broadcast features
KPI_002	Economic Impact: Measuring the contribution of heritage tourism to the local economy, including revenue generated by businesses	HERITAGE	60	50	50	
KPI_003	Preservation Status: Assessing the condition of heritage sites, including maintenance and restoration efforts	HERITAGE	60	50	50	
KPI_004	Community Engagement: Evaluating local involvement in heritage activities, such as volunteer programs or educational initiatives	HERITAGE	60	50	50	
KPI_005	Cultural Programming: Monitoring the number and quality of cultural events and festivals held in the city	HERITAGE	60	50	50	
KPI_006	Sustainability Metrics: Analyzing the environmental impact of tourism and heritage conservation efforts	HERITAGE	60	50	50	
KPI_007	Public Satisfaction: Gathering feedback from visitors and residents about their experiences and perceptions of heritage sites	HERITAGE	100	70	50	
KPI_008	Accessibility: Measuring how easily people can access heritage sites, including transportation and facilities for people with disabilities	HERITAGE	70	50	50	
KPI_009	Digital Engagement: Tracking online engagement through social media and digital platforms related to heritage promotion	HERITAGE	100	70	50	
KPI_010	Partnerships and Collaborations: Assessing the effectiveness of collaborations with local businesses, cultural institutions, and government	HERITAGE	40	30	50	
KPI_011	Attendance Numbers: Tracking the number of attendees at each festival or event	HERITAGE	50	40	50	
KPI_012	Economic Impact: Measuring revenue generated for local businesses, including hospitality, retail, and services during festivals	FESTIVAL	80	20	50	
KPI_013	Visitor Demographics: Analyzing the demographic status of attendees, such as age, origin, and spending habits	FESTIVAL	30	20	50	
KPI_014	Satisfaction Ratings: Collecting feedback from attendees regarding their overall experience, including entertainment quality, facilities	FESTIVAL	100	70	50	
KPI_015	Social Media Engagement: Monitoring online interactions, including shares, likes, and comments related to festival promotions	FESTIVAL	60	50	50	
KPI_016	Volunteer Participation: Assessing the number of volunteers involved and their impact on event organization	FESTIVAL	10	10	50	
KPI_017	Sponsorship Revenue: Evaluating funds raised through sponsorships and partnerships for each festival	FESTIVAL	40	30	50	
KPI_018	Media Coverage: Measuring the extent and sentiment of media coverage, including press articles, blog mentions, and broadcast features	FESTIVAL	30	10	50	

Şekil 8. Destinasyon Kent Etiketinin Alt Etiketlerine Ait KPI Setleri

Kentlerin Yerel Yönetimler Tarafından Değerlendirmesine Göre Hesaplanan Toplam Ağırlıklı Puanlar Şekil 10'da grafik formatında verilmiştir. Son olarak, Kentleri Yöneten Siyasal Gruplara Göre Kentlerin Ortalama Ağırlıklı Puanları Şekil 11'de grafik formatında verilmiştir.

Performance Management Module Assessments

Weights of KPIs by EXPERT and AUTHORITY Scores by EXPERTS Scores by AUTHORITY Variations of Weighted Scores by Experts and Authority

ID	PROJE/DE	KPI ID	CATEGORİ	FAHRE BRANŞI	KSP_MIN_SCORE	EXP_MIN_WEIGHT	EXPERT_WEIGHT	AUTH_WEIGHT	Project ID
678	ABANT_DESTINATION	KPI_027	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	20	20	40	
1326	CESME_DESTINATION	KPI_025	ADVENTURE	YSP_CESME	50	50	50	50	
672	ABANT_DESTINATION	KPI_021	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	20	20	40	
673	ABANT_DESTINATION	KPI_022	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	10	10	30	
674	ABANT_DESTINATION	KPI_023	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	70	100	80	
675	ABANT_DESTINATION	KPI_024	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	50	50	50	
1070	KAS_DESTINATION	KPI_029	ADVENTURE	KSP_KAS	50	30	40	80	
877	ABANT_DESTINATION	KPI_026	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	50	50	50	
1271	KAS_DESTINATION	KPI_030	ADVENTURE	KSP_KAS	50	20	20	20	
679	ABANT_DESTINATION	KPI_028	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	10	10	30	
680	ABANT_DESTINATION	KPI_029	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	20	40	60	
681	ABANT_DESTINATION	KPI_030	ADVENTURE	KSP_ABANT	50	10	20	40	
1068	KAS_DESTINATION	KPI_037	ADVENTURE	KSP_KAS	50	20	20	70	
1067	KAS_DESTINATION	KPI_036	ADVENTURE	KSP_KAS	50	50	50	50	
1066	KAS_DESTINATION	KPI_035	ADVENTURE	BSP_FETHİYE	BSP Fethiye İpe Bşk			Bayı	
				BSP_MANAVGAT	BSP Manavgat İpe Bşk			Bayı	
				BSP_SIDE	BSP Side İpe Bşk			Bayı	
				BSP_URGUP	BSP Urgup İpe Bşk			Bayı	
				KSP_ABANT	KSP Abant İpe Bşk			Bayı	
				KSP_KAS	KSP Kas İpe Bşk			Bayı	
				YSP_MARMARIS	YSP Marmaris İpe Bşk			Bayı	
				YSP_KUSADASI	YSP Kusadası İpe Bşk			Bayı	
				YSP_URIA	YSP Üria İpe Bşk			Bayı	
				YSP_ALANYA	YSP Alanya İpe Bşk			Bayı	
				YSP_BODURUM	YSP Bodurum İpe Bşk			Bayı	
				YSP_CESME	YSP Çeşme İpe Bşk			Bayı	

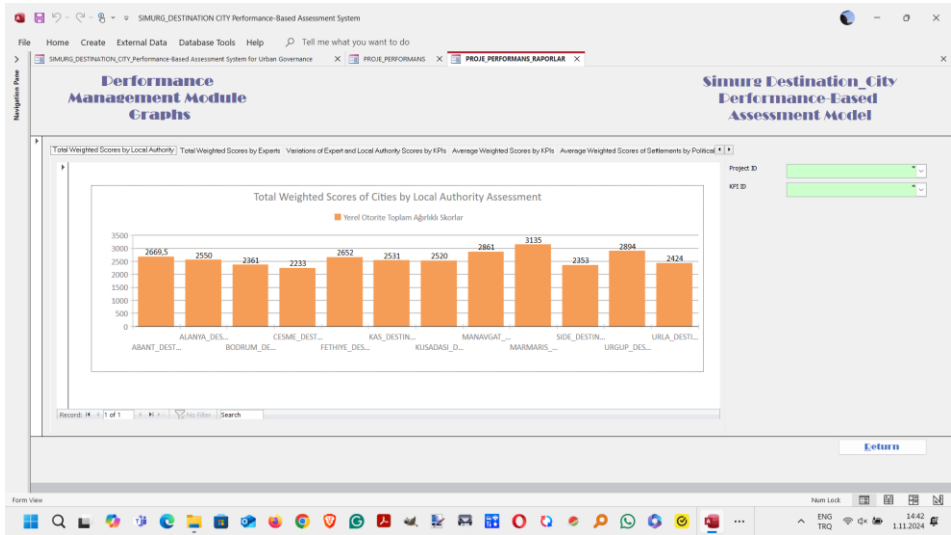
Seasonal variability: Analyzing participation trends across different seasons to identify peak and off-peak periods.

EFs

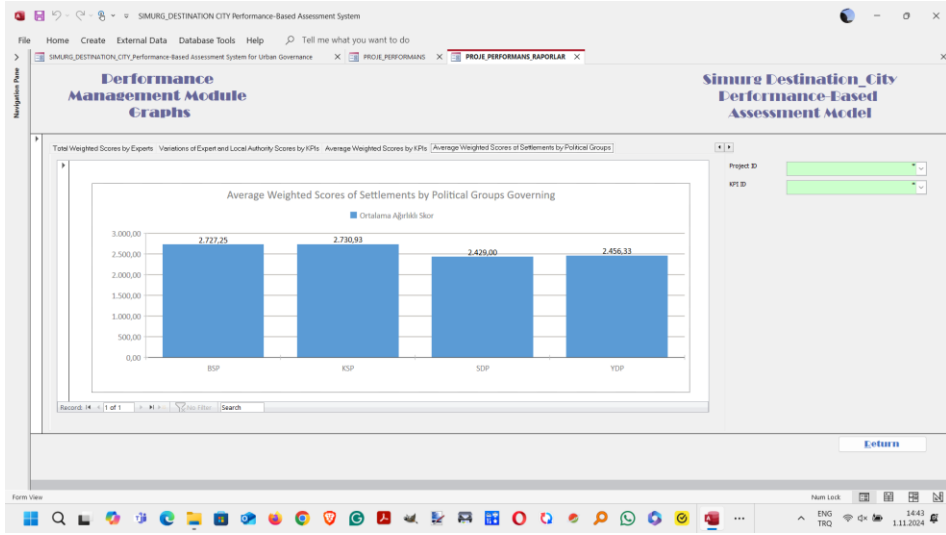
EFs

Return

Şekil 9. Uzmanlar ve Yerel Yönetimler Tarafından Atanan KPI Ağırlıkları

Şekil 10. Kentlerin Yerel Yönetim Değerlendirmeleri İle Hesaplanan Ağırlıklı Skorları

Şekil 11. Kentleri Yöneten Siyasi Gruplar Bazında Ortalama Ağırlıklı Skorları

Sonuç

Bu çalışma, “destinasyon” etiketine vurgu yaparak sadece “kentler” düzeyindeki yapılaşmış çevre unsurlarını ele almaktadır. Çalışmanın amacı, uzmanların ve kullanıcıların (Destinasyon Kent örneğinde Yerel Yönetimler) sırasıyla dâhil olduğu hem nesnel hem de öznel karar alma süreçlerinde, yapılaşmış çevrelerin karmaşık katmanlarını, ilgili KPI'ları ve bu KPI kümelerindeki ilgili ağırlıkları üzerinden karşılaştırmalı değerlendirmeler yapan bir nesnel modelin esaslarını ve yapısını belirlemektir. Model, yönetişimin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini artıracak; ayrıca sivil hakların ve kamu kaynaklarının kötüye kullanımını azaltmaya yardımcı olacaktır. Belediyeler ve devlet daireleri modelin çıktılarını kullanarak kentin büyümesi, kimliği vb. konulardaki kararları neden ve nasıl aldıklarını açıklayabileceklerdir. Şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlayan bu tür modellerin, Türkiye'de on yıllardır olduğu gibi, siyasi/profesyonel sistemlerin ve iklimlerin tanımsızlık ve kaos üzerinden yürüdüğü durumlarda hoş karşılanmayacağını elbette biliyoruz. Yine de, gelecekte bir gün bilimsel çalışmaların kamu kaynakları ve yapılaşmış çevre ile ilgili kararların meşruiyetinin temeli olacağı bir dünyaya sahip olacağımızı umut etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Aktürk, S., & Kanoğlu, A., (2018). A Performance-Based Integrated Relational Database Model for the Assessment Processes of Architectural Design Competitions in Professional Practice and Architectural Design Studios in Academia, 5th International Project and Construction Management Conference (IPCMC2018), November 16-18, Girne, North Cyprus.
- Altındağ, M., & Kanoğlu, A., (2018). A Performance-based Integrated System for Construction Companies' Procurement Departments Based on the Variations of Estimated and Actual Risks/Comparative Evaluation of the Effects of Personal Attributes, 5th International Project and Construction Management Conference (IPCMC2018), November 16-18, Girne, North Cyprus.
- Arslan, S., & Kanoğlu, A., (2018). Performance-Based Building: Architecture of an Integrated Model at Conceptual and Practical Dimensions, *Advances in Social Sciences Research Journal*, 5(3), pp. 418-432.
- Kanoğlu, A., Yazıcıoğlu, D., & Özçevik, Ö., (2018). SIMURG: A Performance-Based and Sustainability-Oriented Integration Model Using Relational Database Architecture to Increase Global Competitiveness of Turkish Construction Industry in Industry 4.0 Era, 5th International Project and Construction Management Conference (IPCMC2018), November 16-18, Girne, North Cyprus.
- Varlier, N., Özçevik, Ö., & Kanoğlu, A., (2018). A Performance-Based Integrated Model for Design and Evaluation of Sustainable and Sophisticated Solutions at Projects Level of Built Environment: Search for the Lean Architecture of Relational Database, 5th International Project and Construction Management Conference (IPCMC2018), November 16-18, Girne, North Cyprus.
- Yazıcıoğlu, D.A., & Kanoğlu, A., (2016) An Integrated Analysis/Assessment/Decision-Making Model at Premises Level/Mutfak Sistemleri Üreten ve Pazarlayan Firmaların Tasarım Performanslarının Artırılmasına Yönelik Bütüncül Bir Süreç Yönetim Modeli, İTÜ Araştırma Fonu ve DOĞTAŞ KELEBEK Mobilya A.Ş. Tarafından Desteklenen #38986 No'lu Araştırma Projesi, Ağustos.
- Yazıcıoğlu, D.A., & Kanoğlu, A., (2018). A Performance-Based Integrated Model at Building Premises Level: Analysis of Differences in Clients' and Designers' Value Systems in Kitchen Design, 5th International Project and Construction Management Conference (IPCMC2018), November 16-18, Girne, North Cyprus.
- Kanoglu, A., Ozcevik, O., Yazicioglu, D.A., Erkovan, N., Softaoglu, H., Ulker B., Yazicioglu E., Varlier, N., (2022) SIMURG: A New Model for the Integrated Assessment of Sustainability, *Budownictwo I Architectura/Civil Engineering and Architecture*, Lublin University of Technology, Vol.21, No.1, pp.31-57.

Alanya Özelinde Turizm Sektörü İçin Esnek Kullanımlı Yapı Tasarımına Yönelik Öneriler

Rukiye Çalış Samancı, Güzin Demirkan Türel

Özet

Turizm sektörü yarattığı istihdam, sağladığı döviz girdileri ve yatırımları teşvik etmesi nedeniyle Türkiye'nin ekonomik büyümesinde önemli bir yere sahiptir. En çok talep gören turizm ilçelerinden biri olan Alanya ise bu sektörde etkin bir rol oynamaktadır. Geçen zaman içerisinde Alanya'da, büyük ve modern oteller, turizme bağlı kültür ve sanat yatırımları yapılmıştır. Bu gelişmeler ilçe ekonomisine olumlu katkılar sağlarken turizme yönelik yapılaşma kent dokusunun bozulmasına, doğal çevrenin artan bir hızla yok olmasına ve kent ölçeğinde kayıp alanlar oluşmasına neden olmuştur. 2022 yılı verilerine göre Alanya nüfusu turizm sezonunda 2.000.000'a ulaşırken diğer zamanlarda bu rakam 364,180'e kadar düşmektedir. İlçe nüfusundaki bu ani değişim turizm yapılarının yaz sezonu dışında kullanılmayarak âtıl hale gelmelerine neden olmaktadır. Bu ise turizme yönelik yapıların ne şekilde olmaları gerektiğinin yeniden sorgulanmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; öncelikle turizme hizmet veren ardından da diğer zamanlarda esnek kullanıma sahip çok amaçlı yapı tasarımının nasıl olması gerektiğine yönelik önerilerde bulunulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın metodolojisi olarak; ilk aşamada literatür taraması yapılarak bu tür bir amaca hizmet etmek konusunda önemli çıkarımlar yapılmasına imkân verebilecek olan taşınabilir yapı sistemleri incelenmiştir. İkinci aşamada yapı tasarımının ne şekilde olması gerektiğiyle ilgili önerilerde bulunulabilmesi için modülerlik, esneklik, üretken tasarım ve biçim grameri kavramları irdelenmiştir. Üçüncü aşamada yapı tasarımının yapılacağı bölgenin niteliklerine uygun olabilmesi için Alanya ilçesinin doğal ve yapılı çevresi ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. En son aşamada ise öncelikle turizme hizmet veren ardından da diğer zamanlarda esnek kullanıma sahip çok amaçlı yapı tasarımının ne şekilde olması gerektiğiyle ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm yapıları¹, Modülerlik², Esneklik³, Üretken tasarım⁴

Recommendations for Flexible-Use Architectural Design in the Alanya Tourism Sector

Abstract

The tourism sector plays a significant role in Turkey's economic growth due to the employment it generates, the foreign currency it brings in, and the investments it encourages. Alanya, one of the most sought-after tourist districts, plays an active role in this sector. Over time, large and modern hotels and cultural and artistic investments related to tourism have been established in Alanya. While these developments have positively contributed to the local economy, the increasing construction for tourism has led to the deterioration of the urban fabric, the rapid degradation of the natural environment, and the emergence of lost spaces on an urban scale. According to 2022 data, the population of Alanya reaches 2,000,000 during the tourism season, while it drops to 364,180 at other times. This sudden change in the district's population causes tourism facilities to become idle outside the summer season. Consequently, this necessitates a reevaluation of how tourism-related structures should be designed. In this context, the aim of the study is to propose suggestions on how to design multipurpose structures that serve tourism primarily and can be flexibly utilized at other times. To achieve this aim, the methodology of the study involves three main phases: In the first phase, a literature review is conducted to explore portable building systems that can provide significant insights for such a purpose. The second phase examines concepts such as modularity, flexibility, productive design, and grammar of form to offer suggestions on how the building design should be approached. In the third phase, assessments are made regarding the natural and built environment of Alanya district to ensure the design aligns with the characteristics of the area. Finally, proposals are made on how multipurpose structures that primarily serve tourism and can be flexibly used at other times should be designed.

Keywords: Tourism buildings¹, Modularity², Flexibility³, Productive design⁴

1. GİRİŞ

Türkiye'nin en çok talep gören turizm ilçelerinden biri olan Alanya, turizm sektöründe etkin bir rol oynamaktadır. Geçen zaman içerisinde Alanya'da, büyük ve modern oteller, turizme bağlı kültür ve sanat yatırımları ve mesire yerleri

yapılmıştır. İlçeye turizm için yapılan yatırımlar, doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılı olduğu sektörleri de olumlu etkilemiş ve Türkiye'nin önemli ticaret merkezlerinden biri haline getirmiştir. Tablo 1, Alanya'nın dış turizmden elde ettiği tahmini geliri göstermektedir ("Alanya Ticaret ve Sanayi Odası", 2022).

Tablo 1. Alanya turizm geliri ve ziyaretçi sayısı, Ocak - Aralık, 2022 ("Alanya Ticaret ve Sanayi Odası", 2022)

Gümrük Kapılarından Gelen Ziyaretçi Sayılarına Göre Yabancı ve Yurtdışında Yaşayan Yerli Ziyaretçi Turizm Gelirinin Yıllara Göre Dağılımı-Alanya						
Yıl	Vatandaş			Vatandaş ve Yabancı		
	K.B.O.H (Dolar) *	Ziyaretçi Sayısı**	Toplam Gelir (Dolar)	K.B.O.H (Dolar) *	Ziyaretçi Sayısı**	Toplam Gelir (Dolar)
2021	1076	100.031	107.633.004	1028	2.553.969	2.625.479.933
2022	1006	214.362	215.647.674	901	4.239.739	3.820.004.667

*Yabancı Ziyaretçi K.B.O.H. değerleri Kültür ve Turizm Bakanlığı, Gümrük kapılarından gelen ziyaretçi İstatistiklerinden alınmaktadır.
K.B.O.H (Kişi başı ortalama harcama)

Bu gelişmeler ilçe ekonomisine olumlu katkılar sağlarken turizme yönelik yapılaşma kent dokusunun bozulmasına, doğal çevrenin artan bir hızla yok olmasına ve kent ölçeğinde kayıp alanlar oluşmasına neden olmuştur. Bir yatırım aracı olarak görülen Alanya ilçesi için işlevsiz, güvensiz ve deneyimlere fırsat sunamayan kamu yararı gözetilmeyen alanlar oluşmuştur. Turizme yönelik yapılaşma sonucu bozulan kent dokusunda, ilçede yükselen arsa değerlerine karşın büyüklük, şekil ve nitelik olarak değişen, dağınık ve kullanılmayan kayıp alanlar artmıştır.

Bir süreç sonucu karşımıza çıkan kentsel kayıp mekânların hepsi farklı nitelikte olup, farklı sebeplerden dolayı işlevsiz ve âtil hale gelebilmektedir. Sahip oldukları potansiyeller de bu bağlamda değişiklik göstermektedir. Ayrıca bu âtillaşmayı tetikleyici unsurlar ve zamansal dönüşümler mevcuttur. Kente yapılan kontrol dışı yoğun göçler ve artan yapılaşma bunlardan bazılarıdır (Mitchell, 2020).

2022 yılı verilerine göre Alanya nüfusu turizm sezonunda 2.000.000'a ulaşırken diğer zamanlarda bu rakam 364,180'e kadar düşmektedir. İlçe nüfusundaki bu ani değişim turizm yapılarının yaz sezonu dışında kullanılmayarak âtil hale gelmelerine neden olmaktadır. Bu ise turizme yönelik yapıların ne şekilde olmaları gerektiğinin yeniden sorgulanmasını zorunlu hale getirmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; öncelikle turizme hizmet veren ardından da diğer zamanlarda esnek kullanıma sahip çok amaçlı yapı tasarımının nasıl

olması gerektiğine yönelik önerilerde bulunulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın metodolojisi olarak; ilk aşamada literatür taraması yapılarak bu tür bir amaca hizmet etmek konusunda önemli çıkarımlar yapılmasına imkân verebilecek olan taşınabilir yapı sistemlerinin tarihi süreç içerisindeki gelişimi ve çeşitleri incelenmiştir. İkinci aşamada yapı tasarımının ne şekilde olması gerektiğiyle ilgili önerilerde bulunulabilmesi için modülerlik, esneklik, üretken tasarım ve biçim grameri kavramları irdelenmiştir. Üçüncü aşamada yapı tasarımının yapılacağı bölgenin niteliklerine uygun olabilmesi için Alanya ilçesinin doğal ve yapılı çevresi ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. En son aşamada ise öncelikle turizme hizmet veren ardından da diğer zamanlarda esnek kullanıma sahip çok amaçlı yapı tasarımının ne şekilde olması gerektiğiyle ilgili önerilerde bulunulmuştur.

2. TAŞINABİLİR YAPI SİSTEMLERİNİN TARİHİ VE ÇEŞİTLERİ

2.1. Taşınabilir Yapı Sistemlerinin Tarihi

Göç eden ve sürekli hareket halinde olan toplumların hareketli yaşam tarzı, evlerini yanlarında götürmelerini gerektirmiştir. Hareketli, taşınabilen, sökülüp takılabilen, gezici, oynak, değişken ilk mekânlar da bu ihtiyacın bir sonucu olarak doğmuştur. Kalıcı olarak konumlandırılmak zorunda olmayan bu mekânlar, çağımızın ihtiyaçlarına ve yüklenen fonksiyona göre kolaylıkla donatılabilen alanlardır (Şenocak,2019).

Göçebe yerleşimlerin en temel mimari ögesi olan çadırlar, bu yapıların ilk örnekleridir. Tarihsel süreç içerisinde bu yapıların gelişimine öncülük etmiştir. Göçebe toplulukların sürekli yer değiştirmesine uyumlu, esnek, hafif ve kolay taşınabilir özelliklere sahip bu çadırlar; Asya'da, Afrika'da ve Amerika'da göçebe hayatı süren insanın barınağı olmuştur. Buldukları bölgeye göre isimleri ve formları farklılaşmıştır (Şenocak,2019).

Göçebe çadırları hareketli, sökülüp takılabilen ve değişken özelliklerinin gelişen malzeme olanaklarına göre yeniden şekillenmesi ve günümüzün bazı ileri yapı tekniklerinde ilham sağlamasının yanında, çağımız insanının değişen ve çeşitlenen ihtiyaçlarına birçok işlevi karşılayabilecek şekilde çözümler üretebilmektedir.

2.2. Taşınabilir Yapı Sistemlerinin Çeşitleri

Kronenburg'e göre, 'Portable Architecture' adlı kitabında belirtildiği üzere taşınabilir yapı oluşturma yöntemi olarak üç farklı süreç söz konusudur. Bunların ilki, tek parça halinde taşınabilir yapılardır. Kullanım için gerekli olan tüm detaylar hazırdır ve buldukları yere vardıklarında anında kullanılabilir. Tek parça halinde taşınabilen yapılar, her zaman olmasa da ulaşım kısıtlamaları nedeniyle genellikle boyut olarak sınırlıdır (Kronenburg, 2008).

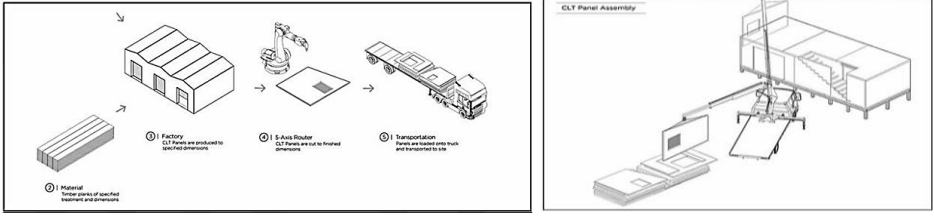
Şekil 1. Tek Parça Halinde Taşınabilen Mobil Konut (“Mobile Tiny Cabin”, t.y.)

İkinci tipte ise, modüler parçalar halinde kolaylıkla taşınabilir yapılar yer almaktadır. Bu modüler parçalar, genellikle sahada kuru olarak monte edilir. Modüler parçalar ve sahada monte işlemi, farklı mimari düzenlemelere adaptasyon için maksimum esneklik sağlar. Ancak bu, genellikle daha büyük bir montaj ekibi tarafından daha uzun bir süre boyunca gerçekleştirilen daha karmaşık bir montaj sürecini gerektirir (Kronenburg, 2008).

Şekil 2. 56 Prefabrik Modülden Oluşan Modüler Apartman (“The Stack Modular Housing in Manhattan”, t.y.)

Taşınabilir yapıların üçüncü tipinde, daha yaygın kullanılan ve kısmen tamamlanmış bir paket olarak taşınan prefabrike yapı elemanları sahada hızlı bir şekilde bir araya getirilir (Kronenburg, 2008). Yapıyı oluşturan elemanlar, diğer taşınabilir yapılara göre daha küçük parçalar halindedir.

Şekil 3. Yapı elemanlarını oluşturan parçaların inşaat sahasına nakliyesi ve sahada montajı (“Warrander Studio”, t.y.)

3. MODÜLERLİK, ESNEKLİK, ÜRETKEN TASARIM VE BİÇİM GRAMERİ

a. Modülerlik

Modülerlik, bütünsel bir fonksiyonu yerine getirmek için birbirinden bağımsız tasarlanabilen küçük alt sistemlerden oluşan sonuç ürün ve süreçlerin inşasıdır (Baldwin ve Clark, 1997). Günümüzde hızlı nüfus artışı, doğal kaynaklarımızın hızla tükenmesi, gelişen teknoloji ve değişen yaşam biçimleriyle beraber artık kısa sürede üretilen ve esnek kullanım özelliklerine sahip modüler yapı tasarımları önemli olmaya başlamıştır. Mekânsal düzenlemelerin değişiminin yanı sıra strüktürü meydana getiren modüler birimlerin değiştirilmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir. Esasen bu seviyede modüler yapı tasarımı epey yeni bir teknoloji olup; giderek artan tüketici taleplerini karşılayabilecek ve çok amaçlı kullanımlara imkân sunabilecektir (Koleri, 2020).

b. Esneklik

Esneklik, aynı tasarım biriminin, yapım sistemini değiştirmeden farklı kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve aynı hacmin birden fazla fonksiyon için kullanılabilmesidir (Tapan, 1972).

Bir yapının bütünlüğünü kaybetmeden, eleman eklenerek veya çıkartılarak büyümesi veya küçülmesinin yanı sıra elemanların ve aralarındaki ilişkilerinin değiştirilebilmesidir (Schulz, 1963). Mekânların gerek düzenleme biçimiyle bölme değişikliğine ihtiyaç duyması gerek bölme duvarlarının değiştirilebilir kullanılmasıdır (Musgrove, 1973). Esneklik kavramını genel olarak alırsak; çok amaçlı kullanıma uygun, özgürce fiziksel değişim gösteren, uyumlu adaptasyon olarak ifade edilebilir.

c. Üretken Tasarım

Mimari yapıların oluşturulmasında farklı tasarım yaklaşımları kullanılmaktadır. Kavramsal anlamda çok değişik olgulardan çeşitli biçimler üretilmektedir. Üretken yaklaşım da; mimari yapının inşa edileceği bölgenin doğal çevresinin potansiyellerini inceleyerek belirli kurallar geliştiren ve bunlardan yeni biçimsel alternatifler üreten bir sistemdir (Koleri, 2020). Üretken tasarım kavramı, eylemin yaratıcısının sonuçtan çok sürecin içeriği ile ilgilendiği yöntemdir. Üretken tasarım sistemi ise, süreçte uygulayıcıyı destekleyen ya da tasarımın tamamını kapsayan bir sistem olarak tanımlanabilir. Tasarımcının tasarım eğilimlerini geliştirmesi ve yenilikçi ürünler ortaya çıkarması sistemin üretkenliğini belirler (Fischer ve Herr, 2001).

d. Biçim Grameri

Biçim grameri, 1970'li yıllarda George Stiny ve Jim Gibs tarafından geliştirilen, tasarım dili ya da gruplarının üretiminde kullanılan biçim kuralları dizisidir. Biçim grameri; başlangıç şekli, biçim kuralları, şekiller ve semboller dizisi olmak üzere dört ana bileşenden oluşur (Stiny, 1990). Tasarım sürecinde mekânsal ilişkiler ile tariflenen biçim grameri kurallarının uygulanması bir ilk şekle ihtiyaç duyar. Büyük çoğunlukla az sayıdaki biçim ve kurallardan oluşan biçim gramerinde, başlangıç olarak kabul edilen bir ilk şekil vardır. Bu başlangıç şekline kaydırma, aynalama, döndürme ya da toplama, çıkarma gibi tasarım dili üretmek maksadıyla bir dizi kurallar seti uygulanır. Sonuç ürün, başlangıç şeklini de kapsayan başka bir şekildir (Özkaraduman, 2007).

4. ALANYA'NIN DOĞAL VE YAPILI ÇEVRESİNİN POTANSİYELLERİNİ ÖN PLANA ÇIKARACAK TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ

4.1. Alanya'nın Doğal Çevresinin Potansiyellerinin Belirlenmesi

Alanya, 36°30'07''- 36°36'31'' kuzey enlemleri ile 31°38'40''- 32°32'02'' doğu boylamları arasında 175.658 m² yüzölçümüne sahip Antalya iline bağlı bir kıyı ilçesidir. Alanya'nın kuzeyi Toros Dağları'nın bir parçası olan Geyik ve Akçalı Dağları'nın birleştiği, yükseklikleri ortalama 1000 metre civarında olan tepe ve platolardan oluşur. Burada yerli halk tarafından yazları yayla olarak yaşanan ve geleneksel yayla şenliklerinin yapıldığı yerler mevcuttur. Dağların alçak kısımlarında kıyı boyunca uzanan ovalar meydana gelmiştir. Alanya yarımadası böyle bir ovayla Toroslardan ayrılmıştır. Alanya irili ufaklı birçok akarsuya sahiptir. Akarsuların debileri mevsimlere göre farklılıklar gösterir. Bu akarsuların en önemlileri; Alara Çayı, Kargı Çayı, Serapsu Çayı, Oba Çayı ve Dim Çayı'dır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde de önemli bir liman kenti olan

Alanya, günümüzde İsrail yolcu gemilerine, Kıbrıs'a tur için giden deniz otobüslerine ev sahipliği yapmakta ve yük giriş çıkışı yapılmaktadır (Kapancı, 2008). İlçeye ulaşım; kara yolu, deniz yolu, Antalya ve Gazipaşa havalimanlarından hava yolu ile sağlanmaktadır. Akdeniz kıyısında yer alan Alanya, 66 kilometreyi bulan kumsal ve sahil şeridinde sahiptir ("Alanya Ticaret ve Sanayi Odası", 2022). Başlıca plajları; Damlataş, Ulaş, İncekum ve Kleopatra plajlarıdır. Alanya'da kışları ılık, yazları çok sıcak olan iklim tipi (Csa) hâkimdir. Ayrıca ilçenin kıyı şeridinde nem oranı oldukça yüksektir (Öztürk vd.,2017). Yıllık ortalama sıcaklık ise 19 °C dolaylarında değişim göstermektedir. Alanya iklimi ve konumu ile Akdeniz Bölgesi'nin en verimli topraklarına sahip bir yöresidir. Bu nedenle yetişen bitki türleri oldukça fazladır.

4.2. Alanya'nın Yapma Çevresinin Potansiyellerinin Belirlenmesi

Alanya'nın sahip olduğu doğal güzelliklerin yanı sıra yapma çevresi de turizm için büyük potansiyel barındırmaktadır. Alanya Kalesi başta olmak üzere ilçede bulunan çok sayıda tarihi yapı, mağaralar, müzeler ve antik kentler turistler için başlıca çekim noktalarındandır.

5. TURİZME HİZMET VEREN ESNEK KULLANIMLI ÇOK AMAÇLI YAPI TASARIMININ NE ŞEKİLDE OLMASI GEREKTİĞİYLE İLGİLİ ÖNERİLER

Turizme hizmet veren esnek kullanımlı çok amaçlı yapılar, modüler olarak üretilmelidir. Çünkü modüler sistemler esneklik, türetilbilirlik, değiştirilebilirlik ve dönüştürülebilirlik açısından yapı üretim sistemleri içerisinde avantajlı yanlara sahiptir. Modüler sistemlerle farklı birleşimler ve bunun bir sonucu olarak da farklı mekânsal çözümlere imkân veren tasarımların yapılması mümkün olabilmektedir. Modüller ve bir araya geliş biçimlerindeki çeşitliliğin zenginliği ise daha etkin kullanım, daha çabuk ve daha fazla alternatifli tasarımlara imkân vermektedir.

Farklı kültürlere sahip insanların (turist ve yerleşik halk) ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte mekân sayısı, büyüklüğü ve iç mekân tasarım alternatifleri açısından zengin çeşitlilik yaratabilecek esnek bir tasarım anlayışına sahip olmalıdır. Modüller, çoğaltılabilir özelliği ile tek ya da çok katlı bireysel veya toplu kullanıma imkân veren düzenlemeler yapılmasını mümkün kılmalıdır. Modüllerin eklenebilir niteliğe sahip olmaları, kendi bütünlüğünü bozmadan büyütme imkânı sağlayacaktır. Bu ise yapının zarar görmeden istenildiğinde farklı kullanım ihtiyaçları için tekrar eski haline dönüştürülebilmesine de imkân verecektir. Çünkü turist ve yerleşik halkın yaşam biçimleri birçok açıdan farklılık göstermektedir. Modüllerin birleşim

detaylarının basit ve uygulanabilir nitelikte olması ise kullanıcıların kendi imkânlarıyla yapılarını yeniden biçimlendirmelerine imkân verecektir.

Modüller sadece normal koşullar için değil çok farklı koşullar (deprem, sel vb. doğal afetler ya da festivaller, şenlikler vb.) için de kullanılabilir. Modüller bu tür durumların gerektirdiği her türlü ihtiyacı karşılayabilir özelliklere sahip olmalıdır. Başka bir deyişle modüller bir arada kurulan ilişkileriyle buldukları yere ait iklimsel ve topografik farklılıkları karşılayabilecek nitelikler taşımaktadır.

Modüller, Alanya ilçesinin farklı yerlerinde kullanılacak şekilde taşınabilir olmalıdır (yayla, ilçe içi boş alanlar, denize yakın alanlar vb.). Taşıma esnasında az yer kaplayan, katlanabilir özelliklerde olmalıdır. Üretiminde tercih edilen malzemeler hafif olmalı, taşıma ve kurulum esnasında kolaylık sunmalıdır. Ayrıca taşınabilir olmaları nedeniyle modüller çevre koşullarına uyum sağlayabilecek esnekliğe sahip olmalıdır. Alanya ilçesinde deniz kenarında ılıman iklim özellikleri görülürken yayla bölgesinde karasal iklim özellikleri görülmektedir. Modüller bu farklı doğal çevre verilerini en iyi kullanılacak şekilde enerji etkin yapı tasarımı özelliklerine sahip olmalıdır.

Üretilen yapı modülleri çevre dostu olacak biçimde tekrar kullanılabilir niteliğe sahip olmalı ya da geri dönüştürülebilir. Modüller, doğal kaynakların etkin kullanımı ve korunumu açısından çağın gereklerine uyum sağlayabilen nitelikte olmalıdır. Ayrıca gün geçtikçe çeşitlenen kullanıcı isteklerine cevap verecek güncellemelere imkân veren, kendi kendine yetebilen, üretildikleri malzemelerle de çevreye zarar vermeyen özellikler taşımaktadır.

Modüllerin üretim ve arazide yapının son halini aldığı montaj süreci, sağlamlık ve kaliteden taviz vermeyecek biçimde düşük maliyetli ve zamanın en etkin biçimde kullanılmasına imkân verecek şekilde olmalıdır. Ayrıca kullanılan materyal ve birleşim biçimleri en az sorun çıkabilecek nitelikte olmalıdır.

Kültürel çeşitlilik kaynaklı kullanıcı profillerinden ayrı olarak maddi açıdan farklı gelir düzeylerine sahip (en alt gelir düzeyindeki kullanıcılar da dâhil olacak şekilde) her türlü kullanıcı için kaliteli bir yaşam sunacak niteliklere sahip olmalıdır.

Değişen isteklerle birlikte farklı form ve fonksiyonlardaki yeni tipte modüllerin üretilmesine açık bir tasarım anlayışına sahip olmalıdır. Tüm bunlara ilave olarak estetik değeri yüksek niteliklere sahip olmalıdır.

6. SONUÇLAR

Çalışma kapsamında öneriler doğrultusunda yapı tasarım ile ilgili önerilerin dikkate alınması sayesinde üretilen modüller turistlere hizmet verirken turizm sezonu dışında da geleneksel yayla şenlikleri, yörük festivali vb. etkinlikler için farklı amaçlarla kullanılabilir. Böylece turizm yapılarının neden olduğu kent dokusunun bozulması, doğal çevrenin artan bir hızla yok olması ve kent ölçeğinde kayıp alanlar oluşmasına engel olunmuş olacaktır.

Ayrıca bu tür bir yapı tasarımı sayesinde kullanıcılar, yaşam planlarına bağlı olarak yapılarını istedikleri zaman büyültme ve küçültme imkânına sahip olabilecek. Bu modüller işlevsel olarak da esnek kullanımlar sunabilecek, ihtiyaca göre şekillenebilecek.

KAYNAKÇA

- Alanya Ticaret ve Sanayi Odası, Alanya Ekonomik Rapor. (2022).*
- Baldwin, C. Y., & Clark, K. B. (1997). Managing in the age of modularity. *Harvard Business Review*, 75(5), 84-93.
- Fischer, T., & Herr, C. M. (2001). Teaching generative design. Proceedings of the 4th Conference on Generative Art, 14 s. Ocak 2001
- Kapancı, M. (2008). *Alanya Kaleiçi evleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Koleri, Ş. (2020). *Modüler sistem kullanılarak geliştirilen üretken tasarım yaklaşımı: geçici afet konularının biçim grameri yöntemi ile üretimi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kronenburg, R. (2008). *Portable Architecture: Design And Architecture*. Germany: Springer Science & Business Media.
- Mitchell, D. (2020). *Kent Hakkı- Sosyal Adalet ve Kamusal Alan Mücadelesi*. (A. Çavdar, Çev.). İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Mobile Tiny Cabin. (t.y). Erişim adresi: <https://inhabitat.com/this-tiny-cabin-on-the-greece-turkey-border-generates-100-ofits-own-energy/>. Erişim tarihi: 02 Ocak 2024.
- Musgrove, J. (1973). A.D. Briefing Laboratories, *Arch. Design*, Aralık, 37-46.
- Şenocak, G. (2019). *Türkiye'deki mülteci kamplarında geçici konut tasarım örneği olarak Sarıçam Kampı'nın mekansal analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Özkaraduman, T. (2007). *Geleneksel mimari dil için geliştirilen tasarım grameri: Mardin*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, M., Çetinkaya, G., & Aydın, S. (2017). Köppen-Geiger iklim sınıflandırmasına göre Türkiye'nin iklim tipleri. *Journal of Geography*, 35, 17-27.
- Schulz, C. N. (1963). Intentions in architecture. Allen and Unwin. *London: MIT Press*, 152, 242 s.
- Stiny, G. (1990). What is a design?, *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 17(1), 97-103.
- Tapan, M. (1972). Prefabrike elemanlarla yapımda esneklik ve değişkenlik sorunu. *İTÜ Mimarlık Fakültesi Bülteni*.

The Stack Modular Housing in Manhattan. (t.y). Erişim adresi: https://www.archdaily.com/943491/the-stack-modular-housing-in-manhattan-gluck-plus?ad_source=search&ad_medium=search_result_all. Erişim tarihi: 05 Ocak 2024.

Warrander Studio. (t.y). Erişim adresi: <https://www.makersofarchitecture.co.nz/project/warrander-studio>. Erişim tarihi: 05 Ocak 2024.

Müzecilikte Dijitalleşme Örneği: DEM Museums Instagram Hesabı İçerik Analizi

Esra Çelik, Yağmur Tursan, Mehmet Emre Güler

Özet

Müzeler, kültürel miras öğelerinin korunarak sergilendiği turistik çekim merkezleridir. Gerek somut kültürel miras gerek somut olmayan kültürel mirasın aktarımında önemli bir yeri olan müzeler teknolojik gelişmeler ve değişen tüketici talepleri doğrultusunda yeni uygulamalara gitmektedirler. Günümüzde hızla gelişen teknoloji ile müzelerde ziyaretçilerin deneyimlerinin dijital araçlarla zenginleştirilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda dijitalleşme ile birlikte tüketicilerin daha fazla deneyim sağlayacağı müzelerin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Bu noktada öne çıkan deneyim müzeleri, ileri teknoloji ile tüm duyu organlarına hitap ederek ziyaretçilere kültürel değerleri aktarmada unutulmaz bir deneyim sunmaktadır. Deneyim müzeleri Türkiye’de henüz yeni yeni gelişmektedir. Bu kapsamda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olan ve bir deneyim tasarım şirketi olan DEM Müzecilik yeni teknolojiler ile, UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer alan alanlarda, Efes Deneyim müzesi ve Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi olarak iki müzeyi hizmete açmıştır. Yakın zamanda Kapadokya Deneyim Müzesi ve Hierapolis Deneyim Müzesi’nin açılacağı bilgisi de mevcuttur. Türkiye’nin ilk teknoloji odaklı tarihsel deneyim müzeleri olan bu müzeler, interaktif müze deneyimi sunarak uluslararası alanda da aldıkları ödüllerle birlikte ülke tanıtımına da katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı DEM Museums Instagram Hesabı’nın paylaşımlarının incelenerek değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda fotoğrafların incelenmesinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Instagram hesabında 20 Ekim 2024 tarihine kadar paylaşılan gönderiler detaylı bir şekilde incelenmiştir. En çok etkileşim alan gönderiler, farklı tanıtım yolları, etiketler analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: UNESCO, Kültürel Miras, Deneyim Müzesi, Teknoloji, Dijitalleşme

Digitalization in Museology: A Content Analysis of the DEM Museums Instagram Account

Abstract

Museums are touristic attraction centers where cultural heritage items are preserved and exhibited. Museums, which have an important place in the transfer of both tangible cultural heritage and intangible cultural heritage, go to new applications in line with technological developments and changing consumer demands. With today's rapidly developing technology, enriching visitors' experiences with digital tools has an important place in museums. In this direction, the number of museums where consumers will provide more experience with digitalization is increasing day by day. Experience museums, which stand out at this point, offer visitors an unforgettable experience in conveying cultural values by appealing to all senses with advanced technology. Experience museums are only recently developing in Turkey. In this context, DEM Museology, an experience design company affiliated to the Turkish Ministry of Culture and Tourism, has opened two museums, the Ephesus Experience Museum and the Hagia Sophia History and Experience Museum, in areas included in the UNESCO World Heritage List with immersive technologies. It is also known that Cappadocia Experience Museum and Hierapolis Experience Museum will be opened soon. These museums, which are Turkey's first technology-oriented historical experience museums, contribute to the promotion of the country with the awards they have received internationally by offering an interactive museum experience. The aim of this study is to analyze and evaluate the posts of DEM Museums Instagram Account. Accordingly, content analysis method was used to analyze the photographs. The posts shared on the Instagram account until October 20, 2024 were examined in detail. The posts that received the most interaction, different ways of promotion, and hashtags were analyzed. In the light of the data obtained, evaluations and suggestions were made.

Keywords: UNESCO, Cultural Heritage, Experience Museum, Technology, Digitalization

1. GİRİŞ

Günümüzde değişen tüketici beklenti ve isteklerine karşılık verebilmek için işletmelerin deneyim ekonomisine odaklandıkları ve deneyimsel pazarlamaya yöneldikleri görülmektedir (Akel, 2020: 99). Alan yazında deneyim kavramına yönelik çeşitli tanımlara rastlanmaktadır. 1982 yılında deneyim kavramı Holbrook ve Hirschman tarafından mal ve hizmetlerin tüketiminde rol oynayan duygusal bir öneme sahip kişiden kişiye değişebilen bir olgu şeklinde tanımlanmıştır. Yuan ve Wu (2008) ise işletmelerde sunulan ortam ve atmosferlerdeki deneyimin kişiden kişiye değişerek farklı algılandığını ve farklı tepkiler verildiğini belirtmiştir. Kısaca deneyim, tüketicilerin aldıkları hizmet sırasında hissettikleri öznel duygular ve verdikleri tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Chen ve Chen, 2010: 29).

Deneyim günümüzde birçok sektör için önemli bir kavram haline gelmiştir. Müzecilikte de ziyaretçilere daha zengin deneyimler sunmak için görsel şölenler eşliğinde işitme, dokunma, koku ve tat alma duyularını harekete geçiren deneyim merkezli programlar sunulmaktadır (Lee ve Han: 2024). Müzecilikte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanımıyla ziyaretçiler için müze deneyimi yaratmanın önemi anlaşılmaya başlanmıştır (Hume ve Mills, 2011). Müze işletmeleri, teknolojiye faydalanarak ziyaretçilere onları etkilemenin yeni yollarını aramaktadırlar. Faydalanılan teknolojilerle; çözünürlüğü yüksek video içerikler, animasyonlar, hologramlar, üç boyutlu görüntülerle dijital içerikler ve simülasyon örnekleri sunulmaktadır (Stogner, 2009). Bu doğrultuda Türkiye’de yeni faaliyete geçmiş ve deneyim müzeciliğinde öncü olan DEM Müzecilik işletmesinin Instagram hesabında paylaştığı gönderilerde deneyim müzelerinin nasıl pazarlandığı ve bireyler tarafından nasıl değerlendirildiği çalışmanın problemini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise DEM Museums Instagram hesabında paylaşılan gönderilerin, etiketlerin ve yorumların detaylı bir şekilde incelenmesidir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Deneyim ekonomisi, iktisadi değerlerin günümüzde mal ve hizmetlerden zenginleştirilmiş deneyimlere doğru evrilme sürecini vurgulamaktadır. Deneyim ekonomisi ile birlikte sadece hizmet etmenin söz konusu olduğu bir ekonomiden deneyim sunmayı ön planda tutan bir ekonomiye doğru önemli bir geçiş olmuştur (Pine & Gilmore, 2012). Tüketiciler hizmet almaktan ziyade deneyim satın almak istemektedirler çünkü onlara özel kişiselleştirilmiş olarak sunulan, ilgilerini çeken, akılda kalıcı ürün ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadırlar (Pine ve Gilmore, 2014: 24). Bu ihtiyaçlara cevap vermek ve rekabet avantajı sağlamak

için işletmelerin mal ve hizmet üretmenin yanı sıra deneyim yaratmaya da odaklanmaları gerekmektedir (Cetin ve Bilgihan, 2016: 137). Dolayısıyla işletmelerin uzun dönemde başarı elde edebilmesi ancak tüketici tercihlerinde ve satın alma kararlarında önemli bir rol oynayan deneyime ve tüketicilere unutulmaz anlar sunabilmeye odaklanarak faaliyete geçmeleriyle mümkündür (Gentile, Spiller ve Noci, 2007: 396). Pine ve Gilmore (1999) deneyim ekonomisi unsurlarını eğlence, eğitim, estetik ve kaçış olmak üzere dört boyutta değerlendirmiştir. İşletmeler dört deneyim ekonomisi unsurunu bir araya getirerek sunduklarında özgün bir mekân olarak başarı elde edebilmektedir (Pine ve Gilmore, 2012: 88-89).

Deneyim ziyaretçilerin kültürel değerleri, becerileri, geçmiş yaşantıları ve kişisel özelliklerine ve sunulan ürün ve hizmetin şekline, doku ve rengine göre şekillenmektedir. Buna ek olarak algılama, hatırlama, kullanma, keşfetme ve anlama gibi eylemler ve süreçlerde deneyime katkı sağlamaktadır. Fiziksel eylemler ve algısal ve bilişsel süreçler (örneğin, algılama, keşfetme, kullanma, hatırlama, karşılaştırma ve anlama) gibi dahil olan tüm eylemler ve süreçler, deneyime katkıda bulunmaktadır (Desmet ve Hekkert, 2007). Deneyimsel pazarlamanın boyutları ilişkisel deneyimler, duyuşsal deneyimler, yaratıcı bilişsel deneyimler, hissel deneyimler, fiziksel deneyimler, bilişsel deneyimler ve davranışlar yer şeklinde sıralanmaktadır (Nagasawa, 2008). Duyuşsal deneyim ziyaretçilerin deneyimi keşfederek geliştirebilecekleri ve sonrasında deneyimledikleri bu ürünleri ve hizmetleri farklılaştırıp sahip oldukları değerler ile bağdaştırmalarını kapsar (Vargo ve Lusch, 2004). Müşteri memnuniyetinin sağlanması için kişiselleştirilmiş hizmetler sunulması ve teknolojiyen faydalanılarak yapılan dijital pazarlama sürecinde deneyimin kullanılması önemli bir gereklilik haline gelmiştir (Henfridsson, Mathiassen, & Svahn, 2014). Ziyaretçilere unutulmaz deneyimler sunmak, hatırdaki kalır anlar yaşatmak ve kişiselleştirilmiş duygu yüklü ve hayatlarını değiştirebilen hizmetler sunmak deneyimsel pazarlama ile mümkündür. Jefferies ve Lepp (2012, s.38). Özellikle kişilerin geçmişlerine olan özlemlerini karşılamak için geçmişi günümüze taşımak birçok firma tarafından bir pazarlama stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kessous ve Roux, 2010).

3. YÖNTEM

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olan ve bir deneyim tasarım şirketi olan DEM Müzecilik yeni teknolojiler ile UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan alanlarda, Efes Deneyim müzesi ve Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi olarak iki müzeyi hizmete açmıştır. Gelecekte Kapadokya

Deneyim Müzesi ve Hierapolis Deneyim Müzesinin açılacağı bilgisi de web sitesinde mevcuttur. Bu iki alanda UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'nin ilk teknoloji odaklı tarihsel deneyim müzeleri olan bu müzeler, interaktif müze deneyimi sunarak uluslararası alanda aldıkları ödüllerle birlikte ülke tanıtımına da katkı sağlamaktadır (DEM Müzecilik, 2024).

Çalışmanın temel amacı Dem Müzecilik Instagram hesabının yaptığı paylaşımlarda her iki deneyim müzesini nasıl tanıttığı, ne gibi pazarlama çalışmaları yaptığı, gönderilerin daha fazla görünür olmasını sağlayan hashtag'lerden ne düzeyde ve hangi sıklıkta yararlandığının analiz edilmesidir. Ayrıca kullanıcıların gönderilere yaptığı yorumların analiz edilmesi de çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında Demmuseums Instagram hesabında paylaşılan gönderiler araştırmacılar tarafından manuel olarak toplanarak, görsel ve işitsel analizin yapılmasına imkân veren içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan ve ikincil verilerden yararlanılan içerik analizi hem görsel verilerin hem de yazılı verilerin içeriklerinin analiz edilebilmesi için sistematik ve aynı zamanda tekrarlanabilir bir araştırma yöntemidir (Riffe, Lacy ve Fico, 2005). Bu doğrultuda Demmuseums Instagram hesabında 20 Ekim 2024 tarihine kadar paylaşılan gönderiler detaylı ve sistematik bir şekilde incelenmiştir. Gönderi açıklamalarında yer alan başlıklardan, etiketlerden ve yorumlardan elde edilen veriler kapsamında kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutlarının oluşturulmasında MAXQDA yazılımından yararlanılmıştır ve elde edilen veriler yazarlar tarafından kodlama yapılarak yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Dem Museums Instagram hesabında 20 Ekim 2024 tarihi de dâhil olmak üzere 226 gönderi paylaşılmıştır. Bu paylaşımlardan 98 gönderi Efes Deneyim Müzesi ile ilgili ve 111 gönderi Ayasofya Tarihi ve Deneyim Müzesi ile ilgili içeriklerden oluşmaktadır. Diğer paylaşımlara bakıldığında, iki gönderi Dem Museums YouTube kanalında yayımlanacak olan “Deneyim Müzeciliği Hikayeleri” ile ilgili, bir gönderi öğretmenler gününe özel Ayasofya Tarihi Müzesi ve Efes Deneyim Müzesinin, 24-26 Kasım arasında öğretmenlere ücretsiz olduğu ile ilgili ve gönderilerin 14'ü resmî ve dinî bayram kutlamaları ve özel günlerin kutlanması şeklindedir. Dem museums hesabında üç gönderinin sabitlendiği görülmektedir. Bu sabit gönderiler Efes Deneyim Müzesi ile ilgili olup; 25 Eylül 2024 tarihinde paylaşılan gönderi ile Event Technology Awards “Best use of Technology for Engagement & Interaction”

kategorisinde müzenin finalde olduğunun duyurulduğu, 3 Ekim 2024 tarihli gönderide Arival Spotlight Awards 2024 “Attraction Innovation Award” kategorisinde birincilik ödülünün kazanıldığı ve 10 Ekim 2024 tarihli gönderi Vega Digital Awards’ta “Innovation” ve “Arts & Culture” kategorilerinde “Silver Winner” ödülünün kazanıldığının duyurulduğu, paylaşımlardır.

Bu paylaşımların ilk 11’i 5 Haziran 2023 tarihinde ve 12.-13. gönderiler ise 7 Haziran 2023 tarihinde Efes Deneyim Müzesi ile ilgili paylaşılan, açıklama kısımlarında genellikle Efes’in tarihi yolculuğunu teknoloji ile deneyimleme, sınırların ötesinde bir deneyimin sunulması ‘‘Türkiye’nin ilk deneyim müzesi Efes Deneyim Müzesi sizi bekliyor’ ifadesi ile müzeyi ziyarete çağrının yapıldığı gönderilerden oluşmaktadır. Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi ile ilgili ‘‘...Ayasofya Tarihi Müzesi sizleri bekliyor.’’ açıklamasının da yer aldığı ilk gönderi 26 Temmuz 2023’te paylaşılmış, ardından 28 Temmuz 2023 tarihinde ‘‘Ayasofya Tarihi Müzesi açıldı!’’ açıklamasının yer aldığı gönderi ile müzenin açıldığı duyurulmuştur. Ayasofya Tarihi ve Deneyim Müzesi 102. gönderiye kadar ‘‘Ayasofya Tarihi Müzesi’’ adı ile paylaşılmıştır, 102. gönderi ve sonrasında ise ‘‘Ayasofya Tarihi ve Deneyim Müzesi’’ şeklinde bahsedildiği tespit edilmiştir.

Dem Museums Instagram hesabının takipçi sayısı 16,5 bin olmakla birlikte takip ettiği sayfa sayısı ise 5’tir. Takip edilen hesaplara bakıldığında; dem müzeciliğın kendi işletmelerinden olan DSign Cafe and Shop’a ait @dsigncafeandshop hesabı ile iki müzenin İngilizce ve Türkçe hesapları olan @hagiasophiahistorymuseum,@ayasofyatarihvedeneyimmuzesi, @efesdeneyimmuzesi ve @ephesusexpmuseum hesaplarını takip etmektedir. Deneyim müzeleri ile ilgili bu hesaplardan @ephesusexpmuseum hariç diğer hesaplarda gönderi paylaşılmamıştır. @ephesusexpmuseum hesabında 19 Eylül 2023 tarihinde müze ile ilgili video’dan oluşan yalnızca bir gönderinin paylaşıldığı görülmektedir. Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi ile ilgili bir video paylaşımı olan 100. gönderi 8.662 beğeni ile hem en çok beğeni alan hem en çok paylaşılan (2.267) hem de en fazla yorum (100) alan paylaşımıdır. Bununla birlikte beğeni sayısı bakımından göze çarpan diğer gönderiler ise sırasıyla 3.181 beğeni ile 16. gönderi- Ayasofya Tarihi ve Deneyim Müzesi ile ilgili içerik-, 3.099 ile 217. gönderi -Efes deneyim Müzesi ile ilgili video içerik- ve 1.388 beğeni 218. paylaşım ile -Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi ile ilgili video içerik- en çok beğenilen gönderilerdir. Buradan yola çıkıldığında sayfada en yüksek beğeni alan gönderilerin müzelere dair oluşturulan video içerikler olduğu söylenebilir. Ayrıca en yüksek beğeni alan gönderiler çoğunlukla Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi ile ilgili paylaşılan içeriklerdir.

Tablo 1. Gönderilerde Repost Edilen Hesaplar

Gönderi	Gönderinin Repost Edildiği Hesap	Deneyim Müzesi
38., 40., 44., 50., 55., 57.,180. Post	@goturkiye	Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi
55., 65., 76., 83., 148., 226. Post	@goturkiye	Efes Deneyim Müzesi
68. Post	@trthaber	Efes Deneyim Müzesi
72. Post	@davidrocaberti	Efes Deneyim Müzesi
86. Post	@baharakinci	Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi
87. Post	@themagger	Efes Deneyim Müzesi
90. Post	@saffetemreonguc	Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi
94. Post	@acunmedyaakademi	Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi
150., 175. Post	@mehmetsoytr	Efes Deneyim Müzesi
159. Post	@mehmetsoytr	Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi
165. Post	@sinankunter	Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi
167. Post	@emrecanbulat	Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi
170. Post	@haberturktv	Efes Deneyim Müzesi
183. Post	@buradahayatvar	Efes Deneyim Müzesi
187. Post	@alpkinsanlabiryolculukhikayesi	Efes Deneyim Müzesi
189. Post	@hurriyethaftasonu ve @uygartaylan	Efes Deneyim Müzesi
194. Post	@anna_pernice	Efes Deneyim Müzesi
225. Post	@go__istanbul	Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi

Dem museums Instagram hesabında paylaşılan repost gönderiler incelendiğinde (Tablo 1); 13'ü @goturkiye ve üç'ü @mehmetsoytr hesabının olmak üzere toplam 30 repost gönderi paylaşılmıştır. Dem museums hesabında çoğunlukla @goturkiye Instagram hesabının paylaştığı gönderilerin repost paylaşımlarının yer aldığı görülmektedir. Buradan yola çıkıldığında deneyim müzeleri ile ilgili tanıtımın çoğunlukla @goturkiye Instagram sayfasının paylaşımları ile yapıldığı söylenebilir. Repost edilen üç gönderi ise T.C. Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy'un @mehmetsoytr kişisel hesabında paylaştığı görsellerdir. Bununla birlikte farklı kişisel hesapların gönderilerinin de repost şeklinde sayfada paylaşıldığı ancak sayıca çok fazla olmadıkları görülmektedir. Repost gönderiler arasından dikkat çeken bir paylaşım ise Alp Kırşan tarafından paylaşılan gönderinin repost olarak paylaşıldığı gönderidir. Acunmedya Akademi tarafından paylaşılan repost gönderi Ayasofya Tarih ve

(f=28), tebrikler (f=25), harika (f=23), deneyimdi (f=16), bilgi (f=15), müzesi (f=14) ve ücretsiz (f=14) şeklindedir. Genel olarak yorumlara bakıldığında çoğunluğu olumlu yorumlardır. Bu kapsamda gönderilerde olumlu, olumsuz ve bilgiye yönelik yorumlar yer almaktadır. Gönderi yorumlarına yönelik araştırmacılar tarafından 4 ana kod (Bilgi, Eleştiri, Deneyim, Tebrik) belirlenmiştir ve incelemeler bu doğrultuda yapılmıştır.

Bilgi kodu kapsamında fiyat hususu öne çıkmakla birlikte, her iki deneyim müzesi ile ilgili temelde müze hakkında genel bilgilendirme, konum bilgisi, hangi günler açık olduğu, saat kaçta kadar açık olduğu, çocuklar için yaş sınırlaması olup olmadığı ile ilgili bilgi talepleri bulunmaktadır. Fiyata yönelik bilgi ile ilgili yorumlar irdelendiğinde; fiyat, ücret veya bilet bilgisi (f=18), Ayrıca müze kartın geçerli olup olmadığı ile ilgili (f=15), çoğunlukla özel indirimli günler olmakla birlikte çeşitli gruplara (öğrenci, öğretmen, engelli, 65 yaş üstü vb.) yönelik girişlerin ücretsiz olup olmadığı ile ilgili (f=11), ayrıca biletin nasıl alınacağı ile ilgili sorular da yorumlarda yer almaktadır (f=11).

Eleştiri kodu kapsamında yer alan ifadeler; fiyat, müzekart, Efes Deneyim Müzesinde verilen konserler ve genel olarak müzelerin eleştirildiği yorumlardır. Gönderi yorumlarında eleştiriler kapsamında en çok fiyat hususu öne çıkmaktadır. Bu kapsamda fiyata yönelik eleştiriler; genel olarak fiyatın veya ücretin pahalılığına (f=18) yönelik yorumlar ile eleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte müzekartın geçerli olmaması (f=3), bazı gruplara yönelik indirimin olmaması (f=3) ve önceden bilet alınmasına rağmen Efes Müzesinde düzenlenen konser etkinlikleri nedeniyle Efes Deneyim Müzesine giriş yapamadıklarının konser ile ilgili bilgilendirmelerin yapılmadığının (f=4) eleştirildiği görülmektedir. Ayrıca az sayıda (f=3) da olsa müze deneyiminin genel olarak eleştirildiği yorumlar da bulunmaktadır.

Deneyim kodu altında belirlenen yorumlara bakıldığında, gönderilerde övgü, takdir ve öneri ibareleri öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda müzeleri ziyaret edenlerin deneyimlerini belirttikleri yorumlarda yaygın olarak geçen cümleler; “harika bir deneyimdi, muhteşem bir deneyimdi, muazzam bir deneyimdi, müthiş bir deneyimdi, çok keyifli bir deneyimdi, inanılmaz bir deneyimdi, en iyi deneyim, çok güzel bir deneyimdi, çok etkileyici bir deneyimdi, büyüleyici bir deneyimdi, heyecan vericiydi” şeklindedir. Bununla birlikte ziyaret edip edilmediği belirtilmeyen yorumlarda iki deneyim müzesi için; çok etkileyici, heyecan verici, muhteşem, harika, büyüleyici, müthiş şeklinde yorumlar yer almaktadır.

Tebrik kodu altında belirlenen yorumlara bakıldığında, ağırlıklı olarak müze ödüllerinin duyurulduğu postlarda yer almakla beraber diğer gönderilerin yorumlarında da müzeler için tebrik ve takdir yorumları mevcuttur. Ayrıca metinsel yorumlara ek yalnızca emoji ile tebrik, takdir ve hayranlıklar belirtilmiştir. Tüm bu ifadelere ek olarak müzeyi deneyimlemiş kişiler yorumlarının devamında mutlaka deneyim müzelerinin ziyaret edilmesini önermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilişsel, algısal ve duygusal öğeleri kapsayan müze deneyimleri (Kesner, 2006); geleceğin belirsiz olduğu günümüzde kişilerin geçmişe özlem duyduğu ve geçmişi yad etme arzusu içinde oldukları bu yüzden tarihi değeri olan destinasyonları ve müzeleri ziyaret ettikleri belirtilmektedir (Cameron ve Gatewood, 2000). Geçmiş günümüze taşımak birçok firma tarafından bir pazarlama stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kessous ve Roux, 2010). Demmuseums Instagram hesabındaki gönderilerde de geçmiş, tarih, zamanda yolculuk ifadeleri vurgulanarak deneyim müzelerinin pazarlandığı görülmektedir. Yorumlardan elde edilen bulgular neticesinde ziyaretçilerin deneyimden memnun kaldıkları söylenebilir. Ayrıca paylaşılan gönderilerde uluslararası bir başarı elde ederek Türkiye'deki destinasyonların tanıtımına katkı sağladığı söylenebilir.

Hem Efes Deneyim Müzesi hem de Ayasofya Tarih ve Deneyim Müzesi bu hesaplarda yapılacak paylaşımlar ve bu paylaşımlar aracılığı ile daha fazla kişinin deneyim müzelerinin varlığından haberdar olması ve ziyaret etmesi sağlanabilir. Özel günlere yönelik yapılan indirim veya ücretsiz ziyaret tarihleri ile ilgili daha önceden paylaşımlar yapılabilir. Biletleme ve konum ile ilgili bilgi paylaşımları artırılabilir. Ayrıca Instagram hesap profiline bu bilgiler eklenebilir.

Örneklere yeni yeni rastladığımız deneyim müzeleri ile ilgili daha çok çalışmalar yapılarak literatürdeki boşluk doldurulabilir. Bulunduğu ülkenin kültürel miraslarının tanıtımı için oldukça önemli olan deneyim müzelerinin pazarlama stratejileri gelecekte yapılacak bir nitel çalışma ile analiz edilebilir. Teknolojiden faydalanan deneyim müzelerine yönelik ziyaretçilerin algı ve tutumlarını ölçmek için nicel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akel, G. (2020). *Postmodern dönemde deneyim ekonomisi ve turizm deneyimi unsurlarının memnuniyet ve sadakat ile ilişkisi: Tema parkı ve otelinde konaklayan farklı kültürden ziyaretçiler üzerinde bir uygulama* (Doktora tezi). Aydın, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cameron, C. A., & Gatewood, J. B. (2000). Excursions into the un-remembered past: What people want from visits to historical sites. *The Public Historian*, 22(3), 107-127.
- Cetin, G., & Bilgihan, A. (2016). Components of cultural tourists' experiences in destinations. *Current Issues in Tourism*, 19(2), 137-154.
- Chen, C. F., & Chen, F. S. (2010). Experience quality, perceived value, satisfaction and behavioral intentions for heritage tourists. *Tourism Management*, 31(1), 29-35.
- DEM Müzecilik (2024). *DEM Museums deneyim müzesi*. Erişim adresi: <https://www.demmuseums.com/tr/dem-museums-deneyim-muzesi/> (Erişim tarihi: 15 Eylül 2024).
- Desmet, P., & Hekkert, P (2007). Framework of Experience. *International Journal of Design*, 1(1).
- Gentile, C., Spiller, N., & Noci, G. (2007). How to sustain the customer experience: An overview of experience components that co-create value with the customer. *European Management Journal*, 25(5), 395-410.
- Henfridsson, O., Mathiassen, L., & Svahn, F. (2014). Managing technological change in the digital age: The role of architectural frames. *Journal of Information Technology*, 27-43.
- Holbrook, M. B., & Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings and fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132-140.
- Hume, M., & Mills, M. (2011). Building the sustainable iMuseum: Is the virtual museum leaving our museums virtually empty? *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 16(3), 275-289.
- Jefferies, K., & Lepp, A. (2012). An Investigation of Extraordinary Experiences. *Journal of Park & Recreation Administration*, 30(3).
- Kesner, L. (2006). The role of cognitive competence in the art museum experience. *Museum Management and Curatorship*, 21, 4-19.
- Kessous, A., & Roux, E. (2010). Brands considered as “nostalgic”: Consequences on attitudes and consumer-brand relationships. *Recherche et Applications en Marketing*, 25(3), 29-54.
- Lee, H. J., & Han, J. H. (2024). The experience economy and nostalgia in food-making programs at food museums. *Global Business & Finance Review*, 29(8), 107.
- Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (2012). *Deneyim ekonomisi* (Güncellenmiş tekrar basım). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (2014). A leader's guide to innovation in the experience economy. *Strategy & Leadership*, 42(1), 24-29.
- Stogner, M. B. (2009). The media-enhanced museum experience: Debating the use of media technology. *Curator: The Museum Journal*, 52(4), 385-397. <https://doi.org/10.1111/j.2151-6952.2009.tb00360.x>
- Yuan, Y. H., & Wu, C. (2008). Relationships among experiential marketing, experiential value and customer satisfaction. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 32(3), 387-410.

Sualtı Mirasının Korunması ve Dalış Hizmetlerinin Rolü: Side Sualı Müzesi Üzerine Bir Değerlendirme

Seda Sökmen

Özet

Bu çalışma, Avrupa'nın önemli bir sualı müzesi olan Side Sualı Müzesi'ni sualı mirası açısından incelemekte ve turizmin kültürel mirasın korunmasındaki rolünü araştırmaktadır. Turistler belirli turistik faaliyetlere katılmak için bazı özel becerilere ihtiyaç duyarlar. Özellikle dalış eğitimi ve becerileri sualı turizmine katılım için çok önemlidir. Ancak, bireysel beceriler kadar profesyonel dalış hizmetleri sağlayan kurum ve kuruluşlar da önemli bir rol oynamaktadır. Bu kuruluşlar turist deneyimini şekillendirmenin yanı sıra kültürel mirasın korunmasına da katkıda bulunabilirler. Bu çalışma, çevrimiçi ziyaretçi yorumları aracılığıyla dalış hizmeti sağlayıcılarının hizmet kalitesinin hangi alanlarda geliştirilebileceğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Ziyaretçilerin deneyimlerinin ve geri bildirimlerinin analizi, dalış hizmetlerinin iyileştirilmesi ve kültürel mirasın sürdürülebilir şekilde korunması için faydalı bilgiler sağlayacaktır. Sonuç olarak, bu araştırma turizmin sadece eğlence ve maceradan ibaret olmadığını, aynı zamanda kültürel mirası koruma sorumluluğu da taşıdığını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sualı Mirası, Dalış Hizmetleri, Kültürel Mirasın Korunması

Protection of Underwater Heritage and the Role of Diving Services: An Evaluation on Side Underwater Museum

Abstract

This study examines the Side Underwater Museum, an important underwater museum in Europe, from the perspective of underwater heritage and explores the role of tourism in the preservation of cultural heritage. Tourists need some specific skills to participate in certain tourist activities. In particular, diving training and skills are crucial for participation in underwater tourism. However, the institutions and organizations that provide professional diving services also play an important role as much as individual skills. As well as shaping the tourist experience, these organizations can also contribute to the conservation of cultural heritage. This study aims to identify the areas in which the service quality of diving service providers can be improved through online visitor comments. The analysis of visitors' experiences and feedback will provide useful insights for the improvement of diving services and the sustainable conservation of cultural heritage. In conclusion, this research emphasizes that tourism is not only about entertainment and adventure but also has a responsibility to conserve cultural heritage.

Keywords: Underwater Heritage, Diving Services, Cultural Heritage Protection

GİRİŞ

Sualtı kültür mirası, deniz tabanında sürdürülen insan faaliyetlerinin tüm maddi kanıtlarını içermektedir (Smith ve Couper, 2003). Sualtı çalışmaları multidisipliner bir yaklaşım ile yürütülmektedir. Biyoloji, jeoloji, oşinografi ve mühendislik gibi disiplinlerden önemli katkılar alan bu çalışmalar, sosyal bilimler ekseninde de kültürel mirasın araştırılması ve korunması süreçlerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu multidisipliner yaklaşım, sualtı dünyasının gizini keşfetmek ve korumak için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda sualtı müzeleri, multidisipliner yaklaşımların pratikte uygulanabileceği önemli destinasyonlar olarak değerlendirilebilir. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS) 1996 yılında Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nü yayımlamıştır. Bu önemli gelişmeden sonra Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO) 2001 yılında Dünya Sualtı Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi'ni imzalamış,

böylece bu mirasın korunması ve mirasa yönelik farkındalığın artırılması açısından önemli bir adım atılmıştır. Bununla birlikte, kültürel miras yönetiminin dallarından biri olan sualtı mirasının büyük bir kısmı halen korumasızdır ve bir dizi eyleme ihtiyaç duyulmaktadır (UNESCO, 2024). Bu noktada sualtı müzelerinin söz konusu eylemlerden biri olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Sualtı kültürel miras yönetimi çalışmalarında ağırlıklı olarak mevcut yönetim örneklerine ve yönetimdeki sorunların değerlendirilmesine yer verildiği anlaşılmaktadır (Bulut ve Yüceer, 2023). Bu çalışmalarda ortak vurgu, kültürel miras konusunda eğitim ve öğretime duyulan ihtiyaçtır. Nitekim dalış turizminin risk faktörlerini ele alan Doğru ve arkadaşları (2019), bu faktörleri şu dört kategoride incelemişlerdir; *dalgiçlardan, ekipmandan, organizasyondan ve çevreden kaynaklı risk faktörleri*. Burada hem arz eden hem de talep eden taraftaki eğitim eksikliğinin risk faktörü olarak değerlendirilmesi, eğitim ve öğretim eksikliğiyle ilgili çıkarımı desteklemektedir. Uluslararası işbirliği çağrıları da bununla bağlantılıdır ve bahsedilen çağrılardan, sualtı çalışmaları için personel eğitiminin kritik rolü anlaşılmaktadır. UNESCO Uluslararası Kapasite Geliştirme Eğitim Programları kapsamında Güney Amerika, Afrika ve Güney Asya'dan birçok profesyonel için sualtı mirası yönetimi eğitiminin uygulanması bunun iyi örneklerindedir (Underwood ve Manders, 2019).

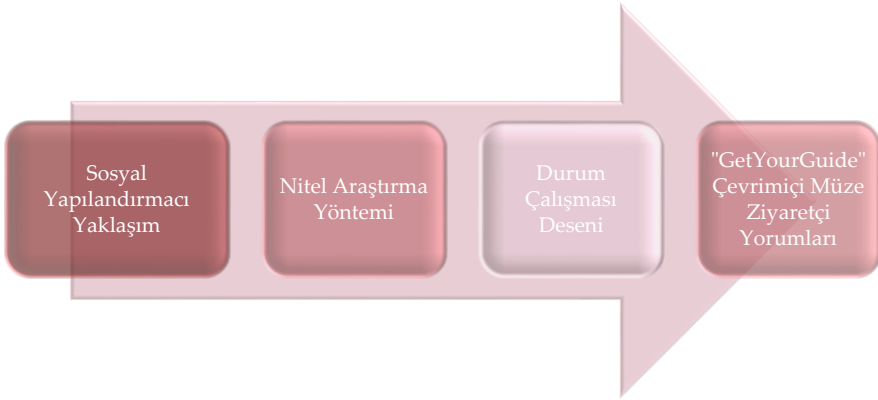
Dalış endüstrisi küreseldir ve dalış konusunda popüler destinasyonların çoğu, gelişmekte olan ülkeler arasındadır (Cavallini vd., 2023). Ancak sualtı müzeleri için aynı saptamayı yapmak oldukça zordur. Nitekim Kuzey Amerika'daki Cancún Sualtı Müzesi (Meksika); Okyanusya'daki Sualtı Sanatı Müzesi (Avustralya); Asya'daki Gili Meno (Endonezya) ve Sirru Fen Fushi (Maldivler) ile Caesarea Sualtı Arkeoloji Parkı (İsrail); Avrupa'daki Baia Sualtı Parkı (İtalya), Parthenon Batıkları (Yunanistan), Cannes Sualtı Müzesi (Fransa), Cape Tarkhankut Sualtı Müzesi (Kırım) önemli destinasyonlardandır. Türkiye uzun kıyı şeridi ile sualtı müzeleri için önemli bir potansiyele sahip olsa da halihazırda yalnızca iki adet sualtı müzesine sahiptir: *Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi (1964)* ve *Side Sualtı Müzesi (2015)*.

Çalışma kapsamında Side Sualtı Müzesi ele alınmaktadır. Söz konusu müze ziyareti için birtakım becerilere ihtiyaç duyulduğu açıktır. Turizm hem uzmanlık gerektiren beceriler hem de günlük hayatta öğrenilen sıradan becerilere, diğer ifadeyle bir “beceri seti” ne dayanmaktadır. Sualtı müzelerinin ziyareti daha çok uzmanlık gerektiren becerileri önelemektedir. Bu beceriler sıradan becerilerin aksine gözlem ve pratik yoluyla değil daha çok deneyimli bireylerin önderliğinde edinilmektedir (Mertena, Kaaristo ve Edensor, 2020).

Dalış turizmi sektöründe hizmet kalitesi, turistin deneyimini doğrudan etkileyen kritik bir unsurdur. Güvenlik bu alandaki en temel turist beklentisidir. Dalış öncesinde ve sırasında alınan önlemler, eğitmenlerin (dalgıçların) profesyonelliği ve acil durumlara karşı hazır bulunuşluğu turistler tarafından dikkatle değerlendirilmektedir. Profesyonellik sadece teknik bilgi ve becerilerle sınırlı değildir, aynı zamanda eğitmenlerin turistlerle ilişkilerindeki tutumları, iletişim becerileri ve eğitim sürecini nasıl yönettikleri ile de ilgilidir. Benzer şekilde, kullanılan ekipmanın kalitesi ve bakımı da turistlerin güvenliği ve konforu açısından büyük önem taşımaktadır. Turistler ekipmanın modern olmasını, düzenli olarak kontrol edilmesini ve kullanımının kolay olmasını beklemektedir. Rehberlerin bilgi düzeyi de hizmet kalitesinin önemli bir unsurudur; turistlere dalış bölgesinin doğal özellikleri, deniz yaşamı ve dalış prosedürleri hakkında yeterli bilgi verilmesi, deneyimin hem eğitici hem de tatmin edici olmasını sağlamaktadır (O’Neil vd., 2000).

YÖNTEM

Sosyal yapılandırmacı yaklaşım kullanılarak yürütülen bu çalışma, bir durum çalışması olarak tasarlanmış ve Side Sualtı Müzesi’ne odaklanmıştır (Yin, 2003). Söz konusu müzede deniz tabanına yerleştirilen, Anadolu tarihini temsil eden 110 heykel bulunmaktadır ve müze ziyareti dalış hizmeti veren işletmeler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Veri toplama döngüsü, araştırma alanının belirlenmesi ile başlamıştır (Creswell, 2007) ve araştırma tasarım süreci aşağıdaki gibi gerçekleştirilmiştir (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma Süreci

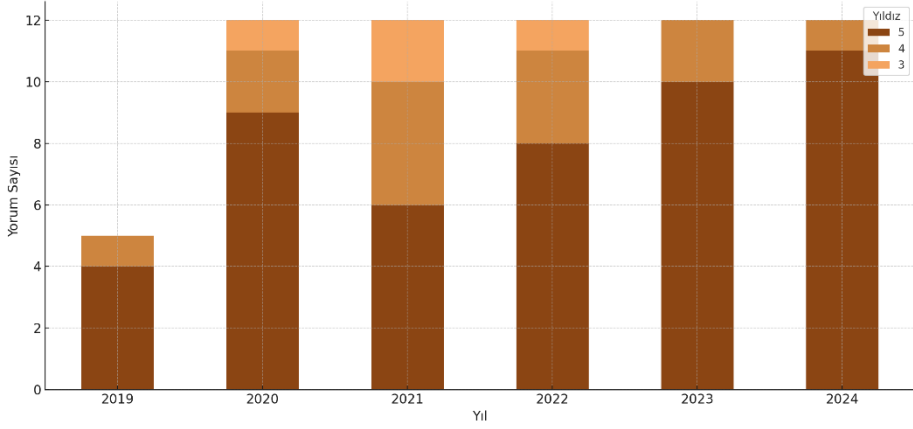
Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Araştırma grubunu, 2009 yılında İsviçre'nin Zürih kentinde kurulan ve çevrimiçi bir seyahat platformu olan GetYourGuide'dan alınan çevrimiçi yorumlar oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemi, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemidir. Verilerdeki örüntüleri, temaları ve anlamları keşfetmek, düzenlemek ve yorumlamak için tematik analiz kullanılmıştır (Creswell, 2007) ve MAXQDA programı yardımıyla analiz gerçekleştirilmiştir. GetYourGuide, dünya genelinde 150'den fazla ülkede 118.000'den fazla tur düzenlediği için güvenilir bir veri platformu kabul edilmiştir. Çevrimiçi yorumlar “*Side Şehri: Sualtı Müzesi Tüplü Dalış Ziyareti (City of Side: Underwater Museum Scuba Diving Visit)*” adlı dalış hizmetini alıp müzeyi ziyaret eden ziyaretçilere aittir (GetYourGuide, 2024). 2019-2024 yılları arasında yapılan 100 yorum analiz edilmiş ve tek kelimelik ifadeler kapsam dışı bırakılarak 66 yorum tematik analize dahil edilmiştir. Bununla birlikte, yıldız sistemine dayalı yapılan değerlendirmeler tüm yorumlar için dikkate alınmıştır. Verilere, 15 Ekim - 15 Kasım 2024 tarihleri arasında erişilmiştir.

BULGULAR

“Side Şehri: Sualtı Müzesi Tüplü Dalış Ziyareti (City of Side: Underwater Museum Scuba Diving Visit)” turu kapsamında müze ziyaretçilerine, 5-6 metre derinlikte gerçekleşen iki adet 20 dakikalık dalış hizmeti sunulmaktadır. Tur hem başlangıç seviyesindeki hem de deneyimli dalgıçlar için uygundur. 16 yaşından küçük katılımcılar yalnızca şnorkel ile dalış yapabilmektedir. Otel transferi, tüplü dalış ekipmanları ve kişisel bir dalış eğitmeni sunulan imkanlar arasındadır. Klostrofobi, epilepsi, baş dönmesi, solunum veya mevcut sağlık sorunları olanlar ve hamile kadınlar için tur uygun değildir. 7,5 saat süren turda hem İngilizce hem de Almanca dil desteği sunulmaktadır (GetYourGuide, 2024).

Ziyaretçilerin genel memnuniyetini yorumlamak amacıyla betimleyici bir veri olan yıldız sistemi incelenmiş, yalnızca iki ziyaretçinin 2 Yıldız, dokuz ziyaretçinin üç yıldız, yirmi ziyaretçinin 4 Yıldız, altmış dokuz ziyaretçinin ise 5 Yıldız ile değerlendirme yaptığı tespit edilmiştir. Bunların yıllara göre dağılımı ise Şekil 2’de sunulmaktadır:

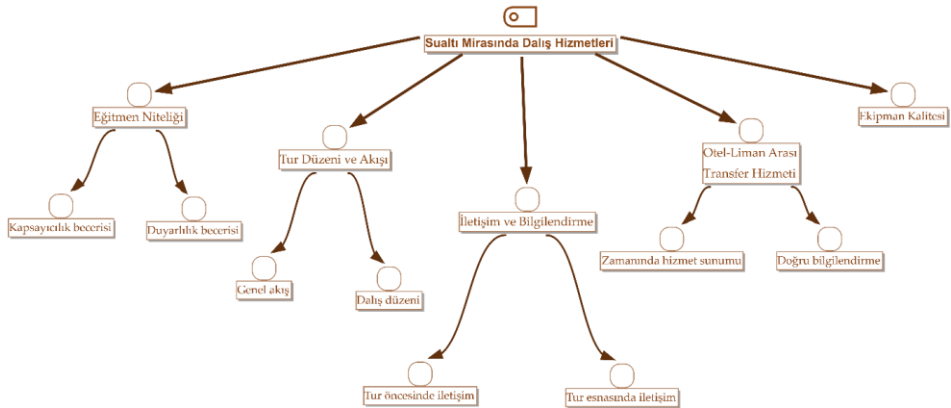

Şekil 2. Yıllara Göre Yıldız Değerlendirmesinin Dağılımı

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2’den de anlaşılacağı üzere beş yıldız veren ziyaretçi sayısının (69 kişi) toplamın büyük bir oranını temsil etmesi, ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun deneyimlerinden son derece memnun olduğunu göstermektedir.

Side Şehri: Sualtı Müzesi Tüplü Dalış Ziyareti turu kapsamında yapılan müze ziyaretiyle ilişkin analiz sonucunda beş ana tema belirlenmiştir. Bu temalar sıklık düzeylerine göre sıralanmış haliyle şu şekildedir: *eğitmenin niteliği* (44), *tur düzeni ve akışı* (16), *iletişim ve bilgilendirme* (16), *otel-liman arası transfer hizmeti* (14) ve *dalış ekipmanının kalitesi* (3). Aşağıdaki şekilde alt temalara ilişkin şematik gösterim yer almaktadır (bkz. Şekil 3):

Şekil 3. Sualtı Mirasında Dalış Hizmetleri

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

1. Eğitmenin Niteliği

Çalışma kapsamındaki yorumların analizi sonucu ziyaretçilerin müze ziyareti hakkında seçim yapma haklarının olduğu anlaşılmaktadır. K25, K31 ve K53 kodlu ziyaretçilerin ifadelerinden tur katılımcılarının müze ziyareti yapmaksızın, yalnızca güneşlenebildiği ya da serbest yüzebildiği ve tüm günü yeme-içme-dinlenme faaliyetleri ile geçirebildiği anlaşılmaktadır:

*“Dalış oranı düşüktü ancak aradaki bekleme süreleri bence buna değerdİ.
Not: Dalış lisansına sahip dalgıçlar tek başlarına, eğİtmen olmadan dalış yaparlar ve ayrıca neredeyse İki kat daha fazla dalış süresine sahiptirler (3 Ekim 2022, K31).”*

Müze ziyareti için tura katılanların İki farklı gruba ayrıldığı anlaşılmaktadır: *yeni başlayanlar* ve *dalış lisansı olanlar*. Dalış konusunda deneyimli olan katılımcılar bireysel olarak hareket edebilmektedir. Eğer isterlerse su yüzeyine yakın, şnorkelle yüzebilmekte isterlerse de kendilerine verilen dalış ekipmanlarını kullanarak müze ziyaretini gerçekleştirebilmektedirler. K31, K35, K36 ve K49 kodlu katılımcıların ifadelerine dayalı olarak bu katılımcıların sıra beklemek zorunda kalmadıkları ve daha uzun sürelerde dalma imkânı yakaladıkları anlaşılmaktadır. Yeni başlayanlar için durum değerlendirildiğinde ise eğİtmenler tarafından sualtında tutulmak istemeyenler (K8, K23) ve tutulmaktan rahatsız olmayanlar (K31, K40) şeklinde bir ayrımın olduğu da anlaşılmaktadır:

“...herkes kendi eğİtmenini alıyor ki bu harikaydı ama sualtındayken tutulmak zorunda olmamak konusunda biraz özgürlük isterdim. Daha az güvene sahip insanlar için bu faydalıdır, ancak sadece yüzebilmek ve takip edebilmek iyi olurdu (11 Ekim 2020, K8).”

“Elimizden tutularak yönlendirildik ve her şeye huzur içinde bakmak için neredeyse hiç zamanımız olmadı. Sanki 10 dakikadır suyun içindeymişiz gibi hissettik (19 Ağustos 2022, K23).”

Turdaki her katılımcı müze ziyareti amacıyla tura katılmasa da arz bağlamında değerlendirildiğinde, tur şirketi her bir katılımcıyı potansiyel bir müze ziyaretçisi olarak görmektedir. Eğİtmenler genel olarak dost canlısı, eğİlenceli, deneyimli, profesyonel, harika gibi sıfatlarla anılmıştır (K1, K2, K4, K7, K8, K16, K28, K29, K38, K49, K53, K58, K60, K61, K65). Ancak bazı durumlarda katılımcılara gösterilen sabır ekip içinde gösterilememekte ve gerginlikler yaşanabilmektedir. Burada tur katılımcılarının ve dalış ekibi üyelerinin sayısı önemli bir belirleyici olarak görülebilir:

“Tekne dalışla ilgilenen çok sayıda insanı barındırıyor. İnsanlar bir taşıma bandı gibi işleniyor ve dalış ekibi arasında inanılmaz bir gerginlik vardı (6 Ağustos 2022, K22).”

Eğitmenin niteliği, bulgular kapsamındaki ilk ana temadır ve veri analizi neticesinde iki alt teması olduğu görülmüştür:

a. Kapsayıcılık becerisi

Eğitmenin teknik bilgisi ve kapsayıcı yaklaşımı, eğitim sürecinin etkililiğinde önemli bir rol oynamaktadır. Eğitmenin teknik konulara hakimiyeti, farklı deneyim seviyelerine sahip katılımcılara uyum sağlama yeteneğini yansıtmaktadır. Eğitmenlerin sualtı ekipmanının nasıl kullanılacağı konusunda doğru ve net talimatlar verdiği bildirilmiştir:

“Solunum cihazının nasıl kullanılacağı ve çalıştırılacağı ve su altında nasıl gezinileceği konusunda çok iyi talimatlar aldık (28 Eylül 2019, K3).”

Bu durum özellikle ilk kez dalış yapan katılımcılar için eğitim sürecini çok daha kolay hale getirmiş ve teknik prosedürlere hızla adapte olmalarını sağlamıştır. K31 kodlu katılımcı ekipmanların dalış öncesinde test edildiğini ifade ederken K32 kodlu katılımcı ekipmanların kontrol edilmediğini ve bunların toplanması konusuna da eğitmenlerin yardım etmediğini dile getirmiştir. Eğitmenler İngilizce, Almanca ve Rusça gibi farklı dillerde kısa bilgilendirmeler yaparak dil engellerinin üstesinden gelmiş (K2, K11, K31, K37 ve K43), bu da eğitim sürecinin kapsayıcı niteliğini güçlendirmiştir:

“...eğitmenler akıcı Almanca ve İngilizce konuştu, her şey çok iyi açıklandı. Dalış eğitmenleri her katılımcı için yeterli zaman ayırdı ve deneyim seviyesine adapte oldu. Baştan sona güvende hissettim (31 Mayıs 2023, K37).”

Bu çok yönlü yaklaşım, katılımcıların dil veya deneyim farklılıklarına rağmen kendilerini sürecin bir parçası olarak hissetmelerini sağlamıştır.

b. Duyarlılık becerisi

Eğitmenlerin hem fiziksel hem de duygusal ihtiyaçlara anında yanıt verme becerisini ifade etmektedir. Eğitmenler sadece teknik bilgi açısından değil, empati kurma ve destek olma açısından da turda aktif bir rol oynamıştır. Örneğin eğitmenlerden birinin K35 kodlu katılımcıya kulak damlası vermesi gibi basit bir eylem, onların bireysel sorunlara karşı duyarlılığını göstermektedir:

“İlk dalışta (yaklaşık 6m) her yeni başlayan için bir eğitmen olması harikaydı. Ne yazık ki arkadaşım kulaklarındaki basıncı eşitlemekte zorlandı ve suyun 4 metre altında durdu (ekipten kulak damlası aldı) (27 Nisan 2023, K35).”

Buna ek olarak, nefes alma sorunu yaşayan, basıncı eşitleyemeyen veya mide bulantısı olan katılımcılara da yardımcı olmak, eğitmenlerin fiziksel durumlara hızlı bir şekilde uyum sağlama becerilerini göstermektedir. Bu bağlamda eğitmenlerin sakinleştirici (K13, K21), sabırlı (K14, K27, K41, K51, K54, K64) ve güven verici (K16, K21, K39, K44, K45, K48, K49, K52) davranışlarının özellikle yeni başlayanlar için destekleyici bir öğrenme ortamı yarattığını söylemek mümkündür.

2. Tur Düzeni ve Akışı

Çalışma kapsamındaki yorumların analizi sonucu ziyaretçilerin *genel akış* ve *dalış düzeni* üzerine değerlendirmeler yaptığı anlaşılmıştır ve söz konusu konular alt tema olarak belirlenmiştir.

a. Genel akış

Tur düzeni ve akışı temasının altında yer alan genel akış alt teması, turun tasarımı ile ilgilidir. Söz konusu turda zaman yönetimi, program akışı, hedef kitle analizi, rehberlik hizmetleri, yeme-içme gibi tüm konular bu kapsama girebilir. Katılımcılardan K7, K12 ve K34 turu iyi planlanmış/iyi organize edilmiş şeklinde değerlendirirken bunun aksini düşünen katılımcılar da mevcuttur. Nitekim zaman yönetimi ile ilgili K17, K25 ve K31 kodlu katılımcıların ifadeleri burada önemlidir:

“Gerçekten harikaydı, sadece dalışlar arasındaki ve dönüş yolculuğuna kadar geçen süreler son derece uzundu. Saat 8:10’da alındık ve 17:45’te otele geri döndük. Yani 6 saat değil (2 Temmuz 2022, K17).”

“Tur 6 saatten çok daha uzundu (28 Ağustos 2022, K25).”

“Sonuç olarak, 8 saatten biraz fazla bir sürede, akşam 5 civarında otele geri döndük (3 Ekim 2022, K31).”

Bunun yanında yorumlar arasında bir katılımcının şu ifadesi de dikkate değerdir: *“Yolculuk artı transfer yaklaşık 5 saat sürdü... Yaklaşık 2 saat sonra ilk dalış başladı (20 Eylül 2019, K17)”* Genel akıştaki bu aksamaların turdaki yüksek katılım düzeyinden kaynaklandığı çıkarımı yapılabilir. Ancak bu çıkarımın durumsal olduğu, K28 kodlu katılımcının “kalabalık değildi” ifadesinden anlaşılmaktadır.

Otel-liman arasındaki transferde yer alan tur rehberlerinin grup yönetimi konusu genel akış için önemli bir diğer konudur. Bu noktada hız kritik belirleyicidir çünkü rehberden ne çok yavaş olması ne de çok hızlı olması beklenir. Ayrıca tur programı hakkında da katılımcıları bilgilendirecek kadar

zaman ayırması gerekir. Oysa K8 ve K28 kodlu katılımcıların şu ifadeleri ile rehberin turun genel akışındaki rolünü ortaya koymaktadır:

“...rehberler alındığım andan itibaren neler olup bittiğini gerçekten iletmediler. Kelimenin tam anlamıyla 'sadece beni ve ne yaptığımı takip et' türünden bir gündü (11 Ekim 2020, K8).”

“Başlangıçta bizi aldılar ve yaklaşık 10 dakika boyunca götürdüler. Rehber daha sonra bizimle birlikte şehrin içinden limana doğru koştu. Tek olumsuz nokta, çok hızlı olması ve herkesin yetiştiğinden emin olmamasıydı (13 Eylül 2022, K28).”

Tur esnasında yeme-içme konusu ek hizmetlerle birlikte en çok fiyat bağlamında ele alındığından genel akışa etkisiyle ilgili herhangi bir çıkarımda bulunulamamıştır. Ancak turist-turist etkileşiminde rol oynayan sigarasız alan konusunda K47 kodlu katılımcının şu ifadeleri dikkate değerdir:

“Sevmediğim bir şey teknede sigara içmek. Her masaya kül tablası verildi ve neredeyse tüm masalarda sigara içen insanlar var, ikinci el dumanla çevrili olduğunuz için korkunç :(sigara içenler için ayrılmış bir yere sahip olsalardı iyi olurdu. (16 Ağustos 2023, K47).”

b. Dalış düzeni

Çalışma kapsamında ele alınan turda, daha önce de belirtildiği gibi müze ziyaretçilerine, 5-6 metre derinlikte gerçekleşen iki adet 20 dakikalık dalış hizmeti sunulmaktadır. Ancak bu süreler tur katılımcılarının sayısına paralel olarak değişebilmektedir. Dalışlar arasındaki sürelerin uzun olduğunu düşünen katılımcılardan (K17, K23, K57, K59) bazılarının ifadeleri şu şekildedir:

“Gerçekten harikaydı, sadece dalışlar arasındaki ve dönüş yolculuğuna kadar geçen süreler son derece uzundu (2 Temmuz 2022, K17).”

“Her dalgıcın kendi süpervizörü bile var. İlk başta kulağa harika geliyor, ancak sıranın size gelmesi için uzun süre beklemek zorunda kalmanız gibi büyük bir dezavantajı var (19 Ağustos 2022, K23).”

“...hiçbir şeyin olmadığı uzun bir süre beklemek zorundasınız. Çünkü teknede 50 kişiydik ve sadece birkaç dalış eğitmeni vardı (17 Temmuz 2024, K57).”

“Her şey mükemmeldi! Yine de teknenin tamamen aşırı yüklü olması utanç vericiydi. Dalışlar sonsuza kadar sürdü, özellikle de ilki (26 Temmuz 2024, K59).”

Her şey aceleye geldi (K8), kendinizi tren istasyonunda gibi hissediyorsunuz (K32), insanlar bir üretim bandındaymış gibi çağırılıyor (K22) gibi ifadelerden de anlaşılacağı üzere dalış yaptırın ve dalış yapan kişiler arasında bir denge sağlanması gerekmektedir. Örneğin yukarıdaki alıntılarda da görüleceği üzere K57 kodlu katılımcı, 50 katılımcı için yeterli dalış eğitmeninin olmadığını belirtmektedir. Yine K40 kodlu katılımcı da teknede 45 katılımcının olmasından kaynaklı olarak bilgilendirmeden hiçbir şey anlamadığını ifade etmektedir. Buna ek olarak tur aracının da koşulları katılımcı sayısına uyumlu olmalıdır. K31 kodlu katılımcının belirttiği gibi “beklemeye değer” olduğunu düşünen başka kimse yoktur ve oransal olarak bu %1’e karşılık gelmektedir.

3. İletişim ve Bilgilendirme

Çalışma kapsamındaki yorumların analizi sonucu katılımcıların iletişim ve bilgilendirme konularına verdikleri önem analiz edilmiştir. Hizmet kalitesinin önemli bir belirleyicisi olan bu ana tema altında zamansal olarak iki alt tema ortaya çıkmaktadır.

a. Tur öncesinde iletişim

Katılımcılar arasında tur öncesi bilgilendirmeyi vurgulayanlar aslında bu konunun öneminde de dikkat çekmektedirler. Nitekim çalışma kapsamındaki turda, tur şirketinin turdan bir gün önce katılımcılarla iletişime geçmesi, K22 ve K31 kodlu katılımcıları oldukça memnun etmiştir.

“Organizatör, turdan bir gün önce whatsapp üzerinden sizinle iletişime geçecek ve transfer süreci gibi tüm bilgileri size verecektir. Çok iyi! (6 Ağustos 2022, K22).”

“...etkinlikten bir gün önce teslim alma hakkında bizimle iletişime geçildi, süreç iyi yapılandırıldı (3 Ekim 2022, K31).”

Her şey açıklandığı gibiydi ya da her şey çok iyi açıklandı diyen K30, K37 ve K45 kodlu katılımcıların aksine transfer ile ilgili önceden bilgilendirilmediği için bu durumu bir dezavantaj olarak değerlendiren K18 kodlu katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“...benim için tek dezavantajı, otobüsün limana bırakılmasından (kabaca 1 mil) bahsedilmeyen yürüyüş oldu (12 Temmuz 2022, K18).”

Bahsi edilen konu çok sayıda katılımcı tarafından dile getirilmiştir (K47, K48, K58, K60, K62, K63, K64). Yürüyüş mesafesinden haberdar edilmeyi hem sıcaklığı göz önünde bulundurmadıkları hem uygun ekipmana sahip olmadıkları (örneğin spor ayakkabılar) hem de yanlarında yeterince sıvı

taşımadıkları için hazırlıksız yakalanmalarına neden olan bir durum gibi görmeleri oldukça normaldir. K58 kodlu katılımcı önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Eğer hizmet kalitesi hakkında genel bir memnuniyetiniz varsa bu durumu bile tolere edebilirsiniz:

“...tek küçük olumsuz nokta, bırakıldığınız yer ile tekne arasında biraz yürümek zorunda olmanızdır. Ama kesinlikle buna değer (24 Temmuz 2024, K58)”

Benzer şekilde K 23 ve K35 kodlu katılımcılar da dalış süreleri ile ilgili yanlış bilgilendirildiklerini, söylenenden daha kısa süre dalış yaptıklarını belirterek şunları ifade etmektedirler:

“...ikinci dalışın harika olduğunu düşündüm, 20 yerine sadece tahmini 15 dakika dalmış olsak bile (19 Ağustos 2022, K23).”

“Genel olarak harika ama açıklandığı gibi 2x20 dakikalık dalışlar değil... (27 Nisan 2023, K35)”

b. Tur esnasında iletişim

Rehberlerin ve dalış eğitmenlerinin iletişim kurma ve iletişimi sürdürme rolleri, tur esnasındaki katılımcı deneyimi için kritik önemdedir. Nitekim “Tur düzeni ve akışı” temasında da bunun önemi ortaya koyulmuştur. Özellikle yeni başlayanların müze ziyaretleri için gerekli beceriler eğitmenlere aktardıkları göz önüne alındığında tur öncesinde yapılan bilgilendirmeler oldukça önemlidir. Dalış öncesinde ekipman ve sualtı işaret dili hakkında yapılan kısa bilgilendirmeler çok sayıda katılımcının yorumunda yer almaktadır (K9, K32, K39, K41, K58). Ancak K40 kodlu katılımcının ifadeleri söz konusu bilgilendirmenin varlığından çok etkililiğine odaklanmak gerektiğinin altını çizmektedir:

“...teknede yaklaşık 45 kişi vardı ve belli bir noktadan sonra bizim için İngilizce brifing artık anlaşılabilir değildi... bu korkuları körükledi. Ancak Almanca konuşan bir rehber tüm sorularımızı yanıtlayınca biraz rahatladık. Ta ki ilk kez başım suyun altındayken ağızlıktan oksijen solumam gerektiği ana kadar. Hafifçe panikledim ve rehber sorunumu fark edip hemen tepki verdiğinde yetersizliğimden rahatsız oldum - sürekli göz teması ve el işaretleri bana çözümü getirdi (11 Temmuz 2023).”

Yeni başlayanlar için tur esnasındaki iletişimin dalış lisanslı olanlara göre daha hayati olduğu açıktır. Korku duygusuyla baş etmede eğitmenin ve onun katılımcı ile kurduğu iletişimin rolü oldukça büyüktür. Nitekim K55 kodlu katılımcı da bu görüşü şu sözlerle desteklemektedir:

“ 5 dakikalık bir brifing aldık ve yeni başlayanlar için bir dalıştı. Bunun yeterli olduğunu sanmıyorum. Normalde bunu yapmak için uygun bir padi kursuna ihtiyacınız var (26 Haziran 2024, K55).”

4. Otel-Liman Arası Transfer Hizmeti

Tur katılımcıları transfer hizmetiyle ilgili olarak konfor, güvenlik gibi konulardan ziyade şu konular üzerinde durmuştur: *zamanında hizmet sunumu* ve *doğru bilgilendirme*.

a. Zamanında hizmet sunumu

Turun katılımcıları, sabah kaldıkları otelden alınarak Side Antik Limanı'na, akşam da limandan otellerine transfer edilmektedirler. Bu konudaki olumlu deneyimlerin genel hizmet kalitesi algısına da olumlu yansıtacağı düşünüldüğünde otel-liman arası transferin zamanında gerçekleştirilmesinin önemi anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar sabah otelden zamanında alındıklarını ifade etseler de (K20, K31, K35, K38, K39, K66) bazıları bunun tam tersini iddia etmişlerdir (K14, K60).

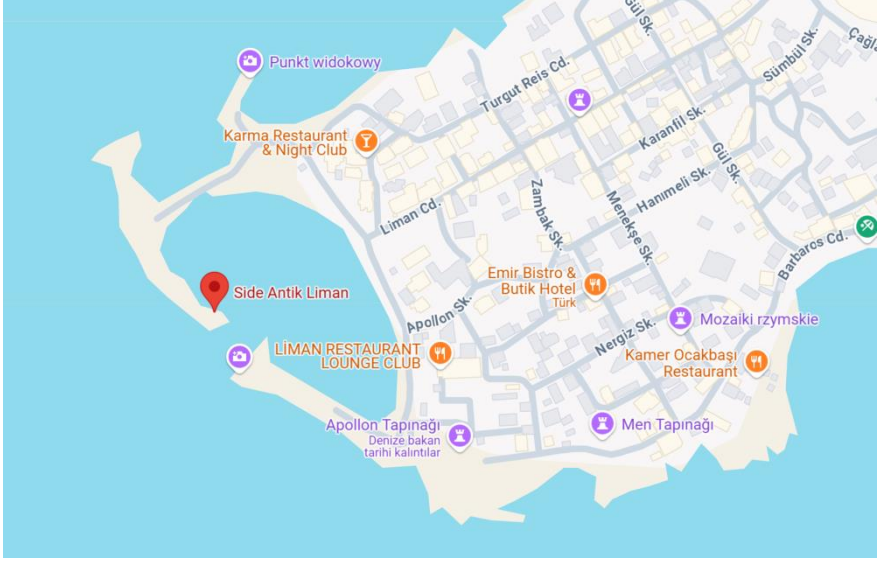
K31 kodlu katılımcı “otelden zamanında teslim alınma” ifadesi ile durumu özetlerken K35 kodlu katılımcı da daha detaylı olarak “sabah 08:10’da otelden zamanında alındık” demektedir. K38 ve K39 kodlu katılımcılar da “zamanında” vurgusu ile memnuniyetlerini dile getirirken K66 kodlu katılımcı da benzer ifadeleri kullanmaktadır. Sadece K60 kodlu katılımcı şu ifadesi ile çalışmanın bir başka ana teması olan “Tur Düzeni ve Akışı”na yönelik önemli bir konuyu hatırlatmaktadır. Bu da kapasitenin doğru yönetilmesi ve zamanında hizmet sağlanmasıdır. Nitekim katılımcının şu ifadeleri otobüs kapasitesinin yönetilememesinin varacağı sonuçları vurgulamaktadır:

“*Otelden alma o kadar iyi çalışmadı. Dört kişiydik ama otobüste sadece iki boş koltuk vardı. Bizi 10 dakika sonra tekrar aldılar (3 Ağustos 2024, K60).*”

Yukarıdaki ifade transfer hizmeti ile tur düzeni ve akışı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Transfer hizmetlerinde yaşanan bir aksama tur düzenindeki pek çok konuyu zincirleme olarak olumsuz yönde etkileyeceğinden dikkatle değerlendirilmelidir.

b. Doğru bilgilendirme

Çalışma kapsamında ele alınan turda, Side Antik Limanı turun başlangıç noktasıdır. Ancak tur katılımcıları buraya en yakın noktada indirilmektedir (Görsel 1):

Görsel 1: Side Antik Kenti – Google Haritalar Görself

Kaynak: <https://maps.app.goo.gl/KqtL6fV5SSBedwyA9>

Side Antik Kenti haritasına ait Görsel 1’den de anlaşılacağı üzere tur katılımcıları turun başladığı noktaya erişebilmek için kendi ifadeleri ile yaklaşık 20 dakikalık bir mesafeyi yürümek zorunda kalmışlardır. Yalnızca K49 kodlu katılımcı bu mesafeyi 5 dakikada kat ettiğini iddia etmektedir. Tur öncesi iletişim alt temasında da bahsedilen bu konu transfer hizmetlerinde doğru bilgilendirmenin önemine de atıfta bulunmaktadır. K47, K48, K58, K60, K62, K63 ve K64 kodlu katılımcıların konuya dair yorumlarında kızgınlık duygusu hakimdir. Böyle başlayan bir tur programında katılımcıların tura önyargılı yaklaşımlarını engellemek adına tur öncesinde transfer hakkında detaylı bilgi aktarılmalıdır.

Transfer sadece gidiş değil dönüş bağlamında da değerlendirilmeli otele yakın mesafede bırakılamayacaksa ya da gecikme yaşanacaksa bu konuda da katılımcılar haberdar edilmelidir. Nitekim K14 ve K20 kodlu katılımcıların konuyla ilgili yorumları şu şekildedir:

“Harika olmayan tek şey otelden alma ve bırakma idi...Otobüs şoförü bizi varış noktasından yaklaşık 2 km uzağa bıraktı ve geri kalanının yürümesi gerektiğini söyledi. Sonra aynı geri dönüş. Ancak, bizi otelde de bırakmadı, caddenin başında bıraktı. Bu yüzden tekrar biraz yürümek zorunda kaldık (27 Mayıs 2022, K14).”

“Belirtilen saatte tesisimizden alındık. Bundan sonra, tekneye varana kadar biraz yürümek zorunda kaldık... (30 Temmuz 2022, K20).”

5. Ekipman Kalitesi

Ekipman, eğitmenler ve tur katılımcıları için oldukça önemlidir. Özellikle yeni başlayan bir müze ziyaretçisi için daha derine daha derine dalındığından hayatidir. Ekipmanların yenilenmesi ile ilgili bazı katılımcı yorumları şu şekildedir:

“Ne yazık ki, dalış ekipmanının yenilenmeye ihtiyacı olduğu açık. (31 Mayıs 2022, K15).”

“Ekipman kullanılmış ama fiyat-performans oranına göre iyi (9 Mayıs 2024, K53).”

“Her şeyden önce kemer bence çok sıkıydı, sıkı olması gerektiğini biliyorum ama nefesimi düzgün alamadığımı hissettiğim an, biraz fazla sıkı olduğu anlamına geliyor. Dalış kıyafetlerimiz kesinlikle garip boyutlarda ve hepsi yırtıktı, eski dalış kıyafetleriydi (26 Haziran 2024, K55).”

Ekipman konusu en başta dalışın güvenliğini sağlamak için oldukça önemlidir. Tur öncesi bilgilendirmelerde de o nedenle geniş yer verilmektedir. Katılımcıların çok az sayıda yorum yapması önemi ile değil bilgi düzeyi ile açıklanabilir. Genellikle yeni başlayanlardan oluşan tur katılımcıları, ekipman hakkında olumlu ya da olumsuz yorum yapabilecek yetkinlikte olmadığı için bu konunun üzerinde gerektiği kadar çok durmamıştır.

SONUÇ

Side Sualtı Müzesi, deniz tabanına yerleştirilen temalı heykel gruplarıyla ziyaretçilere eşsiz bir deneyim sunarken, bölgedeki sualtı arkeolojik değerlerinin korunmasına da katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ancak bu tür alanların turizme açılması sürecinde çevresel sürdürülebilirlik ile kültürel mirasın korunması arasındaki dengenin sağlanması kritik önem taşımaktadır. Bu çalışma, Side Sualtı Müzesi'nde verilen dalış hizmetlerinin kalitesini ziyaretçi yorumları üzerinden değerlendirmekte ve dalış hizmeti veren kuruluşların sualtı mirasının korunmasındaki kritik rolünü vurgulamaktadır. Çalışma sonuçlarına göre, ziyaretçilerin genel memnuniyeti yüksek olmakla birlikte, eğitmen kalitesi, tur organizasyonu ve akışı, iletişim ve bilgilendirme süreçleri, otel- liman transfer hizmeti ve dalış ekipmanlarının kalitesi gibi alanlarda önemli iyileştirme fırsatları bulunmaktadır.

Dalış turizminin sürdürülebilirliği açısından hizmet kalitesinin ziyaretçiler için en kritik değerlendirme faktörlerinden biri olduğu görülmüştür. Özellikle eğitmen kalitesi, ekipman kalitesi ve organizasyonel yapının, sürdürülebilirlik üzerinde doğrudan etkisi olduğu gösterilmiştir. Çalışmaya katılan ziyaretçilerin deneyimleri, eğitmenlerin teknik yeterliliği ile hizmet kalitesi arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, eğitmenlerin kriz yönetimi becerilerinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Tur organizasyonu ve akışı açısından katılımcı sayısının fazla olması, uzun bekleme sürelerine yol açmış ve bu da memnuniyeti olumsuz etkilemiştir. Tur öncesi bilgilendirmenin yeterli olmaması ve transfer süreçlerindeki eksiklikler, ziyaretçi deneyimini etkileyen önemli faktörler olarak tespit edilmiştir.

Çalışmanın bulguları doğrultusunda, Doğru ve arkadaşlarının (2019), risk faktörleri olarak değerlendirdiği dalgıç, ekipman ve organizasyon konularında benzerlik olduğu açıktır. Nitekim dalış turizmi hizmet sağlayıcılarının hizmet kalitesini artırmak için bu çalışmada da daha iyi bir organizasyon yapısı oluşturulmasının gerekliliği anlaşılmıştır. Bu kapsamda arz tarafında yer alan işletmelere, turist memnuniyetini artırmak için proaktif stratejiler geliştirmeleri ve özellikle güvenlik, iletişim ve zaman yönetimi alanlarında daha etkili çözümler sunmaları önerilmektedir. Bu doğrultuda, grubun homojenliğini sağlamak için yeni başlayanlar ve sertifikalı dalıcılar için ayrı turlar düzenlenmelidir. İletişim eksiklikleri giderilmeli ve turla ilgili bilgiler dijital platformlar (web sitesi, sosyal medya vb.) aracılığıyla daha etkin bir şekilde sunulmalıdır. Eğitmenler için düzenli eğitim programları oluşturularak kriz yönetimi ve turist ilişkileri konularında gelişim sağlanmalıdır. Transfer süreçlerinde zamanlama ve bilgilendirme daha iyi planlanarak ziyaretçi memnuniyeti artırılmalıdır. Neticede turizm ve sualtı miras alanları arasındaki arayüzde yer alan dalış hizmetleri, kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasına önemli bir katkı sağlayabilir. Sektörün uzun vadeli başarısı için hizmet sağlayıcıların kalite standartlarını sürekli olarak gözden geçirmesi ve iyileştirme süreçlerine yatırım yapması şarttır.

KAYNAKÇA

- Bulut, N., & Yüceer, H. (2023). A literature review on the management of underwater cultural heritage. *Ocean & Coastal Management*, 245, 106837.
- Cavallini, I., Marzo, D., Scaccia, L., Scipioni, S., & Niccolini, F. (2023). Scuba diving tourism and the challenge of sustainability: evidence from an explorative study in North African-Mediterranean countries. *EuroMed Journal of Business*, <https://doi.org/10.1108/EMJB-04-2022-0085>
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Doğru, H., Çelik, B., & Yılmaz, B. (2019). Dalış turizmi emniyeti: Risk faktörleri ve çözüm önerileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(3), 185-197.
- GetYourGuide (Kasım 2024). <https://www.getyourguide.com/tr-tr/side-1856/yan-sualti-muzesi-tuplu-dalis-ziyareti-t267917/>
- Mertena, I., Kaaristo, M., & Edensor, T. (2022). Tourist skills. *Annals of Tourism Research*, 94, 103387.
- O'Neill, M. A., Williams, P., MacCarthy, M., & Groves, R. (2000). Diving into service quality—the dive tour operator perspective. *Managing Service Quality: An International Journal*, 10(3), 131-140.
- Smith, H. D., & Couper, A. D. (2003). The management of the underwater cultural heritage. *Journal of Cultural Heritage*, 4(1), 25-33.
- Underwood, C. J., & Manders, M. (2019). Building Knowledge and Connections: The Success of the UNESCO International capacity building training programmes for cultural heritage management of underwater archaeological sites. *Journal of Maritime Archaeology*, 14(3), 333-354.
- UNESCO (Kasım 2024). <https://www.unesco.org.tr/Pages/57/1352/Su-Alt%C4%B1-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-%C4%B0zleme-Grubu>
- Yin, R. (2003). *Case study research: Design and methods*. Sage publications.

Gordion Antik Kentinin Kültürel Miras Turizmi Açısından SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

Pelin Tuna Arslan, Hakan Arslan

zet

Gordion, Frig Medeniyeti'nin tarihi başkenti olan bir antik kenttir. Dünyanın birçok yerinde tarihi ve doğal güzellikleri koruma altına alan ve uzun yıllar boyunca varlıklarını sürdürmesini amaçlayan UNESCO, 2023 yılında Gordion Antik Kenti'ni Dünya Miras Listesine eklemiştir. Bu araştırmada, dünyanın eski kentlerinden ve aynı zamanda Anadolu tarihine ışık tutan önemli turistik destinasyonlardan biri olan Gordion Antik Kenti'nin turizm potansiyelinin ve kültürel çekiciliğinin artırılması ve turistik bir ürün olarak ziyaretçi sayısının artırılması ve tanıtılması için nelerin yapılması gerektiği sorusuna yanıt aranmaktadır. Araştırmada, Gordion Antik Kenti'nin kültürel miras turizmi açısından SWOT analizinin yapılarak hem bölge turizmi hem de ülke turizmi için öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır. Yapılan SWOT analizi ile Gordion Antik Kenti'nin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulurken, oluşabilecek fırsat ve tehditlere de yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; antik kentin tarihi ve kültürel açıdan çok zengin bir geçmişe sahip olması, tarihi yapısının bozulmamış olması, tarihte yaşamış çok önemli isimlerin burada yaşamış olması ve özellikle kültürel turizm açısından turistik çekiciliğinin yüksek olması gibi güçlü yanları ve fırsatları bulunmaktadır. Diğer yandan ise antik kente yapılan turistik yatırımların çok yetersiz olması, bölgenin turistik açıdan tanınırlığının düşük olması ve bunun için yapılan çalışmaların yetersiz olması gibi zayıf yönleri ve oluşabilecek tehditleri de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gordion Antik Kenti, Kültürel Miras Turizmi, Dünya Miras Listesi, Kültürel Turizm

A SWOT Analysis of the Ancient City of Gordion for Cultural Heritage Tourism

Abstract

Gordion is an ancient city and the historical capital of the Phrygian Civilization. UNESCO, an organization dedicated to preserving historical and natural beauties around the world to ensure their continued existence, added the Ancient City of Gordion to its World Heritage List in 2023. This study seeks to answer the question of what needs to be done to increase the tourism potential and cultural appeal of Gordion, one of the world's ancient cities and a significant touristic destination shedding light on Anatolian history, as well as to enhance its visibility and attract more visitors as a touristic product. The research aims to conduct a SWOT analysis of the Ancient City of Gordion from the perspective of cultural heritage tourism, emphasizing its significance for both regional and national tourism. Through this SWOT analysis, the study intends to highlight the strengths and weaknesses of the ancient city while addressing potential opportunities and threats. The SWOT analysis highlights the strengths, weaknesses, opportunities, and threats associated with the ancient city of Gordion. Based on the findings, the site exhibits several strengths and opportunities, including its rich historical and cultural heritage, well-preserved historical structure, and high touristic appeal, particularly in the context of cultural tourism. On the other hand, the site also faces significant weaknesses and potential threats, such as insufficient investments in tourism infrastructure, low regional recognition as a tourist destination, and inadequate efforts to address these shortcomings.

Keywords: Ancient City of Gordion, Cultural Heritage Tourism, World Heritage List, Cultural Tourism

1. GİRİŞ

Turistlerin kültürel miras değerlerine sahip tarihi ve turistik destinasyonlara olan ilgilerinin artması sonucunda kültürel turizm gelişmeye başlamıştır. Kültürel turizm kavramının en önemli öğeleri arasında tarihi ya da turistik bölgede yaşamış yerel halkın yaşam tarzları, gelenek ve görenekleri, el sanatları, yemek ve eğlence kültürleri gibi unsurlar günümüzde giderek önem kazanmaya başlamıştır. Geçmişten günümüze gelip miras olarak anılan, toplumların tüm değerlerini yansıtan ve geleceğine yön vermek adına ortaya çıkarılan tüm değerler kültürel miras olarak adlandırılmaktadır. Geçmişte

yaşamış insanlar tarafından ortaya konan yapılar, tarihi eserler, kalıntılar vb. her türlü varlıklar somut kültürel miras olarak ele alınmaktadır. Gelecek nesillere aktarılması adına korunması ve muhafaza edilmesi gereken çok önemli değerlerdir (Akmeşe, Ataman ve Aras, 2018, s.3599). Kültürel miras değerleri, sürdürülebilir kültürel miras turizm kapsamında ele alındığında tarihi ve turistik destinasyonların orada yer alan değerlerin bilinçli bir şekilde korunması, tanınması ve gelecek nesillere aktarımının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın, Gordion Antik Kenti'nin kültürel miras turizmi kapsamında ele alınarak bir yandan güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulurken diğer yandan oluşabilecek fırsat ve tehditlere de yer verilerek hem bölge turizmi hem de ülke turizmi için öneminin vurgulanmasını amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kültürel Miras Turizmi

Kültürel miras, geçmişlerin bir sembolü ve gelecekte kimliklerini güvende tutmanın bir yolu olarak modern toplumlarda önemli bir rol oynamaktadır. Sürekli değişen bir dünyada kültürel çeşitliliği sağlamak için korunması gereken bir zorluktur. Kültürel miras, özellikle tarih boyunca evriminin önemiyle, bir ülkenin kimliğini, geleneklerini ve uygulamalarını somutlaştıran en önemli yönlerden birini temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda özellikle turistik faaliyetler nedeniyle ekonomiyi canlandırdığı için modern yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır (Silva ve Henriques, 2021, s.1).

UNESCO 1972, 1989, 2001, 2003 ve 2004 yıllarında 'miras' ve 'kültürel miras' kavramlarını tanımlamıştır. UNESCO'ya göre miras, 'geçmişten gelen, bugün içinde yaşadığımız ve gelecek nesillere aktardığımız şey' anlamına gelmektedir. Kültürel miras ise 'anıtsal heykel ve resim gibi mimari eserler, arkeolojik nitelikteki yapı elemanları, yazıtlar, mağara evleri ve özellik kombinasyonları gibi anıtlar; yapı grupları, ayrı veya birbirine bağlı yapı grupları; olağanüstü tarihi, estetik, etnolojik veya antropolojik değere sahip arkeolojik alanlar da dahil olmak üzere yaşamın ve ilhamın yeri doldurulamaz kaynakları' olarak tanımlanmıştır (Halder ve Sarda, 2021, s.213). Kültürel miras olgusu her şeyden önce mimari ve tarihi değeri olan büyük yapıların korunmasını içerirken, 'insanlar için belirli bir anlam taşıyan her türlü kültürel şeyi içeren yapılar' olarak anlamlandırılabilir. Yirminci yüzyılın sonunda, kültürel miras kavramı somut kültürel miras, somut olmayan kültürel miras ve doğal miras (kültürel açıdan önemli manzaralar ve biyolojik çeşitlilik dâhil) olarak üçe ayrılmaktadır. Somut miras, görülebilir veya dokunulabilir ve özellikleri algılanabilmektedir. Somut olmayan miras, fiziksel olarak

dokunulamayan, görülemeyen ve zihin, duygular ve anlayışta var olan maddi dünyanın dışında olan gerçekleri ifade etmektedir. Tapınaklar, heykeller ve binalar somut kültürel öğeleri oluştururken, dini öğeler, gelenek ve görenekler, inançlar, manevi değerler, kültürel değerler, el sanatları ve din somut olmayan kültürel öğeleri oluşturmaktadır (Saydam, Oztüren ve Kilic 2022, s.350).

Antik çağlardan bu yana kullanılan kültürel miras turizmi kavramı, turizmin en eski şekillerinden birisidir. ‘Kültürel miras turizmi’, ‘kültürel turizm’, ‘kültür turizmi’ gibi farklı şekillerde de ifade edilmekte ve aralarından çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır (Diker, 2016, s.367). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü kültürel turizmi, ‘insanların yaşadıkları yerlerin dışında yeni deneyimler elde etmek ve yeni fikirlere sahip olmak, kültürel beklentilerini karşılamak amacıyla festivaller ve sanatsal faaliyetler gibi kültürel etkinliklere katılmaları, tarihi ve doğal alanları gezmeleri’ olarak tanımlamaktadır. Kültürel turizm tarihi ve kültürel değerleri aynı zamanda sanatsal olayları, ekonomik ve sosyal unsurları içine alan, yerel halkın kendi kültürünü tanımasına olanak sağlayan ve yerel halkın bilinçlenmesine de neden olan bir turizm çeşididir (Karademir, 2021, s.378).

2.2. Gordion Antik Kenti

UNESCO, bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli iş birliğini sağlamak amacıyla 1972 yılında ‘Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’sini kabul etmiştir. 1983 yılında ise Türkiye bu sözleşmeye taraf olmuştur (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024). 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi’ne göre oluşturulan ve Dünya Mirası Komitesi (DMK) tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi’nde Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen 1223 miras yer almaktadır. 2023 yılı itibariyle Türkiye’den 21 adet varlığımız UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer almaktadır (UNESCO, 2024).

Resim 1. Gordion Antik Kenti (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024)

Ankara'nın Polatlı ilçesinde yer alan Frig medeniyetinin başkenti olan Gordion 2023 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne 20. varlığımız olarak kaydedilmiştir. Gordion Antik Kenti, İç Anadolu Bölgesi'nde, Ankara il merkezinin yaklaşık 90 kilometre güneybatısında ve Polatlı ilçesinin yaklaşık 18 kilometre kuzeybatısında, Yassıhöyük mahallesinde yer almaktadır. Doğudaki (Asurlular, Babilliler, Hititler) ve batıdaki (Yunanlılar, Romalılar) büyük imparatorlukların kesişme noktasında yer alan Gordion, Ege ve Akdeniz'i Yakın Doğu'ya bağlayan ticaret yolları üzerinde stratejik bir konuma sahiptir (Türkiye Kültür Portalı, 2024).

Resim 2. Kral Midas Tümülsüsü (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024)

Gordion, antik dünyanın en önemli ören yerlerinden biridir. M.Ö. ilk 1000 yılın başlarında Orta Anadolu'ya hükmeden bir millet olan Friglerin kültürel ve politik başkentidir. Aynı zamanda M.Ö. 8. yy. sonlarına doğru (Orta Frigya

Dönemi) hükümdarlık yapmış, bilinen en ünlü Frigya Kralı Midas 'ın hâkimiyet merkezi olmasıyla da tanınmaktadır (Balta, 2010, s.13).

Resim 3. Kral Midas Portresi (Tripadvisor, 2024)

Gordion Antik Kenti'nin yerleşimi, kronolojik olarak incelendiğinde; bölgedeki yerleşimin Friglerin gelişinden önceye dayandığını göstermektedir. Gordion, Eski Tunç çağında (MÖ 3000-2000) Hattilerin, Orta ve Geç çağında (MÖ 2000-1100) Hititlerin, Demir çağında (MÖ 1200-550) Friglerin, MÖ 6. yy başlarında ise Lidyalıların egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 6. yy. ortalarında Akhamenid Perslerinin (M.Ö. 550-330) bir parçası haline gelen kent, Büyük İskender'in gelişine kadar (M.Ö. 334) Perslerin egemenliği altında kalmıştır. Helenistik dönemde (M.Ö. 3. yy.-1. yy.) Galatlara ait sadece bir ticaret şehri olan kent Roma İmparatorluğu (M.S. 1. yy.-4. yy.), Ortaçağ dönemi (M.S. 10. yy.-15. yy.), Osmanlı dönemi (M.S. 15. yy.-20. yy.) ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan Modern çağda yerleşim görülmüştür (Balta, 2010, s.15).

Yaklaşık olarak M.Ö. 2500 yıllarında (Erken Bronz Çağı) Gordion'da başlayan yerleşim günümüzde halen devam etmektedir. 4500 yıllık uzun bir zaman dilimi boyunca Gordion ve çevresinde yer alan yerleşim yerleri çok az kesintiye uğramıştır. Bu durum, alanın 4500 yıllık yerleşim tarihi ile Gordion Antik Kenti'ni dünyanın en uzun süre yerleşimin görüldüğü nadir alanlarından biri yapmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024).

Resim 3 ve Resim 4. Gordion Antik Kenti Kalıntıları (Tripadvisor, 2024)

Gordion Antik Kenti'nin keşfi, diğer birçok arkeolojik keşif gibi tesadüfen olmuştur. II. Abdülhamit döneminde başlanan Berlin-Bağdat demir yolu hattının inşaatında çalışan mühendisler, üzerinde çok sayıda seramik parçası bulunan höyüğü gördüklerinde bölgenin bir antik kent olduğunu düşünmüşlerdir. Bunun üzerine ilk bilimsel araştırmalar, 1894-1895 yıllarında, Frig arkeolojisinin kurucuları sayılan Alfred Körte ve Gustav Körte kardeşler tarafından gerçekleştirilmiş ve yaptıkları kazı sonucunda bölgenin, antik kaynaklarda adı geçen Gordion kenti olduğunu belirlemişlerdir. Körte kardeşlerden yaklaşık 50 yıl sonra Gordion kazıları, Amerikalı arkeolog Rodney Young tarafından başlamıştır. Young'tan sonra ise 1974-1987 yılları arasında DeVeries ve 1988-2012 arasında ise G. Kenneth Sams ile Mary Voigt başkanlığında devam etmiştir. Günümüzde ise başkanlığını Amerika'da bulunan Pennsylvania Üniversitesi'nden C. Brian Rose tarafından yürütülen bir ekip tarafından Gordion kazıları devam etmektedir (Kavak, 2019, s.63).

Resim 5. Büyük Tümülüs Mezar Odası (Pelin Tuna Arslan, 2024)

Resim 6. Mezar Odası Modeli (Pelin Tuna Arslan, 2024)

Gordion Antik Kenti, aynı zamanda M.Ö. 1. binyılın başlarında Kral Midas'ın hükümdarlığı sırasında, Küçük Asya'nın çoğunu kontrol eden Frigya Krallığı'nın en iyi belgelenmiş yerleşim yeri olarak da bilinmektedir. Anıtsal Frig mimarisi, M.Ö. 800 yılı civarına tarihlendirilen geniş tahribat tabakası ve Frig Kraliyetine ait bir dizi zengin mezarıyla (Tümülüs) Gordion Antik Kenti, Antik Frig Uygarlığı için en önemli arkeolojik alanlardan biridir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024). Tümülüs adı verilen bu mezarlar, kral ailesine mensup kişilerin ve soylu zenginlerin mezarları üzerinde yığma tepe oluşturularak yapılan anıtsal mezarlar olup, inşaları Frigya geleneklerine uygun karakter göstermektedir.

Gordion Antik Kenti'nde geniş bir alan üzerinde MÖ 8. yy. son çeyreği ile MÖ 6. yy. ortalarına kadar uzanan bir zaman dilimine tarihlenen yaklaşık 100 adet Tümülüs vardır. Pennsylvania Üniversitesi Müzesi adına yapılan ve belirli kampanyalar dahilinde yürütülen bu Tümülüs kazılarında öncelikle Midas Tümülüs'ü olmak üzere Tümülüs P, Tümülüs W, Tümülüs X, Tümülüs Y, Tümülüs KY, Tümülüs A gibi zengin öl hediyeleri içeren büyük çapta Frig Tümülüsleri araştırılmıştır (Erdoğan, 2007). Frigya'dan başka hiçbir yerde bu boyutlarda ve bu sayıda Tümülüs yoktur. Tümülüslerin boyut aralıkları 3 metre gibi neredeyse fark edilemeyecek tümsekler halinde olanlardan, millerce

uzaktan görünür halde olan ve erozyondan 2700 yıl sonra bile hala 53 metre yükseklikte olanlara kadar değişiklik göstermektedir (Boyraz, 2024, s.50).

Tümölüslerden büyüğü Kral Midas'a ait olduğu sanılan, 300 metre kadar çapında ve 53 metre yüksekliğindeki 'Büyük Tümölüs'tür. Gordion şehrinin bir mil kadar doğusunda, modern yolun ve Gordion Müzesi'nin kuzeyinde yer alan Midas Tümölüs'ü, Young başkanlığındaki Pennsylvania Üniversitesi Müzesi araştırma heyeti tarafından 1957 yılı kampanyasında açılmıştır. Büyük Tümölüs yani Midas Tümölüs'ü Gordion'un en büyük, Anadolu'nun ise ikinci büyük Tümölüs'üdür (Balta, 2010, s.22).

3. YÖNTEM

Bu araştırma, dünyanın eski kentlerinden ve aynı zamanda Anadolu tarihine ışık tutan önemli turistik destinasyonlardan biri olan Gordion Antik Kenti'nin turizm potansiyelinin ve kültürel çekiciliğinin artırılması ve turistik bir ürün olarak ziyaretçi sayısının arttırılması ve tanıtılması için nelerin yapılması gerektiği sorusuna yanıt aranmaktadır. Araştırmada, Gordion Antik Kenti'nin kültürel miras turizmi açısından SWOT analizinin yapılarak hem bölge turizmi hem de ülke turizmi için öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır. Gordion Antik Kenti hem *antik dünyanın en önemli ve en eski yerleşim yerlerinden biri olması hem de Friglerin başkenti kenti olması sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Bu alanlarda yapılan araştırmalar incelendiğinde ise Gordion Antik Kenti'nin turizm potansiyelini inceleyen çalışma sayısının yok denecek kadar az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gordion Antik Kenti gerek kendi tarihi değeri gerekse Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da olması sebebiyle de ayrı bir arz etmektedir. Fakat çok uzun yıllar öncesinde keşfedilmesine rağmen hak ettiği değere ulaşamamıştır. Bu araştırma ise hem Gordion Antik Kenti'nin turizm potansiyelinin ortaya konması hem de Ankara'nın turistik açıdan daha tercih edilebilir olması açısından çok önemlidir.*

Araştırmada veri elde etmek için, daha önce bu alanda yapılmış bilimsel araştırmalar ve raporlardan yararlanılmıştır. Mevcut durumun tespit edilmesi için saha gezisi ile yerinde gözlemler yapılmış, ek olarak bölgede görev yapan profesyonel turist rehberleri ve arkeologlarla görüşülerek bilgi toplanmıştır. Elde edilen bu bilgiler ve veriler değerlendirilerek, SWOT analizi yöntemiyle Gordion Antik Kenti'nin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatlar ve tehditleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırma da Ankara ili sınırları içerisinde yer alan Gordion Antik Kenti'nin turistik çekiciliklerini ortaya koymak ve bölgeye olan turizm talebini arttırmak amacıyla bölgenin SWOT analizinin yapılarak turizm potansiyelinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. SWOT analizi ile Gordion antik kentinin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulurken, oluşabilecek fırsat ve tehditlere de yer verilerek; hem yerli halkı hem yerel yöneticileri hem de turizm sektörü temsilcilerini bilinçlendirerek bir farkındalık yaratılmaya çalışılmaktadır.

SWOT analiz tekniği bir işletmenin, yatırımın, sektörün, ülkenin ya da coğrafi bölgenin/turistik destinasyonun kendi özelliklerinden kaynaklanan güçlü ve zayıf yönleri ile geleceğe yönelik olarak kontrol edilebilen veya kontrol edilemeyen çevresel faktörlerinden kaynaklanan fırsat ve tehditlerin saptanmasını amaçlayan bir tekniktir (Ercan, Dalgın ve Atak 2017, s.1421). SWOT kelimesi, Strengths (Güçlü Yönler), Weaknesses (Zayıf Yönler), Opportunities (Fırsatlar), Threats (Tehditler) kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır. Güçlü yönler, turistik destinasyonun rekabete karşı ona avantaj sağlayan bir yanını temsil etmektedir. Zayıf yönler, aynı turistik destinasyonun karakteristiğidir ve rekabete karşı göreceli bir dezavantajlı yanların temsil etmektedir. Fırsatlar, seçilen turistik destinasyonun yararına kullanılacak daha geniş çevredeki gerçekliklerini yansıtmaktadır. Tehditler ise daha geniş çevredeki gerçeklikleri ve turistik destinasyon için sorunlara yol açabilecek alternatifleri ortaya koymaktadır (Teoli, Sanvictores ve An, 2023, s.3).

Yapılan literatür taraması, yerinde gözlem ve alınan uzman görüşleri ışığında Gordion Antik Kenti'nin güçlü ve zayıf yönleri ile karşı karşıya kaldığı fırsat ve tehditleri aşağıda yer almaktadır.

Gordion Antik Kenti'nin SWOT Analizi

Güçlü Yönler

- Gordion Antik Kenti'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alması
- Antik Kent'in 4500 yıllık bir tarihi geçmişinin olması
- Gordion'un Friglerin başkenti olması sebebiyle kültürel açıdan zengin bir tarihinin olması
- Gordion Antik Kenti'nin Frig Yolu üzerinde yer alması
- Kral Midas'ın Tümülüs'ünün hiç bozulmadan korunmuş olması sebebiyle turistik açıdan ilgi çekici olması

- Gordion Antik Kenti'nin başkent statüsünde olan Ankara ilinde yer alması

Zayıf Yönleri

- Altyapı ve üstyapı yetersizlikleri
- Ankara merkeze uzak olması
- Gordion Antik Kenti çevresinde konaklama tesislerinin eksikliği
- Antik kentin yakın çevrede yaşayan insanlar tarafından tanınmasına rağmen, ülke genelinde tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin eksikliği
- Kral Midas Tümülüs'ü ve diğer Tümülüsler arasında ziyaretçilerin rahatlıkla ulaşabilecekleri bir rota kurulamamış olması
- Antik kent çevresinde tabelalarla bir gezi güzergâhı oluşturulmuş olmakla birlikte gezi güzergâhının ziyaretçiler için yetersiz olması
- Gordion Antik Kenti çok büyük bir alan üzerine yayılmıştır. Ancak turistler için ziyaret yerleri arasında düzenlenmiş bir yürüyüş güzergâhının bulunmaması
  - Engelli turistler için elverişli alanların olmaması
  - Bölgede gerçekleştirilen tarım faaliyetleri sebebiyle Tümülüslerin bir kısmının yükseltisinin kaybolması ve zarar görmesi
  - Kral Midas Tümülüs'ünün ziyaret sırasında bilet alımında uygun ödeme yöntemlerinin olmaması ve çevrede nakit ödeme yapılabilmesi için ATM'lerin bulunmaması
  - Gordion Antik Kenti'ne gidiş ve özellikle antik kentten Kral Midas Tümülüs'üne gidiş güzergahı üzerinde coğrafi bilgilendirme tabelalarını eksikliği
  - Gordion Antik Kenti'nin yer aldığı Polatlı ilçesinin turizm potansiyelini destekleyecek herhangi bir yatırımın yapılmaması
    - Nitelikli iş gücü eksikliği
    - Bölge halkının turistik anlamda yeterli bilgiye sahip olmaması
    - İç Anadolu bölgesinde kışların soğuk geçmesi sebebiyle kısıtlı bir süre zarfında turizm faaliyetlerinin yapılabilir olması
    - Gordion Antik Kenti'ne toplu ulaşımın yetersiz olması

Fırsatlar

- Ankara'nın başkent olması ve Anıtkabir gibi turizm potansiyeli yüksek bir yerin bu ilde bulunması sebebiyle Gordion Antik Kenti'nin turizm potansiyelinin yüksek olması
- Mitolojik karakterler ve efsaneler turistler açısından ilgi çekici bir unsur olmaktadır. Bölgenin turistik çekiciliğini artırmak için hikaye anlatımı kullanılabilir; Gordion Düğümü ve Büyük İskender gibi
- Yassıhöyük ve civar köylerin geleneksel kimlik ve kültürlerini hala koruyor olması
- Gordion, 1921'de Türk Kurtuluş Savaşı'nın en can alıcı noktası olan Sakarya Savaşı'na tanıklık etmesi bakımından önemli tarihi olaylardan bazılarının merkezinde yer alması
- Gordion Antik Kenti Polatlı ilçesinde yer alan halk için gelir kaynağı olması
- Bölge halkının turizm faaliyetlerine katılımını konusunda istekli olması
- Tarihte yaşamış çok önemli isimlerin burada izlerinin olması; Kral Midas, Kral Gordios, Büyük İskender gibi
- Gordion (Yassıhöyük) Antik Kenti 1. Derece ve bazı alanlarının ise 3. Derece sit alanı statüsünde korunması
- Gordion'un yakın çevresinde çok sayıda Tümülüs bulunmaktadır. Tümülüslerin en büyüğü, Tümülüs MM'dir. 53 m yüksekliğe sahip olan Tümülüs'ün içindeki sağlam mezar odası, dünyanın ayakta duran en eski ahşap yapısı, aynı zamanda dünyanın en büyük Tümülüs'ü özelliğine sahip olması
- Bölgede trekking, bisiklet ve atv turları gibi alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilebilir olması
- İleriki yıllarda ziyaretçi durumuna göre talep olması hâlinde köy pansiyonculuğu ve kamping alanları gibi alternatif konaklama imkânları oluşturulabilir. Bu durumun yerel halka kazanç sağlama imkânı da oluşturması

Tehditler

- Gordion Antik Kenti'nde yapılan kazılar günümüzde hala devam etmektedir. Açığa çıkarılmamış onlarca Tümülüs bulunmaktadır. Kontrollü ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmeyen turizm faaliyetlerinin antik kentte yer alan ve açığa çıkarılmamış eserlerin tahrip edilebilir

- Ülkemizde kültürel turizm bilincinin yeterince gelişmemiş olması
- Ankara ilinin turistik çekiciliğinin düşük olması
- Bölgenin bilinirliği ve turistin imajının düşük olması
- Ülke genelinde yüksek enflasyon ve alım gücündeki düşüşün iç turizm hareketlerinde düşüşe sebep olması
- Bölgede bilinçsizce yapılacak tarım faaliyetlerinin henüz tespit edilememiş alanlara zarar verebilecek olması
- Ankara merkeze uzak olması ve konaklama tesislerinin olmaması bölgenin tercih edilebilirliğini düşürmesi
- Gordion'un çevresiyle olan ilişkisi ve peyzajı göz önünde bulundurulduğunda bölgede büyük çaplı otellerin varlığı alanın bütünlüğüne zarar verebilecek olması

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Ankara ilinin Polatlı ilçesi sınırları içerisinde yer alan Gordion Antik Kenti'nin sahip olduğu turizm potansiyelinin kültürel miras turizmi kapsamında SWOT analiziyle değerlendirilmesine yönelik olan bu araştırmada, antik kentin sahip olduğu güçlü ve zayıf yönler, oluşabilecek fırsat ve tehditler belirlenerek var olan turizm potansiyellerinin daha verimli olarak nasıl değerlendirilebileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan literatür taramaları, elde edilen ikincil veriler, yerinde gözlem ve alınan uzman görüşleri ışığında Gordion Antik Kenti 4500 yıllık bir tarihi geçmişe sahip, Frig Yolu üzerinde yer alan ve Friglerin başkenti olması sebebiyle kültürel açıdan zengin bir tarihi olan, eski dönemlerde yerleşim yeri olarak kullanılan, tarihte yaşamış çok önemli isimlerin burada izlerinin ve önemli eserlerin olduğu turistik açıdan önemli bir destinasyondur.

Gordion Antik Kenti'ne ilişkin yapılan detaylı değerlendirmeler sonucunda; antik kentin zengin tarihi ve kültürü, bozulmamış doğal yapısı, bölgenin tarihsel önemi ve konumu, Ankara ilinde yer alması, Tümülüslerin varlığı gibi birçok nedenden dolayı hem turistik anlamda ilgi çekici hem de kültür turizmi kapsamında tercih edilebilir bir yerdir. Güçlü yanları ve fırsatları bölgeye yönelik yapılabilecek tanıtım ve pazarlama faaliyetleriyle ön plana çıkarılarak turistik açıdan talebin artmasına neden olacaktır.

Bu kadar zengin bir tarihe sahip bir bölgenin zayıf yönleri ve tehditleri incelendiğinde ise güçlü yönleri ve fırsatlarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin ise bölgenin kültürel ve turistik değerinden

kaynaklı olmadığı, bölgeye yönelik yapılan yatırımların yetersiz olmasından kaynaklı olduğu görülmektedir. 1800'lü yıllarında başlarında bulunan kentin günümüzde hâlâ kazılarının tamamlanıp turistlerin ziyaretine açılmadığı sonucuna varılmıştır.

Gordion Antik Kenti'nin bulunduğu Yassihöyük mahallesinde ve çevre köylerde turistler için konaklama imkânları bulunmamaktadır. Konaklama imkânı sağlayacak Gordion'a en yakın yer Polatlı'da bulunan otellerdir. Hem konaklama imkânının olması hem de gezilecek yerlerin tamamının açılmamış olması ek olarak bölgede turistik açıdan yapılabilecek başka bir faaliyetin olmaması sebebiyle bölgeye gelen turistlerin bölgeyi genellikle günübirlik ziyaret ettikleri görülmektedir. Gordion Antik Kenti'nin çevresiyle olan ilişkisi ve peyzajı göz önünde bulundurulduğunda burada büyük çaplı otellerin varlığının alanın bütünlüğüne zarar vereceği düşünülmektedir. Ancak ileriki yıllarda turistik talebin durumuna göre Yassihöyük ve çevre köylerde köy pansiyonculuğu teşvik edilebilir. Bölge arazisinin elverişli olması sebebiyle kamping alanları oluşturulabilir.

Antik kenti ziyarete gelen turistiklerin bölgede daha uzun süreli kalışlarını sağlamak adına bölge imkânları dâhilinde alternatif turizm çeşitleri geliştirilebilir. Örneğin trekking, bisiklet ya da atv turları düzenlenebilir.

Kral Midas Tümülüs'ü ve diğer Tümülüsler arasında turistlerin rahatlıkla gezebilecekleri bir rota oluşturulamamıştır. Gerek genel bilgilendirme tabelalarının eksikliği gerekse altyapı yetersizliği sebebiyle bölgeye gelen turistlerin çoğunlukla Kral Midas Tümülüs'ünü görüp antik kenti görmeye gittikleri ve diğer Tümülüslere ulaşamadıkları görülmektedir. Bölgeye gelen turistleri bilgilendirme tabelaları ile doğru yönlendirilmeleri ve geniş bir alan üzerine yayılmış olan Tümülüslerin daha iyi görülmesinin sağlanması için stratejik bir noktaya gözetleme kulesi veya seyir terası oluşturulabilir. Ek olarak kazıları tamamlanmamış olan Tümülüslerinde turistlerin ziyaretine açılması için gerekli yatırımların yapılması gerekmektedir.

Son olarak Gordion Antik Kenti'nin en büyük eksikliklerinden biri olan tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin artırılmasıyla ilgili gerekli yatırımların yapılması gerekmektedir. Gerek yerel yönetimler gerekse İl Kültür Turizm Müdürlüğü ya da Kültür ve Turizm Bakanlığı ile iş birliği içerisinde bölgenin tanıtılmasına yönelik çalışmaların planlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akmeşe, H., Ataman, D., ve Aras, S. (2018). Somut kültürel mirasın turizm açısından değerlendirilmesi: Mardin ili örneği. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(29), 3598-3607.
- Balta, S. (2010). Gordion Yassihöyük arkeolojik sit alanı üzerindeki tarihsel dokunun korunması (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Boyraz, A. (2024). Kültürel miras alanlarının turizme kazandırılmasında yerel halkın farkındalıkları: Polatlı Gordion antik kenti örneği (Doktora Tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Diker, O. (2024). Kültürel miras ile kültürel miras turizmi kavramları üzerine kavramsal bir çalışma. *The Journal of Academic Social Science*, 30(30), 365-374.
- Ercan, F., Dalgın, T., ve Atak, O. (2017). Muğla/Ortaca ilçesinin kırsal turizm potansiyelini değerlendirmeye yönelik bir swot analizi. *Journal of International Social Research*, 10(52).
- Halder, S., ve Sarda, R. (2021). Promoting intangible cultural heritage (ICH) tourism: Strategy for socioeconomic development of snake charmers (India) through geoeducation, geotourism and geoconservation. *International Journal of Geoheritage and Parks*, 9(2), 212-232.
- Karademir, N. (2024). Diyarbakır'da bir kültürel miras turizmi ögesi: Hevsel bahçeleri. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 7(42), 377-389.
- Kavak, M. (2019). Frig yolunun turizm ve kültür rotası açısından değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Saydam, M. B., Oztüren, A., ve Kilic, C. (2022). Cultural heritage tourism in North Cyprus: findings from in-depth interviews with experts. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 14(4), 349-364.
- Silva, H. E., ve Henriques, F. M. (2021). The impact of tourism on the conservation and IAQ of cultural heritage: The case of the Monastery of Jerónimos (Portugal). *Building and Environment*, 190, 107536.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024, 3 Kasım). Gordion (Ankara). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-349960/gordion-ankara.html>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024, 3 Kasım). Gordion Antik Kenti. <https://ankara.ktb.gov.tr/TR-359127/gordion-antik-kenti.html>
- Teoli, D., Sanvictores, T., ve An, J.(2023). SWOT Analysis. StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing.
- Türkiye Kültür Portalı. (2024). Gordion Antik Kenti. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecekyer/gordion-antik-kenti>
- UNESCO. (2024). UNESCO Dünya Miras Listesi. <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>

Bartın, Orduyeri Mahallesi Geleneksel Yapı Stoğunun Kent Turizmine Katkılarının Değerlendirilmesi ve Bir Model Önerisi

Ela Saruhan Özalp, Işıl Polat Pekmezci

Özet

Orduyeri Mahallesi, Bartın'ın tarihsel ve mimari kimliğinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma ile Batı Karadeniz kültür rotasında hak ettiği yere ulaşmamış olduğu görülen Bartın ilinin, genel ve tarihi özellikleri ile kültür ve doğa turizmine olan potansiyelini vurgularken; Orduyeri Mahallesi'nin, tarihi önemini ve güncel korunma durumunu ortaya koymak ve Bartın turizmine yapabileceği katkıları tartışmaya açmak amaçlanmaktadır. Öncelikle, Bartın ilinin gelenekleri, doğal çevresi, kültürel yapıları ve konaklama durumu detaylıca analiz edilecektir. İnceleme alanı olan Orduyeri Mahallesi özelinde Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulundan temin edilen arşiv belgeleri ile karşılaştırmalı bir çalışma ortaya konulacaktır. Alanın güncel durumu üzerinden, Orduyeri Mahallesi'nin Bartın turizmine kazandırılması için bir koruma önerisi sunulacak ve alan içerisinde yer alan ve 417 ada 57 numaralı parselde bulunan tescilli tarihi konut yapısı bir örnek olarak ele alınacaktır. Yapının tarihi ve mimari özellikleri incelenecek, yapının bir pansiyon olarak yeniden işlevlendirilmesi üzerine hazırlanan restorasyon projesi ile bölgedeki benzer yapıların potansiyelleri üzerine bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bartın, Kültürel Miras, Koruma, Yeniden İşlevlendirme, Turizm

Evaluation of the Impact of Traditional Buildings in the Orduyeri Neighborhood of Bartın on Urban Tourism and a Proposed Model

Abstract

Orduyeri Neighborhood has a major place in Bartın's historical and architectural identity. This study aims to emphasize the general and historical characteristics of Bartın province, which has not yet reached the place it deserves in the Western Black Sea cultural route, and its potential for cultural and nature tourism; while revealing the historical importance and current conservation status of Orduyeri Neighborhood and discussing its potential contributions to Bartın tourism. Initially, the traditions, natural environment, cultural structures and accommodation status of Bartın province will be analyzed in detail. A comparative study will be conducted with archive documents obtained from Karabük Cultural Heritage Conservation Regional Board, specifically for Orduyeri Neighborhood, which is the study area. A conservation proposal will be presented to introduce Orduyeri Neighborhood to Bartın tourism based on the current status of the area. In addition, the registered historical residential building located in the area, on island 417, parcel number 57, will be considered as an example, and the historical and architectural features of the building will be examined. With the restoration project prepared for the re-functioning of the building as a hostel, it will be possible to make an assessment on the potentials of similar structures in the region.

Keywords: Bartın, Cultural Heritage, Conservation, Re-Functioning, Tourism

1. GİRİŞ

Geçmiş ile günümüzü bağlayan eşsiz bir değer olarak tanımlanabilen kültürel miras, yok edilmeden gelecek kuşaklara aktarılabilirdiği takdirde toplumların kimliğinin yaşatılabilmesi adına önemli bir referanstır (ICOMOS Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü, 1999). Somut ve somut olmayan olarak ikiye ayrılan kültürel miraslardan, somut kültürel mirasın en önemli alt başlıklarından biri olan mimari miras kavramı, ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesinde günümüze özgün nitelikleri ile ulaşmış, korunması gerekli yapı ve yapılar grubu olarak tanımlanmıştır (ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, 2013).

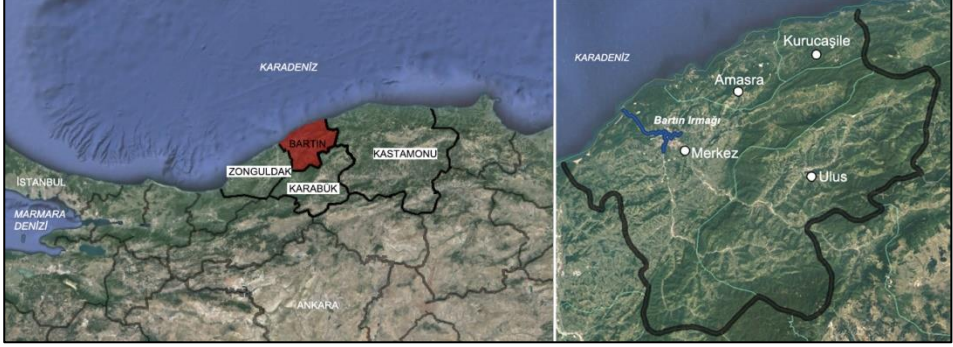
Mimari mirasın tanıtılması ve aktarılması söz konusu olduğunda turizm, akla gelen en güçlü paydaşlardan birisidir ve bir miras alanının turizm destinasyonu içinde yer alması ile seçilen bölge için ekonomik bir kaynak oluşturulabilir, aynı zamanda bu durum, yerel halkın bilinçlenmesini ve kent politikalarının bu doğrultuda gözden geçirilmesini teşvik edecek potansiyel bir etki de oluşturabilir.

Bu çalışmanın amacı, kültür turizmi ile mimari mirasın korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması için önerilen bir modeli sunmaktır. Öncelikle Bartın ili genel, tarihi ve turizm özellikleri ile tanıtılacak, Kentsel Sit Alanı ve mimari mirasının korunması konusundaki yaklaşım süreçleri Bartın Belediyesi'nden ve Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulundan edinilen belgeler doğrultusunda değerlendirilecektir. Çalışmanın devamında, Merkez ilçede yer alan Orduyeri Mahallesi'nin tarihi öneminden bahsedilecek, sivil mimari yapı stoğunun korunmuşluk durumu analiz edilecek ve sonuçları paylaşılacaktır. Orduyeri Mahallesi'nde yer alan tescilli geleneksel ahşap yapı güncel durumu ve mimari özellikleri, yeniden işlevlendirme önerisinin sunulduğu koruma projeleri kapsamında tanıtılacak ve Orduyeri Mahallesi'nde bütüncül bir koruma yaklaşımı ile oluşturulabilecek bir turizm destinasyonu modeli sunulacaktır.

2. BARTIN: GENEL ÖZELLİKLERİ, MİMARİSİ VE TURİZM POTANSİYELİ

Bartın, Batı Karadeniz bölgesinde Zonguldak, Karabük ve Kastamonu illerine komşudur ve şehrin önemli coğrafi özelliklerinden biri olarak Karadeniz'e açılan 14 km. uzunluğundaki Bartın Irmağı, Türkiye'de üzerinde taşımacılık yapılabilen nadir akarsulardan biri olup, kentin ekonomik ve kültürel yapısına tarih boyunca katkı sağlamıştır (Cansever, 1965, s.9). Karadeniz ikliminin yağışlı hava koşulları ve ırmağın şehir merkezinde yer alması

nedeniyle tarih boyunca şehirde sıkça taşkınlar yaşanmış ve sel, şehirde en fazla hasara sebep olan doğan afet olmuştur (Aşçıoğlu, 2001, s73). (Şekil 1)

Şekil 1. Bartın'ın coğrafi konumu, il sınırları ve ilçeleri haritası.

İsmi antik dönemde Bartın Irmağı'nın (Parthenios) yanına kurulmuş olan Parthenia şehrinden alan Bartın'da, ilk yerleşimin M.Ö. 2000'lere dayandığı bilinmektedir (Aşçıoğlu, 2001, s2). 13. y.y.'a kadar sırası ile Kaşkalar (Gasga Kavmi), Hititler, Paflagonlar, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Pontuslar, Selçuklular ve Candaroğlu Beyliği topraklarına dahil olan şehir; 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Amasra'yı fethetmesi ile Osmanlı Devleti sınırlarına katılmıştır (Aşçıoğlu, 1970, s.22). Bartın, 18. yüzyıla kadar Anadolu Beylerbeyi'nin Bolu sancağı içerisinde kalmış, 1867 yılında ilçe olmuş ve ilk belediye teşkilatı 1876'da kurulmuştur. Zonguldak'ın 1924'te il ilan edilmesi ile Zonguldak il sınırları içinde kalmış ve 1991 yılında ise il statüsüne kavuşmuştur. Şehirde toplamda Merkez, Amasra, Kurucaşile ve Ulus olmak üzere 4 ilçe, 8 belediye ve 256 köy vardır (Url-1).

Kültür, doğa ve deniz turizmine elverişli olan Bartın, turizm odağı olabilecek çok sayıda potansiyel barındırmakta ve her ilçesi farklı karakteri ile ön plana çıkmaktadır. Günümüz Batı Karadeniz tur rotalarında da sıklıkla yer alan ve en çok bilinen ilçesi Amasra, arkeolojik sit alanları, kalesi, bedesteni, Ceneviz kalıntıları vb. birçok kültürel değeri ile; Kurucaşile ilçesi ahşap tekne yapımı ve taş sac yapımı gibi geleneksel sanatların devamlılığını sağlayan köyleri ile; Ulus ilçesi Küre Dağları Milli Parkı, yaylaları, mağaraları ile; Merkez ilçesi ise Bartın Irmağı başta olmak üzere, tescilli anıt yapıları, müzeleri ve geleneksel Bartın ahşap mimarisinin görülebildiği yapıları ile ön plana çıkmaktadır. Ayrıca şehrin Karadeniz'e olan 59 km.'lik sahil şeridi üzerinde yer alan plajları, deniz turizmi ve su sporları için de potansiyel oluşturmaktadır (T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019). (Şekil 2)

Şekil 2. Bartın'ın turizm potansiyeli haritası.

Bartın'ın geleneksel mimari mirasına bakıldığında, ahşap sivil yapılardan günümüze kadar ulaşabilenler Merkez ilçede yoğunlaştığı görülür. Şehrin tek kentsel sit alanının olduğu Merkez ilçede, sit sınırlarının belirlenmesi ve yapıların tescillenmesi için ilk çalışmalar 1979 yılında başlatılmıştır. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (G.E.E.A.Y.K) tarafından o sene hazırlanan ön çalışmada 14 adet anıt yapı dâhil olmak üzere, toplam 173 adet sivil mimarlık örneği yapı tescile önerilmiştir. 1981 yılında, hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) revizyonu ile, kentsel sit sınırlarının büyütülmesi önerilmiş; tescile önerilen yapı sayısı arttırılmış ve 516 tane yapının taşınmaz kültür varlığı olarak tesciline karar verilmiştir. 1985 yılı kurul raporunda ise korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliği taşıyan yapıların sayısı 516'dan 285'e düşürülmüş ve son olarak 1991 yılı KAİP revizyonunda, tescili devam edecek olan yapı sayısı 207'ye indirilmiştir (Bartın Koruma Amaçlı İmar Planı Kurul Kararları 1981, 1985, 1991). Günümüzde, Bartın'da 1994 yılı Koruma Amaçlı İmar Planı hükümleri geçerlidir ve şehirde toplamda 258 adet tescilli sivil mimarlık örneği bulunmaktadır (Url-1).

Geleneksel ahşap mimarisi kendine özgü biçimiyle diğer Anadolu şehirlerinden ayrılan Bartın'da, Bartın İrmağı'nın yüzyıllar boyunca dahil olduğu topraklarda yarattığı ticari etkileşim sadece ürünler bağlamında değil, mimari üslup alışverişi olarak da kendini göstermiştir. Ahşaba dayalı mimarinin gelişimindeki en büyük etmen ise Karadeniz'in yağışlı iklimi ve ormanlar ile çevrelenmiş olmasıdır denilebilir (Tosun, 2001, s.22). (Şekil 3)

Şekil 3. Bartın Merkezde yer alan geleneksel ahşap yapılardan örnekler. (Saruhan, 2018)

3. ORDUYERİ MAHALLESİ

Orduyeri, Fatih Sultan Mehmet'in Bolu, Kastamonu ve Sinop'un fethi için çıktığı Karadeniz seferi sırasında ordugâhını kurduğu yer olması ile tarihi bir öneme sahiptir ve ismini bu şekilde aldığı söylenegelmıştır (Osman Turna, kişisel görüşme, 18 Nisan 2019). Merkezin hemen dışında konumlanan ve tarih süresince daha çok konut bölgesi olarak gelişim gösteren mahalleye ulaşım 1887 yılında inşa edilmiş ve tescilli kültür varlığı olarak kabul edilen Orduyeri Köprüsü üzerindedir (Bartın Kültür Varlıkları Envanteri, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı).

Orduyeri Mahallesi'nin Bartın Irmağı kıyısında yer alması, burada yaşayan halkın temel geçim kaynağının gemicilik, marangozluk ve gemi yapımı üzerine kurulmasını sağlamıştır. Dönemin imparatorluk başkenti İstanbul ile yoğun bir şekilde ticaret yapmaları ise bölgenin sadece ekonomisini değil, mimarisini de olumlu yönde etkilemiştir (Çetin Asma, kişisel görüşme, 18 Nisan 2019). (Şekil 4)

Şekil 4. Orduyeri Köprüsü ve Orduyeri geleneksel ahşap yapılarından örnekler.

Orduyeri Mahallesi'nin Korunmuşluk ve Tescil Durumu

Orduyeri Mahallesi'nin kentsel sit alanı içine dâhil edilmesi konusu 1979 yılında şehirde yapılan ilk çalışmalar ile gündeme gelmiş, 1/1000 ölçekli nazım imar planı ve raporunda yazılı olarak belirtilmiştir.

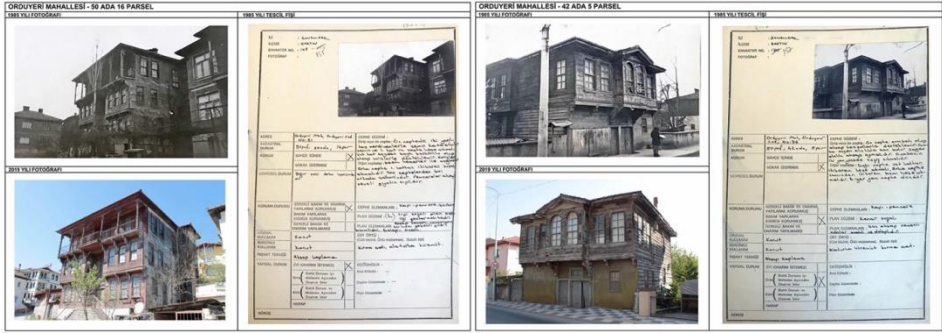
Bu konu raporda aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

"[...] Bartın sit alanı sınırlarının 1/1000 imar planlaması aşamasında irdelenmesinin Kültür Bakanlığı ve İller Bankası'nca yapılmasına, Orduyeri Mahallesi, Orduyeri Cami yanında tepeye çıkan merdivenli yol ve çevresi alanların kentsel sit karakteri taşıdığı anlaşıldığından bu irdeleme aşamasında gözönüne alınmasına [...] karar verildi." (Bartın KAİP Öneri Kararları, 1979, İstanbul). (Şekil 5)

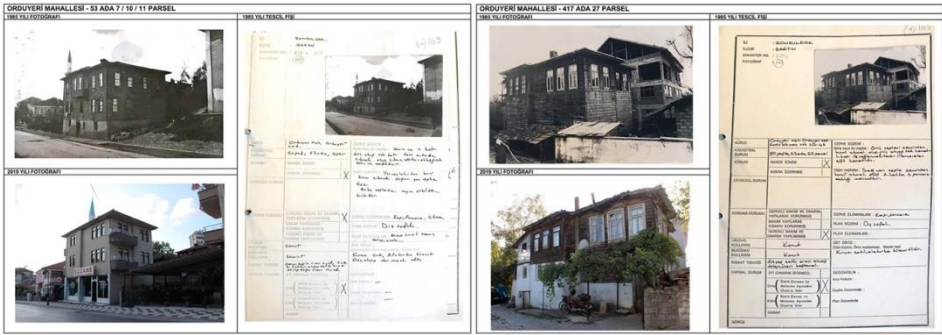

Şekil 5. Orduyeri Mahallesi'nin konumu ve 1979 yılı KAİP öneri sınırlarında Orduyeri Mahallesi. (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, 2018)

1979 yılında önerilen bu plan düzenlemesi kararı, 1985 yılına kadar bir sonuca bağlanamamıştır ve 1979-1985 yılları arasında sadece Orduyeri mahallesi sınırları içinde toplam 41 ahşap sivil mimarlık örneği yapı taşınmaz olarak tescil edilmiştir. (Şekil 6) Bartın'da mimari mirasın korunması konusunda bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilecek 1985 yılında alınan kesin karar ile Orduyeri'nin sit alanının dışında bırakılmasına karar verilmiştir. Bu karar sonucunda Bartın genelinde tescilden çıkarılan toplam 231 yapıdan 24 tanesi Orduyeri Mahallesi'nde yer almaktadır. 1991 yılındaki son revizyonda, mahalledeki 3 yapı daha tescilden düşürülmüştür ve günümüzde Orduyeri'nde toplam 14 adet tescilli yapı kalmıştır. (Şekil 7)

Şekil 6. 1979-1985 yılları arasında tescil edilmiş ve tescili günümüzde devam eden yapılardan örnekler. (Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksel Kurulu arşivi, 2019)

Şekil 7. 1979-1985 yılları arasında tescil edilmiş ve 1985 yılı sonrası tescilden çıkarılmış yapılardan örnekler. (Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksel Kurulu arşivi, 2019)

Bartın Geleneksel Ahşap Mimarisinden Bir Örnek:

Orduyeri 417 Ada 57 Parseldeki Tescilli Yapının Koruma Projeleri Kapsamında Tanıtılması

1981 yılında tescil edilen yapı, Orduyeri Mahallesi, 190. Cadde, 88 numarada yer almaktadır. Arıt Köyü doğumlu marangoz Abdi Saraç tarafından 1920'lerde inşa edildiği bilinen, 1992 yılına kadar Saraç ailesine ait olan yapıda ailenin 3 nesli doğmuş ve büyümüştür (torun Nihal Kambur ile kişisel görüşme, 2019). Yapı, Abdi Saraç'ın vefatının ardından satılmış ve uzun yıllar kiracılar tarafından kullanılmıştır. Bakımsızlık sonucu ortaya çıkan hasarların hayati tehlike arz etmesi nedeniyle son kiracısı binadan 2015 yılında ayrılmış, o yıldan itibaren yapı boş ve bakımsız durumda kalmıştır (eski kirası Semra Çatalbaş ile kişisel görüşme, 18 Nisan 2019).

Bir köşe parsel olan yapı, ana cadde (190. Cadde) ve Ilıca Sokak'ın kesişiminde konumlanmaktadır. Zemindeki kot farkı nedeniyle cadde tarafından bakıldığında iki katlı, Ilıca sokak tarafından ise üç katlı algılanan yapının yapım sisteminde bodrum katta moloz taş temel üzeri ahşap dolgulu karkas, birinci ve ikinci katlarda ise kırık taş dolgulu ahşap karkas kullanılmıştır. Bartın ahşap mimarisinde etkisini gösteren Tanzimat Dönemi'ne ait özgür ve dışa dönük mimari üslup yansımaları, hem yapının plan şemasının biçimlenişinde, hem de cephe süslerinde görülmektedir. (Şekil 8) Caddeye doğrudan açılan ana giriş kapısının bulunduğu kuzey cephesinde, aynı zamanda pencere ve balkon açıklıklarının da bulunması, dışa dönük üslubun bir göstergesidir. Cephelerdeki barok üslup ise birinci kat çıkması altındaki eli böğründe bitişlerinde kullanılan ahşap takozlarda, pencere pervazlarındaki detaylarda, saçak altı silmelerindeki farklı kalıpkardaki süs detaylarında görülebilmektedir. Ana caddeden izlenen bu süslü ve özenli tarz, yapının arka cephesinde ise devam ettirilmemiştir. (Şekil 9)

Şekil 8. 417 ada, 57 parseldeki yapının cephe fotoğrafları. (Saruhan, 2019)

Şekil 9. 417 ada, 57 parseldeki yapının cephe fotoğrafları. (Saruhan, 2019)

Geleneksel Türk evi plan şemasına göre “iç sofalı plan” tipinde olan yapıda, bodrum kat odunluk ve depo, üst katlar sofanın etrafına yerleşen odalardan oluşmaktadır. Topoğrafyadaki kot farkı, yapının cadde üzerindeki girişinin doğrudan sofaya açılmasına yol açmaktadır. Mütevazi yapının belki de en gösterişli elemanı olan, ilk sahibi Abdi Saraç tarafından yapıldığı bilinen ve birinci kattaki ana odada bulunan özgün tavan kaplamasıdır. Ayrıca geleneksel Bartın mimarisinin depo olarak kullanılan “tavanarası”, meyve kurutmak için kullanılan “tahtapoş” gibi elemanları, yapının içinde günümüze kadar korunarak gelebilmiştir. (Şekil 10)

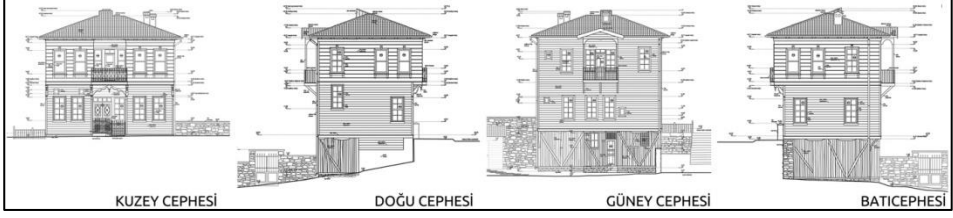

Şekil 10. Yapıya ait geleneksel mimari detaylar. (Saruhan, 2019)

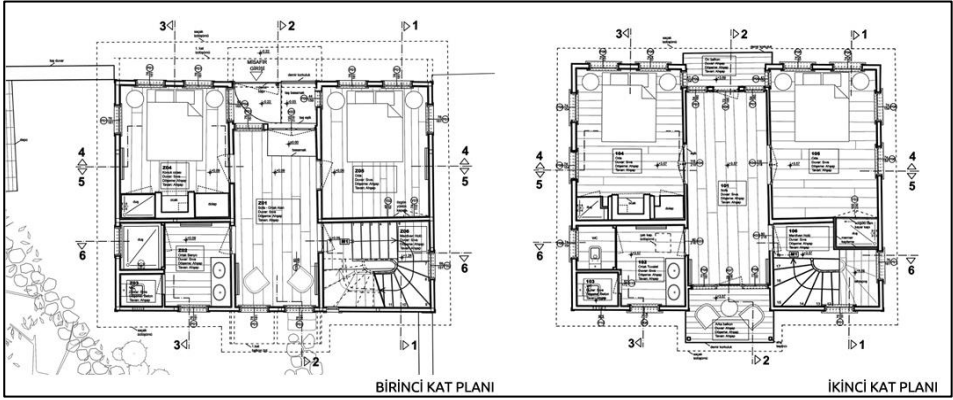
Yapıda, dış hava koşulları ve doğal afetler, bilinçsiz kullanıcı müdahaleleri, bulunduğu zemin özellikleri gibi etkenler sonucunda birçok ciddi hasar oluşmuştur. Özellikle 1980 yılı sonrasında değişen konfor ihtiyaçları sebebiyle ocaklar, yük dolapları ve hamam dolapları gibi özgün unsurlarını kullanıcı müdahalesi sonucu kaybetmiştir. Hazırlanan koruma projelerinde, restitüsyon önerisi sürecinde Abdi Saraç'ın torunlarıyla iletişim kurulmuş ve kaybolan yapı elemanları, onların aktardığı bilgiler doğrultusunda ve yaklaşık aynı dönemde inşa edilmiş yapılar üzerinden yapılan analizlerle şekillendirilerek yerlerine yeniden çizilmiştir. Yapının zaman içinde gördüğü tüm müdahalelere ve aldığı hasarlara rağmen orijinal niteliklerini kaybetmemiş olması, doğru bir restorasyon ile yeniden hayat bulabileceğini göstermiştir.

Müdahale kararları alınırken, yapıda tespit edilen hasarların çağdaş restorasyon yöntemleri çerçevesinde ele alınmasına özen gösterilmiş ve restorasyon projesi, restitüsyon önerisi baz alınarak oluşturulmuştur. (Şekil 11) Sahibi, yapıyı sırt çantalı gezginler ve Bartın'ın artan öğrenci nüfusunda geçici bir çözüm olarak öğrencilerin kullanabileceği bir pansiyon olarak işlevlendirme isteğinde bulunmuş ve restorasyon projesinde yapıya 4 odalı bir pansiyon işlevi verilmiştir. (Şekil 12) Hazırlanan koruma projeleri ile yapının, Bartın ve Orduyeri Mahallesi'nin kültürel değerine katkıda bulunarak turizm potansiyelini

artırması amaçlanmıştır. Tek yapı özelinde bir turizm işletmesi olarak önerilmesinin ise aslen bir konut bölgesi olan Orduyeri Mahallesi'nde yeterli olmayacağı, yapının bulunduğu cadde üzerinde bütüncül bir yaklaşım ile ele alınması gerektiği düşünülmüştür. Bu yaklaşımın uzun vadede ulaşılmak istenilen koruma, yaşatma ve turizm ile kalkındırma hedefine yaklaşmak için daha gerçekçi olacağı öngörülmüş ve bunun üzerine bir turizm modeli önerisi geliştirilmiştir.

Şekil 11. 417 ada, 57 parsel'deki yapının restorasyon projesine ait cephe çizimleri. (Saruhan, 2019)

Şekil 12. Pansiyon olarak yeniden işlevlendirilen yapının restorasyon projesine ait kat planları. (Saruhan, 2019)

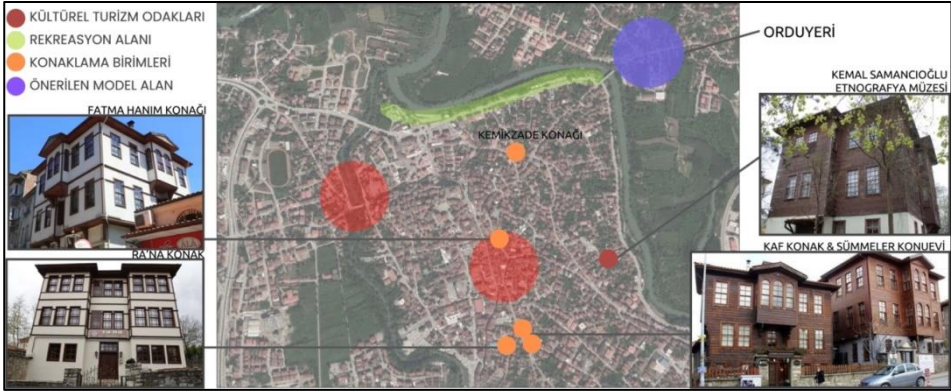
Orduyeri Mahallesi Özelinde Bir Koruma Önerisi

“Geleneksel mimarlık ender olarak tek yapılarla temsil edilebilir, bu mirası daha iyi yaşatmanın yolu değişik bölgelerin özelliklerini yansıtan yapı gruplarını ve yerleşmeleri bakım ve onarımla korumaktır.” ICOMOS GELENEKSEL MİMARİ MİRAS TÜZÜĞÜ, 1999

ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde vurgulandığı gibi, geleneksel mimarlığın bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu

kapsamda, 417 ada 57 parselde yer alan yapı ve bulunduğu Orduyeri Mahallesi'nde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, tespit edilen 14 tescilli ve 6 tescile önerilmesi uygun görülen yapıyı kapsayan bir turizm modeli düşünülmüştür. öncelikle 190. Cadde üzerindeki tüm yapıların kullanım durumu analizi yapılmış ve boş durumda olan yapılar belirlenmiştir. Cadde üzerinde ve yakın çevresinde ele alınan 14 tescilli yapının 4'ünün, 6 tescile önerilen yapının ise 2 tanesinin kullanılmadığı ve boş olduğu belirlenmiştir.

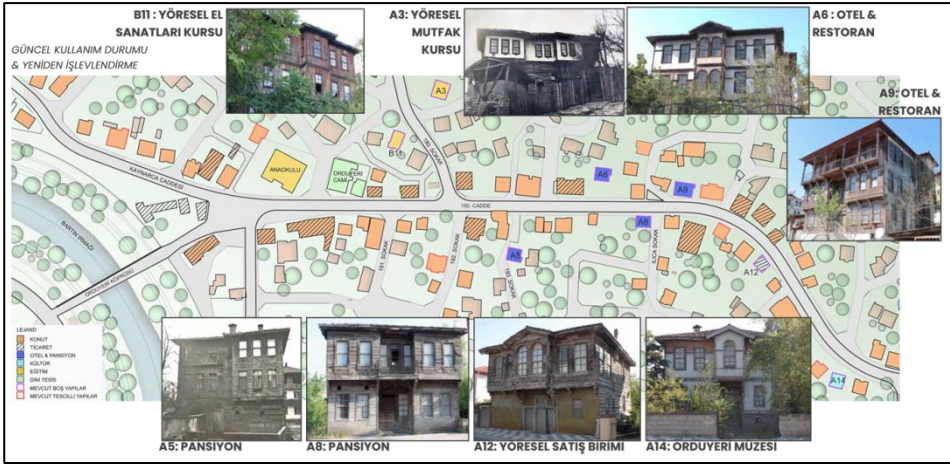
Model senaryosunu oluşturmaya öncelikle ilçenin kentsel sit alanı içinde veya yakın çevresinde yer alan turistik işletmelerinden kapsamlı onarımdan geçerek hizmet verenlerin tespiti ile başlanmıştır. Merkezde toplamda 6 adet geleneksel ahşap yapı, restorasyon uygulamalarının tamamlanması ardından işletilmektedir. Bunlardan 5 tanesi otel, 1 tanesi de etnografya müzesi olarak hizmet vermektedir. (Şekil 13) Buradan yola çıkılarak, düşünülen model için halihazırdaki boş 6 ahşap sivil mimari yapının tursitik anlamda bir konaklama merkezi oluşturabileceği öngörülmüştür. Bu fikir, kültür ve eğitim yapıları ile desteklenerek daha bütüncül bir program olması sağlanmıştır.

Şekil 13. Merkez'de yeniden işlevlendirilen geleneksel ahşap mimari örnekler.

Modelde, kısa süreli ve uygun fiyatlı konaklama için pansiyon olarak kullanılacak 2 yapı, A8 kodlu (417 ada 57 parselde yer alan) ve A5 kodlu yapılar olarak belirlenmiştir. Tescilli olan ancak yerinde betonarme bir apartman bulunan A5 kodlu yapının, Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunda bulunan belgelerde yer alan özgün niteliklerine uygun şekilde yeniden inşa edilmesi (rekonstrüksiyon) önerilmiştir. Toplam metrekarelerinin otel olabilecek kapasitede olduğu düşünülen ve her ikisi de tescilli olan A6 ve A9 kodlu yapıların, geleneksel Bartın evlerinde konaklama deneyimi sunacak şekilde işlevlendirilmesi düşünülmüştür. Amasra yolu

üzerinde bulunan A12 kodlu yapının ise, mahallenin aynı zamanda turistik bir durak noktası olması fikrinden yol çıkılarak, turistlere yöresel ürün satışının yapabileceği bir mekân olarak işlevlendirilmesine karar verilmiştir. Orduyeri Mahallesi'nin tarihi önemini vurgulamak ve kültür turizmi kapsamında geleneksel sivil mimarinin ziyaretçilere tanıtılmasını sağlamak amacıyla, A14 kodlu yapının “Orduyeri Tarihi Müzesi” olarak düzenlenmesi önerilmiştir. Bu yapı, Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesi'nin ardından bölgedeki ikinci geleneksel mimarinin müze olarak deneyimlendiği bir nokta olarak düşünülmüştür. Orduyeri Köprüsü'ne ve dolayısıyla şehir merkezine daha yakın konumda bulunan, tescilli olmasına rağmen mevcut durumda yerinde olmayan A3 kodlu yapının mevcut verilere dayanarak doğru şekilde rekonstrüksiyonunun yapılmasının ardından “Yöresel Yemek Kursu ve Satış Birimi” olarak modele katkı sağlaması düşünülmüştür. 1981’de tescil edilip daha sonra tescili kaldırılan ancak geleneksel mimari özelliklerini koruyan B11 kodlu yapının ise yeniden tescil edilerek kapsamlı bir onarımdan geçirilmesi önerilmekte ve somut olmayan kültürel miraslardan olan Bartın yöresel el sanatlarının eğitiminin verileceği bir merkez olarak işlevi uygun görülmüştür. (Şekil 14)

Şekil 14. Orduyeri Mahallesi'nin turizme katıldığı model önerisi haritası.

4. SONUÇ

Bu çalışma, Batı Karadeniz'in eşsiz tarihi ve kültürel mirasına ev sahipliği yapan Bartın ili özelinde, Merkez İlçesi ve Orduyeri Mahallesi'nin mimari mirasını koruma ve turizm potansiyelini değerlendirme üzerine odaklanmaktadır. Bartın, tarih boyunca farklı medeniyetlerin izlerini taşımış; doğal güzellikleri, ahşap mimarisi ve zengin kültürel geçmişiyle bölgesel bir

çekim merkezi olabilecek potansiyelindedir. Ancak, sahip olduğu değerlerin yeterince tanıtılamaması ve koruma planlarının istikrarlı bir şekilde uygulanamaması sebepli, şehrin kültürel mirasının ve turizm potansiyelinin tam anlamıyla değerlendirilemediği görülmektedir.

Çalışmada, Bartın'ın tarihsel gelişimi, mimari özellikleri ve kültürel mirasın turizmle olan ilişkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Orduyeri Mahallesi özelinde yapılan incelemeler, bölgenin yalnızca tarihi değil, aynı zamanda turizm açısından da potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Mahalledeki geleneksel mimari miras örnekleri, geçmişin estetik anlayışını ve yaşam biçimini yansıtarak, kültürel turizm kapsamında önemli bir rol üstlenebilir. Ancak, bu yapılar yıllar içerisinde çeşitli nedenlerle tahribata uğramış, tescil kararlarının değişkenliği ve koruma bilincinin eksikliği nedeniyle önemli kayıplar yaşanmıştır. Orduyeri Mahallesi için önerilen kapsamlı koruma ve yeniden işlevlendirme modeli, bölgenin hem tarihi değerini yaşatmayı hem de Bartın'ın turizm potansiyelini artırmayı hedeflemektedir. Geleneksel yapılar üzerinde yapılacak bilinçli restorasyon çalışmaları ve bu yapıların turizm odaklı işlevlerle değerlendirilmesinin, bölgenin sürdürülebilir bir kalkınma sürecine girmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Önerilen senaryolar, kültürel mirasın korunması ile ekonomik kazanç yaratma arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, Bartın'ın kültürel mirasının korunmasında turizmin bir paydaş olarak kullanılması, sadece bölgeye değil, ülkemizin kültürel miras politikalarına da olumlu bir katkı sağlayacaktır. Orduyeri Mahallesi'nde uygulanacak örnek bir model, benzer tarihi yerleşimlerde de rehber niteliği taşıyabilir. Bu nedenle, Bartın gibi kadim bir şehrin, geçmişten gelen değerlerini geleceğe taşıırken, çağdaş bir vizyonla turizmi entegre etmesi büyük bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Asma, Ç. (2019). Kişisel görüşme. 17 Nisan, Bartın.
- Aşçıoğlu, E. (2001). *Bartın*. Bartın, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası.
- Aşçıoğlu, E. (1970). *İktisadi ve Bütün Yönleriyle Bartın*. İstanbul.
- Bartın Koruma Amaçlı İmar Öneri Plan ve Raporu (1979). Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Safranbolu.
- Bartın Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu (1981, 1985, 1991). Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Safranbolu.
- Bartın Kültür Varlıkları Envanteri. 2011. Ankara, T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
- Çatalbaş, S. (2019). Kişisel görüşme. 18 Nisan, Bartın.

- Çiftçioğlu, S. (2019). *Bolu İli Seben İlçesi Kozyaka Köyü'nün Geleneksel Konut Dokusunun İncelenmesi ve Koruma Önerileri*. (Yüksek Lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çilsüleymanoğlu, S. (1996). *Bartın Halk Kültürü* (Cilt 1-2). Bartın.
- Eldem, S. H. (1984). *Türk Evi Plan Tipleri* (Cilt 1-2-3). İstanbul, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi.
- Eyüpgiller, K., Zakar, L. (2015). *Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri*. İstanbul.
- Güneş, M. E. (2014). *Geleneksel Ahşap Yapılarda Taşıyıcı Sistem Kurgusunun İncelenmesi: Safranbolu Örneği*. (Yüksek Lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gögebakan, Y. (2015). Karakteristik Bir Değer Olan Geleneksel Türk Evi'nin Oluşumunu Belirleyen Unsurlar ve Bu Evlerin Genel Özellikleri. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, Vol.1, 1, 41-55.
- Hizmetli, M., Bağatlı, F. Ç., Yıldırım, İ., Çetin, E., Karakök, T., Aşçıoğlu, E. (2104). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Belge ve Fotoğraflarla Bartın*. Ankara.
- ICOMOS, (2017). *Ahşap Mimari Mirasın Korunması İçin İlkeler*, Çeviri: Zeynep Ahunbay, 2018, Erişim: 12 Kasım 2024, https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0633313001536913605.pdf
- ICOMOS, (1999). *Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü*, Çeviri: Zeynep Ahunbay, 2018, Erişim: 12 Kasım 2024, https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf
- ICOMOS (1999), *Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü*, Meksika, Erişim: 12 Kasım 2024, https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0464062001536913566.pdf
- ICOMOS (2013). *Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*, Erişim: 12 Kasım 2024, https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf
- ICOMOS (2011). *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*, Çeviri: Zeynep Ahunbay, 2014, Erişim: 12 Kasım 2024, https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf
- Kambur, N. (2019). Kişisel görüşme. 09 Ağustos, Bodrum.
- Kemik, C. (1986). *Bartın Evleri ve Kentsel Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme*. (Basılmamış) (Yüksek Lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükerman, Ö. (1995). *Anadolu Mirasında Türk Evleri*. İstanbul.
- Saydamer, A. (2014). *Türkiye'deki Geleneksel Ahşap Yapılarda Kullanılan Taşıyıcı Sistemlerin İrdelenmesi Ve Bursa Örneği*. (Yüksek Lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Özener, N. (1988, 30 Eylül). *İlk Betonarme Binalar*. Bartın Gazetesi, 2890, 4.
- Saruhan, E. (2019). *Bartın İli, Orduyeri Mahallesi, 417 Ada 57 Parseldeki Zekai Özen Evi Restorasyon Projesi*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şengerze, K. (1998). *Tanzimat Modernleşmesi Sürecinde Bartın Evleri*. (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyeli, U., Kazmaoğlu, M. (1978). Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar. *Yapı Dergisi*, 38, 28-41.
- Tayla, H. (2007). *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, Cilt 2. İstanbul.
- T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2019). *Batı Karadeniz'in Gülümseyen Yüzü: Bartın*. Bartın İl Özel İdaresi'nin katkılarıyla. Erişim: 12 Kasım 2024, <https://www.bakkakutuphane.org/dokumanflipbook/bati-karadeniz-in-gulumseyen-yuzu-bartın/229>

Tosun, Ç. B. (2001). *Reorganization of Traditional Dwellings in Bartın Asma Street According to the User Characteristics*. (Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Turna, O. (2019). Kişisel görüşme. 17 Nisan, Bartın.

Url-1: <https://www.bartın.gov.tr/>

Url-2: <https://bartın.ktb.gov.tr/>

Mimari Kültürel Miras ve İkinci Şans Turizmi: Dijitalleşmenin Rolü ve Etkisi

Veysel Tokdemir

Özet

Turistik bölgelerin, simgesel yapıların, eserlerin ve konumların gerek doğal etmenler (deprem, sel, havanın bozucu etkileri) gerekse insan kaynaklı etmenler (yoğun turist ziyareti, bakımsızlık, restorasyon hataları) sebebiyle bozulması dünya genelinde karşılaşılan kritik sorunlardandır. Turizm alanlarının kapatılması, restorasyonun zorluğu ve yüksek maliyeti nedeniyle giderek daha fazla tercih edilen bir çözüm haline gelmektedir. Ancak bu durum turizm gelişimi açısından bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu bölgelerde ziyaretçi sayısının anlamlı değerlere ulaşamaması ve katılımın teşvik edilememesi yöre halkını etkilemektedir. Bu çalışma doğal afetler ve aşırı turizm gibi çeşitli sebeplerle bozulmuş, hatta yok olmuş yapılar ve destinasyonlar için ikinci şans turizmi kavramı ve dijitalleşirmenin rolünü araştırmaktadır. Bu amaçla çalışmada ikinci şans turizmi kavramını ve sanal ve karma gerçeklik gibi yenilikçi koruma yöntemleri incelenmiştir. Bu çerçevede, verilerin toplanması, kritik ve hassas turizm destinasyonlarındaki baskıyı azaltmak için ikinci şans turizmi yoluyla yapıların ve alanların korunmasına yönelik öneriler sunacak ve bu alandaki olumsuz etkilerin hafifletilmesine dair bilgiler sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, İkinci şans turizmi, Dijitalizasyon, Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik, Karma Gerçeklik

Architectural Cultural Heritage and Second Chance Tourism: The Role and Impact of Digitalization

Abstract

The deterioration of tourist sites, landmarks, artifacts and attractions due to both natural factors (earthquakes, floods, weather disturbances) and man-made factors (heavy tourist visitation, neglect, restoration failures) is a critical problem faced worldwide. The closure of tourism sites is increasingly becoming a preferred solution due to the difficulty and high cost of restoration. However, this poses some problems for tourism development. In these areas, the number of visitors does not reach significant values and participation is not encouraged, which affects the local people. This study explores the concept of second chance tourism and the role of digitization for structures and destinations that have been degraded or even destroyed due to various reasons such as natural disasters and over-tourism. To this end, the study examines the concept of second chance tourism and innovative conservation methods such as virtual and mixed reality. In this framework, the collection of data will provide recommendations for the conservation of buildings and sites through second chance tourism to reduce the pressure on critical and sensitive tourism destinations and provide insights into mitigating the negative impacts in this area.

Keywords: Cultural Heritage, Second Chance Tourism, Digitalization, Virtual Reality, Augmented reality, Mixed reality

1. GİRİŞ

Mimari kültürel miras, geçmiş toplumların tarihi değerlerini, sanat anlayışını, estetik ve teknolojik gelişimini günümüze yansıtan fiziksel yapılardır. Anıtlar, heykeller, köprüler, kaleler, dini yapılar, hanlar, hamamlar, mimari kültürel mirasın birer parçasıdır. Bunlar sadece geçmişin birer tanığı değil aynı zamanda toplumun kimliği ve aidiyet duygusunu besleyen önemli bileşenleridir. Ancak simgesel yapıların ve bu yapıların bulunduğu çevrenin bozulması, tahrip edilmesi turizm destinasyonlarının karşı karşıya kaldığı en önemli sorunların başında gelmektedir. Bu deformasyonların bir sebebi doğal olaylar (depremler, sel felaketleri, havanın bozucu etkileri, vb.) olabildiği gibi, diğer sebebi de savaşlar, yanlış ekonomik ve politik uygulamalar, yanlış planlama ve yönetim, aşırı turizm gibi insani nedenler gösterilebilir. Turistik ziyaretler, turizm destinasyonlarındaki aşırı bozulmanın tek kaynağı olmasa da turizmin, özellikle de aşırı turizmin önemli bir katkısı olduğu bilinmektedir

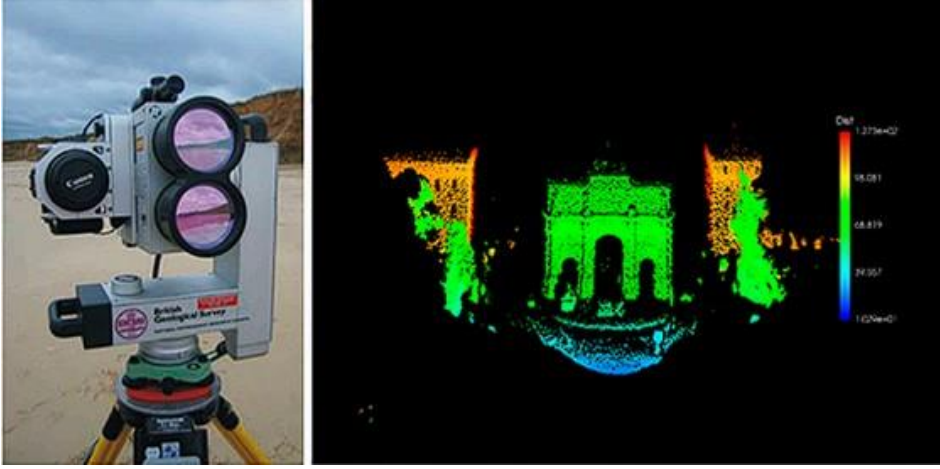
(Frey & Steiner, 2011). Yeri doldurulamaz kültürel mirasın yok olacağı endişesi giderek artmakta ve bu değerler gün geçtikçe kaybolmaya devam etmektedir.

Doğal ve insan yapımı alanların tarihi eserlerin ve destinasyonların korunmasına yönelik çalışmaların son yıllarda arttığı görülmektedir vd., 2023; Comer, 2012; Fadli & AlSaeed, 2019; Property & 2015, n.d.). Bu duruma paralel olarak son şans turizmi, kıyamet turizmi ve yok oluş turizmi gibi farklı turizm türleri de ortaya çıkmıştır. İkinci şans turizmi (SCT), tahrip edilmiş veya ciddi şekilde bozulmuş destinasyonlara, tarihi eserlere, mimari yapılara ikinci bir hayat veren yaklaşımdır. Bu yaklaşım, popüler destinasyonlar yerine, az bilinen veya yeterince ziyaretçi çekmesi hedeflenen destinasyonların tanıtımının yanı sıra çeşitli nedenlerle ziyaret edilmesi mümkün olmayan destinasyonların turizme yeniden kazandırılması amacına da hizmet etmektedir. SCT, duygusal olarak yeniden yaratılmış eserler aracılığıyla katılımı teşvik etmeye odaklanan tamamlayıcı ürünlerin dijital deneyimlerin geliştirilmesini kapsar. Tamamlayıcı bu ürünler fiziksel yapılar, orijinal turizm cazibe merkezlerinin replikaları veya rekonstrüksiyonları ya da müzeler, bilgi merkezleri veya anıtlar gibi yeniden geliştirmelerle bağlantılı kısmi gösterimler olabilir (Bec vd., 2021).

2. DİJİTALLEŞMENİN KÜLTÜREL MİRAS ALANINA ENTEGRASYONU

Hızlı ve sürekli gelişen teknoloji sayesinde, turizm kaynaklı destinasyonlarda dijital ortam düzenlemeleri ve yeni yöntemlerin kullanımı artmıştır. Özellikle karma gerçeklik uygulamalarının kültür turizmi bağlamında yaygınlaştığı görülmektedir (Han vd., 2019; Yung & Khoo-Lattimore, 2019). Son yıllarda tarihi yapıların dijital olarak belgelenmesi özellikle akademisyenler tarafından ilgi görmeye başlamıştır. Bu durum yalnızca geniş uygulama alanı açısından değil arşivleme/belgeleme sürecinin farklı aşamalarında esnek uygulama yöntemlerine sahip oluşundan da kaynaklanmıştır. Kültürel mirasın korunması alanında dijital arşivleme, kayıtların saklanması ve yapı verilerinin yeniden oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır.

Lazer tarama gibi dijital teknolojiler (Guttentag, 2010; Little vd., 2018) dijital ve fiziksel deneyimler sunmak için ortamları veya nesnelere iki ve üç boyutlu formatlarda oluşturmakta ve yeniden düzenlemektedir. Lazer tarama, halen var olan alanların yeniden canlandırılması için uygun bir tekniktir. Artık fiziksel olarak mevcut olmayan alanları yeniden oluşturmak için fotogrametri ve bilgisayar modellemesi kullanılır. Yeniden oluşturulan bir 'destinasyonun' potansiyel gelişimine ek olarak, turistler ve yerel halk kişisel ve tarihi fotoğrafları paylaşarak etkileşime geçebilir. Örneğin Musul Projesi, kayıp eserleri yeniden oluşturmak için turist fotoğrafları ve videoları ile arşiv belgeleri ve görüntülerini kullanmaktadır (Bec vd., 2021).

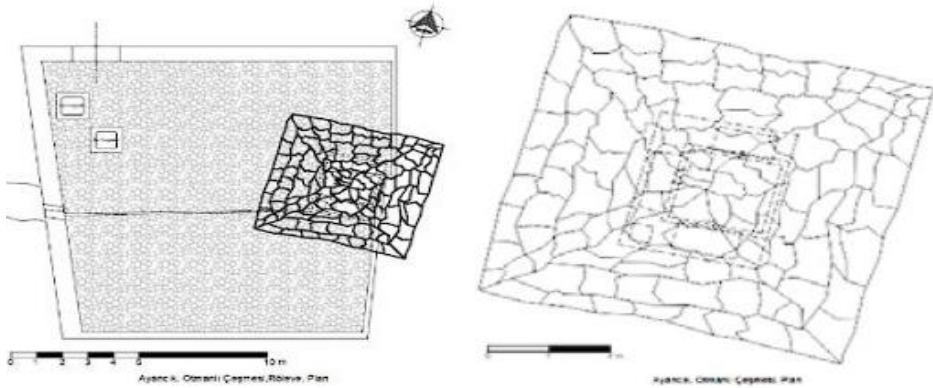

Resim 1. LiDAR tarayıcı ve tarama sonucu (Courtesy of Blickfeld, 2018)

Turistik yapıların dijital kopyaları kamuya ve turistlere yönelik etkileşimli dijital içerikler hazırlama açısından da değerlidir. Daha da önemlisi, sit alanları ve sanat eserleri artırılmış ve sanal gerçeklik deneyimlerinde sunulmaktadır. Sanal gerçeklik (VR) bir ortamın bilgisayar tarafından oluşturulan simülasyonudur, karma gerçeklik (MR) ise gerçek ve sanal dünyaların bir arada var olmasını sunar. Artırılmış gerçeklik (AR), gerçek ortamın dijital bir bağlamda üst üste bindirildiği bir karma gerçeklik türüdür. Geleneksel olarak pazarlama amacıyla kullanılsa da, AR ve VR gibi dijital deneyimler, turizm deneyimini geliştirmek için turizm sektörünün diğer alanlarında da giderek daha fazla benimsenmektedir (Beck, Rainoldi ve Egger, 2019; Guttentag, 2010; Wei, 2019). Özellikle hükümetler ve diğer paydaşlar, mirasın korunması ve turizm deneyimi için dijital deneyimleri uygulamaya koymuştur (Bec vd., 2019). Örneğin, Afganistan'da tahrip edilmiş Buda figürlerini yeniden inşa etmek için lazer tarama yöntemi kullanmıştır. Bilgisayarda oluşturulan simülasyon daha sonra ziyaretçilerin tahrip edilmiş Buda figürleriyle ve yerel alanın artık mevcut olmayan diğer yönleriyle etkileşime girmelerini sağlamak için bir VR turizm deneyimine dönüştürülmüştür (Toubekis vd., 2009). ArkaeVision projesi de sanal (AR ve VR) temsiller kullanılarak teknolojik altyapı oluşturulması yoluyla geliştirilmiş kültürel miras deneyimlerini incelemiştir. Çalışma, dijital deneyimlerin kültürel kaynakların kalıcı olarak geliştirilmesine katkıda bulunduğunu ve ilgili hikayeleri yenilikçi bir şekilde ilettiğini ortaya koymuştur (Bozzelli vd., 2019). Ayrıca, Kanada'nın Nunavut eyaletindeki Arvia'juaq Ulusal Tarihi Alanı, insanları başka türlü erişilemeyen alanlara bağlamak ve aynı zamanda ziyaretçilere kültürel miras konusunda farkındalık kazandırmak

için etkileşimli bir sanal tur geliştirmiştir. Hem AR hem de VR turizm deneyimlerinde giderek daha yaygın hale gelse de Moro, Rita, Ramos ve Esmerado (2019), VR'nin genellikle bir deneyimin temeli olarak tasarlandığını, AR'nin ise mevcut bir deneyimi tamamlamak için kullanıldığını vurgulamışlardır.

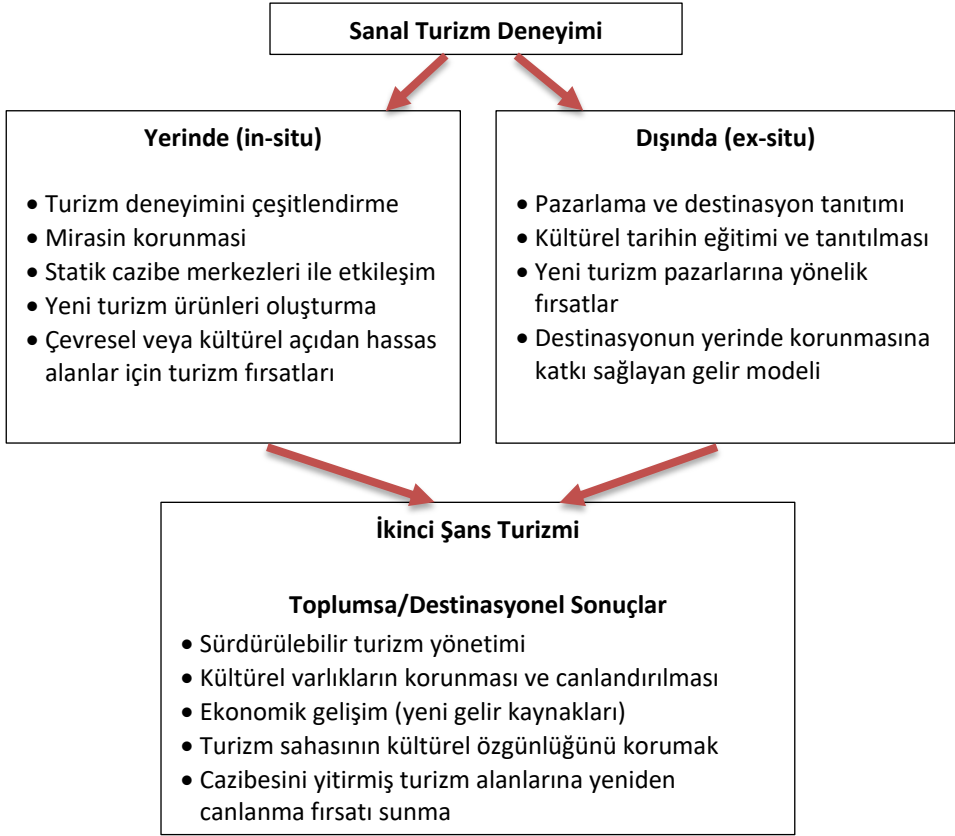
AR, VR ve 3D simülasyonlar ile hazırlanmış sürükleyici ve kullanıcı etkileşimli iletişim ve eğitim yöntemleri giderek yaygınlaşmaktadır (Nayyar, Mahapatra, Le ve Suseendran, 2018). Bu teknolojiler kullanılarak özellikle mimari kültürel miras öğeleri turizme etkin bir şekilde entegre edilebilir, halihazırda kullanılan bazı uygulamalar ziyaretçi sayısını artırma konusunda da gayet başarılıdır (Kang ve Yang, 2020). Tokdemir ve Gür 2023 yılında Sinop ili Ayancık ilçesi Yenikonak köyünde yer alan, eskime sebebiyle yıkılmak üzere olan, köy halkı tarafından bilinçsiz restorasyona uğramış tarihi çeşmenin, 3 boyutlu modelleme ve dijitalizasyonunu gerçekleştirmişler, ayrıca VR ortamında ziyaret edilebilir hale getirmişlerdir (Tokdemir ve Gür, 2023).

Resim 2. Otmanlı çeşmesi 2B plan (Tokdemir ve Gür, 2023)

Resim 3. Otmanlı Çeşmesi Render ve VR görüntüsü (Tokdemir ve Gür, 2023)

Şekil 1. İkinci şans turizmi için sanal teknoloji modeli (Bec vd., 2021).

Kültürel miras alanlarının fiziki ziyaret olmadan, çevrim içi deneyimle ziyaret yöntemi özellikle yoğun dönemlerde sayıları sürdürülebilir seviyelerde tutmanın yanında, gerçek alana ziyaretçi ilgisini de artırmaktadır. Huang, Backman, Backman ve Chang (2016) tarafından yapılan bir çalışma, yerinde deneyimlerin destinasyon için bir pazarlama aracı olarak işlev görebileceğini ve turistlerin destinasyonu ziyaret etme isteğini artırabileceğini ortaya koymuştur.

Sanal gerçeklik deneyimlerinin bir faaliyete katılma arzusu ve olasılığını atırdığını gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Jeng, Pai ve Yeh, 2017; tom Dieck, Jung ve Michopoulou, 2019). Çeşitli etkileşimlerle kullanıcıları içine çeken sürükleyici sanal gerçeklik uygulamaları, turistlerin planlama davranışı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Sanal gerçekliğin ilgi yaratmadaki rolü, turizm sektörlerinin karşılaştığı diğer zorluklar için de fayda sağlayabilir.

Özellikle, COVID-19 küresel salgınının yol açtığı sosyal ve davranışsal değişikliklerin turizm sektörü üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu tür beklenmedik süreçlerin aşılmasında, bu uygulamaların çözüm olabileceği düşünülmektedir.

3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, bozulmaya başlamış ve ilerleyen zamanlarda yok olma olasılığı taşıyan mimari kültürel miras öğelerine ikinci bir hayat vermeyi amaçlayan son şans turizmi anlatılmaktadır. Yapılan araştırmalar insanların bazı turizm destinasyonlarına aşırı ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte çevresel felaketler (sel, deprem, yangınlar, vb), zamanın yıpratması (eskime) ve bozulma, savaşlar, iklim değişikliği gibi etkilere maruz kalan miras alanları zarar görmektedir. Bu alanların korunmasına yönelik eylemler, restitüsyon ve restorasyon çalışmaları maliyetlidir. Turizm sektörü bu amaçlara ulaşmak için uygun yollar sağlayabilecek ekonomik bir güçtür. Tarama teknolojileri, robotik ve AR tabanlı uygulamalar, 3 boyutlu baskı makineleri gibi gelişmiş ve gelişmekte olan teknolojiler sanal deneyimleri kaydetmek ve oluşturmak için kullanılmaktadır (Kidd, 2015). Turizmle ilintili olarak bu sanal mimari kültür öğeleri kendi başlarına birer cazibe merkezlerine dönüşebilir.

Tanıtilen bu ikinci şans turizmi (SCT) kavramı ve kavramsal çerçeve, sanal ve karma gerçeklik gibi yenilikçi teknolojileri benimseyerek destinasyonlar için dijital korumada en iyi uygulamaları teşvik etmektedir. Destinasyonların SCT'ye katılımının ekonomik, sosyal ve sağlık sonuçlarına ilişkin gelecekte yapılacak araştırmalara ihtiyaç vardır. SCT' nin pek çok yönünün araştırılması, önemli kültürel yerlerin ve mekânların kopyalanmasının etik hususları ve bunların turist tüketimi için kullanılmasının sonuçları hakkında diyalog başlatacak ve geliştirecektir. Sanal turizm uygulamaları, turizm sorunlarını ele almak ve turizm deneyimini genişletmek için muazzam olsa da bu çalışmanın bir sınırlaması, aşırı turizmle mücadele etmek için özellikle mirasın korunmasına yönelik VR ve AR teknolojisine odaklanmasıdır. Sanal turizm uygulamalarına ilişkin bilimsel söylemi genişletmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Ayrıca, turist deneyiminin değerlendirilmesi, ziyaretçi memnuniyetini, katılımı, sürdürülebilirliği ve korumayı geliştirmek için tasarlanmış anlamlı ve duygusal faaliyetler yaratmaya yönelik henüz bilinmeyen fırsatları ortaya çıkaracaktır. Son olarak, dijital deneyimlerden fon elde etmek için olası gelir modellerini keşfetmek üzere araştırma yapılması gerekmektedir. Dijital deneyimlerden elde edilen mali katkının büyük ölçüde yerel mirasın korunmasına ve yerel topluma fayda sağlamasını temin edecek gelir modellerinin araştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Beck, J., Rainoldi, M., & Egger, R. (2019). Virtual reality in tourism: A state-of-the-art review. *Tourism Review*, 74(3), 586–612.
- Bec, A., Moyle, B., Schaffer, V., & Timms, K. (2021). Virtual reality and mixed reality for second chance tourism. *Tourism Management*, 83. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104256>
- Bozzelli, G., Raia, A., Ricciardi, S., De Nino, M., Barile, N., Perrella, M., et al. (2019). An integrated VR/AR framework for user-centric interactive experience of cultural heritage: The ArkaeVision project. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 15, Article e00124.
- Caciora, T., Jubran, A., Ilies, D. C., Hodor, N., Blaga, L., Ilies, A., Grama, V., Sebesan, B., Safarov, B., Ilies, G., Hassan, T. H., & Herman, G. V. (2023). Digitization of the Built Cultural Heritage: An Integrated Methodology for Preservation and Accessibilization of an Art Nouveau Museum. *Remote Sensing*, 15(24). <https://doi.org/10.3390/rs15245763>
- Comer, D. (2012). *Tourism and archaeological heritage management at Petra*. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-1-4614-1481-0.pdf>
- Fadli, F., & AlSaeed, M. (2019). Digitizing vanishing architectural heritage: The design and development of Qatar historic buildings information modeling [Q-HBIM] platform. *Sustainability (Switzerland)*, 11(9). <https://doi.org/10.3390/su11092501>
- Frey, B. S., & Steiner, L. (2011). World Heritage List: does it make sense? *International Journal of Cultural Policy*, 17(5), 555–573. <https://doi.org/10.1080/10286632.2010.541906>
- Guttentag, D. A. (2010). Virtual reality: Applications and implications for tourism. *Tourism Management*, 31(5), 637–651. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2009.07.003>
- Han, D.-I. D., Weber, J., Bastiaansen, M., Mitas, O., & Lub, X. (2019). *Virtual and Augmented Reality Technologies to Enhance the Visitor Experience in Cultural Tourism*. 113–128. https://doi.org/10.1007/978-3-030-06246-0_9
- Huang, Y. C., Backman, K. F., Backman, S. J., & Chang, L. L. (2016). Exploring the implications of virtual reality technology in tourism marketing: An integrated research framework. *International Journal of Tourism Research*, 18(2), 116–128.
- Jeng, M.-Y., Pai, F.-Y., & Yeh, T.-M. (2017). The virtual reality leisure activities experience on elderly people. *Applied Research in Quality of Life*, 12(1), 49–65.
- Kang, Y., & Yang, K. C. (2020). Employing digital reality technologies in art exhibitions and museums: A global survey of best practices and implications. In G. Guazzaroni, & A. Pillai (Eds.), *Virtual and augmented reality in education, art, and museums* (pp. 139–161). Hershey, PA: IGI Global.
- Kidd, J. (2015). Museums are using virtual reality to preserve the past – before its too late. The Conversation. Retrieved from <https://theconversation.com/museums-are-using-virtual-reality-to-preserve-the-past-before-its-too-late-44600>
- Little, C., Patterson, D., Moyle, B., & Bec, A. (2018). Every footprint tells a story: 3D scanning of heritage artifacts as an interactive experience. *ACM International Conference Proceeding Series*. <https://doi.org/10.1145/3167918.3167974>
- Moro, S., Rita, P., Ramos, P., & Esmerado, J. (2019). Analysing recent augmented and virtual reality developments in tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 10(4), 571–586.
- Property, A. B.-I. J. of C., & 2015, undefined. (n.d.). The destruction of heritage in Syria and Iraq and its implications. *Cambridge.OrgAA BauerInternational Journal of Cultural Property*, 2015•cambridge.Org. Retrieved November 27, 2024, from <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property/article/editorial-the-destruction-of-heritage-in-syria-and-iraq-and-its-implications/C93884CDECDAC06559BDE59977C75E96>

- tom Dieck, M. C., Jung, T., & Michopoulou, E. (2019). Experiencing virtual reality in heritage attractions: Perceptions of elderly users. In M. C. tom Dieck, & T. Jung (Eds.), *Augmented reality and virtual reality: The power of AR and VR for business* (pp. 89–98). Cham: Springer International Publishing.
- Tokdemir, V., Gür, D., (2023, Temmuz). Sinop Ayancık, Yenikonak Köyü, Osmanlı Çeşmesi-Doç.Dr.Oğuz Diker (Başkan), IV. Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras Kongresi. Karabük Üniversitesi Tourism Fakültesi, Karabük.
- Toubekis, G., Mayer, I., Doring-Williams, M., Maeda, K., Yamauchi, K., Tangiuchi, Y., et al. (2009). Preservation and management of the UNESCO world heritage site of Bamiyan: Laser scan documentation and virtual reconstruction of the destroyed Buddha figures and the archaeological remains. In Paper presented at the 22nd CIPA symposium, kyoto, Japan.
- Wei, W. (2019). Research progress on virtual reality (VR) and augmented reality (AR) in tourism and hospitality: A critical review of publications from 2000 to 2018. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 10(4), 539–570.
- Yung, R., & Khoo-Lattimore, C. (2019). New realities: a systematic literature review on virtual reality and augmented reality in tourism research. *Current Issues in Tourism*, 22(17), 2056–2081. <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1417359>